GREGORII NYSSENI OPERA

AUXILIO ALIORUM VIRORUM DOCTORUM
EDENDA CURAVERUNT

WERNERUS JAEGER †
HERMANNUS LANGERBECK †

VOLUMEN IX

LEIDEN
E. J. BRILL
1967

SERMONES

PARS I

EDIDERUNT

GUNTERUS HEIL
ADRIANUS VAN HECK
ERNESTUS GEBHARDT
ANDREAS SPIRA

LEIDEN
E. J. BRILL
1967

PRINTED IN THE NETHERLANDS

IN MEMORIAM

Iterum orbati sumus, lector, iterum maeremus. qui Wernero Jaeger mortuo huic editioni parandae praeerat, Gregorii fautor fidelis, praeceptor noster benevolus, Hermannus Langerbeck, diem supremum obiit anno Domini MCMLXIV. ad huius viri memoriam, quae nostris in mentibus haeret semperque haerebit, tuum quoque animum revocare velimus. iam eum ex volumine sexto, quo Gregorii In Canticum commentarios protulit, editorem doctissimum cognovisti, eum insuper a Wernero Jaeger magnam totius operis partem vel sibi ipsi vel discipulis suis tractandam suscepisse in praefationibus legisti. quam saepe Wernerum Jaeger, huius editionis parentem clarissimum, dicentem audivi se nihil de hoc opere perficiendo potuisse sperare, nisi talem sibi socium et adiutorem invenisset. illustris ille vir cum post magnum bellum fines nostros, unde plus decem annis ante excesserat, reviseret, Gregorii operum curas atque cogitationes secum portavit. accepit eum discipulus eo commotus gaudio, quo nemo afficitur nisi qui multos annos in patria sua humanitatem desideravit. laetus ille curarum aliquantum delegavit, hic munus amplexus est grato animo studioque ardenti. nemo certe reperiri potuit aptior, qui tantam molem tanto cum amore sustineret. Hermannus enim Langerbeck cum magistri exemplum secutus tum suo ipsius ingenio impulsus ad Gregorium, virum vere christianum et vere eruditum, novas vias aperuit eundemque sibi scriptorem invenit, cuius theologiam mysticam mirabili vi rationis exquirere, cuius ad τὸ ἀόριστόν τε καὶ ἀπερίληπτον τῆς θεότητος peregrinationes inauditas summo desiderio investigare non desiit. sic Gregorii opera tractavit indefessus labore. libros edendos arte critica vigilanter

percensuit, fontes unde Gregorius hauserit quosque in sua transformaverit, prudens et acutus eruit, memoriam librorum et impressorum et manu scriptorum usque ad vetustissimos illos Syriacos indagavit, indices denique omnium verborum locorumque ut instrumentum interpretationi futurae necessarium coepit componere. quo autem ipse progrediebatur, eo discipulos suos procedere cupiebat. quid mirum igitur, si eis non pares quidem vires sed tamen humanitatem et litterarum amorem similem iniecit, ut huius editionis participes fierent. quos ille ad Wernerum Jaeger deduxit, summa cura instituit, omni tempore auxit opera et consilio. nos autem quibus eo vivo fructus uberrimos capere licuit, nunc quae magister in nobis effecit profiteri, quae reliquit pro viribus nostris debemus complere, eo magis quod ille, ut erat bello graviter laesus viginti per annos corpore debilis, mirabilia perfecit sed non omnia quae susceperat consequi potuit. cuius inter opera et hoc volumen, quod totum fere ab eo promotum aut recensitum est, et quae volumina eius auspiciis inchoata sequentur, si modo digna sint, numerare velis.

Scripsi iussu condiscipulorum

Francofurti ad Moenum vere anni MCMLXVII

Hadwiga Hörner

MONITUM

Usque ad Werneri Jaeger decessum haec editio tota in curatione Instituti pro studiis classicis Harvardiani fuit; deinde Herberto Bloch, professore Harvardiano, intercedente subsidia ex stipe Bollingensi, qua Novi Eboraci studia humanitatis promoventur, adiuncta sunt. Hermanno autem Langerbeck procuratore ita convenit, ut impensae ad editionem conficiendam et ad indices parandos necessariae dividerentur. ex quo tempore voluminibus III 2, IV, VII 2, IX proferendis Institutum Harvardianum stipe Bollingensi auctum auxilio esse perseverabat, volumini X, supplemento, indicibus praeparandis Collegium patristicum ab Academiis Gottingensi, Heidelbergensi, Moguntina, Monacensi institutum opem ferebat. quae hac ratione constituta sunt, nunc eadem valent. post mortem Hermanni Langerbeck volumen X, supplementum, indices Henricus Dörrie socius Collegii patristici, volumina III 2, IV, IX Hadwiga Hörner mandatu Instituti Harvardiani procurat edenda. volumen VII 2 Ioannes F. Callahan sibi ipse, ut antea, curae habet. qui libri omnes Lugduni Batavorum apud E. J. Brill typis exscribentur, cui officinae sumptum et laborem magnum in hoc opus impendenti merita gratia debetur. summae autem grates stipis Bollingensis curatoribus habentur, quod largiores opes ad hoc volumen emittendum liberalissime contulerunt.

H. H.

HOC VOLUMINE CONTINENTUR

DE MORTUIS

EDIDIT

GUNTERUS HEIL

PRAEFATIO

In Sancti Gregorii Nysseni de mortuis oratione edenda testimonio triginta duorum codicum lucis arte depictorum nixus sum idque eo modo, ut sedecim ab initio usque ad finem contulerim, hac in re me iuvantibus Anonymo Wilamowitzii (in conferendis SF MKOL) Bertha Stenzel (ΛG) Georgio Pasquali et W. Solmitz (P) Ernesto vero Gebhardt in codicibus iterum perscrutandis, sedecim adhibuerim codicum specimina satis ampla. duo accedunt codices, qui non nisi excerptum orationis continent. de tam multis libris manuscriptis ut quam brevissime absolvam, non repetam, quae iam in aliorum editorum praefationibus dicta sunt.

Qui mihi innotuerunt codices, in duo genera discedunt, alterum, quod complures familias suo quamque modo ad archetypum redeuntes comprehendit, alterum, quod quamvis ipsum in nonnullas familias discedat, multis tamen erroribus communibus unam classem efficit.

DE GENERE PRIMO

Vatic. gr. 1907 = S

Vatic. gr. 1433 = Z

Ad primum genus pertinent codices Vaticanus gr. 1907 chartaceus, saeculi XII/XIII, quem descripsit ante ceteros Nysseni editores W. Jaeger in vol. II^2 p. XXXVIII sq (continet ille De mortuis orationem ff. 85r-88v), eiusque apographon codex Vaticanus gr. 1433 membranaceus saeculi XIII, qui textum codicis S ff. 234r-246v eum in modum ad verbum repetit, ut maluerim perpaucos locos, quibus ab S abhorret quam quibus cum S congruit, indicare: p. 42,20 κατ' ἀρχὴν SZ (sed corr in κατ' ἀρχάς); p. 37, 17-18 μὴ post εἰ sscr ead

man S: om Z cum aliis; p. 48, 5 ἐπεὶ sed ead man sscr δὴ S, ἐπεὶ Z. p. 61,24 ὅταν SZ (sed corr in ὅτι). ceterae lectiones Z aut oculi errore aut auris aut ex usu scribendi oriri potuerunt. nil obstat, quin pro apographo codicis S fortasse ad alios codices correcto habeatur. itaque ad eius lectiones confirmandas Z usus sum. alius fructus ex eo non capitur. deest ergo in apparatu critico.

Lond. Mus. Brit. 16 D I = Λ

Tertius illius generis testis exstat codex Musei Britannici Old Royal 16 D I membranaceus saeculi XII, de quo cf. vol. VIII, 1 pp. 99, 231; vol. V, p. 211 sq, vol. VII, 1 p. VII. De mortuis exstat ff. 162r-173v. adiciam exempla, quibus SZΛ artissimo cognationis vinculo coniunctos esse apparet: p. 30, 4 ὁ om SZΛ; p. 32, 11 συνέχουσα post ἑαυτῇ coll SZ, post βιαίως Λ. in exemplari συνέχουσα supra βιαίως ἐν ἑαυτῇ scriptum esse videtur; p. 32, 22 ἐστιν ἀγαθὸν: ἀγαθόν ἐστιν SZΛ; p. 32, 24 φύσει: κρίσει falso SZΛ cum ε; p. 33, 3 ἀντικαθεστηκότων: ἀνθεστηκότων SZΛ; p. 35, 1 ὕφεσις recte fortasse e coniectura SZΛ: ἔλλειψις t v φύσις cett falso; p. 35, 9 ἀλλ' add SZΛ; p. 37, 5 πᾶσαν om SZΛ; p. 38, 14 οὖν: γὰρ SZΛ; p. 43, 16 συνίσταται: συνανιᾶται SZΛ; p. 45, 9 ἐρεῖδον: διερεῖδον SZΛ; p. 47, 21 ἐφαπτομένη: ἐπαφωμένη exquisite SZΛ; p. 49, 8 τοῦ om SZΛ; p. 53, 17 ποιὰ SZΛ O² recte: ποιοῦ cett v; p. 54, 3 τε om SZΛ; p. 54, 13 ἠβουλήθη SZΛ; p. 54, 23 τὴν alter om SZΛ; p. 56, 14 τοὺς alter om SZΛ; p. 58, 19 οἴκων recte SZΛ (et F corr, β) item p. 58, 27 cum Fπγ; p. 63,15 καταλειφθῇ SZΛ: καταλειφθείη cett v; p. 67, 20 ὑπέκκαυμα: ὑπέκλυμα Λ ἐπέκλυμα SZ scil e litt Λ et A confusis, unde S et Λ e codice maiusculis litteris scripto fluxisse apparet. cuius quidem indolem et in his perspici licet, ubi SZ et Λ discrepant. erroribus ad neglegentiam librarii redeuntibus omissis haec sunt maioris momenti: p. 28, 13 καὶ μὴ . . . αἱρεῖσθαι SZ cett, corr in αἱρῆται καὶ μὴ e coniectura Λ; p. 30, 21 βλαπτικὸς: μαλακτικὸς SZ e coniectura; p. 34, 18 sq τῆς . . . γνωριζομένων ὑπεξαιρέσεως Λ alii: τῆς . . . γνωριζομένης ὑπεξαιρέσεως SZ pessum dederunt; p. 38, 1 τυχόν: λοιπόν inepte Λ solus; p. 38, 1, ἐκβαλλομένοις: ἐκβεβλημένοις Λ coniecturam sapit; p. 39, 19 πνεῦμα: οὐ πάχος e glossa ut vid recep SZ soli; p. 41, 13 τι προσήκει: τι haplographia litterarum TIΠ om SZ soli; p. 41, 9 θεασάμενοι: θεασάμενος Λ solus falso (C cum I confuso); p. 43, 7 ἰδίας: ἑκάστου SZ e glossa vel coniectura; p. 43, 2 ἀλλοφύλῳ: ἀλλοτρίῳ e glossa supra scripta recepit Λ ut vid; p. 47, 8 ἐκείνῳ supra ὅτι in exemplari scriptum Λ pro varia lectione habuit, ὅτι reiecit; p. 48, 14 λήροις: λείοις SZ falso litteris HP male cognitis; p. 49, 18 τροφῇ in lectionem tritiorem mutavit Λ; p. 50, 10 θάλπους: θέρους SZ soli aut e glossa aut e coniectura; p. 50, 21 προδείξαντος: προσρήξαντος SZ commode coniec; p. 50, 15 εὐθυτενής: εὐθυγενής Λ solus litteris T et Γ confusis; p. 50, 23 ὑποτρεφόμενος SZ ὑποτρεφόμενα falso Λ mendum exemplaris fideliter conservans; p. 51, 25 νεότης: κυρτότης coniec facetissime ex alia loci interpretatione SZ; p. 58, 14 γινομένων: γεννωμένων SZ cum Pε fort coniecerunt pro γενομένων ut videtur; p. 60, 3 τὰ αὐτὰ: τὰ τοιαῦτα SZ soli fortasse e coniectura; p. 61, 23-24 κόρῳ ἐπικοπτόμενον non intellecto mutav coniectura probabilissima in κόρον ἐπικτώμενον SZ; simili ratione p. 65, 8-9 pro ἐν ἐπιθυμίᾳ λυόμενον praebent ἐπιθυμίᾳ φλεγόμενον SZ, p. 68, 3 pro ἐφ' ᾧτε scripserunt illud magis tritum ἐφ' ᾧ SZ; 66, 5 SZ haud scio an sua ratione pro ceterorum εἰκὸς exhibent ἀπεικὸς; p. 67, 5 antiquissimam corruptelam ἡδονὴν recte in ἀρετὴν emendaverunt SZ. haec atque quae p. 19 sqq afferam satis sint, quibus Λ memoriam huius familiae fidelius servare, S vero eiusque apographon Z recensionem a viro docto curatam aut esse aut repraesentare demonstretur. sed et Λ hic illic bonis coniecturis excellit, cf. p. 28, 12, 13, 16; 38, 12.

Ambros. C 135 inf = M

Nunc transeamus ad familiam trium codicum antiquorum, cuius princeps notissimus est codex Ambrosianus Mediolanensis C 135 inferior saeculi XI ineuntis ab alia manu M^2 brevi postquam scriptus est, correctus. continet De mortuis ff. 86r-104v. videamus, qua ratione M^2 scriptum mutaverit: p. 36, 9 τοῦ καλοῦ M^2 sec SΛFGJ β Barπy: καλοῦ M cum OP aliis; p. 53, 8 αὐτῇ M cum O eiusque grege JGz, corr in ἑαυτῇ M^2 sec SΛβπy. p. 53, 19 ἐκαλλωπίζετο M cum cett: corr in ἐνεκαλλωπίζετο M^2 quod est in S solo; p. 55, 24 διακρίνοιτο M cum cett, corr M^2 in διακρίνοι sec ΛJβ; p. 64, 17 σκευαζούσης M cum JO eiusque stirpe, corr in μετασκευαζούσης M^2 sec SΛβπy alios; p. 65, 12 ἐκκείμενον M et OLPε z, corr in ἐγκείμενον M^2 sec SΛJβπy eorumque cognatos; p. 66, 9 γινόμενοι M cum O eiusque cognatis et Jβπy, corr in γενόμενοι M^2 sec SΛ aliosque. nemo non intelleget M e memoria stirpis O textum recepisse, M^2 vero correxisse secundum memoriam generis primi. et in his K et W semper cum M^2 congruunt.

Marc. Ven. gr. 67 = K
Vindob. theol. gr. 42 = W

K autem est codex Venetianus Marcianus 67 saeculi XI, nota bene eiusdem atque M; De mortuis exstat ff. 43r-56r. simillimus Ambrosiano vel potius eius apographon, ut ait Jaeger vol. VIII 1 p. 25 et 108, est codex Vindobonensis theol. gr. 42 saeculi XII membranaceus De mortuis ff. 118v-130r exhibens. quos cum M^2 proximo cognationis vinculo cohaerere paucis locis allatis demonstrari puto: p. 31, 15 post εἴτε add τι M^2KW β Bar; p. 31, 17 καὶ ὡς recte M^2KW cum ΛF: ὡς β Bar καὶ cett v; p. 30, 4 φύσεως recte M^2KWF β Bar JB: κρίσεως cett v falso e voce κρίσιν ortum, error fortasse antiquissimae aetatis; p. 32, 14 παραλαμβάνει: παραλαμβάνοι M^2 (corr ex -νει) KW cum β η y sx; p. 36, 9 αἰσθητηρίων: αἰσθητῶν M^2KW cum β Bar; p. 38, 8 λειοειδεῖ: coniec ἡλιοειδεῖ M^2KW; p. 56, 4 βουλεύσεται: μεταβουλεύσεται M^2KW cum Λ; p. 56, 11 ἑκουσίου: καθαρσίου M^2KW

(fort e l. 6 irrept) σαρκίου βz^2, lacuna in J; p. 60, 3 post ἔχει add πρὸς M^2KW; p. 64, 19 προκειμένων: ἀποκείμενον M^2KW et β. cf. et vol. III, 1 p. XV; VIII, 1 p. 112 et 222; VII, 1 p. IX. quae cum ita sint, K substitui, ubi M deficit. perditus enim est unus quaternio, qui continuerat 38, 20 βίου — 50, 19 ὑπεζωσμένην. sunt autem loci a correctore recentioris aetatis (M^3) emendati in Ambrosiano, quos alio atramenti colore facile cognoveris; p. 37, 3 γεωπόνων corr in γεηπόνων M^3; p. 61, 6 εἰ corr in ἂν M^3; p. 66, 19 τῇ . . . φωνῇ corr in τὴν . . . φωνὴν M^3; p. 66, 24 ἡμῖν corr in ὑμῖν M^3; p. 68, 24 παρακαλέσει et στηρίξει corr in παρακαλέσαι et στηρίξαι M^3. neque K neque W in his cum Ambrosiano consentiunt.

Vatic. gr. 444 = β
Oxon. Barocc. 27 = Bar
Paris. gr. 503 = π

Non longe a M^2 stant, ut ex exemplis supra p. 6 allatis apparet, codex Vaticanus gr. 444, quem iam Jaeger descripsit vol. VIII, 1 p. 106, chartaceus saeculi XIV (De mortuis continet ff. 204r-209r) eiusque gemellus codex Oxoniensis Baroccianus 27 saeculi XIV, is quoque a Jaegero tractatus vol. VIII, 1 p. 104 et 146 sqq (De mortuis legitur ff. 276v-282r). in eadem classe atque codd β Bar numerandus esse videtur codex Parisinus gr. 503 saeculi XIV nitidissime exaratus, cuius Jaeger vol. VIII, 1 p. 99, Virg. Woods Callahan ibid. p. 360, Herb. Musurillo VII, 1 p. VII mentionem fecerunt. continet De mortuis ff. 211r-223v. at quod a β Bar hic illic differt, ne miremur. nam eadem quae videtur, etsi scribendi genus aliquantulo differt, manus lectionum varietatem indicavit vel correcturas addidit: p. 34, 6 ἀληθῶς: ἀληθοῦς π in mg adscr γρ ἀληθῶς; p. 35, 6 ἀναγκαίων: ἐναντίων π et Λ Bar z, in mg adscr γρ ἀναγκαίων; p. 60, 8 ὁ . . . βῶλος π supra ὁ add ἡ; p. 62, 7 sq οἰκείαν ἀχειροποίητον: in mg adscr γρ οἰκίαν ἀχειροποίητον; p. 66, 5 οὐδὲ γὰρ εἰκός ἐστιν π, in mg adscr γρ οὐδὲ γὰρ ἀπεικός ἐστιν quod praebent SZv; 53, 25 demum ἴσως εἶναι variam lectionem textui immixtam praebet. ubi

vero duo genera librorum de quibus disputabo p. 19 sqq discedunt, π, ut est a viro docto conscriptus, saepius cum SΛ eorumque propinquis, rarius cum OP et cett facit idque hac ratione, ut manifesta vitia aut coniecturas ullius familiae non exhibeat, hic illic tamen corruptelas veteres servaverit. in textu constituendo e π nihil fructus capimus. itaque in apparatum non recepi.

Multis locis hi tres soli ab omnibus ceteris discrepant: p. 28, 17 ἀμείνω: ἀληθῆ β Bar (-θεῖ); p. 32, 2 ἀπογινομένου: ἀπογεινομένου β, quem scilicet errorem exemplaris in peius vertit Bar ἀποτεινομένου; p. 32, 4-5 δι' ἡσυχίας om β Bar; p. 35, 6 δὲ: τε β Bar; p. 35, 14 ἐκλέγουσα: συλλέγουσα β Bar π; p. 36, 13 γίνεται om β Bar; p. 37, 11 εἰρηνικῆς om β Bar; p. 35, 1 ὕφεσις: λεῖψις β (corr e λῆψις) Bar π. neque autem β ab Bar vel Bar a β descriptum esse erroribus aut β aut Bar propriis apparet: p. 32, 9 βιαίως τε καὶ κατηναγκασμένως om Bar; p. 33, 10 ἡ πλήρωσις — εἶναι (11) om Bar; p. 35, 20 glossam cum textu inepte conflavit: παραιτεῖται: ἢ οὐ προαιρεῖται ἢ ὑφαιρεῖται. τὸ γὰρ προαιρεῖται οὐ νοεῖται καλῶς. προαιρεῖται Bar et π. p. 32, 13 ὕπνον: ὅπλον Bar ex ὕπλον, quod exemplar proclivi in litteris maiusculis errore praebuerat, male correxisse videtur. β vero p. 35, 11 post ταλαιπωρίας add ἀλλὰ πάντων τούτων; p. 35, 14 οὐ—ἀσχολουμένη om cum Gz; p. 37, 13 post ἐκ add τῆς. Sunt ergo β Bar π eadem stirpe scil exculta suo quisque modo prognati.

Vind. theol. gr. 35 = J — Lond. Mus. Brit. 16D XI = B

Accedunt Vindobonensis theol. gr. 35, chartaceus saec. XIII De mortuis ff. 8v-12r exhibens et Musei Britannici Old Royal 16 D XI chartaceus saeculi XVI, uterque ante alios editores a Jaegero vol. VIII, 1 p. 36 sq enarratus. B, qui De mortuis ff. 311v sqq continet, textum J tam fideliter repetit, ut ab J descriptus esse videatur. cf eandem tituli formam τοῦ αὐτοῦ λόγος περὶ τῶν κεκοιμημένων praebent soli JB; p. 31, 7 πᾶσιν om JB soli, p. 31, 15 ταύτης om JB soli, item p. 33, 1 om τὸ τοιοῦτον, p. 33, 3 om ἐκ τοῦ ἐναντίου, p. 34, 6 ἀληθῶς om JB soli; p. 35, 17 post κυριότης add πλοῦτος JB; p. 36, 8 τῶν: τῆς falso JB; p. 36, 22 οὐ: μὴ JB; J semper pro τοίνυν scripsit οὖν sequente B, at B ab J abhorret p. 32, 19 τοίνυν: οὖν solus J.

Sed J, quem codicem Jaeger demonstravit vol. VIII, 1 p. 36 ad domusionem scriptum nonnullorum operum textum decurtatum (e.g. libelli de vita Macrinae) praebere, etiam hic e diversis exemplaribus sua lege textum conflasse suspicor. nam ubi a memoria SΛM[2] differt, in alterius generis codicum OP eorumque asseclae errores incidit. taceo de locis aut iam antiquitus lectionum varietate infectis aut quemcumque scribam ad errorem illicientibus. neque β autem meram prodit memoriam. apparet enim e p. 38, 12, ubi β lectionem suam ἐνταχθέντες in margine corrigens scripsit γρ -τεχθέντες et p. 63, 23 sq ubi ὁ τόκος οὗτος β sed in margine scr γρ ὁ τοιοῦτος τόκος, β vel eius exemplar e variis fontibus hausisse.

Satis tamen constat ex exemplis p. 6 sqq et infra p. 19 allatis omnes quinque codices, de quibus iam disputavi, ab eadem stirpe prognatos esse atque M[2], stirpem dico et glossis et variis lectionibus infectam, quam praecipue illustrat locus 56, 11: ἑκουσίου π cett: σαρκίου β z[2], καθαρσίου M[2] lacuna in J.

Vatic. gr. 2066 = F

Indolis propriae est codex Vaticanus gr 2066 membranaceus litteris uncialibus in Graecia fortasse Constantinopoli scriptus saeculi IX vel X, de quo iam Jaeger (Traditio V p. 79 sqq) V. W. Callahan vol. VIII 1 p. 355 J. McDonough vol. V p. 6 egerunt. et is cum SΛM[2] facit neque cum genere OPG in falsis consentit. cf. praeter illa p. 6 et 19 sqq allata e.g. p. 37, 14 παρασκευασθείη FSZΛ: -θῇ cett v; p. 39, 11 περιποιοῦνται: ποιοῦνται recte F SZΛ Jβ; p. 40, 18 τρέψαντας: τρέψαντα F SZy; p. 58, 27 οἰκιῶν cett v: οἴκων F cum SZΛβy (vide

app cr); p. 68, 2 ἐνετεκτήνατο: ἐτεκτήνατο FΛ. neque tamen hanc memoriam fideliter servavit, sed modo locis antiquitus errore corruptis aut dubiis ad OP cett accedit modo textum ita mutavit, ut editio in usum monachorum curata videatur. nam haud dubito, quin ad rem dogmaticam spectet, quod p. 28, 7 pro νοερὸν καὶ ἀσώματον praebet ἀπαθῆ καὶ ἀθάνατον; p. 34, 15 pro μέτεισιν (scil. in vitam beatam) ἡ ἀνθρωπίνη ψυχή scripsit: μέτεισιν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις; p. 35, 22 ἄϋλον: ἄπονον; p. 35, 22 pro τὸ διακρατοῦν τῆς ψυχῆς τὴν ὑπόστασιν praebet τὸ διακρατοῦν τὴν ἡμετέραν ὑπόστασιν (scil ne quis animam sine corpore resurgere putet); p. 37, 11 ψυχῶν δήμῳ: μεταστάντων δήμῳ F; p. 37, 19 συναποδυσάμενος τὴν ἡδονήν τε καὶ τὴν λύπην μετὰ τοῦ σώματος: συναπ. τὴν ἡδονὴν μετὰ τῆς λύπης F. locum Origenem spirantem p. 56, 21 sqq effugit, cum pro p. 42, 7—p. 58, 2 hunc textum decurtatum a ceterorum memoria longe diversum contineat (verba distinxi, menda non correxi neque interpunct. mutavi): f 140r ἀλλὰ παντι τῷ δῆλον ὅτι τὸ περὶ τὰς ἡδονὰς ἐσπουδακέναι. οὐ καλόν· σιτίων φημὶ καὶ ποτῶν καὶ ἱματίων καλλοπισμοῖς καὶ ὑποδημάτων· καὶ οὔπω λέγω τὰς ἀνδραποδεστέρας ἐπιθυμίας ἢ φόβους· ὄχλον παρεχοῦσας τῇ ψυχῇ καὶ ἐμποδιζοῦσας πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ κατανόησιν· ἐὰν γάρ τις καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα ἐν τῇ τοῦ ἀγαθοῦ κρίσει κοινονὸν (ω sscr ead m) συμπαραλαμβάνει· πολὺ ταληθοὺς ἀποπέσοι οἷόν τι λέγω· ἆρα ἔχει ἀλήθειάν τινα βεβαίαν. ὄψις τε καὶ ἀκοὴ (corr ex -ῆ) ἐν εαυτῇ f 140v αἱ τοῦ σώματος ἀκραιφνεῖς καταλήψεις· ἀλλ' οὐκ ἂν εἴποις· καὶ γὰρ ὅτ' ἂν πόρρω που τοῦ βλεπομένου ἢ λαλοῦντος ἐστῶτες τυγχάνομεν. οὔτε ὁρῶμεν ἀκριβῶς οὔτε ἀκούομεν· εἰ δε αὗται τῶν περὶ τὸ σῶμα αἰσθήσεων οὐκ εἰσὶν ἀκριβεῖς πάνοι οὐδε σαφεῖς. σχολῇ αἵ γε ἄλλαι· πᾶσαι γὰρ τούτων (corr ead m) φαυλότεραι· τότε δὲ μάλιστα καλῶς λογιζόμεθα περί τινος. οὐχ ὅτ' ἂν ἡμᾶς ἕν τι τούτων παρομαρτῇ· οὔτε ἀκοή· οὔτε ὅρασις· οὔτέ τις ἀλγηδῶν· οὔτε μία τῶν ἡδονῶν. ἀλλ'

ὅτ' ἂν μάλιστα αὐτὴ ἡμῶν ἡ ψυχὴ καθαυτὴν γένηται· ἐῶσα χαίριν τὸ σῶμα· καὶ καθόσον δύναται μὴ κοινωνοῦσα αὐτὸ μὴ δ' ἁπτομένη· ἀλλὰ τὴν πρὸς αὐτὸ ἄκαιρον φιλίαν ἀπορρήξασα. ὀρέγεται τοῦ ὄντος· πότε δὲ μᾶλλον ὄντως ἐλευθέρα γνωρήζεται· δῆλον ὅτι μετὰ τὴν τοῦ σώματος ἔξοδον· μετὰ γὰρ τὸν θάνατον πάσης πλάνης ἀπαλλαγῆσα· καὶ πάσης ἀνάγκης σωματικῆς ἐκτὸς γενομένη· ἀκριβῶς ὁρᾶν τὰ ὑπερ νοῦν θεάματα δύναται· καὶ τῶν ἀπορρήτων ἐνηχεῖσθαι λόγων. ἃ οὐκ εξὸν γλώσση λαλεῖν κατὰ τὴν τοῦ ἀποστόλου μαρτυρίαν· εἰ γὰρ μὴ τοῦτο. δυοῖν θάτερον ἡμῖν πρόκειται· ἢ οὐδαμοῦ ἔστιν κτήσασθαι τὸ τὴν ἀλήθειαν τρανῶς εἰδέναι. ἢ μάλιστα τελευτήσασιν· διότι μυρίας ἡμῖν ἀσχολίας παρέχει τὸ σῶμα ὡς ἔφημεν· διά τε τὴν ἀναγκαίαν τροφήν. καὶ τὰς πρὸσπιπτοῦσας νόσους· καὶ τὴν τῶν ἐρώτων ὁμήγυριν· καὶ τῶν πανταδαπῶν εἰδώλων ἀγέλην. αἳ κωλυτικαὶ τυγχάνουσιν τῆς τοῦ ἀρχετύπου ἐξομοιώσεως· μὴ καθαρῷ γὰρ καθαροῦ ἐφάπτεσθαι. οὐ θεμητόν (ο corr ex alia litt)· εἰ δε ταῦτα ἀληθῆ ἀποδέδεικται· οὐ δυσχεραίνειν ἡμᾶς προσήκει ἐπὶ τῇ διαστάσει τῶν συνήθων· ἀλλὰ μᾶλλον εὐθυμεῖν. ὅτι τῶν ἐκ τοῦ σώματος πάντων ἐλευθερωθέντες θλίψεων. καθαρῶς / f 141r μᾶλλον ἐνοπτρίζονται τοῦ θείου καὶ ἀκηράτου κάλλους. μηδενὸς ἔτι τοῦ ἀνθέλκοντος ἐνυπάρχοντος· μάταιον τοίνυν δέδεικται διὰ τῶν εἰρημένων τὸ δυσμενῶς ἔχειν πρὸς τὸν θάνατον. καὶ ἀπαύστως ὀλοφύρεσθαι ἐπὶ τῇ τῶν γνωρίμων ἀποδημία· δοκεῖ δέ μοι μικρὸν καὶ πρὸς τοὺς τὸ σῶμα κακίζοντας διαλεχθῆναι. καὶ οὕτως εἰς πέρας τὸν λόγον ἀγαγεῖν· τί γὰρ ἄν τις ἐρεῖ δυσχεραίνων πρὸς τὴν παροῦσαν ζωήν· ἵνα τί ἡ σάρξ καὶ ἀντι τίνος ἡμῖν. εἴπερ ἄμεινον ὁ μετὰ ταῦτα βίος. ὡς ἀπεδείχθη τῷ λόγῳ· πρὸς ὃν ἐροῦμεν ὅτι οὐ μικρόν ἐστιν οὐδε τὸ ἐκ ταύτης κέρδος τοῖς δυναμένοις ἐπ' ἀγαθῷ χρήσασθαι τὴν ταύτης ὑπηρεσίαν. praeterea p. 62, 4 usque ad 66, 20 paucis verbis praeteriit. errores ex itazismo qui dicitur orti, ν ante κ scriptum e.g. ἔνκειται, accentus aut falso aut omnino non positi signa aetatis remotae sunt. itaque F, etsi numquam solus verum servavit

neque semper lectiones meliores sequitur, certe ad eruendam indolem memoriam archetypi satis confert, ut in apparatum recipiatur. continet ille De mortuis ff. 134v-143v.

DE GENERE OPG

Hoc genus vel potius classis, quae certis lineis quasi definiri potest et a SΛ ceterisque quos supra memoravi discrepat, in has familias divisa est:

Familia I

Monac. gr. 370 = O
Vatic. gr. 450 = L
Matrit. 4864 = Ma
Monac. gr. 107 = ω

Agmen ducit codex Monacensis gr. 370 saeculi X, de quo Jaeger egit vol. VIII, 1 p. 114. exhibet De mortuis ff. 80r-106v. ab eo nullus descriptus est. O enim p. 31, 9 quinque verba omisit, quae in ceteris inveniuntur. proxime autem cognati ei sunt codex Vaticanus gr. 450 saeculi X/XI fortasse Constantinopoli in illo celeberrimo monasterio Studii exaratus (cf. G. Garitte, Muséon 1943, p. 47 sq) qui continet De mortuis ff. 381v-405r, (laudatus est a Wernero Jaeger vol. VIII, 1 p. 123) et Matritensis 4864 saec. XVI infimae notae. De mortuis exstat ff. 130r-147r (de quo cf. Jaeger vol. VIII, 1 p. 120), nec non Monacensis gr. 107 saeculi XVI, de cuius forma atque indole vol. VIII, 1 p. 116 actum est. De mortuis legitur ff. 71 sqq. et L et Ma et ω eum in modum cum O congruunt, ut paene inutiles videantur. cuius rei exempla infra p. 19 sq cognosces.

Vat.gr. Pii II 4 = P
Ambros. Q 14 sup = H
Vat. gr. 445 = ε

Simili cognationis vinculo cum O coniuncti sunt codices tres codex Vaticanus graecus Pii II, 4 saeculi XI De mortuis ff. 123v-144v continens, de quo cf. vol. VIII 1 p. 120 sq, eiusque apographa codex Ambrosianus rg. Q 14 sup. saeculi XV a me usque ad p. 39, 18 collatus De mortuis ff. 293r sqq exhibens et Vaticanus gr. 445 saeculi XVI a Jaegero vol. VIII, 1 p. 122 memoratus; exstat De mortuis ff. 53v-62v. quae ratio inter eos intercedat, J. P.

Carnavos vol. VIII, 1 p. 219 disseruit. nullum ex his in apparatum recepi, quamquam P perpaucis locis ab O discrepat. sunt vero ii loci iam ab antiquissimis temporibus aut corrupti aut variis lectionibus infecti. manus recentior textum P correxit exemplari generis S adhibito. utriusque rei exempla leges p. 21 sqq.

Paris. gr. 586 = Δ, δ
Berol. gr.Phil. 1471 = w
Paris. gr. 585 = D

Hic nominari debet etiam codex Parisinus gr. 586 saeculi XVI, qui continet orationem De mortuis bis ab eadem manu sed varia textus forma scriptam, primam a f. 66r (Δ), alteram a f. 177 v (δ). specimina a p. 28 usque ad p. 41, 6 textus Δ, ad p. 40, 11 textus δ contuli. codex scriptus est a viro docto (cf Jaeger vol. VIII, 1 p. 118), qui lectiones varias signo γρ adposito in margine Δ adnotavit (Δ^2). δ altera manus (δ^2) correxit. exemplar investigasse mihi videor si non utriusque at certe textus Δ. ad verbum enim congruit cum codice Berolinensi gr. Phil. 1471 saeculi XVI, in quo De mortuis ff. 117v sqq exstat, et nisi fallor, auctor Δ Berolinensem describens multis locis correxit, ubi meliora sive aliunde eruerat sive invenerat coniectura (w^2). nam scriptae sunt correcturae stilo et ductu simillimo Δ. cuius rei priusquam exempla afferam, quartum testem dabo, quo memoria WΔ δ adfirmetur, codicem dico Parisinum gr. 585 chartaceum saeculi XVI iam a Wernero Jaeger vol. VIII 1 p. 117 nec non a Friderico Müller vol. III, 1 p. XVIII laudatum, et ipsum ad alterum exemplar correctum signo γρ adposito. contuli imagines phototypicas a pagina 28 ad 41, 19 i.e. folia 53r-58r. uno loco WΔδD a memoria OP aberraverunt p. 33, 26 οὐ omisso. alium non inveni, ubi omnes ab OP discrepant. quae vero ratio inter wΔ et δD intercesserit plenius enarrare placet. titulum τοῦ αὐτοῦ λόγος εἰς κοιμηθέντας praebent wD: omiserunt Δδ; p. 28, 12 κρίσει δD: βρίσει wΔ (sed corr); p. 29, 13 ἀκρισία wδD recte: ἀκρισίαν Δ (sed corr); p. 32, 3 συνεστηκότος δD: -κότως falso wΔ (sed corr); p. 32, 4

σώματος om sed add in mg w^2Δδ; p. 32, 6 sq τῇ γῇ—κατάλληλον om w (add in mg w^2)Δ; p. 32, 13 ταύτης om w (add in mg w^2) Δ; p. 32, 20 τὸ νπρορρηθέντα δD recte: τῶν προρρηθέντων wΔ (sed corr); p. 33, 1 τὸ alter δD recte: τοῦ w (corr in mg w^2) Δ (sed corr); p. 33, 3 ἀντικαθεστηκότων δD recte: καθεστηκότων w Δ (sed corr); p. 34, 1 εἴη: ᾖ w Δ (sed add in mg εἴη); p. 34, 9 ἄμεσος w Δ recte: ἀμέσως D (sed add in mg γρ. ἀ . . . cetera in phototypia legere non potui) δ cum MK aliisque; p. 34, 14 τοῦτο: τούτῳ D δ (sed add in mg γρ . . cetera in phototypia legere non potui) cum OM aliis; p. 36, 10 ἐν om wΔ (sed signum :|: inser); p. 36, 24 οἷοι δD recte: οἷον w Δ (corr in mg); p. 38, 1 ἐκβαλλομένοις: ἐκκαλομένοις w ἐκκαλουμένοις Δ (sed corr in ἐκβαλομένοις) p. 38, 16 ἐλεεινῇ: ἐλεινῇ w Δ (sed corr); p. 39, 17 τοῖς: αὐτοῖς w Δ (sed corr); p. 40, 8 φθειρομένου — τὸ om w (add in mg w^2) Δ (sed add in mg). quibus probatur, δ D w ex eodem fonte hausisse, w plura quam δD negligentia perdidisse et a librario Δ nescio an secundum commune exemplar esse correctum. cum vero in nullo ex his varia lectio exstet, quae non in codicibus antiquioribus inveniatur, isti quattuor ex apparatu reiciendi erant.

Familia II

Athous Iviron β 26 = G Monac. gr. 466 = z

Eiusdem generis sunt duo codices antiqui, Athous Iviron β 26 saeculi XI nitide litteris minusculis exaratus De mortuis ff. 72r-92r continens et Monacensis gr. 466 saeculi XII in quo De mortuis ff. 156r-178v exstat. est vero z multum aqua corruptus, sed litteras deletas eodem scripturae genere restituit manus, quae multos simul errores correxit (z^2). corrector ille doctus p. 50, 22 supra κόμην scripsit κόκκον. p. 54, 17 textum ab ἤτοι usque ad μένῃ p. 57, 7 (ff. 171r-172v) lineis obliquis delendum significavit. addidit in mg ⁜ ζήτει τοῦτο τὸ σημεῖον μετὰ φύλλα δύο καὶ ἐκεῖτεν (sic) ἄρξαι. infra scrip-

sit eadem manus † ἰστέον ὅτι τὸ μεταξὺ τοῦτο κομμάτιον τὸ ἐν τοῖς δυσὶ τούτοις φύλλοις ἀλλότριόν ἐστι παντελῶς καὶ τοῦ λόγου καὶ τῆς ὀρθῆς τοῦ ἁγίου δόξης. τέλος γὰρ δογματίζει κολάσεως καὶ ἔστι προσθήκη τῶν τὰ Ὠριγένους φρονούντων, διὸ καὶ ἐν ἑτέροις βιβλίοις τοῖς ὀρθῶς τε καὶ ἀνοθεύτως ἔχουσιν οὐχ εὕρηται τοῦτο. καὶ διὰ τοῦτο καὶ παρ' ἡμῶν ἐντεῦθεν ἐκβέβληται ὡς αἱρετικῶν δόγμα καὶ συκοφαντίας κατὰ τοῦ ἁγίου. sequitur scholium in mg inf alterius manus: ἐν ἄλλῳ βιβλίῳ ἀναπτύξας καὶ καλῶς ἐξετάσας εὗρον ὅτι τὰ παρόντα δύο φύλλα καλῶς γεγραμμένως καὶ ἀνοθεύτως εἰσὶ πλὴν ἔν τισι χωρίοις, οἷς ἐσημείωσα καὶ ἀπέβαλον ὡς αἱρετικῶν φληναφείας. διὰ τοῦτο ὁ ἐντυγχάνων ἀπὸ τοῦ νῦν ἀναγινωσκέτω χωρὶς τινὸς ἀμφιβολίας μηδὲν ἐνδοιάζων σκοπῶν τὰ πρὸ ἐμοῦ ἐξητάσματα. ἴσως γὰρ ὁ μακαρίτης ἐκεῖνος ὁ σημειώσας οὐκ ἐνέτυχε θεασάσθαι τὸν παρόντα λόγον ἐγγράφως ἐν ἄλλῳ βιβλίῳ καὶ μὴ φέρων τὴν ἔκφυλον δόξαν, ἣν προσέθεσάν τινες κακόδοξοι κατὰ τοῦ ἁγίου καὶ τῆς ὀρθῆς δόξης τῶν χριστιανῶν, ἀπέβαλε μέρος καὶ τὰ καλῶς εἰρημένα παρὰ τοῦ ἁγίου, ἐν οἷς ὑπῆρχον ἀναμεταξὺ αἱ παραχρήσεις τῶν κακοδόξων τῶν ληρωδούντων εἶναί ποτε τέλος κολάσεως. et profecto nonnullos locos lineis transversis delevit: p. 54, 19-20 ἢ μετὰ — χωνείας; p. 56, 6-7 μὴ τοῦ — ἀποκαθήραντος (post 6 θειότητος sententiam punctis conclusit addens in mg: στίξον τελείως ὧδε); p. 56, 21-22 τῶν δὲ — ἀποβαλλόντων. quae verba manus ut videtur tertia primum supra lineam restituere coepit, deinde in mg ext non sine erroribus repetivit, postremo in mg inf hoc modo scripsit τῶν δὲ διὰ τῆς στενοτέρας ἀγωγῆς (expunx στεν. ἀγ. et sscr ὕστερον μεταμελείας) ἐν τῷ καθαρσίῳ τῶν δακρύων καὶ (sscr τῷ) τῆς μετανοίας βαπτίσματι ἀποβαλλόντων. correcturas in textu ipso factas praetereo. at non neglegenda est manus vetus, quae in mg ext scripsit ad p. 56, 6 sqq τοῦ(?) ἀλλ . . (?) et infra καθάρσιον πῦρ οὐκ οἶδεν ἡ γραφὴ σαφέστατόν μοι ἀλλὰ τιμωρητικόν· τῆς

ὡριγένους ληρῳδίας τὸ τοιοῦτον πῦρ, et ad p. 57, 2 sqq τοῦ (?) ἀλλ.. (?) et infra ὀψὲ καὶ μόλις ἐξήμεσε τὸ ἀνόητον δόγμα τῆς ὡριγενιακῆς ἀποκαταστάσεως ἀντιλέγων ..... (scil nomen alicuius orthodoxi) αἰώνιον τὴν κόλασιν τῶν ἁμαρτωλῶν φάσκοντι. hanc manum ceteris vetustiorem esse facile cognoscitur. nam supra vocem δόγμα corrector ille, de quo supra p. 14 dixi, signum ⋕ pinxit. hoc modo dubitaverunt posteri de Gregorii orthodoxia, qua de re cf. Photii bibl cod 233 et J. Danielou, Gnomon 36, 1964, 40. et in M et in O scholia exstant.

Sed transeamus ad naturam et indolem codicum Gz demonstrandam. ubique fere cum O eiusque cognatis contra SΛ faciunt, cuius rei infra p. 19 sqq exempla afferam. restat, ut quo modo inter se coniuncti sint, proferam. sunt enim his lectiones communes contra ceteros: p. 35, 14 οὐ—ἀσχολουμένη om Gz cum β; p. 43, 8 ἐγκεκραμένοις Gz cum J; p. 44, 1 post καὶ add διὰ Gz; p. 44, 14 εἰς ὀστέου φύσιν: εἰς ὀστέον Gz cum J; p. 45, 4 φόβου ἄξιον: βίου ἀνάξιον Gz cum J; p. 45, 18 ἐπὶ μόνου: ἀπόνου Gz cum y; p. 45, 20 μόνην τὴν om Gz; p. 48, 5 περὶ om Gz cum J; p. 63, 23 ἐκυήσαμεν recte Gz cum y Ma, om J fortasse quod denuo deliberare, qua de causa exemplar a LXX abhorreret, sibi proposuerat; p. 64, 22 γὰρ om Gz. tamen z ex G descriptum esse non putamus. p. 59, 15-17 enim ἵνα — πορίζονται om G et multis aliis locis G ab z discrepat. inde z a codice exemplari codicis G propinquo prognatum esse apparet. cum autem praeter correcturas vel coniecturas doctas nihil novi memoriae afferat, eum ex apparatu seclusi.

Simili ratione cum classe OP coniunctus est codex
Vin- Vindobonensis 239 saeculi XV chartaceus foliis 153^v-157^v
dob. initium orationis De mortuis usque ad p. 33, 19 ἀλλὰ καὶ
theol. continens, diligenter scriptus.
gr. 239 Vaticanus vero Urbinas gr. 10 saeculi XVII negli-
= r gentius ex editione Morelliana descriptus est, ut

Vatic. Langerbeck in fine praefationis in Cant Cant demon-
Urbin. stravit vol. VI p. LX. inest De mortuis ff. 170v sqq.
gr. 10 qui codices cum et minimae notae sint et aetatis recen-
= t tissimae, neutrum in apparatu adnotavi.

DE GENERE MIXTO

Monac. Iam dicendum est de quinque codicibus, qui pro-
gr. 192 prium gregem efficiunt. sunt ii codex Monacensis
= y gr. 192 saeculi XIII De mortuis ff. 281r-300v con-
Monac. tinens eiusque asseclae Monacensis gr. 23 anno 1552
gr. 23 scriptus (De mortuis inest ff. 1 r sqq), quem Jaeger
= η apographon Veneti Marciani 67 K esse putavit cf. vol.
VIII, 1 p. 158 sq, cui equidem in hoc libro assentiri non
Matrit. possum cf. exempla infra p. 19 sqq allata, nec non Matri-
4750 tensis 4750 saeculi XVI in quo continetur De mortuis
= x ff. 27r sqq, Matritensis 4852 saeculi XVI De mortuis
Matrit. ff. 189r sqq exhibens, Oxoniensis Auctuarii F 1,1 eiusdem
4852 saeculi. exstat De mortuis ff. 404 sqq. quos erroribus
= j communibus inter se coniunctos esse his exemplis
Oxon. elucet: p. 28, 18 ἐξορισθείη: ἐξωσθείη y η x j s et SZ;
Auct. p. 29, 4 post ἐν add τῷ y η x j s; p. 29, 12 τό: τοῦ y η x j s;
F 1, 1 p. 29, 18 τῷ j cum ceteris recte: τῶν y η x (sed corr) s;
= s p. 30, 5 ἄψευστος cett: ἀδιάψευστος recte y η x j s cum SΛβF aliis; p. 31, 25 τὴν φύσιν: τῇ φύσει y η x j s cum Λ; p. 32, 4 τὸ om y η x (sed corr) s (specimina j non ultra 32, 2 excussi, sed unde j fluxerit, satis demonstrant); p. 32, 5 προσαναπαύσασα: προσαναπαύουσα y η x (sed corr) s; p. 32, 13 καὶ prius om, sed post τὸν add τε y η x (supra τὸν scr καὶ) s; p. 32, 17 τονουμένη: τὸ νοουμένη y η τὸνουμένη (sic) x (sed corr in τὸ νοουμένη) s; p. 32, 22 εἴτε: εἰ y η x s; p. 33, 19 τί non habent y η x (sed sscr) s cum Λ; p. 33, 20 τὸ primum om y η x (corr m rec ut vid) s (sed τὸ sscr); p. 34, 17 τῇ om haplographia y η x (sscr τι) s; p. 35, 16 ἐστι om y η x (sed sscr) s; p. 36, 21 κλονεῖται: κλοπεῖται inepte y η (sed corr) x (sed corr) s

cum m rec ω; p. 37, 6 τὸ om y η (sed add m rec in mg) x (sed sscr) s; p. 37, 7 δὲ om y η x (sed corr) s; p. 37, 17 ἀποιχούμενον y η x (sed υ expunx) s; p. 38, 1 κακεῖνοι om y η x (sed add in mg) s; p. 37, 22 ἡ prius: οἱ falso y η x s; p. 38, 2 τῆς ἐκδεχομένης φαιδρότητος y η x s; p. 38, 4 αἰθέριον recte y η (corr in αἴθριον in mg m rec) x (corr in αἴθριον) s cum SΛβF aliis. sunt ergo η x j s pro apographis y vel eius gemelli habendi. ut sunt codices recentissimae aetatis, non mirum est varias lectiones signo γρ adposito in margine adscriptas esse. correcturae codicis s a lectore Latino adscriptae sunt, qui etiam glossas Latinas in margine addidit. restat, ut demonstrem utrum ad genus y pertineat. satis ex exemplis supra infraque p. 19 sqq allatis elucet y memoria erroribus laborante cum S vel Λ coniunctum lectiones difficiliores secutum esse, multis vero locis ubi dubitari potuit, cum classe O facere. accedit, quod p. 61, 26 εὐδοκιμίας y falso cum O L P ε z G Λ in margine ut variam lectionem praebet, sed in textu εὐδοκίας recte cum SZ M^2KW JFMa, i.e. ex utriusque memoriae rivis hausit. quamquam ergo in stemmate constituendo non multum adiuvat, cum sit auctor gregis proprii et ab exemplari litteris maiusculis scripto (cf. 36, 21 litteras N et Π, 37, 37 OYM et OM confusas) ortus esse videatur, y in apparatu adnotavi.

DE EXERPTIS

Sinait. difficillimum est iudicare, quorum alter, codex Sinaiticus
gr. 331 331 saeculi XV, foll. 51v-54r p. 28, 1-8 (ἀλλὰ) et p. 54, 1
= m ἐπειδὴ—p. 57, 24 ζόφῳ, alter, codex Athous Dionysiu
Athous 219 saeculi XV, foliis 61r et 62v pp. 54, 1 ἐπειδὴ—57, 14
Dion. ἁμαρτήσεται continet (sed p. 54, 20 a ὥσπερ usque ad
219 55, 11 ἄνθρωπον om in p). p propius ad y accedere his
= p apparet: p. 54, 5 γὰρ om y p; p. 55, 16 ὧν: ὃς ὧν y p; p. 55,
22 καθ' ἕτερον y p; p. 56, 21 μαρτύρονται y p; p. 57, 2 οὐδὲ
y p cum Λ. alia digna, quae adnotentur, non inveni.

Vatic. Codices vero Vaticanus Ottobonianus gr. 119 saeculi
Ottob. XVI et Parisinus gr. 1008 eiusdem aetatis sub titulo
gr. 119 περὶ τῶν ἀγανακτούντων διὰ τί ἀποθνήσκει ὁ ἄνθρωπος
Paris. τούτου μᾶλλον ἐπ' εὐεργεσίᾳ τοῦ ἀνθρώπου τυγχάνοντος
gr. καὶ διὰ τοῦτο ὁ θάνατος capitulum octavum Orationis
1008 Catecheticae, quod Wernerus Jaeger primo intellexit
obtutu, continent. (Vaticanus ff. 45r-50v, Parisinus ff. 112v-118r). in Parisino adscripsit in margine manus librarii: ση ἰστέον ὅτι τὸ ἑξῆς τοῦ αὐτοῦ λόγου ἐστὶ τοῦτο καὶ οὐχὶ ἄλλος λόγος.

DE RATIONE, QUAE INTER CLASSEM OPG ET CETEROS INTERCEDIT

Iam tempus est iudicium facere de utriusque memoriae generis indole ac natura. semper fere genus SΛF textum aut rectum aut meliorem praebet quam classis O. conferas e.g. haec:

p. 33, 3 ἀλλήλοις recte SZΛ βBar JB F M^2KW z^2: ἀλλήλων π OLMaω PHε wΔDδ yηxs Gz (sed corr) r (vix legi potest) t v (a p. 32, 2 ἔξωθεν deficiunt specimina j).

p. 35, 16 πράγματα . . . παρέχουσα SZΛ βBar π JB M^2KW FG: πρᾶγμα . . . παρέχουσα MOLMaω PHε wΔDδ yηxs z t v

p. 36, 24 τὸν τρόπον recte SZ β (τὸν e τῶν corr) Bar π (τὸν e τῶν corr ut vid) JB F M^2KW Gz yηxs: τῶν τρόπων ΛM OLMaω PHε wΔDδ (corr in mg) t v

p. 37, 16 ἑλομένης SZΛ π M^2 ut vid (vix discernitur num η in rasura sit), KW FGsx: ἑλόμενος falso cum θάνατος coniunxerunt β OLMaω PHε wΔDδ tv ἑλομένῳ e coniectura J Bar (specimen deficit B a p. 37, 15 τῶν) yη z (corr e -ος)

p. 38, 4 αἰθέριον κάλλος SZΛ βBarπJF M^2KW yη^1x^1s: αἴθριον κάλλος MOLMa ω (sed corr) PHε wΔDδ (sed corr) Gzη^2x^2 t v

p. 40, 17 τὸ ἀόρατον recte SZΛFKWβ: τὸν ἀόρατον πy (τὸ

e τὸν corr) s τῶν ἀόρατον J τῶν ἀοράτων OLMaPε wΔDGzv.

p. 43, 4 ἀλλογλώσσων recte SZΛ βπJ K(-ώσων)W (-ώσων) y (ώσσον): ἀλληλογλώσσων OLMa Pε Gz v. codices non nominati non usque ad hunc locum contuli. quod F et M non laudavi, cf quae supra p. 7 et 10 dixi.

p. 46, 18 ἐν τῷ τρεφομένῳ . . . νηδύι J OL Pε G αὐτῷ τρεφομένῳ Ma ex ἐν supra τῷ addito deinde falso loco inserto ortum esse apparet. recte enim τῷ ἐντρεφομένῳ . . . νηδύι SZΛ βπ KW y z. τῷ τρεφομένῳ ἐν . . . νηδύι v e coniectura.

p. 55, 11 πρὸς τὴν ἐξ ἀρχῆς εὐεξίαν SZΛ βπ M² (ante ἐξ 3 litt eras) KWy: πρὸς τὴν τῆς ἀρχῆς εὐεξίας O (sed ς ultimum eras) LMa Pε πρὸς τὴν τῆς ἀρχῆς εὐεξίαν JG mp v

p. 48, 6 ἔτι recte servaverunt SZΛ β KW: ἐπὶ πJ OLMa Pε Gz y v.

p. 59, 13 ἐπενδύμασι SZΛβF vox remotior sententiae magis satisfacit, quia et χιτῶνες iuxta positi „ἐνδύματα" sunt: ἐνδύμασι cett v

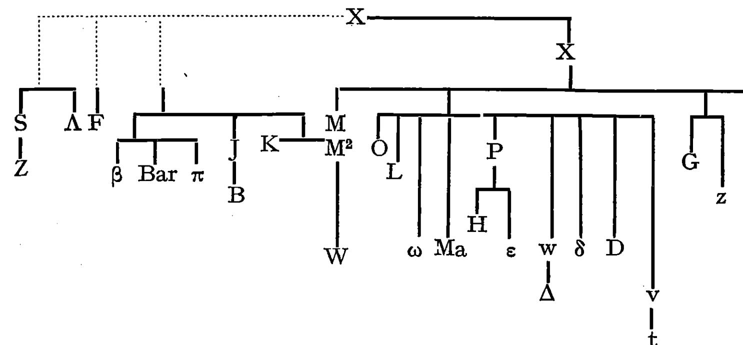
p. 60, 8 ἡ βῶλος recte (cf. l. 11) habent SZΛ βJF M²KW y v: ὁ βῶλος MOLMa Pε Gz π (sed sscr ἡ)

p. 62, 5 ἐστιν SZΛ βπ J MKW y: φησιν falso OLMa Pε Gz v

His cognitis mihi utris maior fides habenda sit expendenti, contra classem OPG quippe quae exhibeat memoriam minus cultam, suffragium ferre visum est iis quoque locis, ubi quis rectum servaverit, dubitari potest. itaque e.g. p. 40, 16 SΛ eorumque cognatos verba Novi Testamenti repetentes, cum O eiusque caterva ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα omiserint, secutus sum. nam sive notarii, qui Gregorii orantis verba notaverunt, in errorem propter homoioteleuton inciderunt sive Gregorius non ad verbum recitavit ex epistula Sancti Pauli, eius modi vitia ut auctoris ipsius verba in posterum conservare nimis anxii est.

Haec satis sint, ut qua ratione memoria in codices

quasi diffluxerit, stemmatis figura temptemus adumbrare. excerpta in stemmate non adnotavi.

y eiusque turbam textum commixtum praebere supra demonstravi. cod Leid Voss F 67 saec XVI (40r sqq) non inspexi.

DE ARCHETYPO

Nunc agendum est de nonnullis locis, ubi aut varia lectio antiqua subest aut archetypus ita corruptus esse videtur, ut suo iure codices eorumve patres emendationem temptarent.

p. 28, 12 hoc mihi accidisse videtur: in exemplari antiquissimo scriptum erat ΠΡΟCHKCN. recte προσῆκεν SZFByη (sed add in mg m rec ἵν' et γρ καὶ προσῆκον ἦν), x s P (ἵν' post προσῆκεν eraso) Hε. alius quidam legit προσῆκον, quod per προσῆκον ἦν correxisse sibi visus est: M²KWβBarπ. illo ἦν itazismo corrupto προσῆκεν ἵν' exhibent ΛMJ OLMaω wΔDδGz t j p r v. tali enim modo codices non discedunt, nisi error aetate hyparchetypos omnes praecurrit. Λ solus, ut constructionem ad normam grammaticae restitueret, verba (13) καὶ—αἱρεῖσθαι mutavit in τοῦτο πάντως αἱρῆται καὶ μή.

p. 28, 16 plerique codices ἀποστήσαντας quasi ab αὐτοὺς

l. 16 pendeat falso praebent, Λ vero ἀποστήσαντα, SZε ἀποστήσαντι. haud scio, an et Λ et SZ et ε corruptelam veterem suo quisque modo ad grammaticae normam restituerint.

p. 30, 4 φύσεως recte M²(φυ- in rasura 3 litt) KW βBar JBF: κρίσεως cett v, falso ex ead linea fortasse iam in autographo vel antiquissimis exemplaribus huc irreptum sed in nonnullis correctum. item

p. 35, 1 φύσις quod plerique exhibent sensui non satisfacit. ὕφεσις recte SZΛ, λεῖψις β (corr e λῆψις) Bar π ἔλλειψις vt. facile intellegas ἡ ὕφεσις in ἡ φύσις mutatum esse, praesertim cum sit vox remotior.

p. 38, 8 ἡλιοειδεῖ recte M²KW: λειοειδεῖ ceterorum facile haplographia ex ΕΝΗΛΕΙΟΕΙ- (sic scripto) oriri potuit.

p. 40, 23 τόν γε ἀληθῶς ἑαυτὸν ἰδεῖν βουλόμενον recte KWπJ ys w²: τόν γε ἀληθῶς ἑαυτὸν βουλόμενον Λ τόν γε ἀληθῶς βουλόμενον SZ τὸν γε ἀληθῶς ἑαυτὸν β τόν γε ἀληθῶς F βουλόμενον OLMa Pε wΔGv. hanc esse causam corruptelae suspicor: verba τόν γε—ἰδεῖν homoioteleuto exciderant, deinde in margine addita erant, sicut est in Δ. in hyparchetypo classis OPG ea quae in margine fuerant non iam exstiterunt. F vero vel eius exemplar additamentum male intellexit. inseruit enim τόν γε ἀληθῶς pro βουλόμενον, illud autem ἑαυτὸν ἰδεῖν iterare ἑαυτὸν κατιδεῖν, quod iam in textu esset, itaque omittendum putavit. simili ratione ἰδεῖν in Λ, ἑαυτὸν ἰδεῖν in SZ omissum est. quia autem vetustissimus quisque codex eiusdem erroris vestigiis imbutus est, illas 22 litteras, quae scilicet fecerant unum versum, priusquam in fonte generis primi communi in margine denuo additae sunt, excidisse apparet. dico de fonte illius generis, quia in eius asseclis solis aut rectum aut quae de recto relictae erant conservantur. quod additamentum quando factum sit computantes non modo F codicem

saeculi IX/X, sed etiam SΛ vel potius eorum exemplar, quod Langerbeck vol. VI, p. XXX huius editionis saeculis V vel VI tribuit, in correctura recipienda peccavisse notamus. Mendum veroip sum quin auctoris temporibus attribuendum sit vix dubito. similem lectionum varietatem antiquissimam p. 55, 15 sq invenisse mihi videor locus enim in editione Migneana quovis sensu caret, id quod non nisi glossa cum textu confusa fieri potuit. aut enim scriptum erat δι' οὗ τῆς ἀλόγου φύσεως τὰ ἰδιώματα τῆς λογικῆς φύσεως ἔνδυμα κατεσκευάσθη, in margine vero additum erat ἐπεμίχθη τῷ ἀνθρώπῳ τὰ ἰδιώματα τῶν ἀλόγων ζῴων, quae in δι' οὗ τῆς ἀλόγου φύσεως ἐπεμίχθη τῷ ἀνθρώπῳ τὰ ἰδιώματα. τὰ ἰδιώματα (suppleto οὖν) τῶν ἀλόγων ζῴων τῆς λογικῆς etc conflata postea τὰ ἰδιώματα altero haplographia omisso οὖν in ὧν pessum dato in absurdum ceciderunt, aut exstitit . . . περιέθηκεν. τὰ ἰδιώματα οὖν τῶν ἀλόγων ζῴων τῆς λογικῆς φύσεως etc, in mg vero addidit nescio quis δι' οὗ τῆς ἀλόγου φύσεως ἐπεμίχθη τῷ ἀνθρώπῳ τὰ ἰδιώματα. posterior quidam utrumque conflavit, postremo τὰ ἰδιώματα alterum haplographia omissum, οὖν in ὧν pessum datum est. quidquid scriptum erat, non est, cur non eius modi errata aut variata a notariis vel scribis si non Gregorii ad certe primorum post eius mortem decenniorum repetamus. talia sunt: p. 44, 20 ἥπατι O (corr e πλάτει) Pε v: πλάτει quod sensu caret, SZ (sed corr m rec) ΛKW πβJyGz LMa

p. 44, 16 πόματος SZLG v e coniectura restituerunt pro σώματος ceterorum.

p. 48, 19 ἡ ῥοπὴ Λ recte (cf. p. 55, 14 et 22): om SZ, ἡ ὁρμὴ KWβ ἡ ἰσορροπτὴ π OL Ma yz (sed corr in ἴση ῥοπὴ) Gv, ἡ ἰσορροπία JPε. hanc lectionum ὁρμὴ/ῥοπὴ varietatem iam in antiquissimis libris exstitisse apparet. scribae Λ magis placuit ῥοπή, S rem in suspenso reliquit. quid vero de ista ἰσορροπὴ? in hyparchetypo classis

OPG vox ὁρμή reiecta, varia lectio ΙΣΩΣΡΟΠΗ male in ἰσορροπὴ mutata est. cuius enim vocis exempla non inveniuntur, neque in lexicis neque in indice Gregoriano, qui paratur, neque in materia, quam viri doctissimi Britannici ad lexicon patristicum edendum collegerunt, quod pro me benignissime eruit P. O' Connor S. I. aestate anni 1959. verbum ignotum in ἰσορροπίαν (cf Platonis Phaedonem 109a) correxerunt JPε.

p. 50, 23 ὑποτρεφόμενα Λ ὑποτρεφόμενος SZπJ Pε y v ὑποτρεφόμενον MKWβO (corr in -ος m rec)LMaGz. equidem coniecerim MKW etc rectum servavisse, τὸν ante κατὰ l. 22 addendum esse censuit Langerbeck. iam antiquissimo tempore corruptelae in textum difficilem intellectu irrepserat.

p. 59, 17 ἀπληστία S(corr ex ἀπιστία) Z (corr m rec ex πληστία) ε, in P add m rec in mg: ἀπιστία cett v. verisimile est in archetypo ἀπληστία in ἀπηστία corruptum fuisse, quod itazismo in ἀπιστία mutatum est.

p. 60, 19 ἤδη νενόηται ἡμῖν . . . μετακτέον ἤδη memoriam itazismo corruptam servaverunt MKWπOLMa Pε y Gz v. sed verum restituerunt, ut videtur, Λ J scribendo εἰ δὴ νενόηται: ἐπειδὴ νενόηται β εἰ δὲ νενοήκαμεν F. ἤδη νενόηται ἡμῖν . . . μετὰ τοῦτο δεῖ . . . θεωρηθῆναι SZ docta emendatione.

p. 67, 5 ἀρετὴν recte SZv restituerunt pro ἡδονὴν ceterorum. in P adscripsit m rec in mg ἴσως ἀρετὴν.

Menda in archetypo exstitisse iam ex eo verisimile est, quod Gregorius ipse ep XV (p. 49 Pasquali-Jaeger) librarios et amansuenses (μεταγράφων et ὑπογράφων) sibi deesse questus est, item Basilius ep 134 ταχυγράφοντας et καλλιγράφοντας se deseruisse narrat. uterque, ut erant episcopi multis negotiis occupati, opera notario dictabat, cuius notas librarius plerumque rei tractatae imperitus transscripsit.

DE EDITIONIBUS IMPRESSIS

Qui in Mignei tomo 46 seriei Graecae exstat textus, ex editione Morelli 1615 publici iuris factae fluxit.

Codices, quibus Morellus usus est, non iam inveniri possunt. at certe exemplar, quod praecipue secutus est, cognatum fuisse cum O e quovis loco apparatus cognosces. versio autem Latina in Mignei editione iuxtaposita Petri Francisci Zini primum emissa Venetiis 1553, deinde apud Sebastianum Nivellium Parisiis 1573 longe differt a textu Graeco Mignei. nam memoriam codicum SZ repetit neque tamen non hic illic, praecipue ubi codices ad lectionem inclinaverunt deteriorem, abhorret. exempla lectionum SZ et Zini congruentium haec sunt: titulus: non esse dolendum ob eorum obitum, qui in fide obdormierunt = SZ cf app; 28, 6 mundo: κόσμου SZ; 39, 19 non mole, sed mente: νοῦς δὲ καὶ οὐ πάχος SZ; 65, 5 hic etiam: καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος (βίου om) SZ; 65, 9 flagrantem: φλεγόμενον SZ; 33, 18 semper: πάντη SZ. abhorruit versio Latina ab SZ 28, 8 affecti esse (πάσχειν): πάσχουσιν SZ; 30, 21 noceat (= βλαπτικὸς γίνεται): μαλακτικός SZ; 32, 24 naturae (φύσει): κρίσει SZ. plura afferre operae non pretium est. nihil obstat, quin quae Zinus differentia exhibet, ab eo inventa esse putemus.

In rebus ad orthographiam pertinentibus maxime ad lexicon Graeco-Anglicum a Liddell et Scott exarato me applicavi. quae ad illustrandum textum ex Clemente Alexandrino vel Origene attuli, secundum editiones auspiciis Academiae Borussicae curatas quae continent „Die Griechischen Christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte", citavi, locos homiliarum Gregorii in Canticum Canticorum ad volumen VI huius editionis numeravi.

Restat, ut gratias agam omnibus, qui me in hoc opusculo conscribendo adiuverunt cum illis, quos

supra nominavi, tum Hermanno Langerbeck (†), quem mihi dubitanti consilium suum suppeditare, errores indicare, plagulas assiduo corrigere labore non pigebat, paene ut, quae bene facta illi, mihi quae sint peccata, tribuas. postremo mihi plagulas iterum corrigenti, iterum quae ratio inter scholia codicis z intercesserit meditanti operam et consilium amplum navavit Hadwiga Hoerner Francofurtensis.

Offenbaci ad Moenum, mense Maio 1965

Gunterus Heil

CONSPECTUS SIGLORUM
(De Mortuis)

S codex Vaticanus gr. 1907 chartaceus saec. XII-XIII

Λ codex Musei Britannici Old Royal 16 D I membranaceus saec. XII

F codex Vaticanus gr. 2066 membranaceus saec. IX/X

y codex Monacensis gr. 192 chartaceus saec. XIII

M codex Ambrosianus gr. C 135 inf. membranaceus saec. XI

O codex Monacensis gr. 370 membranaceus saec. X

G codex Athous Iviron β 26 membranaceus saec. XI

v textus vulgatus editionis Parisinae 1638 et Mignei

codd codices in apparatu critico laudati

cett ceteri codices in apparatu critico laudati

Langerb coniecit Hermannus Langerbeck

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΚΟΙΜΗΘΕΝΤΑΣ

497 M. Οἱ τὴν ἀναγκαίαν τῆς φύσεως ἡμῶν ἀκολουθίαν ἐν τοῖς ἐξιοῦσιν ἀπὸ τοῦ βίου συμφορὰν ποιούμενοι καὶ βαρυπενθοῦντες ἐπὶ τοῖς μεθισταμένοις ἀπὸ τοῦ τῆδε βίου πρὸς τὸν νοερὸν καὶ ἀσώματον οὔ μοι δοκοῦσιν ἐπεσκέφθαι τὴν ζωὴν ἡμῶν ἥτις ἐστίν, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν πάσχειν, οἳ διά τινος ἀλόγου συνηθείας τὸ παρὸν αὐτοῖς ὡς καλὸν ἀγαπῶσιν, οἷον δ' ἂν εἴη. καίτοι γε τὸν λόγῳ καὶ διανοίᾳ τῆς ἀλόγου φύσεως προτεταγμένον πρὸς τοῦτο μόνον τὴν ῥοπὴν ἔχειν προσῆκεν, ὃ τῇ τοῦ λόγου κρίσει καλόν τε καὶ αἱρετὸν ἀναφαίνεται, καὶ μὴ τοῦτο πάντως αἱρεῖσθαι, ὅπερ ἂν αὐτοῖς ἐκ συνηθείας τινὸς καὶ ἀκρίτου προσπαθείας ἡδύ τε καὶ καταθύμιον φαίνηται. διό μοι δοκεῖ καλῶς ἔχειν ἐπινοίᾳ τινὶ τῆς πρὸς τὸ σύνηθες αὐτοὺς διαθέσεως ἀποστήσαντα μεταγαγεῖν ὡς ἔστι δυνατὸν ἐπὶ τὴν ἀμείνω τε καὶ πρέπουσαν τοῖς λελογισμένοις διάνοιαν. οὕτω γὰρ ἂν ἐξορισθείη τῆς

Titulus: τοῦ αὐτοῦ λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας O M (sed λόγος et τοὺς om)   τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν γρηγορίου ἀρχιεπισκόπου νύσης λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας y   τοῦ ἐν etc. . . νύσης περὶ τῶν ἐν πίστει κεκοιμημένων G   περὶ τοῦ μὴ δεῖν ἐπὶ τῶν ἐν πίστει κεκοιμημένων λυπεῖσθαι S   idem sed add τοῦ αὐτοῦ λόγος ἐπιτάφιος ἤτοι περὶ θανάτου Λ   τοῦ ἁγίου γρηγορίου νύσης λόγος ἐπιτάφιος F   τοῦ αὐτοῦ λόγος πρὸς τοὺς πενθοῦντας ἐπὶ τοῖς ἀπὸ τοῦ παρόντος βίου πρὸς τὸν ἀΐδιον μεθισταμένοις v

SΛ F y MOG

6 βίου: κόσμου S   7 νοερὸν καὶ ἀσώματον: ἀπαθῆ καὶ ἀθάνατον F   8 πάσχουσιν S   10 δ' om Sy   10-11 τοὺς . . . προτεταγμένους S   10 τὸν e τῷ corr M²   12 προσῆκεν SFy: προσῆκον ἦν M² (corr e -κον ἵν') προσῆκεν ἵν' ΛOGv   τε om S   13 καὶ — αἱρεῖσθαι: τοῦτο πάντως αἱρῆται καὶ μὴ Λ   14 τε: τι corr e τε ut vid Λ   15 δοκεῖ post ἔχειν coll F quod magis placuit Langerb   16 ἀποστήσαντα Λ: ἀποστήσαντι S ἀποστήσαντας cett v   17 τὴν corr e τὰ m rec ut vid Λ   18 οὕτως ΛF   ἐξορισθείη ΛM²v: ἐξολισθείη F(-ωλ-)OG ἐξωσθείη yS(corr ex -ορι-)

ἀνθρωπίνης ζωῆς ἡ σπουδαζομένη περὶ τὰ πάθη τοῖς πολλοῖς ἀλογία. γένοιτο δ' ἂν ἡμῖν ἀκόλουθος ἡ τοῦ λόγου σπουδὴ **497 M.** πρὸς τὴν ὑποκειμένην ὑπόθεσιν, εἰ πρῶτον μὲν τὸ ἀληθῶς ἀγαθὸν οἷόν ἐστιν ἐξετασθείη, ἔπειτα δὲ τὸ ἴδιον τῆς ἐν σώματι ζωῆς θεωρήσαιμεν, πρὸς τούτοις δὲ εἰ διὰ συγκρίσεως ἀντιπαρατεθείη τοῖς παροῦσι τὰ δι' ἐλπίδος ἡμῖν ἀποκείμενα. οὕτω γὰρ ἂν προέλθοι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ λόγου ἡ θεωρία, ὥστε μετατεθῆναι τῶν πολλῶν ἀπὸ τοῦ συνήθους ἐπὶ τὸ καλὸν τὴν διάνοιαν. ἐπειδὴ γὰρ πᾶσιν ἀνθρώποις φυσική τις πρὸς τὸ καλὸν ἔγκειται σχέσις καὶ πρὸς τοῦτο κινεῖται πᾶσα προαίρεσις τὸν τοῦ καλοῦ σκοπὸν πάσης τῆς κατὰ τὸν βίον σπουδῆς προβαλλομένη, τούτου χάριν ἡ περὶ τὸ ὄντως καλὸν ἀκρισία τὰ πολλὰ τῶν ἁμαρτανομένων εἴωθεν ἐξεργάζεσθαι, ὡς εἴ γε πρόδηλον πᾶσιν ἦν τὸ ἀληθῶς ἀγαθόν, οὐκ ἂν ἐκείνου ποτὲ διημάρτομεν ᾧ φύσις ἡ ἀγαθότης ἐστίν, οὐδ' ἂν ἑκουσίως τῇ τῶν κακῶν συνηνέχθημεν πείρᾳ, εἴπερ **500 M.** μὴ ἐπεκέχρωστο τὰ πράγματα διεψευσμένῃ τινὶ τοῦ καλοῦ φαντασίᾳ. οὐκοῦν πρὸ πάντων τοῦτο τῷ λόγῳ κατανοήσωμεν τί τὸ ἀληθῶς ἀγαθόν, ὡς ἄν μὴ τῇ περὶ τούτου πλάνῃ σπουδασθείη ποτὲ τὸ χεῖρον ἀντὶ τοῦ κρείττονος. φημὶ τοίνυν χρῆναι καθάπερ ὁρισμόν τινα καὶ χαρακτῆρα τοῦ ζητουμένου προϋποθέσθαι τῷ λόγῳ, δι' οὗ γένοιτ' ἂν ἡμῖν ἀσφαλὴς ἡ τοῦ καλοῦ κατανόησις.

Τίς οὖν ὁ χαρακτὴρ τῆς ἀληθινῆς ἀγαθότητος; τὸ μὴ μόνον πρός τι τὸ ὠφέλιμον ἔχειν μηδὲ κατὰ καιρούς τινας ἢ

8 cf ad p 44, 9   17 cf Plat Menon 77 d sq   23 sqq cf Plat Phaed 78d Conv 210 e-211 b

SΛ F y MOG   4 post δὲ add εἰ S   post ἐν add τῷ y   6 παρατεθείη F   7 οὕτως F   ἂν om sed sscr y   8 ἐπὶ τὸ καλὸν: τῶν πολλῶν Λ (sed expunx)   11-14 καλοῦ—τὸ ἀλη-delet (pars folii excisa est) Λ   11 πάσης: ἦν πᾶσι G   12 τὸ: τοῦ y   13-14 ἐργάζεσθαι Λ   14 πᾶσι πρόδηλον S   15 διημάρτομεν: corr e διαμαρτ- Λ διημάρτωμεν SF   16 συνήχθημεν SΛ (sed supra ν prius add νε m rec ut vid)   17 post ἐπεκέχρωστο 6 litterae deletae Λ   18 τοῦτο SΛ (corr e τούτῳ): τούτῳ F τούτων cett v   τῷ: τῶν y   κατανοήσομεν corr e -ωμεν S

ἐπωφελὲς ἢ ἄχρηστον φαίνεσθαι μηδέ τινι μὲν εἶναι καλὸν ἑτέρῳ δὲ οὐ τοιοῦτον, ἀλλ' ὅπερ καὶ ἐφ' ἑαυτοῦ κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν ἐστὶ καλὸν καὶ παντὶ καὶ πάντοτε ὡσαύτως ἔχει. οὗτός ἐστι κατά γε τὴν ἐμὴν κρίσιν τῆς τοῦ καλοῦ φύσεως ὁ χαρακτὴρ ἀπλανής τε καὶ ἀδιάψευστος. ὃ γὰρ μήτε πᾶσι μήτε πάντοτε μήτε ἐφ' ἑαυτοῦ δίχα τῆς ἔξωθεν περιστάσεώς ἐστι καλόν, οὐκ ἂν κυρίως ἐν τῇ τοῦ καλοῦ κρίνοιτο φύσει. διόπερ πολλοὶ τῶν ἀνεξετάστως προσεχόντων τοῖς οὖσιν ἐν τοῖς τοῦ κόσμου στοιχείοις εἶναι τὸ καλὸν ἐφαντάσθησαν, ὧν οὐδὲν εὕροι τις ἂν διεξετάζων καὶ ἐφ' ἑαυτοῦ καὶ πάντοτε καὶ παντὶ καλὸν εὑρισκόμενον. μέμικται γὰρ τῷ ἀφ' ἑκάστου τούτων χρησίμῳ καὶ ἡ πρὸς τὸ ἐναντίον ἐνέργεια. οἷον τὸ ὕδωρ σωτήριον μὲν τοῖς ἐν αὐτῷ τρεφομένοις ἐστὶν ὀλέθριον δὲ τοῖς χερσαίοις, εἰ ἐπικλύσειεν· ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ ἀὴρ τοῖς μὲν ἐν αὐτῷ ζῆν πεφυκόσιν ἐστὶ σωτήριος, τοῖς δὲ τὸν ἔνυδρον εἰληχόσι βίον φθαρτικὸς εὑρίσκεται καὶ ὀλέθριος, ὅταν ἐν αὐτῷ τι γένηται τῶν ὑποβρυχίων· οὕτω καὶ τὸ πῦρ πρός τι χρήσιμον ἡμῖν γινόμενον φθαρτικόν ἐστιν ἐν τοῖς πλείοσι, καὶ αὐτὸν δὲ τὸν ἥλιον εὕροι τις ἂν οὔτε παντὶ οὔτε πάντοτε οὔτε κατὰ πάντα καλὸν τοῖς μετέχουσιν· ἔστι γὰρ ἐν οἷς καὶ σφόδρα γίνεται βλαπτικὸς ὑπερζέων τε τοῦ καθήκοντος μέτρου καὶ ξηραίνων ἐν ἀμετρίᾳ τὸ ὑποκείμενον καὶ νοσώδεις αἰτίας πολλάκις ἐξεργαζόμενος καὶ τοῖς ἐμπαθεστέροις τῶν ὀφθαλμῶν προσεπιτρίβων τὴν νόσον καὶ διὰ τῆς σήψεως τῶν ὑγρῶν βλαβερά τε καὶ ἀηδῆ τινα ζωογονῶν ἐν τῇ κατεφθαρμένῃ τῶν ὑγρῶν σηπεδόνι. οὐκοῦν καθὼς εἴρηται μόνον ἐκ πάντων ὡς καλὸν προαιρεῖσθαι χρὴ ὃ

SΛ F y MOG 4 οὗτός: τοῦτο G 4-5 τῆς—χαρακτὴρ: τὸ ὄντως ἀγαθὸν καὶ οὗτος ὁ χαρακτὴρ τῆς τοῦ καλοῦ κρίσεως ὁ G φύσεως FM^2: κρίσεως cett v 4 ὁ om SΛ 5 ἄψευστος MOGv e haplographia 10 οὐδὲν: οὐδὲ Λ (sed corr m rec) 11 πάντη S γὰρ om S τὸ y ἀφ': ἐφ' yOG v 16 ἔνυγρον G 17 τι F: τις cett v ὑποβρυχίων corr ex -ον F 18 φθαρτικὸ G (ν add m rec) ἐν om M (add M^2) OG v (sed cf l 21) 19 πάντη S 21 βλαπτικὸς γίνεται Λ μαλακτικὸς S τε om SΛ

πάντοτε καὶ πᾶσιν ὁμοίως ἐν τῇ τοῦ καλοῦ καθορᾶται φύσει ἀεὶ τοιοῦτον ὂν καὶ οὐ πρὸς τὰς ἔξωθεν περιστάσεις μεταβαλλόμενον. περὶ γὰρ τῶν ἄλλων ὅσα κατά τινα πρόληψιν ἀλογωτέραν καλὰ τοῖς ἀνθρώποις δοκεῖ, περὶ σῶμά τέ φημι καὶ τὰ ἔξωθεν οἷον ἰσχύς τε καὶ κάλλος καὶ γένους λαμπρότης χρήματά τε καὶ δυναστεῖαι καὶ περιφάνειαι καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, ὡς αὐτόθεν πᾶσιν ὄντα φανερὰ σιωπᾶν οἶμαι χρῆναι καὶ μὴ μάτην διὰ τῶν ὁμολογουμένων ὄχλον ἐπεισάγειν τῷ λόγῳ. τίς γὰρ οὐκ οἶδε τοῦ κάλλους τε καὶ τῆς δυνάμεως τὸ ὠκύμορον ἢ τῆς δυναστείας τὸ εὐμετάπτωτον ἢ τῆς δόξης τὸ ἀνυπόστατον ἢ τὴν ματαίαν πρὸς τὰ χρήματα τῶν ἀνθρώπων προσπάθειαν, παρ' ὧν διὰ τὸ εὔχρουν τε καὶ τὸ σπάνιον ἐν ποιαῖς ὕλαις τὸ καλὸν ἐνομίσθη; τούτων δὲ οὕτως ἡμῖν διηρθρωμένων σκεπτέον ἂν εἴη περὶ τῆς παρούσης ζωῆς (ταύτης φημὶ δὴ τῆς διὰ σαρκὸς ἐνεργουμένης) εἴτε τοιοῦτόν ἐστιν ὡς ἐν τῷ χαρακτῆρι τοῦ καλοῦ θεωρεῖσθαι **501 M.** εἴτε καὶ ὡς ἑτέρως ἔχει. τὸ γὰρ εὑρισκόμενον περὶ αὐτῆς ὑπὸ τοῦ λόγου ὁδηγήσει πάντως τὴν τῶν ἐπεσκεμμένων διάνοιαν ὅπως χρὴ περὶ τὴν ἐνθένδε μετάστασιν ἔχειν.

Ἔστι τοίνυν ἡ τοῦ σώματος ἡμῶν ζωὴ πλήρωσίς τε καὶ κένωσις διχόθεν ἐνεργουμένη, ἡ μὲν διὰ βρώσεώς τε καὶ πόσεως, ἡ δὲ διὰ τῆς τοῦ ἀέρος ὁλκῆς τε καὶ ἀποποιήσεως, ὧν ἄνευ ἡ κατὰ σάρκα ζωὴ συστῆναι φύσιν οὐκ ἔχει. τότε γὰρ τοῦ ζῆν ὁ ἄνθρωπος παύεται, ὅταν ἡ τῶν ἐναντίων τούτων διαδοχὴ μηκέτι διοχλῇ τὴν φύσιν· ἵσταται

20 sqq cf Plat Phileb 42 c sq cf ad 34,23 sqq

SΛ F y MOG 3 περὶ cum margine delet S 4 σώματα S 6 περιφάνεια y 7 αὐτόθι Λ (corr in αὐτόθεν m rec) ὄντα πᾶσι Λ 8 ὡμολογημένων Λ ὄχλων y 9 τῆς—ἢ prius 10 om O 11-12 προσπάθειαν τῶν ἀνθρώπων coll S 12 τὸ alter om S 14 τῆς om v 15 post εἴτε suprascr τι M^2 17 καὶ ὡς ΛFM^2 (corr e καὶ): καὶ cett v 19 μετάστασιν SΛFM^2 (corr e μετανάστασιν): μετανάστασιν cett v (cf p 34,3 et 10) 24 ὁ om SΛ 25-p 32, 6 μηκέτι—ὁμόφυλον: διά τινα αἰτίαν καθυστερήσει· τῆς γὰρ τοιαύτης ἐνεργείας παυομένης ἀργοῦσι μὲν αἱ τῶν αἰσθήσεων κινήσεις, ἠρεμὴ δὲ πρὸς καιρὸν δι' ἡσυχίας ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις, ἑκάστω στοιχείω τῶ οἰκείω προσαναπαύουσα F 25 διοχλοίη SΛ τῇ φύσει Λy

γὰρ μετὰ τοῦτο καθόλου ἡ τοιαύτη ἐνέργεια οὐδενὸς τῶν ἔξωθεν ἐν τοῖς νεκρωθεῖσιν οὔτε εἰσρέοντος οὔτε ἀπογινομένου, ἀλλὰ πρὸς τὰ συγγενῆ στοιχεῖα τοῦ ἐκ τούτων συνεστηκότος σώματος διακριθέντος καὶ ἀναλύσαντος. ἠρεμεῖ τὸ λοιπὸν δι' ἡσυχίας ἡ φύσις τῷ οἰκείῳ στοιχείῳ προσαναπαύσασα τὸ συγγενὲς καὶ ὁμόφυλον, τῇ γῇ τὸ γεῶδες καὶ τῷ ἀέρι τὸ ἴδιον καὶ τῷ ὑγρῷ τὸ οἰκεῖον καὶ τῷ θερμῷ τὸ κατάλληλον. μηκέτι γὰρ τοῦ ὄγκου τοῦ ἐκ τῶν ἑτερογενῶν συνεστηκότος βιαίως τε καὶ κατηναγκασμένως συμπεπλεγμένου, ἀλλὰ κατ' ἐξουσίαν ἑκάστου τῶν ἐν ἡμῖν πρὸς τὴν οἰκείαν ἑστίαν ἐπανελθόντος παύεται τὸ ἀπὸ τούτου ἡ φύσις συνέχουσα βιαίως ἐν ἑαυτῇ τῶν ἀλλοφύλων τὴν συμφυίαν. εἰ δέ τις καὶ τὸν ὕπνον καὶ τὴν ἐγρήγορσιν πρὸς τὸ τῆς ζωῆς ταύτης εἶδος μετὰ τῶν εἰρημένων παραλαμβάνοι, οὐκ ἔξω τῆς ἀληθείας τὸν λόγον ποιήσεται. κάμνει γὰρ καὶ διὰ τούτων ἡ φύσις ἀεὶ πρὸς τὰ ἐναντία μεθελκομένη καὶ νῦν μὲν λυομένη τῷ ὕπνῳ πάλιν δὲ τονουμένη διὰ τῆς ἐγρηγόρσεως, δι' ὧν ἀμφοτέρων πρὸς τὸ κενοῦσθαι καὶ πληροῦσθαι παρασκευάζεται. εἰ τοίνυν πλήρωσίς τε καὶ κένωσις τῆς ζωῆς ἡμῶν ἐστι τὸ ἰδίωμα, καλῶς ἂν ἔχοι τὸν προρρηθέντα περὶ τῆς τοῦ καλοῦ κρίσεως χαρακτῆρα νῦν ἀντεξετάσαι τοῖς τῆς ζωῆς ἰδιώμασιν, ὥστε κατιδεῖν εἴτε τὸ ἀληθινόν ἐστιν ἀγαθὸν ἡ ζωὴ αὕτη εἴτε καὶ ἄλλο παρὰ τοῦτο. ὅτι μὲν οὖν καθ' ἑαυτὴν ἡ πλήρωσις οὐκ ἂν εἰκότως ἐν τῇ τοῦ καλοῦ φύσει κριθείη,

3 sq Empedocles ap Plut adv Col 10 (fr B 8 D) Epicharm ap [Plut] cons ad Apoll 15 (fr B 9 D) Seneca ep 102, 22 sqq 9 Plat Phaed 80 sqq 10 cf Plat Phaedr 247 e 3

SΛ F y MOG 1 μετὰ τοῦτο: τότε S 4 ἀναλύσαντος: in mg adscr ἴσως ἀναλύοντος G τὸ om y 5 προσαναπαύουσα y 8 μηκέτι—συμφυίαν (l 12) om F 8 τοῦ alt: τοῖς S 9 τε om y 11 τὸ om v συνέχουσα post βιαίως (12) coll Λ post ἑαυτῇ coll S 12 αὐτῇ M (corr M²) OG y (sed corr) v 13 καὶ prius om y post τὸν add τε y 14 παραλαμβάνοι y M² (corr ex -ει): -βανει cett v παραλαμβάνει ante μετὰ coll G 17 τὸ νοουμένη y 21 post χαρακτῆρα 2 litt eras F 22 inter ἰδιώμα- et -σιν ca 5 litt eras F εἴτε: εἰ y ἀγαθόν ἐστιν SΛ 24 φύσει: κρίσει SΛ

πᾶσι δῆλον τὸ τοιοῦτόν ἐστιν ἐκ τοῦ καὶ τὸ ἐναντίον αὐτῇ (λέγω δὲ τὸ κενοῦσθαι) καλὸν εἶναι νομίζεσθαι. ἐπὶ γὰρ τῶν ἀλλήλοις ἐκ τοῦ ἐναντίου ἀντικαθεστηκότων οὐκ ἔστι δυνατὸν τὸν τοῦ καλοῦ λόγον ἐπίσης τοῖς ἀντικαθεστῶσιν ἁρμόζεσθαι, ἀλλ' εἰ τοῦτο καλὸν εἴη κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, τὸ ἀντικείμενον αὐτῷ πάντως ἔσται κακόν. ἀλλὰ μὴν ἐνταῦθα ἐπίσης παρ' ἑκατέρου τούτων τὸ χρήσιμον ἡ φύσις ἔχει. οὐκ ἄρα τὸν τοῦ καλοῦ ὁρισμὸν δέξασθαι δυνατῶς ἔχει οὔτε ἡ πλήρωσις οὔτε ἡ κένωσις. οὐκοῦν ἄλλο τι παρὰ τὸ ἀγαθὸν ἀποδέδεικται εἶναι ἡ πλήρωσις. οὔτε γὰρ παντὶ οὔτε πάντοτε οὔτε κατὰ πᾶν εἶδος αἱρετὸν εἶναι τὸ τοιοῦτον παρὰ πάντων ὡμολόγηται. οὐ μόνον γὰρ τὸ ἐν τοῖς βλαπτικοῖς γενέσθαι τὸν κόρον ἐστὶν ὀλέθριον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν τοῖς καταλλήλοις παρελθεῖν τῇ ἀμετρίᾳ τὸ χρήσιμον κινδύνων πολλάκις καὶ διαφθορᾶς αἴτιον γίνεται. καὶ εἴ ποτε πληθωρικῆς καταστάσεως ἐπιζητούσης τὴν κένωσιν ἄλλη τις πληθώρα τὴν οὖσαν ἐπιφορτίσειεν, σωρεία γίνεται κακῶν τὸ τοιοῦτον εἰς ἀνήκεστα προιοῦσα πάθη. οὐκοῦν οὔτε παντὶ οὔτε πάντως ἀγαθόν τί ἐστιν ἡ πλήρωσις, ἀλλὰ καὶ πρός τι καί ποτε καὶ κατὰ τὸ ποσόν τε καὶ τὸ ποιὸν τὸ ἐξ αὐτοῦ γίνεται χρήσιμον.
504 M. οὕτω δ' ἄν τις εὕροι καὶ τὸ ἐξ ἐναντίου νοούμενον (τὸ κατὰ τὴν κένωσιν λέγω) καὶ κινδυνῶδες τοῖς ὑπομένουσιν, εἰ παρέλθοι τῇ ἀμετρίᾳ τὸ χρήσιμον, καὶ πάλιν οὐκ ἀνονήτως γινόμενον, εἰ πρός τι τῶν ὠφελούντων συμβαίνοι τοῦ τε καιροῦ καὶ τοῦ ποσοῦ καὶ τοῦ ποιοῦ συμπαραλαμβανομένου πρὸς τὸ τῆς κενώσεως χρήσιμον. ἐπειδὴ τοίνυν οὐ συμβαίνει πρὸς τὸν τοῦ καλοῦ χαρακτῆρα τὸ τῆς ζωῆς ταύτης εἶδος ᾧ

3 cf Aristot Met Δ 1018 a 20 sqq

SΛ F y MOG 2 δὴ Λ y 3 ἀλλήλων y OGv ἀνθεστηκότων SΛ (cf vol VI p XXX 11) 4 ἀντικαθεστηκόσιν Λ 6 αὐτῷ post πάντως coll S ἐστὶν Λ 7 ἐπίσης post τούτων coll G 9 ἔχειν y post ἔχει rasura M 11 κατὰ: παρὰ G τοιοῦτο S 12 τὸ SF: om cett v 14 κινδύνου S 18 παντὶ: πάντη S 19 post ἀγαθόν om τί Λy 20 κατὰ ποσόν y inter ποσο- et -ν 1 litt eras F καὶ ποιὸν Λ (sed τὸ sscr) αὐτοῦ i.e. τοῦ ἀγαθοῦ, malim αὐτῆς 21 ἐναντίας Λ 22 καὶ om Λ 24 inter γινό- et -μενον 6 litt eras F συμβαίνοι S: -νει cett v 25 inter και- et -ροῦ lac 2 litt F inter συμπαραλαμ- et -βαν. lac 1 litt F παραλαμβ. G

βιοτεύομεν, ὁμολογούμενον ἂν εἴη διὰ τῆς τῶν εἰρημένων ἀκολουθίας ὅτι οὐδενὸς ἀγαθοῦ χωρισμός ἐστιν ἡ ἐκ τοῦ τοιούτου βίου μετάστασις. φανερὸν γὰρ ὅτι τὸ ἀληθινῶς καὶ κυρίως καὶ πρώτως ἀγαθὸν οὔτε κένωσίς ἐστιν οὔτε πλήρωσις, ἅπερ καί ποτε καὶ πρός τι καὶ ἐπί τινων ἀποδέδεικται χρήσιμα, οἷς οὐκ ἔπεστιν ὁ τοῦ ἀληθῶς ὄντος ἀγαθοῦ χαρακτήρ.

Ἐπεὶ οὖν τῷ ἀληθῶς ἀγαθῷ πρὸς τὸ μὴ ἀληθῶς ἀγαθόν ἐστιν ἡ ἀντίθεσις, ἄμεσος δὲ τῶν δύο τούτων ἡ ἐναντίωσις, ἀκόλουθον ἂν εἴη τοῖς χωριζομένοις τοῦ μὴ ἀληθῶς ὄντος καλοῦ πρὸς τὸ τῇ φύσει καλὸν ἐνθένδε πιστεύειν τὴν μετάστασιν γίνεσθαι, ὃ πάντοτε καὶ παντὶ καὶ διὰ πάντων ἐστὶν ἀγαθὸν οὔτε κατὰ καιροὺς οὔτε πρός τι οὔτε ἐπί τινων οὔτε διά τι, ἀλλ' ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχον. πρὸς τοῦτο τοίνυν μέτεισιν ἀπὸ τῆς σαρκώδους ζωῆς ἡ ἀνθρωπίνη ψυχή, ἄλλην τινὰ βίου κατάστασιν ἀντὶ τῆς παρούσης μεταλαμβάνουσα, ἣν δι' ἀκριβείας μὲν ἰδεῖν ἥτις ἐστὶ τοῖς ἔτι τῇ σαρκὶ συγκεκραμένοις ἀμήχανον, ἐκ δὲ τῆς τῶν κατὰ τὸν βίον τοῦτον γνωριζομένων ὑπεξαιρέσεως δυνατόν ἐστι στοχασμόν τινα δι' ἀναλογίας ἀναλαβεῖν. οὐκέτι γὰρ ἔσται σωματικῇ παχύτητι συμπεπλεγμένη οὔτε τῇ ἰσοκρατίᾳ τῶν ἀντιστοιχούντων ἐμβιοτεύουσα, ὧν ἡ ἰσόρροπος πρὸς ἄλληλα μάχη τὴν σύστασίν τε ἡμῶν καὶ τὴν ὑγίειαν ποιεῖ (ὁ γὰρ πλεονασμὸς

8 sq cf Aristot Met I 1055 b 1 sq 10 sqq cf Plat Phaed 80 d sqq 23 cf Plat Phileb 31 d, 45 e Alcmaeon ap Aët V 30, 1 (fr B 4 D) Ps-Aristot De mund 396 b 7 sqq

SΛ F y MOG 3 ἀληθῶς Λ 6 ἀληθῶς: corr e -θοῦς Λ ἀληθινῶς v ὄντως y 8 τῷ: τὸ F τοῦ S ἀγαθοῦ S 9 ἀμέσως M ἐναντίωσις: -ναντίω- corrupt explev m rec G 13 οὔτε πρός τι om v πρὸς corr ex ἐπὶ ut vid S 14 supra καὶ scr ἀεὶ m rec Λ ἔχοντα Λ τούτω MO 15 σαρκώδους: ἐπικήρου ταύτης F 16 ψυχή: φύσις F 17 τοῖς ἔτι om v τῇ om y 17-18 τῇ σαρκὶ post συγκεκραμένοις coll S 18 τῶν Λ^{2}M^{2}G: om cett v 19 γνωριζομένης S 20 λαβεῖν S σωματική τις παχύτης συμπλεκομένη S σωματικοῖς πάθεσι καὶ ταῖς ἐκ τρυφῆς νόσοις συμπεπλεγμένη F 21 οὔτε—μάχη (22): ὑφ' ὧν ἡ ἰσόρροπος τῶν χυμῶν μάχη F τῇ om S ἰσοκρατείᾳ v 22 ἰσόρροπος: ρ pr del S 23 ante ἡμῶν add καὶ M (sed expunx) O (sed del) ὑγείαν SΛ

τῶν ἐναντίων τινὸς καὶ ἡ ὕφεσις πάθος καὶ ἀρρώστημα τῆς φύσεως γίνεται), ἐν ᾗ οὐδὲν οὔτε συστέλλεται κενούμενον οὔτε δυσφορεῖ φορτιζόμενον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐκ τοῦ ἀέρος ἀηδῶν ἔξω παντάπασι γίνεται (κρύους τε λέγω καὶ θάλπους) καὶ πάντων τῶν κατὰ τὸ ἐναντίον νοουμένων ἀπηλλαγμένη, ἐν ἐκείνοις δὲ γινομένη, ὅπου πάντων τῶν ἀναγκαίων καμάτων ἐλευθέρα τε καὶ ἄνετός ἐστιν ἡ ζωή, οὐ διὰ γεωργίας κακοπαθοῦσα οὐ τοὺς διαποντίους ὑπομένουσα πόνους οὐ διὰ τῆς ἐμπορίας <τε καὶ> καπηλείας ἀσχημονοῦσα οἰκοδομικῆς τε καὶ ὑφαντικῆς καὶ τῆς τῶν βαναύσων τεχνῶν ταλαιπωρίας κεχωρισμένη· Ἠρεμόν τινα καὶ ἡσύχιον διάγει βίον καθὼς ὁ Παῦλός φησιν, οὐχ ἱππομαχοῦσα οὐ ναυμαχοῦσα οὐ συστάδην διὰ τῆς πεζικῆς παρατάξεως συμπλεκομένη οὐ πρὸς κατασκευὴν ὅπλων ἀσχολουμένη οὐ φόρους ἐκλέγουσα οὐ τάφρους καὶ τείχη κατασκευάζουσα, ἀλλὰ πάντων τῶν τοιούτων ἀτελής τίς ἐστι καὶ ἐλευθέρα μήτε ἔχουσα πράγματα μήτε παρέχουσα, ἐν ᾗ δουλεία τε καὶ κυριότης καὶ πενία καὶ πλοῦτος εὐγένειά τε καὶ δυσγένεια καὶ ἰδιωτικὴ ταπεινότης καὶ ἀξιωματικὴ δυναστεία καὶ πᾶσα τοιαύτη ἀνωμαλία χώραν οὐκ ἔχει. παραιρεῖται γὰρ πάντων τούτων καὶ τῶν τοιούτων τὴν ἀνάγκην τὸ ἀνενδεὲς τῆς ζωῆς ἐκείνης καὶ ἄϋλον, ἐν ᾗ τὸ διακρατοῦν τῆς ψυχῆς τὴν ὑπόστασιν οὐ ξηροῦ τε καὶ ὑγροῦ τινός ἐστι μετουσία, ἀλλ' ἡ τῆς θείας φύσεως κατανόησις, ἀντὶ δὲ τοῦ ἐναερίου πνεύματος τοῦ

11 sq cf I Tim 2, 2 22 sq cf Or cat PG 45 p 24 A (Migne)

SΛ F y MOG 1 τινὸς post πλεονασμὸς (p 34, 23) coll SΛ ὕφεσις SΛ: φύσις Fy MOG ἔλλειψις v 6 γενομένη Λ ἀναγκαίων: ἐναντίων Λ scil e l 5 irrept 9 ἐμπορίας τε καὶ coniec Langerb: ἐμποριακῆς SΛ (sed α del; -ο- ex -ω- corr ut vid) M (sed α del) ἐμπειριακῆς F ἐμπορικῆς cett v 9-10 ante οἰκοδομικῆς add ἀλλ' SΛ οἰκοδομητικῆς G 10 τεχνῶν om Λ 14 οὐ πρὸς—ἀσχολουμένη om G 16 ἐστι om y πρᾶγμα yM (corr M^{2}) Ov 18 καὶ πλοῦτος SΛ: om cett v post τε iterat καὶ κυριότης G καὶ tertium om G 18-19 ταπεινότης—τοιαύτη om F (sed add in mg) 20 παραιτεῖται S τούτων πάντων S 22 ἄϋλον: ἄπονον F τῆς ψυχῆς τὴν: τὴν ἡμετέραν F 24 δὲ om Λ

ἀληθινοῦ τε καὶ ἁγίου πνεύματος εἶναι τὴν κοινωνίαν οὐκ 505 M. ἀμφιβάλλομεν. ὧν ἡ ἀπόλαυσις οὐκ ἐνηλλαγμένη καθ' ὁμοιότητα τοῦ τῇδε βίου διὰ ἕξεως καὶ στερήσεως γίνεται εἰσκρινομένη τε καὶ ἀποποιουμένη, ἀλλ' ἀεὶ πληρουμένη καὶ οὐδέποτε περιγράφουσα κόρῳ τὴν πλήρωσιν. ἀβαρὴς γὰρ ἡ νοερὰ τρυφὴ καὶ ἀπλήρωτος πάντοτε ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν μετεχόντων ἀκορέστως ἐπιπλημμυροῦσα. διὰ τοῦτο μακαρία τίς ἐστιν ἐκείνη ἡ ζωὴ καὶ ἀκήρατος μηκέτι ταῖς τῶν αἰσθητηρίων ἡδοναῖς πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ κρίσιν ἐμπλανωμένη. τί τοίνυν ἐστὶ σκυθρωπὸν ἐν τῷ πράγματι δι' ὃ τῇ μεταστάσει τῶν ἐπιτηδείων ἐπιστυγνάζομεν; εἰ μὴ τοῦτό τις ἄρα λυπηρὸν ἡγεῖται ὅτι πρὸς τὸν ἀπαθῆ τε καὶ ἀνενόχλητον βίον αὐτοῖς ἡ μετάστασις γίνεται, ὃς οὔτε πληγῶν ὀδύνας προσίεται οὐ πυρὸς δέδοικεν ἀπειλὴν οὐ τὰ διὰ σιδήρου τραύματα οὐ τὰς ἀπὸ σεισμῶν καὶ ναυαγιῶν καὶ αἰχμαλωσιῶν συμφορὰς οὐ τὰς τῶν ὠμοβόρων θηρίων προσβολὰς οὐ τὰ τῶν ἑρπυστικῶν τε καὶ ἰοβόλων κέντρα καὶ δήγματα, ἐν ᾧ οὐδεὶς οὔτε ἐξογκοῦται τῷ τύφῳ οὔτε πατεῖται ἐν ταπεινότητι οὔτε ὑπὸ θράσους ἐκθηριοῦται οὔτε ὑπὸ δειλίας καταπτοεῖται οὔτε τῇ ὀργῇ περιοιδαίνει ζέων τῷ θυμῷ καὶ μαινόμενος οὔτε κλονεῖται ὑπὸ τοῦ φόβου ἀντισχεῖν πρὸς τὴν τοῦ κρατοῦντος ὁρμὴν οὐ δυνάμενος, ἐν ᾧ φροντὶς οὐκ ἔστιν, οἷα τῶν βασιλέων τὰ ἤθη τίνες αἱ νομοθεσίαι οἷοι τὸν τρόπον οἱ ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τεταγμένοι οἷα τὰ διαγράμ-

1 cf II Cor 13, 13   5 cf ad p 32, 6   6 cf Plat Phaedr 247e

SΛ F y M OG 2 ἀμφιβάλλομεν: -βαλλο- cum charta corrupt. supra foramen add βα. λο G 3 post διὰ add τῆς v 4 ἀεὶ—καὶ om S 7 ἐπιπλημμύρουσα G -μυρίζουσα yM(corr in -μυροῦσα M²)Ov 9 αἰσθητῶν M² corr ex αἰσθητηρίων τοῦ om M (sed add M²) O (sed sscr m rec ut vid) 11 post ἐπιτηδ. add in mg καὶ τῶν οἰκείων M³ τοῦτο corr e τούτω M 15 οὐ τὰς: οὐκ v 16 τῶν om Λ post -βόρων 6 litt obrut F 17 ἑρπυστικῶν y O (corr e -πηστ-) v: ἑρπιστικῶν M³ (ut vid corr e -πηστ-) ἑρπιστῶν Λ (corr in -πηστ m rec) F (sed post -σ lacuna 6 litt) ἑρπηστικῶν SG 21 κλοπεῖται y 22 ὁρμὴν: ἰσχὺν Λ ᾧ: ὥπερ G 23 ante τίνες add ἢ G item ante 24 οἷοι et οἷα et 37,1 πόσος τίνος S post νομοθεσίαι add μαθεῖν G 24 τῶν τρόπων ΛM(corr M²)Ov

ματα πόσος ὁ ἐτήσιος φόρος οὔτε εἰ πολλὴ γέγονεν ἐπομβρία κατακλύζουσα τῇ ἀμετρίᾳ τὸ γεωργούμενον οὔτε εἰ χάλαζα τὰς ἐλπίδας τῶν γεωπόνων ἠχρείωσεν οὔτε εἰ αὐχμὸς ἐπικρατήσας ἀποξηραίνει πᾶν τὸ φυόμενον. ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν τοῦ βίου κακῶν πᾶσαν ἄδειαν ἔχει· ὀρφανίας τε γὰρ τὸ σκυθρωπὸν οὐ λυπεῖ τὴν ζωὴν ἐκείνην, τὰ ἐκ χηρείας κακὰ χώραν οὐκ ἔχει, ἀργοῦσι δὲ καὶ αἱ πολύτροποι τοῦ σώματος ἀρρωστίαι, οἵ τε κατὰ τῶν εὐημερούντων φθόνοι καὶ αἱ κατὰ τῶν δυσπραγούντων ὑπεροψίαι καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα τῆς ζωῆς ἐκείνης ἐξώρισται, ἰσηγορία δέ τις καὶ ἰσονομία διὰ πάσης ἐλευθερίας εἰρηνικῆς τῷ τῶν ψυχῶν δήμῳ συμπολιτεύεται ἐκεῖνο ἑκάστου ἔχοντος ὅπερ ἂν ἑαυτῷ ἑτοιμάσῃ ἐκ προαιρέσεως. εἰ δέ τι χεῖρον ἔκ τινος ἀβουλίας τινὶ παρασκευασθείη ἀντὶ τοῦ κρείττονος, ἀναίτιος τῶν τοιούτων ὁ θάνατος κατ' ἐξουσίαν τὸ δοκοῦν ἑλομένης τῆς προαιρέσεως. ὑπὲρ τίνος οὖν δυσχεραίνουσιν οἱ θρηνοῦντες τὸν ἀποιχόμενον; καὶ μὴν εἰ μὴ παντάπασιν ἐκαθάρευεν πάσης ἐμπαθοῦς διαθέσεως ὁ συναποδυσάμενος τὴν ἡδονήν τε καὶ τὴν λύπην μετὰ τοῦ σώματος, ἐκεῖνος ἂν δικαιότερον τοὺς περιόντας ἐθρήνησεν, οἳ ταὐτὸν πάσχουσιν τοῖς ἐν δεσμωτηρίῳ διάγουσιν, οὓς ἡ πρὸς τὰ σκυθρωπὰ συνήθεια καὶ ἡ συντροφία τοῦ ζόφου προσηνές τε καὶ ἄλυπον τὸ παρὸν νομίζειν ἐποίησεν. καὶ

15 cf Plat Resp 617 e   21 sqq cf Plat Resp 514 sqq

SΛ F y MOG 1 πόσος ex alio verbo corr Λ 2 κατακλύζα Λ (-ουσ- inser m rec) ἀμετρίᾳ: ἀμαρτία Λ τὸ in mg corrupt S 3 γεωπόνων F (γεοπ-) OGv: γέηπόνων SΛ M³ (corr e γεωπ-) y (γηπ-) post αὐχμὸς add τις G 5 κακῶν τοῦ βίου S πᾶσαν om SΛ τε om G 6 τὸ om y post τὰ add δὲ S 7 δὲ om y αἱ om G (sed sscr) 11 ψυχῶν: μεταστάντων F 12 ἐκεῖνος F (sed -ς del) 13 αὐτῶ Λ (sed corr m rec) ἑτοιμάσει F 14 παρεσκευάσθη G παρασκευασθῇ y MO v 16 ἑλομένης SΛFM² (ut vid) G: ἑλόμενος Ov ἑλομένῳ y 17 ἀποιχούμενον y 17-18 εἰ μὴ S (μὴ sscr ead m) F (sed μὴ eras) M² (μὴ sscr sed del): μὴ om cett v 19-20 τε—σώματος: μετὰ τῆς λύπης F 21 ταὐτὸν (cf Blass-Debr 64, 6): ταὐτὸ maluit Langerb 22 ἡ prius: οἱ y

τυχὸν κἀκεῖνοι τοῖς τῆς φυλακῆς ἐκβαλλομένοις ἐπιστυγνάζουσιν ἀγνοίᾳ τῆς φαιδρότητος τῆς ἐκδεχομένης τοὺς ἀπαλλάγεντας τοῦ ζόφου. εἰ γὰρ ᾔδεσαν τὰ ἐν ὑπαίθρῳ θεάματα τό τε αἰθέριον κάλλος καὶ τὸ οὐράνιον ὕψος καὶ τὰς τῶν φωστήρων αὐγὰς τήν τε τῶν ἀστέρων χορείαν καὶ <τὰς> περιόδους ἡλιακὰς καὶ τὸν σεληναῖον δρόμον καὶ τὴν
508 M. πολυειδῆ τῆς γῆς ἐν τοῖς βλαστήμασιν ὥραν καὶ τὴν ἡδεῖαν τῆς θαλάσσης ὄψιν ἐν ἡλιοειδεῖ τῇ αὐγῇ δι᾽ ἠρεμαίου τοῦ πνεύματος γλαφυρῶς ἐπιφρίσσουσαν τῶν τε κατὰ τὰς πόλεις οἰκοδομημάτων τὰ κάλλη τά τε ἴδια καὶ τὰ δημόσια, δι᾽ ὧν αἱ λαμπραί τε καὶ πολυτελεῖς τῶν πόλεων καλλωπίζονται, εἰ ταῦτα τοίνυν ᾔδεσαν καὶ τὰ τοιαῦτα οἱ ἐντεχθέντες τῷ δεσμωτηρίῳ, οὐκ ἂν τοὺς ἐκ τῆς φυλακῆς προαγομένους ὡς ἀγαθοῦ τινος χωριζομένους ἀπωλοφύροντο. ὅπερ οὖν εἰκὸς τοὺς ἔξω τοῦ δεσμωτηρίου περὶ τῶν ἔτι καθειργμένων διανοεῖσθαι ὡς ἐλεεινῇ προσταλαιπωρούντων ζωῇ, τοῦτο μοι δοκοῦσι καὶ οἱ τῆς τοῦ βίου τούτου φυλακῆς ἔξω γενόμενοι, εἴπερ ὅλως δυνατὸν ἦν αὐτοῖς διὰ δακρύων ἐνδείξασθαι τὴν πρὸς τοὺς κακοπαθοῦντας συμπάθειαν, θρηνεῖν καὶ δακρύειν τῶν ἐν ταῖς ὀδύναις τοῦ βίου τούτου παρατεινομένων ὅτι μὴ ὁρῶσι τὰ ὑπερκόσμιά τε καὶ ἄϋλα κάλλη, θρόνους τε καὶ ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας καὶ κυριότητας καὶ στρατιὰς ἀγγελικὰς καὶ

3 sqq spirant Aristotelem cf dialogi περὶ φιλοσοφίας fr 13 Ross (Oxonii 1958) 22 cf Col 1, 16 στρατιὰς ἀγγ. cf Luc 2, 13

SΛFyM (defic 20 βίου—p 50, 19 ὑπεζωσμένην) **K** (a linea 20) **OG** 1 τυχὸν: λοιπὸν Λ κἀκεῖνοι om y post κἀκεῖνοι 3-4 litt eras (an τοῖς?) Λ ἐκβεβλημένοις Λ 1-2 ἐπιστυγνάσουσιν S 2 τῆς ἐκδεχομένης φαιδρότητος y 4 αἴθριον M (corr M²) OGv 5 χρείαν Λ τὰς add Langerb 8 ἡλιοειδεῖ M²: λειωδεῖ S λειοειδεῖ cett (-δῆ y) v 9 ἐπιφρίζουσαν Λ 10 τὰ tertium om S 11 τε om Λ 12 ἐντεχθέντες SF: ἐντεθέντες Λ ἐνταχθέντες cett v 14 οὖν: γὰρ SΛ 16 ante ζωῇ add τῇ MOGv ante τοῦτο add καὶ Λ (sed eras) τοῦτο Λ: οὕτω cett v 17 γενόμενοι Λ: γινόμενοι cett v 19 post θρηνεῖν add τὲ (sic) Λ 19-20 τῶν ... παρατεινομένων emend Langerb, ut penderet a τοῦτο (l 16): τὸν . , . παρατεινόμενον codd v (i.e. id in iis, qui molestiis istius vitae opprimuntur, deflent etc) 21 καὶ tertium om v 21-22 καὶ ἐξουσίας om S

ἐκκλησίας ὁσίων καὶ τὴν ἄνω πόλιν καὶ τὴν ὑπερουράνιον τῶν ἀπογεγραμμένων πανήγυριν. τὸ γὰρ ὑπερκείμενον τούτων κάλλος, ὃ τοὺς καθαροὺς τῇ καρδίᾳ βλέπειν ὁ ἀψευδὴς ἀπεφήνατο λόγος, κρεῖττόν τε πάσης ἐλπίδος ἐστὶ καὶ τῆς ἐκ στοχασμῶν εἰκασίας ἀνώτερον. οὐ τοῦτο δὲ μόνον στεναγμῶν τε καὶ λύπης ἄξιον ἀφ᾽ ἡμῶν τοῖς μεταστᾶσιν ἂν ἐνομίσθη, ἀλλ᾽ ὅτι τοσούτων ἀλγεινῶν περικειμένων τῷ βίῳ τοσαύτη τις ἐνέστηκεν αὐτοῖς ἡ περὶ τὰ μοχθηρὰ συνδιάθεσις, ὥστε οὐχ ὡς ἀναγκαίαν τινὰ λειτουργίαν τὴν προσβολὴν αὐτῶν φέρουσιν, ἀλλ᾽ ὅπως ἂν εἰς τὸ διηνεκὲς παραμένοι ταῦτα τὴν σπουδὴν ποιοῦνται. ἡ γὰρ περὶ τὰς δυναστείας τε καὶ πλεονεξίας καὶ τὰς ἀπολαυστικὰς ταύτας λαιμαργίας ἐπιθυμία καὶ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτον σπουδάζεται ὧν χάριν καὶ ὅπλα καὶ πόλεμοι καὶ ἀλληλοφονίαι καὶ πᾶσα ἡ ἑκουσίως ἐνεργουμένη ταλαιπωρία καὶ δολιότης, οὐδὲν ἄλλο ἢ σωρεία τίς ἐστι συμφορῶν ἐκ προαιρέσεως μετὰ σπουδῆς τε καὶ προθυμίας ἐπεισαγομένη τῷ βίῳ. ἀλλὰ δακρύων μὲν ἐν τοῖς κατοιχομένοις πάθος οὐκ ἔστιν ὅτι μηδ᾽ ἄλλο τι πάθος, νοῦς δὲ καὶ πνεῦμα τυγχάνοντες οἱ σαρκὸς ἀπηλλαγμένοι καὶ αἵματος τοῖς τῇ παχύτητι τοῦ σώματος ἐγκεχωσμένοις ὀφθῆναι φύσιν οὐκ ἔχουσιν οὐδὲ νουθετῆσαι δι᾽ ἑαυτῶν τοὺς ἀνθρώπους ἀποστῆναι τῆς πεπλανημένης περὶ τῶν ὄντων κρίσεως. οὐκοῦν ὁ νοῦς ἡμῖν ὁ ἡμέτερος ἀντ᾽ ἐκείνων διαλεχθήτω καὶ εἴπωμεν ὡς ἔστι δυνατὸν ἔξω τῶν σωμάτων τῇ διανοίᾳ γενόμενοι καὶ τῆς πρὸς τὴν ὕλην προσπαθείας τὴν ψυχὴν ἀποστήσαντες ὅτι

1 cf Hebr 12, 22 sq 3 cf Matth 5, 8 5 εἰκασία cf Plat Phaedr 247 c

SΛFyKOG 1 ὁσίων om v οὐράνιον ΛG 4 κρεῖσσον G τε: γε y 5-6 στεναγμὸν F στοχασμοῦ Λ 6 ἀφ᾽ scripsi: ἐν Λ ἐφ᾽ cett v ἡμῶν SΛF: ἡμῖν cett v 8 ἐνέστηκεν SΛF: ἐντέτηκεν cett v 9 ὥστε conieci: ὅταν ut vid S ὅτι cett v τινὰ λειτουργίαν om S 10 φέρωσιν S ὅπως: ὡς G 11 ποιοῦνται ΛF ποιῶνται S (ω in ras): περιποιοῦνται cett v 13 τοιοῦτο S 14 ἀλληλοφωνία y ἑκούσιος SG (corr ex -ιως) 15 ταλαιπορία FO (corr ex -πωρ-) 18 τι om S 19 πνεῦμα: οὐ πάχος S οἱ: οἷα yOGv οἷς K 23 ὑμῖν Sy 24 τῇ διανοίᾳ τῶν σωμάτων Λ 25 συμπαθείας Λ

„Ὦ ἄνθρωπε, πᾶς ὁ μετέχων τῆς φύσεως, Πρόσεχε σεαυτῷ κατὰ τὸ Μωυσέως παράγγελμα καὶ γνῶθι σεαυτὸν ἀκριβῶς τίς εἶ, διαστείλας τῷ λογισμῷ τί μὲν ἀληθῶς εἶ σύ, τί δὲ περὶ σὲ καθορᾶται. μήποτε τὰ ἔξω σοῦ βλέπων σεαυτὸν καθορᾶν νομίσῃς. μάθε παρὰ τοῦ μεγάλου Παύλου τοῦ δι' ἀκριβείας ἐπεσκεμμένου τὴν φύσιν, ὅς φησι τὸν μὲν ἔξωθεν ἡμῶν εἶναι ἄνθρωπον τὸν δὲ ἔσωθεν, κἀκείνου φθειρομένου τοῦτον ἀνακαινίζεσθαι. μὴ τοίνυν τὸ φθειρόμενον
509 M. βλέπων σεαυτὸν οἰηθῇς βλέπειν (ἔσται μὲν γάρ ποτε κἀκεῖνο φθορᾶς ἐλεύθερον, ὅταν ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ τὸ θνητόν τε καὶ διαλυτὸν μετασκευασθῇ πρὸς τὸ ἀθάνατόν τε καὶ ἀδιάλυτον, ἀλλὰ τό γε νῦν ῥέει καὶ διαπίπτει, καὶ φθείρεται τὸ ἔξωθεν ἡμῶν προφαινόμενον). οὐκοῦν οὐ πρὸς τοῦτο χρὴ βλέπειν, ὅτι μηδὲ πρὸς ἄλλο τι προσήκει τῶν βλεπομένων ὁρᾶν οὕτως εἰπόντος τοῦ Παύλου ὅτι Μὴ σκοπούντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα· τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια, ἀλλ' ἐπὶ τὸ ἀόρατον τῶν ἐν ἡμῖν τρέψαντας τὴν θεωρίαν ἐκεῖνο πιστεύειν ἀληθῶς εἶναι ἡμᾶς, ὃ διαφεύγει τὴν αἰσθητικὴν κατανόησιν.

Γενώμεθα τοίνυν κατὰ τὸν παροιμιώδη λόγον Ἑαυτῶν ἐπιγνώμονες. τὸ γὰρ ἑαυτὸν γνῶναι καθάρσιον τῶν ἐκ τῆς ἀγνοίας πλημμελημάτων γίνεται. ἀλλ' οὐκ ἔστι ῥᾴδιον ἑαυτὸν κατιδεῖν τόν γε ἀληθῶς ἑαυτὸν ἰδεῖν βουλόμενον μή τινος ἐπινοίας δυνατὸν ποιούσης ἡμῖν τὸ ἀδύνατον. ὅπερ γὰρ

1 Deut 15, 9 cf quae Langerb ad vol VI p 72, 5 sqq adnotavit 7 cf II Cor 4, 16 10 cf I Cor 15, 42 et 53 sq 15 II Cor 4, 18 21 ἐπιγν. cf Prov 13, 10

SΛ F y K OG 2 Μωυσέος Λy σαυτὸν S 3 post εἶ pr add καὶ F τί prius: τίς G 5 νομίσει Λ 8 τὸ scripsi cum β: τὸν cett v 9 μὲν om G ποτε om Λ 11 διαλυτὸν F: διάλυτον SΛ εὐδιάλυτον cett v 13 βλέπειν χρὴ Λ 14 τι om S 15 σκοπεῖν S ἡμῶν om S 16 ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα om OGv τὰ γὰρ om, postea add in mg y 17 τὸ ἀόρατον SΛFK τὸν (corr e τὸ) ἀόρατον y τῶν ἀοράτων OGv 18 τῶν om y v τρέψαντα SFy 21 γνώμονες KGv 23 τόν γε—ἰδεῖν om OGv ἑαυτὸν ἰδεῖν om SF ἰδεῖν om Λ βουλόμενον om F 24 ἐμποιούσης (sic) post ἀδύνατον coll S

ἐπὶ τῶν σωματικῶν ὀφθαλμῶν ἡ φύσις ἐποίησεν, οἳ πάντα τὰ ἄλλα βλέποντες ἑαυτῶν ἀθέατοι μένουσιν, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ ψυχὴ πάντα τὰ ἄλλα διερευνωμένη καὶ τὰ ἔξω ἑαυτῆς πολυπραγμονοῦσα καὶ ἀνιχνεύουσα ἑαυτὴν ἰδεῖν ἀδυνάτως ἔχει. οὐκοῦν ὅπερ ἐπὶ τῶν ὀφθαλμῶν γίνεται τοῦτο καὶ ἡ ψυχὴ μιμησάσθω. καὶ γὰρ κἀκεῖνοι ἐπειδὴ οὐκ ἔστιν αὐτοῖς ἐκ φύσεως δύναμις πρὸς τὴν ἑαυτῶν θεωρίαν τὴν ὀπτικὴν ἐνέργειαν ἐπαναστρέψαι καὶ ἑαυτοὺς κατιδεῖνι ἐν κατόπτρῳ τὸ εἶδός τε καὶ τὸ σχῆμα τοῦ ἰδίου θεασάμενο' κύκλου διὰ τῆς εἰκόνος ἑαυτοὺς καθορῶσιν. οὕτως χρὴ καὶ τὴν ψυχὴν πρὸς τὴν ἰδίαν ἀπιδεῖν εἰκόνα καὶ ὅπερ ἂν ἴδῃ ἐν τῷ χαρακτῆρι ᾧ ἀφωμοίωται, ὡς ἴδιον ἑαυτῆς τοῦτο θεάσασθαι. ἀλλὰ μικρὸν ὑπαλλάξαι τι προσήκει τοῦ ὑποδείγματος, ἵνα οἰκειωθῇ τῷ λόγῳ τὸ νόημα· ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς ἐν τῷ κατόπτρῳ μορφῆς ἡ εἰκὼν πρὸς τὸ ἀρχέτυπον σχηματίζεται, ἐπὶ δὲ τοῦ τῆς ψυχῆς χαρακτῆρος τὸ ἔμπαλιν νενοήκαμεν· κατὰ γὰρ τὸ θεῖον κάλλος τὸ τῆς ψυχῆς εἶδος ἀπεικονίζεται. οὐκοῦν ὅταν πρὸς τὸ ἀρχέτυπον ἑαυτῆς βλέπῃ ἡ ψυχή, τότε δι' ἀκριβείας ἑαυτὴν καθορᾷ.

Τί τοίνυν ἐστὶ τὸ θεῖον ᾧ ἡ ψυχὴ προσωμοίωται; οὐ σῶμα οὐ σχῆμα οὐκ εἶδος οὐ πηλικότης οὐκ ἀντιτυπία οὐ βάρος οὐ τόπος οὐ χρόνος οὐκ ἄλλο τι τοιοῦτον οὐδὲν δι' ὧν ἡ ὑλικὴ κτίσις γνωρίζεται, ἀλλὰ πάντων τούτων καὶ τῶν τοιούτων ὑφαιρεθέντων νοερόν τι καὶ ἄϋλον καὶ ἀναφὲς καὶ ἀσώματον καὶ ἀδιάστατον χρὴ πάντως νοεῖν τὸ λειπόμενον. εἰ τοίνυν τοιοῦτος ὁ χαρακτὴρ τοῦ ἀρχετύπου καταλαμβάνεται, ἀκόλουθον πάντως κατὰ τὸ εἶδος ἐκεῖνο μεμορφωμένην

9 cf II Cor 3, 18 Sap 7, 26; Plat Alcib I, 132d-133c et ad vol VI, p 91, 3 sqq

SΛ F y K OG 2 ante αὐτὸν 1 litt eras (an ἐ?) y 3 καὶ prius om S 4 αὐτῆς Λ 8 ἀναστρέψαι OGv 9 ἐν om v post κατόπτρῳ add τε Λ θεασάμενος Λ 10 κατανοοῦσιν y οὕτως SΛF: οὕτω cett v 13 τι om S 14 γὰρ om Λ τῷ alter om F 18 βλέπει F 20 ᾧ: ὃ Λ προσωμοίουται F (sed corr) 20 οὐ σῶμα—λειπόμενον (25): ἀγαθὸν ἀθάνατον ἀμόλυντον καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα καθορᾶται F 22 τοιοῦτον: τούτων S 24 ἀναφανὲς Λ 27 κατὰ om Λ (sed sscr)

τὴν ψυχὴν διὰ τῶν αὐτῶν χαρακτήρων ἐπιγνωσθῆναι, ὥστε καὶ ταύτην ἄϋλόν τε εἶναι καὶ ἀειδῆ καὶ νοερὰν καὶ ἀσώματον.

Λογισώμεθα τοίνυν πότε μᾶλλον τῷ ἀρχετύπῳ κάλλει προσεγγίζει ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, ἐν τῷ διὰ σαρκὸς ζῆν ἢ ὅταν ἔξω ταύτης γενώμεθα. ἀλλὰ παντὶ δῆλον τὸ τοιοῦτόν
512 M. ἐστιν, ὅτι ὥσπερ ἡ σὰρξ ὑλώδης οὖσα τῇ ὑλικῇ ταύτῃ ζωῇ προσῳκείωται, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ τότε μετέχει τῆς νοερᾶς καὶ ἀΰλου ζωῆς, ὅταν τὴν περιέχουσαν αὐτὴν ὕλην ἀποτινάξηται. τί οὖν ἐν τούτοις συμφορᾶς ἐστιν ἄξιον; εἰ μὲν γὰρ σῶμα ἦν τὸ ἀληθῶς ἀγαθόν, δυσχεραίνειν ἡμᾶς ἔδει πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς ἀλλοτρίωσιν ὡς ἐκπιπτόντων ἡμῶν ἐκείνου συναποβαλλομένης πάντως μετὰ τοῦ σώματος καὶ τῆς πρὸς τὸ ἀγαθὸν οἰκειότητος. ἐπειδὴ δὲ νοερόν τε καὶ ἀσώματον τὸ ὑπὲρ πᾶσαν ἔννοιαν ἀγαθὸν οὗ κατ' εἰκόνα γεγόναμεν, ἀκόλουθον ἂν εἴη πεπεῖσθαι, ὅταν διὰ τοῦ θανάτου πρὸς τὸ ἀσώματον μεταβαίνωμεν, προσεγγίζειν ἐκείνῃ τῇ φύσει ἣ πάσης σωματικῆς παχυμερείας κεχώρισται, καὶ οἱόν τι προσωπεῖον εἰδεχθὲς τὴν σαρκώδη περιβολὴν ἐκδυομένους εἰς τὸ οἰκεῖον ἐπανιέναι κάλλος, ἐν ᾧ κατ' ἀρχὰς ἐμορφώθημεν κατ' εἰκόνα τοῦ ἀρχετύπου γενόμενοι. ἡ δὲ τοιαύτη διάνοια εὐφροσύνης οὐ κατηφείας γένοιτ' ἂν τοῖς λεγομένοις ὑπόθεσις, ὅτι τὴν ἀναγκαίαν ταύτην λειτουργίαν ἀποπληρώσας ὁ ἄνθρωπος οὐκέτι ἐν ἀλλοτρίοις ζῇ ἀποδοὺς μὲν ἑκάστῳ τῶν στοιχείων τὸ ἴδιον ὃ παρ' αὐτῶν ἠρανίσατο, εἰς δὲ τὴν οἰκείαν αὐτῷ καὶ κατὰ φύσιν ἐπανελθὼν ἑστίαν τὴν καθαρὰν καὶ ἀσώματον. ξένη γάρ τίς ἐστιν ὄντως καὶ ἀλλοδαπὴς τῇ

7 cf In Cant vol VI p 345, 11 sqq 21 cf Gen 1, 27 24 sq cf Seneca de tranqu an 11, 1 sq; Cic Tusc I 93 27 sqq cf Plat Phaed 66 b sqq 79 b sqq

SΛ F (ab ὅτι (7) usque ad p 58, 2 φύσιν longe alium textum praebet. cf praef p 10) **y K OG** 2 καὶ ἀειδῆ om G, sed post ἀσώματον add καὶ ἀνείδεον 7 ἐστὶ ante τὸ (6) coll Λ 10 ante σῶμα add τὸ S 14 ἐπεὶ δὲ (corr e δὴ) Λ 16 ὅταν om y 20 ἐπανελθεῖν S κατ' ἀρχὰς: κατ' ἀρχὴν S 22 τοῖς λεγομένοις (scil iis, de quibus p. 37, 20 sqq egit) τοῖς λειπομένοις coni Langerb 23 ὅτι: ὅταν S 24 ζῇ om y τῶν incert y 26 καὶ om Λ 27 ὄντως ἐστὶν S

ἀσωμάτῳ φύσει ἡ τοῦ σώματος ὕλη, ᾗ κατ' ἀνάγκην ὁ νοῦς ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ συμπεπλεγμένος ἐνταλαιπωρεῖ τῷ ἀλλοφύλῳ βίῳ συνδιαιτώμενος. τῆς γὰρ τῶν στοιχείων πρὸς ἄλληλα συμπλοκῆς ὥσπερ τινῶν ἀλλογλώσσων τε καὶ ἀπεξενωμένων τοῖς ἤθεσιν ἀνθρώπων ἐκ διαφόρων ἐθνῶν ἕνα δῆμον ἀναπληρούντων βεβιασμένη τε καὶ ἀσύμφωνος γίνεται ἡ κοινωνία, ἑκάστου πρὸς τὸ συγγενὲς καὶ οἰκεῖον ὑπὸ τῆς ἰδίας φύσεως ἀφελκομένου. ὁ δὲ νοῦς ὁ τούτοις ἐγκεκραμένος ἀσύνθετος ὢν ἐν ἁπλῇ τε καὶ μονοειδεῖ τῇ φύσει ἐν ξένοις καὶ ἀλλοτρίοις ζῇ ἀσύμφυλος ὢν τῷ περιέχοντι αὐτὸν ἐκ τῶν στοιχείων δήμῳ, ὃς τῇ πολυμερείᾳ τῇ σωματικῇ δι' ἀνάγκης τινὸς ἐνσπειράμενος τὴν ἑαυτοῦ φύσιν βιάζεται τοῖς ἀλλοφύλοις ἑνούμενος. τῶν δὲ στοιχείων πρὸς τὴν ἀπ' ἀλλήλων διάλυσιν φυσικῶς ἐπὶ τὸ συγγενές τε καὶ οἰκεῖον ἀφελκομένων ἀνιᾶται κατ' ἀνάγκην λυομένης τε καὶ σχιζομένης τῆς συμφυΐας ἡ αἴσθησις· συνανιᾶται δὲ τῇ αἰσθήσει τὸ διανοητικὸν τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ ἀεὶ λυποῦν ἐκ συνηθείας ἐπικλινόμενον. τότε οὖν ὁ νοῦς δυσφορῶν τε καὶ ἀνιώμενος παύεται, ὅταν ἔξω γένηται τῆς μάχης τῆς ἐν τῇ συμπλοκῇ τῶν ἀντιστοιχούντων συνισταμένης. ἐπειδὰν γὰρ ἢ τὸ ψυχρὸν ἡττηθῇ τοῦ θερμοῦ κατισχύσαντος ἢ τὸ ἔμπαλιν φύγῃ τὸν πλεονασμὸν τῆς ψύξεως ἡ θερμότης, τῷ τε ξηρῷ διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τὸ ὑγρὸν ὑποχωρήσῃ ἢ διαλυθῇ τοῦ ξηροῦ τὸ πάγιον ἐν τῷ πλεονασμῷ τῆς ὑγρότητος—τότε τοῦ ἐν ἡμῖν πολέμου διὰ τοῦ θανάτου λυθέντος εἰρήνην ὁ νοῦς ἄγει καταλιπὼν

9 cf e.g. Philon quod deus s immut 46 25 cf Plat Phaed 80 d sqq Philon de somn II 250 cf In Cant vol VI p. 30, 8 sqq

SΛ y K OG 2 ἀλλοφύλῳ: ἀλλοτρίῳ Λ 4 ἀλλογλώσσον y ἀλληλογώσσων O (post ο rasura; an ex ω corr?) G v 7 ἰδίας: ἑκάστου S 8 ὑφελκομένου G ἐγκεκραμμένος Λ ἐγκεκρυμμένος G 9 ἐν alter: εἰ y m rec 10 ἀσύμφυλος: υ alter corr ex alia litt m rec Λ 11 πολυμερείᾳ: -είᾳ ex una litt corr m rec Λ 13 post τὴν add τῶν OG v 14 ἐπὶ: πρὸς Λ 15 σχηματιζομένης Λ 16 συνανιᾶται SΛ: συνίσταται cett v 18 post οὖν add καὶ K 21 φεύγῃ y G v τὸ πλεονασμὸ (corr e τὸν—σμὸν) G 25 καταλυθέντος S

τὸ τῆς μάχης μεταίχμιον, τὸ σῶμα λέγω, καὶ τῆς τῶν στοιχείων πρὸς ἄλληλα παρατάξεως ἔξω γενόμενος καθ' ἑαυτὸν ζῇ πεπονηκυῖαν ἐν τῇ τοῦ σώματος συμπλοκῇ τὴν
513 M. ἰσχὺν ἑαυτοῦ δι' ἡσυχίας ἀναλαμβάνων."

Ταῦτα τοίνυν καὶ τὰ τοιαῦτα τοῖς ἐν τῷ σώματι ζῶσιν ὁ νοῦς διαλέγεται μονονουχὶ φωνὴν ἀφιεὶς ὅτι,, Ὦ ἄνθρωποι, οὔτε ἐν οἷς ἐστε ἀκριβῶς οἴδατε, καὶ εἰς ὅτι μεταχωρήσετε οὔπω ἐπίστασθε. τὸ μὲν γὰρ παρὸν οἷον τῇ φύσει ἐστὶν, οὔπω ἐξευρεῖν ὁ λόγος δεδύνηται, ἀλλὰ πρὸς μόνην τὴν τοῦ ζῆν συνήθειαν βλέπει μὴ δυνάμενος γνῶναι, τίς ἡ τοῦ σώματος φύσις τίς ἡ τῶν αἰσθήσεων δύναμις τίς ἡ τῶν ὀργανικῶν μελῶν διασκευὴ τίς ἡ τῶν σπλάγχνων οἰκονομία τίς ἡ αὐτοκίνητος τῶν νεύρων ἐνέργεια πῶς τῶν ἐν ἡμῖν τὸ μὲν εἰς ὀστέου πήγνυται φύσιν, τὸ δὲ εἰς τὴν φωτοειδῆ τοῦ ὀφθαλμοῦ αὐγὴν οὐσιοῦται πῶς ἐκ τῆς αὐτῆς τροφῆς καὶ τοῦ αὐτοῦ πόματος τὸ μὲν εἰς τρίχας λεπτύνεται, τὸ δὲ εἰς ὄνυχας τοῖς ἄκροις τῶν δακτύλων ἐπιπλατύνεται ἢ πῶς ἀεὶ τὸ ἐγκάρδιον ἀναφλέγεται πῦρ διὰ τῶν ἀρτηριῶν ἐφ' ἅπαν τὸ σῶμα διαφερόμενον ἢ πῶς τὸ πινόμενον, ἐπειδὰν ἐν τῷ ἥπατι γένηται, μεταβάλλει καὶ τὸ εἶδος καὶ τὴν ποιότητα διά τινος ἀλλοιώσεως αὐτομάτως ἐξαιματούμενον. ὧν ἁπάντων ἡ γνῶσις μέχρι τοῦ παρόντος ἐστὶν ἀπόρρητος, ὡς ἀγνοεῖν ἡμᾶς τὴν ζωὴν ἐν ᾗ βιοτεύομεν. τὸν δὲ τῆς αἰσθήσεως κεχωρισμένον βίον οἱ τῇ αἰσθήσει συζῶντες ἀδυνατοῦσι καθόλου θεάσασθαι. πῶς γὰρ ἄν τις δι' αἰσθήσεως ἴδοι τὸ ἔξω τῆς αἰσθήσεως; ἀμφοτέρων τοίνυν τῶν βίων ὁμοίως ἀγνοουμένων, τούτου μὲν διὰ τὸ πρὸς μόνον τὸ φαινόμενον

7 cf Demosth Ol I, 2 9 cf In Cant vol VI p 65, 15

SΛ y K OG 1 post καὶ add διὰ G 4 αὐτοῦ S 8 ἐπίστασθαι (sed corr) Λ παρὸν om S 9 ὁ λόγος corr ex ὅλως ut vid Λ 10 βλέπειν y 11 τίς—δύναμις om y (sed add in mg) 14 ὀστέον G φύσιν om G 16 πόματος S (corr e σώματος) G v: σώματος ΛyKO τρίχα Λ 20 ἥπατι O (corr e πλατει) v: πλάτει SΛyKG καὶ prius om S 21 αὐτομάτως om S 25 καθόλου: καλῶς S τις: τι K κατίδοι S 26 ὁμοίως om Λ 27 ante τούτου add καὶ Λ

βλέπειν ἡμᾶς, ἐκείνου δὲ διὰ τὸ μὴ καθικνεῖσθαι τὴν αἴσθησιν, τί πεπόνθατε, ὦ ἄνθρωποι, τούτου μὲν ὡς ἀγαθοῦ περιεχόμενοι καίτοι ἀγνοουμένου, ἐκεῖνον δὲ δεδοικότες καὶ φρίττοντες ὡς χαλεπὸν καὶ φόβου ἄξιον δι' οὐδὲν ἄλλο ἢ διὰ τοῦτο μόνον ὅτι ἀγνοεῖται οἷόν ἐστι; καίτοι πολλὰ καὶ ἄλλα καὶ τῶν κατ' αἴσθησιν ἡμῖν προφαινομένων καὶ ἀγνοουμένων οὐ δεδοίκαμεν. τίς γὰρ ἡ φύσις τῶν κατ' οὐρανὸν φαινομένων ἢ τί τὸ περιάγον τῶν πόλων ἐξ ἐναντίου τὴν κίνησιν ἢ τί τὸ ἐρεῖδον τὴν τῆς γῆς παγιότητα, πῶς δὲ ἡ ῥευστὴ τῶν ὑδάτων φύσις ἀεὶ γίνεται ἐκ τῆς γῆς καὶ οὐ δαπανᾶται ἡ γῆ καὶ ἄλλα τοιαῦτα πολλὰ οὔτε ἐγνώκαμεν οὔτε φόβων ἀξίαν τὴν ἄγνοιαν κρίνομεν. ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν πάντα νοῦν ὑπερβαίνουσαν φύσιν τὴν θείαν τε καὶ μακαρίαν καὶ ἀκατάληπτον ὅτι μὲν ἔστι πεπιστεύκαμεν, ἐν τίνι δὲ αὐτῆς τὸ εἶναι καταλαμβάνεται οὔπω τις εὑρέθη διὰ στοχασμοῦ κατανόησις, καὶ ὅμως ἀγαπῶμεν τὸ ἀγνοούμενον ἐξ ὅλης καρδίας τε καὶ ψυχῆς καὶ δυνάμεως τὸ καταληφθῆναι τοῖς λογισμοῖς οὐ δυνάμενον. διὰ τί τοίνυν ἐπὶ μόνου τοῦ μετὰ τὴν ζωὴν ταύτην ἐκδεχομένου ἡμᾶς βίου ὁ ἄλογος οὗτος συνίσταται φόβος διὰ μόνην τὴν ἄγνοιαν δεδοικότων ἡμῶν ὃ οὐκ οἴδαμεν, καθάπερ ἐπὶ τῶν νηπίων γίνεται τῶν πρὸς τὰς ἀνυποστάτους ὑπονοίας δειματουμένων; ὁ γὰρ πρὸς τὴν ἀλήθειαν τῶν ὄντων ἐθέλων βλέπειν πρῶτον ἐν περινοίᾳ τοῦ πράγματος γίνεται, εἶτα οἷόν ἐστι κατὰ τὴν φύσιν ἐπιλογίζεται εἴτε τι χρηστὸν καὶ εὐπρόσιτον εἴτε χαλεπόν τι καὶ ἀποτρόπαιον·

5 sqq cf In Cant vol VI p 337, 16 sqq 8 cf Plat Epinom 987 b 16 cf Deut 6, 5

SΛ y K OG 1 ὑμᾶς v 2 post τί add πότε Λ ὦ om OGv 3 post καίτοι add γε y 4 φόβου ἄξιον: βίου ἀνάξιον G οὐθὲν S 4-6 ἢ—αἴσθησιν om Λ 5 ἀγνοεῖτε v οἷός S καὶ ἄλλα post 6 ἀγνοουμένων coll S καὶ alter om G 6 post καὶ add οὐ Λ 7 post οὐρανὸν add ἡμῖν S 8 τῶν πόλων (sphaerarum) conieci: τὸν πόλον Λ (corr e τõν (sic) πόλων) KG v τοῦ πόλου SyO² (m rec, corr e τὸν πόλον) post τὸν πόλον add καὶ ποιοῦν K 9 διερεῖδον SΛ 11 πολλὰ τοιαῦτα S φόβου y 18 post τοίνυν add οὐκ m rec O ἐπιπόνου v ἀπόνου y G 19 ὁ om Λ 20 μόνην τὴν om G ὃ: ἃ S 21 τῶν alter om O 25 χρηστὸν SΛK: χρήσιμον y OG v

τὸ δὲ ἄδηλον καθόλου καὶ ἀγνοούμενον πῶς ἄν τις τῶν νοῦν ἐχόντων χαλεπὸν εἶναι κρίνοι τὴν τῆς συνηθείας
516 M. ἀναχώρησιν μόνην ὡς πυρός τινος ἢ θηρίου προσβολὴν ὑποπτεύων; καίτοι παιδευόμεθα διὰ τοῦ βίου σαφῶς μὴ πάντοτε πρὸς τὴν συνήθειαν βλέπειν, ἀλλὰ πρὸς τὸ καλὸν ταῖς ἐπιθυμίαις ἀεὶ μετατίθεσθαι. οὔτε γὰρ διὰ παντὸς ἐν ἐμβρύῳ τοῖς πλασσομένοις ἐστὶν ἡ ζωή, ἀλλ' ἕως ἂν ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὦσιν, ἡδεῖαν αὐτοῖς καὶ κατάλληλον ἡ φύσις ποιεῖ τὴν ἐν τῇ νηδύϊ ζωήν, οὔτε ἐπειδὰν ἔξω γένωνται, τῇ θηλῇ διὰ παντὸς παραμένουσιν, ἀλλ' ἐφ' ὅσον τῷ ἀτελεῖ τῆς ἡλικίας καλὸν τὸ τοιοῦτόν ἐστι καὶ κατάλληλον. μετὰ τοῦτο δὲ πρὸς ἄλλην ἀκολουθίαν βίου μετέρχονται οὐδὲν ὑπὸ τῆς συνηθείας τῷ μαζῷ συμπαραμένειν ἀναπειθόμενοι· εἶτα μετὰ τὴν νηπιώδη κατάστασιν ἄλλα τῶν μειρακίων καὶ ἄλλα τῶν παρηλικεστέρων ἐπιτηδεύματα γίνεται, πρὸς ἃ μεταβαίνει δι' ἀκολουθίας ὁ ἄνθρωπος ἀλύπως συμμεταβάλλων ταῖς ἡλικίαις καὶ τὴν συνήθειαν. ὥσπερ τοίνυν, εἰ φωνή τις ἦν τῷ ἐντρεφομένῳ τῇ μητρῴᾳ νηδύϊ, ἠγανάκτησεν ἂν διὰ γεννήσεως τῶν σπλάγχνων ἐξοικιζόμενον καὶ δεινὰ πάσχειν ἐβόα τῆς καταθυμίου διαγωγῆς ἀποσπώμενον, (ὅπερ δὴ καὶ ποιεῖ τῇ πρώτη ἀναπνοῇ συνεκβάλλον ἅμα τῇ γεννήσει τὸ δάκρυον ὥσπερ ἀγανακτοῦν τε καὶ ὀδυρόμενον ἐπὶ τῷ χωρισμῷ τῆς συνήθους ζωῆς) οὕτω μοι δοκοῦσιν οἱ πρὸς τὴν μεταβολὴν τοῦ παρόντος δυσχεραίνοντες βίου τὸ τῶν ἐμβρύων πάσχειν ἐν τῷ διὰ παντὸς ἐθέλειν τῷ χωρίῳ τῆς ὑλικῆς ταύτης ἀηδίας ἐμβιο-

SΛ y K OG 2 ante εἶναι add ἂν Λ 5-6 ἀεὶ post καλὸν coll Λ 7 πλαττομένοις S ἀλλ': post ἀ- 1 litt eras S 8 ἡδεῖαν: ἰδίαν S ἡ φύσις καὶ κατάλληλον S 11 καὶ om y O 13 τῶ S: ante τῷ add πρὸς cett v (cf l 10 et p 57, 2-3) τῷ: τὸ v 15 παρηλικεστέρων: ι in rasura O 16 ἀκολούθου K ἀκολουθίαν y OG v 18 τῷ τρεφομένῳ ἐν v ἐν τῶ τρεφομένω OG 19 post διὰ add τῆς y 20 ἐξοικιζόμενος ΛK v ante πάσχειν add τὸ Λ 21 διαγωγῆς: ζωῆς y (sed post ἀποσπ. add καὶ διαγωγῆς) ἀποσπώμενος KO (sed corr m rec) v 22 συνεκβάλλων ΛKO (sed corr m rec) Gv γενέσει SΛ 23 ἀγανακτῶν ΛOv ὀδυρόμενος ΛO (corr m rec) v 25 ἐν om S 26 χωρισμῷ OGv

τεύειν. ἐπειδὰν γὰρ ἡ ὠδὶς τοῦ θανάτου πρὸς ἕτερον βίον τοὺς ἀνθρώπους μαιεύηται, αὐτοὶ μὲν ὅταν εἰς τὸ φῶς ἐκεῖνο προέλθωσιν καὶ τοῦ καθαροῦ σπάσωσι πνεύματος, τῇ πείρᾳ γινώσκουσιν ὅσον ἐστὶ τῆς ζωῆς ἐκείνης πρὸς τὴν νῦν τὸ διάφορον, οἱ δὲ ὑπολειφθέντες τῷ ὑγρῷ τούτῳ καὶ πλαδῶντι βίῳ ἔμβρυα ὄντες ἀτεχνῶς καὶ οὐκ ἄνθρωποι ταλανίζουσι τὸν προεξελθόντα τῆς περιεχούσης ἡμᾶς συνοχῆς ὡς ἀγαθοῦ τινος ἔξω γενόμενον, οὐκ εἰδότες ὅτι ἐκείνῳ καθ' ὁμοιότητα τοῦ τεχθέντος βρέφους ἀνοίγεται μὲν ὁ ὀφθαλμός, ὅταν ἔξω τοῦ νῦν συνέχοντος γένηται (νοεῖν δὲ χρὴ πάντως τὸν ὀφθαλμὸν τῆς ψυχῆς ᾧ διορᾷ τὴν τῶν ὄντων ἀλήθειαν), ἀνοίγεται δὲ τὸ ἀκουστικὸν αἰσθητήριον, δι' οὗ τῶν ἀρρήτων ἐπακούει ῥημάτων Ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος, ἀνοίγεται δὲ τὸ στόμα καὶ ἕλκει τὸ καθαρόν τε καὶ ἄϋλον πνεῦμα, δι' οὗ τονοῦται πρὸς τὴν νοητὴν φωνὴν καὶ τὸν ἀληθινὸν λόγον, ὅταν καταμιχθῇ τῷ ἤχῳ τῶν ἑορταζόντων ἐν τῷ τῶν ἁγίων χορῷ· οὕτω δὲ καὶ γεύσεως ἀξιοῦται θείας, δι' ἧς γινώσκει κατὰ τὴν ψαλμῳδίαν, Ὅτι χρηστὸς ὁ κύριος, καὶ διὰ τῆς ὀσφραντικῆς ἐνεργείας τῆς τοῦ Χριστοῦ εὐωδίας ἀντιλαμβάνεται, καὶ τὴν ἁπτικὴν προσλαμβάνει δύναμιν ἐφαπτομένη τῆς ἀληθείας ἡ ψυχὴ καὶ ψηλαφῶσα τὸν λόγον κατὰ τὴν Ἰωάννου μαρτυρίαν. εἰ ταῦτα τοίνυν καὶ τὰ τοιαῦτα μετὰ τὸν διὰ τοῦ θανάτου τόκον τοῖς ἀνθρώποις ἀπόκειται, τί βούλεται τὸ πένθος καὶ ἡ σκυθρωπότης καὶ ἡ κατήφεια; νῦν ἡμῖν ὁ
517 M. πρὸς τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν βλέπων ἀποκρινέσθω, εἰ

5 ὑγρῷ cf Origen De princ I 8, 4 (p 104, 8 sqq) 11 ψυχῆς ὀφθαλμὸς vox Platonica cf e.g. Resp 533 d 13 II Cor 12, 4 18 γεύσεως cf Plat Phaedr 247 e 19 Ps 33, 9 20 cf II Cor 2, 14 22 cf I Joh 1, 1 Plat Conv 212 a

SΛ y K OG 3 προσέλθωσιν Λ μετέλθωσιν OG v (sed cf l 7) 6 πλαδόντι S (sed corr) Λ (sed corr) 7 προελθόντα ΛG 8 ὅτι ἐκείνω S: ὅτι om Λ ἐκείνῳ om cett v 9 μὲν om S 10 νῦν om S 11 πάντως χρὴ Λ 15 τὸ om SΛ οὗ SΛK: ὃ yOv ᾧ G (corr ex δ) 21 ἐπαφωμένη SΛ 22 ante Ἰωάννου add τοῦ S 23 διὰ om G 26 ἀποκρινάσθω S

προτιμότερον οἴεται τὸ τοῖς σωματικοῖς αἰσθητηρίοις περὶ τὴν τοῦ καλοῦ κρίσιν διαπλανᾶσθαι τοῦ γυμνῷ τῷ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμῷ πρὸς αὐτὴν τὴν τῶν πραγμάτων βλέπειν ἀλήθειαν. ἐνταῦθα γὰρ ἀνάγκη τις ἔπεστι τῇ ψυχῇ ἀλλοτρίᾳ κρίσει δουλεύειν ἐν τῇ περὶ τοῦ καλοῦ ὑπονοίᾳ. ἐπειδὴ γὰρ ἡ τελεία τῆς ψυχῆς δύναμις ἀχώρητός ἐστιν ἔτι τῷ νηπιάζοντι σώματι, ἡ δὲ τῶν αἰσθητηρίων ἐνέργεια εὐθὺς τελεία τῷ βρέφει συναποτίκτεται, τούτου χάριν προλαμβάνεται ὑπὸ τῆς αἰσθήσεως ἡ διάνοια ἐν τῇ τοῦ καλοῦ κρίσει καὶ τὸ τοῖς αἰσθητηρίοις φανὲν ἤδη καὶ νομισθὲν εἶναι καλὸν καὶ διὰ συνηθείας προειλημμένον ἀβασανίστως δέχεται ἡ ψυχή, ἐκεῖνο καλὸν εἶναι πεισθεῖσα ὅπερ ἂν προλαβοῦσα προσμαρτυρήσῃ ἡ αἴσθησις, ἐν χρώμασί τισι καὶ χυμοῖς καὶ τοῖς τοιούτοις λήροις τὸ καλὸν θεωροῦσα. ὧν μηκέτι προφαινομένων μετὰ τὴν ἐκ τοῦ σώματος ἔξοδον ἀνάγκη πᾶσα τὸ ἀληθῶς ἀγαθὸν τῇ ψυχῇ φανῆναι, πρὸς ὃ κατὰ φύσιν ᾠκείωται. οὔτε γὰρ πρὸς τὸ εὔχρουν ἔτι ἡ ὄψις δελεασθήσεται τοῦ ὀφθαλμοῦ τούτου μηκέτι ὄντος οὔτε πρὸς ἄλλο τι τῶν καταγλυκαινόντων τὰ αἰσθητήρια ἡ ῥοπὴ τῆς προαιρέσεως ἔσται πάσης σωματικῆς αἰσθήσεως ἀποσβεσθείσης, μόνης δὲ τῆς νοερᾶς ἐνεργείας ἀΰλως τε καὶ ἀσωμάτως τοῦ νοητοῦ κάλλους ἐφαπτομένης ἀκωλύτως ἡ φύσις τὸ ἴδιον ἀπολήψεται ἀγαθόν, ὃ μήτε χρῶμα μήτε σχῆμα μήτε διάστασις μήτε πηλικότης ἐστίν, ἀλλ' ὃ πᾶσαν στοχαστικὴν εἰκασίαν παρέρχεται.

Τί οὖν ἴσως ἐρεῖ τις δυσχεραίνων πρὸς τὴν παροῦσαν ζωήν; ἵνα τί τὸ σῶμα καὶ ἀντὶ τίνος ἡμῖν, εἴπερ ἀμείνων ὁ

5 cf Plat Phaed 79 c sq

SΛ y K OG 2 γυμνῷ corr e -νοῦ y 3 βλέπων y 5 περὶ om G 6 ἀχώριστός G ἔτι SΛK: ἐπὶ y OGv (vis animae perfecta imperfecto corpore nondum contineri potest) 8 προσλαμβάνεται Λ 9 ἐν om S 11 προσειλημμένον y 14 λήροις: λείοις S τὸ om Λ 19 ῥοπὴ Λ: ὁρμὴ K ἰσορροπὴ y OGv om S (cf p 55, 14 et 22) 24 ἀλλ' ὃ: ἀλλὰ G στοχασίας S 25 παρέχεται K 26 ἐρεῖ τις ἴσως S 27 ἄμεινον KO v

χωρὶς τούτου βίος ἀπεδείχθη τῷ λόγῳ; πρὸς ὃν ἐροῦμεν ὅτι οὐ μικρόν ἐστι οὐδὲ τὸ ἐκ τούτων κέρδος τοῖς δυναμένοις εἰς πᾶσαν βλέπειν τὴν οἰκονομίαν τῆς φύσεως. μακάριος μὲν γὰρ ὄντως ἐκεῖνος τῶν ἀγγέλων ὁ βίος ὁ μηδὲν τοῦ σωματικοῦ προσδεόμενος βάρους. οὐ μὴν οὐδὲ οὗτος ἀσυντελὴς ὡς πρὸς ἐκεῖνόν ἐστιν· ὁδὸς γὰρ πρὸς τὸ ἐλπιζόμενον ὁ παρὼν γίνεται βίος, καθάπερ ἐπὶ τῶν βλαστημάτων ἔστιν ἰδεῖν, ἐφ' ὧν ὁ καρπὸς ἀπὸ τοῦ ἄνθους ἀρξάμενος δι' αὐτοῦ πρόεισιν εἰς τὸ γενέσθαι καρπὸς κἂν μὴ καρπὸς ᾖ τὸ ἄνθος. ἀλλὰ καὶ τὰ λήια τῶν σπερμάτων ἐκφυόμενα οὐκ εὐθὺς ἐν τῷ στάχυι φαίνεται, ἀλλὰ χόρτος τὸ πρῶτον γίνεται βλάστημα, εἶτα ἀπὸ τούτου καλάμη συνίσταται περιφθαρέντος τοῦ χόρτου καὶ οὕτω τῇ κεφαλῇ τοῦ ἀστάχυος ὁ καρπὸς ἐμπεπαίνεται. πλὴν οὐκ αἰτιᾶται τὴν ἀναγκαίαν ταύτην περίοδόν τε καὶ ἀκολουθίαν ὁ γεωπόνος διὰ τί λέγων πρὸ τοῦ καρποῦ τὸ ἄνθος, ἢ ὑπὲρ τίνος ὁ ἐκ τοῦ σπέρματος προανατέλλων χόρτος, εἴ γε καὶ τὸ ἄνθος ἀπορρέει καὶ ὁ χόρτος μάτην ξηραίνεται πρὸς οὐδὲν συντελῶν τῇ ἀνθρωπίνῃ τροφῇ· οἶδεν γὰρ ὁ πρὸς τὴν θαυματοποιΐαν βλέπων τῆς φύσεως ὅτι οὐκ ἂν ἄλλως ἐκ τῶν σπερμάτων τε καὶ βλαστημάτων ὁ καρπὸς τελειωθείη μὴ τῆς τεχνικῆς ταύτης ἀκολουθίας ὁδοποιούσης αὐτοῦ τὴν τελείωσιν. οὐ γὰρ ἐπειδὴ πρὸς ἀπόλαυσιν ἡμετέραν ὁ προεκβαλλόμενος ἐκ τῶν σπερμάτων χόρτος ἀχρήστως ἔχει, διὰ τοῦτο περιττόν τε καὶ παρέλκον ἐστὶ τὸ γινόμενον. ὁ μὲν γὰρ τῆς τροφῆς χρῄζων πρὸς
520 M. τὴν ἑαυτοῦ χρείαν ὁρᾷ, ὁ δὲ τῆς φύσεως λόγος οὐ πρὸς ἄλλο τι βλέπει, ἀλλ' ὅπως ἂν προαγάγοι τὴν καρπογονίαν διὰ τῆς τεταγμένης ἀκολουθίας ἐπὶ τὸ τέλειον. διὸ πρῶτον

SΛ y K OG 2 οὐδὲ om v εἰς corr ex εἰ K 4 ὄντως corr ex alio verbo ut vid Λ ὁ prius om, postea sscr y μὴδὲ (sic) Λ 5 προδεόμενος y οὐδὲ: δὲ y 6 τὸ corr in τὸν m rec O παρὸν O (sed corr m rec) 8 τοῦ om SΛ ἀρξαμένους y 15 γεωπόνος Λ: γηπόνος y γεηπόνος cett v (cf ad p 37, 3) τὸ: καὶ v 17-18 ξηραίνεται μάτην S 18 τροφῇ: ζωῇ Λ 21 τεχνικῆς: φυσικῆς K 24 χόρτος ante ἐκ (23) coll S 27 προαγάγοι SΛ (πρααγ- ut vid) y K: προσαγάγοι OGv 28 ἀκολουθίας om Λ

πολυμερῶς διὰ ῥιζῶν τῷ ὑποκειμένῳ ἐμφύεται, δι' ὧν ἕλκει τὴν κατάλληλον ἑαυτῷ διὰ τῆς ἰκμάδος τροφήν, εἶτα χόρτον βλαστάνει [διὰ τὴν ἐκ τοῦ ἀέρος βλάβην προκάλυμμα τῆς ῥίζης τὴν πόαν ποιούμενος] ὅπερ καρπὸς μὲν οὐκ ἔστι συνεργία δέ τις καὶ ὁδὸς γίνεται τῆς τοῦ καρποῦ τελειώσεως πρῶτον μὲν ἐκκαθαίρων δι' ἑαυτοῦ τὴν ἐγκειμένην τῷ σπέρματι δύναμιν (οἷόν τι περίττωμα τοῦ καρποῦ τὸν χόρτον προαποσκευαζομένης τῆς φύσεως), εἶτα σκέπασμα γίνεται τῇ ῥίζῃ πρὸς τὰς ἐκ τοῦ ἀέρος βλάβας τὰς διὰ κρύους τε καὶ θάλπους ἐγγινομένας. εὐτονώτερον δὲ ἤδη διὰ βάθους ἐν ταῖς ῥίζαις ὑποσκευασθέντος τοῦ σπέρματος τότε τοῦ χόρτου λοιπὸν ἀμεληθέντος διὰ τὸ μηκέτι δεῖσθαι τὴν ῥίζαν τοῦ προκαλύμματος πρὸς τὴν τῆς καλάμης ἀναδρομὴν πᾶσα συνδίδοται δύναμις μηχανικῇ τινι σοφίᾳ τὴν αὐλοειδῆ κατασκευὴν φιλοτεχνούσης τῆς φύσεως, ἧς εὐθυτενὴς μὲν ἡ βλάστη χιτῶσιν ἐπαλλήλοις ἐν κύκλῳ διειλημμένη· χρὴ γὰρ τούτοις ὑγρὰν οὖσαν καὶ ἄτονον τὴν καλάμην παρὰ τὴν πρώτην ἐντρέφεσθαι τοῖς διὰ μέσου συνδέσμοις ἀσφαλείας χάριν ὑπεζωσμένην. εἰ δὲ πρὸς τὸ σύμμετρον ἀναδράμοι μῆκος, τότε κομᾷ ἡ καλάμη τοῦ τελευταίου χιτῶνος ἀφ' ἑαυτοῦ τὸν στάχυν προδείξαντος, ὃς εἰς πολλοὺς ἀθέρας τριχοειδῶς διαιρούμενος κρύπτει τὸν κόκκον τὸν κατὰ τὴν βάσιν τῶν ἀθέρων τοῖς ἐλύτροις ὑποτρεφόμενον. εἰ τοίνυν οὔτε πρὸς τὰς ῥίζας τῶν σπερμάτων ὁ γεωργὸς δυσχεραίνει οὔτε πρὸς τὸν προεκβαλλόμενον ἐκ τοῦ σπέρματος χόρτον

SΛ y M (inc 19 εἰ δὲ) **K** (usque ad 19 ὑπεζωσμένην) **OG**
1 τῷ ὑποκειμένῳ scripsi cum β: τοῦ ὑποκειμένου codd v ἐμφύεται yKG v: ἐκφύεται SΛO (corr ex ἐμφ-) 2 χόρτος maluit Langerb 3-4 διὰ—ποιούμενος ut glossam delevit Langerb 8 προσαποσκευαζομένης K εἶτα om v 9 τῆς ῥίζης S ἐκ om S 10 θάλπους: θέρους S εὐτονωτέρα Λ 15 αὐλοειδῆ: -ει in ras O καυλοειδῆ K εὐθυγενὴς Λ 16 κύκλοις Λ 20 κομᾷ: -ο- legi non potest Λ 21 προσρήξαντος S 22 τὸν κόκκον τὸν coniec Langerb: τὴν κόμην codd (sed post 23 τῶν ἀθέρων coll Λ; sscr m rec κόκκον z de quo cf praef p 14) v 23 ὑποτρεφόμενον MO (corr in -νος O^2)G: -μενα ut vid Λ -μενος Sy v 25 ἐκβαλλόμενον S

οὔτε εἰς τοὺς ἀθέρας τοῦ στάχυος, ἀλλ' ἐν ἑκάστῳ τούτων ἐνθεωρεῖ τινα χρείαν ἀναγκαίαν, δι' ἧς τεχνικῶς ἡ φύσις ὁδεύουσα προάγει τὸν καρπὸν εἰς τελείωσιν διὰ τῆς τῶν ἀχρείων ἀποποιήσεως τὴν γόνιμον ἐκκαθαίρουσα δύναμιν, ὥρα καὶ σοὶ μὴ δυσχεραίνειν διὰ τῶν ἀναγκαίων ὁδῶν προιούσης ἡμῶν τῆς φύσεως ἐπὶ τὸ ἴδιον τέλος ἀλλ' ἡγεῖσθαι κατὰ τὴν ἐν τοῖς σπέρμασιν ἀναλογίαν τὸ ἀεὶ παρὸν πρός τι πάντως χρησίμως τε καὶ ἀναγκαίως ἔχειν, οὐ μὴν τοῦτο εἶναι οὗ χάριν εἰς γένεσιν ἤλθομεν. οὐ γὰρ ἐπὶ τὸ ἔμβρυον γενέσθαι παρὰ τοῦ δημιουργήσαντος ἡμᾶς ὑπέστημεν οὐδὲ πρὸς τὸν βρεφώδη βίον ὁ σκοπὸς τῆς φύσεως βλέπει οὐδὲ πρὸς τὰς ἐφεξῆς ἡλικίας ὁρᾷ ἃς ἀεὶ διὰ τῆς ἀλλοιώσεως μετενδύεται τῷ χρόνῳ τὸ εἶδος συνεξαλλάσσουσα, οὐδὲ πρὸς τὴν ἐπιγινομένην διὰ τοῦ θανάτου λύσιν τῷ σώματι, ἀλλὰ πάντα ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα τῆς ὁδοῦ δι' ἧς πορευόμεθα, μέρη ἐστίν. ὁ δὲ σκοπὸς καὶ τὸ πέρας τῆς διὰ τούτων πορείας ἡ πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἀποκατάστασις, ὅπερ οὐδὲν ἕτερον ἢ ἡ πρὸς τὸ θεῖόν ἐστιν ὁμοίωσις. καὶ ὥσπερ ἐπὶ τῆς κατὰ τὸν στάχυν εἰκόνος ἀναγκαῖος μὲν ἐφάνη τῷ λόγῳ τῆς φύσεως καὶ ὁ προεκβαλλόμενος χόρτος, οὐ μὴν δὲ δι' ἐκεῖνόν ἐστιν ἡ γεωργία οὐδὲ χιτῶνες καὶ ἀθέρες καὶ καλάμη καὶ ὑποζώματα πρόκεινται τῇ τῆς γεωργίας σπουδῇ ἀλλ' ὁ τρόφιμος καρπὸς ὁ διὰ τούτων προιὼν εἰς τελείωσιν, οὕτω καὶ τῆς ζωῆς τὸ
521 M. μὲν προσδοκώμενον πέρας μακαριότης ἐστίν, τὰ δὲ ὅσα περὶ τὸ σῶμα νῦν καθορᾶται, θάνατος καὶ γῆρας καὶ νεότης καὶ νηπιότης καὶ ἡ ἐν ἐμβρύῳ διάπλασις, πάντα ταῦτα οἷόν τινες χόρτοι καὶ ἀθέρες καὶ κάλαμοι ὁδὸς καὶ ἀκολουθία

18 cf Plat Theaet 176 b

SΛ y MOG 1 ἀστάχυος S 3 διοδεύουσα S 8 τε om y 9 τῶ SΛO (sed corr ead m) 10 ἡμῶν S 12 μετενδύεται scil ἡ φύσις 14 ταῦτα πάντα S 17 ἡ om Λ 18 post στάχυν rasura 3 fere litt Λ 22 πρόκειται S ἀλλ' ὁ: ἀλλὰ SO (corr ex ἀλλ' ὁ m rec ut vid) 24 μακαριότητος Λ (corr m rec) δ' S 25 νῦν post 24 ὅσα coll S γήρως Λ (corr m rec) νεότης: κυρτότης S 26 ἐν ἐμβρύῳ: ἐμβρύων S ταῦτα πάντα Λ 27 κάλαμοι corr in καλάμη m rec Λ ante ὁδὸς add καὶ Λ

καὶ δύναμις τῆς ἐλπιζομένης ἐστὶ τελειώσεως. πρὸς ἣν βλέπων ἐὰν εὐφρονῇς, οὔτε ἀπεχθῶς ἕξεις πρὸς ταῦτα οὔτε μὴν ἐμπαθῶς τε καὶ ἐπιθυμητικῶς διατεθήσῃ ὡς ἢ χωριζόμενος αὐτῶν ἀνιᾶσθαι ἢ αὐτομολεῖν πρὸς τὸν θάνατον.

Εἰ δὲ χρὴ προσθεῖναι καὶ τοῦτο τῷ λόγῳ, οὐκ ἄχρηστον ἴσως ἐστίν, κἂν ἔξω τῆς ἀκολουθίας εἶναι δοκῇ, ὅτι ἐμμελετᾷ τῷ θανάτῳ διὰ παντὸς ἡ φύσις καὶ συμπέφυκε διὰ τοῦ χρόνου προιούσῃ τῇ ζωῇ πάντως ὁ θάνατος. πρὸς γὰρ τὸ μέλλον ἐκ τοῦ παρῳχηκότος τῆς ζωῆς πάντοτε κινουμένης καὶ οὐδέποτε πρὸς τὸ κατόπιν ἀναλυούσης θάνατός ἐστι τὸ πάντοτε τῇ ζωτικῇ ἐνεργείᾳ συνημμένως ἑπόμενον. ἐν γὰρ τῷ παρῳχηκότι τοῦ χρόνου παύεται πάντως πᾶσα κίνησις ζωτικὴ καὶ ἐνέργεια. ἐπεὶ οὖν ἴδιόν ἐστι θανάτου τὸ ἄπρακτόν τε καὶ ἀνενέργητον, τοῦτο δὲ κατόπιν ἀεὶ τῇ ζωτικῇ ἐνεργείᾳ πάντως ἐφέπεται, οὐκ ἔξω τῆς ἀληθείας ἐστὶ τὸ συμπεπλέχθαι τῇ ζωῇ ταύτῃ τὸν θάνατον λέγειν. καὶ ἄλλως δ' ἄν τις εὕροι τὸ τοιοῦτον νόημα διὰ τῆς ἀληθείας ἡμῖν κρατυνόμενον αὐτῆς τῆς πείρας μαρτυρούσης τῷ δόγματι ὅτι οὐχ ὁ αὐτός ἐστι τῷ χθιζῷ ὁ σήμερον ἄνθρωπος κατὰ τὸ ὑλικῶς ὑποκείμενον, ἀλλά τι πάντως αὐτοῦ διὰ παντὸς νεκροῦται καὶ ὄζει καὶ διαφθείρεται καὶ ἐκβάλλεται καθάπερ οἰκίας τινὸς τῆς τοῦ σώματος λέγω κατασκευῆς, τὴν νεκρώδη δυσωδίαν ἐκφερούσης τῆς φύσεως καὶ τῇ γῇ παραδιδούσης τὸ ἤδη τῆς ζωτικῆς δυνάμεως ἔξω γενόμενον. διὸ κατὰ τὴν τοῦ μεγάλου φωνὴν Παύλου Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκομεν οὐχ οἱ αὐτοὶ διὰ παντὸς ἐν τῷ αὐτῷ διαμένοντες

19 cf Heracl ap [Plut] consol ad Ap 10 (p 106 E) (fr 88 D) Seneca ep 24, 20 25 I Cor 15, 31

SΛ y MOG 4 αὐτῶν om S 5 καὶ τοῦτο ante προσθεῖναι coll SΛy (fortasse ne enuntiando accusativus cum dativo sequente confunderetur) 9 ἐκ sscr m rec Λ: om cett v 13 ζωτικὴ κίνησις Λ post ἔστι add τοῦ OG v 15 ἐφάπτεται O (corr m rec) 17 ἄλλος y 18 συνεπιμαρτυρούσης y 19 οὐχ ὁ: οὐκ S post χθιζῷ add καὶ y 21 φθείρεται S 25 Παύλου φωνὴν S

οἴκῳ τοῦ σώματος ἀλλ' ἑκάστοτε ἄλλοι ἐξ ἄλλου γινόμενοι, διὰ προσθήκης τε καὶ ἀποποιήσεως ὡς πρὸς καινὸν σῶμα διὰ παντὸς ἀλλοιούμενοι. τί οὖν ξενιζόμεθα πρὸς τὸν θάνατον, οὗ ἀπεδείχθη μελέτη διηνεκὴς καὶ γυμνάσιον ἡ διὰ σαρκὸς οὖσα ζωή; κἂν τὸν ὕπνον εἴπῃς καὶ τὴν ἐγρήγορσιν, ἄλλην θανάτου λέγεις πρὸς τὴν ζωὴν συμπλοκὴν κατασβεννυμένης ἐν τοῖς καθεύδουσι τῆς αἰσθήσεως καὶ πάλιν τῆς ἐγρηγόρσεως ἐνεργούσης ἡμῖν ἐν ἑαυτῇ τὴν ἐλπιζομένην ἀνάστασιν.

Ἀλλ' οὔπω τὸ προκείμενον ἡμῖν ἐσαφηνίσθη διὰ τῶν εἰρημένων τοῦ ἐπεισοδίου νοήματος πρὸς ἑτέραν θεωρίαν παραγαγόντος τὸν λόγον. πάλιν τοίνυν τὸ προτεθὲν ἀναλάβωμεν ὅτι οὐκ ἀχρήστως πρὸς τὴν προσδοκωμένην τῶν ἀγαθῶν ἐλπίδα οὐδὲ ἡ τοῦ σώματος φύσις ἔχει. εἰ μὲν γὰρ ἦμεν ὅπερ ἐξ ἀρχῆς ἐγενόμεθα, οὐκ ἂν πάντως τοῦ δερματίνου χιτῶνος προσεδεήθημεν ἐπιλαμπούσης ἡμῖν τῆς πρὸς τὸ θεῖον ὁμοιώσεως. ὁ δὲ θεῖος χαρακτὴρ ὁ ἐπιφαινόμενος ἡμῖν τὸ κατ' ἀρχὰς οὐ ποιὰ σχήματός τινος ἢ χρώματος ἦν ἰδιότης, ἀλλ' οἷς τὸ θεῖον θεωρεῖται κάλλος τοιούτοις ἐκαλλωπίζετο καὶ ὁ ἄνθρωπος δι' ἀπαθείας τε καὶ μακαριότητος καὶ ἀφθαρσίας τὴν ἐν τῷ ἀρχετύπῳ χάριν ἀπομιμούμενος. ἐπειδὴ δὲ δι' ἀπάτης τοῦ ἐχθροῦ τῆς ζωῆς ἡμῶν πρὸς τὸ κτηνῶδες καὶ ἄλογον ἑκουσίως τὴν ῥοπὴν ἔσχεν ὁ ἄνθρωπος, τὸ μὲν ἄκοντας ἀποστῆσαι τοῦ χείρονος καὶ πρὸς
524 M. τὸ κρεῖττον ἀναγκαστικῶς μεταθεῖναι τοῖς μὲν ἀνεξετάστοις χρήσιμον ἴσως δοκεῖ, τῷ δὲ πλάστῃ τῆς φύσεως ἀλυσιτελὲς ἐφάνη καὶ ἄδικον τὴν τοῦ μεγίστου τῶν ἀγαθῶν ζημίαν διὰ

5 cf In Cant vol VI p 311, 20 15 cf Gen 3, 21 16 cf Plat Theaet 176 b 21 cf I Cor 15, 26 22 cf Langerb ad vol VI p 102, 1 sqq adde Clem Al Strom VII, 12 (III, 9, 22)

SΛ y MOG 1 ἄλλου: supra -ου scr -ων m rec O γινόμενοι: -ι- prius in rasura (an ex -ε corr?) Λ 2 ὡς: καὶ S 8 αὐτῇ M (corr M²) OG v 9 εὐσαφηνίσθη v 16 ἐμφαινόμενος y 17 ποιὰ SΛ: ποιοῦ cett (sed add in mg γρ ποιὰ m rec O) v 18 τούτοις M² (corr e τοιούτ.) 19 ἐνεκαλλωπίζετο S M² (corr ex ἐκαλλωπ-) 20 ἐν τῷ ἀρχετύπῳ SΛO (corr m rec ex ἀρχέτυπον): ἀρχέτυπον y M v ἀρχαίαν G 22 τὸ: τοῦ y 23 ἀποστῆσαι y O (corr e -ῆναι): -ῆναι cett v 24 μετατεθῆναι Λ 25 ἴσως SΛM: εἶναι y (sed add in mg ἴσως) OG v

τῆς τοιαύτης οἰκονομίας ἐμποιῆσαι τῇ φύσει. ἐπειδὴ γὰρ θεοειδὴς ὁ ἄνθρωπος ἐγένετο καὶ μακάριος τῷ αὐτεξουσίῳ τετιμημένος (τὸ γὰρ αὐτοκρατές τε καὶ ἀδέσποτον ἴδιόν ἐστι τῆς θείας μακαριότητος), τὸ δι' ἀνάγκης αὐτὸν ἐπί τι μεταχθῆναι βιαίως ἀφαίρεσις τοῦ ἀξιώματος ἦν. εἰ γὰρ ἑκουσίως τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν κατὰ τὴν αὐτεξούσιον κίνησιν ἐπί τι τῶν οὐ δεόντων ὁρμήσασαν βιαίως τε καὶ κατηναγκασμένως τῶν ἀρεσάντων ἀπέστησεν, ἀφαίρεσις ἂν ἦν τοῦ προέχοντος ἀγαθοῦ τὸ γινόμενον καὶ τῆς ἰσοθέου τιμῆς ἀποστέρησις. (ἰσόθεον γάρ ἐστι τὸ αὐτεξούσιον.) ὡς ἂν οὖν καὶ ἡ ἐξουσία μένοι τῇ φύσει καὶ τὸ κακὸν ἀπογένοιτο, ταύτην εὗρεν ἡ σοφία τοῦ θεοῦ τὴν ἐπίνοιαν τὸ ἐᾶσαι τὸν ἄνθρωπον ἐν οἷς ἐβουλήθη γενέσθαι, ἵνα γευσάμενος τῶν κακῶν ὧν ἐπεθύμησεν καὶ τῇ πείρᾳ μαθὼν οἷα ἀνθ' οἵων ἠλλάξατο, παλινδρομήσῃ διὰ τῆς ἐπιθυμίας ἑκουσίως πρὸς τὴν πρώτην μακαριότητα ἅπαν τὸ ἐμπαθές τε καὶ ἄλογον ὥσπερ τι ἄχθος ἀποσκευάσας τῆς φύσεως ἤτοι κατὰ τὴν παροῦσαν ζωὴν διὰ προσοχῆς τε καὶ φιλοσοφίας ἐκκαθαρθεὶς ἢ μετὰ τὴν ἐνθένδε μετάστασιν διὰ τῆς τοῦ καθαρσίου πυρὸς χωνείας. ὥσπερ γὰρ εἴ τις ἰατρικὸς ὢν καὶ πᾶσαν ἐπιστήμην τῶν τε σωτηρίων καὶ τῶν δηλητηρίων ἐκ τέχνης ἔχων συμβουλεύων τῷ μειρακίῳ τὰ δέοντα μὴ δυνηθείη διὰ συμβουλῆς κωλῦσαι τὸν ἀτελῆ κατὰ τὴν ἡλικίαν τε καὶ τὴν φρόνησιν ἐπιθυμητικῶς πρός τινα φθοροποιὸν καρπὸν ἢ πόαν διατεθέντα, ἔχων δὲ παντοίαν τῶν ἀλεξιφαρμάκων παρασκευὴν ἐπιτρέ-

5 sqq cf Origen c Cels IV 3 (I p 276, 6 sqq Koe) et ad Cant vol VI p 55, 3 sqq 18 cf Plat Resp 527 d

SΛ y MOG 3 τε om SΛ 4 post τὸ add δὲ Λ y OG δι': μετ' M (sed μ et τ in rasura. an corr e δὲ δι'?) 5 γὰρ om y 7 ὁρμήσας Λ 8 αἱρεσάντων y (supra αἱ- add α) M (corr M^{2})O (corr in αἱρεθέντων m rec, add in mg γρ ἀρεσ-) v αἱρεθέντων S 11 φύσει: -σει scr M^{3} in rasura 13 ἠβουλήθη SΛ 14 μαθὼν: -ω ex alia litt corr ut vid Λ 16 μακαριότητι O (corr m rec) 18 προσοχεῖς G προσευχῆς SO v 19 μετάστασιν S: μετανάστασιν cett v (cf p 31, 19; 34, 3 et 11) in mg ξενίζον et schol ad loc O 20 γὰρ om y τις corr e τίσι M^{2} ἰατρικὸς ante εἴ coll Λ 21 σωτηρίων: -ω- alter del in Λ 23 τὴν alter om SΛ

ψειε τῷ παιδὶ μετασχεῖν τῶν βλαπτόντων, ἐφ' ᾧτε διὰ τῆς τῶν ἀλγεινῶν πείρας τὸ χρήσιμον τῆς πατρῴας συμβουλῆς μαθόντα καὶ ἐν ἐπιθυμίᾳ τῆς ὑγιείας γενόμενον πάλιν διὰ τῶν ἀλεξητηρίων ἐπαναγάγῃ πρὸς εὐεξίαν τὸν παῖδα ἧς διὰ τῆς ἀτόπου τῶν δηλητηρίων ἐπιθυμίας ἐξέπεσεν, οὕτως ὁ γλυκύς τε καὶ ἀγαθὸς τῆς φύσεως ἡμῶν πατὴρ ὁ εἰδὼς καὶ δι' ὧν σῳζόμεθα καὶ δι' ὧν ἀπολλύμεθα, ἐγνώρισε μὲν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ δηλητήριον καὶ τὸ μὴ μετασχεῖν συνεβούλευσεν, κρατησάσης δὲ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ χείρονος οὐκ ἠπόρησε τῶν ἀγαθῶν ἀντιφαρμάκων, δι' ὧν ἐπαναγάγῃ πάλιν πρὸς τὴν ἐξ ἀρχῆς εὐεξίαν τὸν ἄνθρωπον. τὴν γὰρ ὑλικὴν ταύτην ἡδονὴν πρὸ τῆς ψυχικῆς εὐφροσύνης τοῦ ἀνθρώπου προελομένου συντρέχειν μέν πως ἔδοξεν αὐτῷ τῇ ὁρμῇ διὰ τοῦ δερματίνου χιτῶνος, ὃν διὰ τὴν πρὸς τὸ χεῖρον αὐτῷ ῥοπὴν περιέθηκεν ,δι' οὗ τῆς ἀλόγου φύσεως [ἐπεμίχθη τῷ ἀνθρώπῳ] τὰ ἰδιώματα [ὧν τῶν ἀλόγων ζῴων] τῆς λογικῆς φύσεως ἔνδυμα κατεσκευάσθη τῇ σοφίᾳ τοῦ διὰ τῶν ἐναντίων οἰκονομοῦντος τὰ κρείττονα· πάντα γὰρ φέρων ἐν ἑαυτῷ τὰ ἰδιώματα ὁ δερμάτινος ἐκεῖνος χιτὼν ὅσα εἶχε περιέχων τὴν ἄλογον φύσιν, ἡδονήν τε καὶ θυμὸν καὶ γαστριμαργίαν καὶ ἀπληστίαν καὶ τὰ ὅμοια, ὁδὸν δίδωσι τῇ ἀνθρωπίνῃ προαιρέσει τῆς καθ' ἑκάτερον ῥοπῆς εἰς ἀρετήν τε καὶ κακίαν ὕλη γινόμενος. τούτοις γὰρ ἐμβιοτεύων κατὰ τὸν τῇδε βίον ὁ
525 M. ἄνθρωπος τῇ αὐτεξουσίῳ κινήσει εἰ μὲν διακρίνοι τοῦ ἀλόγου τὸ ἴδιον καὶ πρὸς ἑαυτὸν βλέποι διὰ τῆς ἀστειοτέρας ζωῆς, καθάρσιον τῆς ἐμμιχθείσης κακίας τὸν παρόντα βίον

8 cf Gen 2, 17 14 cf Gen 3, 21 cf Langerb ad vol VI p 327, 14 Origen c Cels IV 40 (I p 313, 25 sqq Koe) Procl Inst theol p 307 Dodds

SΛ y MOG 2 συμβουλίας S 4 ἀλεξιτηρίων G (corr e -ξητηρ-) y O (m rec ut vid) ἐπαναγάγῃ SΛ v: ἐπαναγάγει MO (corr in -γῃ m rec) ἐπανάγει G ἐπαναγάγοι y post πρὸς add τὴν Λ 7 καὶ δι' ὧν ἀπολλύμεθα om SMO (add m rec) G v ἐγνώρισα y 10 ἐπανάγει M (post ν 2 litt eras) 11 ἐξ SΛM^{2} (ante ἐξ ras 3 litt): τῆς y O (corr m rec) G v εὐεξίαν (ν eras) O 15 δι'—ἀνθρώπῳ secl Langerb 16 ὧν: ὃς ὢν y lacuna 4 litt S οὖν subesse coniec Langerb sed cf praef p 23 19 ἐκεῖνος om v 21 ὅμοια: τοιαῦτα Λ 22 καθ' ἕτερον y 23 γενόμενος S 24 διακρίνοι ΛM^{2}: διακρίνοιτο cett v

ποιήσεται, κρατῶν διὰ τοῦ λόγου τῆς ἀλογίας· εἰ δὲ πρὸς τὴν ἄλογον τῶν παθημάτων ῥοπὴν ἐπικλιθείη τῷ τῶν ἀλόγων δέρματι συνεργῷ χρησάμενος πρὸς τὰ πάθη, ἄλλως μετὰ ταῦτα βουλεύσεται πρὸς τὸ κρεῖττον μετὰ τὴν ἐκ τοῦ σώματος ἔξοδον γνοὺς τῆς ἀρετῆς τὸ πρὸς τὴν κακίαν διάφορον ἐν τῷ μὴ δύνασθαι μετασχεῖν τῆς θειότητος μὴ τοῦ καθαρσίου πυρὸς τὸν ἐμμιχθέντα τῇ ψυχῇ ῥύπον ἀποκαθάραντος.

Ταῦτά ἐστιν ἃ τὴν τοῦ σώματος χρείαν ἀναγκαίαν ἡμῖν ἐποίησεν, δι᾽ οὗ τό τε αὐτεξούσιον σῴζεται καὶ ἡ πρὸς τὸ ἀγαθὸν πάλιν ἐπάνοδος οὐ κωλύεται· ἀλλὰ τῇ περιοδικῇ ταύτῃ ἀκολουθίᾳ διὰ τοῦ ἑκουσίου γίνεται ἡμῖν ἡ πρὸς τὸ κρεῖττον ῥοπὴ τῶν μὲν ἐντεῦθεν ἤδη διὰ τῆς ἐν σαρκὶ ζωῆς τὸν πνευματικὸν ἐν ἀπαθείᾳ κατορθούντων βίον, οἵους γεγενῆσθαι τοὺς πατριάρχας τε καὶ τοὺς προφήτας ἀκούομεν καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς τε καὶ μετ᾽ ἐκείνους δι᾽ ἀρετῆς τε καὶ φιλοσοφίας ἀναδραμόντας ἐπὶ τὸ τέλειον (μαθητὰς λέγω καὶ ἀποστόλους καὶ μάρτυρας καὶ πάντας τοὺς τὴν ἐνάρετον ζωὴν πρὸ τοῦ ὑλικοῦ τετιμηκότας βίου, οἳ κἂν ἐλάττους ὦσι τῷ ἀριθμῷ τοῦ πλήθους τῶν πρὸς τὸ χεῖρον ἀπορρεόντων, οὐδὲν ἧττον τὸ δυνατὸν εἶναι διὰ σαρκὸς τὴν ἀρετὴν κατορθῶσαι μαρτυροῦνται), τῶν δὲ λοιπῶν διὰ τῆς εἰς ὕστερον ἀγωγῆς ἐν τῷ καθαρσίῳ πυρὶ ἀποβαλλόντων τὴν πρὸς τὴν ὕλην προσπάθειαν καὶ πρὸς τὴν ἐξ ἀρχῆς ἀποκληρωθεῖσαν

7 cf Origen c Cels IV 21 (I p 291, 10 sqq Koe) V, 15 (II, p 16 sq Koe) 21 sqq cf Origen de princ 3, 6, 6 (p 287, 21 sqq Koe)

SΛ y MOG 3 ἄλλως: supra -ως add m rec ut vid ἤτοι μάτην (vix legi potest) O 4 μεταβουλεύσεται ΛM^2 5 ἐν om G 7 supra πυρὸς sscr ἢ οὐ(?), deinde ca 5-7 litt eras in mg adscr m rec ξενίζον O in mg schol m rec M ἀποκαθάραντος ΛO (corr m rec e -θήρ-): ἀποκαθήραντος cett v (sed cf 60,2) 9 σῴζεται: γίνεται S 11 ἑκουσίου: corr in καθαρσίου M^2 cf praef p 9 14 τοὺς alter om SΛ 15 τε alter om S 20 ante διὰ add τὸ S 21 μαρτυρῶνται Λ μαρτύρονται y μαρτυρεῖται S (-εῖ in ras 3 litt) O (m rec, corr e μαρτυροῦνται) εἰς om Λ 22 supra πυρὶ sscr idem ac lin 7 in mg add οἶμαι διὰ θανάτου τὸ ἀθάνατον καὶ ἀπαθὲς ὃ πρώην ἡ φύσις ἡμῶν ὡραΐζετο m rec O ἀποβαλόντων SMG v

τῇ φύσει χάριν διὰ τῆς τῶν ἀγαθῶν ἐπιθυμίας ἑκουσίως ἐπανιόντων. οὐ γὰρ εἰς ἀεὶ παραμένει τῶν ἀλλοτρίων ἡ ἐπιθυμία τῇ φύσει, διότι πλήσμιον ἑκάστῳ καὶ προσκορές ἐστι τὸ μὴ ἴδιον οὗ μὴ κατ᾽ ἀρχὰς ἔσχεν ἐν ἑαυτῇ τὴν κοινωνίαν ἡ φύσις, μόνον δὲ τὸ συγγενὲς καὶ ὁμόφυλον ποθεινὸν καὶ ἐράσμιον εἰς ἀεὶ διαμένει, ἕως ἂν ἐφ᾽ ἑαυτῆς ἡ φύσις ἀπαράτρεπτος μένῃ. εἰ δέ τινα ἐκτροπὴν πάθοι διὰ μοχθηρᾶς προαιρέσεως, τότε αὐτῇ τῶν ἀλλοτρίων ἡ ἐπιθυμία ἐγγίνεται, ὧν ἡ ἀπόλαυσις ἥδυνει οὐχὶ τὴν φύσιν ἀλλὰ τὸ πάθος τῆς φύσεως, ἐκχωρήσαντος δὲ τοῦ πάθους καὶ ἡ τῶν παρὰ φύσιν ἐπιθυμία συνανεχώρησεν καὶ γίνεται πάλιν αὐτῇ τὸ οἰκεῖον ποθεινὸν καὶ κατάλληλον. τοῦτο δέ ἐστι τὸ καθαρόν τε καὶ ἄϋλον καὶ ἀσώματον, ὅπερ ἴδιον τῆς ὑπερκειμένης τῶν πάντων θεότητος εἰπών τις οὐχ ἁμαρτήσεται. ὡς γὰρ τοῖς σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς ῥεύματός τινος δριμυτέρου τὸ ὀπτικὸν πνεῦμα θολώσαντος ἴδιον ὁ ζόφος γίνεται διὰ τὴν τῆς παχύτητος πρὸς τὸ σκότος συγγένειαν, εἰ δὲ δαπανηθείη διά τινος θεραπείας τὸ διοχλῆσαν τῷ πνεύματι, πάλιν τὸ φῶς οἰκεῖον καὶ κατάλληλον γίνεται τῷ καθαρῷ τε καὶ αὐγοειδεῖ τῆς κόρης καταμιγνύμενον, τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπειδὴ ῥεύματός τινος δίκην δι᾽ ἀπάτης τοῦ ἀντικειμένου ἐπερρύη τῷ ὀπτικῷ τῆς ψυχῆς ἡ κακία, ἑκουσίως πρὸς τὸν σκοτεινὸν βίον ὁ λογισμὸς ἐπεκλίθη διὰ τοῦ πάθους οἰκειωθεὶς
528 M. τῷ ζόφῳ (Πᾶς γὰρ ὁ τὰ φαῦλα πράσσων μισεῖ τὸ φῶς καθώς φησιν ἡ θεία φωνή), ἐκδαπανηθέντος δὲ τοῦ κακοῦ ἐκ τῶν ὄντων καὶ εἰς τὸ μὴ ὂν αὖθις μεταχωρήσαντος πάλιν μεθ᾽ ἡδονῆς ἀναβλέπει πρὸς τὸ φῶς ἡ φύσις τοῦ ἐπιθολοῦντος τὸ καθαρὸν τῆς ψυχῆς ἐκχωρήσαντος.

6 cf In Cant vol VI p 31, 5 sqq Aristot Eth Nic H 13 (1153 a 22) 15 sqq cf Clem Al Paed II, 2 (I p 174,13 sqq Stähl) 24 Joh 3, 20

SΛ y MOG 2 οὐδὲ Λ y 7 ἐντροπὴν Λ 9 γίνεται S 11 συνεχώρησε Λ sed sscr ἐξ supra συν- m rec 11-12 αὐτῇ πάλιν Λ 14 θεότης y 15 δριμύτερον Λ (corr m rec) 16 τὸ: sscr m rec -ον Λ ἡδίων OGv 22 τῶν ὀπτικῶν S (ut vid) Λ M sed corr omnes tres 24 τὰ om Joh 3, 20 28 ἐκχωρήσαντος τῆς ψυχῆς Λ

Μάταιον τοίνυν δέδεικται διὰ τῶν εἰρημένων τὸ δυσμενῶς πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς ἔχειν φύσιν· οὐ γὰρ ταύτης ἤρτηται τῶν κακῶν ἡ αἰτία (ἢ γὰρ ἂν κατὰ πάντων ἐπίσης ἔσχε τὸ κράτος τῶν τὸν σωματικὸν εἰληχότων βίον), ἀλλ' ἐπειδὴ τῶν ἐπ' ἀρετῇ μνημονευομένων ἕκαστος καὶ ἐν σαρκὶ ἦν καὶ ἐν κακίᾳ οὐκ ἦν, φανερὸν διὰ τούτων ἐστὶν ὅτι οὐ τὸ σῶμα τῶν παθημάτων αἴτιον ἀλλ' ἡ προαίρεσις ἡ δημιουργοῦσα τὰ πάθη. τὸ μὲν γὰρ σῶμα καταλλήλως τῇ ἰδίᾳ κινεῖται φύσει, δι' ὧν συντηρεῖται πρὸς τὴν ἑαυτοῦ σύστασιν καὶ διαμονὴν πρὸς ταῦτα ταῖς ἰδίαις ὁρμαῖς διοικούμενον. οἷόν τι λέγω· βρώσεώς ἐστιν αὐτῷ χρεία καὶ πόσεως ὥστε τὸ διαπνευσθὲν τῆς δυνάμεως πάλιν ἀντεισαχθῆναι τῷ λείποντι. πρὸς τοῦτο κινεῖται ἡ ὄρεξις. πάλιν διὰ τῆς τῶν γινομένων διαδοχῆς θνητὴ οὖσα ἡ τοῦ σώματος φύσις ἀθανατίζεται. διὰ τοῦτο καὶ πρὸς ταύτην τὴν ὁρμὴν ἐπιτηδείως ἔχει. ἔτι πρὸς τούτοις γυμνὸν τοῦ ἐκ τῶν τριχῶν σκεπάσματος τὸ σῶμα πεποίηται, οὗ χάριν τῆς ἔξωθεν περιβολῆς ἐδεήθημεν. ἀλλὰ καὶ πρὸς φλογμόν τε καὶ κρύος καὶ ἐπομβρίαν ἀντισχεῖν οὐ δυνάμενοι τὴν ἐκ τῶν οἴκων σκέπην ἐπεζητήσαμεν. ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ὁ μὲν λελογισμένως πρὸς τὴν χρείαν βλέπων δέχεται τούτων ἕκαστον ἀπραγμόνως ὅρον τῆς ὀρέξεως τὸν σκοπὸν τῆς χρείας ποιούμενος· οἶκον ἱμάτιον συζυγίαν τροφήν, δι' ἑκάστου τούτων θεραπεύων τὸ ἐνδέον τῆς φύσεως. ὁ δὲ τῶν ἡδονῶν ὑπηρέτης ὁδοὺς παθημάτων τὰς ἀναγκαίας χρείας ἐποίησεν ἀντὶ μὲν τῆς τροφῆς τὴν τρυφὴν ἐπιζητῶν, ἀντὶ δὲ τῆς περιβολῆς τὸν καλλωπισμὸν προαιρούμενος, ἀντὶ δὲ τῆς τῶν οἴκων χρείας

SΛ F (a l 2 οὐ) **y MOG** 4 τῶν—σωματικὸν: τὸν τῶν σωμάτων F 5 ἀρετῆς FM O (corr m rec) v 11 αὐτῷ χρεία post πόσεως coll S 13 τούτω M 14 γεννωμένων S post θνητὴ add γὰρ G 17 τὸ: τῷ O (corr m rec) 18 πρὸ O (corr m rec) 19 καὶ om F οἴκων SΛF (post κ 1 litt eras, an η?): οἰκιῶν cett v (sed cf l 22) 22 ὁρῶν y M (sed corr) O (corr m rec) G (sed corr) v 25 τῆς om S 27 προαιρούμενος ante τὸν (26) coll S οἴκων SΛF y οἰκιῶν M[2] (corr ex -ειῶν) O G (corr ex -ειῶν) v

τὴν πολυτέλειαν, ἀντὶ δὲ τῆς παιδοποιΐας πρὸς τὰς παρανόμους τε καὶ ἀπηγορευμένας ἡδονὰς βλέπων. διὰ τοῦτο ἥ τε πλεονεξία πλατείαις ταῖς πύλαις τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ εἰσεκώμασεν, καὶ ἡ μαλακία καὶ ὁ τῦφος καὶ ἡ χαυνότης καὶ ἡ πολυειδὴς ἀσωτία καὶ τὰ τοιαῦτα ὥσπερ τινὲς ὄζοι καὶ ξηράδες τῶν ἀναγκαίων χρειῶν παρεβλάστησαν διὰ τὸ παρελθεῖν τοὺς τῆς χρείας ὅρους τὴν ὄρεξιν καὶ τοῖς ἐπ' οὐδενὶ χρησίμῳ σπουδαζομένοις ἐπιπλατύνεσθαι. τί γὰρ κοινὸν ἔχει πρὸς τὸ τῆς τροφῆς χρήσιμον ὁ διάγλυφος ἄργυρος χρυσῷ καὶ λίθοις ἐπανθιζόμενος; ἢ τίνος χάριν ἐπεδεήθη τὸ ἱμάτιον τοῦ χρυσοῦ νήματος καὶ τῆς εὐανθοῦς πορφυρίδος καὶ τῆς ὑφαντικῆς ζωγραφίας, δι' ἧς πόλεμοι καὶ θῆρες καὶ τὰ τοιαῦτα τοῖς χιτῶσί τε καὶ τοῖς ἐπενδύμασι παρὰ τῶν ὑφαινόντων ἐνζωγραφοῦνται, οἷς συμμαχοῦσα ἡ τῆς πλεονεξίας ἐνεφύη νόσος; ἵνα γὰρ ἐπιτύχωσι τῆς πρὸς ταῦτα παρασκευῆς καὶ δυνάμεως, τὰς τῶν ἐπιθυμουμένων ὕλας παρὰ τῆς πλεονεξίας
529 M. πορίζονται. ἡ δὲ πλεονεξία τῇ ἀπληστίᾳ τὴν εἴσοδον ἤνοιξεν, ἥτις ἐστὶ κατὰ τὸν Σολομῶνα ὁ τετρημένος πίθος ἀεὶ τοῖς ἐπαντλοῦσι λείπων καὶ κενὸς εὑρισκόμενος. οὐκοῦν οὐ τὸ σῶμα τὰς τῶν κακῶν ἀφορμὰς ἀλλ' ἡ προαίρεσις ἐμποιεῖ τὸν σκοπὸν τῆς χρείας εἰς τὴν τῶν ἀτόπων ἐπιθυμίαν ἐκτρέπουσα.

Μὴ τοίνυν κακιζέσθω παρὰ τῶν ἀπερισκέπτων τὸ σῶμα, ᾧ μετὰ ταῦτα διὰ τῆς παλιγγενεσίας μεταστοιχειωθέντι πρὸς τὸ θειότερον ἡ ψυχὴ καλλωπίσεται τὰ περιττά τε καὶ

19 cf Prov 23, 27 (de voce οἶκος cf infra p 62, 6 sqq) Plat Gorg 493 b 23 sqq Origenes de princ 3, 6, 6 (p 288 sq Koe)

SΛ F y MOG 2 τε alter om y 4 μαλακία: κακία G 5 ante καὶ prius add ταῦτα v post τὰ 1 litt eras (υ ut vid) O 7 χρησίμως M O (sed ς eras) G 10 ἐπεδεήθη: ἐπενοήθη y 11 εὐανθοῦς SΛFM[2] (corr e -ούσης): εὐανθούσης yOG v 13 ἐπενδύμασι SΛF: ἐνδύμασι cett v 14 εὐζωγραφοῦνται Λ (sed corr m rec) ἡ om Λ 15 ἵνα—πορίζονται (17) om G 15 τῆς om v 16 ἐπιθυμουμένας y τῆς corr e τὰς Λ 17 ἀπληστία S (corr ex ἀπιστία): ἀπιστία cett v (sed cf p 61, 22) 18 τὸν om F Σολομῶντα Fy v τετριμμένος F y 19 ἀπαντλοῦσι ΛFy v 23 παρὰ τῶν: παρ' ὑμῶν F

ἄχρηστα ὡς πρὸς τὴν ἀπόλαυσιν τῆς μελλούσης ζωῆς τοῦ θανάτου ἀποκαθάραντος. οὐ γὰρ πρὸς ἃ νῦν ἐπιτηδείως ἔχει τὰ αὐτὰ καὶ ἐν τῷ μετὰ ταῦτα χρησιμεύσει βίῳ, ἀλλ' οἰκεία καὶ κατάλληλος ἔσται τῇ ἀπολαύσει τῆς ζωῆς ἐκείνης ἡ τοῦ σώματος ἡμῶν παρασκευὴ ἁρμοδίως πρὸς τὴν τῶν ἀγαθῶν μετουσίαν διατεθεῖσα. οἷόν τι λέγω (κρεῖττον γὰρ ὑποδείγματι τῶν γνωρίμων τινὶ διασαφηνίσαι τὸ νόημα)· ἡ τοῦ σιδήρου βῶλος χρησιμεύει τῇ χαλκευτικῇ τέχνῃ καὶ ἀκατέργαστος ἄκμων γενομένη τοῦ τεχνιτεύοντος. ἀλλ' ὅταν δέῃ πρός τι λεπτότερον μετεργασθῆναι τὸν σίδηρον, τότε δι' ἐπιμελείας τὴν βῶλον τοῦ πυρὸς ἐκκαθάραντος ἅπαν ἀποτίθεται τὸ γεῶδες καὶ ἄχρηστον, ὃ δὴ σκωρίαν οἱ τεχνῖται τῆς ἐργασίας ταύτης κατονομάζουσι, καὶ οὕτως ὁ ποτὲ ἄκμων λεπτουργηθεὶς ἢ θώραξ ἢ ἄλλο τι τῶν λεπτῶν κατασκευασμάτων ἐγένετο τοῦ τοιούτου περιττώματος ἐκκαθαρθεὶς διὰ τῆς χωνείας, ὅπερ ἕως ὅτε ἄκμων ἦν οὐκ ἐνομίζετο πρὸς τὴν τότε χρείαν εἶναι περίττωμα. συνετέλει γάρ τι καὶ ἡ σκωρία πρὸς τὸν ὄγκον τοῦ σιδήρου ἐγκαταμεμιγμένη τῇ βώλῳ. εἰ δὴ νενόηται ἡμῖν τὸ ὑπόδειγμα, μετακτέον ἤδη πρὸς τὸ προκείμενον νόημα τὴν ἐν τῷ ὑποδείγματι θεωρηθεῖσαν διάνοιαν. τί οὖν ἐστι τοῦτο; πολλὰς ἔχει νῦν σκωριωδεῖς ποιότητας ἡ τοῦ σώματος φύσις, αἳ κατὰ μὲν τὴν παροῦσαν ζωὴν πρός τι χρήσιμον συντελοῦσιν, ἀχρήστως δὲ παντάπασι καὶ ἀλλοτρίως ἔχουσι πρὸς τὴν μετὰ ταῦτα προσδοκωμένην

19 sqq aliter hac imagine usus est In Cant vol VI p 100, 5 sqq

SΛ F y MOG 1 -στα legi non potest O τῆς ζωῆς τῆς μελλούσης Λ μελλούσης: παρούσης G post μελλούσης add ὡς Λ (sed postea del) 3 post ἔχει add πρὸς M^2 αὐτὰ: τοιαῦτα S 6 οἷόν τι λέγω om y 8 ἡ: ὁ M (corr M^2) OG 9 καὶ om S y M (add M^2) OGv γενομένη corr in γιν- Λ 10 δέῃ ΛF: δέοι S δεῖ cett v 11 τὴν: τὸν G ἐκκαθήραντος FM (corr M^2) Ov -αίροντος S (cf l 2) 13 ταύτης om F οὕτως: αὐτὸς S οὗτος y 14 ἄγκμων O 15 τοῦ τοιούτου: τοῦ F (corr e τοιούτου) 16 ὅτε: ποτὲ FOv 19 τῇ: τῷ G εἰ δὴ (-η ex alia litt corr) Λ: εἰ δὲ F ἤδη cett v νενόηται ἡμῖν: νενοήκαμεν βόλω F ὑμῖν y 19 μετενεγκτέον Λ μετακτέον ἤδη: μετὰ τοῦτο δεῖ S 20-21 θεωρηθῆναι S 21 σκωρεώδεις FyM (sed corr M^2) OGv σκωρειώδεις Λ (sed corr)

μακαριότητα. ὅπερ οὖν ἐν τῷ πυρὶ περὶ τὸν σίδηρον γίνεται τὸ ἄχρηστον ἅπαν τῆς χωνείας ἀποποιούσης, τοῦτο διὰ τοῦ θανάτου κατορθοῦται τῷ σώματι παντὸς περιττώματος ἀποποιουμένου διὰ τῆς ἐν τῇ νεκρότητι λύσεως. φανερὰ μὲν οὖν ἐστι πάντως τοῖς ἐπεσκεμμένοις ποῖα ταῦτά ἐστιν ὧν ἀποκαθαίρεται τὸ σῶμα εἰς ὕστερον, ἅπερ εἰ μὴ παρείη κατὰ τὴν παροῦσαν ζωὴν ζημία γίνεται τοῦ βίου τούτου.

Πλὴν ἀλλὰ καὶ παρ' ἡμῶν σαφηνείας χάριν δι' ὀλίγων εἰρήσεται· ἔστω καθ' ὑπόθεσιν ἀντὶ μὲν τῆς βώλου ἡ ὄρεξις ἡ φυσικῶς ἐπὶ πάντων ἐνεργουμένη, ἀντὶ δὲ τῆς σκωρίας ταῦτα πρὸς ἃ νῦν τὰς ὁρμὰς ἔχει ἡ ὄρεξις· ἡδοναὶ καὶ πλοῦτοι καὶ φιλοδοξίαι καὶ δυναστεῖαι καὶ θυμοὶ καὶ τῦφοι καὶ τὰ τοιαῦτα. τούτων ἁπάντων καὶ τῶν τοιούτων καθάρσιον ἀκριβὲς ὁ θάνατος γίνεται· ὧν γυμνωθεῖσά τε καὶ καθαρθεῖσα πάντων ἡ ὄρεξις πρὸς τὸ μόνον ὀρεκτόν τε καὶ ἐπιθυμητὸν καὶ ἐράσμιον τῇ ἐνεργείᾳ τραπήσεται οὐκ ἀποσβέσασα καθόλου
532 M. τὰς ἐγκειμένας φυσικῶς ἡμῖν ἐπὶ τὰ τοιαῦτα ὁρμὰς ἀλλὰ πρὸς τὴν ἄϋλον τῶν ἀγαθῶν μετουσίαν μεταποιήσασα. ἐκεῖ γὰρ ὁ ἔρως τοῦ ἀληθινοῦ κάλλους ὁ ἄπαυστος, ἐκεῖ ἡ ἐπαινετὴ τῶν τῆς σοφίας θησαυρῶν πλεονεξία καὶ ἡ καλή τε καὶ ἀγαθὴ φιλοδοξία ἡ τῇ κοινωνίᾳ τῆς τοῦ θεοῦ βασιλείας κατορθουμένη καὶ τὸ καλὸν πάθος τῆς ἀπληστίας <τὸ> οὐδέποτε κόρῳ τῶν ὑπερκειμένων πρὸς τὸν ἀγαθὸν <ἀνιὸν> πόθον ἐπικοπτόμενον. οὐκοῦν μαθὼν ὅτι τοῖς καθήκουσι χρόνοις ὁ τοῦ παντὸς τεχνίτης τὴν τοῦ σώματος βῶλον εἰς ὅπλον εὐδοκίας μεταχαλκεύσει Θώρακα δικαιοσύνης καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος καὶ Μάχαιραν πνεύματος καὶ Περικεφαλαίαν

13 sq cf Origen hom in Lev 6,2 (IX p 277 Lomm) Method de res I 38-40 (p 282 sqq Bonw) 23 cf ad 57, 6 25 sq ὅπλον εὐδ. cf Ps 5, 13 26 sq. Θώρακα cf Eph 6, 14. 17

SΛ F y MOG 2 ἅπαν: αὐτοῦ G 6 supra εἰ scr ἂν M^3 ut vid παρῇ SM 8 ἀλλὰ om S 15 πάντων post 14 ὧν coll y 16 τῆς ἐνεργείας S post τῇ lac 1 litt M 19 ὁ alt: καὶ G 22 <τὸ> suppl Langerb 23-24 κόρον . . . ἐπικτώμενον S 23 <ἀνιὸν> suppl Langerb 24 ὅτι: ὅταν S 26 εὐδοκίας SF y M (in ras): εὐδοκιμίας ΛOGv ut var lect add in mg y μεταχαλκεύσῃ S

ἐλπίδος καὶ πᾶσαν τὴν τοῦ θεοῦ Πανοπλίαν κατεργασάμενος, ἀγάπα τὸ ἴδιον σῶμα κατὰ τὸν τοῦ ἀποστόλου νόμον, ὅς φησιν ὅτι Οὐδεὶς τὸ ἑαυτοῦ σῶμα ἐμίσησεν.

Τὸ σῶμα δὲ τὸ κεκαθαρμένον ἀγαπᾶσθαι χρή, οὐ τὴν ἀποποιουμένην σκωρίαν. ἀληθὲς γάρ ἐστιν ὥς φησιν ἡ θεία φωνὴ Ὅτι ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους καταλυθῇ, τότε αὐτὴν εὑρήσομεν οἰκοδομὴν ἐκ θεοῦ γενομένην οἰκίαν ἀχειροποίητον αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἀξίαν τοῦ εἶναι αὐτὴν θεοῦ Κατοικητήριον ἐν πνεύματι. καί μοι μηδεὶς χαρακτῆρα καὶ σχῆμα καὶ εἶδος ὑπογραφέτω τῆς ἀχειροποιήτου ἐκείνης οἰκίας καθ' ὁμοιότητα τῶν νῦν ἐπιφαινομένων ἡμῖν χαρακτήρων καὶ διακρινόντων ἡμᾶς ἀπ' ἀλλήλων τοῖς ἰδίωμασιν. οὐ γὰρ μόνης τῆς ἀναστάσεως ἡμῖν παρὰ τῶν θείων λογίων κεκηρυγμένης ἀλλὰ καὶ τὸ δεῖν ἀλλαγῆναι τοὺς ἀνακαινισθέντας διὰ τῆς ἀναστάσεως τῆς θείας διεγγυωμένης γραφῆς, ἀνάγκη πᾶσα κεκρύφθαι παντάπασι καὶ ἀγνοεῖσθαι πρὸς ὅ τι ἀλλαγησόμεθα τῷ μηδὲν ὑπόδειγμα τῶν ἐλπιζομένων ἐν τῷ νῦν καθορᾶσθαι βίῳ. νῦν μὲν γὰρ πᾶν τὸ παχὺ καὶ στερέμνιον ἐκ φύσεως ἔχει τὴν ἐπὶ τὸ κάτω φοράν, τότε δὲ πρὸς τὸ ἀνωφερὲς ἡ μεταποίησις τοῦ σώματος γίνεται οὕτως εἰπόντος τοῦ λόγου ὅτι μετὰ τὸ ἀλλαγῆναι τὴν φύσιν ἐν πᾶσι τοῖς ἀναβεβιωκόσι διὰ τῆς ἀναστάσεως Ἁρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ κυρίου εἰς ἀέρα καὶ οὕτως πάντοτε σὺν κυρίῳ ἐσόμεθα. εἰ τοίνυν ἐπὶ τῶν ἀλλαγέντων τὸ βάρος οὐ παραμένει τῷ σώματι, ἀλλὰ συμμετεωροποροῦσι τῇ ἀσωμάτῳ φύσει οἱ πρὸς τὴν θειοτέραν μεταστοιχειωθέντες κατάστασιν, πάντως ὅτι καὶ τὰ λοιπὰ τῶν

1 Eph 6, 11. 13   3 Eph 5, 29   6 II Cor 5, 1   9 Eph 2, 22   14 cf I Cor 15, 51   23 I Thess 4, 17   25 cf Plat Phaedr 246 c

SΛ F (defic a 4 τὸ σῶμα) **y MOG**   2 ἀγαπᾶ v   4 σῶμα- 66, 20 ὅτι: ἀλλ' ἐκείνους ἀφέντες πάλιν πρὸς ὑμᾶς τὸν λόγον τρέψωμεν (corr e -ψομεν) τὴν τοῦ μεγάλου Παύλου φωνὴν ἀναλαβόντες F   5 ἐστιν: φησιν OG v   ὥς: ὁ S y M² (corr ex ὡς)   6 φωνὴ: γραφὴ S   οἰκία: οὐσία Λ   7 εὑρήσομεν: post o rasura M (corr ex ω ut vid)   8 αἰωνίαν Λ   14 τὸ om S   17 τω corr e τὸ M² ut vid   22 ἐν om y   27 πάντως ὅτι = consequitur ut, e scholarum sermone recentioris aetatis cf Liddell-Scott s.v.

ἰδιωμάτων τοῦ σώματος πρός τι τῶν θεωτέρων συμμετατίθεται· τὸ χρῶμα τὸ σχῆμα ἡ περιγραφὴ καὶ τὰ καθ' ἕκαστον πάντα. τούτου χάριν οὐδεμίαν ἀνάγκην ὁρῶμεν τοῖς ἀλλαγεῖσι διὰ τῆς ἀναστάσεως ἐνθεωρεῖσθαι τὴν τοιαύτην διαφορὰν ἣν νῦν διὰ τὴν τῶν ἐπιγινομένων ἀκολουθίαν ἀναγκαίως ἔσχεν ἡ φύσις (οὔτε μὴν ὅτι οὐκ ἔσται σαφῶς ἔστιν ἀποφήνασθαι ἀγνοούντων ἡμῶν εἰς ὅ τι ταῦτα διὰ τῆς ἀλλαγῆς μεταβήσεται), ἀλλ' ὅτι μὲν γένος ἔσται τῶν πάντων ἕν, ὅταν ἓν σῶμα Χριστοῦ οἱ πάντες γενώμεθα τῷ ἑνὶ χαρακτῆρι μεμορφωμένοι, οὐκ ἀμφιβάλλομεν πᾶσι κατὰ τὸ ἴσον τῆς θείας εἰκόνος ἐπιλαμπούσης, τί δὲ ἡμῖν ἀντὶ τῶν τοιούτων ἰδιωμάτων ἐν τῇ ἀλλαγῇ τῆς φύσεως προσγενήσεται, κρεῖττον
533 M. εἶναι πάσης στοχαστικῆς ἐννοίας ἀποφαινόμεθα. ὡς δ' ἂν μὴ καθ' ὅλου ἀγύμναστος ἡμῖν ὁ περὶ τούτου λόγος καταλειφθείη, τοῦτό φαμεν ὅτι εἰς οὐδὲν ἕτερον τῆς κατὰ τὸ ἄρρεν καὶ θῆλυ διαφορᾶς συνεργούσης τῇ φύσει πλὴν τῆς παιδοποιΐας τάχα τινὰ στοχασμὸν ἔστιν ἀναλαβεῖν τῆς ἐπηγγελμένης τοῦ θεοῦ τῶν ἀγαθῶν εὐλογίας ἐπάξιον ἐν τῷ περὶ τούτου λόγῳ, ὅτι εἰς τὴν ἐκείνου τοῦ τόκου ὑπηρεσίαν μεταβήσεται ἡ γεννητικὴ τῆς φύσεως δύναμις, οὗ μετέσχεν ὁ μέγας Ἠσαΐας εἰπὼν ὅτι Ἀπὸ τοῦ φόβου σου, κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν καὶ ὠδινήσαμεν καὶ ἐτέκομεν· πνεῦμα σωτηρίας σου ἐκυήσαμεν ἐπὶ τῆς γῆς. εἰ γὰρ ἀγαθὸς ὁ τοιοῦτος τόκος καὶ σωτηρίας αἰτία γίνεται ἡ τεκνογονία καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος, οὐδέποτε τὸ πνεῦμα τῆς σωτηρίας γεννῶν τις παύεται ὁ ἅπαξ διὰ τοῦ τοιούτου τόκου τὸν πληθυσμὸν τῶν ἀγαθῶν ἑαυτῷ τεκνωσάμενος. ἀλλὰ κἂν τὸν

9 cf Rom 12, 5; I Cor 12, 12 sq Eph 4, 3 sq   10 sq cf II Cor 3, 18   16 cf de hom op PG 44, 189 D (Migne) Luc 20, 35 sq   21 Is 26, 18   24 sq cf I Tim 2, 15

SΛ y MOG   4 διὰ τῆς om, sed in mg add S   τῇ τοιαύτῃ διαφορᾷ S   5 ἀναγκαίαν Λ   6 ὅτι om S   οὐκ ἔστιν σαφῶς ἀποφήνασθαι S   7 ταῦτα: ἂν αὐτὰ S   8 μεταβήσονται (corr e -σωνται) S   ὅταν S   9 τῷ om S   11 ἐκλαμπούσης y   14-15 καταλειφθῇ SΛ   16 post καὶ add τὸ y   23 σωτηρίου G   σου: ὅ Λ (corr e σου)   ἐκυήσαμεν y G: ἐποιήσαμεν cett v ad LXX   25 τό πνεῦμα—τόκου (26) om Λ   26 παύσεται S

χαρακτῆρά τις λέγῃ ᾧ μεμορφώμεθα, πάλιν ἡμῖν ἐν τῇ ἀναβιώσει τὸν αὐτὸν συμπαρέσεσθαι, οὐδὲ πρὸς τοῦτο πρόχειρος ἡμῶν ἐστιν ἡ διάνοια οὕτως ἢ ἑτέρως ἔχειν ὑπονοῆσαι. εἴτε γὰρ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λέγοι τις εἴδους τὴν ἀναβίωσιν ἔσεσθαι, εἰς πολλὴν ἀμηχανίαν ἐκπεσεῖται ὁ λόγος διὰ τὸ μὴ τὸν αὐτὸν ἑαυτῷ κατὰ τὸ εἶδος τοῦ χαρακτῆρος πάντοτε διαμένειν τὸν ἄνθρωπον ὑπό τε τῶν ἡλικιῶν καὶ τῶν παθημάτων ἄλλοτε πρὸς ἄλλο εἶδος μεταπλασσόμενον. ἄλλως γὰρ μορφοῦται τὸ νήπιον καὶ τὸ μειράκιον, ἄλλως ὁ παῖς ὁ ἀνὴρ ὁ μεσῆλιξ ὁ παρῆλιξ ὁ γηραιὸς ὁ πρέσβυς· οὐδὲν τούτων ὡσαύτως ἔχει πρὸς τὸ ἕτερον. ἀλλὰ καὶ ὁ τῷ ἰκτέρῳ κατιωθεὶς καὶ ὁ ἐξῳδηκὼς τῷ ὑδέρῳ ὅ τε ξηρανθεὶς ἐν τηκεδόνι καὶ ὁ πολυσαρκήσας ἔκ τινος δυσκρασίας, ὁ κατάχολος ὁ αἱματώδης ὁ φλεγματίας ἑκάστου τούτων πρὸς τὴν ἐπικρατοῦσαν δυσκρασίαν συμμορφουμένου οὔτε παραμένειν ταῦτα μετὰ τὸ ἀναβιῶναι καλῶς ἔχει λογίσασθαι τῆς ἀλλαγῆς πάντα μετασκευαζούσης πρὸς τὸ θειότερον οὔτε οἷον ἡμῖν ἐπανθήσει τὸ εἶδος εὔκολόν ἐστιν ἀναλογίσασθαι τῶν κατ' ἐλπίδα ἡμῖν προκειμένων ἀγαθῶν ὑπὲρ ὀφθαλμὸν καὶ ἀκοὴν καὶ διάνοιαν εἶναι πεπιστευμένων. ἢ τάχα γνωριστικὸν εἶδος ἑκάστου τὴν ποιὰν ἰδιότητα τῶν ἠθῶν εἰπών τις οὐ τοῦ παντὸς ἁμαρτήσεται. καθάπερ γὰρ νῦν ἡ κατά τι παραλλαγὴ τῶν ἐν ἡμῖν στοιχείων τὰς τῶν χαρακτήρων ἐν ἑκάστῳ διαφορὰς ἐξεργάζεται κατὰ πλεονασμὸν ἢ ἐλάττωσιν τῶν ἀντιστοιχούντων τινὸς σχηματιζομένου τε καὶ χρωννυμένου τοῦ κατὰ τὴν μορφὴν ἰδιώματος, οὕτω μοι

SΛ y MOG 1 τις post λέγῃ coll OGv λέγει M λέγοι Sy 3 ἡμῖν S ἐστιν ante ἡμῶν coll G ante οὕτως add ὡς y ἔχειν om G 3 ἢ—τὴν (4(om Λ 5 ἐμπεσεῖται y 8 μεταπλαττόμενον S 9 ante ἄλλως pr add καὶ Λ 10 ὁ alter om Λ (sed add m rec) ὁ παρῆλιξ om MOGv πρεσβύτης ΛG 11 ante οὐδὲν add καὶ S τὸ: τὸν S καὶ om y 12 ὁ prius om Ov 15 ἐπικρατούσαν (sic) corr in ἐπικρατήσασαν m rec O 16 παραμένει M (sed corr) 17 σκευαζούσης M (corr M²) OGv 19 τὸν y ἀποκείμενον M² corr e προκ- 21 ἑκάστου εἶδος S 21-22 εἰπών τις ex εἰπόντος corr m rec Λ 22 γὰρ om G

δοκεῖ τὰ εἰδοποιοῦντα τότε τὴν ἑκάστου μορφὴν οὐ ταῦτα τὰ στοιχεῖα γίνεσθαι ἀλλὰ τὰ τῆς κακίας ἢ τῆς ἀρετῆς ἰδιώματα, ὧν ἡ ποιὰ πρὸς ἄλληλα μίξις ἢ οὕτως ἢ ἑτέρως τὸ εἶδος παρασκευάζει, χαρακτηρίζεσθαι, οἷον δή τι σχεδὸν καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος γίνεται βίου, ὅταν ἡ ἔξωθεν τοῦ προσώπου διάθεσις τὴν ἐν τῷ κρυπτῷ τῆς ψυχῆς καταμηνύῃ διάθεσιν, ὅθεν ῥᾳδίως ἐπιγινώσκομεν τόν τε τῇ λύπῃ κρατούμενον καὶ τὸν τῷ θυμῷ διανεστηκότα καὶ τὸν ἐν ἐπιθυμίᾳ λυόμενον καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου τὸν φαιδρὸν τὸν ἀόργητον τὸν τῷ σεμνῷ χαρακτῆρι τῆς σωφροσύνης καλλωπιζόμενον.
536 M. ὥσπερ τοίνυν κατὰ τὴν ἐνεστῶσαν ζωὴν μορφὴ γίνεται ἡ ποιὰ διάθεσις τῆς καρδίας καὶ πρὸς τὸ ἐγκείμενον πάθος τὸ τοῦ ἀνθρώπου εἶδος ἀπεικονίζεται, οὕτω μοι δοκεῖ πρὸς τὸ θειότερον ὑπαλλαγείσης τῆς φύσεως εἰδοποιεῖσθαι διὰ τοῦ ἤθους ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἄλλο τι ὢν καὶ ἄλλο φαινόμενος, ἀλλ' ὅπερ ἐστὶ τοῦτο καὶ γινωσκόμενος ὡς ὁ σώφρων ὁ δίκαιος ὁ πρᾶος ὁ καθαρὸς ὁ ἀγαπητικὸς ὁ φιλόθεος, καὶ πάλιν ἐν τούτοις ἢ ὁ πάντα ἔχων τὰ ἀγαθὰ ἢ ὁ ἐνὶ μόνῳ κοσμούμενος ἢ ὁ ἐν τοῖς πλείοσιν εὑρισκόμενος ἢ ὁ ἐν τῷδε μὲν ἐλαττούμενος πλεονεκτῶν δὲ κατὰ τὸ ἕτερον. ἐκ τούτων γὰρ καὶ τῶν τοιούτων, τῶν τε κατὰ τὸ κρεῖττον καὶ τῶν κατὰ τὸ ἐναντίον ἐπιθεωρουμένων ἰδιωμάτων, οἷον εἰς διαφόρους ἰδέας οἱ καθ' ἕκαστον ἀπ' ἀλλήλων μερίζονται, ἕως ἂν τοῦ ἐσχάτου ἐχθροῦ καταργηθέντος ὥς φησιν ὁ

24 cf I Cor 15, 26

SΛ y MOG 2 τὰ alter om S τῆς alter om y 3 ἢ prius om S ante ἑτέρως add ὡς Λ 4 κατασκευάζει (-ατα- corrupt) G χαρακτηρίζεσθαι: -ρίζ- corrupt G 4-5 (σχε)δὸν καὶ corrupt G 5 γίνεται βίου corrupt G βίου om S 8 ἐν om Sy 9 λυόμενον: φλεγόμενον S 12 ἐκκείμενον M (corr M²) O 15 τὸν ἄνθρωπον y ὄντα ... φαινόμενον y 16 καὶ om G 16-17 γιγνωσκόμενον τὸν σώφρονα τὸν δίκαιον τὸν πρᾶον τὸν καθαρὸν τὸν ἀγαπητικὸν τὸν φιλόθεον y 18-19 τὸν ... ἔχοντα et τὸν ... κοσμούμενον y 19-20 τὸν ... εὑρισκόμενον et τὸν ... ἐλαττούμενον ... πλεονεκτοῦντα y 22 οἷον om v 23 οἱ: αἱ S 24-p 66,10 ἕως—φωνὴν om, sed add ead in mg S

ἀπόστολος καὶ τῆς κακίας καθόλου πάντων τῶν ὄντων ἐξοικισθείσης ἓν τὸ θεοειδὲς κάλλος ἐπαστράψῃ τοῖς πᾶσιν, ᾧ κατ' ἀρχὰς ἐμορφώθημεν. τοῦτο δέ ἐστι φῶς καὶ καθαρότης καὶ ἀφθαρσία καὶ ζωὴ καὶ ἀλήθεια καὶ τὰ τοιαῦτα, [οὐδὲ γὰρ ἀπεικός ἐστιν ἡμέρας τέκνα καὶ φωτὸς εἶναί τε καὶ φαίνεσθαι] φωτὸς δὲ καὶ καθαρότητος καὶ ἀφθαρσίας οὐδεμία παραλλαγὴ οὐδὲ διαφορὰ πρὸς τὸ ὁμογενὲς εὑρεθήσεται, ἀλλὰ μία χάρις ἐπιλάμψει τοῖς πᾶσιν, ὅταν υἱοὶ φωτὸς γενόμενοι λάμψωσιν ὡς ὁ ἥλιος κατὰ τὴν ἀψευδῆ τοῦ κυρίου φωνήν. ἀλλὰ καὶ τὸ πάντας ἔσεσθαι τετελειωμένους εἰς τὸ ἓν κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ θεοῦ λόγου τῆς αὐτῆς ἔχεται διανοίας τῷ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν τοῖς πᾶσιν ἐπιφανήσεσθαι χάριν, ὡς τὴν αὐτὴν εὐφροσύνην ἕκαστον τῷ πέλας ἀντιχαρίζεσθαι, δι' οὗ ἕκαστος καὶ εὐφραίνεται τοῦ ἑτέρου τὸ κάλλος βλέπων καὶ ἀντευφραίνει μηδεμιᾶς κακίας μεταμορφούσης τὸ εἶδος εἰς εἰδεχθῆ χαρακτῆρα''.

Ταῦτα ἡμῖν ὁ νοῦς ὁ ἡμέτερος ἀντὶ τῶν κατοιχομένων διείλεκται τὰς φωνὰς ἐκείνων ὡς δυνατὸν ἡμῖν ὑποκρινόμενος. ἡμεῖς δὲ τῇ τοῦ μεγάλου Παύλου φωνῇ τὴν πρὸς τοὺς βαρυπενθοῦντας συμβουλὴν περιγράψωμεν ὅτι Οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, περὶ τῶν κεκοιμημένων, ἵνα μὴ λυπῆσθε ὡς καὶ οἱ λοιποὶ οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα.

Εἰ οὖν τι μεμαθήκαμεν σπουδῆς ἄξιον περὶ τῶν κεκοιμημένων δι' ὧν ἡμῖν ὁ λόγος τὰ περὶ τούτων ἐφιλοσόφησε, μηκέτι τὴν δυσγενῆ ταύτην καὶ ἀνδραποδώδη λύπην

1 cf ad 56, 21 8 cf Matth 13, 43 9 cf Eph 5, 8; I Thess 5, 5 10 sqq cf Joh 17, 21 et ad p 63, 9 18 cf p 39, 23 sqq 20 I Thess 4, 13

SΛ F (incip a 20 οὐ) **y MOG** 1 καθόλου om G 2 ἐπαστράψῃ: -η in ras M ἀπαστράψῃ Λy 4 οὐδὲ—φαίνεσθαι (6) ut glossam seclusi οὐδὲν S 5 ἀπεικός Sv: εἰκός cett καὶ pr om M (sscr M^2) 6 δὲ om y καὶ post δὲ om O 8 post φωτὸς add πάντες ΛM 9 γενόμενοι SΛM^2 (corr e γιν-) G: γινόμενοι cett v 10-11 εἰς τὸ ἓν om S 12 τῷ S: τὸ cett v 17 ὑμῖν Sy M 18 διείλεκται: -ει- in rasura M ὑμῖν y ὑποκρινάμενος M 19 τῇ: τὴν e τῇ corr m rec Λ τὴν . . . φωνὴν M^3 ut vid corr e τῇ . . . φωνῇ 20 συμβουλὴν om y θέλομεν F 23 τι post μεμαθήκαμεν coll G τῶν: τὴν y 24 ὧν: οὗ S ἡμῖν: corr in ὑμῖν M^3 ὑμῖν y

παραδεξώμεθα, ἀλλ' εἰ χρὴ καὶ λυπεῖσθαι, ἐκείνην ἑλώμεθα τὴν λύπην τὴν ἐπαινετὴν καὶ ἐνάρετον. ὡς γὰρ τῆς ἡδονῆς τὸ μέν ἐστι κτηνῶδες καὶ ἄλογον τὸ δὲ καθαρόν τε καὶ ἄϋλον, οὕτω καὶ τὸ ἀντικείμενον τῇ ἡδονῇ πρὸς κακίαν καὶ ἀρετὴν διαστέλλεται. ἔστιν οὖν τι καὶ πένθους εἶδος μακαριζόμενον καὶ πρὸς κτῆσιν ἀρετῆς οὐκ ἀπόβλητον, ὅπερ ἐναντίως ἔχει πρὸς τὴν ἄλογον ταύτην καὶ ἀνδραποδώδη κατήφειαν. ὁ μὲν γὰρ ἐν ταύτῃ γενόμενος ἑαυτοῦ μετὰ ταῦτα διὰ μεταμελείας καθάψεται ὡς ἔξω τοῦ καθεστῶτος παρενεχθείς, ὅτε τοῦ πάθους ἥττων ἐγένετο. τὸ δὲ μακαριζόμενον πένθος ἀμεταμέλητον καὶ ἀνεπαίσχυντον ἔχει τὴν σκυθρωπότητα τοῖς δι' αὐτοῦ τὸν ἐν ἀρετῇ κατορθοῦσι βίον. πενθεῖ γὰρ ὡς
537 M. ἀληθῶς ὁ ἐν συναισθήσει τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων γενόμενος ὧν ἀποπέπτωκεν, ἀντιπαραθεὶς τὴν ἐπίκηρον ταύτην καὶ ῥυπῶσαν ζωὴν τῇ ἀκηράτῳ ἐκείνῃ μακαριότητι, ἧς ἐν ἐξουσίᾳ ἦν πρὶν τῇ ἐξουσίᾳ εἰς κακὸν ἀποχρήσασθαι, καὶ ὅσῳ πλέον ἐπὶ τῷ τοιούτῳ βίῳ βαρύνει τὸ πένθος, τοσούτῳ μᾶλλον ἐπιταχύνει ἑαυτῷ τὴν τῶν ποθουμένων ἀγαθῶν κτῆσιν. ἡ γὰρ τῆς τοῦ καλοῦ ζημίας συναίσθησις τῆς περὶ τὸ ποθούμενον σπουδῆς ὑπέκκαυμα γίνεται. οὐκοῦν ἐπειδήπερ ἔστιν καὶ σωτήριόν τι πένθος καθὼς ὁ λόγος ὑπέδειξεν, ἀκούσατε, οἱ πρὸς τὸ τῆς λύπης πάθος εὐκόλως καταφερόμενοι, ὅτι οὐ κωλύομεν τὴν λύπην, ἀλλ' ἀντὶ τῆς κατεγνωσμένης τὴν ἀγαθὴν συμβουλεύομεν. μὴ λυπεῖσθε τοίνυν τὴν τοῦ κόσμου λύπην τὴν κατεργαζομένην τὸν θάνατον, καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος, ἀλλὰ τὴν κατὰ θεόν, ἧς τὸ πέρας ἡ τῆς ψυχῆς ἐστι σωτηρία. τὸ γὰρ εἰκῇ καὶ μάτην τοῖς κεκοιμημένοις ἐπιχεόμενον δάκρυον τάχα καὶ κατακρίσεως αἴτιον

25 cf II Cor 7, 10

SΛ F y MOG 1 καὶ om y 2 εὐάρεστον Λ 4 οὕτως F 5 ἀρετὴν Sv: ἡδονὴν cett 9 καθεστῶτος: πάθους G 11 ἀμετάβλητον S ἔχει om Λ 12 ἐν ἀρετῇ SΛF: ἐνάρετον yMOGv 12-13 ὡς ἀληθῶς: ὁ σύνετος Λ 13 αἰσθήσει G 18 ἐπιταχύνῃ G 20 τοῦ ποθουμένου Λ ὑπέκκαυμα: ἐπέκλυμα S (in mg adscr m rec ὑπέκκαυμα) ὑπέκλυμα Λ 21 τι om OGv 28 καὶ om O

γίνεται τῷ κακῶς οἰκονομοῦντι τὸ χρήσιμον. εἰ γὰρ ἐπὶ τούτῳ τὴν λυπηρὰν ταύτην διάθεσιν ἐνετεκτήνατο τῇ φύσει ὁ πάντα ἐν σοφίᾳ ποιήσας ἐφ' ᾧτε καθάρσιον μὲν αὐτὴν εἶναι τῆς προκατασχούσης κακίας ἐφόδιον δὲ τῆς τῶν ἐλπιζομένων ἀγαθῶν μετουσίας, τάχα ὁ μάτην καὶ ἀνωφελῶς ἐκχέων τὸ δάκρυον διαβληθήσεται τῷ ἰδίῳ δεσπότῃ κατὰ τὸν εὐαγγελικὸν λόγον ὡς κακὸς οἰκονόμος διασπείρων ἀχρήστως τὸν πιστευθέντα πλοῦτον. πᾶν γὰρ τὸ ἐπ' ἀγαθῷ χρησιμεῦον πλοῦτός ἐστι τοῖς τιμίοις τῶν κειμηλίων ἐναριθμούμενος. οὐ θέλω οὖν ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, περὶ τῶν κεκοιμημένων ταῦτα ἃ μεμαθήκαμεν, καὶ εἴ τι ἄλλο πρὸς τούτοις παρὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου τοῖς τελειοτέροις ἀποκαλύπτεται μάθημα, Ἵνα μὴ λυπῆσθε ὡς καὶ οἱ λοποὶ οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα. μόνων γάρ ἐστι τῶν ἀπίστων τὸ τῷ παρόντι βίῳ τὰς τοῦ ζῆν ἐλπίδας περιορίζειν, καὶ διὰ τοῦτο συμφορᾶς ἄξιον ποιοῦνται τὸν θάνατον, ὅτι αὐτοῖς τὸ πιστευόμενον παρ' ἡμῖν οὐκ ἐλπίζεται. ἡμεῖς δὲ τῷ μεγάλῳ ἐγγυητῇ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως πεπιστευκότες αὐτῷ τῷ δεσπότῃ πάσης τῆς κτίσεως, ὃς διὰ τοῦτο καὶ ἀπέθανεν καὶ ἀνέστη, ἵνα τῷ ἔργῳ τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγον πιστώσηται, ἀναμφιβόλως ἔχομεν τῶν ἀγαθῶν τὴν ἐλπίδα, ἧς παρούσης ἡ ἐπὶ τοῖς κατοιχομένοις λύπη χώραν οὐχ ἕξει. ὁ δὲ θεὸς ἡμῶν καὶ κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς παρακαλέσει ὑμῶν τὰς καρδίας καὶ στηρίξει εἰς τὴν ἑαυτοῦ ἀγάπην διὰ τῶν οἰκτιρμῶν αὐτοῦ. [ὅτι] αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

6 cf Luc 16, 1 sqq   10 et 13 I Thess 4, 13   24 sq cf I Petr 5,10 sq

SΛ F y MOG   1 τῶ e τὸ corr M   2 τοῦτο F   τὴν om v   ἐτεκτήνατο ΛF   3 ᾧτε: ὧ S   μὲν αὐτὴν om G   4 τῆς pr S: om cett v   6 τὸ om F   10 οὖν om Λ   16 ὅτι: ὅταν S   17 ἐλπίζηται S   18 ἐκ: τῶν Λ   19 καὶ om S   21 ἔχομεν ΛFG: ἔχωμεν cett v   23 καὶ: ὁ y   24 παρακαλέσει FG: παρακαλέσῃ ΛOv παρακαλέσαι Sy M³ (corr e -σει)   στηρίξει FOG: στηρίξῃ Λv στηρίξαι Sy M³ (corr e -ξει) cf 1 Petr 5, 10 sq   25 post ἀγάπην add καὶ τὸν φόβον y   ὅτι seclus Langerb   26 τῶν αἰώνων om ΛFG

DE BENEFICENTIA

(vulgo De pauperibus amandis I)

IN ILLVD QVATENVS VNI EX HIS FECISTIS MIHI FECISTIS

(vulgo De pauperibus amandis II)

EDIDIT

ADRIANVS VAN HECK

(PRAEFATIONES)

DE CODICIBVS ORATIONIS GREGORII NYSSENI QVAE INSCRIBITVR DE BENEFICENTIA

I De codicibvs SZAL

Quattuor sunt codices antesignani orationis Gregorii quae secundum librorum quidem memoriam De beneficentia, vulgo autem De pauperibus amandis I vocatur; de quibus omnibus iam a viro clarissimo Wernero Jaeger, cuius memoriam pie conservo, et ab eis, qui, Americani necnon Europaei, duce illo Gregorio denuo edendo operam dederunt, diligenter actum est. summatim igitur ea tantum a me commemorentur, quae lectorem certiorem faciant de vi deque statu codicum singulorum.

S Codex Vaticanus graecus 1907 chartaceus saec. XII vel XIII ineuntis largissimis foliis plurimisque compendiis scriptus adeo, ut singulae paginae vel septuaginta lineas minutissimarum litterarum capiant, plurima quidem opera Gregorii complectitur, sed adeo iniuriis fortunae temporisque fuit obnoxius, ut multis locis legi vix possit. librarius pauca corrupit, correxit plura, in scribendis titulis circumscriptionem, qua quasi uno obtutu planum fieret, de quibus oratio agat, potius quam inscriptionem dedit, quam in exemplari invenerat. codex S orationem De beneficentia exhibet sub numeri nota ιδʹ foll. 44v-46r, quae, ut et ipse Romae expertus sum, folio perlucido obducta, difficiliora lectu sunt. Plura de hoc codice invenis in voll. prius editis VIII, 1, pp. 6, 95 (W. Jaeger); p. 229 (J. P. Cavarnos); p. 359 (V. Woods Callahan). II, p. XXXVIII (W. Jaeger). III, 1, pp. XI, XXXI (F. Mueller). V, pp. 11, 183 (J. McDonough s.j.). VI, p. XVIII (H. Langerbeck).

VIII, 2, p. LXXIV (G. Pasquali). VII, 1, p. VIII (H. Musurillo s.j.).

Z Codex Vaticanus graecus 1433 membranaceus saec. XIII apographon est codicis S, cuius ordinem, titulos, numeros servavit; sed ornate scriptus facilis lectu est ideoque multum iuvat ad confirmandas lectiones codicis S mutili; eum igitur ex apparatu critico relegandum non iudicavi. altera manus Z^2 in margine et quae summo folio scisso iam illegibilia erant velut 96,2 καὶ ὁ λεπτότατος, ib. 4 χαλινὸς λέγεται denuo scripsit et quae vitiosa erant, velut 94,18 περὶ SZ: παρὰ Z^2, 98,13 ἐγὼ SZ: κἀγὼ Z^2 correxit quaeque scriba errore omiserat, velut 99,16 ἔπειτα θρόνον δόξης ἀνυψούμενον καὶ ἐπ' αὐτὸν τὸν βασιλέα προκαθήμενον addidit. orationem De beneficentia exhibet sub eiusdem numeri nota ac S, ιδ', foll. 105r-109v. de hoc codice cf. voll. VIII, 1, pp. 6,19,98 (W. Jaeger); 231 (J. P. Cavarnos); 359 (V. Woods Callahan). III, 1, p. XIII sqq (F. Mueller). V, pp. 13, 184 (J. McDonough s.j.). VII, 1, p. VIII (H. Musurillo s.j.).

A Codex Venetus Marcianus graecus 68 membranaceus saec. XII nonnullis quidem locis textum corruptum praebet scatetque mendis ad rem orthographicam pertinentibus, sed tamen, praeterquam quod vetusta memoria lectionem exemplaris religiose servavit, magni pretii est ad textum in integrum restituendum, iis maxime locis ubi scribae codicum SZ corruperunt, coniecerunt, omiserunt (velut 99,16). duo sunt omnino loci correcti, quibus scriba exemplar ipsum emendasse videtur, scil 101, 21 ubi τῶν λιπαρῶν in τὸν λιπαρὸν et 105, 14 ubi ἐκκλησίας in κλισίας correxit. orationem De beneficentia exhibet foll. 191r-198v.

De hoc codice cf. voll. VIII, 1, pp. 5, 94 (W. Jaeger). III, 1, pp. XI, XXXI (F. Mueller).

Mon 47 Est huius codicis A apographon codex Monacensis graecus 47 chartaceus saec. XVI, cuius scriba ipse fol. 214 affirmat se hunc librum Venetiis anno 1551, tempore igitur quo Concilium Tridentinum habebatur, ex alio codice descripsisse; qui alius codex idem est atque Venetus A, cuius ordinem delectumque operum servavit. hoc apographon cum in nulla re discrepet ab A exemplari ex apparatu critico relegavi. exhibet orationem De beneficentia foll. 172r sqq.

De hoc codice cf. voll. VIII, 1, pp. 18, 98 (W. Jaeger). III, 1, p. XII (F. Mueller). V, p. 4 (J. McDonough s.j.).

L Eiusdem autem aetatis codicem alium, Leidensem Gronovianum 12 chartaceum, e libro antiquissimo textum hausisse luce clarius est. duae sunt enim in eo subscriptiones, ex quibus intellegatur unde derivetur et quando scriptus sit. folio enim 2r legis exemplar fuisse Librum Arsenii cuiusdam monachi et abbatis, qui fuit discipulus Metrophanis saec. IX Smyrnae metropolitae; folio autem 234v hunc ipsum librum Arsenii scriptum cognoscis mense Octobri Alexandro Constantino regibus; qui cum inde a mense Maio anni 911 usque ad mensem Iunium anni 912 regnarint, Liber Arsenii, qui fons est huius codicis Leidensis, finitus est mense Octobri anni 911. est ergo L, quamquam saeculo XVI scriptus, apographon libri vetustissimae memoriae. orationem De beneficentia exhibet foll. 205v-211v. de hoc codice cf. voll. VIII, 1, pp. 11, 97 (W. Jaeger). III, 1, pp. XI, XXXIII (F. Mueller). notas marginales, quas iam W. Jaeger partim a scriba L scriptas aut esse aut esse posse, partim iam in Libro Arsenii, quo tempore L descriptus est, fuisse demonstravit, omnes hic enumero: 95, 1 ad verba ἃ καὶ φεύγειν καλὸν (vid app crit): "haec ab alio in margine adscripta inserenda putavi quod sensui pulchre quadrare videbantur" (cf v); ib. 17 ad νηῶ (sic): "νεώς alias" (cf v); 101, 7 ad χλοευόμενον (sic): "χλιαινόμενον forte"; 104, 14 ad χρῆσὲ (sic): "χρήση forte"; 106,5 ad ὑπομείναντες: "γρ ὑπομένοντες" (cf FPH).

Codices SAL ex uno eodemque fonte fluxisse corruptelae indicant communes: 103,20 τά: τὸν SZAL; ib. 24 δὲ post ἀδελφοὺς om SZAL; 104,15 βακχεύσης: βακχεύση SZAL; ib. 23 ὑποστάθμη: ὑποστία ut vid SZ ὑποστάσει AL; 107,13 ἐνιαυτῶν: ἐνιαυτοῦ SZAL. quem fontem A religiosius conservavit quam ceteri. nam S ut erat doctus permulta restituit sive suo Marte ingeniosus coniciens sive vetustissimam secutus memoriam, quam nos indagare non iam possumus: 95,2 τὸν SZ: om cett v; 97,21 κτήμασιν SZv: κτίσμασιν cett; 99,20 τῷ κριτηρίῳ SZ: τοῦ κριτηρίου cett v; 103,5-6 τρυφὴ μὲν γὰρ ἐπεισελθοῦσα δι' ἀπολαύσεως SZ: τρυφῆς μὲν παρεθείσης καὶ ἀπολαύσεως AL τρυφῆς μὲν γὰρ αἴσθησις καὶ ἀπόλαυσις FPH (γὰρ om) v (τροφῆς); 104,23 ἄλια SZ: ἄθλια cett v; 105,15 φροντίζουσι SZ: om ALF multa om PH πληροῦντες v; 106,3 τὸν ὀφθαλμὸν SZv: τῶν ὀφθαλμῶν cett; ib. 6 ἡ SZv: om cett; 107,8 θέρους SZ: ἀέρος ALFH ἔαρος P θερισμοῦ v; ib. 20 ἀδεκάστῳ SZv: ἑκάστῳ A ἐσχάτῳ LFPH. L autem, licet saepissime cum A consentiat, tamen e memoria alterius classis hausisse videtur. iam primum videas quae recte cum altera classe conservavit: 97,5 ὁ ante θεὸς L cum FPHv: om SZA; 103,24 ὁμοφύλοι· ἀδελφοὺς δὲ FPHv: om δὲ cum sua classe sed conservavit ὁμόφυλοι ἀδελφούς· (sic) L: ὁμοφύλους ὡς ἀδελφοὺς SZ ὁμοφύλους ἀδελφοὺς A; 104, 2 τῆς τρίτης L cum FPHv, sed puncta supra lineam adhibuit: om SZA. tria haec menda codicum S(Z)A an exemplar proprium indicent dubito. sunt enim multa alia quibus L cum altera classe consentit: 97,18 μὴ διάλεξις SZA: μία δὲ λέξις LFPH; 98,18 ὁ μὲν γὰρ χρυσὸν ἤνεγκεν ὁ πλουτῶν LFPHv; 100,1 ἀποκρίσεις SZAv: ἀπόκρισις LFPH; ib. 8 ἡμᾶς post μαθεῖν add LFPHv; 101,21 τῶν λιπαρῶν ἐκείνων χυμῶν LF (sed cf A); 106,9 ἀναιδεῖς add LFv; 107,20 vid supra; 108,7-8 ψυχῆς ἀγαθῆς μέριμναν συνετήν SZA: ψυχῆς συνετῆς μέριμναν ἀγαθήν LFPHv; ib. 10 κομισάμενος: κοσμησάμενος LF.

congruit L etiam cum editionibus impressis (v): 93,12 δὲ Lv: om cett; 95,1 ἃ καὶ φεύγειν καλὸν add L(vid notam in mg)v; 98,9 ἄοκνος: ἀόκνως Lv; 99,23 ἑλκύσαντας Lv: ἑλκύσαντες cett; 103,17 ηὐτρεπισμένην Lv. quae lectiones an non omnes e margine exemplaris, i.e. Libri Arsenii, in textum receptae sint, haud scio.

His in locis quoniam S numquam cum L conspirat neque L cum S emendationibus supra laudatis congruit ego quidem comprobare non possum, quae W. Jaeger in vol. VIII, 1, pp. 11 sqq docuit: cum S tum A ex eodem Libro Arsenii atque L descriptos esse, A quo tempore notae marginales illi nondum inessent, S cum iam appositae essent. satis igitur habeo fontem communem codicum SAL eruisse, quem eundem ac Librum Arsenii esse statuere non ausim.

II De codicibvs F et PH

F Codex Mediceus Laurentianus graecus VII, 26 saec. X ineuntis nunc primum in edendis operibus Gregorii adhibetur; codicem quidem ipsum neque inspicere potui neque mihi praesto fuerunt phototypiae, quibus de indole eius iudicare licuisset; misit autem mihi opus incipienti Wernerus Jaeger collationem iam a viro docto diligenter factam, cuius notis satis confidens haec intellexi. codex priscae memoriae non minus quam Venetus A scatet mendis orthographicis, quae quidem hic illic manus recentior correxit aut saltem corrigere voluit, velut 93,18 ἐσωφρονήσαμεν (sic) ex ἐσωφρηνήσαμεν et 103,1-2 ubi, scribae errore voce εὐπορία omissa, manus recentior μιᾶς οἰκίας in μιᾷ οἰκίᾳ correxit litteris ς finalibus erasis. F quamquam orationem eisdem fere verbis inscribit eisdemque concludit quibus A, textum tamen diversum praebet. multis enim locis elucet eum una cum codicibus P et H e proprio exemplari pendere ut 97,17 εὐπόρων SZAL: εὐπορούντων FPHv; 98,19 τούτου SZAL:

τοῦ πένητος FPHv; 99,4 μορφῆς SZALv: συμφορᾶς FPH; 102,11 τελῆται SZAL: γένηται FPHv; cf. etiam 97,18; 98,18; 108,7-8 quo L accedit. omiserunt FPH 94,24 τε; 96,13 καὶ pr; 99,20 τὸ πλῆθος; ib. 21 οἱ μέν; 101,4 δίδωσι. quae autem menda F cum codicibus classis alterius habet communia, velut 94,4 προαγωγῆς: προσαγωγῆς F cum AL; 100,25 ἑαυτῷ: ἑαυτοῦ F cum A; 105,16 λειότητα: λειότητας F cum SZAL non sunt eiusmodi ut cognationem indicent, nisi forte duos locos scil 101,10 ubi πρὸς τομὴν post ἀστάχυες coll F cum AL et 105,15 ubi φροντίζουσι om F cum AL gravioris momenti esse putas.

F non semel textum meliorem exhibet quam ceteri conservans lectiones rectas sive solus velut 95,13 et 105,14; sive cum S velut 96,3; ib. 24; 100,20; 103, 18-19; sive cum A 96,3 et 98,19. habet praeterea et lectiones proprias velut 95,11; 99,5; 101,12; ib. 15 (cum v). orationem De beneficentia exhibet foll. 147v-154r sub numeri nota ιβ', quam solus huic orationi tribuit.

Ceteros huius classis codices angusto necessitudinis vinculo inter se esse coniunctos primo aspectu ex apparatu cognoscere potes. textum, quem ipsi depravatum acceperant, iterum atque iterum commutaverunt.

P Codex Vaticanus graecus Pii II 4 membranaceus saec. XI binis columnis pulcherrime exaratus, fuit, ut demonstravit Ioannes Cardinalis Mercati (Studi e Testi 164, p. 127 sqq; cf. vol. V, p. 182) non Pii II sed Pii III, qui pontifex maximus fuit anno 1503. continet opera XXXI Gregorii Nysseni estque foliorum 316, quorum primo atque ultimo legitur τοῦ τροπαιοφόρου i.e. tropaeum sustinentis, S. Georgii scilicet, cui in Vrbe dicati monasterii bibliothecae fuerat. diorthota quidam vestigia vetustae memoriae correxit, sed hic illic nonnulla remanent, velut 95,6 καταπρόθεσιν et 96,7 διατοῦτο. orationem De beneficentia exhibet ultimam sub numeri nota λα' foll. 308v-316r.

De hoc codice cf. voll. VIII, 1, p. 120 (W. Jaeger); 219 (J. P. Cavarnos). III, 1, p. XL (F. Mueller). V, p. 182 (J. McDonough s.j.).

H Codex Athous monasterii Κουτλουμουσίου 6 saec. XI. et in hoc codice iudicando, qui ut Mediceus F nunc primum in hac nova Gregorii editione adhibetur, alienis notis confidere debui; quas secutus mox animadverti eum eiusdem familiae esse atque P; exhibet enim minutiis quibusdam exceptis textum eundem; quae quidem eiusmodi sunt, ut eas in apparatum criticum haud gravate admisi. difficile est autem diiudicare uter codex, P an H, vetustior sit, cum sint ambo saec. XI; hoc tantum constat neque P ex H neque H ex P esse descriptum: cf. 94,20 ἀπέπεσεν H cum cett: ἐξέπεσεν P; 98,8 δὲ H cum cett: τοίνυν P; omisit P 96,17 τῶν alt; 99,7 καὶ pr; 106,15 τῶν. cf. etiam 93,3 ὁ . . . πρόεδρος P cum cett: οἱ . . . πρόεδροι H et οἱ om H; 94,20 ὕψους P cum cett: ὑψίστου H; 105,21 μουσικὰς om H; ib. 25 καὶ om H. orationem De beneficentia exhibet foll. 249v-257r.

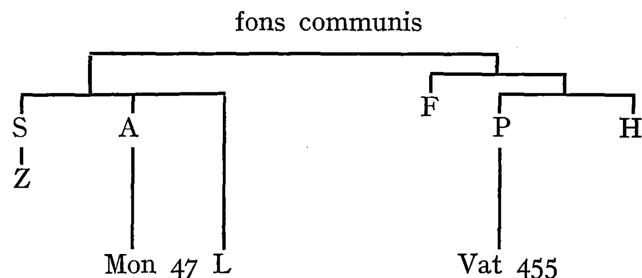
Vat. 445 Codex Vaticanus graecus 445 chartaceus saec. XVI apographon est codicis P, cuius titulos et numeros servavit; variat in hoc codice ordo quidem operum, index autem ordinationem librorum, quam in codice P invenis, exhibet. semel tantum scriba clare sed properante stilo exemplar describens haesitavit, eo scil loco (106,3) ubi summo folio 315r exemplaris P, in quo scriptum erat (τῶν ὀφθαλ)μῶν ἐκκεκομένοι, scisso, spatium septem fere litterarum reliquit εκκομένοι tantum scribens. Vaticanum hoc apographon ex apparatu relegaturus hic omnes locos enumero ubi discrepat a P exemplari: 93,9 πρῶτον om Vat; 95,9 ἔνδοθεν recte Vat: ἔνδον P; ib. 24 ἀναγκαῖον om Vat; 98,1 καὶ ante πτωχός add Vat; 99,9 καὶ om Vat; 101,1 ἐκεῖνος P: ἐκείνων Vat; 102,9 ἔμπυροι recte Vat: ἔμπειροι P; ib. 21 τροφῆς P: ζωῆς Vat; 103,9 ἐνοικήσωσιν P: οἰκήσωσιν

Vat; 105,14 τούτοις om Vat; ib. 17 πεποικιλμένας om sed add in marg P: πεποιημένας Vat. orationem De beneficentia exhibet ut P in fine codicis foll. 125r-127v sub eiusdem numeri nota λα'.

De hoc codice cf. voll. VIII, 1, pp. 122, 158 (W. Jaeger); 219 (J. P. Cavarnos). III, 1, p. XLII (F. Mueller).

Aliud apographon codicis P codicem Ambrosianum Q 14 sup chartaceum saec. XV, de quo vide vol. VIII, 1, p. 120 (W. Jaeger) non inspexi. orationem De beneficentia exhibet foll. 469 sqq.

Quae supra dixi hoc stemmate illustrantur:

III De codice Vind 239 et de editionibvs impressis

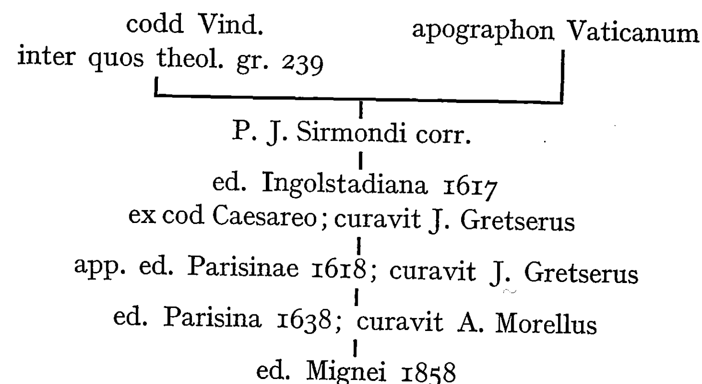
Editio princeps orationis De beneficentia prodiit Ingolstadii anno 1617 cura Jacobi Gretseri s.j.; quae anno post in appendicem ad S. Gregorii episcopi Nysseni opera, Parisiis 1618, pp. 235 sqq recepta est. hanc editionem viginti annis post Aegidius Morellus Parisiis iteravit eandemque anno 1858 ibidem J. P. Migne in Patrologia Graeca exprimendam curavit (= v).

In marginibus editionum veterum inveni orationem nostram "Graece editam ex mss. Caesareae Viennens. bibliothecae et ex apographo ex Vaticano exscripto, curaque P. Jac. Sirmondi correctam" esse. editionum impressarum ergo fons unus non fuit.

Vind 239 Dubium autem non est quin inter libros illos Viennenses, nominandus sit Vindobonensis 239 chartaceus saec. XV (foll 107v sqq) cuius cum libris impressis congruentia valde conspicua est; omnia enim vestigia falsae traditionis, quae illi insunt, in his reperis: 93,9 πρότερον Vind v; ib. 13 οἱ om Vind v; ib. 16 τελειωτέρων Vind v; ib. 17 ἐπειδὴ Vind v; 94,1 πᾶσαν Vind v; 95,1 ἃ καὶ φεύγειν καλὸν add Vind v et L; ib. 13 verba et τί et γεωργοῦσι Vind v et SZAL; ib. 15 ἀργύριον Vind v; ib. 17 νεώς Vind v cf L; ib. 23 προσήκει Vind v et HZ²; 96,7 ὅτι Vind v; ib. 21 ὕπαιθρος ὁ ἀήρ coll Vind v; 97,1 εἴ τι Vind v; ib. 9 ὑπάρκεσον Vind v; ib. 17 εἰσαγέτω Vind v; ib. 22 τούτους Vind v; ib. πολλοὶ om Vind v; 98,8 δὲ om Vind v; ib. 9 ἀόκνως Vind v et L; 99,6 ἀνοίγοντες Vind v; ib. 12-13 ἀγγέλων Vind v.

Contra non omnia falsa Vindobonensi imputanda sunt; exstant enim loci, ubi libri impressi lectiones exhibent, quas neque Vind neque alii habent; inter quas affero 93,15 κατὰ προκοπὴν om v; 94,4 [ἀσκούντων] post ἀσκηθεῖσιν add v; ib. 18 τὴν om v; ib. 25 καθ': μεθ' v; 95,20 τῶν post αὐτοῖς add v.

Editionum ergo impressarum hoc est stemma:

DE CODICIBVS ORATIONIS GREGORII NYSSENI QVAE INSCRIBITUR IN ILLVD QVATENVS VNI EX HIS FECISTIS MIHI FECISTIS

I De codicibus LΛSZ classis a

L Codex Leidensis Gronovianus 12 chartaceus saec. XVI, de quo supra p. 73 sqq iam dixi, exhibet et in hac oratione notas illas marginales, de quibus l.l. actum est. hic scriba notas dedit octo: 114,13 ad τῶν (post ἑαλωκότων add): "τούτῳ forte"; 115,3 ad οὕτωσι (sic, cf ΛW): "οὗτος forte", sed notam delevit; ib. 13 ad τοῦ ἀγγέλου ἄνθρωπος (cum Λ): "τοῦ ἀνθρώπου ἄγγελος forte"; 116,16 post πιστεύοντα signum adhibuit et scripsit in mg "ὡς forte deest"; item 118,19 post ἡ νόσος signum inserens scripsit in mg "παραδέχεται at aut aut simile quid deesse videtur"; sed verba "at aut" post delevit; 123,11 ad δεῖ (cum Λ al): "δὴ forte"; 125,23 ad τοῦτον (sic): "τοῦτο forte"; 126,25 ad σεαυτῷ (sic): "σεαυτὸν forte".

Ceterum non neglegendi sunt ei loci ubi scriba nil aliud in margine scripsit nisi lectionem rectam: 111,14 ad τὴν: "τῶν"; 120,4 ad λέγοι: "λόγοι". fortasse et alii loci memorandi sunt, ubi scriba variam lectionem non afferens verba quae suspecta habuit cum lineolis subductis, ut sui moris est, tum signis in margine positis notavit; quorum verborum partem tantum corruptam esse sentio: 111,5 θελήματι; 114,22 et βράχωντι (-ω- del, o sscr) et ἄσματι. subter utrumque verbum lineola est, sed signum in mg tantum unum invenis; 115,11 προειτισμὸν (sic); ib. 21 ἀρεσάτω; 116,2 περικεκεστημένα (sic); ib. 4 ὀχανοῖς (sic); 117,16 μηδὲν; ib. 24 ἀπεδυσπέτησα; 123,10 λῆξιν. alios quoque locos eisdem lineolis sed signis diversis notavit, de quibus memoria codicum numquam vacillat. his locis scriba doctus fortasse

studuit, ut quae menda exemplaris orthographica emendasset indicaret. verba quae in textu properante calamo scribens homoeoteleuto plerumque deceptus omisit, in margine diligenter adscripsit cf. 116,9; 124,8; 126,3-4 et alterius orationis p. 105,1. quibus locis accuratius inspectis miror num exemplaris lineae singulae fuerint duodetriginta litterarum.

Orationem In illud Quatenus uni ex his exhibet foll. 189r-195v.

Λ Codex Londinensis Musei Britannici Old Royal 16 D I membranaceus saec. XII facile intellegitur ex eodem fonte atque L derivatus esse. cf. menda et lectiones codicum L et Λ propria: 111,5 θεάματι: θελήματι LΛ; 113,20 ἐν ἐκείνῳ: ἐκεῖνο LΛ; 115,13 ἀνθρώπου ἄγγελος: ἀγγέλου ἄνθρωπος LΛ; 116, 21-22 συρρέοντες: ῥέοντες LΛ; 117,26 ἀνθρώπων post παριόντων conserv LΛ: om cett v; 118,25 πρὸς om LΛ; 119,17 αὐτὸ τοῦτο τὸ τραγῳδεῖν om LΛ; 121,6 διαφθορὰν: φθορὰν LΛ; 123, 11-12 ἂν ἐδέξατο: ἀνεδέξατο LΛ; 125,1 ἐντολῆς usque ad δι' om LΛ.

Lectiones autem marginales quales in margine codicis Leidensis inveniuntur, Λ nescit aut certe non exhibet. quodsi ex ipso Libro Arsenii, unde L descriptus est, textum hausit, hoc fecisse videtur antequam notae marginales Libro Arsenii appositae essent.

Λ orationem In illud Quatenus uni ex his exhibet foll. 396r-401r.

De hoc codice cf. voll. VIII, 1, p. 99 (W. Jaeger); 231 (J. P. Cavarnos). III, 1, pp. XXIII, XXVI (F. Mueller). V, p. 211 (P. Alexander). VI, p. XXIV (H. Langerbeck). VII, 1, p. VII (H. Musurillo s.j.).

S Codex Vaticanus graecus 1907 chartaceus saec. XII vel XIII ineuntis et eius apographon

Z Codex Vaticanus graecus 1433 membranaceus saec. XIII, iam supra (p. 71 sq) memorati sunt; orationem In illud Quatenus uni ex his exhibet S sub numeri nota

ιε′ foll. 46r-47v, Z sub eiusdem numeri nota foll. 109v-113v.

Codices hi S et Z eiusdem familiae esse atque LΛ haec menda propria illustrare videntur: 113,26 τούτους: τούτου LΛSZ; 117,5 δὲ om LΛSZ et C; 118,19 τὸ om LΛSZ; 123,5 τούτου: τοῦτο LΛSZ et v. fortasse addendum est 111,6 ubi vid app. plura enumerare non possum, quoniam haec classis pure conservavit memoriam.

Q Ex codice Londinensi Λ descriptus est codex Taurinensis C I 11 chartaceus saec. XIV, cuius apographon
μ est codex Montepessulanus 122 chartaceus eiusdem aetatis. uterque menda codicis Λ continuo exhibet; exempla sunt: 111,14-15 κατακρύπτοντα ΛQμ; 112,12 τῶν λόγων ΛQμ; ib. 16-17 γὰρ Ἐν αὐτῷ ζῶμέν τε καὶ κινούμεθα om ΛQμ; 114,1 τοσοῦτον ΛQμ; ib. 15 ξύλω ΛQμ; 116, 18 ὁμοτροπίαν ΛQμ; 118,9 ἀεὶ om ΛQμ; 119,23 λέγεσθαι ΛQμ; 124,26 γένηται ΛQμ; 125,16 ἐπί τινος ΛQμ.

Vtrumque igitur ex apparatu critico relegandum iudicavi. orationem In illud Quatenus uni ex his exhibet Q foll. 129r-132r, μ foll. 140r-149v.

De codice Q cf. voll. VIII, 1, p. 100 (W. Jaeger); 232 (J. P. Cavarnos). II, p. LXII (W. Jaeger). III, 1, p. L (F. Mueller). V, pp. 17, 181 (J. McDonough s.j.). VII, 1, p. XIV (H. Musurillo s.j.). De codice μ cf. voll. VIII, 1, p. 233 (J. P. Cavarnos); III, 1, p. XVII (F. Mueller); V, p. 256 (P. Alexander).

II De codicibvs MWKN OVG C Es classis b

Codices classis b lectionibus plane diversis ab eis, quae in codicibus alterius classis invenis, inter se coniuncti sunt, id quod vel uno obtutu ex apparatu critico elucescit; addiderunt, ut exempla afferam, 112,6 τοῦ πατρός μου (non add VC); ib. 21 καὶ ἡ τοῦ ἀοράτου ἐμφάνεια καὶ ἡ τοῦ ἀσχηματίστου μορφή (de O vid app); 113,14 τῶν ἐλαχίστων (non add C); 114,1 καί; 118,14 τά (non add C); omiserunt 113, 15 τοῦ πατρός μου (non om VGv); 117,26 νεκροί; 125,22 πύλης (non om Es); mutaverunt seu depravarunt 113,17; 114,7 (recte KN); 115,29 (recte C); 116, 24; 118,16; 121,1 παρώλισθεν: παρωλίσθησεν (recte C); ib. 5 ὑγρᾶς οὐσίας: ὑγρασίας; ib. 9 (recte Es); ib. 24 νοσῶν: γυμνός; 122, 3; 125,11 (recte Es).

M Huius classis antesignanus est codex Mediolanensis Ambrosianus graecus C 135 inf. membranaceus saec. XI exeuntis binis scriptus columnis. orationem In illud Quatenus uni ex his manu recentiore M² correctam, exhibet sub numeri nota ϛ′ foll. 74r-86r.

De codice M cf. voll. VIII, 1, pp. 21,108 (W. Jaeger); 363 (V. Woods Callahan); III, 1, p. XV (F. Mueller).

Sequitur codicem M magna caterva codicum maiore vel minore inter se congruentia coniuncta.

W Codex Vindobonensis theologicus graecus 42 chartaceus saec. XII ut in aliis operibus Gregorii traditionem codicis M sequitur, licet non in omnibus; sunt enim nonnulli loci ubi W lectionem diversam a M exhibeat; quos omnes in apparatum criticum admittere non dubitavi. orationem In illud Quatenus uni ex his sub numeri nota ϛ′, eadem ac M, invenis foll. 113r-118r.

De hoc codice cf. voll. VIII, 1, pp. 25, 108 (W. Jaeger); 355 (V. Woods Callahan). III, 1, p. XLII (F. Mueller).

K Codex Venetus Marcianus graecus 67 membranaceus saec. XI frater est codicis Veneti A, de quo supra (p. 72) iam egi; sed, ut in aliis operibus Gregorii, K in hac quoque oratione traditionem sequitur diversam a codicibus classis a. quamquam valde similis est M, non tamen ex eo descriptus ideoque sui iuris putandus est.

Orationem In illud Quatenus uni ex his exhibet sub numeri nota ϛ′ (ut MW) foll. 37v-43r.

De hoc codice cf. voll. VIII, 1, p. 122 (W. Jaeger); 222

(J. P. Cavarnos); 347 (V. Woods Callahan). III, 1, p. XV (F. Mueller). V, p. 180 (J. Mc Donough s.j.). VII, 1, p. IX (H. Musurillo s.j.).

N Codex Oxoniensis Bodleianus Cromwell 9 membranaceus saec. XIII et ipse, quamquam K similior est, inter classem hanc sui iuris putandus est. neque enim loci quibus K et N inter se differunt neque quibus contra ceteros consentiunt eiusmodi sunt, ut N ex K derivatum esse probent. semel tantum KN contra ceteros suae classis codices consentiunt: 114,7 ἐλέους KN cum ΛASZ: ἐλέου cett v; semel contra cett omnes 119,23 ἐν pr om KN. sed contra 111,8 τῶν post τὸν add K cum MWGEs, non add N; 123,11 δὴ: δεῖ N cum ΛΑΜΟV; 124,15 γίνηται: γίνεται K cum MW; 125,9 προσέταξε: προέταξε N cum MW.

Orationem In illud Quatenus uni ex his exhibet foll. 220-232 numerum non indicans.

De hoc codice cf. voll. VIII, 1, p. 113 (W. Jaeger); 347 (V. Woods Callahan). III, 1, p. XLV (F. Mueller). V, p. 180 (J. Mc Donough s.j.).

De codicibus, qui sequuntur tres, OV et G, pluribus verbis erit disserendum priusquam de cognatione agere possim.

O Codex Monacensis graecus 370 (olim Augustanus) membranaceus saec. X orationem In illud Quatenus uni ex his exhibet foll. 69r-80r sub numeri nota ς' (ut MWK).

De codice O cf. voll. VIII, 1, p. 114 (W. Jaeger); 347 (V. Woods Callahan). III, 1, p. XV (F. Mueller). V, p. 180 (J. Mc Donough s.j.).

Codici O valde cognati sunt codices tres chartacei saec. XVI, quos omnes ex apparatu critico relegavi:

Ma 4864 Codex Matritensis 4864 (olim Archivio historico nac. 163, 6) saec. XVI nullius pretii est; scatet mendis cum orthographicis tum properanti calamo debitis; nonnumquam totas lineas omisit sed ordinem et delectum codicis

O servavit. orationem In illud Quatenus uni ex exhibet foll. 48v-55v. cf. voll. VIII, 1, p. 120 (W. Jaeger). III, 1, p. XVII (F. Mueller). V, p. 180 (J. Mc Donough s.j.).

Par 585 Codex Parisinus graecus Bibl. Nat. 585

Mon 107 Codex Monacensis graecus 107

exhibent orationem In illud Quatenus uni ex his Par. 585 foll. 46v-53r, Mon 107 foll. 64r sqq. de Par 585 cf. voll. VIII, 1, p. 117 (W. Jaeger). III, 1, p. XVII (F. Mueller). V, p. 180 (J. Mc Donough s.j.); de Mon 107 cf. voll. VIII, 1, p. 116 (W. Jaeger). III, 1, p. XVII (F. Mueller). V, p. 180 (J. Mc Donough s.j.).

V Codex Vaticanus graecus 450 membranaceus saec. X-XI constat duabus ex partibus in unum compactis, foll. scil 4-34v et 35-406v. primam partem, quae et nostram orationem continet, fragmentum esse alterius codicis, O cognati, et Wernerus Jaeger demonstravit et mihi conferenti patuit. sed plura de codice hoc dicenda sunt. iam primum enim foll. 2v-3r-3v ab alia manu scripta sunt quam 4r et quae sequuntur folia; foliis enim 2 et 3 primae huius codicis partis deperditis, ut codex in integrum statum restitueretur, alius, quae desiderabantur supplevit, addito indice altero; quod consequi cupiens primo chartas iam ad alium usum adhibitas binisque columnis exaratas purgavit. sunt itaque haec folia pars codicis abrasi sive, ut vocant, palimpsesti; sed quem textum haec folia ante exhibuerint, mihi saltem non patuit. ceterum in folio 2v sub ipso indice legitur ἔχει τὸ παρὸν βιβλίον λόγους λγ' ὧν τὰ ψηφία ἑκάστῳ τῶν φύλλων i.e. hic liber continet orationes XXXIII, quorum numeri scripti sunt in singulis foliis; et profecto manus eadem, quae indicem et folium 3 exaravit, ipsa summa singula folia parte sola recta numerorum notis instruxit.

Prima huius codicis oratio est In illud Quatenus uni ex his, quam duo igitur manus descripserunt, prima ab exordio usque ad 113, 5 φόβων, altera a voce Μακάριος.

prima autem manus litteras minutiores scribens quam altera dimidiam fere partem folii 3v vacuam reliquit vocemque φόβων (113, 5) in summo folio 4r, in quo et sigillum Bibliothecae Apostolicae Vaticanae impressum est, erasit.

Deinde pars orationis ab 116, 13 ἐναργῆ φέρων usque ad 118, 4 μισοῦντες, ordine foliorum 6 et 7 errore eius, qui codicem conflavit, inverso, inter voces φιλάλληλον et ὃ (119, 21) devenit. sequuntur ergo post vocem ζῴων (116, 13) verba μόνοι τὴν γενέθλιον ἡμέραν (118, 4) usque ad φιλάλληλον (119, 21); exhibet deinde ἐναργῆ φέρων (116, 13) usque ad μισοῦντες (118, 4), postremo ὃ γάρ εἰσιν et reliqua (119, 21); quod vitium eum, qui folia numerorum notis instruxit, fefellit. quam traditionem vero is, qui quae deerant supplevit, secutus sit difficile est decernere.

Postremo notandum est in margine libri V notas marginales appositas esse, quae verba difficiliora vel obsoletiora explicent, velut ad 116, 4 ὀχάνοις scriptum est δεσμοῖς, ib. 5 ῥωγαλέα voce ἐσχισμένη explicavit.

De hoc codice cf vol. VIII, 1, 123 (W. Jaeger).

Huius codicis Vaticani tria sunt apographa

Ott 247 Vaticanus Ottobonianus graecus 247 saec. XVI

Ber 1471 Berolinensis 1471 Phil. saec. XVI

Par 586 Parisinus graecus Bibl. Nat. 586 saec. XVI

quae omnia eundem ordinem inversum, easdem lectiones falsas, easdem notas marginales atque V exhibentia ex apparatu critico relegavi.

De cod. Par 586 cf. voll. VIII, 1, p. 118 (W. Jaeger). III, 1, p. XVII (F. Mueller). V, p. 180 (J. McDonough s.j.).

G Codex Athous Monasterii Iveronensis (τῶν Ἰβήρων) 26 saec. XI nunc primum in edendis operibus Gregorii adhibetur; codex vetustae memoriae binis columnis nitide exaratus orationem In illud Quatenus uni ex

his exhibet foll. 142v-150r solus inter omnes sub numeri nota κγ'.

Nunc dicendum est de cognatione, quae est inter codices OV et G. quae quamquam magna est, velut 116, 19 πᾶσι om OVG; 117, 16 μηδὲν: οὐδὲν OVG; 118,22 δὲ pr om OVG; 119,28 τινὰ: τινὸς OVG et Z²; 121,27 δὲ: τε OVG; 125, 2 αὐτοῖς add OVG; ib. 24 ἀπεξενωμένην: ἀποξενουμένην OVG, tamen inter eos O et V cognatiores habendi sunt. cf. 119,14 τύχῃ: τύχοι OV; ib. 28 ἐπίδειξιν: ἀπόδειξιν OV; 120,6-7 τοῖς τραύμασιν ἐπι(βάλλει) om OV; 122, 13 ἀπόστολος: Παῦλος OV; 123, 7 πόσα: ὅσα OV; ib. 13 ἐν τοῖς om OV; ib. 14 ἂν om OV; 125, 18 τοῦ μὲν ὅτι: τοῦ μὲν τὸ G τὸ μὲν OV; 126, 8 τοὺς om OV. contra O et G uno tantum loco conspirant contra V et cett: 111, 13 περιεστῶσας V recte: παρεστῶσας OG; vide autem quae supra de primis foliis codicis V scripsi. V et G ter contra O consentiunt scil 113, 15 τοῦ πατρός μου habent recte VG om O cum cett classis b; 116, 17 τοιοῦτοι recte O: οὗτοι VG; 119, 21 σκιαγραφίαι VG recte: σκιογραφίαι O cum cett classis b.

Agmen claudunt duo codices qui memoriam huius classis puram non servarunt.

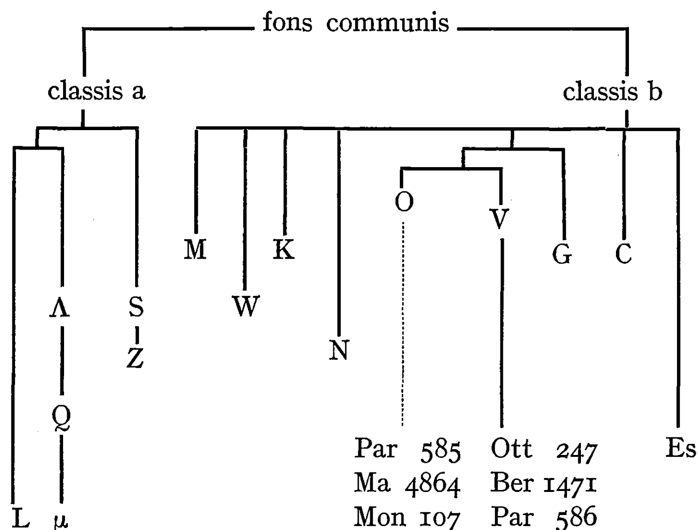
C Codex Parisinus graecus 499 saec. XI, nunc primum in libris Gregorii edendis adhibitus, binis columnis pulcherrime scriptus orationem In illud Quatenus uni ex his exhibet sub numeri nota ζ' foll. 10 v-18v. in hoc codice iudicando perdifficilis est cognitio, quam traditionem sequatur; quamquam enim cum ceteris classis b codicibus saepius consentit, cf. menda huius classis supra pp. 82-83 proposita, tamen e memoria alterius classis non solum aliquas lectiones rectas (vide supra l.l.) sed etiam falsas accepit cf. 115, 18 ἐν om C cum SZ sscr L; 117, 5 δὲ om C cum ΛΑSZ: 120,26 ἐν om C cum LΛ; 126,1 ἐνεργάσασθαι: ἐργάσασθαι C cum Λ. quae autem librarius ex alio fonte hauserit quaeque ipse invenerit nescio;

hunc autem virum satis eruditum fuisse imprimis elucet lectionibus propriis 113, 10 et 114, 7 ubi ordinem verborum propter clausulam commutavit.

Es Codex Mutinensis II G 13 (olim Estensis 249 T 8, 18) chartaceus saec. XV-XVI orationem In illud Quatenus uni ex his titulo omisso exhibet foll. 259 v sqq. hic quoque nonnulla e memoria alterius classis textui admiscuit sive recta (de quibus vide supra pp. 82-83) sive falsa velut 112, 5 ἐκείνην post γλυκεῖαν coll Es cum SZ; 114, 19 ὁ om Es cum LΛ; ib. 22 βραγχῶντι: βράχοντι L(ex -ω- corr) Λ βρύχοντι Es. alia suo Marte librarius coniecisse videtur velut 113, 7; 115, 8; 118, 12; ib. 16; 122, 5; quae quidem ad textum constituendum nullius pretii sunt. ut tamen magna diversitas inter codices huius classis b clarius illustretur, in apparatum criticum et Es admisi.

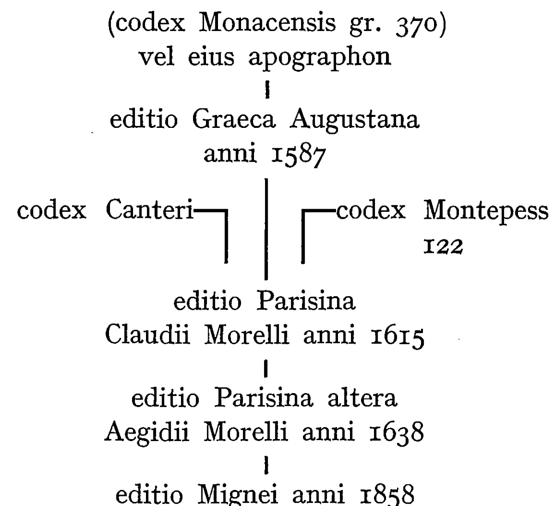
De hoc codice cf. vol. III, 1, p. XIX (F. Mueller).

Quae hactenus exposui hoc stemmate illustrantur:

III De editionibvs impressis

Editio princeps (Graeca Augustana) orationis In illud Quatenus uni ex his prodiit apud Mangerum anno 1587. huius editionis textus a Davide Hoeschel confectus magnam habet congruentiam cum eo, quem exhibet codex Monacensis graecus 370 (olim Augustanus) membranaceus saec. X (= O). orationem denuo edendam curavit Claudius Morellus Parisiis anno 1615 codicibus et Canteri (de quo vide PG 44, 53 et 46, 1199 sqq Migne) et Montepessulano 122 = μ (cf. p. 82 et vol. V p. 270 sqq W. Jaeger) necnon editione Hoescheliana adhibitis. post Aegidius Morellus (anno 1638) et Migneus (anno 1858) hunc textum iteraverunt. vulgatae huius orationis est ergo genealogia:

In sermonem Latinum convertit anno 1550 non solum hanc sed et illam De beneficentia orationem Petrus Franciscus Zinus Veronensis memoriam codicis S secutus. orationes has conversas primum Parisiis apud Vascosa-

num prelo subiciendas curavit. unde non semel repetitae postremo a Claudio Morello receptae sunt, qui eas conversioni a Laurentio Sifano factae (Basileae 1562 et 1571) haud temerarius iudex praetulit (cf. PG 44, 59 sq Migne).

Lectorem certiorem facere velim duas has orationes commentario Latine scripto instructas iam ante a me editas esse *. editionis huius alterius praefationes multis locis, textum ipsum hic illic correxi, satis confidens notis doctissimae Hadwigae Hoerner aliorumque, quibus gratias debitas persolvo.

* Gregorii Nysseni De pauperibus amandis orationes duae Lugduni Batavorum, 1964.

Lugduni Batavorum A. van Heck
mense Dec. MCMLXVI

DE BENEFICENTIA

(vulgo De pauperibus amandis I)

EDIDIT

ADRIANVS VAN HECK

CONSPECTVS SIGLORVM

(De beneficentia)

S codex Vaticanus graecus 1907 chartaceus saec. XII vel XIII ineuntis
Z codex Vaticanus graecus 1433 membranaceus saec. XIII
A codex Venetus Marcianus graecus 68 membranaceus saec. XII
L codex Leidensis Gronovianus 12 chartaceus saec. XVI
F codex Mediceus Laurentianus graecus VII, 26 saec. XI
P codex Vaticanus graecus Pii II 4 membranaceus saec. XI
H codex Athous monasterii Κουτλουμουσίου 6 saec. XI
v textus vulgatus editionis Parisinae (1638) et Mignei
² ad siglum codicis adpositum (velut Z²) alteram manum significat

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ

ΠΕΡΙ ΕΥΠΟΙΙΑΣ

453 M. Ὁ τῆς ἐκκλησίας ταύτης πρόεδρος καὶ οἱ τῆς ἀπλανοῦς εὐσεβείας καὶ τῆς κατ' ἀρετὴν πολιτείας διδάσκαλοι πολλὴν ἔχουσι πρὸς τοὺς γραμματιστὰς καὶ τοὺς παιδευτὰς τῶν πρώτων στοιχείων τὴν ὁμοιότητα. ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνοι τοὺς νηπίους καὶ ψελλιζομένους ἔτι παῖδας παρὰ τῶν πατέρων ὑποδεξάμενοι οὐκ εὐθὺς ἐπὶ τὰ τελειότερα τῶν μαθημάτων ἄγουσιν, ἀλλὰ πρῶτον ἐν τῷ κηρῷ τὸ ἄλφα χαράξαντες καὶ τὰ ἑξῆς τῶν στοιχείων τά τε ὀνόματα αὐτῶν εἰδέναι διδάσκουσι καὶ τοῖς τύποις τοῖς γραφεῖσιν ἐνασκοῦσι τὴν χεῖρα, μετὰ δὲ τοῦτο ταῖς συλλαβαῖς προσβιβάζουσι καὶ τῶν ὀνομάτων ἑξῆς παιδεύουσι τὴν ἐκφώνησιν· οὕτως καὶ οἱ τῆς ἐκκλησίας καθηγεμόνες τοῖς στοιχειώδεσι πρῶτον τῶν μαθημάτων προσάγοντες τὸν ἀκροατὴν κατὰ προκοπὴν παρέχουσι τῶν τελειοτέρων τὴν γνῶσιν.

Ἐπεὶ τοίνυν ἐν δύο ταῖς προλαβούσαις ἡμέραις τῆς φάρυγγος καὶ τῆς γαστρὸς τὴν φιληδονίαν ἐσωφρονίσαμεν, μή με οἰηθῆτε καὶ σήμερον τὰ συνήθη λέξειν, ὡς καλὸν καταφρονῆσαι κρεῶν καὶ ἀποσχέσθαι τοῦ φιλογέλωτος οἴνου καὶ βακχευτοῦ, ἐπισχεῖν δὲ τοὺς μαγείρους καὶ

3 cf In Cant VI, 225, 21 (Jaeger) 7 cf Bapt diff 46, 421 B (Migne)

Titulus 1 τοῦ ἁγίου (ἁγιωτάτου L ἐν ἁγίοις πρς ἡμῶν PH) γρηγορίου ἐπισκόπου νύσσης ALPH τοῦ αὐτοῦ F τοῦ ἐν ἁγίοις Γρηγορίου v om SZ 2 περὶ εὐποιίας ALF περὶ φιλοπτωχίας καὶ εὐποιίας SZv (add λόγος α') περὶ νηστείας καὶ πτωχοτροφίας PH **SZAL FPH** 3 ὁ: οἱ H ταύτης om PH πρόεδροι H οἱ om H 5 τοὺς alt om F 6 πρώτων om PH 7 ψελλίζοντας PH 8 δεξάμενοι ZFPHv τελεώτερα FPH μαθητῶν H 9 πρῶτον: πρότερον v 10 αὐτοὺς PH 11 τῆς γραφῆς PH καὶ post χεῖρα add PH 12 δὲ Lv: om cett προβιβάζουσι SZFv 12-13 τῷ ὀνόματι PH 13 οἱ om v 14 στοιχ[ει]ώδεσι v 15 κατὰ προκοπὴν om v 17 ἐπειδὴ v τοίνυν: οὖν PH 21 δὲ: τε P

παῦσαι τοῦ οἰνοχόου τὴν χεῖρα κάμνουσαν. ταῦτα γὰρ ἐμοί τε ἱκανῶς εἴρηται καὶ ὑμεῖς διὰ τῶν πραγμάτων ἐνεργὸν τὴν συμβουλὴν ἐπεδείξατε. τὸ δὲ πρῶτον μάθημα ἀσκηθεῖσιν ὑμῖν καλὸν ἐκ προαγωγῆς μεταδοῦναι τῶν μειζόνων καὶ ἀνδρικωτέρων λοιπὸν διδαγμάτων.

Ἔστι τοίνυν καὶ ἀσώματος νηστεία καὶ ἄϋλος ἐγκράτεια, ἡ περὶ ψυχὴν στρεφομένη ἀποχὴ τῶν κακῶν καὶ δι' ἐκείνην ἡμῖν καὶ αὕτη ἐνομοθετήθη ἡ ἀποχὴ τῶν βρωμάτων.
456 M. νηστεύσατε τοίνυν ἀπὸ κακίας· ἐγκρατεύσασθε ἀπὸ τῆς τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμίας· ἀπόσχεσθε κέρδους ἀδίκου· λιμοκτονήσατε τοῦ μαμωνᾶ τὴν φιλαργυρίαν· μηδὲν ἐπὶ τῆς οἰκίας ἔστω κειμήλιον ἐκ βίας καὶ ἁρπαγῆς. τί γὰρ ὄφελος, ἂν κρέα μὴ προσενέγκῃς τῷ στόματι καὶ δάκνῃς τῇ κακίᾳ τὸν ἀδελφόν; ἢ τίς ὄνησις, ἂν τὰ σὰ μὴ φάγῃς καὶ λάβῃς τὰ τοῦ πένητος ἀδίκως; τίς δὲ αὕτη εὐσέβεια, ἂν ὕδωρ πίνων ῥάψῃς δόλον καὶ αἵματος διψήσῃς ἐκ πονηρίας; ἐνήστευσε πάντως μετὰ τῶν ἕνδεκα καὶ Ἰούδας, ἀλλὰ τὸν φιλάργυρον μὴ δαμάσας τρόπον οὐδὲν εἰς τὴν σωτηρίαν ὠφελήθη παρὰ τῆς ἀσιτίας. καὶ ὁ διάβολος οὐκ ἐσθίει (πνεῦμα γάρ ἐστιν ἀσώματον), ἀλλὰ διὰ κακίαν τοῦ ὕψους ἀπέπεσεν. ὁμοίως καὶ τῶν δαιμόνων ἕκαστος οὔτε ὄψα προσφέρεται οὔτε πολυποσίας ἢ μέθης δέχεται κατηγόρημα (φύσις γὰρ αὐτοὺς τῆς τῶν βρωμάτων μετουσίας ἐχώρισεν), ἀλλ' ὅμως καὶ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ἐμπλανώμενοι τῷ ἀέρι κακίας εἰσὶ ποιηταί τε καὶ ὑπηρέται καὶ τὰς καθ' ἡμῶν ἐπιβουλὰς ἐνεργοῦσι σπουδαίως.

11 cf Matth 6, 24; Luc 16, 9. 13 24 cf Timaeus a Calcidio translatus comm instr (= Plato Latinus) pp 164,19; 175,16; 176,3 (ed Waszink) 25 cf Vita Moys VII, 1, 50,3 (Jaeger)

SZAL FPH 1 παῦσαι: πᾶσαν v 3 ἐπεδείξασθε ZPHv 4 [ἀσκούντων] post ἀσκηθεῖσιν add v προσαγωγῆς ALFv καὶ post μεταδοῦναι add PH 5 λοιπῶν L 7 τρεφομένη AP καὶ post κακῶν om PH 8 αυτὴ (sine spiritu) A 11 μηδὲ H 12 οἰκείας H 13 κρέας FPv 16 ῥάψῃς δόλον καὶ om PH 17 δώδεκα PH ὁ ante Ἰούδας add PH 18 οὐδὲ SZ τὴν om v παρὰ: περὶ SZ corr Z² 20 ὑψίστου H ἐξέπεσεν P 21 οὔτε alt: οὐ F 24 πλανώμενοι PH τε om FPHv 25 καθ': μεθ' v

φθόνῳ δὲ καὶ βασκανίᾳ τήκονται, εἰ μέλλοιμεν ἄνθρωποι πρὸς τὸν θεὸν συγγενῶς ἔχειν, ἐκείνων ἐκπεσόντων τῆς πρὸς τὸ ἀγαθὸν οἰκειότητος.

Παιδαγωγείτω τοίνυν τὸν βίον τῶν Χριστιανῶν τρόπος φιλόσοφος, καὶ ἡ ψυχὴ φευγέτω τῆς κακίας τὴν βλάβην. ἂν γὰρ οἴνου καὶ κρεῶν ἀπεχόμενοι τοῖς κατὰ πρόθεσιν ἁμαρτήμασιν ὦμεν ὑπεύθυνοι, προλέγω καὶ προμαρτύρομαι, ὡς οὐδὲν ἡμᾶς ὀνήσει ὕδωρ καὶ λάχανα καὶ ἀναίμακτος τράπεζα, ἀνόμοιον τῆς ἔξωθεν ἐπιφανείας τὴν ἔνδοθεν διάθεσιν ἔχοντας. διὰ καθαρότητα ψυχῆς ἐνομοθετήθη νηστεία. εἰ δὲ ἐκείνη τῇ προαιρέσει καὶ ταῖς ἄλλαις ἐνεργείαις μολύνεται, τί μάτην προσδαπανῶμεν τὸ πινόμενον ὕδωρ τῇ ἀνέκπλυτον καὶ πολὺν γεωργούσῃ τὸν βόρβορον; τίς ὄνησις τῆς σωματικῆς νηστείας, ἂν μὴ καθαρεύῃ ὁ νοῦς; οὐδὲ γὰρ ὄφελος, ἐὰν τὸ ἅρμα ἰσχυρὸν ὑπάρχῃ καὶ τὸ τέθριππον εὔτακτον μαινομένου τοῦ ἡνιόχου. τί δὲ ὄφελος τῆς εὖ ἡρμοσμένης νηός, ἐὰν μεθύῃ ὁ κυβερνήτης; νηστεία θεμέλιος ἀρετῆς. ὥσπερ δὲ θεμέλιος οἰκίας καὶ τρόπις πλοίου ἄχρηστα καὶ ἀνόνητα, κἂν σφόδρα καρτερῶς ὑποβληθῶσιν, ἂν μὴ τὰ ἑξῆς αὐτοῖς ἐπιστημόνως ἐποικοδομηθῇ, οὕτως καὶ τῆς ἐγκρατείας ταύτης οὐδὲν ὄφελος, ἂν μὴ τὴν ἄλλην δικαιοσύνην προσφυῆ καὶ ἀκόλουθον δέξηται. φόβος θεοῦ διδασκέτω τὴν γλῶτταν φθέγγεσθαι ἃ προσῆκεν, μὴ λαλεῖν τὰ μάταια, εἰδέναι καιροὺς καὶ μέτρα, καὶ λόγον ἀναγκαῖον καὶ

13 cf Lev 8, 21; Philo De migr Abr 67 (II 281, 11 C.-W.); Plat Phaed 69 c 15 cf Plat Phaedr 246 a 17 cf ib Resp 488 c

SZAL FPH 1 ἃ καὶ φεύγειν καλὸν post τήκονται add L (de marg vid p 73) v 2 τὸν SZ: om cett v 9 ἔνδον PH 11-12 ἐνεργείαις: ἐπινοίαις F ἐπιθυμίαις PH 12 προδαπανῶμεν ut vid S (προσδ. recte Z) δαπανῶμεν F 13 τῇ F: τί SZALv τὴν H εἰς τὴν P ἀνέκλυτον cum π supra κλ A γαστέρα post ἀνέκπλυτον add PH πολὺ A γεωργούσῃ correxi: γεωργούθη F γεωργοῦσι SZALv γεωργοῦσαν PH 15 οὐδὲ correxi: οὔτε codd οὐδὲν v ἅρμα: ἀργύριον v 17 νηῷ L (in mg 'νεώς alias') νεώς v 20 τῶν post αὐτοῖς add v οἰκοδομηθῇ H 23 φθέγγεσθαι om F προσήκει HZ²v καὶ post προσῆκεν add P 24 τὸν post λόγον add SZAL

ἀπόκρισιν εὔστοχον· λαλεῖν εὐρύθμως, μὴ χαλαζοῦν τοὺς ἐντυγχάνοντας τῇ σφοδρότητι. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ λεπτότατος ἐκεῖνος ὑμὴν ὁ ὑποδεσμῶν αὐτὴν τῇ κάτω γένυι χαλινὸς λέγεται, ἵνα μὴ ἄτακτα καὶ ἀνοικονόμητα φθέγγηται. εὐλογείτω καὶ μὴ λοιδορείτω· ψαλλέτω καὶ μὴ βλασφημείτω· εὐφημείτω καὶ μὴ καταλαλείτω· ἡ χεὶρ ἡ προπετὴς τῇ μνήμῃ τοῦ θεοῦ ὡς ἁλύσει δεσμείσθω. διὰ τοῦτο νηστεύομεν, ἐπειδὴ τὸν
457 M. ἀμνὸν τὸν ἡμέτερον λοιδορίαι καὶ ῥαπίσματα πρὸ τῶν ἥλων καθύβρισαν. μὴ τοίνυν τὸν Ἰουδαϊκὸν τρόπον ζηλώσωμεν οἱ τοῦ Χριστοῦ μαθηταί. ἐὰν γὰρ οὕτως ὦμεν διακείμενοι, λέξει ἡμῖν Ἠσαΐας· Ἵνα τί εἰς κρίσεις καὶ μάχας νηστεύετε καὶ τύπτετε πυγμαῖς ταπεινόν; παρὰ τοῦ αὐτοῦ προφήτου διδάχθητι καὶ τὰ τῆς ἀδόλου καὶ καθαρᾶς νηστείας ἐνεργήματα· Λύε πάντα σύνδεσμον ἀδικίας, διάλυε στραγγαλίας βιαίων συναλλαγμάτων, διάθρυπτε πεινῶντι τὸν ἄρτον σου καὶ πτωχοὺς ἀστέγους εἴσαγαγε εἰς τὸν οἶκόν σου.

Πολλὴν δὲ ἡμῖν ἀφθονίαν τῶν γυμνῶν καὶ τῶν ἀστέγων ὁ νῦν ἤνεγκε χρόνος· πλῆθος γὰρ αἰχμαλώτων πρὸς ταῖς θύραις ἑκάστου. καὶ ὁ ξένος καὶ μετανάστης οὐ λείπει καὶ τὴν ζητοῦσαν χεῖρα πανταχοῦ τεταμένην ἔστιν ἰδεῖν. τούτοις οἶκος μὲν ὁ ὕπαιθρος ἀήρ, καταγώγια δὲ στοαὶ καὶ ἄμφοδα καὶ τὰ τῆς ἀγορᾶς ἐρημότερα. κατὰ δὲ τοὺς νυκτικόρακας καὶ τὰς γλαῦκας ταῖς ὀπαῖς ἐμφωλεύουσιν. ἐσθὴς αὐτοῖς τὰ περικεκεντημένα ῥάκια· γεωργία τῶν ἐλεούντων ἡ γνώμη·

8 cf Marc 14, 65; Joh 18, 22 9 cf Aster Am In princ ieiun 40,385 B (Migne) 11 Is 58, 4 14 Is 58, 6 sq 22 cf Ps 101 (102), 7

SZAL FPH 1 μὴ ante λαλεῖν add v ἀῤῥύθμως v καὶ post εὐρύθμως add PH 2 γὰρ om PH ὁ om H 3 ὑμὴν ἐκεῖνος PH αὐτὴν SZLF: αὐτῇ γλώττῃ vom APH τῇ AL (postea insert) F: τὴν SZPHv γένυι ALF: γένυν SZPHv 6 εὐφημείτω καὶ om PH καὶ μή: μηδὲ PH 7 ἐπειδή: ὅτι v 10 τοῦ om PH 11 ἡμῖν: καὶ πρὸς ἡμᾶς PH 13 καὶ pr om FPHv 14 λύετε A 16 εἰσάγε L 17 ἡμῖν om PH τῶν alt om P 20 καὶ τὴν διδοῦσαν συνεσταλμένην post ἰδεῖν add PH 21 ὁ post ὕπαιθρος v κατώγαια PH καὶ post δὲ add P 23 δὲ post ἐσθὴς add H 24 περικεντημένα Απερικεκομμένα PH ῥάκη PH γεώργιον PH

τροφή, ἥτις ἂν ἐκ τοῦ προστυχόντος ἐμπέσῃ· ποτὸν ὡς τοῖς ἀλόγοις αἱ κρῆναι· ποτήριον τῶν χειρῶν ἡ κοιλότης· ταμιεῖον ὁ κόλπος καὶ οὗτος ἂν μὴ διερρυηκὼς ᾖ, ἀλλὰ στέγων τὰ ἐμβαλλόμενα· τράπεζα ἡ τῶν γονάτων συνέρεισις· κλίνη τὸ ἔδαφος· λουτρὸν ποταμὸς ἢ λίμνη, ὃ ὁ θεὸς κοινὸν πᾶσι καὶ ἀκατάσκευον ἔδωκεν. ἀλητικὸς αὐτοῖς ὁ βίος καὶ ἄγριος, οὐ τοιοῦτος ὢν ἐξ ἀρχῆς, ἀλλ' ἐκ τῆς συμφορᾶς καὶ τῆς ἀνάγκης γενόμενος.

Τούτοις ὁ νηστευτὴς ἐπάρκεσον. περὶ τοὺς ἀτυχοῦντας τῶν ἀδελφῶν γενοῦ φιλότιμος. ὃ τῆς σῆς ὑφεῖλες γαστρός, τῷ πεινῶντι πρόσθες. γενέσθω ὁ τοῦ θεοῦ φόβος δίκαιος ἐπανισωτής. θεράπευσον ἐγκρατείᾳ σώφρονι δύο πάθη ἐναντία ἀλλήλοις, τὸν σὸν κόρον καὶ τοῦ ἀδελφοῦ τὸν λιμόν. οὕτως γὰρ ποιοῦσι καὶ οἱ ἰατροί· τοὺς μὲν κενοῦσι, τοὺς δὲ πληροῦσι, ἵνα τῇ προσθήκῃ καὶ ὑφαιρέσει ἡ περὶ ἕκαστον οἰκονομηθῇ ὑγίεια. πείσθητε καλῇ παραινέσει· ἀνοιξάτω ὁ λόγος τῶν εὐπόρων τὰς θύρας· εἰσαγαγέτω ἡ συμβουλὴ τὸν πένητα πρὸς τὸν ἔχοντα· μὴ διάλεξις πλουτισάτω τοὺς στένοντας· δότω αὐτοῖς καὶ οἰκίαν καὶ κλίνην καὶ τράπεζαν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος ὁ προαιώνιος διὰ λόγου οἰκετικοῦ· γεώργησον τὰ πρὸς τὴν χρείαν τοῖς σοῖς κτήμασιν.

Πρὸς τούτοις ἄλλοι πτωχοὶ πολλοὶ ἀσθενοῦντες καὶ κατακείμενοι. ἕκαστος περιεργαζέσθω τοὺς γείτονας. μὴ ἀφῇς παρ' ἄλλου θεραπευθῆναι τὸν ἐγγύς σου· μὴ λάβῃ ἄλλος τὸν θησαυρὸν τὸν σοὶ παρακείμενον· περίπτυξαι τὸν κακούμενον ὡς χρυσόν· ἐναγκάλισαι τὸν κεκακωμένον ὡς σὴν ὑγίειαν, ὡς σωτηρίαν γυναικός, τέκνων, οἰκετῶν καὶ πάσης

12 cf In Bas 46,805 B (Migne) 15 Virg VIII, 1, 332,6 (Jaeger) 16 cf Vita Ephr 46,837 D (Migne)

SZAL FPH 1 ἥτις: ἡ τῆς L εἴ τις H εἴ τι v οἷα P αὐτοῖς post ἂν add PH προτυχόντος L 4 ἔρεισις PH 5 ὁ om SZA 7 ὢν: ἦν P 9 ὑπάρκεσον v 12 ἐξισωτής PH ἐξισωθεὶς v 14 οἱ om SZv 17 εὐπορούντων FPHv εἰσαγέτω v 18 μὴ διάλεξις SZA: μία δὲ λέξις LFPH μία δὲ λέξις μὴ v 21 κτήμασιν SZv: κτίσμασιν cett 22 τούτους v πολλοὶ om v 23 ἐν τούτῳ post ἕκαστος add PH 24 ἀφιεὶς L θεραπευθῆναι post σου SZ 26 καλούμενον A τὸν κεκακωμένον: αὐτὸν PH

460 M. τῆς οἰκίας. ὁ πένης καὶ ἄρρωστος διπλοῦς ἐστι πτωχός· οἱ μὲν γὰρ ὑγιαίνοντες ἄποροι καὶ θύραν ἐκ θύρας ἀμείβουσι καὶ βαδίζουσι πρὸς τοὺς ἔχοντας καὶ ταῖς τριόδοις ἐπικαθήμενοι πάντας ἀνακαλοῦσι τοὺς διοδεύοντας, οἱ δὲ παρὰ τῆς νόσου πεπεδημένοι, ἐγκαθειργμένοι δὲ τοῖς στενοῖς καταλύμασι καὶ ταῖς στεναῖς γωνίαις, ὡς ὁ Δανιὴλ τῷ λάκκῳ, σὲ τὸν εὐλαβῆ καὶ φιλόπτωχον ὡς τὸν Ἀμβακοὺμ ἀναμένουσιν. γενοῦ δὲ τοῦ προφήτου δι' ἐλεημοσύνης ἑταῖρος· ταχὺς τροφεὺς καὶ ἄοκνος τῷ δεομένῳ παράστηθι. οὐκ ἔστι ζημία ἡ δόσις· μὴ φοβηθῇς· πολύχους βλαστάνει ὁ τῆς ἐλεημοσύνης καρπός. σπεῖρον διδοὺς καὶ πληρώσεις τῶν ἀγαθῶν δραγμάτων τὴν οἰκίαν.

Ἀλλ' ἐρεῖς· πένης κἀγώ. ἔστω· δεδόσθω. δὸς ὃ ἔχεις· οὐ γὰρ τὰ ὑπὲρ δύναμιν ζητεῖ ὁ θεός. σὺ ἄρτον, ἕτερος ποτήριον οἴνου, ἄλλος ἱμάτιον, καὶ οὕτως ἐκ συνεισφορᾶς ἡ τοῦ ἑνὸς λύεται συμφορά. οὐδὲ Μωϋσῆς τὴν δαπάνην τῆς σκηνῆς παρ' ἑνὸς ἔλαβε λειτουργοῦ, ἀλλὰ τοῦ δήμου παντός. ὁ μὲν γὰρ πλουτῶν χρυσὸν ἤνεγκεν ἐκείνῳ, ἄλλος ἄργυρον, ὁ πένης δέρματα, ὁ τούτου πενέστερος τρίχας. ὁρᾷς ὡς καὶ ὁ τῆς χήρας κοδράντης ὑπερέβαλε τῶν πλουσίων τὰ ἀναθήματα; ἡ μὲν γὰρ ὃ εἶχεν ὅλον ἐκένωσε, τῶν δὲ ὀλίγον ἐξέπεσεν.

Μὴ καταφρονήσῃς τῶν κειμένων ὡς οὐδενὸς ἀξίων. λόγισαι τίνες εἰσὶ καὶ εὑρήσεις αὐτῶν τὸ ἀξίωμα· τοῦ σωτῆρος ἡμῶν τὸ πρόσωπον ἐνεδύσαντο. ὁ γὰρ φιλάνθρωπος

6 Dan 14, 32 sq   10-15 cf Inst chr VIII, 1, 88,8 (Jaeger)
16 Exod 35,5 sq cf De deitat p 333,1 sqq   20 Marc 12, 42 sq

SZAL FPH 2 οἱ ante ὑγιαίνοντες add H   5 καὶ post πεπεδημένοι add PH   καθειργμένοι PH   δὲ om PHv   τοῖς στενοῖς: στενοποῖς H   6 καὶ post γωνίαις add P   8 δὲ: τοίνυν P om v   ἐλεημοσύνην L   ἕτερος F   9 ἀόκνως Lv   10 πολλαχοὺς FH πόλλους P   ὁ τῆς ἐλεημοσύνης καρπός: ἡ ἐλεημοσύνη καρπούς PH   13 ἐγώ SZ κἀγώ in mg Z²   δεδόσθω om PH   16 λύεται ἡ τοῦ ἑνὸς PH   18 ὁ μὲν γὰρ χρυσὸν ἤνεγκεν ὁ πλουτῶν LFPHv   ἐκείνῳ: ἐκεῖνο P ἐκείνων H   19 ἀργύριον SZLPH   τούτου: τοῦ πένητος FPHv   20 ὁ om F   22 ὀλίγων L

ἔχρησεν αὐτοῖς τὸ ἴδιον πρόσωπον, ἵνα δι' ἐκείνου δυσωπῶσι τοὺς ἀσυμπαθεῖς καὶ μισοπτώχους, ὥσπερ οἱ τὰς βασιλικὰς εἰκόνας κατὰ τῶν βιαζομένων αὐτοὺς προβαλλόμενοι, ἵν' ἐκ τῆς μορφῆς τοῦ κρατοῦντος τὸν καταφρονητὴν δυσωπήσωσιν. οὗτοί εἰσιν οἱ ταμίαι τῶν προσδοκωμένων ἀγαθῶν, οἱ θυρωροὶ τῆς βασιλείας, οἱ ὑπανοίγοντες τὰς θύρας τοῖς χρηστοῖς καὶ κλείοντες τοῖς δυσκόλοις καὶ μισανθρώποις· οὗτοι καὶ κατήγοροι σφοδροὶ καὶ συνήγοροι ἀγαθοί· συνηγοροῦσι δὲ καὶ κατηγοροῦσιν, οὐ λέγοντες, ἀλλ' ὁρώμενοι παρὰ τοῦ κριτοῦ. τὸ γὰρ περὶ αὐτοὺς γενόμενον ἔργον παρὰ τῷ καρδιογνώστῃ βοᾷ παντὸς κήρυκος εὐσημότερον.

Διὰ τούτους ἡμῖν καὶ τὸ φοβερὸν ἀνεγράφη διὰ τῶν εὐαγγελίων τοῦ Θεοῦ δικαστήριον, οὗ πολλάκις ἠκούσατε. εἶδον γὰρ ἐκεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐξ οὐρανῶν καὶ τὸν ἀέρα ὡς γῆν πεζεύοντα καὶ ταῖς πολλαῖς μυριάσι τῶν ἀγγέλων δορυφορούμενον· ἔπειτα θρόνον δόξης ἀνυψούμενον καὶ ἐπ' αὐτὸν τὸν βασιλέα προκαθήμενον, καὶ πᾶν φῦλον ἀνθρώπων, ὅσον παρῆλθεν εἰς γένεσιν καὶ ἡλίῳ κατελάμφθη
461 M. καὶ τούτου τοῦ ἀέρος ἀνέσπασεν, ἐν δύο μέρεσιν ἀποκεκριμένον καὶ προσεστηκὸς τῷ κριτηρίῳ τὸ πλῆθος. ἐκαλοῦντο δὲ οἱ μὲν ἀρνειοί, ὅσοι ἐκ δεξιῶν· ἐρίφους δὲ τοὺς ἐπὶ θάτερον ἤκουσα, ἐκ τῆς ὁμοιότητος τῶν τρόπων ἐφ' ἑαυτοὺς τὰς προσηγορίας ἑλκύσαντας. καὶ διαλέξεις ἐκεῖ τοῦ δικαστοῦ

2 cf Athan Contr Ar III 26, 332 A (Migne)   5 cf Contra usur p 196, 16   11 Act 1, 24; 15, 8   13 Matth 25, 31 sq

SZAL FPH 1 ἔχρισεν A   ἐκείνου: αὐτοῦ PH   3 αὐτοῖς H   4 μορφῆς: συμφορᾶς FPH   5 προσδοκωμένων: δεσποτικῶν F   6 ἀνοίγοντες v   7 καὶ pr om P   10 γινόμενον PHv   12-13 ἀγγέλων v   13 οὗ πολλάκις ἠκούσατε om PH   16-17 ἔπειτα usque ad προκαθήμενον om SZ add in summo folio Z²   17 καὶ usque ad προκαθήμενον om v   19 τούτου τοῦ ἀέρος: τὸν ἀέρα P   ἀνέσπασεν: ἐσπάσατο P ἐπέσπατο H   20 προεστηκὸς A προεστὸς F προεστὼς PHv   τῷ κριτηρίῳ SZ: τοῦ κριτηρίου cett v   τὸ πλῆθος om FPHv   21 οἱ μὲν om FPH   ἔριφοι PH   δὲ τοὺς : οἱ PH   22 ἤκουσα: πρέπουσας PH   ἑαυτοῖς PH   23 ἑλκύσαντας Lv: ἑλκύσαντες cett   διάλεξις FPH

πρὸς τοὺς κρινομένους καὶ ἀποκρίσεις τῶν εὐθυνομένων πρὸς τὸν βασιλέα. ἀπεκληροῦτο δὲ ἑκάστοις τὰ πρόσφορα· τοῖς μὲν τὸν ἄριστον βεβιωκόσι βίον βασιλείας ἀπόλαυσις, τοῖς δὲ μισανθρώποις καὶ πονηροῖς τιμωρία πυρὸς καὶ αὕτη διαιωνίζουσα.

Ἐγράφη δὲ τὰ πάντα ἐπιμελῶς καὶ ἀκριβὲς ἡμῖν τὸ δικαστήριον ἀνεζωγραφήθη παρὰ τοῦ λόγου, οὐκ ἄλλου του χάριν ἢ τοῦ μαθεῖν εὐποιίας χρηστότητα. αὕτη γάρ ἐστιν ἡ τὸν βίον συνέχουσα, μήτηρ τῶν πενομένων, διδάσκαλος τῶν πλουσίων, ἀγαθὴ κουροτρόφος, πρεσβυτέρων γηρωκόμος, ταμιεῖον τῶν δεομένων, κοινὸς τῶν ἀτυχούντων λιμήν, πάσαις ἡλικίαις καὶ συμφοραῖς τὴν ἀφ' ἑαυτῆς μερίζουσα πρόνοιαν. ὡς γὰρ οἱ ἀγωνοθέται τῆς ματαιότητος ὑπὸ σάλπιγγι τὴν ἑαυτῶν φιλοτιμίαν σημαίνοντες πᾶσι τοῖς τῆς παλαίστρας τὴν τοῦ πλούτου διανομὴν ἐπαγγέλλονται, οὕτως ἡ εὐποιία ἅπαντας πρὸς ἑαυτὴν καλεῖ τοὺς ἐν δυσκολίαις καὶ περιστάσεσιν, οὐ πληγῶν τιμὰς τοῖς προσιοῦσιν, ἀλλὰ συμφορῶν θεραπείας μερίζουσα. ἔστι δὲ αὕτη πάσης ἐπαινουμένης πράξεως ὑψηλοτέρα, θεοῦ πάρεδρος, τοῦ ἀγαθοῦ φίλη καὶ πολλὴν πρὸς αὐτὸν τὴν οἰκείωσιν ἔχουσα. οὕτω τοι πρὸ πάντων τὰς ἀγαθὰς καὶ φιλανθρώπους πράξεις αὐτὸς ὁ θεὸς ἡμῖν αὐτουργῶν ἀναφαίνεται· τὴν γὰρ κτίσιν τῆς γῆς καὶ τὴν τοῦ οὐρανοῦ διακόσμησιν καὶ τὴν εὔτακτον ἐναλλαγὴν τῶν ὡρῶν καὶ ἡλίου θερμότητα καὶ κρυστάλλου γένεσιν ψύχουσαν καὶ πάντα τὰ καθ' ἕκαστον οὐκ αὐτὸς ἑαυτῷ ὁ

10 Hom ι 27 23 cf In inscr psal V, 29,18-34,15 (Jaeger)

SZAL FPH 1 ἀπόκρισις LFPH 2 ἀπεκληροῦντο PH 6 γράφει v τὰ om v 7 του: τινὸς PH 8 ἡμᾶς post μαθεῖν add LFPHv 9 τὸν ἡμέτερον post συνέχουσα add PH 10 γηροκόμος LFv 11 ταμεῖον v 12 πάσαις: πάσῃ P πᾶσα H ἡλικίαις: ἡλικίᾳ PH συμφοραῖς: συμφορᾷ PH ἀφ' om PH 13-14 σάλπιγγος v 16 πρὸς ἑαυτὴν συγκαλεῖ ἅπαντας PH 17 ἀμείβουσα post προσιοῦσιν add PH 20 ἔχουσα post πολλὴν PH τοι: σοι A δὴ P 21 πράξεις post ἀγαθὰς PH αὐτὸς om PH 22 ἡμῶν FPH φαίνεται F κτῆσιν F 23 τοῦ om A 25 τὰ om SZ ἑαυτοῦ AF

θεός (ἀπροσδεὴς γὰρ τῶν τοιούτων ἐκεῖνος), ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν διηνεκῶς ἐνεργεῖ, γεωργὸς ἀόρατος τῆς τῶν ἀνθρώπων τροφῆς, σπορεὺς εὔκαιρος καὶ ὀχετηγὸς ἐπιστήμων. οὗτος γὰρ δίδωσι κατὰ τὸν Ἡσαΐαν σπέρμα τῷ σπείροντι, καὶ τὸ ὕδωρ ἐκ νεφελῶν νῦν μὲν ἠρεμαῖον ἐπιρραίνει τῇ γῇ, πάλιν δὲ λάβρον καταχεῖ τῶν αὐλάκων. ὅταν δὲ αὐξηθῇ τὰ λήια καὶ παρέλθῃ τὸ χλοαινόμενον, τὰς νεφέλας ἀποσκεδάζων τοῦ οὐρανοῦ παντὸς τότε προκαλύμματος γυμνὸν αὐτοῖς ἐφίστησι τὸν ἥλιον θερμὴν καὶ ἔμπυρον διατείνοντα τὴν ἀκτῖνα, ἵν' ὡραῖοι γένωνται πρὸς τομὴν οἱ ἀστάχυες. τρέφει καὶ ἄμπελον ταῖς ὥραις τῷ διψῶντι τὸ ποτὸν εὐτρεπίζων καὶ ἀγέλας ἡμῖν τρέφει διαφόρων γενῶν, ἵν' ὑπάρχῃ τοῖς ἀνθρώποις ἄφθονον ὄψον· καὶ τῶν μὲν αἱ δοραὶ ἔριον γεωργοῦσαι τὴν σκέπην παρέχουσι, τῶν δὲ τὰ ὑποδήματα ἡμῖν ἀπεργάζονται. ὁρᾷς ὅτι πρῶτος τῆς εὐποιίας εὑρετὴς ὁ θεός, οὕτω τρέφων τὸν πεινῶντα καὶ ποτίζων τὸν διψῶντα καὶ ἀμφιεννὺς τὸν γυμνόν, ὡς προείρηται.

464 M. Εἰ δὲ θέλεις ἀκοῦσαι πῶς καὶ θεραπεύει τὸν κεκακωμένον, μάνθανε· τίς ἐδίδαξε τὴν μέλισσαν ἐργάζεσθαι τὸν κηρὸν καὶ σὺν ἐκείνῳ τὸ μέλι; τίς τὴν πίτυν καὶ τὴν τερέβινθον καὶ τῆς μαστίχης τὸ δένδρον τὸν λιπαρὸν ἐκεῖνον χυμὸν ἀποστάζειν ἐποίησεν; τίς τὴν Ἰνδῶν χώραν ἐδημιούργησε ξηρῶν καρπῶν καὶ εὐωδῶν μητέρα; τίς τὴν ἐλαίαν ἔφυσε

1 cf Plot Enn V, 9, 4 4 Is 55, 10 11 Ps 103 (104), 27 15 cf In Cant VI, 453, 11 (Jaeger) 23 cf Plat Crit 115a

SZAL FPH 1 ἐδημιούργησεν post θεὸς add PH 2 ὢν post γεωργὸς add PH 3 καὶ om PH οὕτως F 4 δίδωσι om FPH δίδωσι post Ἡσαΐαν v 5 πάλιν: νῦν PH 6 ἐπιχεῖ P ταῖς αὔλαξι PH 7 χλοευόμενον L (in mg 'χλιαινόμενον forte') 8 περικαλύμματος PH 10 ὥριμοι PH πρὸς τομὴν post ἀστάχυες ALF στάχυες v 12 διατρέφει F ὑπάρχῃ post ἀνθρώποις PH 13 αἱ usque ad παρ(έχουσι) om H 14 παρέχωσι Fv 15 ἀπεργάζωνται v τῆς om v εὑρετὴς PH: ἐργάτης SZAL ἐραστὴς Fv(post πρῶτος) 16 οὕτως L οὗτος H καὶ usque ad διψῶντα om PH 18 καὶ om PH 20 τὴν alt om PHv 21 τῶν λιπαρῶν ἐκείνων χυμῶν LF τὸν λιπαρὸν ex τῶν λιπαρῶν A χυμὸν post ἀποστάζειν PH 22 ἢ ante τίς add v 23 ἐφύτευσεν A

πόνων σωματικῶν καὶ ἀλγηδόνων ἐπίκουρον; τίς ἔδωκεν ἡμῖν ῥιζῶν καὶ βοτανῶν διάγνωσιν καὶ τῶν ἐν αὐταῖς ποιοτήτων τὴν μάθησιν; τίς τὴν ποιητικὴν ὑγιείας ἰατρικὴν συνεστήσατο; τίς ἀνῆκεν ἐκ τῆς γῆς θερμῶν ὑδάτων πηγάς, τὰς μὲν τὸ ψυχρὸν καὶ ὑγρὸν ἡμῶν ἰωμένας, τὰς δὲ τὸ ξηρὸν ἢ πεπυκνωμένον λυούσας; καὶ προσῆκεν εὐκαίρως εἰπεῖν κατὰ τὸν Βαρούχ· Οὗτος ἐξεῦρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακὼβ τῷ παιδὶ αὐτοῦ. διὰ τοῦτο τέχναι ἔμπυροι καὶ πυρὸς χωρὶς καὶ ἄλλαι ἔνυδροι καὶ μυρίαι τῶν ἐπιτηδευμάτων εὑρέσεις, ἵνα ταῖς τοῦ βίου χρείαις ἀνενδεὴς ἡ διακονία τελῆται· καὶ ὁ μὲν θεὸς οὕτως, ὁ πρῶτος τῆς εὐποιίας εὑρετὴς καὶ τῶν ἡμῖν ἀναγκαίων πλούσιος ὁμοῦ καὶ συμπαθὴς χορηγός.

Ἡμεῖς δὲ οἱ καθ' ἕκαστον γράμμα τῆς γραφῆς παιδευόμενοι ζηλοῦν τὸν ἑαυτῶν κύριον καὶ δημιουργόν, καθ' ὅσον τῷ θνητῷ ἡ τοῦ μακαρίου καὶ ἀθανάτου μίμησις ἐφικτή, πάντα παρασύρομεν πρὸς τὴν οἰκείαν ἀπόλαυσιν καὶ τὰ μὲν τῇ ἑαυτῶν ἀποκληροῦμεν ζωῇ, τὰ δὲ κληρονόμοις ταμιευόμεθα· τῶν δὲ δυσπραγούντων λόγος οὐδεὶς οὐδὲ τῶν πενομένων ἀγαθὴ μέριμνα. ὢ τῆς ἀνηλεοῦς γνώμης. ἄνθρωπος ἄνθρωπον ὁρᾷ ἄρτου πενόμενον καὶ τὴν ἀναγκαίαν ζωπύρησιν τῆς τροφῆς οὐκ ἔχοντα. οὐκ ἐπαρκεῖ δὲ προθύμως καὶ ὀρέγει τὴν σωτηρίαν, ἀλλὰ περιορᾷ οἷόν τι φυτὸν εὐθαλὲς ὑδάτων ἀπορίᾳ ἐλεεινῶς ξηραινόμενον, καὶ ταῦτα πλημμυροῦσαν ἔχων τὴν ἀφθονίαν καὶ πολλοῖς ἐποχετεύειν δυνάμενος τὴν ἀπὸ τῶν ὑπαρχόντων παραμυθίαν. ὡς γὰρ μιᾶς πηγῆς ἐπιρροὴ

7 Baruch 3, 37   9 Plat Prot 321e   16 cf Prof chr VIII, 1, 138, 6 (Jaeger) De perf VIII, 1, 178, 11; De an et res 46,89 C (Migne)

SZAL FPH 2 αὐτοῖς P   3 πιοτήτων F   τὴν ante μάθησιν om ALFv   τῆς ante ὑγιείας add v   6 προσήκει FP   7 κατὰ τὸν: καὶ τὸν H καὶ τὸ τοῦ v   8 αὐτὴν om H   καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἠγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ post αὐτοῦ add v   9 ἔμπειροι P   11 τελῆται: γένηται FPHv   καὶ om F   12-13 καὶ usque ad χορηγός om PH   13 συμπαθὴς χορηγός: συγχορηγός Z   14 δὲ om F   15 καὶ ante ζηλοῦν add H   21 πενόμενον: δεόμενον P   ζωπύρησιν post τροφῆς H   22 ἔχοντας H   23 εὐπορία PH   26 ἀπορροὴ PH

πολλὰς πεδιάδας ἀνηπλωμένας πιαίνει, οὕτως καὶ μιᾶς οἰκίας εὐπορία δήμους πενήτων ἐξαρκεῖ διασώσασθαι, μόνον ἐὰν μὴ γνώμη φειδωλὸς καὶ ἀκοινώνητος ὡς λίθος ἐμπεσοῦσα τῇ διεξόδῳ τὴν ἐπιρροὴν ἀνακρούσηται.

Μὴ τὰ πάντα τῇ σαρκί· ζήσωμέν τι καὶ τῷ θεῷ. τρυφὴ μὲν γὰρ ἐπεισελθοῦσα δι' ἀπολαυσέως ὀλίγον τῆς σαρκὸς μόριον θεραπεύει, τὴν φάρυγγα· τῇ γαστρὶ δὲ τὰς ὕλας ἐνσήψασα τέλος ἔχει τὸν ἀφεδρῶνα. ἔλεος δὲ καὶ εὐποιία θεῷ τέ εἰσι πράγματα φίλα καί, ᾧπερ ἂν ἐνοικήσωσιν ἀνθρώπῳ, θεοῦσιν αὐτὸν καὶ πρὸς μίμησιν ἀποτυποῦσι τοῦ
465 M. ἀγαθοῦ, ἵν' ὑπάρχῃ εἰκὼν τῆς πρώτης καὶ ἀκηράτου καὶ πάντα νοῦν ὑπερβαινούσης οὐσίας. τῆς δὲ σπουδῆς τὸ πέρας ὁποῖον ἐγγυῶνται; ἐνταῦθα μὲν καλὴν ἐλπίδα καὶ προσδοκίαν εὐφραίνουσαν, ἐν δὲ τοῖς ἔπειτα, ὅταν τὴν ῥέουσαν ταύτην ἀποσκευασάμενοι σάρκα τὴν ἀφθαρσίαν μετενδυσώμεθα, μακαρίαν ζωήν, ἄληκτον καὶ ἀνώλεθρον, ἐν θαυμασταῖς τισι καὶ νῦν οὐ γινωσκομέναις ἡμῖν εὐπαθείαις εὐτρεπισμένην.

Οὐκοῦν οἱ λογικοὶ κτισθέντες καὶ τὸν νοῦν ἔχοντες τῶν θείων ἑρμηνέα καὶ παιδευτὴν μὴ τοῖς προσκαίροις δελεασθῆτε. κτήσασθε δὲ τὰ μηδέποτε καταλιμπάνοντα τὸν κτησάμενον· ὁρίσατε μέτρα τῇ χρήσει τοῦ βίου. μὴ πάντα ἡμέτερα, ἀλλὰ μέρος ἔστω καὶ τῶν πενήτων τῶν ἀγαπητῶν τοῦ θεοῦ· πάντα γὰρ τοῦ θεοῦ, τοῦ κοινοῦ πατρός· ἡμεῖς δὲ ἀδελφοὶ ὡς ὁμόφυλοι· ἀδελφοὺς δὲ τὸ μὲν ἄριστον καὶ δικαιότερον κατ' ἰσομοιρίαν μεταλαγχάνειν τοῦ κλήρου· ἐν δὲ τάξει δευτέρᾳ, κἂν τὸ πλέον εἷς ἢ δεύτερος σφετερίσηται, τὸ γοῦν

8 Matth 15, 17   15 I Cor 15, 53   22 cf Epict Diss I, 13, 3-5

SZAL FPH 1-2 μιᾶ οἰκία ς fin eras F   2 εὐπορία om F   4 ἐξόδῳ P   5 τὰ om v   τῷ om F   5-6 τρυφὴ μὲν γὰρ ἐπεισελθοῦσα δι' ἀπολαύσεως SZ: τρυφῆς μὲν παρεθείσης καὶ ἀπολαύσεως AL τρυφῆς μὲν γὰρ αἴσθησις καὶ ἀπόλαυσις FPH (γὰρ om) v (τροφῆς)   8 ἐνσκήψασα P   9 ᾧπερ ἂν: ᾧ ἐὰν P ὡς ἂν H   οἰκήσωσιν H   16 ἄληκτον om PH   17 ηὐτρεπισμένην Lv   18-19 τὸν θεῖον AL τὸν θείων P   20 δὲ om H   τὰ: τὸν SZAL   21 ποιῶμεν post πάντα add PH (ποιοῦμεν)   ὑμέτερα v   22 καὶ om F   23 τοῦ θεοῦ om PH   24 ὁμόφυλοι· ἀδελφοὺς δὲ FPHv: ὁμοφύλοι ἀδελφούς· (sic) L ὁμοφύλους ὡς ἀδελφοὺς SZ ὁμοφύλους ἀδελφοὺς A   25 λαγχάνειν PHv

μέρος κερδανέτωσαν οἱ λειπόμενοι. εἰ δέ τις καθόλου κύριος εἶναι τῶν πάντων ἐθέλοι καὶ αὐτῆς τῆς τρίτης ἢ πέμπτης μοίρας ἐξείργων τοὺς ἀδελφούς, οὗτος πικρὸς τύραννος, βάρβαρος ἀδιάλλακτος, θηρίον ἄπληστον, μόνον ἡδέως περιχαίνων τῇ θοίνῃ, μᾶλλον δὲ καὶ αὐτῶν ἀγριώτερος τῶν θηρίων· εἴγε λύκος μὲν τὸν λύκον εἰς βορὰν παραδέχεται καὶ κύνες ἐν ταὐτῷ πολλοὶ ἓν σπαράττουσι σῶμα· ὁ δέ, ἄπληστος, οὐδένα τῶν ὁμοφύλων εἰς τὴν μετουσίαν παραλαμβάνει τοῦ πλούτου. ἀρκεῖ σοι ἡ σύμμετρος τράπεζα. μὴ πρὸς τὸ πέλαγος τῆς ἀκολάστου πανδαισίας ἐκπέσῃς· χαλεπὸν γὰρ τὸ ἐπ' ἐκείνης ναυάγιον, οὐ πέτραις περιρρηγνύον ὑφάλοις, ἀλλ' εἰς τὸ σκότος ἐξωθοῦν τὸ βαθύτατον, ὅθεν οὔποτε ὁ ἐμπεσὼν ἐκβήσεται.

Χρῆσαι, μὴ παραχρήσῃ· τοῦτο γάρ σε καὶ Παῦλος ἐδίδαξεν. ἄνες σαυτὸν ἀπολαύσει μεμετρημένῃ· μὴ βακχεύσῃς ταῖς ἡδοναῖς· μὴ πάντων ἁπλῶς ζῴων ὄλεθρος ἔσο, τετραπόδων μεγάλων, τετραπόδων μικρῶν, ὀρνίθων, ἰχθύων, τῶν εὐπορίστων, τῶν σπανίων, τῶν εὐώνων, τῶν πολυτίμων· μὴ πολλῶν θηρευτῶν ἱδρῶτι μίαν πλήρου γαστέρα, ὥσπερ τι φρέαρ βαθύτατον πολυχειρίᾳ τῶν χωννύντων μὴ γεμιζόμενον. διὰ τοὺς τρυφῶντας οὐδὲ ὁ βυθὸς τῆς θαλάσσης ἀνενόχλητος μένει οὐδὲ οἱ τῷ ὕδατι ἐννηχόμενοι ἰχθύες μόνον ἀγρεύονται, ἀλλὰ καὶ ὅσα ἅλια ζῷα τῇ ὑποστάθμῃ τῶν ὑδάτων ἐμφέρεται, καὶ ταῦτα πρὸς τὴν ἤπειρον καὶ τὸν ἀέρα τοῦτον ἐξέλκεται. οὕτως τὰ γένη τῶν ὀστρέων οὐκ ἔλαθε

11 cf In inscr psal V, 59, 8 (Jaeger) 14 I Cor 7, 31

SZAL FPH 1 κύριος καθόλου PH 2 τῶν om PH αὐτῆς: ἕκτης (ex αὐτῆς) Z[2] τῆς om H τῆς τρίτης om SZA puncta supra τῆς et τρ. scr L 5 περιχαῖνον FPHv περιχαίρων L (ex corr) αὐτὸς AL 6 θηρῶν P 11 ἐπ' ἐκείνης: ἐπεκείνη P ἐκείνης H ἐπικείμενον v περιρηγνύμενον PH 12 οὐδέποτε PH 14 χρῆσαι: χρῆσὲ (sic) L (in mg 'χρήσῃ forte') παραχρήσῃ: περισσῶς χρήσῃ PH 15 αὐτὸν H βακχεύσῃ SZAL 16 τῶν post ἁπλῶς add PH 17 μεγάλων om A τετραπόδων om PHv ἰχθύων om A 22 οἱ om v ἐν post οἱ add AL νηχόμενοι v 23 μόνοι v ἅλια SZ: ἄθλια cett v ὑποστάθμῃ: ὑποστια ut vid SZ ὑποστάσει AL

καὶ ὁ ἐχῖνος ἀγρεύεται καὶ ἡ σηπία ἕρπουσα σαγηνεύεται καὶ ὁ πολύπους ταῖς πέτραις προσπεφυκὼς ἀποσπᾶται καὶ οἱ κοχλίαι τῶν κατωτάτων βυθῶν ἀποσύρονται καὶ πάντα
468 M. γένη ζῴων, ὅσα τοῖς τῆς ἐπιφανείας κύμασιν ἐπινήχεται καὶ ὅσα τὸν πυθμένα τῆς θαλάσσης ἔλαχε κατοικεῖν, πρὸς τὸν ἀέρα τοῦτον ἐκφέρεται, τῆς τῶν φιληδόνων μηχανῆς ποικίλα κατ' ἐκείνων σοφιζομένης τὰ θήρατρα.

Οἷα δὲ καὶ τὰ ἑξῆς τῶν τρυφώντων; ἐπάναγκες γὰρ τὴν κακίαν, ὅπου ποτ' ἂν ὡς νόσος ἐνσκήψῃ, τὰς ἀκολούθους ὕλας ἐφέλκεσθαι. διὸ οἱ τὴν ἁβροδίαιτον καὶ συβαριτικὴν παρατιθέμενοι τράπεζαν ἕλκονται πρὸς ἀνάγκην εἰς κατασκευὰς μεγαλοφυῶν οἰκοδομημάτων καὶ τὴν πολλὴν εὐπορίαν δαπανῶσιν εἰς μέγεθος οἴκων καὶ κόσμον περίεργον. ἐπὶ τούτοις τὰς κλισίας φιλοκαλοῦσιν, ἐσθῆτος ἀνθινῆς καὶ πεποικιλμένης φροντίζουσι καὶ τραπέζας πολυταλάντους ἀργύρου χαλκεύονται, τὰς μὲν εἰς λειότητα ἐληλαμένας, τὰς δὲ πεποικιλμένας τῇ γλυπτικῇ, ὡς ἐξεῖναι ὁμοῦ τῇ φάρυγγι καὶ τὴν ὄψιν εὐωχεῖσθαι ταῖς ἱστορίαις. ἐπιλόγισαί μοι τὰ ἑξῆς· κρατῆρας, τρίποδας, κάδους, τὰ πρόχοα σκεύη, τὰ ὀψοφόρα, ἐκπωμάτων γένη μυρία, γελωτοποιούς, μίμους, κιθαριστάς, ᾠδούς, κομψολόγους, μουσικούς, μουσικάς, ὀρχηστρίδας, πάντα τῆς ἀσελγείας τὸν ὁρμαθόν, παῖδας θηλυνομένους ταῖς κόμαις, κόρας ἀναιδεῖς, ἀδελφὰς τῆς Ἡρωδιάδος εἰς ἀκοσμίαν, ἀναιρούσας Ἰωάννην, τὸν ἐν ἑκάστῳ θεοειδῆ καὶ φιλόσοφον νοῦν.

14 cf Faciamus 44, 292 C (Migne) = Greg? De mort p 59, 8 sqq 21 cf Eccl 2, 8 24 Matth 14, 3 sqq Luc 3, 19

SZAL FPH 1 καὶ pr om H 1-2 ἡ—καὶ pr om sed add in mg L 4 τῶν post γένη add SZ 7 ποικίλης F 8 δὲ: γὰρ SZAL 9 ὅπου πότ': ὅπουπερ PH ἢ post ἂν add PH ὡς: ἡ v ἐνσκήψασα PH 10 καὶ post διὸ add v 11 τράπεζαν ante παρατιθέμενοι H εἰς om PH 11-12 κατασκευῆς PH 13 μεγέθη P 14 τὰς usque ad καὶ (15) om PH κλισίας F κλισίας (ex ἐκκλησίας) A: ἐκκλησίας SZL καὶ ante πεποικιλμένης om ALF 15 πάσης ante πεποικιλμένης add v φροντίζουσι SZ: om ALF πληροῦντες v καὶ om v 16 ἀργυρίου F ἐξ ἀργύρου PH λειότητας SZALF ἐληλασμένας ALFH 17 πεποικιλμένας om sed add in mg P 21 μουσικάς om H 25 καὶ om H

Τούτων πάντων ἐπὶ τῆς οἰκίας τελουμένων προσεδρεύουσι τῷ πυλῶνι μυρίοι Λάζαροι, οἱ μὲν ἡλκωμένοι χαλεπῶς, ἄλλοι τὸν ὀφθαλμὸν ἐκκεκομμένοι, ἕτεροι λώβην στένοντες τῶν ποδῶν, τινὲς δὲ αὐτῶν ἕρποντες παντελῶς καὶ πάντων τῶν μελῶν στέρησιν ὑπομείναντες. βοῶντες δὲ οὐκ ἀκούονται· κωλύει γὰρ αὐλῶν ἡ ἠχὴ καὶ τὰ μέλη τῶν αὐτοφώνων ᾠδῶν καὶ ὁ τοῦ πλατέος γέλωτος καγχασμός. ἂν δέ που καὶ ἐπὶ πλέον διοχλήσωσι τὰς θύρας, ἀναπηδήσας ποθὲν ἀνηλεοῦς δεσπότου θρασὺς πυλωρὸς ἀπελαύνει ῥάβδοις, κύνας ἀποκαλῶν καὶ μάστιξιν ἐπιξαίνων τὰ τραύματα. ἀπέρχονται δὲ οἱ τοῦ Χριστοῦ φίλοι, τῶν ἐντολῶν τὸ κεφάλαιον, οὐκ ἄρτου βραχέος, οὐκ ὄψου μεταλαχόντες, ὕβρεις δὲ καὶ πληγὰς προσκερδάναντες· ἔνδον δὲ ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ τοῦ μαμωνᾶ οἱ μὲν ὡς ὑπέραντλα πλοῖα τὴν τροφὴν ἀποβλύζουσιν, ἄλλοι τῇ τραπέζῃ ἐπικαθεύδουσι παρεστώτων τῶν ἐκπωμάτων. διπλῆ δὲ ἡ ἁμαρτία κατὰ τὴν ἀσχήμονα οἰκίαν πολιτεύεται, ἡ μὲν ἐπὶ τῷ κόρῳ τῶν μεθυόντων, ἡ δὲ ἐπὶ τῷ λιμῷ τῶν ἐλαθέντων πτωχῶν.

Ταῦτα εἰ ἐποπτεύει ὁ θεός, ὥσπερ οὖν ἐφορᾷ, τίνα τοῦ βίου τὴν καταστροφὴν ἐννοεῖτε οἱ μισόπτωχοι; εἴπατε· ἢ οὐκ ἴστε, ὅτι πάντα τὰ φρικώδη καὶ φοβερὰ ὑποδείγματα τῶν τοιούτων χάριν τὸ ἱερὸν εὐαγγέλιον ἐκβοᾷ καὶ μαρτύρεται; καὶ ἀναγέγραπται μὲν βαρέα βρυχόμενος καὶ στένων ὁ ἐν τῇ βύσσῳ τραφεὶς καὶ ἐν τῇ ἀβύσσῳ τῶν κακῶν συνεχό-

2 et 23 Luc 16, 19 sqq 19 cf In Cant VI, 141, 8 (Jaeger)

SZAL FPH 3 τὸν ὀφθαλμὸν SZv: τῶν ὀφθαλμῶν cett 4 τῶν om PH 5 ὑπομένοντες FPH γρ ὑπομένοντες in mg L 6 ἡ SZv: om cett αὐτομάτων v 7 καὶ alt om PH 9 ῥάβδοις ἀπελαύνει PH ἀναιδεῖς ante κύνας add LFv 10 καταξαίνων PH 11 τῶν ἐντολῶν τὸ κεφάλαιον: τὸ κεφάλαιον τῶν ἐντολῶν H τὸ κεφάλαιον τῶν ἀρετῶν P 12 βραχέως F μετασχόντες v 13 δὲ om F 14 τρυφὴν P ἀναβλύζουσιν PH 15 τῶν om P 16 ἡ om v ἐμπολιτεύεται v 17 ἡ post δὲ add F 18 ἐλασθέντων F cf 105, 16 19 οὖν post ταῦτα add PH ἐποπτεύοι PH ὁ F: om cett v οὖν: καὶ PH om F 20 τὴν om v ἢ: εἰ F ἦ v 21 τὰ om A 23 βρυχώμενος LF 24 καὶ om PH

469 M. μενος· ἄλλος δὲ πάλιν ὁμότροπος τούτου κατεδικάσθη θάνατον ἀπροσδόκητον, ἐν τῇ ἑσπέρᾳ τὴν ἑωθινὴν τρυφὴν βουλευόμενος καὶ τοῦ ὄρθρου μὴ καταλαβὼν τὴν ἀκτῖνα. μὴ θνητοὶ τὴν πίστιν καὶ ἀθάνατοι τὴν ἀπόλαυσιν· οὕτως γὰρ ἔχομεν γνώμης οἱ τὰ πάντα θέλοντες τῇ τῆς σαρκὸς κολακείᾳ χαρίζεσθαι, ὡς ἀδιάδοχοι οἰκοδεσπόται, ὡς διηνεκεῖς τῶν ἐπὶ γῆς κύριοι, ἐν τῷ θέρει τὴν σπορὰν μεριμνῶντες καὶ ἐν τῇ σπορᾷ τὴν τοῦ θέρους θυμηδίαν ἐλπίζοντες· φυτεύοντες τὴν πλάτανον καὶ τοῦ ὑψηλοῦ δένδρου τὴν σκιὰν ἐλπίζοντες· καταπηγνύντες τὸν πυρῆνα τοῦ φοίνικος καὶ τὴν γλυκύτητα τῶν καρπῶν ἀναμένοντες· καὶ ταῦτα πολλάκις ἐν πολιᾷ, ὅτε τὸ μετόπωρον τῆς ἡλικίας ἐνέστηκεν, ὅτε ἐγγὺς ὁ τοῦ θανάτου χειμών, λείπουσι δὲ τῇ ζωῇ οὐ κύκλος ἐνιαυτῶν, ἀλλὰ τρεῖς ἢ τέτταρες ἡμέραι.

Λογισώμεθα τοίνυν οἱ λογικοί, ὅτι παροδικὸς ὁ βίος ἡμῶν καὶ ῥέων ὁ χρόνος ἄστατός τε καὶ ἄσχετος, ὥσπερ τι ῥεῦμα ποταμοῦ, πᾶν τὸ ἐν αὐτῷ τυγχάνον ἐλαύνων πρὸς τὸ τῆς φθορᾶς τέλος· καὶ εἴθε, βραχὺς ὢν καὶ ἐπίκηρος, ὑπῆρχεν ἀνεύθυνος. τοῦτο δέ ἐστι τὸ ἐπικίνδυνον, τὸ ἑκάστης ὥρας, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῶν λόγων, ὧν φθεγγόμεθα, τῷ ἀδεκάστῳ δικαστηρίῳ τὴν ἀπολογίαν ὀφείλειν. διὸ καὶ ὁ μακάριος ψαλμῳδὸς πρὸς ὁμοίαν τῶν νῦν λεγομένων ἔννοιαν ἑαυτὸν ἀναφέρων ἐπιθυμεῖ γνῶναι τοῦ ἰδίου τέλους τὴν προθεσμίαν. ἐκλιπαρεῖ δὲ τὸν θεὸν τῶν ἐπιλοίπων ἡμερῶν διδαχθῆναι

1 cf Or dom 44, 1176 C (Migne) 3 Luc 12, 20 23 Ps 89, 10

SZAL FPH 1 δὲ: τε A πάλιν om F 2 τρυφὴν: τροφὴν v om PH 5 ἔχωμεν F τῇ post σαρκὸς PH 8 καὶ om F θέρους SZ: ἀέρος ALFH ἔαρος P θερισμοῦ v 9-10 φυτεύοντες usque ad ἐλπίζοντες om PH 12 τὸ usque ad ἐνέστηκεν, ὅτε om v ὁ ante τοῦ om v 13 κύκλοι FPH ἐνιαυτοῦ SZAL 15 οἱ: ὦ FPH ὡς v 17 ποτάμιον PH τυγχάνον: προστυχὸν PH ἐλαύνων: ἕλκων καὶ σύρων PH τὴν ἀπώλειαν καὶ post πρὸς add PH 18 ἂν καὶ post ὑπῆρχεν add PH 19 τὸ alt: ὅτι PH τὸ ἔργον post ὥρας add PH 20 ἀδεκάστω SZv: ἑκάστω A ἐσχάτω LFPH 21 ὀφείλει P δᾶδ ὁ post μακάριος add PH 23 ἐπεθύμει PH 24 ἐλιπάρει PH

τὸν ἀριθμόν, ἵνα πρὸς τὰ ἔργα τῆς ἐξόδου παρασκευάσηται, μὴ ταραχθῇ δὲ ἀθρόον ὡς ἀνέτοιμος ὁδοιπόρος μεταξὺ βαδίζων καὶ τὰ ἀναγκαῖα τῶν ἐφοδίων περιζητῶν. φησὶ γοῦν οὕτως· Γνώρισόν μοι, κύριε, τὸ πέρας μου καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν μου τίς ἐστιν, ἵνα γνῶ, τί ὑστερῶ ἐγώ. ἰδοὺ παλαιστὰς ἔθου τὰς ἡμέρας μου καὶ ἡ ὑπόστασίς μου ὡσεὶ οὐδὲν ἐνώπιόν σου. βλέπε ψυχῆς ἀγαθῆς μέριμναν συνετήν, καὶ ταῦτα ἐν βασιλικῷ ἀξιώματι. ἐνοπτρίζεται γὰρ τὸν βασιλέα τῶν βασιλέων καὶ τὸν κριτὴν τῶν κριτῶν καὶ ζητεῖ τὸν τέλειον κόσμον τῶν ἐντολῶν κομισάμενος ἀπελθεῖν ἄρτιος καὶ ἀνελλιπὴς τῆς ζωῆς τῆς ἐκεῖσε πολίτης, ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

4 Ps 38, 5 sq   9 I Tim 6, 15   13 Rom 16, 27

SZAL FPH 2 ἀθρόως v   ἕτοιμος P   3 ἐπιζητῶν PH   4 οὖν v οὕτως om v   7-8 ψυχῆς συνετῆς μέριμναν ἀγαθήν LFPHv   9 βασιλεύοντων PH   τὸν alt om P   10 κοσμησάμενος LF   11 καὶ ἀνελλιπὴς om v   τῆς ζωῆς om P   13 ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας SZv (add τῶν αἰώνων): δι᾽ οὗ καὶ μεθ᾽ οὗ τῷ πρι ἡ δόξα ἅμα τῷ ἁγίῳ πνι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων AL δι᾽ οὗ καὶ μεθ᾽ οὗ ἡ δόξα τῶ πατρὶ ἅμα τῶ ἁγίω πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων F ὧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων PH

IN ILLVD QVATENVS VNI EX HIS FECISTIS MIHI FECISTIS

(vulgo De pauperibus amandis II)

EDIDIT

ADRIANVS VAN HECK

CONSPECTVS SIGLORVM

(IN ILLVD QVATENVS VNI EX HIS FECISTIS MIHI FECISTIS)

L Codex Leidensis Gronovianus 12 chartaceus saec. XVI
Λ Codex Londinensis Musei Britannici Old Royal 16 D I membranaceus saec. XII
S Codex Vaticanus graecus 1907 chartaceus saec. XII vel XIII ineuntis
Z Codex Vaticanus graecus 1433 membranaceus saec. XIII
M Codex Mediolanensis Ambrosianus graecus C 135 inf. membranaceus saec. XI exeuntis
W Codex Vindobonensis theologicus graecus 42 chartaceus saec. XII
K Codex Venetus Marcianus graecus 67 membranaceus saec. XI
N Codex Oxoniensis Bodleianus Cromwell 9 membranaceus saec. XII-XIII
O Codex Monacensis graecus 370 (olim Augustanus) membranaceus saec. X
V Codex Vaticanus graecus 450 membranaceus saec. X-XI
G Codex Athous monasterii Iveronensis 26 saec XI
C Codex Parisinus graecus 499 saec. XI
Es Codex Mutinensis II G 13 (olim Estensis 249 T 8, 18) saec. XV-XVI
v textus vulgatus editionis Parisinae (1638) et Mignei
2 ad siglum codicis adpositum (velut Z²) alteram manum significat

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ

ΕΙΣ ΤΟ ΕΦ'ΟΣΟΝ ΕΝΙ ΤΟΥΤΩΝ ΕΠΟΙΗΣΑΤΕ ΕΜΟΙ ΕΠΟΙΗΣΑΤΕ

472 M. Ἔτι πρὸς τῷ θεάματι τῆς φοβερᾶς τοῦ βασιλέως ἐπιφανείας εἰμί, ἣν ὑπογράφει τὸ εὐαγγέλιον· ἔτι κατέπτηχεν ἡ ψυχὴ πρὸς τὸν φόβον τῶν εἰρημένων ἐνατενίζουσα ὡς καθορῶσα τρόπον τινὰ αὐτόν τε τὸν οὐράνιον βασιλέα, καθώς φησιν ὁ λόγος, ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς δόξης φοβερῶς προκαθήμενον· καὶ τὸν μεγαλοπρεπῆ θρόνον ἐκεῖνον, ὅστις ποτὲ καὶ ὁ θρόνος ἐστὶν ὁ χωρῶν ἐν ἑαυτῷ τὸν ἀχώρητον· τάς τε ἀπείρους τῶν ἀγγέλων μυριάδας ἐκείνας ἐν κύκλῳ τὸν βασιλέα περιεστώσας· αὐτόν τε τὸν μέγαν καὶ φοβερὸν βασιλέα ἐκ τῆς ἀφράστου δόξης ἐπὶ τὴν ἀνθρωπίνην κατακύπτοντα φύσιν καὶ πᾶν γένος ἀνθρώπων τῶν ἀφ' οὗ γεγόνασιν ἄνθρωποι καὶ μέχρι τῆς φοβερᾶς ἐμφανείας ἐκείνης εὑρισκομένων ἀθροίζοντά τε πρὸς ἑαυτὸν καὶ κατὰ τὴν ἀξίαν τῶν

3 Matth 25, 40 6 ib 25, 31 sq 9 ib 25, 31 12 Apoc 7, 11

Titulus 1 τοῦ ἁγίου (ἐν ἁγίοις πρς ἡμῶν VGC) γρηγορίου ἐπισκόπου (om V) νύσσης (νύσης GC) LVGC τοῦ αὐτοῦ γρηγορίου v τοῦ αὐτοῦ ΛMWKNO om SZEs 2-4 εἰς τὸ ἐφ' ὅσον ἑνὶ τούτων ἐποιήσατε ἐμοὶ ἐποιήσατε LΛSZMWV (post τούτων add τῶν ἐλαχίστων) εἰς τὸ ῥητὸν τοῦ εὐαγγελίου ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἑνὶ τούτων τῶν ἐλαχίστων καὶ τὰ ἑξῆς KNO (τῶν ἐλαχίστων om) εἰς τὸ ῥητὸν τοῦ εὐαγγελίου ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἑνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων ἐμοὶ ἐποιήσατε G εἰς τὸ ῥητὸν τοῦ εὐαγγελίου ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἑνὶ τούτων τῶν ἐλαχίστων ἐμοὶ ἐποιήσατε καὶ περὶ φιλοπτωχίας C περὶ φιλοπτωχίας λόγος β' et infra εἰς τὸ ῥητὸν — ἑξῆς (= O) v titulum non habet Es
LΛSZ MWKN OVG C Es θελήματι LΛ 6 εἰμί, ἣν: ἡμῖν LΛVCEs εἰμί, ἧς ἡμῖν SZ (ἣν Z² in mg) 8 τῶν post τὸν add MWKGEs οὐράνιον LΛSZVC: οὐρανῶν cett v 10 ἐκεῖνος post θρόνος add G 13 παρεστώσας OG μέγαν καὶ φοβερὸν om G 14 τὸν μέγαν post βασιλέα add G 14-15 κατακρύπτοντα Λ 15 τῶν: τὴν L (in mg τῶν)

βεβιωμένων ἑκάστῳ τὴν κρίσιν ἐπάγοντα, τοῖς μὲν δεξιᾷ τῇ προαιρέσει συζήσασι τὰ δεξιά, καθὼς εἴρηται, χαριζόμενον, τοῖς δὲ σκαιοῖς τε καὶ ἀποβλήτοις τὴν κατάλληλον τοῖς βεβιωμένοις ἀποκληροῦντα ψῆφον, ἐπιλέγοντα ἑκατέροις, τοῖς μὲν τὴν γλυκεῖαν καὶ ἀγαθὴν ἐκείνην φωνὴν ὅτι Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι, τοῖς δὲ τὴν φρικώδη καὶ φοβερὰν ἀπειλὴν ὅτι Πορεύεσθε οἱ κατηραμένοι.

Οὕτω δέ μοι τῆς ψυχῆς πρὸς τὸν τῶν ἀνεγνωσμένων φόβον διατεθείσης, ὡς πρὸς αὐτοῖς δοκεῖν εἶναι τοῖς πράγμασι καὶ τῶν παρόντων ἐπαισθάνεσθαι μηδενός, οὐδεμίαν ὁ νοῦς ἄγει σχολὴν πρὸς ἄλλο τι βλέπειν τῶν προκειμένων εἰς ἐξέτασίν τε καὶ θεωρίαν τῷ λόγῳ· καίτοι γε οὐ μικρὰ ταῦτά ἐστιν οὐδὲ ὀλίγης ζητήσεως ἄξια, τὸ γνῶναι πῶς ἔρχεται ὁ ἀεὶ παρών. Ἰδοὺ γάρ, φησί, μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας· καὶ εἰ μεθ' ἡμῶν νῦν εἶναι πεπίστευται, πῶς ἥξειν
473 M. ὡς οὐ παρὼν ἐπαγγέλλεται; εἰ γὰρ Ἐν αὐτῷ ζῶμέν τε καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν, καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος, οὐδεμία μηχανὴ τοῦ περιδεδραγμένου τῶν πάντων τοὺς ἐν αὐτῷ κατεχομένους τοπικῶς ἀποστήσει, ὥστε ἢ νῦν μὴ παρεῖναι τοῖς ἐμπεριεχομένοις ἢ χρόνοις ὕστερον παρέσεσθαί ποτε προσδοκῆσαι. τίς δὲ καὶ ἡ τοῦ ἀσωμάτου καθέδρα καὶ ἡ τοῦ ἀχωρήτου ἐν τῷ θρόνῳ περιγραφὴ καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, ὡς μείζονα ἢ κατὰ τὸν παρόντα καιρόν, ὑπερθήσομαι. ὅπως δ' ἂν μὴ εἰς τὴν τῶν ἀποβλήτων ἀπωσθείημεν τάξιν, πρὸς

5 Matth 25, 34 6-7 ib 25, 41 14 ib 28, 20 16 Act 17, 28

LΛSZ MWKN OVG C Es 5 ἐκείνην post γλυκεῖαν add SZEs ὅτι: τὸ C 6 τοῦ πατρός μου post εὐλογημένοι add MWKNOVGES v add in mg Z[2] 8 μοι: μου N τὸν om Es 9 post ὡς lacunam tribus asteriscis indicavit punctumque posuit post πράγμασι v τοῖς om V 12 τῷ λόγῳ: τῶν λόγων Λ om G 15 ὑμῶν LV νῦν om NOVEs πιστεύεται WVEs νῦν post πεπίστευται N 16 παρόντα V ἐπαγγέλλεται om Z εἰ usque ad μηχανὴ om Z add in summo folio Z[2] γὰρ usque ad κινούμεθα (17) om Λ 21 καθέδρα om O καὶ ἡ τοῦ ἀοράτου ἐμφάνεια καὶ ἡ τοῦ ἀσχηματίστου μορφή post καθέδρα add Z[2]MWKNVGCEsv ἐμφάνεια καὶ ἡ τοῦ ἀσχηματίστου μορφή post ἀσωμάτου add O 24 μὴ post ἀποβλήτων add L

τοῦτο, καθὼς ἂν οἷός τε ὦ, πρὸς τὸ κοινὸν κέρδος τρέψω τὸν λόγον.

Σφόδρα γάρ, ἀδελφοί, σφόδρα πρὸς τὴν ἀπειλὴν κατεπτόημαι καὶ οὐκ ἀρνοῦμαι τῆς ψυχῆς μου τὸ πάθος. ἐβουλόμην δ' ἂν καὶ ὑμᾶς μὴ καταφρονητικῶς ἔχειν τῶν φόβων· Μακάριος γὰρ ὃς καταπτήσσει πάντα δι' εὐλάβειαν. ὁ δὲ καταφρονῶν πράγματος καταφρονηθήσεται ὑπ' αὐτοῦ, φησί που τῆς σοφίας ὁ λόγος. οὐκοῦν πρὸ τῆς ὥρας τῶν κακῶν τὸ μὴ ἐν πείρᾳ τῶν σκυθρωπῶν γενέσθαι φροντίσωμεν.

Τίς δὲ ἡ ἀπαλλαγὴ τῶν φοβερῶν; τὸ ταύτην τοῦ βίου τὴν ὁδὸν ἑλέσθαι, ἣν νῦν ὑπέδειξεν ἡμῖν ὁ λόγος, τὴν πρόσφατον ὄντως καὶ ζῶσαν. τίς δὲ ἡ ὁδός; Ἐπείνων, ἐδίψων, ξένος ἤμην καὶ γυμνὸς καὶ ἀσθενὴς καὶ ἐν φυλακῇ· ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἑνὶ τούτων, ἐμοὶ ἐποιήσατε. καὶ διὰ τοῦτο φησὶ Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου. τί διὰ τούτων μανθάνομεν; ὅτι εὐλογία μέν ἐστιν ἡ τῶν ἐντολῶν ἐπιμέλεια, κατάρα δὲ ἡ πρὸς τὰς ἐντολὰς ῥαθυμία. ἀγαπήσωμεν τὴν εὐλογίαν καὶ φύγωμεν τὴν κατάραν. ἐφ' ἡμῖν γάρ ἐστιν ἑλέσθαι ἢ μὴ ἑλέσθαι κατ' ἐξουσίαν ἑκάτερον· πρὸς ὅτι γὰρ ἂν τῇ προθυμίᾳ ῥέψωμεν, ἐν ἐκείνῳ ἐσόμεθα. οὐκοῦν οἰκειωσώμεθα τὸν τῆς εὐλογίας κύριον τὸν ἑαυτῷ τὴν περὶ τοὺς δεομένους σπουδὴν λογιζόμενον· καὶ μάλιστα νῦν, ὅτε πολλὴν ἔχει κατὰ τὸν παρόντα βίον ὕλην ἡ ἐντολὴ καὶ πολλοὶ μὲν οἱ τῶν ἀναγκαίων ἐνδεεῖς, πολλοὶ δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ σώματος ἔχουσιν ἐνδεῶς ἐκ τῆς πονηρᾶς ἀρρωστίας δαπανηθέντες. οὐκοῦν ἐν τῇ περὶ τούτους σπουδῇ τὴν ἀγαθὴν ἐπαγγελίαν ἑαυτοῖς κατορθώσωμεν· λέγω δὲ σαφῶς οὑτωσὶ περὶ τῶν ἐκ τῆς χαλεπῆς νόσου διαλωβηθέντων· ὅσῳ γὰρ

5 Prov 28, 14 7 cf Lev 26, 15 sq; Deut 28, 15; Malac 2, 2 11 Hebr 10,20 12 Matth 25, 35 sq 13 ib 25, 40 14-15 ib 25, 34

LΛSZ MWKN OVG C Es 1 πρὸς om ZG 4 καὶ οὐκ ἀρνοῦμαι om V 5 δ' ἂν: δὲ W ἡμᾶς G πρὸς τὸν φόβον WKNEs 6 εὐλαβείας SZ 7 προστάγματος Es 11 τοῦ βίου post ἑλέσθαι C 14 τῶν ἐλαχίστων post τούτων add MWKNOVGEsv 15 τοῦ πατρός μου om MWKNOCEs 17 πρὸς LΛSZ: περὶ cett v 18 ἐφ': ἐν Es 20 ἐν ἐκείνῳ: ἐκεῖνο LΛ 26 τούτου LΛSZ

μείζων ἐπὶ τούτων ἡ ἀρρωστία, τοσούτῳ δῆλον ὅτι πλείων ἡ εὐλογία τοῖς τὸ ἐπίπονον τῆς ἐντολῆς κατορθώσασιν.

Τί οὖν χρὴ πράττειν; μὴ ἀντιβαίνειν τῇ διατάξει τοῦ πνεύματος· αὕτη δέ ἐστι τὸ μὴ ἀλλοτριοῦσθαι τῶν κοινωνούντων τῆς φύσεως μηδὲ μιμεῖσθαι τοὺς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ κατηγορηθέντας ἐκείνους, τὸν ἱερέα λέγω καὶ τὸν λευΐτην,
476 M. ἀσυμπαθῶς παραδραμόντας τὸν ἐλέους δεόμενον ἐκεῖνον, ὅν φησι τὸ διήγημα ὑπὸ τῶν λῃστῶν ἡμιθανῆ γενέσθαι. εἰ γὰρ ἐκεῖνοι ὑπαίτιοι μὴ ἐπιστραφέντες πρὸς τὰς πληγὰς ἐν γυμνῷ τῷ σώματι διοιδούσας, πῶς ἡμεῖς ἀνεύθυνοι τοὺς ὑπαιτίους μιμούμενοι; καίτοι τί τοσοῦτον ἦν ἐπὶ τοῦ τοῖς λῃσταῖς παραπεπτωκότος θεάσασθαι, οἷόν ἐστιν ἐπὶ τῶν ἑαλωκότων τῷ πάθει τὸ θέαμα; ὁρᾷς ἄνθρωπον διὰ τῆς πονηρᾶς ἀρρωστίας εἰς τετραπόδου σχῆμα μεταπλασσόμενον, ἀντὶ ὁπλῆς καὶ ὀνύχων ξύλα ταῖς παλάμαις ὑπολαμβανόμενον, καινὸν ἴχνος ταῖς ἀνθρωπίναις ὁδοῖς ἐπιβάλλοντα· τίς ἂν ἐκ τοῦ ἴχνους ἐπιγνοίη, ὅτι ἄνθρωπος τοὺς τοιούτους τύπους ἐνεσημήνατο τῇ πορείᾳ; ἄνθρωπος, ὁ τῷ σχήματι ὄρθιος, ὁ εἰς οὐρανὸν βλέπων, ὁ τὰς χεῖρας πρὸς τὴν τῶν ἔργων ὑπηρεσίαν παρὰ τῆς φύσεως ἔχων, οὗτος εἰς τὴν γῆν κλίνεται καὶ τετράποδον γίνεται καὶ μικρὸν ἀποδεῖ τοῦ ἄλογος εἶναι· ἐν δασεῖ καὶ βραγχῶντι τῷ ἄσθματι βιαίως ἔνδοθεν ἀπὸ τῶν σπλάγχνων ὑποβρυχόμενος, μᾶλλον δέ, εἰ χρὴ τολμήσαντα εἰπεῖν, καὶ τῶν ἀλόγων γινόμενος ἀθλιώτερος· τὰ μὲν γὰρ

5 Luc 10,30 sq   14 cf De mort p 64, 8   18 cf Plat Tim 90 a; Arist De part anim II, 10; De hom op 44, 144 A (Migne) 23-126,15 cf Greg Naz De paup am 35, 869-896 (Migne)

LΛSZ MWKN OVG C Es 1 ἐπὶ: ἐστὶ v   τοσοῦτον Λ   καὶ post ὅτι add MWKNOVGCEsv   2 ἀεὶ post ἐντολῆς add Λ   3 οὖν om C   διαπράττειν G   5 μὴ G   7 τοῦ ante ἐλέους add Λ   ἐλέου MWOVGCEsv   τὸν ἐλέου δεόμενον ἀσυμπαθῶς παραδραμόντας ἐκεῖνον C   11 τί: οὐ SZ   13 τῶν post ἑαλοκότων add L sed 'τούτῳ forte' in mg L   14 μεταπλασσόμενον ΛSZv: μεταλλασσόμενον cett   15 ξύλῳ Λ   16 καὶ ante καινὸν add SZ   17 ἴχνους: ἤθους Es   19 ὁ om LΛEs   20 παρὰ: περὶ Z   21 ἄλογον Z corr Z^2 22 βράχοντι ΛL (ex βράχωντι) βρύχοντι Es   23 ὑποβρυχώμενος L ὑπο supra βρ Λ   24 γενόμενος Z

τὸν ἀπὸ γενέσεως χαρακτῆρα μέχρι παντὸς ὡς τὰ πολλὰ διεσώσατο, καὶ οὐδὲν τούτων ἔκ τινος συμφορᾶς τοιαύτης εἰς ἕτερόν τινα χαρακτῆρα μετεκινήθη. οὑτοσὶ δὲ ὥσπερ ἀλλαχθείσης τῆς φύσεως ἄλλο τι φαίνεται καὶ οὐ τὸ σύνηθες ζῷον· αἱ χεῖρες αὐτῷ τὴν τῶν ποδῶν χρῆσιν καταλαμβάνουσι, τὰ γόνατα βάσεις γίνονται, αἱ δὲ κατὰ φύσιν βάσεις καὶ τὰ σφυρὰ ἢ παντελῶς ἀπορρέουσιν ἢ ὥς τι τῶν ἔξωθεν ἐφολκίων εἰκῇ παρηρτημένα κατὰ τὸ συμβὰν ἐπισύρεται. ἐν τοιούτοις τοίνυν βλέπων τὸν ἄνθρωπον οὐκ αἰδῇ τὴν συγγένειαν; οὐκ ἐλεεῖς τὸν ὁμόφυλον, ἀλλὰ βδελύσσῃ τὴν συμφορὰν καὶ μισεῖς τὸν ἱκέτην, ὥσπερ θηρίου τινὸς προσβολὴν τὸν προσεγγισμὸν ἀποφεύγων; καίτοι ἔδει εὐγνωμόνως ἀναλογίζεσθαι, ὅτι σοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἄγγελος ἅπτεται, καὶ ἀσώματός τε καὶ ἄϋλος ὢν τὸν σαρκὶ καὶ αἵματι ἐγκεκραμένον οὐκ ἐβδελύξατο. τί δὲ ἀγγέλους λέγω; αὐτὸς ὁ τῶν ἀγγέλων κύριος, ὁ τῆς οὐρανίας μακαριότητος βασιλεύς, διὰ σὲ ἄνθρωπος γέγονε καὶ τὸ δυσῶδες τοῦτο καὶ ῥυπαρὸν σαρκίον μετὰ τῆς ἐνδεδεμένης ἐν αὐτῷ ψυχῆς ἑαυτῷ περιέθηκεν, ἵνα τὰ σὰ πάθη διὰ τῆς ἰδίας ἐπαφῆς ἐξιάσηται. σὺ δὲ ὁ αὐτὸς ὢν κατὰ τὴν φύσιν τῷ ἀρρωστήσαντι φεύγεις τὸν ὁμογενῆ. μή, ἀδελφέ, μή ἀρεσάτω σοι ἡ βουλὴ ἡ κακή. γνῶθι τίς ὢν περὶ τίνων βουλεύῃ· ὅτι περὶ ἀνθρώπων ἄνθρωπος, οὐδὲν ἰδιάζον ἐν σεαυτῷ παρὰ τὴν κοινὴν κεκτημένος φύσιν. μὴ προαποφαίνου τοῦ μέλλοντος· ἐν ᾧ γὰρ καταψηφίζῃ τοῦ πάθους τέως ἐν ἀλλοτρίῳ σώματι φαινομένου, ἀόριστον κατὰ πάσης τῆς φύσεως ἐκφέρεις ἀπόφασιν· μετέχεις δὲ καὶ σὺ τῆς φύσεως παραπλησίως τοῖς πᾶσιν. οὐκοῦν ὡς ὑπὲρ κοινοῦ τοῦ πράγματος ὁ λόγος ἔστω.

477 M. Διὰ τί τοίνυν οὐδείς σε τῶν φαινομένων οἶκτος εἰσέρχεται;

LΛSZ MWKN OVG C Es 3 οὑτωσί LΛW   6 βάσεις pr: βάσις MWKNOEsv   8 ἐπισύρεται -ον- supra ε M^2 τοῖς post ἐν add Es   11 προσειτισμὸν L   13 ἀγγέλου ἄνθρωπος LΛ 'ἀνθρώπου ἄγγελος forte' in mg L   16 οὐρανίου G   18 ἐν om SZC sscr L   21 σου L   24 τὸ post καταψηφίζῃ add L   25-26 ἐκφόρεις Z ἀποφέρεις Λ   29 σε LΛSZC: σοι cett v

ὁρᾷς ἀνθρώπους νομάδας ὡσπερεὶ τὰ βοσκήματα πρὸς τὴν τῆς τροφῆς χρείαν ἐσκεδασμένους· ῥάκια περικεκεντημένα, τοῦτο ἡ ἐσθής· βακτηρία ἐν ταῖς χερσί, τοῦτο τὸ ὅπλον, τοῦτο τὸ ὄχημα· οὐδὲ αὐτὴ δακτύλοις κατεχομένη, ἀλλά τισιν ὀχάνοις πρὸς τὰς παλάμας συνδεδεμένη· πήρα ῥωγαλέα, καὶ ἄρτου τρύφος, εὐρῶτι καὶ σηπεδόνι διεφθαρμένον· ἡ ἑστία, ὁ οἶκος, ἡ στιβάς, ἡ κλίνη, τὸ ταμιεῖον, ἡ τράπεζα, πᾶσα ἡ τοῦ βίου παρασκευὴ ἡ πήρα ἐστίν. εἶτα οὐ λογίζῃ τίς ὁ ἐν τούτοις ὤν; ὅτι ἄνθρωπος, ὁ κατ' εἰκόνα θεοῦ γεγονώς, ὁ κυριεύειν τῆς γῆς τεταγμένος, ὁ ὑποχείριον τὴν τῶν ἀλόγων ὑπηρεσίαν ἔχων. οὗτος εἰς τοῦτο συμφορᾶς καὶ μεταβολῆς προῆλθεν, ὥστε ἀμφίβολον τὸ φαινόμενον εἶναι, οὔτε ἀνθρώπου καθαρῶς οὔτε τινὸς ἄλλου τῶν ζῴων ἐναργῆ φέρων ἐφ' ἑαυτοῦ τὰ γνωρίσματα· ἐὰν πρὸς ἄνθρωπον εἰκάσῃς, ἀρνεῖται τὴν ἀμορφίαν ὁ χαρακτὴρ ὁ ἀνθρώπινος· ἐὰν πρὸς τὰ ἄλογα τρέψῃς τὴν εἰκασίαν, οὐδὲ ἐκεῖνα τὴν ὁμοιότητα τοῦ φαινομένου προσίεται. μόνοι τοιοῦτοι πρὸς μόνους ἑαυτοὺς βλέποντες καὶ μετ' ἀλλήλων ἀγελαζόμενοι διὰ τὴν ὁμοιοτροπίαν τοῦ πάθους· οἱ τοῖς μὲν ἄλλοις πᾶσι βδελυκτοὶ γινόμενοι, ἀλλήλους δὲ ὑπ' ἀνάγκης οὐ βδελυσσόμενοι· πανταχόθεν γὰρ ἐξειργόμενοι ἴδιος γίνονται δῆμος, πρὸς ἀλλήλους συρρέοντες. ὁρᾷς τοὺς ἀτερπεῖς χορευτάς, τὸν γοερὸν καὶ κατεστυγνασμένον τοῦτον χορόν; πῶς ἐμπομπεύουσι τοῖς ἑαυτῶν δυστυχήμασιν; πῶς θεατρίζουσιν ἐν ἑαυτοῖς ἀσχημονοῦσαν τὴν φύσιν, ὥσπερ τινὲς θαυματοποιοὶ τὰς πολυτρόπους ἀρρωστίας τοῖς συνιοῦσιν ἐπιδεικνύμενοι; ποιηταὶ γοερῶν μελῳδημάτων, ἐφευρεταὶ σκυθρωπῶν διηγημάτων, μελο-

1 cf 118,26   5 Hom ν 437 sq, ρ 197 sq   9-10 Gen 1, 26

LΛSZ MWKN OVG C Es 2 τῆς om Es περικεκτημένα v περιβεβλημένους C 3 et 4 τὸ SZ: om cett v ὄργανοις O 7 ταμεῖον L ἡ post πᾶσα om C 9 ὅτι usque ad γεγονώς om sed add in mg L 16 τοῦ φαινομένου τὴν ὁμοιότητα N 17 οἱ post μόνοι add SZ τοιοῦτοι: οὗτοι VG 18 ὁμοτροπίαν Λ 19 οἱ om GC πᾶσι om OVGv post βδελυκτοὶ coll L 21 γίνονται LΛSZW: γίνεται cett v 21-22 ῥέοντες LΛ 24 ἑαυτοῖς LΛSZ: αὐτοῖς cett v 27 ἐφευρεταὶ σκυθρωπῶν διηγημάτων om v

ποιοὶ τῶν πονηρῶν ἐκείνων ᾀσμάτων, τραγῳδοὶ τῆς καινῆς ταύτης καὶ δυστυχοῦς τραγῳδίας, οὐκ ἀλλοτρίοις τραγῳδήμασι πρὸς τὰ πάθη χρώμενοι, ἀλλὰ διὰ τῶν οἰκείων κακῶν τὴν σκηνὴν πληροῦντες. οἷα τὰ σχήματα· οἷα τὰ διηγήματα. τί δὲ λεγόντων ἀκούομεν; πῶς παρὰ τῶν γεννησαμένων ἀπώσθησαν ἐπ' οὐδενὶ ἀδικήματι; πῶς ἀπελαύνονται μὲν πόλεων, ἀπελαύνονται δὲ συλλόγων κοινῶν, ἑορτῶν τε καὶ πανηγύρεων, ὥσπερ ἀνδροφόνοι τινὲς ἢ πατραλοῖαι τῇ ἀειφυγίᾳ κατάκριτοι, μᾶλλον δὲ κἀκείνων παρὰ πολὺ δυστυχέστεροι· εἴγε τοῖς ἀνδροφόνοις μὲν ἔξεστιν ἀλλαχοῦ μεταστᾶσι μετ' ἀνθρώπων ζῆν, οὗτοι δὲ μόνοι τῶν πάντων ἁπανταχόθεν ἀπείργονται ὡς κοινοί τινες ἀποδεδειγμένοι πολέμιοι, οὐ στέγης μιᾶς, οὐ τραπέζης κοινῆς, οὐ χρήσεως σκευῶν ἀξιούμενοι. καὶ οὔπω τοῦτο δεινόν. ἀλλ' οὐδὲ πηγαὶ βρύουσι τούτοις πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους κοιναὶ οὐδὲ ποταμοὶ πιστεύονται μηδὲν ἐφέλκεσθαι τοῦ τῆς ἀρρωστίας μολύσματος. ἐὰν κύων λάψῃ τοῦ ὕδατος τῇ αἱμοβόρῳ γλώσσῃ, οὐκ ἐνομίσθη βδελυκτὸν διὰ τὸ θηρίον τὸ ὕδωρ· ἐὰν ὁ ἄρρωστος προσεγγίσῃ τῷ ὕδατι, εὐθὺς ἀπεκηρύχθη καὶ τὸ ὕδωρ διὰ τὸν ἄνθρωπον. ταῦτα διεξέρχονται, ταῦτα ὀδύρονται, διὰ τοῦτο ῥίπτουσιν ἑαυτοὺς κατ' ἀνάγκην πρὸ τῶν ἀνθρώπων οἱ δείλαιοι, ἱκέται παντὸς τοῦ παρατυγχάνοντος γινόμενοι. πολλάκις ἐπεδάκρυσα τῷ σκυθρωπῷ τούτῳ θεάματι, πολλάκις πρὸς αὐτὴν
480 M. τὴν φύσιν ἀπεδυσπέτησα καὶ νῦν πρὸς τῇ μνήμῃ συγχέομαι. εἶδον πάθος ἐλεεινόν, εἶδον θέαμα δακρύων πλῆρες· πρόκεινται κατὰ τὰς ὁδοὺς τῶν παριόντων ἀνθρώπων ἄνθρωποι νεκροί· μᾶλλον δὲ οὐκέτι ἄνθρωποι, ἀλλὰ τῶν ποτε ἀνθρώπων

LΛSZ MWKN OVG C Es 1 κενῆς MWKNOVv 5 δὲ om LΛSZC γεννησάντων G 6-7 μὲν πόλεων, ἀπελαύνονται δὲ om Ov μὲν om MWKNC δὲ om MWKN 9 κατὰ πολὺ SZ 12 εἴργονται Es 14 οὐδὲ: οὐδ' αἱ Λ 15 ἄλλους om KNOVGCv ἀνθρώπους om Es 16 post πιστεύονται in mg 'ὡς forte deest' L μηδὲν: οὐδὲν OVGv 17 ἐὰν: κἂν Ov 18 ὁ om MWKNEs 19 καὶ om Λ 21 πρὸς v 24 τὴν μνήμην Λ 26 πλῆρες: ἄξιον G ἀνθρώπων LΛ: om cett v νεκροί LΛSZ: om cett v

ἄθλια λείψανα, συμβόλων τινῶν καὶ γνωρισμάτων εἰς τὸ πιστευθῆναι δεόμενοι. οὐ γὰρ ἔχουσιν ἀπὸ τῶν τῆς φύσεως χαρακτήρων ἐπιγινώσκεσθαι ἄνθρωποι· μόνοι τῶν πάντων ἑαυτοὺς μισοῦντες, μόνοι τὴν γενέθλιον ἡμέραν διὰ κατάρας ἄγοντες· μισοῦσι γὰρ εἰκότως τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὴν ἄρξασαν αὐτοῖς τῆς τοιαύτης ζωῆς. ἄνθρωποι, οἳ καὶ ὀνομάζειν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς κοινῆς προσηγορίας αἰσχύνονται, ὡς ἂν μὴ τῇ κοινωνίᾳ τοῦ ὀνόματος τὴν κοινὴν φύσιν δι' ἑαυτῶν καθυβρίσειαν· οἰμωγαῖς ἀεὶ συζῶντες, ἄπαυστον τῶν θρήνων τὴν ὑπόθεσιν ἔχοντες. ἕως γὰρ ἂν ἑαυτοὺς βλέπωσιν, ἀεὶ τὰς τοῦ θρηνεῖν ἔχουσιν ἀφορμάς, ἀποροῦντες ὅτι καὶ μᾶλλον ὀδύρονται, τὰ μηκέτι ὄντα τοῦ σώματος ἢ τὰ λειπόμενα· ὅσα προανάλωσεν ἡ νόσος ἢ ὅσα τῇ νόσῳ λείπεται· ὅτι βλέπουσιν ἐφ' ἑαυτῶν τοιαῦτα ἢ ὅτι οὐδὲ βλέπειν ἰσχύουσιν ἀμαυρωθείσης ἐν τῷ πάθει τῆς ὄψεως· ὅτι τοιαῦτα ἔχουσι περὶ ἑαυτῶν διηγεῖσθαι ἢ ὅτι οὐδὲ διηγήσασθαι τὰ πάθη δύνανται τὴν φωνὴν ἐκ τοῦ πάθους ἀφῃρημένοι· ὅτι τοιαύτῃ χρῶνται τροφῇ ἢ ὅτι οὐδὲ ἐκείνην εὐκόλως <παραδέχονται> ἐκ νόσου τῇ διαφθορᾷ τῶν περὶ τὸ στόμα μορίων ἐμποδιζούσης τῆς βρώσεως· ὅτι ἐν αἰσθήσει τὰ τῶν νεκρῶν δυστυχοῦσιν ἢ ὅτι καὶ τῶν αἰσθήσεων αὐτῶν προσαφῄρηνται. ποῦ γὰρ παρ' ἐκείνοις ἡ ὅρασις; ποῦ δὲ ἡ ὄσφρησις; ποῦ δὲ ἡ ἁφή; ποῦ δὲ τὰ λοιπὰ τῶν αἰσθητηρίων, ἃ κατ' ὀλίγον νεμομένου τοῦ πάθους ἡ σηπεδὼν ἐπιβόσκεται; διὰ ταῦτα κατὰ πάντας ἁλῶνται τοὺς τόπους, καθάπερ τὰ ἄλογα πρὸς τὴν ἀφθονωτέραν νομὴν μετεξανιστάμενοι· ἐφόδιον τῆς κατὰ τὴν τροφὴν ἐμπορίας τὴν συμφορὰν περιφέροντες καὶ πᾶσι

LΛSZ MWKN OVG C Es 3 ἁπάντων N 9 ἀεὶ om Λ 11 θρήνου SZ τί post ἀποροῦντες add Λ 12 ὀδύρονται: δράσωνται Es ὀδυρόμενοι post σώματος add Es 13 προανήλωσεν Vv 14 τὰ post ἑαυτῶν add MWKNOVGEsv 16 αὐτῶν SZ ἢ ὅτι οὐδὲ διηγήσασθαι om W οὐδέ: μὴ Es διηγήσασθαι LΛSZ: διηγεῖσθαι cett v 19 ἐκ νόσου SZ: ἡ νόσος cett v post νόσος signum posuit L qui in mg not 'παραδέχεται aut simile quid deese videtur' τῆ$^{\sigma}$ διαφθορᾶ$^{\sigma}$ Z^{2} ἐᾶ παραπέμπεσθαι post νόσος add G τὸ om LΛSZ 20 ἐμποδιζομένης C post βρώσεως asteriscum scr L 22 δὲ pr om OVGv 25 πρὸς om LΛ 26 νομήν: ὁρμὴν Es om C

τὴν νόσον ἀνθ' ἱκετηρίας προτείνοντες καὶ τῶν χειραγωγούντων δι' ἀρρωστίαν δεόμενοι καὶ ἀλλήλους διὰ τὴν ἀπορίαν ὑποστηρίζοντες. καθ'ἑαυτὸν γὰρ ἕκαστος ἀσθενοῦντες ἔρεισμα τῷ ἑτέρῳ γίνονται τοῖς ἀλλήλων μέλεσιν ἀντὶ τῶν λειπόντων χρώμενοι· οὐ γὰρ καθ' ἕνα φαίνονται, ἀλλά τι ἔχει καὶ ἡ ταλαιπωρία σοφὸν εἰς τὴν τοῦ βίου ἐπίνοιαν, τὸ μετ' ἀλλήλων αὐτοὺς θέλειν ὁρᾶσθαι. ὄντες γὰρ καὶ καθ' ἑαυτοὺς ἕκαστος ἐλεεινοί, ὡς ἂν μᾶλλον συμπαθεστέρους τοὺς ἀνθρώπους ποιήσειαν, προσθήκη τοῦ πάθους ἀλλήλοις γίνονται, τὸν πονηρὸν τῷ κοινῷ συνεισφέροντες ἔρανον, ἄλλος δι' ἄλλης τινὸς συμφορᾶς ἔλεον ἑαυτοῖς ἐρανίζοντες. ὁ μὲν χεῖρας ἠκρωτηριασμένας προτείνων, ἄλλος γαστέρα προδεικνύων φλεγμαίνουσαν καὶ πρόσωπον ἠχρειωμένον ἕτερος καὶ ἄλλος τὸ σκέλος ἀποσηπόμενον, ὁ δὲ ὃ ἂν τύχῃ τοῦ σώματος ἀπογυμνώσας ἐν ἐκείνῳ τὸ πάθος ἔδειξεν.

Τί οὖν; ἆρ' ἐξαρκεῖ τοσοῦτον πρὸς τὸ μηδὲν εἰς τὸν τῆς φύσεως νόμον ἐξαμαρτεῖν, αὐτὸ τοῦτο τὸ τραγῳδεῖν τὰ **481 M.** πάθη τῆς φύσεως καὶ λόγῳ διασκευάζειν τὴν νόσον καὶ πρὸς τὴν μνήμην παθαίνεσθαι; ἤ τινος ἡμῖν καὶ ἔργου χρεία τοῦ ἐπιδεικνυμένου πρὸς τοὺς τοιούτους τὸ συμπαθὲς καὶ φιλάλληλον; ὃ γάρ εἰσιν αἱ σκιαγραφίαι πρὸς τὰ ὄντως πράγματα, τοῦτο οἱ λόγοι διεζευγμένοι τῶν ἔργων. οὐ γὰρ ἐν τῷ λέγειν φησὶν ὁ κύριος εἶναι τὴν σωτηρίαν, ἀλλ' ἐν τῷ ποιεῖν τὰ ἔργα τῆς σωτηρίας. οὐκοῦν ἀντιληπτέον ἡμῖν αὐτοῖς τῆς ὑπὲρ αὐτῶν ἐντολῆς. μὴ γὰρ δὴ τοῦτο λεγέτω τις, ὡς ἱκανόν ἐστι πόρρω που τῆς ἡμετέρας ζωῆς ἐπί τινος ἐσχατιᾶς ἀποικισθεῖσι τὴν τροφὴν χορηγεῖν· ἡ γὰρ τοιαύτη γνώμη οὐχὶ ἐλέου τινὰ καὶ συμπαθείας ἐπίδειξιν ἔχει, ἀλλά τις εὐπρόσωπός ἐστιν ἐπίνοια τοῦ παντελῶς τοὺς ἀνθρώπους

7 cf XL Mart 46, 761 A (Migne) 21 cf In Bas 46,816 D (Migne) 23 Matth 7, 21; ib 23, 3; Luc 6, 46 sq

LΛSZ MWKN OVG C Es 3 ἑαυτῶν WKN 5 λειπομένων C 6 εἰς: πρὸς SZ 11 ἔλαιον C cf 126, 9 14 ἐὰν C τύχοι OVv 16 εἰς om Λ 17 αὐτὸ τοῦτο τὸ τραγῳδεῖν om LΛ τὸ om O 21 σκιογραφίαι MWKNOEsv 23 ἐν pr om KN λέγεσθαι Λ 28 τινὸς Z^{2}OVGv ἀπόδειξιν OVv

ἄθλια λείψανα, συμβόλων τινῶν καὶ γνωρισμάτων εἰς τὸ πιστευθῆναι δεόμενοι. οὐ γὰρ ἔχουσιν ἀπὸ τῶν τῆς φύσεως χαρακτήρων ἐπιγινώσκεσθαι ἄνθρωποι· μόνοι τῶν πάντων ἑαυτοὺς μισοῦντες, μόνοι τὴν γενέθλιον ἡμέραν διὰ κατάρας ἄγοντες· μισοῦσι γὰρ εἰκότως τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὴν ἄρξασαν αὐτοῖς τῆς τοιαύτης ζωῆς. ἄνθρωποι, οἳ καὶ ὀνομάζειν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς κοινῆς προσηγορίας αἰσχύνονται, ὡς ἂν μὴ τῇ κοινωνίᾳ τοῦ ὀνόματος τὴν κοινὴν φύσιν δι' ἑαυτῶν καθυβρίσειαν· οἰμωγαῖς ἀεὶ συζῶντες, ἄπαυστον τῶν θρήνων τὴν ὑπόθεσιν ἔχοντες. ἕως γὰρ ἂν ἑαυτοὺς βλέπωσιν, ἀεὶ τὰς τοῦ θρηνεῖν ἔχουσιν ἀφορμάς, ἀποροῦντες ὅτι καὶ μᾶλλον ὀδύρονται, τὰ μηκέτι ὄντα τοῦ σώματος ἢ τὰ λειπόμενα· ὅσα προανάλωσεν ἡ νόσος ἢ ὅσα τῇ νόσῳ λείπεται· ὅτι βλέπουσιν ἐφ' ἑαυτῶν τοιαῦτα ἢ ὅτι οὐδὲ βλέπειν ἰσχύουσιν ἀμαυρωθείσης ἐν τῷ πάθει τῆς ὄψεως· ὅτι τοιαῦτα ἔχουσι περὶ ἑαυτῶν διηγεῖσθαι ἢ ὅτι οὐδὲ διηγήσασθαι τὰ πάθη δύνανται τὴν φωνὴν ἐκ τοῦ πάθους ἀφῃρημένοι· ὅτι τοιαύτῃ χρῶνται τροφῇ ἢ ὅτι οὐδὲ ἐκείνην εὐκόλως <παραδέχονται> ἐκ νόσου τῇ διαφθορᾷ τῶν περὶ τὸ στόμα μορίων ἐμποδιζούσης τῆς βρώσεως· ὅτι ἐν αἰσθήσει τὰ τῶν νεκρῶν δυστυχοῦσιν ἢ ὅτι καὶ τῶν αἰσθήσεων αὐτῶν προσαφῄρηνται. ποῦ γὰρ παρ' ἐκείνοις ἡ ὅρασις; ποῦ δὲ ἡ ὄσφρησις; ποῦ δὲ ἡ ἁφή; ποῦ δὲ τὰ λοιπὰ τῶν αἰσθητηρίων, ἃ κατ' ὀλίγον νεμομένου τοῦ πάθους ἡ σηπεδὼν ἐπιβόσκεται; διὰ ταῦτα κατὰ πάντας ἁλῶνται τοὺς τόπους, καθάπερ τὰ ἄλογα πρὸς τὴν ἀφθονωτέραν νομὴν μετεξανιστάμενοι· ἐφόδιον τῆς κατὰ τὴν τροφὴν ἐμπορίας τὴν συμφορὰν περιφέροντες καὶ πᾶσι

LΛSZ MWKN OVG C Es 3 ἁπάντων N 9 ἀεὶ om Λ 11 θρήνου SZ τί post ἀποροῦντες add Λ 12 ὀδύρονται: δράσωνται Es ὀδυρόμενοι post σώματος add Es 13 προανήλωσεν Vv 14 τὰ post ἑαυτῶν add MWKNOVGEsv 16 αὐτῶν SZ ἢ ὅτι οὐδὲ διηγήσασθαι om W οὐδὲ: μὴ Es διηγήσασθαι LΛSZ: διηγεῖσθαι cett v 19 ἐκ νόσου SZ: ἡ νόσος cett v post νόσος signum posuit L qui in mg not 'παραδέχεται aut simile quid deese videtur' τῆσ διαφθορᾶσ Z^2 ἐᾶ παραπέμπεσθαι post νόσος add G τὸ om LΛSZ 20 ἐμποδιζομένης C post βρώσεως asteriscum scr L 22 δὲ pr om OVGv 25 πρὸς om LΛ 26 νομὴν: ὁρμὴν Es om C

τὴν νόσον ἀνθ' ἱκετηρίας προτείνοντες καὶ τῶν χειραγωγούντων δι' ἀρρωστίαν δεόμενοι καὶ ἀλλήλους διὰ τὴν ἀπορίαν ὑποστηρίζοντες. καθ'ἑαυτὸν γὰρ ἕκαστος ἀσθενοῦντες ἔρεισμα τῷ ἑτέρῳ γίνονται τοῖς ἀλλήλων μέλεσιν ἀντὶ τῶν λειπόντων χρώμενοι· οὐ γὰρ καθ' ἕνα φαίνονται, ἀλλά τι ἔχει καὶ ἡ ταλαιπωρία σοφὸν εἰς τὴν τοῦ βίου ἐπίνοιαν, τὸ μετ' ἀλλήλων αὐτοὺς θέλειν ὁρᾶσθαι. ὄντες γὰρ καὶ καθ' ἑαυτοὺς ἕκαστος ἐλεεινοί, ὡς ἂν μᾶλλον συμπαθεστέρους τοὺς ἀνθρώπους ποιήσειαν, προσθήκη τοῦ πάθους ἀλλήλοις γίνονται, τὸν πονηρὸν τῷ κοινῷ συνεισφέροντες ἔρανον, ἄλλος δι' ἄλλης τινὸς συμφορᾶς ἔλεον ἑαυτοῖς ἐρανίζοντες. ὁ μὲν χεῖρας ἠκρωτηριασμένας προτείνων, ἄλλος γαστέρα προδεικνύων φλεγμαίνουσαν καὶ πρόσωπον ἠχρειωμένον ἕτερος καὶ ἄλλος τὸ σκέλος ἀποσηπόμενον, ὁ δὲ ὃ ἂν τύχῃ τοῦ σώματος ἀπογυμνώσας ἐν ἐκείνῳ τὸ πάθος ἔδειξεν.

Τί οὖν; ἆρ' ἐξαρκεῖ τοσοῦτον πρὸς τὸ μηδὲν εἰς τὸν τῆς φύσεως νόμον ἐξαμαρτεῖν, αὐτὸ τοῦτο τὸ τραγῳδεῖν τὰ
481 M. πάθη τῆς φύσεως καὶ λόγῳ διασκευάζειν τὴν νόσον καὶ πρὸς τὴν μνήμην παθαίνεσθαι; ἤ τινος ἡμῖν καὶ ἔργου χρεία τοῦ ἐπιδεικνυμένου πρὸς τοὺς τοιούτους τὸ συμπαθὲς καὶ φιλάλληλον; ὃ γάρ εἰσιν αἱ σκιαγραφίαι πρὸς τὰ ὄντως πράγματα, τοῦτο οἱ λόγοι διεζευγμένοι τῶν ἔργων. οὐ γὰρ ἐν τῷ λέγειν φησὶν ὁ κύριος εἶναι τὴν σωτηρίαν, ἀλλ' ἐν τῷ ποιεῖν τὰ ἔργα τῆς σωτηρίας. οὐκοῦν ἀντιληπτέον ἡμῖν αὐτοῖς τῆς ὑπὲρ αὐτῶν ἐντολῆς. μὴ γὰρ δὴ τοῦτο λεγέτω τις, ὡς ἱκανόν ἐστι πόρρω που τῆς ἡμετέρας ζωῆς ἐπί τινος ἐσχατιᾶς ἀποικισθεῖσι τὴν τροφὴν χορηγεῖν· ἡ γὰρ τοιαύτη γνώμη οὐχὶ ἐλέου τινὰ καὶ συμπαθείας ἐπίδειξιν ἔχει, ἀλλά τις εὐπρόσωπός ἐστιν ἐπίνοια τοῦ παντελῶς τοὺς ἀνθρώπους

7 cf XL Mart 46, 761 A (Migne) 21 cf In Bas 46,816 D (Migne) 23 Matth 7, 21; ib 23, 3; Luc 6, 46 sq

LΛSZ MWKN OVG C Es 3 ἑαυτῶν WKN 5 λειπομένων C 6 εἰς: πρὸς SZ 11 ἔλαιον C cf 126, 9 14 ἐὰν C τύχοι OVv 16 εἰς om Λ 17 αὐτὸ τοῦτο τὸ τραγῳδεῖν om LΛ τὸ om O 21 σκιογραφίαι MWKNOEsv 23 ἐν pr om KN λέγεσθαι Λ 28 τινὸς Z^2OVGv ἀπόδειξιν OVv

τῆς ἡμετέρας ἐξορισθῆναι ζωῆς. εἶτα οὐκ αἰσχυνόμεθα τὸν ἡμῶν αὐτῶν βίον, εἰ χοίρους καὶ κύνας ὁμωροφίους ποιοῦμεθα; οὐδὲ τῆς κοίτης ἑαυτοῦ πολλάκις ἀπείργει ὁ κυνηγέτης τὸν σκύλακα. οἶδε καὶ φιλήματι τὸν μόσχον ὁ γεωργὸς δεξιώσασθαι. καὶ οὔπω τοῦτο πολύ, ἀλλὰ ταῖς ἰδίαις χερσὶ νίπτει τοὺς πόδας τοῦ ὄνου ὁ ὁδοιπόρος καὶ τοῖς τραύμασιν ἐπιβάλλει τὴν χεῖρα καὶ ὑποκαθαίρει τὴν κόπρον καὶ τῆς εὐνῆς ἐπιμελεῖται· τὸν δὲ ὁμογενῆ καὶ ὁμόφυλον ἀτιμότερον καὶ τῶν ἀλόγων αὐτῶν ποιησόμεθα; μὴ ταῦτα, μή, ἀδελφοί· μὴ κυρωθήτω αὕτη κατὰ τῶν ἀνθρώπων ἡ ψῆφος.

Μνησθῆναι προσήκει τίνες ὄντες περὶ τίνων βουλευόμεθα· ὅτι περὶ ἀνθρώπων ἄνθρωποι, οὐδὲν ἰδιάζον παρὰ τὴν κοινὴν φύσιν ἐφ' ἑαυτῶν ἔχοντες. μία πᾶσιν ἐπὶ τὸν βίον ἡ εἴσοδος· εἷς ὁ τῆς ζωῆς ἅπασι τρόπος, βρῶσις καὶ πόσις· ἡ τοῦ ζῆν ἐνέργεια ὁμοιότροπος· ἡ κατασκευὴ τῶν σωμάτων μία καὶ ἡ καταστροφὴ τοῦ βίου· ἅπαν τὸ σύνθετον εἰς διάλυσιν ἔρχεται· οὐδὲν τῶν συνεστώτων παγίαν ἔχει τὴν σύστασιν, πομφόλυγος δίκην ἐπ' ὀλίγον ἡμῶν τῷ πνεύματι περιταθέντος τοῦ σώματος· εἶτα ἀπέσβημεν οὐδὲν ἴχνος τοῦ προσκαίρου τούτου φυσήματος καταλιπόντες τῷ βίῳ. ἐν στήλαις καὶ λίθοις καὶ ἐπιγραφαῖς τὰ μνημόσυνα καὶ οὐδὲ ταῦτα εἰς ἀεὶ διαρκοῦντα. ταῦτα τοίνυν ἐπὶ σεαυτοῦ λογιζόμενος Μὴ ὑψηλοφρόνει, καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος, ἀλλὰ φοβοῦ· ἄδηλον, εἰ μὴ σαυτῷ νομοθετεῖς τὴν ἀπήνειαν. φεύγεις, εἰπέ μοι, τὸν ἀρρωστήσαντα; τί ἐγκαλεῖν ἔχων; ὅτι διέφθαρται τὸ ὑγρὸν ἐν ἐκείνῳ καί τις σηπεδονώδης χυμὸς ἐγκατεσπάρη τῷ αἵματι τῆς μελαίνης χολῆς τῷ ὑγρῷ παρεγχεθείσης; ταῦτα γὰρ ἔστιν ἰατρῶν ἀκούειν φυσιολογούντων τὰ πάθη. τί οὖν ἀδικεῖ ὁ ἄνθρωπος, εἰ ῥευστὴ οὐσία οὖσα ἡ φύσις καὶ ἄστατος

13 cf Sap 7, 6 16 cf Plat Phaed 78 c 17 cf De an et res 46, 21 B (Migne) 19 cf Virg VIII, 1, 259, 25 (Jaeger) 22-23 Rom 11, 20

LΛSZ MWKN OVG C Es 3 ἑαυτοῦ κοίτης Λ 5 ὅτι post ἀλλ' add G 6-7 τοῖς τραύμασιν ἐπι(βάλλει) om OVv βάλλει τοῖς τραύμασιν ἐπὶ τὴν χεῖρα W 7 ἀποκαθαίρει Λ 9 αὐτὸν ποιησώμεθα L 18 ὀλίγου ΛWNv περιτεθέντος v 19 μικρὸν ἐφυσήθημεν post σώματος add G 20 καταλειπόντες V 23 τὸ post φοβοῦ add Z uncis quadr inclus Z^2 (S legi non potest) 26 ἐν om LΛC

ἐπὶ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἀρρωστίας παρώλισθεν; σὺ δὲ οὐχ ὁρᾷς καὶ ἐπὶ τῶν ὑγιαινόντων σωμάτων, ὅτι τἄλλα τις εὐπαθῶν φλυκτίδι πολλάκις ἢ ἀνθρακίῳ ἤ τινι τοιούτῳ συνηνέχθη πάθει ἐκθερμανθείσης πέρα τοῦ δέοντος περὶ τὸ μέρος τῆς ὑγρᾶς οὐσίας καὶ διὰ τοῦτο φλεγμονήν τε καὶ ἔρευθος καί τινα πυαλώδη διαφθορὰν παθούσης; τί οὖν; μὴ πολεμοῦμεν τῷ ἀρρωστήσαντι τῆς σαρκὸς μέρει; τοὐναντίον μὲν οὖν· ἅπαν τὸ ὑγιαῖνον τοῦ σώματος πρὸς τὴν τοῦ νενοσηκότος τρέπομεν θεραπείαν. οὔκουν τὸ πάθος βδελυκτόν. ἢ γὰρ ἂν καὶ ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν τοῦ μέρους πονέσαντος τὸ
484 M. ὑγιαῖνον ἠλλοτριοῦτο τῆς θεραπείας τοῦ κάμνοντος. ἀλλὰ τίς ἐστιν αἰτία ἡ τῶν τοιούτων ἡμᾶς ἀφιστῶσα; τίς αὕτη; τὸ μὴ φοβεῖσθαι τὴν ἀπειλὴν τοῦ εἰπόντος ὅτι Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον· ἐφ' ὅσον γὰρ οὐκ ἐποιήσατε ἑνὶ τούτων, φησίν, οὐδὲ ἐμοὶ ἐποιήσατε. εἰ γὰρ ταῦτα οὕτως ἔχειν ᾤοντο, οὐκ ἂν τοιαύτην ἔσχον περὶ τῶν ἀρρωστούντων γνώμην, ὥστε ἀπωθεῖσθαι ἀφ' ἑαυτῶν καὶ μολυσμὸν οἴεσθαι τοῦ ἡμετέρου βίου τὴν περὶ τοὺς ταλαιπωρουμένους σπουδήν. οὐκοῦν εἰ πιστὸν ἡγούμεθα τὸν ἐπαγγειλάμενον, ἀντιληπτέον ἂν εἴη τῶν ἐντολῶν, ὧν ἄνευ οὐκ ἔστι τῶν ἐλπιζομένων ἀξιωθῆναι. ξένος καὶ γυμνὸς καὶ τροφῆς ἐνδεής, ἀσθενῶν καὶ κατάκλειστος καὶ πάντα σοι οὗτός ἐστιν, ὅσα ἐν τῷ εὐαγγελίῳ προείρηται. ἀλήτης καὶ γυμνὸς περιέρχεται, νοσῶν δὲ καὶ τῶν ἀναγκαίων ἐπιδεὴς διὰ τὴν ἐπακολουθοῦσαν τῷ πάθει πενίαν. ὁ γὰρ μήτε τι τῶν οἴκοθεν ἔχων μήτε μισθωτὸς γενέσθαι δυνάμενος ἐξ ἀνάγκης πάντως ἄπορος τῶν πρὸς τὴν ζωὴν ἐπιτηδείων ἐστίν, δεσμώτης δὲ ὑπὸ τῆς ἀρρωστίας πεπεδημένος. οὐκοῦν ὅλον τὸ πλήρωμα τῶν

13 Matth 25, 41 14 ib 25, 45 28 Rom 13, 10

LΛSZ MWKN OVG C Es 1 παρώλισθεν LΛSZC: παρωλίσθησεν cett v 4 συνήχθη C 5 ὑγρᾶς οὐσίας LΛSZ: ὑγρασίας cett v 6 πυξ͂λωδη Z πυελώδη Λ φθορὰν LΛ 8 post ἅπαν punctum pos Es 9 οὔκουν LΛSZEs: οὐκοῦν οὐ cett v 10 ἢ v 15 οὐδὲ ἐμοὶ ἐποιήσατε om V 16 οὐκ ἂν: οὔκουν L οὔτ' οὖν Λ 24 νοσῶν LΛSZ: γυμνὸς cett v 25 τῷ πάθει om Es τῶν om SZV 26 καὶ post ἄπορος add G 27 τὴν om Es δὲ: τε OVGv 28 οὐκοῦν: εἰ οὖν Λ

ἐντολῶν ἐν τούτοις ἔχεις πληρούμενον καὶ αὐτὸν τὸν τῶν ὅλων κύριον ὑπόχρεών σοι διὰ τῆς εἰς τοῦτον φιλανθρωπίας γενόμενον. τί οὖν φιλονεικεῖς κατὰ τῆς ἰδίας ζωῆς; τὸ γὰρ σύνοικον ἑαυτῷ τὸν θεὸν τῶν ὅλων μὴ ἐθελῆσαι ἔχειν οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ καθ' ἑαυτοῦ τινα ἰσχυρὸν γενέσθαι. ὡς γὰρ διὰ τῆς ἐντολῆς εἰσοικίζεται, οὕτω διὰ τῆς ἀπηνείας ἀποχωρίζεται. Ἄρατε, φησί, τὸν ζυγόν μου ἐφ' ὑμᾶς· ζυγὸν δὲ λέγει τὴν τῶν ἐντολῶν ἐργασίαν.

Ὑπακούσωμεν τῷ κελεύοντι· γενώμεθα τοῦ Χριστοῦ ὑποζύγιον, ταῖς ζεύγλαις τῆς ἀγάπης ἑαυτοὺς ἐνδήσαντες. μὴ ἀποσεισώμεθα τὸν τοιοῦτον ζυγόν· χρηστός ἐστιν, ἐλαφρός ἐστιν, οὐ τρίβει τὸν αὐχένα τοῦ ὑπελθόντος, ἀλλὰ λεαίνει. Σπείρωμεν ἐπ' εὐλογίαις, φησὶν ὁ ἀπόστολος, ἵνα καὶ ἐπ' εὐλογίαις θερίσωμεν. πολύχους ὁ στάχυς ἐκ τῆς τοιαύτης ἀναβλαστήσει σπορᾶς· βαθὺ τῶν ἐντολῶν τοῦ κυρίου τὸ λήιον· ὑψηλὰ τὰ τῆς εὐλογίας γεννήματα. βούλει μαθεῖν εἰς ὅσον ἀνατείνεται ὕψος τῶν γεννημάτων ἡ αὔξησις; αὐτῶν τῶν οὐρανίων ὑψωμάτων ἐφάπτεται· ὅσα γὰρ ἂν τούτοις ποιήσῃς, τοῖς οὐρανίοις θησαυροῖς καρποφορεῖς. μὴ ἀπελπίσῃς τῶν λεγομένων μηδὲ εὐκαταφρόνητον λογίσῃ τῶν τοιούτων τὴν φιλίαν. ἡ χεὶρ ἠκρωτηρίασται, ἀλλ' οὐκ ἀσθενεῖ πρὸς συμμαχίαν· ὁ πούς ἠχρείωται, ἀλλὰ πρὸς τὸν θεὸν οὐ κωλύεται τρέχειν· ὁ ὀφθαλμὸς ἐξερρύη, ἀλλὰ βλέπει διὰ τῆς ψυχῆς τὰ ἀγαθὰ τὰ ἀθέατα. μὴ τοίνυν τὴν ἀμορφίαν κατανόει τοῦ σώματος. μικρὸν ἀνάμεινον καὶ ὄψει τὸ παντὸς θαύματος ἀπιστότερον· οὐ γὰρ ὅσα περὶ τὴν ῥευστὴν φύσιν συμβέβηκε, ταῦτα καὶ εἰς ἀεὶ παραμένει. ἀλλ' ὅταν ἐλευθερωθῇ τῆς πρὸς τὸ φθαρτόν τε καὶ γήϊνον συμπλοκῆς ἡ ψυχή, τότε τῷ ἰδίῳ κάλλει ἐνωραΐζεται. τεκμήριον δέ· οὐκ

2 Prov 19, 17 4 Aesch Supp 415 7 Matth 11, 29 11 ib 11, 30 13 II Cor 9, 6 14 cf XL Mart 46,753 D (Migne) 17 cf De hom op 44, 157 A (Migne) 19-20 Matth 6, 20

LΛSZ MWKN OVG C Es 3 γενόμενον LΛSZ: γινόμενον cett v 5 τινα ἰσχυρὸν: ἐχθρόν τινα Es 10 ὑποζύγια Λ ἐνδύσαντες Z corr Z[2] 13 ἀπόστολος: Παῦλος OVv 14 ὁ om v 19 καρπορορήσῃς C 20 μὴ v 22 ἀσθενεῖ om v (21 οὐ)

ἐβδελύξατο τοῦ πτωχοῦ τὴν χεῖρα μετὰ τὸν βίον τοῦτον ὁ
485 M. τρυφητὴς ἐκεῖνος ὁ πλούσιος, ἀλλ' ἠξίου γενέσθαι αὐτῷ τόν ποτε διεφθορότα τοῦ πτωχοῦ δάκτυλον τῆς τοῦ ὕδατος σταγόνος διάκονον, ἐπιθυμῶν αὐτῇ τῇ γλώσσῃ τὴν περὶ τὸν δάκτυλον ἰκμάδα τοῦ πτωχοῦ περιλάψαι· οὐκ ἂν τούτου ἐπιθυμήσας, εἰ τὴν ἐκ τοῦ σώματος ἀηδίαν τῷ χαρακτῆρι τῆς ψυχῆς ἐνεώρα. πόσα εἰκὸς ἦν μάτην παλινῳδεῖν ἐν τῇ μεταβολῇ τοῦ βίου τὸν πλούσιον; πόσα μακαρίζειν τῆς ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ δυσκληρίας τὸν πένητα; πόσα καταμέμφεσθαι τὴν ἑαυτοῦ λῆξιν ὡς ἐπὶ κακῷ τῆς ψυχῆς ἀποκληρωθεῖσαν τῷ πλούτῳ; εἰ δὲ δὴ καὶ ἀναβιῶναι πάλιν ἐξῆν, ἐν τίσιν ἂν ἐδέξατο πάλιν γενέσθαι; ἆρ' ἐν τοῖς κατὰ τὸν βίον τοῦτον εὐδαιμονοῦσιν ἢ ἐν τοῖς δυσκληροῦσιν; ἀλλ' οὐκ ἄδηλον ὅτι προετίμησεν ἂν τῶν δυσημερούντων τὸν κλῆρον. ἀξιοῖ γὰρ γενέσθαι μηνυτὴν τοῖς ἀδελφοῖς ἐκ τῶν νεκρῶν τινα, ὡς ἂν μὴ κἀκεῖνοι τῇ ὑπερηφανίᾳ τοῦ πλούτου βλαβέντες ἐν τῇ τρυφῇ τῆς σαρκὸς ἐπὶ τὸ αὐτὸ χάσμα τοῦ ᾅδου κατενεχθῶσι διὰ τοῦ λείου τῆς ἡδονῆς ὀλισθήσαντες. τί οὖν οὐ σωφρονιζόμεθα τοῖς τοιούτοις τῶν διηγημάτων; τί οὐκ ἐμπορευόμεθα τὴν καλὴν ἐμπορίαν, ἣν συμβουλεύει ὁ θεῖος ἀπόστολος; Τὸ ὑμῶν περίσσευμα, φησίν, εἰς τὸ ἐκείνων ὑστέρημα, ὡς ἂν τὸ περισσὸν τῆς ἐκείνων ἀνέσεως ἐν τῷ μετὰ ταῦτα βίῳ καὶ ἡμῖν πρὸς σωτηρίαν ἀρκέσειεν. εἰ τοίνυν βουλόμεθα λαβεῖν τι χρηστόν, προλαβόντες παράσχωμεν· εἰ ἀνεθῆναι μετὰ ταῦτα, νῦν ἀναπαύσωμεν. εἰ δεχθῆναι παρ' αὐτῶν εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς, νῦν αὐτοὺς ἐν ταῖς ἡμετέραις καταδεξώμεθα· εἰ θεραπευθῆναι τῶν ἁμαρτιῶν τὰ τραύματα, τοῦτο καὶ αὐτοὶ τοῖς σώμασι τῶν κεκακωμένων ποιήσωμεν. Μακάριοι γὰρ οἱ ἐλεήμονες, ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται.

2 Luc 16, 19 sq 18 cf Vita Moys VII, 1, 130, 6 (Jæger) 21 II Cor 8, 14 sq 26 Luc 16, 9 29 Matth 5, 7

LΛSZ MWKN OVG C Es 2 ὁ om OVGCv 5 τοῦτο LΛSZv 6 ἐπεθύμησεν Λ 7 ὅσα OVv 11 δὴ: δεῖ LΛMNOV 'δὴ forte' in mg L δὴ (ex δεῖ) M[2] ἐξῆν om Λ 11-12 ἀνεδέξατο LΛ 13 ἐν τοῖς om OVv εὔδηλον G 14 ἂν om OVv 23 ὑμῖν v 26 αἰωνίας L

Ἀλλ᾽ ἴσως ἐρεῖ τις ἀγαθὴν μὲν εἰς ὕστερον εἶναι τὴν ἐντολήν· νυνὶ δὲ μετάδοσίν τινα καὶ κοινωνίαν τοῦ πάθους διευλαβεῖται καὶ διὰ τὸ μὴ παθεῖν τι τῶν ἀβουλήτων φεύγειν οἴεται χρῆναι τὸν προσεγγισμὸν τῶν τοιούτων. λόγοι ταῦτα καὶ προφάσεις καὶ πλάσματα καὶ τῆς περὶ τὰς ἐντολὰς τοῦ θεοῦ ῥᾳθυμίας εὐπρόσωπά τινα προκαλύμματα. τὸ δ᾽ἀληθὲς οὐχ οὕτως ἔχει· οὐδεὶς γὰρ ὕπεστι φόβος τῇ τῆς ἐντολῆς ἐργασίᾳ. μηδεὶς κακῷ τὸ κακὸν θεραπευέτω. πόσους γὰρ ἔστιν ἰδεῖν ἐκ νεότητος καὶ μέχρι γήρως ταῖς θεραπείαις τούτων ἀποσχολάζοντας καὶ οὐδέν τι τῆς κατὰ φύσιν εὐεξίας τοῦ σώματος διὰ τῆς τοιαύτης σπουδῆς ἀμαυρώσαντας; οὐδὲ γὰρ εἰκός ἐστι γενέσθαι ταῦτα. ἀλλ᾽ ἐπειδή τινα τῶν νοσημάτων, οἷον αἱ λοιμώδεις ἐπιφοραὶ καὶ ὅσα τοιαῦτα τῆς ἔξωθεν αἰτίας ἠρτημένα, ὅταν ἐκ διαφθορᾶς ἀέρος ἢ ὕδατος γίνηται, ὕποπτα τοῖς πολλοῖς ἐστιν, ὡς ἐκ τῶν προεαλωκότων καὶ πρὸς τοὺς προσεγγίζοντας διαβαίνοντα, (οὐδὲ ἐκεῖ τοῦ πάθους, ὡς οἶμαι, τῷ ὑγιαίνοντι τὴν ἀρρωστίαν ἐκ διαδόσεως ἐμποιοῦντος, ἀλλὰ τῆς κοινῆς ἐπιφορᾶς τὴν ὁμοιότητα τοῦ ἀρρωστήματος ἐπαγούσης) ἔσχεν αἰτίαν ἡ νόσος ὡς ἐκ τῶν προεαλωκότων καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς **488 M.** διαβαίνουσα. ἐνταῦθα δὲ ἔνδοθεν συνισταμένης τῆς τοῦ τοιούτου πάθους κατασκευῆς καί τινα τοῦ αἵματος ἐκ τῆς παρεγχύσεως τῶν φθοροποιῶν χυμῶν διαφθορὰν ὑπομένοντος ἐν τῷ κάμνοντι τὸ πάθος περιορίζεται· καὶ ὅτι ταῦτα οὕτως ἔχει, πάρεστι καὶ ἀπὸ τούτου μαθεῖν· μή τις ἀπὸ τῶν εὐεκτούντων τοῖς ἀρρωστοῦσι κοινωνία τῆς κρείττονος ἕξεως γίνεται, κἂν σφόδρα λιπαρῶς τῇ θεραπείᾳ προσμένωσιν; οὐκ ἔστι ταῦτα. οὕτως οὖν εἰκὸς καὶ τὸ ἔμπαλιν μηδὲ ἀπὸ τῶν ἀσθενούντων πρὸς τοὺς εὐεκτοῦντας μεταβαίνειν τὸ πάθος. εἰ τοίνυν τὸ μὲν

LΛSZ MWKN OVG C Es 4 λέγοι L λόγοι in mg L 7 ὕπεστι ex ἔπεστι corr L 8 μηδεὶς — θεραπευέτω om sed add in mg L 10 ἀπασχολάζοντας ΛZGC 12 ἐπειδή: εἰσί G 13 λυμώδεις L 14 ἃ post ἠρτημένα add G διαφορᾶς LΛMWKNC sed θ supra ρ scr LMW 15 γίνωνται SZ γίνεται MWK 16 ἐγγίζοντας G 17 τοῦ Z^2OVGEsv: om cett 20 ὡς om v 26 γένηται Λ κἂν: καὶ L 27 προσμένουσιν (ex -ωσιν corr) L ἀλλ᾽ ante οὐκ add G

κέρδος τῆς ἐντολῆς τοσοῦτον, ὥστε βασιλείαν οὐρανῶν δι᾽ αὐτῆς ἑτοιμάζεσθαι, ζημία δὲ πρόσεστιν οὐδεμία τῷ σώματι τοῦ θεραπεύοντος, τί τὸ κωλῦον ἐστὶ λοιπὸν ἐνεργὸν εἶναι τὴν ἐντολὴν τῆς ἀγάπης;

Ἀλλ᾽ ἐπίπονον εἶναι λέγεις τὸ βιάσασθαι φυσικῶς τὰ τοιαῦτα μυσαττομένην τῶν πολλῶν τὴν ἕξιν; καλῶς· συντίθεμαι τῷ λόγῳ, ὅτι ἐπίπονον. τί δὲ ἄλλο τῶν κατ᾽ ἀρετὴν τελουμένων ἄπονον δείξεις; πολλοὺς ἱδρῶτας καὶ πόνους τῶν οὐρανίων ἐλπίδων ὁ θεῖος προσέταξε νόμος καὶ δυσπόρευτον τὴν ἐπὶ τὴν ζωὴν ὁδὸν τοῖς ἀνθρώποις ὑπέδειξε τοῖς ἐπιπονωτέροις καὶ τραχυτέροις τῶν ἐπιτηδευμάτων ἁπανταχόθεν ἀποστενώσας. Στενὴ γὰρ καὶ τεθλιμμένη, φησίν, ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωήν. τί οὖν; διὰ τοῦτο τῆς ἐλπίδος ἐκείνης τῶν ἀγαθῶν ἀμελήσομεν, ὅτι μὴ μετὰ ῥᾳστώνης ἔξεστι κτήσασθαι; ἐρωτήσωμεν τὴν νεότητα, εἰ μὴ ἐπίπονος ἡ σωφροσύνη δοκεῖ ἢ τὸ ἀνέδην ταῖς ἐπιθυμίαις κεχρῆσθαι τῆς ἐγκρατοῦς διαγωγῆς μὴ πολὺ ποθεινότερον. ἆρ᾽ οὖν διὰ τοῦτο τοῦ μὲν ὅτι ἡδύ τε καὶ εὐπετὲς ἀνθεξόμεθα, πρὸς δὲ τὸ τραχὺ τῆς ἀρετῆς ἀποκνήσομεν; οὐ ταῦτα δοκεῖ τῷ τῆς ζωῆς νομοθέτῃ τῷ τὴν πλατεῖαν καὶ κατωφερῆ καὶ εὐρύχωρον ὁδὸν κατὰ τὸν βίον κωλύσαντι. Εἰσέλθετε γάρ, φησί, διὰ τῆς στενῆς καὶ τεθλιμμένης πύλης. οὐκοῦν καὶ ἐνταῦθα ἓν τῶν διὰ πόνου κατορθουμένων καὶ τοῦτο νομίσωμεν, τὸ ἀγαγεῖν εἰς συνήθειαν ἀπεξενωμένην τοῦ βίου τὴν ἐντολήν, καὶ τὴν φυσικὴν τῶν ὑγιαινόντων ἀποστροφὴν τῇ ἐπιμονῇ τοῦ πράγματος θεραπεύσωμεν. δεινὴ γάρ ἐστιν ἡ συνήθεια καὶ τοῖς δυσκολωτέροις εἶναι δοκοῦσιν ἡδονήν τινα

8 cf Hes Op 289 9 cf Vita Moys VII, 1, 132, 7 (Jaeger) 12 Matth 7, 14 20 ib 7, 13 27 cf Virg VIII, 1, 288, 9 (Jaeger)

LΛSZ MWKN OVG C Es 1 ἐντολῆς usque ad δι᾽ om LΛ 2 αὐτοῖς post πρόσεστιν add OVGv 3 λοιπὸν ἐστὶν Λ 5 λέγεις εἶναι MWKNOVv 9 ὁ θεῖος om v προέταξε MWN 10 τὴν ἐπὶ om Z add in mg Z^2 11 ἐπιπονωτέροις LΛSZEs: ἐπιπόνοις cett v 14 ἀμελήσωμεν v 16 ἐπίπονος: ἐπί τινος Λ ἀναίδην LΛOVGC Esv 18 τοῦ μὲν ὅτι: τοῦ μὲν τὸ G τὸ μὲν OVv ἀνθεξώμεθα C 19 ἀποκνησώμεν C 22 πύλης LΛSZEs: om cett v 23 τοῦτον L (in mg 'τοῦτο forte') 24 ἀποξενουμένην OVGv

διὰ τῆς ἐπιμονῆς ἐνεργάσασθαι. μὴ τοίνυν λεγέτω τις, ὡς ἐπίπονον, ἀλλ' ὅτι ἐπωφελὲς τοῖς μετιοῦσι τὸ κατορθούμενον. καὶ ἐπειδὴ μέγα τὸ κέρδος, ὑπεροπτέον τοῦ πόνου διὰ τὸ κέρδος. ἡδὺ δὲ τῷ χρόνῳ τὸ τέως ἐπίπονον διὰ τῆς συνηθείας γενήσεται.

Εἰ δὲ δεῖ καὶ τοῦτο προσθεῖναι τοῖς εἰρημένοις, ὅτι καὶ παρ' αὐτὸν τοῦτον τὸν βίον ἐπωφελής ἐστι τοῖς ὑγιαίνουσιν ἡ πρὸς τοὺς ἀτυχοῦντας συμπάθεια· καλὸς γάρ ἐστι τοῖς νοῦν ἔχουσιν ἔρανος ἐλέου ἐν ταῖς ἑτέρων δυσπραγίαις προαποκείμενος. ἐπειδὴ γὰρ μιᾷ φύσει διοικεῖται πᾶν τὸ ἀνθρώπινον καὶ οὐδὲν ἔχει οὐδεὶς τῆς διηνεκοῦς εὐπραγίας βέβαιόν τι παρ' ἑαυτῷ τὸ ἐνέχυρον, διὰ παντὸς προσήκει
489 M. μεμνῆσθαι τοῦ εὐαγγελικοῦ παραγγέλματος τοῦ συμβουλεύοντος, ἅπερ ἂν θέλωμεν ἵνα ποιῶσιν ἡμῖν οἱ ἄνθρωποι, ταῦτα ποιεῖν. ἕως τοίνυν εὐπλοεῖς, ὄρεξον χεῖρα τῷ ναυαγήσαντι. κοινὴ ἡ θάλασσα, κοινὸν τὸ κλυδώνιον, κοινὴ τῶν κυμάτων ἡ ταραχή· ὕφαλοι καὶ σπιλάδες καὶ σκόπελοι καὶ τὰ λοιπὰ τῆς τοῦ βίου ναυαγίας κακὰ ἴσον παρέχει τοῖς ναυτιλλομένοις τὸν φόβον. ἕως ἀπαθὴς εἶ, ἕως ἀκινδύνως διαπλέεις τοῦ βίου τὴν θάλασσαν, μὴ παρέλθῃς ἀνηλεῶς τὸν προσπταίσαντα. τίς ἐγγυητής σοι τῆς διηνεκοῦς εὐπλοίας; οὔπω κατῆρας εἰς τὸν λιμένα τῆς ἀναπαύσεως, οὔπω τῶν κυμάτων ἐκτὸς ἕστηκας, οὔπω σοι βέβηκεν ἐπὶ σταθεροῦ ἡ ζωή. ἔτι φέρῃ διὰ τοῦ βίου πελάγιος. οἷον σεαυτὸν δείξεις τῷ δυστυχήσαντι, τοιούτους παρασκευάσεις σεαυτῷ τοὺς συμπλέοντας. ἀλλὰ πάντες καταντήσαιμεν εἰς τὸν λιμένα τῆς ἀναπαύσεως τῷ ἁγίῳ πνεύματι πρὸς τὴν προκειμένην τοῦ βίου ναυτιλίαν διευδιάζοντες. παρείη δὲ ἡμῖν ἡ διὰ τῶν ἐντολῶν ἐργασία καὶ τὸ τῆς ἀγάπης πηδάλιον· δι' ὧν εὐθυνόμενοι καταλάβοιμεν τὴν γῆν τῆς

15 cf In Cant VI, 80, 18 (Jaeger) 27 cf Virg VIII, 1, 341, 3 (Jaeger)

ΛASZ MWKN OVG C Es 1 ἐργάσασθαι ΛC 3 ὑπεροπτέον usque ad κέρδος om sed add in mg L 8 τοὺς om OVv 9 ἐλαίου G cf 119, 11 15 εὐπολεῖς L 18 τοῦ sscr G κακὰ: κατὰ v 20 ἀκίνδυνος L 24 σταθηροῦ Λ 25 σεαυτῷ L (in mg 'σεαυτὸν forte') δυστυχήσαντι: ναυαγήσαντι Λ 30 καταλάβωμεν Ov

ἐπαγγελίας, ἐν ᾗ ἡ πόλις ἐστὶν ἡ μεγάλη, ἧς τεχνίτης καὶ δημιουργός ἐστιν ὁ θεὸς ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

1-2 Hebr 11, 10 cf In sanct Pasch p 257, 20 sqq Vita Thaum 46,896 B (Migne) 2 Rom 16, 27

ΛASZ MWKN OVG C Es 1 ᾗ: ἧπερ G 2 ἐστιν: χ̅ς̅ Z ἡμῶν om Λ καὶ τὸ κράτος om Z νῦν καὶ ἀεὶ καὶ post κράτος add G 3 τῶν αἰώνων om Z

CONTRA USURARIOS

CONTRA FORNICARIOS

IN DIEM LUMINUM

IN SANCTUM PASCHA
(vulgo In Christi resurrectionem III)

DE TRIDUI INTER MORTEM ET RESURRECTIONEM IESU CHRISTI SPATIO
(vulgo In Christi resurrectionem I)

IN SANCTUM ET SALUTARE PASCHA
(vulgo In Christi resurrectionem IV)

IN LUCIFERAM SANCTAM DOMINI RESURRECTIONEM
(vulgo In Christi resurrectionem V)

IN ASCENSIONEM CHRISTI

DE DEIATE ADVERSUS EUAGRIUM
(vulgo In suam ordinationem)

EDIDIT

ERNESTUS GEBHARDT

(PRAEFATIONES)

CONTRA USURARIOS

Contra Usurarios orationem qui tradunt codices facile dividas in duas familias, quarum unius duces sunt codices AS alterius codex P. omnes codices, qui hanc orationem tradunt, contulit G. Heil postea ipse examinavi uterque usus tabellis photographicis.

DE CODICE P

P Codex Vaticanus Pii II 4 membranaceus saec. XI (P),
quem W. Jaeger descripsit vol. VIII 1 p. 120 sqq, hunc
sermonem ff. 202v-210r continet. quo de codice vel de
Vat eius apographis, quae sunt codex Vaticanus gr. 445
445 saec. XVI chartaceus (ff. 86v-89r) et codex Medio-
Ambr lanensis Ambrosianus Q 14 sup. saec. XV chartaceus
Q 14 (ff. 370r-377r), non habeo, quae verbis Jaegeri adi-
sup ciam nisi codicem P multum a familia AS differre
nonnullisque locis solum lectionem genuinam servare,
quod facile ex apparatu cognosces.

DE FAMILIA AS

A Codex Marcianus Venetus gr. 68 membranaceus saec. XII (A) orationem Contra Usurarios praebet ff. 213v-220r. de forma et orthographia et similibus codicis A uberrime disseruit W. Jaeger vol. VIII 1, p. 5 sq, p. 94 sq. principia critica ibi explicata secutus sum neque errores ad orthographiam tantum pertinentes in apparatum recepi, ne apparatus rebus pusillis inflatus lectori esset odio nomineque critici indignus, paucis tamen exceptis locis, de quibus dubites, utrum sit mendum ad orthographiam pertinens an lectio vere varia. sunt autem: 195, 15 γενώμεθα: γενόμεθα A; 195, 23 τὸν: τῶν A; 197, 21 ἠναγκασμένοις A; 198, 21 δὸς: δῶς A; 201, 1 ἢ: εἰ A; 205, 29 ὀδύναις: ὀδύνης A; 206, 5 κερδάνητε: κερδανεῖτε A.

Mon 47 Codex Monacensis gr. 47 chartaceus saec. XVI orationem Contra Usurarios ff. 191r-196r continet; quem codicem e Veneto A ad verbum descriptum esse demonstravit W. Jaeger vol. VIII 1, p. 18. alia insuper testimonia afferre nolui et ex apparatu critico, sicut poscit ratio edendi, hunc codicem dimisi.

S Codex Vaticanus gr. 1907 chartaceus saec. XII-XIII (S) ff. 291r-293r continuerat orationem nostram. temporum iniquitate liber ingens ita est corruptus, ut hodie aliquot folia desint plura legi non iam possint. folium 291 non exstat, folia 292 et 293 graviter sunt violata. de forma et statu codicis disseruit W. Jaeger vol. II p. XXXVII sqq. de tempore deque ingenio docti scriptoris (aut ipsius codicis S aut fontis, quo utitur) scripserunt W. Jaeger vol. VIII 1, p. 6 sqq, p. 95 sqq; V. Woods Callahan vol. VIII 1, p. 359; Fr. Müller vol. III 1, p. XI et alii.

Z Ex codice Vaticano S descriptus est Codex Vaticanus gr. 1433 chartaceus saec. XIII (Z), ut probavit W. Jaeger vol. VIII 1, p. 19, novis argumentis potentissimis confirmavit Fr. Müller vol. III 1, p. XII sqq. orationem Contra Usurarios praebet ff. 113v-117v. ubicumque S deficit, lectionem eius fideliter nobis suppeditat Z; errores proprios raros quidem sed aliquos habet. itaque omnibus in locis, in quibus S legere nequivi, Z autem variam lectionem exhibet, siglo usus sum (S)Z, ut errores codicis Z proprios a variis lectionibus codicis S quam certissime discerni possint.

L Eodem ex fonte atque AS fluxerunt etiam codex Leidensis Gronovianus 12 chartaceus saec. XVI (ff.
Lips 217r-222v), quem siglo L distinximus, et codex Lipsiensis Universitatis 13 chartaceus saec. XIV (ff. 78r sqq), cuius specimina tantum contuli. hunc fontem, ex quo omnes codices huius familiae hortulos suos irrigaverunt, codicem fuisse illum Arsenii abbatis, de quo W. Jaeger vol. VIII 1, p. 11 sqq. p. 97 sq accuratissime

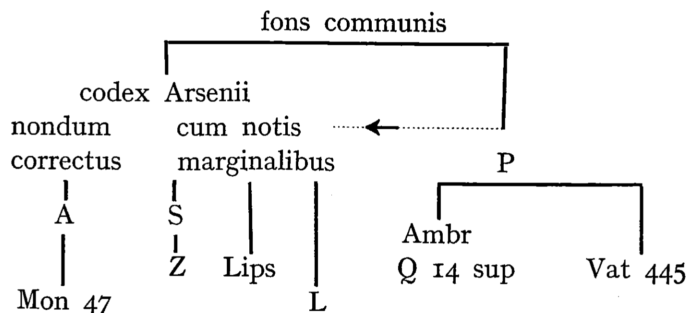
disseruit, persuasum habeo. et L et Lips non per AS sed propria via ad 'archetypum', qui in margine codicis L nominatur, id est ad codicem Arsenii, redeunt. W. Jaeger ll.cc. suspicatus est, hic illic varias lectiones in marginem illius 'archetypi', postquam A descriptus esset, irrepsisse, quarum alias alius codex adhiberet. quantum attinet ad S, perdifficile est dictu, quo loco coniecerit suo Marte, quove alterius cuiusdam variis lectionibus usus sit, et iuvat verba ipsius Jaegeri (vol. VIII 1, p. 98) afferre: saepe mutavit, sed raro correxit. at scribae codicum L et Lips tales notas marginales ante oculos habuisse cum ex mantissa codicis L perspicuum est (cf. vol. VIII 1, p. 14) tum paucis exemplis confirmare conabor: 197, 19 ἄλως PL Lips; 198, 28 σοφῶς — ἐργασίαν PL Lips recte; 201, 1 τῷ — προσαιτοῦντι P et Lips, v. l. in marg. L! 203, 15 τόκους PL Lips. quibus exemplis apparet varias lectiones 'archetypi' ad corrigendum huius orationis textum ex altera familia haustas esse. duobus autem locis, quorum quod alterum in codice Lips inspicere non potui, magno sum dolore affectus, codices L et Lips soli textum genuinum servare videntur 202, 2 ἀπῄτησας L et Lips: ἀποτίσας PZA; 205, 29 ὀδύναις L (Lips?): ὀδύνης A (sic fort cod Arsenii) ὀδύνη (S)Z ὀδύναι P. hoc loco utrum varia lectio in codice Arsenii exstiterit an scribae divinaverint, quis est, qui pro certo dicat? non inveni, ubi S cum L et Lips contra PA consentiret; qua de causa S, quotiens solus lectionem frugi vel modestae praebet, coniecisse veri simillimum est.

DE EXEMPLARI PRIORUM TEMPORUM UNICO

Et stirpem codicis P et codicem Arsenii ex uno atque eodem medii aevi libro defluxisse nonnullis erroribus, qui duabus familiis communes sunt, demonstrari potest. de singulis erroribus plura non dicam; satis erit, si plane enumerabo: 195, 6 τῶν delevi; 197, 4 τὸν add Langerbeck;

198, 2 οὐκ delevi; 203, 1 † ἐξοικεῖ; 209, 3 χρέους S ex coniectura: μέρους fons communis codd AP; 205, 18 κατ<ωρ>ώρυκτο? corr Gretser; 206, 7 † στηρίζων.

Stemma quidem tale est

J. Daniélou, qui tempus orationum Nysseni reperire studuit (La chronologie des sermons de Grégoire de Nysse, Rev. Sc. Rel. 29, 1955, 346-372), affinitatem quandam inter orationem Contra Usurarios et elogium In XL Martyros et librum De Hominis Opificio esse perseverat, quod hos tres tractatus ut supplementum scriptis Basilii fratris adicere voluerit (cf. In XL mart. MG 46, 776 A; De hom. op. MG 44, 126 B; Contra Us. p. 195, 20 sqq; p. 207, 4). quod cui persuasum est, statuat orationem Contra Usurarios habitam esse anno p. Chr. n. 379.

DE EDITIONIBUS IMPRESSIS

Versio Latina orationis Contra Usurarios a Jacobo Gretser S.J. confecta nonnullorum operum Gregorii in editione Graeca, quam Fronto Ducaeus S.J. anno 1596 Ingolstadii apud Davidem Sartorium curavit, novissimum locum tenet. Ex titulo editionis ("D. Gregorii Nysseni Opuscula nonnulla nunc primum in Lucem edita. Per R. P. Frontonem Ducaeum S.J. Theologum. Quibus accesserunt alia eiusdem Gregorii ex Bibliotheca Bavarica Serenissimi Principis Guilielmi utriusque Bavariae ducis . . .") colligi potest ad hanc orationem vertendam Jacobum Gretser codicem Bavaricum adhibuisse. re vera codex Monacensis gr. 47 maxime cum vetustissimis versionibus impressis congruit. Jacobus Gretser eodem anno in eadem officina versionem suam Latinam separatim sub prelum misit.

Editionem Graecam primam cum sua versione Latina ex codice Monacensi 47 inter aliquot alia Gregorii opera in appendice ad editionem Morellianam suffecta J. Gretser publici iuris fecit anno 1618. Gretser, ut videtur, sua manu correxit codicem nonnullis locis, e quibus ad nostram orationem pertinent: 198, 7 μετάγει, quod iam in textu pro μετεία ipse codicis scriba corrigendo scripserat; 200, 24 γλυκαίνων pro πικραίνων ut e contextu colligere potuit; 205, 18 κατωρόρυκτο sic pro κατόρυκτο.

Et editionem Gretseri et editionem Morellianam alteram anni 1638 valde castigavit Ludovicus de Sinner non solum in monito editioni suae („S. Basilii Magni et S. Gregorii Nysseni contra Feneratores orationes binae Graece ad codicum fidem denuo recensuit notasque adjecit L. de Sinner, Parisiis 1842") p. 24 praemisso, quod et J. P. Migne huic orationi praefixit in Patrologiae Graecae volumine XLVI, p. 431 sq, sed etiam in annotationibus, quas et ipsas depinxit Migne. ubicumque tamen Gretserum altero codice adhibito textum correxisse aut, quod saepius occurrit, corrupisse et falso vertisse putavit de Sinner, fieri non potest, quin Gretser divinaverit aut typotheta dormitaverit. textus editionis vulgatae Mignei anni 1858 idem est, quem de Sinner constituit.

Textus Graecus, quem edidit Quentier Parisiis anno 1879 („Saint Grégoire de Nysse, Homélie contre les usuriers. texte grec, publié avec des arguments analytiques et des notes p. M. l'abbé Quentier"), non differt ab editione vulgata.

CONTRA FORNICARIOS

Oratio Contra Fornicarios vel In illud: Qui fornicatur, in proprium corpus peccat, et propter brevitatem libelli et propter materiam infandam paucissimis servatur codicibus, quos excepto codice H ex tabellis photographicis contulit G. Heil, ipse examinavi.

DE CODICIBUS H ET P

H Codex Dresdensis A 66a membranaceus saec. IX (H) binis columnis litteris minusculis scriptus, qui, ut Marcellus Richard per Ekkehardum Mühlenberg me certiorem fecit (cf. etiam M. Richard: Répertoire des bibliothèques et des catalogues de manuscrits grecs, Supplément I, 1964, p. 21), ante viginti annos bello peracto in Unionem rerum publicarum Sovieticarum missus est nec tamen in ulla bibliotheca Sovietica invenitur, sub nomine Johannis Chrysostomi undecim orationes continet. codicem Dresdensem fusius descripserunt O. von Gebhardt, Centralblatt für Bibliothekswesen 15, 1898, p. 467 et F. Schnorr v. Carolsfeld, Katalog der k. öffentl. Bibliothek zu Dresden (1882) p. 24 sq. cum neque codicem ipsum neque tabellas photographicas comparare potuissem, textum huius orationis, quem exhibet codex H, ex editione prima Lipsiae anno 1839 curante Guilielmo Th. Becher impressa et ex editionis Mignei volumine LXIV p. 465-474 sumpsi. codex H foliis 10r-12r textus formam integram praebet, quam et codex P continet. haud scio, an non aliis codicibus, qui opera Chrysostomi exhibent, haec oratio tradatur, sed propter multitudinem librorum manu scriptorum omnia in dubio remanent.

P Codex Vaticanus Pii II 4 membranaceus saec. XI (P),
Ambr de quo descripti sunt codices Mediolanensis Ambrosianus

Q 14 Q 14 sup. chartaceus saec. XV (foll. 465v-469r) et
sup Vaticanus graecus 445 chartaceus saec. XVI (foll.
Vat 123v-124v) (cf. p. 131), foliis 305r-308v integram for-
445 mam textus conservavit.

Codices H et P, quamquam orationem diversis auctoribus attribuunt, artissime coniuncti sunt permultis mendis communibus, quae si enumerare vellem, tertiam quamque lineam denotare deberem. cum codice J neque H neque P nisi fortuito in mendis consentit. H eundem errorem atque J semel tantum exhibet: 215, 4 κοιμήθητι alt om HJv. codex J quamquam cum P in falsis aliquantulo saepius congruit, tamen arbitror omnibus, qui sequuntur, locis menda aut iam in archetypo adfuisse et codicem H suo Marte correxisse aut fortuito in utrumque codicem irrepsisse: 211, 12 στρατηγούμενος H: σοφιζόμενος PJv; 212, 9 φθονούντων Jaeger: φθονουμένων PJv φθόνων H; 213, 16 ὑφ' om PJv; 215, 15 λαβαῖς H: βλάβαις PJv; 217, 6 φρουραρχείτω H: φρουραρχέτω PJv; 217, 9 ναὸν om PJv.

DE CODICE J

J Codex Vindobonensis theol. graecus 35 chartaceus saec. XIII (J) orationem Contra Fornicarios foliis continet 3v-4r. qua forma et scriptura esset codex J quaeque Gregorii opera traderet, satis iam exposuerunt W. Jaeger vol. VIII 1, p. 36 sqq; G. Pasquali (qui eum siglo W distinxit) vol. VIII 2, p. XLV sq; V. Woods Callahan vol. VIII 1, p. 357 sq; Fr. Müller vol. III 1, p. XXI, XXV sq, XXVIII sq. hanc quoque orationem epitomator ille decurtavit haud alia atque in ceteris excerpendis operibus, quae codex J continet, via et ratione usus, quam paucis exemplis illustrare conabor (cf. quaei am Fr. Müller collegit exempla vol. III 1, p. XXVIII sq). verborum vel sententiarum, quas Gregorius ornate atque copiose posuit, in locum breviores et vulgo usitatas substituit, ut sensum faciliorem et,

ut ipse quidem putavit, meliorem redderet: 212, 12-13 τοῖς τὸν φόνον τολμήσασι: τοῖς φονεῦσι J; 212, 13 τοῦ δεξαμένου τὴν σφαγήν: τοῦ φονευθέντος J; 212, 15 τὴν τῶν ἀδικοῦντων μερίδα: τοὺς ἀδικοῦντας J; 212, 18 ἀτιμίαν: ζημίαν J; 213, 17 τὸ πλημμέλημα: τὴν κλοπὴν J; 214, 5 ὁδοῖς: ἡδοναῖς J; 214, 18 παραγγέλλων ἐβόα: ἐγκελεύεται J; 216, 19 πραττόμενα: πράγματα J. multis in locis, imprimis ubi Gregorius ad illustrandam unam atque eandam sententiam plura exempla enumeravit, aliquot ex iis omisit J, ea tamen ratione, ut sensum rerum, de quibus agitur, quoad potuit, non depravaret: 213, 9; 214, 14.22; 215, 4.7.14; 216, 2. 10; 217, 6.13 usque ad finem omisit, quod haec omnia non de re sed de sua ipsius peregrinatione Gregorius gregi suo commendaret. 212, 19-213, 5 compluribus verbis omissis pauca alia inseruit, ut sententiam mutilatam restitueret. eadem ratione sed falso posuit 213, 11 βλάβης τοῦ ante πράξαντος.

Interdum recentior quidam singula verba, quae sibi excidisse visa sunt, corrigendi studio non indocte suprascripsit: 211, 18 ἡ add J^2 falso; 212, 6 lacunam vidit et κακὰ add J^2; 212, 14 ἔργων add J^2 recte; 212, 18 μὲν add J^2 falso; 212, 19 δὲ add J^2 recte; 214, 4 τῆς add J^2 recte. sed prima pagina vix peracta corrector studio laxavit neque plures contulit coniecturas.

Old Royal 16 D XI — De codice J iam correcto descriptus est codex Musei Britannici Old Royal 16 D XI chartaceus saec. XVI (foll. 284r-286r). erroribus, qui iam in J exstiterant, non raros addidit proprios, cum, quae in exemplari foedioribus litteris erant scripta, saepe male intellegeret (cf. W. Jaeger vol. VIII 1, p. 37; G. Pasquali vol. VIII 2, p. XLVI; Fr. Müller vol. III 1, p. XXIX; V. Woods Callaham vol. VIII 1, p. 358).

Iv 330 — Codicem Athoum Iveron 330 saec. XVIII (!) ex editione impressa descriptum esse uno loco collato apparet. 212, 19 in editione vulgata aliquot verba inveniuntur (vide mantissam criticam), quae, cum a more dicendi Gregoriano abhorreant, ex versione Latina in Graecum reducta esse videntur. haec eadem verba exhibet codex Iveron 330.

DE EDITIONIBUS IMPRESSIS

Contra Fornicarios orationem Graece primum edidit Jacobus Gretser S.J. cum Gentiani Herveti versione Latina Ingolstadii anno 1617. editio Gretseri continet primo loco Gregorii orationem De Pauperibus Et Beneficentia, altero Asterii Amaseni orationem In Principium Ieiuniorum (v. Mignei Patrologiae volumen XL, p. 351-390), tertio orationem Gregorii Contra Fornicarios, quarum "prima ac tertia prodierunt ex Caesarea Viennensi bibliotheca", ut J. Gretser ipse dixit. textus editionum impressarum, cum ab uno codice Vindobonensi nobis servato multis locis discrepet, quaeritur, ex quo codice Vindobonensi sumptus sit. eadem haec quaestio fuit in edendo tractatu De Instituto Christiano (cf. W. Jaeger vol. VIII 1, p. 37). Jaeger arbitratus est textum vulgatum neque ex ipso codice Vindobonensi J 35 neque ex Old Royal 16 D XI de Vindobonensi J 35 descripto haustum esse, sed librum ex eodem Vindobonensi descriptum iam perditum editoris in manibus fuisse. sed, cum codex Vindobonensis perdifficilis esset lectu, fieri potuit, ut librarius, qui hanc orationem Gretseri in usum descripsit, aliquot locos male intellegeret. causa igitur tota in dubio est. unam ex illis lacunis a codice J olim ortis, quamquam verbis Graecis explevit (p. 212, 19), tamen eum alium codicem non adhibuisse persuasum habeo, quod haec verba nullo inveniuntur in libro manu scripto, sed ex versione Latina (de qua vide infra) iterum in Graecum versa esse videntur.

Postero anno oratio Contra Fornicarios iterum impressa est Parisiis in appendice a J. Gretser ad

editionem Morellianam anni 1615 suffecta, emendata nunc ex Patricii Iunii (= Patrick Young 1584-1652) codice, cuius lectiones, quibus differt ab editione Gretseriana, in editione vulgata inter uncos inclusae sunt. inter tot lectiones varias ex Iunii codice collatas (atque in editione vulgata partem non suo loco insertas) tres tantum sunt, quae non textum ab omnibus codicibus servatum exhibeant: 211, 14 πρὸς add H et Old Royal; 212, 11-12 μόνων αὖθις τῶν συκοφαντουμένων HJ et Old Royal; 213, 20 καὶ ante τοῦ add Old Royal. Ex his, praesertim cum codex Old Royal 16. D. XI unicus ex libris manu scriptis, qui in bibliothecis Britannicis servantur, orationem Gregorii Contra Fornicarios contineat, concludere audeo eum olim Patricii Iunii fuisse. editionem Morellianam alteram adhibuit Migneus ad imprimendum volumen XLVI Patrologiae Graecae. quae in fine orationis a codice J necnon ab editionibus Gretseri et Morelli omittuntur, supplevit ex codice Vaticano gr. 445 Laurentius Zaccagnius in Collectaneorum monumentorum veterum ecclesiae Graecae volumine primo p. 353 (a. 1698). supplementum a Zaccagnio collatum praeterea legitur in editionis Mignei volumine XLVI p. 1108-9.

Versionem Latinam a Gentiano Herveto interprete confectam edidit Sebastianus Nivellius Parisiis anno 1573. iterum impressit versionem Herveti Cl. Morellus in volumine primo editionis anni 1615, unde per Gretseri appendicem et editionem Morellianam alteram in Mignei Patrologiam pervenit. Hervetus interpres, quoniam exemplari codici P cognato (Vaticano 445, ut suspicor) usus est, versionem a textu Graeco, quem J. Gretser ex codice Vindobonensi imprimendum curavit, longe diversam reddidit.

Sub nomine Johannis Chrysostomi hanc orationem una cum quattuor aliis Johannis, ut arbitratus est, homiliis prius non editis publici iuris fecit Guilielmus

Th. Becher cum sua ipsius versione Latina Lipsiae anno 1839 ex codice Dresdensi A 66a. Migneus et textum et versionem Becheri impressit in Patrologiae Graecae volumine LXIV, p. 465-474.

Post Tillemontium (Mémoires ecclésiastiques t. IX, 1703, p. 744) de authenticitate huius orationis dubitabat Sebastianus Haidacher, Zeitschr. für kath. Theol. 38, 1914, p. 92-99, et infirmis argumentis nisus eam Nestorio ascripsit.

IN DIEM LUMINUM

DE FAMILIA SEYΛ

S Codex Vaticanus gr. 1907 chartaceus saec. XII-XIII
(S), de quo cf. supra p. 132, orationem In Diem Lumi-
num, vulgo In Baptismum Christi continet foll. 58r-59v,
E codex Vaticanus gr. 446 membranaceus saec. XII (E),
quem descripsit W. Jaeger vol. VIII 1, p. 99, eam
exhibet foll. 286v-300v. codex Messanensis Univer-
Y sitatis gr. 15 membranaceus saec. XI (Y) binis columnis
scriptus litteris minusculis scatet erroribus, quorum
longe plurimi eius sunt proprii, innumerabilibusque
insuper itacismis qui vocantur ita depravatus est, ut
perdifficilis sit intellectu; continet orationem In Diem
Luminum foll. 107v-117r. collationibus usus sum a
sodali quodam Americano confectis, quas, quod neque
ipsum codicem neque tabellas photographicas inspicere
potui, non examinavi. de codice Musei Britannici Old
Λ Royal 16 D I membranaceo saec. XII (Λ), qui hanc
orationem exhibet foll. 387v-398v, ab aliis iam complura
dicta sunt (cf. imprimis W. Jaeger vol. VIII 1, p. 99,
158; J. P. Cavarnos vol. VIII 1, p. 231; F. Müller vol.
III 1, p. XXIII; H. Langerbeck vol. VI, p. XXIV),
quibus quod adiciam, non habeo.

Hi quattuor codices quin ex eadem stirpe prodierint, nonnullis erroribus communibus non neglectis dubitandum non est. afferam exempli gratia: 222, 12 τῆς γῆς om SEY et Q, qui de Λ descriptus est; 222, 12 σύμπασα SEY et Q; 223, 4 παραμένωμεν (-οῦμεν E, -ομεν Λ) SEYΛ; 227, 18 οὗτος SEYΛ; 230, 24 γέγονεν om SEYΛ; 232, 13 νοῦς om SEYΛ; 233, 21 εἰς om SEYΛ; 234, 24 δὲ post σαφῶς add SEYΛ; 237, 21 βουληθείη SEUΛ; 239, 20 καὶ μετὰ om SEYΛ; 241, 10 σου: τοῦ θεοῦ SEYΛ. quanam autem fuerit specie et forma et aetate exemplar,

de quo tota familia descendit, ex hoc genere errorum nequaquam reperiri potest.

Ex stirpe codicum SEYΛ duo rami procreverunt, quorum alterum constituunt SE alterum YΛ, utrique artioribus vinculis coniuncti. menda, quae SE communia exhibent, haec sunt: 221, 17 νόμεια SE; 222, 16 ἡμῖν: ἡμᾶς SE; 223, 18 καὶ om SE, 224, 18 ἁπάσης SE; 228, 3 ἐνόησε SE; 230, 17 ἀπαιτεῖ: ἀπάγει SE; 232, 18 ὁ (ante πολύθεος): ὧν SE; 237, 1 ἐποικοῦντος: ἐνοικοῦντος SE; 238, 2 ὁρωμένης: ἐρρωμένης SE; 241, 1 προσαναπαύσειν SE. quorum in numero tria sunt (230, 17; 237, 1; 238, 2), quae, quamquam aliis exemplis manifestioribus comprobare non possum, iam in exemplari litteris maiusculis scripto adfuisse dixerim.

Totidem fere sunt errores, quibus Y et Λ colligantur: 221, 7 ὁ post οἶκον add Y et Λ, ut ex Q apparet; 223, 20 δὲ om YΛ; 225, 22-23 γίνεταί τε (om Y) καὶ λέγεται YΛ; 229, 20 τινὶ post εἰκόνι add YΛ; 230, 3 τῆς post κοινῆς add YΛ; 230, 6 ὑποδείγματι: παρενθήκῃ (-ει Y) YΛ; 231, 21 οἱ om YΛ; 233, 7 ὁ ante βασιλεὺς add YΛ; 233, 12 λέγω δὴ om YΛ; 233, 20 αὐτῶν YΛ; 233, 21 ἐπεραιώθησαν YΛ; 234, 21 ἐναντιότητος ante τῶν transp YΛ; 238, 26 ἀμείψας YΛ; 239, 14 ὑμᾶς ante ὅπως add YΛ. de exemplari autem, a quo YΛ orti sunt, nihil pro certo dici posse singulis erroribus perpensis nemo negabit.

Ex his quattuor codicibus SEYΛ nonnulli alii pro-
fluxerunt, quos omnes in apparatu constituendo ne-
glegere potui. ex S ad verbum fere descriptus est codex
Z Vaticanus gr. 1433 saec. XIII (Z), de quo plura non
sunt opus (cf. p. 132). In Diem Luminum praebet foll.
Ath 150v-157r. codex Atheniensis gr. 2104 (olim Thessa-
2104 lonicensis 35) chartaceus saec. XIV binis columnis
nitidissime litteris minusculis scriptus textum huius
orationis ad litteram fere e codice E deprompsit. inter
omnes errores, quos E proprios habet, nullus est, quin
ab Ath servetur. paucos selectos hic ponam: 221, 8

προτενίσμασιν EAth; 222, 1 τὸν om EAth; 225, 6 τὸ ante ὕδωρ add EAth; 227, 20 πῶς post γῇ om EAth; 233, 1 εἶναι post τυπικῶς add EAth; 233, 4 θείῳ: τελείῳ EAth.
de Λ descriptus est codex Taurinensis C I 11 chartaceus
Q saec. XIV (foll. 125r-129r), qui in hac editione siglo Q
distingui solet (cf. J. P. Cavarnos, vol. VIII 1, p. 232).
Montep ex Q tres codices saec. XVI profluxerunt: Montepes-
122 sulanus Universitatis 122 (foll. 128r-139r), Leidensis
Leid Gronovianus 12 (ex quo specimina tantum contuli),
Gron Vaticanus Ottobonianus 119 (foll. 304r-313r). quos qui
12 scripserunt alia quidem Gregorii opera ex aliis exem-
Ott plaribus descripserunt, sed textum huius orationis con-
119 quirentes omnes codice Q usi sunt. quam rem ut mani-
feste probem, unum locum exponere satis mihi videtur: 223, 13 in codice Λ littera ο verbi οὐσίας maiore solito forma est scripta. qua de causa Q οὐσίας in θυσίας commutavit, quamvis spiritus super υ perspicue in Λ scriptus esset. apographa autem codicis Q servant errorem, ex quo apparet scribas non Λ sed solum Q ante oculos habuisse. hactenus de SEYΛ eorumque apographis.

DE FAMILIA ΠΦGI

Π Codex Parisinus gr. 481 membranaceus saec. XI (Π)
litteris minusculis binis columnis pro aetate perquam
neglegenter a manu docta ut videtur scriptus hanc
orationem praebet foll. 392r-397v. codex Parisinus
Φ gr. 582 membranaceus saec. XI (Φ) binis columnis,
quarum quaeque 37 lineas capit (pagg. 12-14, 23-40),
litteris minusculis nitidissime est scriptus. simili forma
atque indole est codex Parisinus gr. 1199 membranaceus
G saec. XI (G), qui orationem In Diem Luminum foll.
107r-123r continet. ad hos tres codices Parisinos accedit
I codex Constantinopolitanus Panhagia 10 (olim, i.e. ad
annum 1936 Chalcensis Kamariotissa 10) membranaceus
saec. XII (I), quem Constantinopoli meum in usum

contulit Hilda Polack. codices familiae ΠΦGI eodem fere titulo ornati sunt (τοῦ ἐν ἁγίοις etc), sed in mendis communibus tam raro consentiunt, ut ilico dubitet quispiam, constituant sui iuris familiam necne: 229, 19 εὐψυχότερον ΠΦGI; 236, 22 διψήσῃ ΠΦGI; 238, 2 ἐρωμένης ΠΦGI. id parum esse videtur testimoniorum, sed saepius cum uno aut altero reliquarum familiarum teste eos consentire ex ipsa mantissa facile invenies neque negabis locos sufficere, quibus probetur, codices ΠΦGI ex eodem fonte profluxisse (cf. etiam p. 149).

Qui fons in duos rivulos dividitur. Π enim cum Φ et G cum I non raro congruit. quae partes, quamquam in erroribus plerumque cum singulis aut pluribus aliarum stirpium testibus consentiunt, tamen solae atque separatae respiciantur. quo pacto, ut opinor, exemplorum auctoritas non imminuitur. L congruit cum Φ: 221, 17 νόμαια ΠΦ; 222, 8 τούτων ΠΦ; 222, 15 ἀπορρίπτει ΠΦ; 239, 9 καὶ: κατὰ ΠΦ. cum G consentit I: 223, 8 ἐπικηδίοις GI; 226, 15-16, δι' ἐκείνης ἐπιτελέσαι GI; 226, 23 ὡς ἀκούω om GI; 226, 23 καὶ — ἀτιμοτέρου om GI; 228, 12 καὶ ante γῇ add GI; 231, 13 νυμφεύσασθαι: μνηστεύσασθαι GI; 232, 10 τῷ post ἐν add GI; 233, 19 γῆν: γνῶσιν GI; 236, 10 τὸν alt om GI; 239, 12 μαθητὰς GI. non nego quidem hanc viam ac rationem probandi ambiguam videri, at tamen pro certo dicere audeam et Π cum Φ et G cum I maiore quadam affinitate coniunctos esse, quam quae fortuito orta sit. nam altera ex parte Π cum G bis tantum consentit (231, 16 ἐφειστήκει; 241, 20 ἐκείνων), Π cum I numquam, Φ cum G bis (231, 26 συνιὼν; 241, 9 ἐραντίσας; Φ cum I numquam.

De singulis familiae ΠΦGI codicibus nihil insuper investigari potest alicuius momenti nisi quanta fuerit pagina vel columna exemplaris, de quo G descriptus est. 235, 1 enim ante ἡμῶν scripsit et statim expunxit verbum προβαλλόμενος, quod suo in loco est 234, 11. veri simillimum est igitur exemplar omnia verba inde a 234,11

προβαλλόμενος usque ad 235, 1 ἱερουγίας una vel pagina vel columna cepisse, scribam autem bis eadem scripturum pagina vix incepta errorem intellexisse.

Iam pauca de iis libris, quos, cum ex ipsis familiae ΠΦGI codicibus vel his cognatis descripti essent, omnes
Mich in apparatu constituendo neglexi. codex Universitatis
44 Michiganensis gr. 44 saec. XI-XII mutilus est. nam orationis In Diem Luminum tria folia interierunt, quorum duo ante folium quod nunc primum numeratur, tertium inter folia 1 et 2 exciderunt. initio igitur textus usque ad 227, 12 (δι-)ηγήσομαι deest neque 229, 15 δὲ τῶν δύο usque ad 231, 23 σπεύδων leguntur. explixit haec oratio fol. 6v, cuius in capite a manu vix recentiore quam ipsius codicis scribae scriptum est φύλλον ζ', unde apparet codicem antiquitus esse laceratum. codex binis columnis diligenter litteris minusculis est scriptus. ad litteram fere congruit cum G neque differt alter ab altero nisi rebus orthographicis modo G modo Mich itacismis depravatus, ut perdifficile sit diiudicatu, sintne fratres de eodem exemplari descripti an Mich ex G hauserit. illius generis menda plerumque nihil valere ad recensendos codices nemo est, quin sciat. scribae enim interdum errore bis ilico eandem paginam de eodem exemplari describentes litteras ambiguas persaepe commutant, ut plane desperes quantulumcumque certi posse inveniri (cf. p. 164).

Doch Codices Athoi Docheiariou 69 (foll. 103v-122r) et
69 Docheiariou 78 (foll. 224v-236v) chartacei saec XIV vix
Doch alter ab altero discerni possunt. plurimis vinculis col-
78 ligantur, quae si afferre vellem, vix tota pagina caperet. loci, in quibus alter peccat, alter textum genuinum servat, sunt rarissimi et plerique ad res orthographicas pertinent. a Doch 69 differt Doch 78 recte: 231, 10 καταζευχθῆναι Doch 69; 233, 16 πραγματίς Doch 69; 234, 8 τῆς om Doch 69; 234, 10 ἀντεκατέστη Doch 69; 234, 11 προβαλόμενος Doch 69; 235, 9 ὁ post γὰρ add

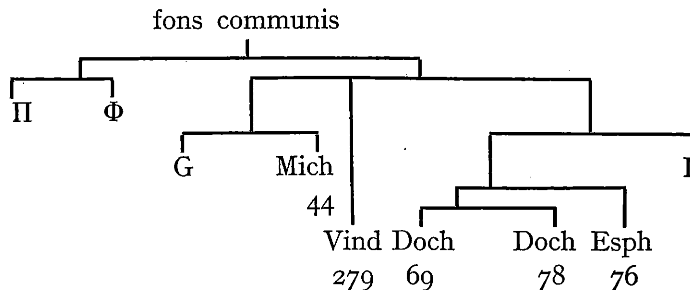
Doch 69; 235, 17 ἡμῶν Doch 69; 239, 24 συλλῆσαι Doch 69. falso: 224, 3 παραδώσεως Doch 78; 229, 12 γενώμεθα Doch 78; 234, 6 εἰδωλολατρείας Doch 78. quis est, qui diiudicare audeat, descriptine sint ambo ex communi exemplari, an Doch 69 ex Doch 78 vel vice versa? constat eos ex stirpe codici I cognata procrevisse neque ullam contra GI genuinam vel alicuius frugi variam lectionem praebere. maxima ex parte consentiunt cum mendis codicis I, e quibus pauca referam: 223, 16 καὶ ὁ ῥίψας καταισχυνθῇ om IDochh; 223, 25 ἐπανορθῶν: ἀνελὼν IDochh; 225, 7 τῇ: τῷ IDochh; 225, 11 καὶ post διὸ add IDochh; 228, 7 αἰτίαν ante ὁ add IDochh; 230, 2 τοὺς τρεῖς: αὐτοὺς πάντας IDochh. interdum autem contra I textum nondum depravatum conservant: 222, 6 τοῦ Dochh recte: καὶ I; 222, 9 κἀκεῖνος ΠΦGDochh: ἐκεῖνος I; 223, 17 τῷ non om Dochh: om I; 223, 23 ἐπεισελθὼν Dochh recte: ὑπεισελθὼν I; 230, 23 ὑπομάζιον Dochh recte: ὑπὸ μαζὸν I; 235, 18 προσέλθετε Dochh recte: προσέλθατε I; 237, 14 ὁ πατὴρ non om Dochh: om I; 239, 15 ὑμῶν Dochh recte: ἡμῶν I; 239, 18 τοὺς non om Dochh: om I; 240, 1 πρότερον Dochh recte: δεύτερον I; 240, 13 ἐγκοσμίων Dochh recte: ἐγκωμίων I; 240, 14 καὶ non om Dochh: om I. fieri igitur non potest, ut codices Docheiariou de I descriptos putes, quia formam textus antiquiorem quam I praebent.

Esph Quibus adnumerandus est codex Athous Esphigmenou
76 76 chartaceus saec. XIV, cuius specimina tantum conferre potui (usque ad 228, 18). attamen satis perspicuum est eum persaepe cum Dochh congruere, imprimis cum contra I genuinam lectionem conservant (cf. locos supra laudatos 222, 6; 222, 9; 223, 17; 223, 23). nimirum et omnes errores, qui codicibus Dochh et I communes sunt, in eo reperiuntur uno tamen excepto: 223, 25 ἐπανορθῶν: ἀνελὼν IDochh ἐπανελθὼν Esph. suspicor eum hic suo Marte divinasse.

Vindob Codex Vindobonensis theol. gr. 279 chartaceus saec.

theol 279 XIV, ex quo specimina tantum ante oculos habui (foll. 1r-6r), unus est e grege librorum manuscriptorum, quos Augerius Busbequius ille ex terris sub oriente sitis Vindobonam pertulit. folio 1r inscriptum est „Augerius de Busbecke comparavit Constantinopoli no. 164". praeter hunc numerum alii duo in eodem folio inveniuntur: „Theol. Graec. Ms. 111" et „no. CCLXXIX B", qui recentissimus est. codex est neglegentissime scriptus verbis singulis vel binis aut iteratis aut omissis aut postea insertis et scatet erroribus. iisdem mendis atque GI depravatus est, sed neque G neque I solum sequitur, in quantum ex brevibus speciminibus cognoscere potui.

Stemma familiae ΠΦGI:

DE RECENSIONE IN CODICE R INVENTA

R Codex Marcianus Venetus gr. 56 membranaceus saec. XI (R) post complures homilias Basilii ultimis foliis (348r-355r) continet Gregorii orationem In Diem Luminum. binis columnis diligenter est scriptus litteris minusculis. de aetate et de operibus, quae in R inveniuntur, Carolus Henricus Bender qui codicem Venetiis inspexit, certiorem me fecit; orationem Gregorii ex tabellis photographicis contuli. primo obtutu perspicies duos fontes ab homine mediocriter docto in unum confusos esse. textus igitur cum familiam SEYΛ

potissimum sequatur, interdum cum memoria familiae ΠΦGI consentit: 222, 18 ἡμέρας SEYΛ: ἡμετέρας πίστεως ΠΦGIR; 223, 8 πράγμασι SEYΛ: πράγματι ΠΦGIR; 232, 13 νοῦς om SEYΛ: non om ΠΦGIR; 233, 21 εἰς om SEYΛ: non om ΠΦGIR; 234, 24 δὲ post σαφῶς add SEYΛ: non add ΠΦGIR. lectiones sive familiae SEYΛ sive familiae ΠΦGI, quibus non est usus, neque super lineas neque in margine adnotavit. opere perfecto vel idem scriba vel eiusdem officinae διορθωτής, quem nominamus, iterum perlegit codicem et, ut fieri solet, complures locos correxit, ea tamen ratione, ut ex sola familia ΠΦGI correcturas adderet: 222, 12 τῆς γῆς om SEY(Λ)R: non om ΠΦGI add R^2; 222, 12 σύμπασαν SEY(Λ)R: ἅπασαν ΠΦGIR^2; 226, 23 συκομορέας om ΠΦGI eras (!)R^2; 229, 19 ἐμψυχότερον SEYΛR: εὐψυχότερον ΠΦGIR^2; 239, 20 καὶ μετὰ om SEYΛR: non om ΠΦGI add R^2; 241, 10 τοῦ θεοῦ SEYΛR: σου ΠΦGI per ras R^2; operae pretium est animadvertere codicem R numquam nisi fortuito singulos aut binos codices familiae ΠΦGI sequi, sed semper integram familiam. qua de causa mihi probatum esse videtur primum et scribam et correctorem exemplari, de quo ΠΦGI derivati sunt, vel quod ei simillimum erat, usos esse, deinde id exemplar perveterem statum textus praebuisse, postremo ΠΦGI re vera ex eadem memoriae stirpe procrevisse, quod supra (p. 145) nondum satis confirmatum erat.

DE FAMILIA KMO

K Codex Marcianus Venetus gr. 67 membranaceus saec XI (K) hanc orationem exhibet foll. 31r-37v. mirae cuidam fortunae attribueres, quod nullis fere mendis corruptus est, nisi appareret eum ex recensione a viro docto Byzantino confecta provenisse (cf. W. Jaeger, vol. VIII 1, p. 113). codex Mediolanensis Ambrosianus
M C 135 inf. membranaceus saec XI (M), qui orationem

In Diem Luminum continet foll. 61r-74v, descriptus est a W. Jaeger, vol. VIII 1, p. 21 sqq. ad hos duos accedit O codex Monacensis gr. 370 membranaceus saec. X (foll. 55r-69r), quem siglo O distinguere solemus. quomodo cum K coniunctus esset, fusius demonstravit W. Jaeger vol. VIII 1, p. 115. rarissima cum sint menda codicis K, nimirum et vincula, quibus KMO colligantur, rarissima sunt. K et O eodem titulo sunt ornati (ex M tituli excisi sunt), K M O eandem subscriptionem (εἰς τὸ ἅγιον βάπτισμα) proferunt. M et O artioribus vinculis coniuncti sunt quam uterque cum K. testimonia rogo ut ex apparatu critico sumas, ne nimium praefando spatium impendam. restat autem, ut nonulla de correcturis a manu recentiore in codice M suffectis (M^2) adiciam iis, quae scripserunt W. Jaeger vol. VIII 1, p. 24 et V. Woods Callahan vol. VIII 1, p. 364. cum in libro De Instituto Christiano variae lectiones, quibus M correctus est, ex S, in Vita Macrinae ex fonte nobis incognito (dubitaverim, an ex coniectura) sumptae sint, hic quidem nullum est dubium, quin vir doctus ad corrigendum M codice K usus sit: 222, 4 ἀθρόως M alii recte: ἀθρόους KM^2; 222, 6 τοῦ Χριστοῦ om MO: ante 7 ἐκκλησίαν tranp K eodem loco add M^2; 227, 28 ἀπόρου M cett recte: ἀπείρου SKM^2; 238, 22 ἐμέρισε M cett recte: μερίσας ΥΛ KM^2 etc. quod si non ex diversis fontibus solum correctus est M, sed etiam diversis temporibus (cf. paulo infra), apparet eum librum optime aestimatum esse, quem qui possidebant, undique optimis exemplaribus petitis nitebantur, ut meliorem redderent.

Iam pauca de familiae KMO apographis, quae omnia W ex apparatu critico removi, dicenda sunt: codex Vindobonensis theol. gr. 42 membranaceus saec. XII (W), cuius specimina (foll. 106r-111r = usque ad p. 237, 7) contuli. W. Jaeger vol. VIII 1, p. 25 affirmat singulas paginas per totum codicem 36 lineas capere; licet erraverit typotheta, paginae, quas inspexi, singulae 37 lineis exaratae sunt. ceterum de W certior fies a W. Jaeger vol. VIII 1 p. 25.108 et a V. Woods Callahan vol. VIII 1, p. 355 sqq. oratio In Diem Luminum descripta est de Ambrosiano M iam correcto (liber De Inst. Chr. de M nondum correcto; cf. vol. VIII 1, p. 26): 227, 28 ἀπόρου recte M: ἀπείρου SKM^2W; 228, 8 συντιθέμενος om M add in mg M^2 scr in mg W. reliquis in locis, quibus W consentit cum KM^2, forsitan quaerendum est, num ex ipso K sumptus sit, sed cum numquam errores codicis K proprios sequatur, eum de solo M correcto descriptum esse putamus.

Mon De Monacensi gr. 107 chartaceo saec. XVI non habeo 107 quod addam iis, quae Jaeger vol· VIII 1, p. 116 de ratione, qua Mon 107 cum O coniunctus esset, disseruit. cum in codice O folia, quae orationem In Diem Luminum tradunt, integra conservata sint, Monacensem 107, qui ex O plane descriptus est, neglegere possumus. praeterea ad O redeunt tres codices Parisini. codex Parisinus Par gr. 503 chartaceus saec. XIV, ex quo specimina contuli, 503 singula opera Gregorii ex diversis exemplaribus sumpsit (cf. p. 168 sq. 188). in hac oratione tradenda maxime congruit cum O: 222, 1 βουλεύομαι: βούλομαι M (corr M^2)OPar503; 222, 6 τοῦ Χριστοῦ om M (add M^2) OPar503; 223, 12 Χριστὸς: ὡς OPar503 (Par503 in mg γρ. χριστὸς man alt); 225, 16 ἐπικοσμοῦσι: ἐποικοδομοῦσι ΥΜ(corr M^2)OPar503; 226, 16 τοῦ ante λόγου add OPar503. Par codices Parisinum gr. 585 chartaceum saec. XVI et 585 Parisinum gr. 586 chartaceum et ipsum saec. XVI Par descripsit W. Jaeger vol. VIII 1, p. 117 sqq. ex utroque 586 specimina contuli. exemplis, quibus demonstrem, utrumque ex O textum hausisse, paucis tantum opus est: 223, 12 Χριστὸς: ὡς OParr; 226, 16 τοῦ ante λόγου add OParr; 229, 11 τῷ ante πατρὶ add OParr; 231, 6 ὑδρευσαμένη: ἀρυσαμένη OParr; 233, 7 εὐηγγελίζετο: εὐηγγελίσατο OParr; 233, 20 καὶ κατευθύνοντος om OParr. Parisini 586 lectiones variae et lineae, quibus textus

in paragraphos dividitur, dignae sunt, quae memorentur. W. Jaeger (vol. VIII 1, p. 118) suspicatus est, quod paragraphi cum clausulis sententiarum interpunctis editionum impressarum non congruerent, virum doctum aliquando editionem praeparavisse eademque de causa varias lectiones aliunde petitas in margine adscripsisse. si quid ex foliis, quae hanc orationem tradunt, concludi potest, nihilo minus apparet et signa et varias lectiones ex editione impressa Morelliana prima translatas esse. qui codicem possedit neque librum impressum emere voluit, eadem ratione atque viri docti, qui saeculis ante vixerant, exemplari altero (nunc quidem editione impressa) adhibito librum suum, ut arbitratus est, commodiorem et meliorem reddidit.

Matr Eiusdem originis atque codices Parisini est codex
4864 Matritensis Bibl. nac. 4864 chartaceus saec. XVI, de quo egit W. Jaeger vol. VIII 1, p. 120. orationem In Diem Luminum continet foll. 40r-48r. omnia menda codicis O servat et insuper innumerabilibus scribae erroribus ita est depravatus, ut aegre intellegi possit.

Urb 9 Codex Vaticanus Urbinas 9 chartaceus saec. XVII, ex
Ath quo specimina contuli et codex Atheniensis gr. 378
378 chartaceus anno 1712 Ioanninis scriptus, quem meum in usum Athenis inspexit Hilda Polack, praeter menda codicis O complures editionis vulgatae errores exhibent. cum autem non iam dubium sit, quin codices Urbinates 9-13 ex editione Morelliana descripti sint (cf. p. 190), mihi persuasum habeo et Ath 378 ex libro impresso descriptum esse, non autem ex editione Parisina, sed ex editione principe anno 1587 Augustae Vindelicorum a D. Hoeschel curata. Ath 378 enim titulo eodem ornatus est atque editio Augustana: εἰς τὸ ἅγιον βάπτισμα.

Duos codices recentissimos in monasteriis Graecis conservatos inspicere nequivi. codices Lesboum Leimonos 87 saec. XVI et Athoum Iveron 669 saec. XVIII. arbitror eos vel ex familiis nobis bene cognitis vel ex

libris impressis descriptos esse neque huic editioni detrimento esse, quod eorum varias lectiones non investigavi. praeterea Oxoniis in bibliotheca Bodleiana codex Casaub. Adv. 11 saec. XVI, quem non inspexi, fragmentum huius orationis continet. codex Athous Panteleemonos 196 saec. XVII alterius cuiusdam orationem Gregorio subditam continet.

DE EDITIONIBUS IMPRESSIS

Graece orationem In Diem Luminum primum edidit David Hoeschel Augustae Vindelicorum anno 1587. codex ei praesto erat, qui nisi est ipse codex O, cum Monacensi O artissime cognatus est, quod uno loco collato probatum habeo: 223, 13 pro Χριστὸς O scripserat ὡς. manus altera, ut errorem corrigeret, compendio suprascripsit Χς. editio Augustana praebet Χριστὸς ὡς, quod in nullo codice praeter O invenitur.

Fronto Ducaeus, cum editionem Morellianam primam anni 1615 praepararet, textum Graecum a Davide Hoeschel editum nonnullis locis e codice, quem tunc Federicus Morellus possedit, correxit et imprimis titulum commutavit, ut ipse dixit in annotationibus, quae nunc et in volumine XLVI p. 1203 Mignei Patrologiae Graecae leguntur. quaeritur, qui fuerit codex ille Morelli, qui praeter editionem Augustanam Frontonis in manibus fuit. ex annotationibus Frontonis Ducaei colligi potest, eum maxime cum codice Λ et cum codice Q ex Λ descripto coniunctum esse: 223, 9 ἐν εὐωχίαις invenit in codice Morelli, quod et ΥΛ conservant; 225, 22-23 solus Λ (et proles eius) conservat γίνεταί τε καὶ λέγεται, quod in codice Morelli legit Ducaeus; 240, 5 σειρομάστη Q et codex Morelli praebent. quo fit ut non iam dubium sit, quin codex Morelli ex codice Q procreverit. eum nunc Montepessulanum nuncupari infra (p. 176) demonstrare conatus sum. de codice Canteri, cuius lectiones praeterea Frontoni suppeditabant, cf.

quae dixi in praefatione orationis De Tridui Spatio p. 176.

Versione Latina Laurentii Sifani anno 1562 Basileae impressa usus est Sebastianus Nivellius, cum anno 1573 Parisiis compluria opera Gregorii Latine ederet. codex Graecus, quem in oratione In Diem Luminum et in oratione In Sanctum Pascha vertenda Sifanus adhibuit, ad familiam KMO pertinet, sed cum eius familiae libri manu scripti, ut supra p. 150 dixi, parum differant, codicem Sifani certe reperire non possum.

Editionem Davidis Hoeschel et versionem Laurentii Sifani coniunxit Fronto, cum Gregorii opera anno 1615 Parisiis apud Claudium Morellum ederet. editionem alteram Morellianam anno 1638 J. P. Migne in Patrologiae Graecae volumen XLVI recepit Parisiis anno 1858. versionem Gallicam confecit Federicus Morellus ex suo codice, ut videtur, anno 1606.

IN SANCTUM PASCHA

(vulgo In Christi resurrectionem oratio III)

Memoria orationis In Sanctum Pascha duabus codicum familiis traditur, quae non raro quidem sed haud multum inter se differunt.

DE FAMILIA SBDF

S Codicis Vaticani gr. 1907 chartacei saec. XII (S) folia
201v-204v, quibus oratio In S.P. continetur, rara fortuna
integra conservata sunt neque sunt respicienda eius
B apographa. codex Oxoniensis Bodleianus Baroccianus
199 membranaceus saec. X (B) binis columnis, quarum
unaquaeque capit 36 lineas, diligentissime litteris
minusculis est scriptus. hanc orationem exhibet foll.
157r-167r. eiusdem fere formae et vetustatis est codex
Hierosolymitanus Patriarchicus 6 membranaceus saec.
D IX/X (D), cuius folia 60v-67v nostram orationem
tradunt. agmen claudat codex Parisinus Coislinianus
F 107 membranaceus saec. XI, quem siglo F distinximus
(foll. 68v-80v). inter aliorum opera praeter orationes
Gregorii In Christi resurrectionem I, II, III, V, quae
vulgo numerantur, homilias In Ascensionem Christi
et In Pentecosten tradit binis columnis exaratus litteris
minusculis.

Compluribus variis lectionibus communibus codices huius familiae artissime coniuncti sunt: 245, 14 τυγχάνει om SBDF; 246, 4-5 προσδιαλέγεται: διαλέγεται SBDF; 246, 8 ἀναμφισβήτως post θέος add SBDF; 246, 25 ὑποσημαίνῃ: ὑποσημήνῃ SBDF; 246, 25 τῷ πλήθει post συντείναντες add SBDF; 247, 4 πάλιν ante συντείναντες transp SBDF; 247, 16 ὡς: ὃς SBDF; 247, 24 δήπου: δὴ SBDF; 248, 4 πῶς γάρ, ὃς πᾶν τὸ μέλλον πρὸ τῆς πείρας ἐβόα post εὑρὼν add SBDF; 248, 8 ταραχὴν: ἀρχὴν SBDF;

248, 8 τοῦ Ἰσραήλ: τῶν Ἰουδαίων SBDF; 248, 14 χάριν: γνῶσιν SBDF; 248, 27 τῷ om SBDF; 249, 4 ἅπασαν: πᾶσαν SBDF et huiusce modi lectiones permultae, quarum in numero nulla est, qua certiores fiamus de forma atque scriptura exemplaris, de quo tota familia descripta est. hoc tamen ut pro certo habeas, rogo, plerasque varias lectiones non scribarum erroribus ortas esse, sed virum doctum hic illic vel glossemate addendo vel verbo inusitato permutando suum in usum textum meliorem reddidisse neque varias lectiones, quas in textum introduxit, ex memoria nobis non iam servata carpsisse sed passim suo Marte coniecisse. editionem igitur, non recensionem confecit.

Editionem quoque viri docti fuisse arbitror id exemplar, de quo descripti sunt SB. vir ille rarius quidem, sed eodem modo atque is, qui exemplar totius familiae ad suum iudicium accomodavit, textum receptum corrupit: 246, 9 βλάσφημον: ἄπιστον SB; 248, 10 δῆμον: λαὸν SB; 261, 15 ὀξέως: εὐθέως SB; 263, 5 περιεστῶτας: παρελθόντας SB; 264, 29 Παύλου: τοῦ ἀποστόλου SB; 268, 15 λυπήσειεν: ἀμαυρώσειεν (-αιεν B) SB. accedunt multa menda (quae velim ex mantissa critica sumas), de quibus dubites, sintne ex errore orta an ex industria.

D et F inter se non coniuncti sunt nisi quod ex communi fonte SBDF profluxerunt. F mihi dignus videtur, qui diffusius memoretur, cum quamvis plerumque non aliter atque SBD errores totius stirpis communes servet, aliquot tamen locis una cum codicibus alterius familiae lectionem genuinam tradat, uno loco unicus testis sit (261, 9 τῇ σκέπῃ F: τῆς ἐπὶ cett v). sed non modo his quattuor locis recte familiam ΔΜΚΟ sequitur: 268, 2 βαρυνόμενον: βαρούμενον SBD; 268, 12 δίκαιαι: δίκαι καὶ SBD; 269, 29 αὐτὸν τὸν κεκτημένον SBD; 269, 29 ποτε om SBD, sed interdum etiam falso: 245, 8 συνερανιζόμενοι: ἐρανιζόμενοι FΔΚΟ; 260, 14 προάγει: προσάγει FΔΜΚΟ; 262, 5 ἑρπυστικὴν: ἑρπηστικὴν FΔΜΚΟ;

262, 22 ἀλλοιώσεις: ἀλλοίωσις FΔΜΚΟ; 266, 14 μήτε: μὴ FΔΜΚΟ. qua de causa forsitan divinaveris scribam aut ipsius codicis F aut illius exemplaris, ex quo F profluxit, memoria stirpis ΔΜΚΟ usum esse. cave praemature iudices! mira enim ratione loci, quibus F cum ΔΜΚΟ consentit, rarissimi sunt a principio, oratione autem provecta numerosiores fiunt, cum scribae, quos memorias duarum stirpium contaminavisse scimus, a principio intentiores, deinde autem dissolutiores esse soliti sint. mihi quidem videtur SBD ad exemplar de hyparchetypo SBDF descriptum, F autem recta via ad ipsum hyparchetypum redire. ubicumque F cum hyparchetypo ΔΜΚΟ consentit, eum fortuito congruere arbitror.

Iam breviter agemus de huiusce stirpis libris, quos ex apparatu critico seclusi. codex Musei Britannici Bur-
Burn neianus 52 saec. XIII ab eadem manu, ut videtur, qua
52 Vaticanus gr. 1433 descriptus est de S, cuius alteram Gregorii operum partem continet (cf. W. Jaeger vol. II p. XL, F. Müller vol. III 1 p. XLVIII, H. Langerbeck vol. VI p. XXI). orationem In Sanctum Pascha
Saba 1 exhibet foll. 73v-82v. codex Hierosolymitanus Saba 1 membranaceus saec. X mutilus est. parvam textus partem servat (ab initio usque ad p. 249, 25 ὁμοῦ καὶ et p. 255, 9 χρόαν — 256, 18 πάλιν). praeter totius stirpis SBDF menda nonnullos errores codicis D proprios sequitur. apparet D et Saba 1 ad communem fontem redire. ab his non multum differt codex Athous
Pant Panteleemonos 300 saec. XV, ex quo orationis In
300 Sanctum Pascha quartam partem circiter contuli. interdum consentit cum codice D, sed raro, ut et ipse de exemplari codicum D et Saba 1 derivatus esse
Par videatur. codex Parisinus gr. 771 saec. XIV, qui hanc
771 homiliam continet foll. 193v-203r, et ipse testis est familiae SBDF, quem, quamquam neque SB neque D neque F sequitur, non in apparatum criticum recepi,

cum neque rectam neque probabilem ullam lectionem contra communis stirpis memoriam praebeat.

DE FAMILIA ΔΜΚΟ

Δ Codex Parisinus gr. 1175 membranaceus saec. XI (Δ)
litteris minusculis incomptius exaratus est eiusque
singulae lineae magnitudine multum differunt. tituli
aut litterae initiales non modo non rubro colore exornatae sunt, sed etiam ad depingendas litteras initiales
minusculis usus est scriba, quem aut ipsum doctum
fuisse aut virorum doctorum in usum exemplar descripsisse verisimile est. exhibet Δ hanc orationem
foll. 115^{b}r-126r. de reliquis huius stirpis codicibus non
est, cur verba faciam, cum de singulis iam satis dictum
sit. sufficiet, si plane enumerabo: codex Mediolanensis
M Ambrosianus C 135 inf. membranaceus saec. XI (M)
orationem In Sanctum Pascha continet foll. 162r-175^{b}v,
K codex Venetus Marcianus gr. 67 membranaceus saec. XI
(K) eam exhibet foll. 85v-94r. recentiore saeculo codex
M correctus est ab homine non indocto, qui ad corrigendum codicem partem suo ingenio partem exemplari
quodam familiae SBDF usus est. qua de re ex ipsa
mantissa critica certior fies. codex Monacensis gr. 370
O membranaceus saec. X (O), qui foll. 155r-171r nostram
orationem tradit, inter folia 155 et 156 uno folio orbatus
est (p. 246, 16 ἀληθῶς-248, 7 οὐρανῶν). scripsit in margine manus recentior: λείπει σελὶς μία. bona autem fortuna codex Monacensis 107 iam ante descriptus erat, quam folium ex illo excidit, ut lacuna non sit damno. qua de causa apographon substitui in locum codicis O.

Menda, quibus tota familia continetur, totidem fere sunt, quot familiae SBDF, sed genere longe diversi. non enim vir doctus ex industria textum receptum mutavit, sed scriba erravit; plerumque singula verba imprimis articulos vel singulas aut plures litteras omisit: 245, 6 οἴκοθεν om ΔΚΟ; 246, 22 δικαίαις: δίκαις ΜΚο δικαῖς

Δ; 248, 23 ἑαυτοῦ: ἑαυτὸν ΔΜΚΟ; 249, 5 συναχθεῖσαν: συγχυθεῖσαν ΔΜΚΟ; 249, 8 ἡ om ΔΜΚΟ; 249, 9 ὁ om ΔΜΚΟ; 249, 25 συνημμένον: συνηγμένον ΔΜΚΟ etc.

Restat, ut breviter agam de codicibus descriptis, quos
omnes in apparatu constituendo neglexi. de Ambrosiano
M integro neque a manu recentiore correcto (cf. p. 150)
W descriptus est codex Vindobonensis theol. gr. 42 saec.
XII, (W) cuius specimina contuli. ad verbum de O
Mon descriptus est codex Monacensis gr. 107 saec. XVI (cf.
107 p. 151), quem adhibui eo loco, quo O uno folio amisso
(= o) mutilus est, sigloque o eum distinxi. alteri duo codices
hic sunt commemorandi, quorum fontem esse O iam
Par satis est demonstratum: codex Parisinus gr. 585 saec.
585 XVI (cf. p. 151) et codex Matritensis Bibl. nac. 4864
Matr saec. XVI (cf. p. 152). nullius est pretii codex Vaticanus
4864 Urbinas gr. 10 saec. XVII, cum de editione impressa
Urb 10 sit descriptus (cf. p. 152; 190).

DE RECENSIONE MIXTA

Ath Codex Atheniensis gr. 2083 saec. XII (foll. 214r-225v)
2083 vetustissimus est quattuor codicum, qui formam textus
ex memoria duarum familiarum mixtam tradunt. quo ex
Par Ath. 2083 descriptum esse codicem Parisinum graecum
772 772 saec. XV ex erroribus communibus apparet: 248, 26
θεὸς om AthPar; 251, 15 κρατῶν om AthPar; 253, 20-21
εἰς τὸ εἶναι om AthPar; 261, 9 τέρψεως ante ἐπαγαλλόμενος
add AthPar; 265, 18 καὶ τὸ φρικῶδες χάσμα om AthPar.
cum his duobus artissime coniunctus est codex Oxonien-
Linc sis Lincoln G I saec. XIV. quos modo commemoravi
G I codices plerumque cum familia ΔΜΚΟ consentiunt,
lacunas tamen, quibus familia ΔΜΚΟ depravatur,
materia ex familia SBDF sumpta integrant (textus
circiter dimidium contuli): 245, 6 οἴκοθεν om ΔΚΟ add
rec mix; 248, 5 πῶς — ἐβόα non add ΔΜΚΟ add falso (!)
rec mix; 249, 5 καὶ παντὸς ἀμελήσασαν om ΔΜΚΟ add
rec mix; 249, 8 ἡ om ΔΜΚΟ add rec mix; 249, 9 ὁ om

ΔMKO add rec mix; 252, 13 κινούμενον om et verba vicina corruperunt ΔMKO genuinam lectionem restituit rec mix; 252, 20 ἡ om ΔMKO add rec mix; 253, 22 δὲ om ΔKMO add rec mix. quin etiam verba a stirpe ΔMKO recte tradita ad exemplum familiae SBDF interdum commutavit recensio mixta: 248, 8 τοῦ Ἰσραὴλ recte ΔMKO: τῶν Ἰουδαίων SBDF rec mix; 251, 28 ἠφάνισεν recte ΔMKO: κατεδαπάνησεν SBDF rec mix. qua ratione vir quidam doctus duos fontes memoriae in unum confuderit, nunc perspicuum est. quaeritur autem, habueritne, cum librum scriberet, duo exemplaria ante oculos an codicem iam antea scriptum correxerit aut varias lectiones in margine addiderit. correctorem eum fuisse arbitror, quod codex Parisinus
Par gr. 503 saec. XIV (de quo cf. p. 151) lectionum ex
503 familia SBDF conquisitarum alias assumpsit alias sprevit (usus est lectionibus familiae SBDF 249, 5; 252, 13; 253, 22; 251, 28). eligere ei licuisse constat inter textum familiae ΔMKO et varias recensionis mixtae lectiones ex familia SBDF sumptas. omnes autem recensionis mixtae codices, cum praeter memoriam nobis bene cognitam nihil alicuius pretii exhibeant, ex apparatu critico dimisi.

DE EXEMPLARI PRIORUM TEMPORUM UNICO

Errores omnium codicum communes singulatim pertractans probare conabor plerosque non ipsius auctoris vel potius tachygraphi vitio (de hoc genere mendorum cf. H. Langerbeck vol. VI p. LXVII sqq), sed scribae vel scribarum recentiorum ortos esse. 247, 6 τεσσάρων delevi: nota Δ' a librario nescio qua de causa in margine scripta in textum recepta est. an rubricator quidam litteram initialem iterum falso loco exaravit? 247, 8 τὴν ante ἰδίαν addidi articulo ante ἴδιος a Gregorio numquam omisso. 249, 5 † πράγματος: ᾄσματος fortasse scribendum (χοροῦ coniecit Jaeger); verba syllabis

-ματος finita saepe in πράγματος vocem usitatam depravantur. 254, 8 οὓς scripsi (et ἡμᾶς delevi): ὃς cett om S. littera initialis Υ vel a rubricatore non scripta est vel evanuit. cum ἀνακαινίσαι obiecto privatum esset, librarius addidit ἡμᾶς, ut sententiam restitueret. S vidit corruptelam neque scripsit pronomen ὅς, quod, cum referendum esset ad πηγή, imaginem deleret. 258, 4 ὁ ante οὐρανὸς add Langerbeck per haplographiam omissum. 259, 19 οὐ σπείρεις ex I Cor 15, 36 addidi, quoniam sequentia ad hanc ipsam versus biblici partem spectant. 259, 23 ἡμῶν scripsi: αὐτὸν F αὐτοῦ M^2 αὐτῶν cett. suspicor super ἡμῶν scriptum esse αὐτῶν scil ἡμῶν αὐτῶν (sic fortasse scribendum), scribam autem verbi ἡμῶν in loco tantum αὐτῶν scripsisse, cum Gregorius de nostra ipsorum generatione ac resurrectione loqueretur; viderunt mendum FM^2v, quorum suo quisque Marte coniecit. quattuor quae sequuntur menda, eiusdem sunt generis. 261, 9 τῇ σκέπῃ F (viditne in exemplari litteram K an ex 261, 1 coniecit?): τῆς ἐπὶ cett v littera initiali K non scripta. 263, 27 τοῖς S scil ex coniectura: οἷς cett v littera T omissa. 264, 29 ταῦτα scripsi: vidit corruptelam et coniecit αὐτοὺς S αὐτὰ cett v littera T omissa. 266, 28 κἂν τούτῳ M^2O^2 (ex coni?): κἂν οὕτω codd v iterum littera T omissa. 267, 9 κοινῶν ὄντων τῶν: κοινωνὸν τῶν codd ex haplographia. 267, 20 ἐπεισφέρουσιν corr Jaeger: ἐπεισφέουσιν codd v aut P aut Φ littera initiali non scripta. 267, 21 post κακὰ aliquid excidisse apparet. estne interempta tota linea? quot litteras singulae lineae huius aevi exemplarium ceperint, investigari studuit H. Langerbeck vol. VI p. XXVII sqq (cf. infra p. 186 sq). itaque, quae Jaeger coniecit, valde probanda sunt.

Versu biblico p. 259, 19 excepto errores eiusdem sunt generis atque qui exemplari litteris initialibus ornato binis columnis, quarum unaquaeque linea cepit circa viginti litteras, non accuratissime descripto oriri solent.

talibus opera Gregorii libris saeculis VII/VIII tradita esse demonstravit H. Langerbeck vol. VI, p. XVII sqq (cf. etiam infra p. 186 sq).

DE EDITIONIBUS IMPRESSIS

Nullam huius orationis inveni editionem Graecam, quae ante Morellianam anni 1615 impressa esset. Fronto Ducaeus igitur editionem principem praeparavisse videtur aut ex codice O aut ex libro codici O artissime cognato. textus vulgatus enim maxime congruit cum codice O. adiunxit Fronto versionem Latinam Laurentii Sifani primum Basileae anno 1562 editam atque iterum Parisiis apud Sebastianum Nivellium anno 1573 impressam. ex editione altera Morelliana anni 1638 et textum Graecum et versionem Latinam J. P. Migne anno 1858, cum volumen XLVI Patrologiae Graecae edendum curaret, assumpsit. de versione Latina L. Sifani cf. p. 163 sq.

DE TRIDUI INTER MORTEM ET RESURRECTIONEM DOMINI NOSTRI IESU CHRISTI SPATIO

(vulgo: In Christi Resurrectionem oratio I)

DE CLASSE A (SEXTDUF)

Quibus in unum cogantur codices SEXTDUF, quamquam omnino paene desunt errores, tamen omnes ex eodem fonte vel potius ex iisdem fontibus profluxisse, quoad argumenta suppeditant, demonstrare conabor. sed prius singuli mihi describendi sunt, quam de familiis fusius disseram.

S Codicem Vaticanum gr. 1907 chartaceum saec. XII (S) nemo est, qui tot Gregorii operum voluminibus adhuc editis non noverit (cf. p. 132). hanc homiliam exhibet foliis 71v-74r.

E Codex Vaticanus gr. 446 membranaceus saec. XII (E) et ipse satis iam descriptus est (cf. p. 142). De Tridui Spatio orationem continet foliis 171r-190v.

X Codex Parisinus gr. 1173 membranaceus saec. XI (X) binis columnis scriptus est litteris formae quidem non impolitae, initialibus autem non est ornatus. unaquaeque pagina capit lineas quadraginta novem. orationem De Tridui Spatio exhibet foliis 223v-229v.

T Codex Vaticanus gr. 1990 membranaceus saec. IX/X (T) binis columnis a viro artis pulchre scribendi docto recte scribendi imperito litteris minusculis exaratus est. vix ullam lineam invenies, quae non itacismis aliisve ad orthographiam pertinentibus mendis depravata sit. ordo foliorum disturbatus est, quod post fol. 184 duo folia exciderunt, quorum alterum non iam exstat, alterum hodie non suo loco invenitur, sed numero 192 notatur; quare ordo sic est restituendus: . . . 184, deest, 192, 185, . . . 191, 193. fol. 192 primum folium est

quaternionis μ', folio 193 incipit quaternio μα', ex quo apparet codicem T quondam ex pluribus foliis quam nunc constitisse. nostram orationem exhibent folia 183r-193v, quorum singulae paginae triginta quattuor lineas capiunt.

Quae dixi de scriba codicis T, haec eadem sunt mihi dicenda de scribis codicum D et U. uterque enim litteris minusculis scriptus scatet erroribus. codex Hierosoly-
D mitanus Patriarchicus 6 membranaceus saec. IX/X, quem siglo D distinximus (cf. p. 155), binis columnis quadragenis singulis lineis nitidissime est exaratus, hanc orationem continet foliis 70v-79v.

U Codex Vaticanus gr. 455 membranaceus saec. X (U) binis columnis scriptus foliis 15v-25v continet orationem De Tridui Spatio.

F Codex Parisinus Coislinianus gr. 107 membranaceus saec. XI (F) exhibet hanc orationem foliis 56r-64r (cf. 182); binis columnis scriptus est tricenis lineis. scriba dormitans, ut videtur, unam columnam exemplaris bis descripsit (p. 284, 11 οὕτω—285, 6 πεποίηται), quo fit, ut cognoscere possimus erroribus exemplaris quot menda sua manu addiderit. primum describendo aberrat a textu genuino his locis: 284, 12 ἐργοδίας F; 15 καταρακτῶν F; 18 καλυπτωμένη F; 19 γενόμενα F; 19 ὑποβρύχοιοι F; 285, 1 σοδόμον F; 3 τις: τῆς F; 5 παντελεῖ F. alterum autem his: 284, 12 ἐργοδίας F; 14 ἀπείρων om F; 17 πελάγεσιν F; 18 καλυπτωμένη F; 285, 1 σοσοδόμων F; 4 σκότι F. quid plura opus sunt? ex tot erroribus in codice F inventis quem sine dubio etiam in exemplari adfuisse dixeris? ex quo apparet, quantulum huiusce modi errores valeant ad recensendos codices. nihilo minus, quia fieri non potest, ut prius desperemus, quam omnia temptaverimus, nunc quaeramus, qui codices cum quibus coniuncti quove de fonte derivati sint.

Desunt, ut supra dixi, errores, quibus manifeste probetur, omnes codices classis primae ex una atque eadem

stirpe procreavisse. ratione enim ac disciplina postulare solemus, ut errores, quibus argumentis utamur, omnibus eiusdem familiae codicibus sint communes. nullum invenies locum, quo codices SEXTDUF nisi fortuito in mendis consentiant. saepissime autem accidit, ut duo vel tres vel plures coeant, sed alio loco alii cum aliis. quae cum ita sint, mihi persuasum est, totius familiae communem fontem exemplar fuisse a viro docto variis lectionibus ornatum. quae mihi tantae confidentiae sit causa, fortasse quaeris, cum nullum invenias codicem, qui ullam variam lectionem aut in margine aut inter lineas praebeat. scimus non raro accidisse, ut scribae ex variis lectionibus in exemplari inventis unam solam describerent neque reliquas in librum reciperent. attamen hic illic et lectionem ingenuam descripserunt et variam lectionem insuper in textum inseruerunt. quibus ex erroribus concludi potest in exemplari varias lectiones et correcturas exstitisse. tales mihi quos nunc enumerabo errores esse videntur:

274, 17 θεὸς: υἱὸς τοῦ θεοῦ XT υἱὸς U; in exemplari θεὸς per correcturam in υἱος τοῦ θεοῦ mutatum est verbo υἱὸς suprascripto, quod solum scripsit U.

276, 2 ἰδού: ὅτι EXT ὅτι ἰδοὺ F; ὅτι suprascripto EXT usi sunt lectione varia, F ut verba laudata significaret.

279, 13 ἐστι ante βίος transp EXU om D; verbum omissum atque postea (in margine?) additum non suo loco inseritur aut (a codice D) neglegitur.

281, 10 εἰς ἡμᾶς ante παρὰ add EF ante θαύματα add D. verba postea addita diversis locis inseruntur.

282, 15 λέγουσα ante τὸ transp U ante 16 ἐκ EX. non est, cur verba faciam.

287, 12 κατὰ: καὶ SEDUFG καὶ κατὰ XT; καὶ saepe pro κατὰ scriptum XT scripserunt una cum vera lectione κατὰ ex correcta ut videtur in exemplari adscripta.

289, 16 εἶπεν post αὐτὰς transp SETD iterum scripsit X; codex X verbum εἶπεν, quamquam suo loco scripserat,

addidit eo loco quo (ex correctura?) transpositum erat in exemplari.

290, 3 κερματιζούσης: διασχι (-η- D) ζούσης DT διασχηματιζούσης X; scriptum erat in exemplari διασχι super κερματιζούσης vel διασχη.

290, 21 σὺν τῷ λῃστῇ: τοῦ θεοῦ EXT om D. verbis horridis deletis vir humilis atque angustus cavit ne latronem in paradisum admitteret, alii viderunt corruptelam alii non viderunt, D verba deleta reliquit deleta.

294, 3 τουτέστιν ἡ ψυχὴ ἀπὸ τοῦ σώματος ante ἡ add DF. scholia in margine aut inter lineas scripta in textum irrepsisse, non desunt alia exempla, quibus probetur.

295, 5 ὡς: ὥστε ST ὥστε ὡς X. scripsit X et genuinam et variam lectionem.

297, 11 τύχη post οὖσα transp SEXTUF post σελήνη D; verbum in exemplaris margine scriptum ut videtur non suo loco inseruerunt libri classis a.

299, 3-4 scholium οὐ γὰρ διὰ τὸν ἄνθρωπον a viro docto (inter lineas?) additum U pro textu sumpsit, X more suo utrumque scripsit, D neutrum.

301, 5 ταῦτα: πάντα E ταῦτα πάντα X. iterum X omnia, quae in exemplari invenit, ilico scripsit.

Notandum est bene omnibus his locis, quos enumeravi, codices erroribus inter se differre i.e. ubique duos errores in eodem loco describendo natos esse; multo autem saepius scribas in duas solas lectiones (et genuinam et variam), e quibus, quam scriberent, seligenda erat, incidisse, quis negaverit? qua de causa, ut opinor, fit, ut codices plus inter se differant, quam codices eiusdem classis solent. accedit, quod non raro sua sponte textum receptum mutaverunt, quod uno exemplo si demonstrabo, satis sit: 282, 7 ἃ εἶπε: εἶπε ETF εἶπε γὰρ DU εἶπας X εἶπα S. quid praebuit archetypus? an εἶπε ἅ? suo quisque ingenio mendum corrigere conatus est, nulli successit.

DE CODICIBUS DU

Codices classis primae non artioribus vinculis coniuncti sunt duobus DU exceptis, qui plus quam quinquaginta praebent errores proprios, quos enumerare, ne paginis abutar, supersedeo. praeterea non haberem, quae de his dicerem, nisi U nonnumquam alteram classem sequeretur. cum GMKOΛ conspirat falso: 275, 7 αὐτοῦ om UGMKOΛv; 281, 8-9 θεωρήσαντα ἐν αὐτῷ (ἑαυτῷ Λ) UGMKOΛv; 284, 11 καθάπερ παίζοντα: καταπαίζοντα UGMKOΛv; 287, 4 ἀπ' ἐμοῦ om UGMKO Λv; 292, 15 ἡ pr om UGMKO; 295, 15 τῇ φύσει om UGMKOΛv; 296, 13 μίξις om UGMKOv; 304, 21 ἡμῖν om UGMKOΛv; lectionem genuinam cum altera classe praebet communem 277, 6 καταδυόμενον UGMKOΛv: δυόμενον SEXTD om F; 285, 22 καὶ δυνάμεις habent UGMKOv om cett; 289, 11 μνημείου UGMKOΛv: μνήματος cett; 295, 12 ἐπισκεψόμεθα UGMKOΛv: ἐπελευσόμεθα (-μενος S) cett; 296, 21 οὐ δοκεῖ suo loco scripserunt UGMKOΛv post 22 παρὸν transp cett. mihi quidem non est dubium, quin exemplar codicis U cum alterius classis libro collatum atque hic illic correctum sit.

Difficile est diiudicatu, num exemplar codicum DU variis lectionibus fuerit ornatum. materia enim, qua hoc probetur, exigua in ipsis codicibus invenitur:

278, 10 ἐν τῇ: ἡ D ἡ καὶ ἡ U; quid sibi vult U? nempe voce καί, qua scribae utebantur, ut variam introducerent lectionem, significavit exemplar ἡ variam esse lectionem pro ἐν τῇ. et ipse autem et D iam scripserant ἡ!

283, 5 ἐν κακίᾳ: ἐκεῖνον D; ἐκεῖνον post νοῦν add U; mihi non est dubium, quin in exemplari ἐκεῖνον super ἐν κακίᾳ νοῦν scriptum sit, quam vocem D variam lectionem, U addendam esse existimaverunt.

303, 16 ἐναποτίθεται: ἐντίθεται D ἀποτίθεται U; quid aliud in exemplari scriptum erat atque ἐν- super ἀπο- vel vice versa?

multi alii loci, qui primo obtutu pretiosissimi esse videntur, nihil valent ad describendum exemplar familiae DU, cum U, ut supra demonstravi, interdum cum altera classe conspiret. e.g. 290, 3 κερματιζούσης: διασχιζούσης (-σχη- D) TD διασχηματιζούσης X; quis est, qui pro certo dicat, sumpseritne U lectionem κερματιζούσης ex exemplari familiae suae an ex alterius classis thesauro? tamen aequo animo confirmare audeo in exemplari stirpis DU varias lectiones exstitisse, cum nobis auxilio veniat tertius liber, Parisinum gr. 771 dico, de quo vide infra p. 171.

DE CODICIBUS CLASSIS A RECENTIORIBUS VEL DESCRIPTIS

De libris codicibus SEXTF cognatis

Z Codex Vaticanus gr. 1433 chartaceus saec. XIII (Z) ad verbum descriptus est de Vaticano S (cf. p. 132).

Bar 199 Codex Oxoniensis Bodleianus Baroccianus 199 membranaceus saec. X mutilus est. foliis 167r-172v textum ab initio usque ad p. 291, 15 ὠνομασμένον exhibet. nulli reliquorum huius familiae codicum coniunctior est, sed haud aliter atque ceteri, etiamsi saepe cum EXT vel duobus eorum consentit, modo hos modo illos sequitur: 273, 13 Χριστοῦ: θεοῦ SEXTDU Bar; 274, 9 γενόμενα XT Bar; 274, 13 εὐλογούμενον SEXTF Bar; 274, 13 γὰρ add SXT Bar; 275, 3 σφαζόμενος DU Bar (!); 275, 5 ἐξήρτηται τοῦ ξύλου EX Bar; 275, 12 ὥστε — προβάτῳ om X Bar; 276, 2 ἰδού: ὅτι EXT Bar; 276, 14 ἐγενήθη om SEXF Bar; 276, 16 ἐξουσιαστής om EXT Bar; 277, 5 ὑπογράφεται EX Bar; 277, 6 δυόμενον SEXTD Bar; 277, 10 δεῖ: οὐδὲν δεῖ T Bar etc. codicem Baroccianum, cum mutilus esset neque varias alicuius frugi lectionis praeberet, quas non alii eiusdem familiae libri, dimisi ex apparatu critico, quamquam vetustissimus est.

Par 503 Codicem Parisinum 503 chartaceum saec. XIV diversis ex libris quam plurima Gregorii opera descripsisse

satis iam notum est (cf. p. 151; 188). orationem De Tridui Spatio descripsit de exemplari non iam conservato, sed non dubitandum est, quin ex eodem fonte hauserit, ex quo tota familia. artioribus vinculis coartatus est cum codicibus EXT atque nonnumquam iisdem erroribus depravatur, quos solus exhibet E. multo tamen saepius discrepat ab E, ut a vero non aberres, si exemplar eius indole atque natura a libris eiusdem classis vetustioribus, quos supra descripsi, non differre existimes. quod paucis mihi licet exemplis demonstrare: 273, 9 φύσιν: πίστιν E Par; 273, 13 Χριστοῦ: θεοῦ SEXTDU Par; 274, 9 γεννώμενα S Par; 274, 19 πᾶν E Par; 276, 2 ἰδού: ὅτι EXT Par; 276, 12 ὠδίνησεν TDU Par; 276, 14 ἐγενήθη om SEXF Par.

Leid Gronov 12 Codex Leidensis Gronovianus 12 chartaceus saec. XVI, cuius specimina (usque ad p. 282, 9 προνομεύσω) contuli, alia Gregorii opera ex aliis fontibus hausit (cf. p. 132 sq; 183). genere ac indole non multum distat ab Parisino 503. primae classis codicibus cognatus est, imprimis libris EXTF, quorum autem nullum solum sequitur. 273, 9 φύσιν: πίστιν E Leid; 273, 13 ἡ om SE Leid; 273, 13 Χριστοῦ: θεοῦ SEXTDU Leid; 274, 9 γενόμενα XT Leid; 274, 13 εὐλογούμενον SEXTF Leid; 275, 5 ἐξήρτηται τοῦ ξύλου EX Leid; 275, 18 τὸν νοητὸν διάβολον λέγω add F Leid; 276, 2 ἰδού: ὅτι EXT ὅτι ἰδοὺ F Leid; 276, 4 μεθερμηνευόμενον add EF Leid; 276, 14 ἐγενήθη om SEXF Leid; 277, 10 οὐδὲν δεῖ T Leid etc. apparet Leidensem descriptum esse de primae classis libro, qui adhuc non servatur.

Mich 44 Codex Universitatis Michiganensis 44 membranaceus saec. X/XI (cf. p. 146), qui hanc orationem foll. 90r-102r exhibet, adversa fortuna summis paginis orbatus est. cum codice F artissimis vinculis coniunctus est, quamquam alterum ex altero descriptum non esse facile cognosces. menda enim propria et lacunas exhibent diversas neque id mirandum, cum constet scribas

saepissime peccavisse (cf. de codice F p. 164). unum et alterum cum F congruentem sequitur codicem classis a atque interdum cum solo F consentit, nullum autem inveni locum, quo cum aliis eiusdem classis libris coniunctus ab F dissentiat. eos tantum locos memoratu dignos esse ratus sum, quibus codex Michiganensis cum solo F congrueret, quod his locis errores fontis, de quo F et Mich derivati sunt, ad lucem prodirent: 275, 18 τὸν νοητὸν διάβολον λέγω add F Mich; 276, 11-12 ἣ — ἔτεκεν om F Mich; 279, 10 δὲ post ποίαν add F Mich; 279, 12 αὐτὴν F Mich; 280, 2 θεοῦ γενόμενος F Mich; 280, 3 ἧς: ταύτης F Mich; 281, 19 καὶ ante τί add F Mich; 285, 17 ἀκολούθως om F Mich; 286, 5 ὄντων: ὀνομάτων F Mich; 289, 11 καὶ εἶπε ταῖς γυναιξὶν ὁ ἄγγελος· ἀνέστη ὁ κύριος add F Mich; 297, 18 τῆς αὐγῆς: ταύτης F Mich; 300, 10 διήκουσαν F Mich; 302, 1 καὶ ante κάτω add F Mich; 303, 18 ἐκεῖνο om F Mich; 304, 21 δὲ ante τί add F Mich; 305, 7 καὶ πατέρα-8 ὑμῶν om F Mich.

Mess 3, Mess 26 — Codices Messanenses Universitatis 3 atque 26 utrumque membranaceum saec. XIII de eodem certe exemplari nisi ab eadem manu descriptum esse permultis, quos soli exhibent, erroribus probatur. qui errores non tribuendi sunt scribae codicis Mess. 3 ut existimavit V. Woods Callahan, vol. VIII 1, p. 384, cum et Mess. 26 eadem habeat menda. cum codicibus TDU artioribus vinculis quam cum ceteris eiusdem classis libris cognati esse videntur, sed rarissime errores stirpis DU proprios exhibent. quam pauci autem loci sint, quibus codd. Mess cum ceteris classis primae libris contra TDU vel unum aut duos eorum consentiant, duarum vel trium paginarum exemplis demonstretur: 273, 6 τι: τις TDUFG Mess; 273, 10 κατὰ om STDU Mess; 273, 13 Χριστοῦ: θεοῦ SEXTDU Mess; 274, 1 ἔξεστι: ἔστι U Mess; 274, 8-9 τὰ — γεγενημένα om DU Mess; 274, 13 γὰρ ante δι' add SXT Mess; 274, 19 καὶ om TDU Mess; 274, 21 εὐγενοῦς TD Mess; 275, 2 γινόμενος TDF Mess; 275, 3 σφαζόμενος DU Mess; 275, 14 τῷ om TDU Mess; 275, 15 ἐκστάσει UG Mess; 275, 20 ἄνυμφον EXTD Mess; 276, 2 ἰδοὺ: ὅτι EXT Mess; 276, 4 ὅ ἐστι: ὅτι XTDU Mess; 276, 10 τὸν λόγον om D Mess; 276, 14 οὗ — ὤμου om TDU Mess; 277, 3 ξύλου καὶ τοῦ ἄρτου D Mess.

DE LIBRIS CODICIBUS DU COGNATIS

Saba 1 — Codex Hierosolymitanus Saba 1 membranaceus saec. X (cf. p. 157) binis columnis scriptus gemellus est codicis D. praeter errores stirpis DU, quos omnes exhibet, plurima codicis D propria menda sequitur, nullum autem, quod solus U tradit. codicem Saba 1, quamquam est vetustissimus, in apparatum non recepi, ne mantissa critica rebus nequissimis inflaretur.

Par 771 — Codex Parisinus gr. 771 chartaceus saec. XIV et ipse rebus ad orthographiam pertinentibus exceptis omnia menda, quae DU communia habent, servat. praeterea saepius errores codicis D proprios exhibet, sed rarius quam Saba 1. imprimis lacunae, quibus D et Saba 1 mutilati sunt, pleraeque nondum in eius exemplar irrepserant. usque ad paginam 280, 11 miro quodam modo ex lectionibus codicum D et U seligit, quo fit, ut modo cum D modo cum U congruat. postea autem contra D non cum U consentit, nisi D deficit. cum U consentit: 274, 1 ἔξεστι: ἔστι U Par; 277, 6-7 ἐκ τοῦ κήτους om SU Par; 277, 10 δεῖ: οὐκ ἔδει XU Par; 277, 13 κρέμανται (sic) post προφῆται transp UF Par; 277, 21 οὖν post ἦλθεν add U Par; 278, 1 φύσεως: ζωῆς U Par; 278, 18 τελείως post σκότος add U Par; 279, 8 τῇ ἡμέρᾳ ante ποιεῖ transp U Par; 280, 11 ἄνεσις EXU Par. scimus non raro accidisse, ut scriba, cum inter varias lectiones seligere posset, initio modo hinc modo illinc textum colligeret, opere autem vix incepto satis haberet textum descripsisse, neque alias lectiones adhibuisse. scribae igitur aut ipsius Parisini 771 aut exemplaris eius textus variis lectionibus ornatus ante oculos fuisse videtur.

an fuit ipsius stirpis DU exemplar (cf. p. 157)?
Iv 677 Codicis Athoi Iveron 677 chartacei saec. XIV speci-
mina tantum (usque ad p. 282, 12) conferre potui.
singula aut plura verba ab DU omissa non omittit,
cetera autem familiae DU menda omnia exhibet.
vetustiorem stirpis DU statum praebeat an lacunas
ex alio fonte suppleverit, propter brevitatem textus a me
Iv 593 inspecti diiudicare non potui. a quo codice non multum
abhorrent codices Athous Iveron 593 chartaceus saec.
Vind XVI Vindobonensis theol. gr. 168 chartaceus saec. XV.
168 utriusque specimina contuli. quas offerunt DU lacunas,
nondum habent, cetera autem menda eorum non
absunt. uterque ex eodem exemplari descriptus esse
videtur, cum rarissime inter se differant.
Dion Ex uno atque eodem quoque exemplari, nisi alter ex
130 altero, descripti sunt codices Athoi Dionysiou 130
Pant chartaceus saec. XVI et Panteleemonos 550 chartaceus
550 saec. XVI. omnes stirpis DU sequuntur errores, prae-
terea plurimos codicis D, nonnullos codicis U. codicis
Iv 656 Athoi Iveron 656 chartacei saec. XVII duo tantum folia
inspicere potui (usque ad p. 277, 8 νυξὶν); quod tamen
satis fuit, ut cognoscerem eum a codicibus Dionysiou 130
et Panteleemonos 550 non nisi singulis litteris differre.
Lawra his tribus certe adnumerandus est codex Athous Lawra
T 117 T 117 chartaceus saec. XV vel XVI ut videtur, ex quo
cum una quaternio excidisset (pag. 273, 14 τοῦτο usque
ad 300, 14 παρατεινόμενον), longe maxima textus pars
nobis non tradita est. quae autem reliqua sunt, suf-
ficiunt, ut asseverare possimus, quod nusquam ab DU
distat, eum ex stirpe DU procrevisse. exigua excerpta
Iv 377 continet codex Athous Iveron 377 saec. XVI: ab initio
usque ad p. 274, 10 ἁμαρτήσεται, praeterea 277, 21
ἦλθεν—278, 11 μακαριότητι et 279, 5 ἐστὶν—280, 13 ἐπισκέπ-
τεται. falso cum aliis libris congruitur his locis: 273, 6 τι:
τις TDUFG Iv; 277, 21 οὖν add U Iv; 278, 5 χάριτος καὶ
add STDUF Iv; 278, 9 τῷ om SEXD Iv; 280, 8 σιδηραῖ

et χαλκαῖ commutant SDU Iv; 280, 11 ἄνεσις EXU Iv.
nullum invenies librum, cum quo codicem Iv 377
coniunctiorem esse pro certo dicas. hoc tamen constat
eum primae classis socium esse.

DE CLASSE B

Alterius classis quos in apparatum criticum recepi
codices, hi sunt: Codex Parisinus gr. 1175 membranaceus
G saec. XI (G), qui orationem De Tridui Spatio exhibet
foliis 94r-106r.
M Codex Mediolanensis Ambrosianus C 135 inf. mem-
branaceus saec. XI (M), cuius tituli artificiose depicti
excisi sunt ab homine nefasto, ut nunc omnium operum
initiis et finibus privatus sit (cf. p. 149 sq). hanc oratio-
nem continet foliis 132r-146v.
K Codex Venetus Marcianus gr. 67 (K) membranaceus
saec. XI (foll. 70r-78v).
O Codicis Monacensis gr. 370 membranacei saec. X (O),
qui hanc orationem foliis 127r-141v tradidit, cum folium
126 excisum sit (manus recentior in margine folii 127r
notavit λείπει ἡ ἀρχή), textus servatus incipit verbo
(ὁλοκαρ-) πώσεως p. 275, 6.
Λ Codex Musei Britannici Old Royal 16 D I membra-
naceus saec. XII (Λ) De Tridui Spatio orationem con-
tinet foliis 347v-355r.
Multis erroribus in unum coguntur: 276, 8-9 ἐξ
ἀνάγκης om GMKOΛ; 280, 2 ὁρᾷς οἴου: ἆρα σοι οὐ
GMKOΛ; 282, 1 αὐτοῦ τὰ νοήματα: αὐτὸν GMKOΛ;
282, 2-3 ἄστρων τοῦ οὐρανοῦ: νεφελῶν GMKOΛ; 282, 3
καθιῶ- 4 νεφελῶν om GMKOΛ; 282, 9 μου om GMKOΛ
secundum LXX; 284, 9 οὐκ ἐν τῷ: οὐ κατὰ τὸ GMKOΛ;
284, 10 καὶ om GMKOΛ; 285, 21 ὁ om GMKOΛ et
ceteris, qui sequuntur, erroribus quindecim. praeterea
codices GMKO soli orationes De Tridui Spatio et Severi
Antiocheni Quod non dissentiunt quattuor evangelistae
(= or. LXXVII, edd. M. A. Kugener et E. Triffaux,

Patrologia Orientalis, vol. XVI 5, Parisiis 1922) et Gregorii In Sanctum Pascha, vulgo orationes In Christi resurrectionem I, II, III hoc eodem ordine ponunt. continet Λ orationem In luciferam sanctam Domini resurrectionem foll. 327r-328v et De Tridui Spatio atque Severi orationem LXXVII foll. 347v-360v. nescio, an scriba alterum volumen confecerit, cui In Sanctum Pascha inseruit.

DE FAMILIA MKOΛ ET DE EDITIONE VULGATA

Excepto G omnes classis b libros unam constituere familiam compluribus erroribus, quibus soli depravati sunt, comprobatur: 277, 18 δυναστείας: δυνάμεως MKOΛ; 279, 12 αὐτῇ MKOΛ; 280, 17 ὁ κύριος, ἥτις ἐστὶ τοῦ νοῦ ἐκείνου ἐνδιαίτημα e pag. 281, 2-3 add MKOΛ; 281, 10 δι': παρ' MKOΛ; 281, 10 παρὰ om MKOΛ; 282, 5 ἑαυτῆς MKOΛ; 283, 8 τοῦ χρόνου om MKOΛ; 283, 16 ἆρα δυνατὸν: ἀδύνατον MKOΛ; 283, 21 μέτρον om MKOΛ; 284, 9 ἄπονον MKOΛ; 286, 23 τῷ om MKOΛ; 287, 13 καὶ ante ἑαυτὸν add MKOΛ etc.

W De codice M nondum ab altera manu paucis locis correcto descriptus est codex Vindobonensis theol. gr. 42 (W) (cf. W. Jaeger, vol. VIII 1, p. 25 sq. sed cf. p. 150 sq).

Est 249 Codicis Mutinensis II G 13 olim Estensis 249 saec. XV/XVI quinque circa paginarum phototypias inspexi. quamvis alicuius momenti errores, quos proprios exhibet K, rarissimi sint certisque exemplis demonstrare non possim eum ex K descriptum esse (cf. Fr. Müller, vol. III 1, p. XIX), tamen veri simillimum est, cum neque codicis M neque O neque Λ errores sequatur.

Libri aut de ipso Monacensi O aut de codice cum eo cognato descripti iam bene noti sunt, ut nihil eis, quae scripsit W. Jaeger vol. VIII 1, p. 115-124, me addere oporteat. sunt

Par 585 codex Parisinus gr. 585 chartaceus saec. XVI

Par 586 codex Parisinus gr. 586 chartaceus saec. XVI

Mon 107 codex Monacensis gr. 107 chartaceus saec. XVI

Matr 4864 codex Matritensis 4864 chartaceus saec. XVI.

Magnam prolem progenuit codex Λ. eodem ordine opera Gregorii praebent iisdemque erroribus depravati
Q sunt codex Taurinensis C I 11 chartaceus saec. XIV (Q) atque codices ex eo descripti (cf. W. Jaeger, vol. VIII
Ott 119 1, p. 150; J. P. Cavarnos vol. VIII 1, p. 233) Vaticanus
Montep 122 Ottobonianus 119 chartaceus saec. XVI et Montepessulanus Universitatis 122 chartaceus saec. XVI. uno
Vat 1729 loco (lacunam p. 276, 15 non exhibent) excepto codices Vaticanus gr. 1729 saec. XVI et Parisinus gr. 1010 saec.
Par 1010 XVI nusquam a Λ dissentiunt. cum autem p. 276, 15 locus biblicus laudetur, nihil obstat, quin sua sponte textum decurtatum redintegraverint. omnino non ab-
Urb 14 horrent a Λ (nisi propriis erroribus) codex Vaticanus
Par 1096 Urbinas gr. 14 saec. XV et codex Parisinus gr. 1096 saec. XVI.

DE EDITIONIBUS IMPRESSIS

Orationem De Tridui Spatio primum Graece edidit Fronto Ducaeus S. J. Ingolstadii anno 1596 ex codice Montepessulano 122, ut videtur. lacunas enim, quibus textus Graecus a Frontone constitutus mutilatus est, solus Montepessulanus exhibet. Fronto, cum editionem Morellianam primam anni 1615 curaret, lacunas ex duobus aliis codicibus (de quibus vide paulo infra) supplevit nonnullos errores correxit versionemque Latinam Petri Zini hic illic castigavit. omnia tamen, quae ad corrigendam editionem principem contulit, in annotationibus tantum, quae nunc etiam vol. XLVI p. 1205-10 editionis Mignei leguntur, collegit neque usquam textum Graecum, sed solam versionem Zini commutavit. quo fit, ut editionis principis textum aliquot locis

mutilatum Mignei quoque editio exhibeat. quae de codice Morelli dixit Fronto in annotatione ad col. 602A editionis vulgatae posita et de codice in editione principe curanda a se adhibito (ad col. 605A), optime conveniunt cum codice Montepessulano 122. Fronto, quoniam in aliis quoque operibus Gregorii edendis saepius codice Montepessulano 122 utebatur (cf. p. 153), mihi non iam dubium est, quin ad praeparandam editionem principem orationis De Tridui Spatio eundem codicem, quem et alibi „codicem Morelli" nominavit, adhibuerit.

De codice Theodori Canteri Ultraiectensis ex notis Ducaei nihil certi invenies, nisi eum cum codicibus MKO cognatum esse, quod uno loco collato probatur: 280, 2 (= 606B M.) ἄρά σοι οὐ κόσμου γίνεται codices MKO et liber Canteri exhibent. codex Canteri non iam exstare videtur (cf. P. Alexander vol. V p. 273).

Tertium quem ante oculos habuit codicem Fronto Ducaeus, nominavit „codicem Regium Henricum II". eum maxime cum codice E cognatum esse ex notis Ducaei apparet. quattuor locis cum solo Parisino 503 congruit: 285, 23 τῷ καθηγουμένῳ Par 503 et Regius; 292, 2 καταμίξασα Par 503 et Regius; 294, 17 νενομοτεθεῖσθαι sic Par 503 et Regius; 298, 16 παραφύλαγμα Par 503 et Regius. veri simile igitur est codicem regium eundem esse, qui nunc in bibliotheca Parisina numero 503 distinguitur.

Editionem suam iterum cum notis, ut supra dixi, apud Claudium Morellum Parisiis anno 1615 sub prelum misit Ducaeus. qua ex editione descriptus est codex
Urb 10 Vaticanus Urbinas gr. 10 (cf. p. 190). editione altera Morelliana anni 1638 usus est J. P. Migne, cum Patrologiae Graecae volumen XLVI edendum curaret.

Versionem Latinam Petri Francisci Zini, quae primum prodierat anno 1553 Venetiis ex officina Aldina atque iterum ac tertium impressa est Venetiis a B. Zalterio anno 1574 et Parisiis a Seb. Nivellio anno 1573, Ducaeus coinunxit cum textu Graeco a se constituto, cum editionem Morellianem primam edendam curavit. codicem, ex quo Zinus orotionem De Tridui Spatio Latine reddidit, cum codice S maxime cognatum esse ex mendis, quae inter libros manu scriptos exhibet solus S (et apographon eius Z). apparet. ex quibus pauca afferam: 274, 15 ὁ θεός: κύριος S „Dominus" Zinus; 274, 18 πάλιν om S et Zinus; 279, 14 ἄστρα — ἀρεταὶ transp S et Zinus (cf. Ducaei notam); 287, 5 γὰρ add S "enim" add Zinus; 288, 10 ἁμαρτίας: σωτηρίας S "pro... salute" Zinus; 299, 12 τοῦ μεγάλου om S et Zinus. eiusdem orationis versionem Latinam confecit Laurentius Sifanus, quae Basileae anno 1562 impressa est.

Codicem Cryptensem B.a. 55 membranaceum palimpsestum saec. VIII cum Hilda Polack inspiceret, eum arte chimica tam graviter laceratum invenit, ut frustula tantum nonnullarum litterarum legere posset. trium codicum tabellae photographicae mihi non suppeditabant; qua de causa non inspexi codicem Bodleianum Baroccianum 108 saec. XVI, qui quattuor foliis (169v-172r) excerpta orationis De Tridui Spatio continet, codicem Athoum Esphigmenou 49 saec. XII, codicem Lesboum Leimonos 87 saec. XVI.

IN SANCTUM ET SALUTARE PASCHA

(vulgo: In Christi resurrectionem oratio IV)

Codices recentiores, quibus memoria huius brevis orationis traditur, aut ex uno codice Parisino Cois-
F liniano 107 membranaceo saec. XI (F) aut ex exemplari codici F cognato derivantur. propriam enim praebent nullam lectionem alicuius frugi nisi divinatione inventam. errores codicis F aut non intellegunt aut falso
Berol corrigunt. sunt
Phil 1443 codex Berolinensis Phil. 1443 chartaceus saec. XVI,
Ott 247 codex Vaticanus Ottob. gr. 247 chartaceus saec. XVI,
Par 586 codex Parisinus gr. 586 chartaceus saec. XVI,
Mon 221 codex Monacensis gr. 221 chartaceus saec. XVI,
quos cur in apparatum criticum recipiam, non habeo. quantum enim a textu genuino aberrent, ex editione vulgata, quacum maxime congruunt, satis est perspicuum. quibus adnumerandus est codex Vaticanus
Urb 10 Urbinas gr. 10 chartaceus saec. XVII, qui descriptus est de editione impressa Parisina prima (cf. p. 190). non aliter sentio de codice Atheniensi 378 chartaceo saec. XVIII (cf. p. 152).

Codicem F, qui hanc orationem exhibet foll. 8v-82r, pretiosum esse testem mantissa critica aliorum Gregorii, quorum memoriam tradidit, operum inspecta facile cognosces (cf. p. 156 sq). qua re, quamquam unus codex nobis sit praesto, textus non multum depravatus esse mihi quidem videtur.

Habuit orationem Gregorius, ut videtur, eodem die, quo magnam orationem De Tridui Spatio. iisdem enim saepe sententiis, iisdem nonnumquam vel verbis usus est.

DE EDITIONIBUS IMPRESSIS

Cum propter brevitatem orationis codices recentiores

omnino non inter se differant nisi rebus pusillis, nimirum et editiones impressae et versiones Latinae, ut ex diversis codicibus derivatae sint, tamen eandem faciem, ut ita dicam, proferunt. quae cum ita sint, quamquam ex editionibus impressis reperiri non potest, quos codices editores adhibuerint, tamen arbitror, quem sibi quisque codicem proximum invenit, eo usos esse editores. Ioachim Camerario (Kammermeister) codex nunc Berolinensis Phil. 1443 ad praeparandam editionem, quae anno 1564 Lipsiae prodiit, et Davidi Hoeschel codex Monacensis 221, ex quo ederet Augustanam editionem anni 1587, praesto fuisse videntur. Fronto Ducaeus editione Augustana et versione Latina L. Sifani (cf. p. 153 sq) usus est, cum editionem Morellianam Parisiis anno 1615 curaret, unde textus et versio Latina per alteram editionem Morellianam anni 1638 in Mignei Patrologiam Graecam pervenerunt.

Henricus Oelschlegel, qui Dresdae anno 1628 hanc orationem edidit, librum manu scriptum an impressum adhibuerit, discerni non potest.

IN LUCIFERAM SANCTAM DOMINI RESURRECTIONEM

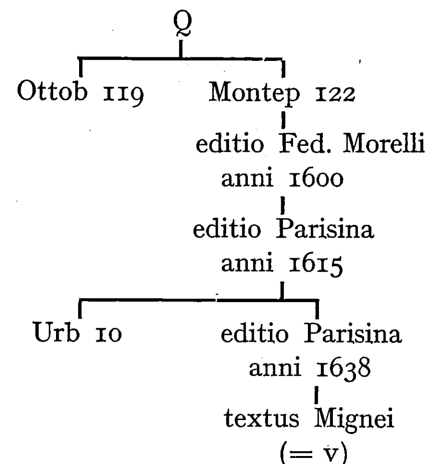
(vulgo: In Christi resurrectionem oratio V)

DE CODICE Λ

Λ Codex Musei Britannici Old Royal 16 D I membranaceus saec. XII (Λ), qui exhibet hanc orationem foll. 327r-328v unus in textu constituendo est respiciendus. de exemplari litteris minusculis scripto eum depictum esse ex genere errorum, quos scriba in ceteris Gregorii operibus describendis commisit, apparet (cf. e.g. quos affert Fr. Müller, vol. III 1, p. XXIII). imprimis ε pro ο, ε pro α et huius modi cetera scribere solet neque raro singula verba aut omittit aut addit aut transponit. quae cum certe videamus, magno sunt nobis emolumento ad huius oratiunculae textum, quoad possumus, emendandum: 315, 7 ἀποσκιάσαντα Langerbeck: ἐπισκιάσαντα Λv; 315, 14 ἀφήπλωσε Langerbeck: ἐφήπλωσε Λv; 316, 22 ὠρύετο scripsi: ὠρυᾶτο Λv; cetera dimittam. ultimam lineam exemplaris nescio qua re non integram descripsisse videtur librarius, cum textus verbis εἰς τοὺς finiatur.

DE CODICIBUS DESCRIPTIS ET DE EDITIONIBUS IMPRESSIS

De codice Λ descriptus est (cf. p. 144; 188) codex
Q Taurinensis C I 11 chartaceus saec. XIV (Q), ex quo
Ott 119 procreverunt codex Ottobonianus gr. 119 chartaceus
Montep 122 saec. XVI (cf. p. 144; 189) et codex Montepessulanus Univ. 122 chartaceus saec. XVI (cf. p. 144; 189). codicem Montepessulanum 122 Fed. Morelli in manibus fuisse, quamquam P. Alexander vol. V p. 270 sqq. aliquantulum dubitat, mihi quidem certum videtur (cf. infra p. 189). quod probatur erroribus, quos editio vulgata cum

solo codice Montepessulano ab altera nescio cuius (an ipsius Morelli?) manu correcto communes exhibet: 316, 15 διελάμβανον Λ διελάμβανεν Montep² v; 316, 15 τὸν om Montep v; 317, 13 ἐκλυπεῖ Λ: λύπει sic Q Montep ἐλύπει Montep²v; 317, 16 πάθη Λ: πάθ sic Montep πάθος v ex coniectura ut videtur. Fed. Morellus igitur hanc orationem graece primus ex codice Montepessulano 122 anno 1600 Parisiis edidit una cum sua versione Latina. quam editionem adhibuit Cl. Morellus, cum editionem Parisinam anni 1615 imprimendam curavit, de qua descriptus est codex Vaticanus Urbinas 10 chartaceus saec. XVII (cf. p. 190). editione Morelliana iterum anno 1638 Parisiis impressa usus est Migneus in vol. XLVI Patrologiae Graecae (v).

IN ASCENSIONEM CHRISTI

Orationem In Ascensionem Christi qui conservant codices, quamquam non sunt rariores, tamen propter brevitatem orationis parum inter se differunt. quae cum ita sint, perdifficile est inveniri, qui codices in familias coeant quive de quibus descripti sint. nihilo minus, quoad possum, conabor libros in certas familias distribuere.

DE FAMILIA CF

C Codex Athous Dionysiou 71 membranaceus saec. X
(C), qui hanc orationem foliis continet 313v-315v, binis
columnis scriptus nitidissime litteris minusculis cum
F codice Parisino Coisliniano 107 membranaceo saec. XI
(F) (foll. 144v-146v) et ipso binis columnis scripto
litteris minusculis cognatus esse videtur: 323, 9 καὶ
habent CF om cett; 324, 8 ἐκτύπωμα CFOv: ὁμοίωμα
cett; 325, 2 τῆς habent CF om cett; 325, 9 τῆς habent
CFΛ om cett; 325, 14 μηδέ: μήτε CFΛ. erroribus orthographicis exceptis codex C nulla exhibet menda. quo fit, ut diiudicare non possim, descriptus sit codex F de C necne.

DE FAMILIA SMKO

Huius familiae, quibus in unum coguntur codices, errores tam rari sunt quam familiae CF. praeterea Monacensis O eo in loco (324, 8), quo ceteri glossema ὁμοίωμα pro vera lectione ἐκτύπωμα exhibent, nescio quomodo familiam CF sequitur, ut diu vererer omnes hos codices in unam familiam confundere, sed non habui, cur ultra disiungerem.

Λ Codex Musei Britannici Old Royal 16 D I membranaceus saec. XII (cf. p. 187), quem siglo Λ distinguere

soliti sumus, errores habet aliquos proprios, quibus
filium et nepotes eius facile cognosces: 325, 3 ἡ γῆ om Λ
et codices ex eo derivati; 325, 12 πονηρᾷ: ῥυπαρᾷ Λ et
derivati etc. ex codice Λ textum sumpsit codex Tauri-
Q nensis C I 11 chartaceus saec. XIV (Q), de quo descripti
Montep sunt codex Montepessulanus Universitatis 122 charta-
122 ceus saec. XVI (cf. p.144; 189) et codex Ottobonianus
Ottob gr. 119 chartaceus saec. XVI. de quibus, cum iam alii
119 disseruerint (cf. W. Jaeger vol. II, p. LX; vol. VIII 1,
p. 100. 146. 150; J. P. Cavarnos vol. VIII 1, p. 220. 223;
Fr. Müller vol. III 1, p. XXXI. LI), nova afferre argu-
S menta supersedeo. neque de codice Vaticano gr. 1907 (S)
chartaceo saec. XII (foll. 84v-85r) neque de eius apo-
Z grapho Vaticano gr. 1433 (Z) chartaceo saec. XIII
habui, quae notis adicerem.
M Codices Mediolanensis Ambrosianus C 135 inf. (M)
membranaceus saec. XI (foll. 176r-177v), Venetus
K Marcianus gr. 67 (K) membranaceus saec. XI (foll.
O 94r-95v), Monacensis gr. 370 (O) membranaceus saec.
X (foll. 171v-174r) uno loco excepto non inter se
differunt nisi rebus pusillis. p. 324, 8 ἐκτύπωμα conservat O, cum reliqui huius familiae codices variam
lectionem ὁμοίωμα praebeant. itaque eiusdem stirpis
Ath codices recentiores atque descripti dividi possunt in
2083 duas partes. aliquot ex fonte O prosiliunt, duo ex
Leid reliquis. codex Atheniensis gr. 2083 chartaceus saec.
Gron 12 XIII et codex Leidensis Gronovianus 12 chartaceus
Mon saec. XVI p. 324, 8 ὁμοίωμα exhibent, sed desunt vin-
107 cula, quibus artius colligantur aut cum M aut cum K.
Par 585 praeter codices Monacensem gr. 107 saec. XVI, Pari-
Par 586 sinos gr. 585 et 586 et ipsos saec. XVI et Matritensis
Matr gr. 4864 saec. XVI (cf. p. 152) lectionem ἐκτύπωμα
4864 ex codice O acceptam servat.
Urb 10 Tres restant codices, quos ex editione impressa
Ath descriptos esse aut constat (cf. p. 190) aut suspicor (cf.
457 p. 152): codex Vaticanus Urbinas gr. 10 saec. XVII,

Ath codex Atheniensis 457 saec. XVI vel potius XVII,
378 codex Atheniensis gr. 378 saec. XVIII.

DE EDITIONIBUS IMPRESSIS

Quem codicem adhibuerit David Hoeschel, cum anno 1587 Augustae Vindelicorum editionem principem praepararet, ex minutissima materia, quam praebet ipsa oratio, reperiri non potest. nihilominus, quoniam alia Gregorii opera ex codice Monacensi 370 aut ex eius apographo Monacensi 107 in lucem protulit Hoeschel (cf. p. 153) et textus editionis Hoeschelii bene quadrat cum codicibus Monacensibus, iure concludimus eum et orationem In Ascensionem Christi ex altero codice Monacensi edidisse. qua via textus Graecus, cui versionem Latinam Petri Francisci Zini anno 1553 apud Aldos filios Venetiis impressam adiunxit Fronto Ducaeus, in editionem vulgatam Mignei pervenerit, iam satis notum est (cf. p. 154). codices, ex quibus orationem Latine verterunt P. Zinus et L. Sifanus (de quo vide p. 153 sq; 162), propter exiguam materiam inveniri nequeunt.

DE DEITATE ADVERSUS EUAGRIUM

De Deitate Adversus Euagrium oratio, quae vulgo In Suam Ordinationem inscribitur, traditur duabus familiis codicum, quae quamquam multum differunt, eiusdem fere sunt pretii. omnes codices contuli ex tabellis photographicis, iterum examinavit Henricus Happ.

DE FAMILIA TV

T Familia TV ex duobus tantum codicibus constat: Codex Taurinensis B I 4 membranaceus saec. XI (T) orationem De Deitate Adversus Euagrium exhibet ff. 90v-93v. exaratus est binis columnis et verba exemplaris tam fideliter descripsit, ut ne singulas quidem litteras de exemplari unciali quondam falso transcriptas commutaverit: 332, 1 σφριγῶντας: φρίττοντας T; 333, 12 οὗ ἡ: οὗν T; 335, 1 παρῳδήσας: παιωδήσας T; 340, 13 διαπηδῶσα: διαπηλῶσα T. ex eodem fonte atque T derivatus est codex Vaticanus gr. 1759 chartaceus saec.
V XVII (V). orationem nostram praebet ff. 1r-5v. licet hic codex neglegatur in aliis libris Gregorii recensendis (cf. G. Pasquali vol. VIII 2, p. XXX), orationis De Deitate Adversus Euagrium formam textus antiquissimam conservavit. cum codice T artissimis vinculis ita coniunctus est, ut apparatu inspecto nemo neget T et V ex eodem exemplari vetustissimo profluxisse. de hoc exemplari pauca dicam: multis erat erroribus corruptum, multis verbis omissis mutilatum, multis tamen locis solum lectionem genuinam conservaverat. duobus locis vel correctionem vel variam lectionem suprascriptam esse e textu codd. TV apparet: 333, 1-2 τοῦ μαρτυρίου super τοῖς Ἰσραηλίτοις scripserat; solam variam lectionem exhibet V, insuper in textum inserit T. 335, 9

super κακὸν scriptum erat μή, ut textum περὶ τὸ κακὸν in περιτομῇ depravaverit T, in περὶ τὸ μὴ ὂν V. singulis vel binis verbis, quae omittunt, exceptis duas lacunas communes habent TV: omittunt 333, 23 οὐ—θεοὺς (spatium 36 litt) et 338, 4 ἔχουσι—τὴν (25 litt). quarum lacunarum alteram vetustiorem esse quam exemplar codd TV ex eo perspicuum est, quod verbum λαβόντες ex coniectura est additum, ut sensus sententiae restitueretur. codex V autem multo plures lacunas exhibet. qua de causa in eum nunc animum intendamus. 331, 9 τῷ κοινῷ συσσιτίῳ om = 15 litt, sin autem variam lectionem codicis T respicias, divinari possis in exemplari scriptum esse τῶν κοινῶν συσσιτίων = 18 litt; 332, 2 πρὸς τοὺς ἀγωνιστὰς om = 17 litt; 332, 8 ἐστι — ἐτιθηνήσατο om = 42 (= 2 x 21) litt; 333, 23 οὐ — θεοὺς om = 36 (= 2 x 18) litt; 335, 13 ἄλλος — δηλούμενος om = 36 (= 2 x 18) litt; 337, 4-7 ὄφελον — ἐπιτήδευσιν om = 109 (6 x 18) litt; 337, 20 καὶ — παντὸς om = 18 litt; 340, 3 καὶ — λόγον om = 21 litt; 340, 17 ἀναψυχει — καὶ om = 21 litt; 340, 19 ἐπεὶ — διψῶντες om = 47 litt; 341, 8 καὶ — θεῷ om = 29 litt. ultimis duabus lacunis neglectis, quas recentiores esse (codex est saec. XVII) suspicor, invenies numerum litterarum, quae sunt omissae semper 18 vel 21 aut semel aut multiplicatum esse. itaque concludere non vereor exemplar litteris uncialibus exaratum esse binis vel etiam ternis columnis et unam quemque lineam spatium 18 litterarum occupavisse. convenit cum his lacuna codicibus TV communis 333, 23 οὐ — θεοὺς 36 = 2 x 18 litteris omissis, quo loco in exemplari duae lineae evanuisse videntur, cum neque codex T neque V eas exhibeant. lacunas autem 21 vel 42 litterarum et ipsas lineis omissis arbitror natas esse sed recentiore tempore. sed non lineas integras solum et singula vel plura verba omiserunt TV sed singulis etiam litteris nonnumquam omissis verba decurtaverunt et id plerumque prima littera non scripta: 332, 15 γλυφαῖς: ὑφαῖς TV; 338, 17 ἀσταχύων: σταχύων TV; 339, 5 ὅπως: πῶς TV; 331, 12 ἐπισίτιος: ἐπέστιος T ἐφέστιος V. qua de causa divinari audeo exemplar codicum TV litteris initialibus, quae nominantur, rubro colore depictis ornatum esse, rubricatorem autem officio suo neglegenter functum esse.

Fortasse non desunt, qui dicant, parum exemplarium me contulisse, quam ut aliquid tam certum dici possit. scio et veniam peto propter exiguam materiam, quam libellus, qui nonnullas tantum paginas implet, praebere potest. sed legant, quae H. Langerbeck explicavit in praefatione commentariorum In Cantica Canticorum (vol. VI, p. XVII sqq), neque diutius negabunt opera Gregorii saeculis VI et VII huiusce indolis codicibus tradita esse.

DE FAMILIA PSEΛ

P De codicibus P = Vaticano gr. Pii II 4 membranaceo
S saec. XI (ff. 299 v-304v) et S = Vaticano gr. 1907 chartaceo saec. XII/XIII (ff. 28v-29v) cum iam alii luculenter disseruerint (cf. supra p. 132), non habeo, quae de singulis dicam. codicem Vaticanum gr. 446
E membranaceum saec. XII (= E), qui orationem De Deitate Adversus Euagrium ff. 280r-286r continet, descripserunt W. Jaeger vol. VIII 1, p. 99 et V. Woods Callahan vol. VIII 1, p. 360. quartus eiusdem familiae, quem in apparatum criticum recepi, est codex Lon-
Λ dinensis Mus. Brit. 16 D I (Λ), de quo cf. quae scripserunt W. Jaeger vol. VIII, 1, p. 99.158; J. P. Cavarnos vol. VIII 1, p. 231; F. Müller vol. III 1, p. XXIII; H. Langerbeck vol. VI, p. XXIV. orationem nostram foliis exhibet 338r-340v.

Nihil dicam de singulis, pauca de universis: omnes codices huius familiae ad unum fontem redire multis mendis communibus manifestum est, ex quibus nonnulla hic ponam selecta. 336, 5 ἐκεῖθεν PSEΛ; 337, 3

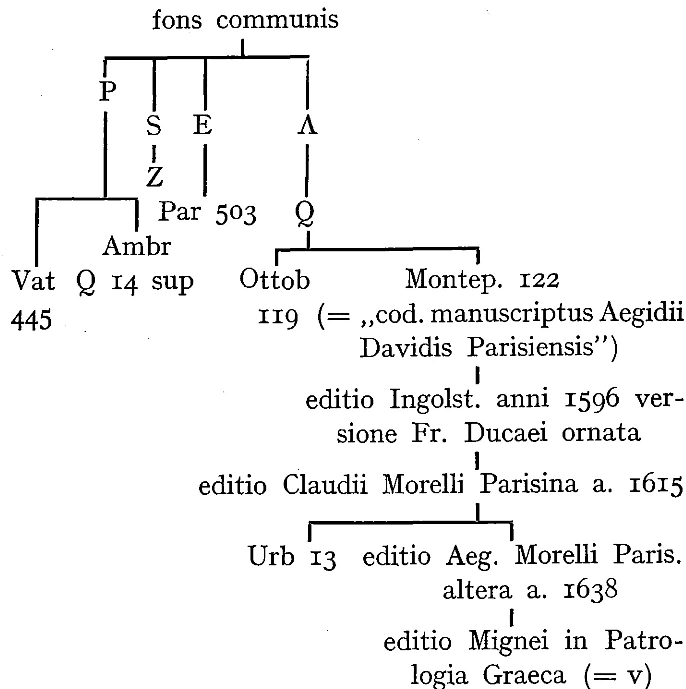
ἢ — ζέειν alt om PSEΛ; 338, 2 προσιδεῖν: πρὸς ἰδέαν PSEΛ; 338, 13 μή μέ τις: μηδεὶς PSEΛ; 339, 1 καὶ — ὁρώμενα om PSEΛ. textus, quem familia PSEΛ praebet, erroribus haud perquam corruptus esse videtur, si cum stirpe TV comparas. sed politior est quam rectior; nam TV errores, quos in exemplari invenerant, intactos plerumque conservaverunt, PSEΛ autem correxerunt et id persaepe falso. itaque ex familia PSEΛ saepe difficile est repertu, quaenam sit exemplaris lectio, cum ex TV facile divinari possis, quid legerint in exemplari suo. qua de causa de forma, scriptura, aetate communis codicum PSEΛ exemplaris plura investigare nequivi.

Iam pauca de codicum PSEΛ apographis, quorum nullum in apparatum criticum recepi, et de editione vulgata. Vat 445 De codice Vaticano P vel de eius apographo descripti sunt (cf. supra p. 131) codex Vaticanus gr. 445 saec. XVI (ff. Ambr Q 14 sup 121v-123v) atque codex Ambrosianus Q 14 sup. saec. XV (460r-465r). nec iam amplius est dubium, quin codex Vaticanus gr. 1433 saec. XIII (Z) ex Vaticano S de- Z scriptus sit (cf. supra p. 132). orationem De Deitate Adversus Euagrium exhibet ff. 61r-63v. codex Pari- Par 503 sinus gr. 503 chartaceus saec. XIV, qui singula Gregorii opera ex diversis fontibus hausit (cf. W. Jaeger vol. VIII 1, p. 99, 158; V. Woods Callahan vol. VIII 1, p. 360 sq), orationem De Deitate Adversus Euagrium ex codice Vaticano E sumpsit. nam ad verbum fere cum E consentit et menda propria, quae E praebet, servavit. Q Codex Taurinensis gr. C I 11 chartaceus saeculi XIV (= Q), qui hunc librum ff. 100v-102r continet, perdifficilis est lectu, cum incendio graviter sit laceratus; cf. W. Jaeger vol. II p. LX, vol. VIII 1, p. 100, p. 146; J. Cavarnos vol. VIII 1, p. 220; F. Müller vol. III 1, p. L. ad verbum fere sequitur codicem Λ et in oratione De Deitate Adversus Euagrium describenda, id quod maxime apparet eis locis, quibus cum solo Λ congruitur, e.g. 334, 21 ἡμεῖς τῆς ἀγωγῆς ὁ πλοῦτος iterat ΛQ;

Ottob 119 339, 10 εἴποι ΛQ. codicem Vaticanum Ottobonianum 119 saec. XVI (ff. 262r-267r) inspicere nequivi, sed ex duarum vel trium paginarum collatione a sodali quodam Americano confecta inveni Ottobonianum 119 hanc orationem eodem modo atque cetera Gregorii opera, quae continet, ex Taurinensi Q hausisse (cf. W. Jaeger vol. VIII 1, p. 150; F. Müller vol. III 1, p. LI). de Q Montep 122 descriptus est etiam codex Montepessulanus Univ. 122 saec. XVI (ff. 42r-47r), de quo cf. p. 144; 183. aliquot locis Q iam mutilus erat, antequam incendio graviter corruptus est; quibus locis Montep. 122 vacua exhibet tanta, quantae sunt lacunae in Q (cf. J. Cavarnos vol. VIII 1, p. 233). est autem codex Montepessulanus exemplar editionis a Frontone Ducaeo S.J. anno 1596 Ingolstadii curatae atque versione Latina ornatae. codicem Montepessulanum Fronto Ducaeus „manuscriptum Aegidii Davidis Parisiensis" nuncupavit. dubitat P. Alexander vol. V p. 270 sqq., num re vera Montepessulanus fuerit codex Federici Morelli, quem nominat Fronto in edendis homiliis In Ecclesiasten, cum nonnullis locis non exhibeat Montepessulanus, quae legit Fronto in codice Morelli. in oratione De Deitate Adversus Euagrium lacunae, quas affert Fronto ex libro Aegidii Davidis, ad litteram eaedem sunt, quae in codice Montepessulano inveniuntur: 334, 7 τῇ [μιᾷ] περιβολῇ; 337, 12 θα[ύματα]; 337, 13 ῥο[πὴν]; 340, 13 ἐγκατεσπα[ρ]μένῃ. Montepessulanum a viris doctis magni aestimatum nonnullorum editorum in manibus fuisse iam constat ex iis, quae Johannes Livineius Gandensis in praefatione editionis libri De Virginitate scripsit (cf. J. P. Cavarnos vol. VIII, 1 p. 243 sq). Fronto quamquam anno 1596 Ingolstadii apud Davidem Sartorium editionem curavit, eum non codice quodam in bibliothecis Bavaricis servato usum esse ex ipso titulo editionis perspicuum esse mihi quidem videtur: „D. Gregorii Nysseni Opuscula nonnulla nunc primum

in Lucem edita. Per R. P. Frontonem Ducaeum S.J. Theologum. Quibus accesserunt alia eiusdem Gregorii ex Bibliotheca Bavarica Serenissimi Principis Guilielmi utriusque Bavariae ducis etc." quae editio iterum impressa est Ingolstadii anno 1599. qui esset liber „Venetiis in bibliotheca reverendissimi episcopi Lullini", quem memorat Fronto in Mignei volumine XLVI p. 1201, invenire non potui. textum et versionem Frontonis Ducaei adhibuit Cl. Morellus ad editionem Parisinam anni 1615 constituendam. editione Morelliana altera anni 1638 usus est Migneus in Patrologiae
v Graecae vol. XLVI (v). ex editione Morelliana primae descripti sunt codices Vaticani Urbinates 9-13 saec. XVII (cf. W. Jaeger vol. II, p. LXIII sq; H. Langerbeck vol. VI, p. LX). orationem De Deitate Adversus
Urb 13 Euagrium continet codex Urb. 13 foliis 258r-262v.

Ecce stemma familiae PSEΛ:

DE RATIONE EDENDI

De singulis Gregorii orationibus fusius praefatus pauca dicam de universis deque edendi ratione. Gregorius, quo habuisset tempore orationes nobis traditas, reperire studuit J. Daniélou, La chronologie des sermons de Grégoire de Nysse, Rev. Sc. R. 29, 1955, 346-372. quem statuit ordinem, eundem retinui in edendis orationibus. libri manu scripti, quamquam alii alium ordinem exhibent, tamen in duas partes discedunt, unam, quae orationes nulla certa ratione inter reliqua Gregorii opera insertas continet, alteram, quae cum aliorum homiliis Gregorii orationes ita coniunxit, ut quae ad eundem diem festum spectant, eas ordine dierum festorum servato in unum conferret. attamen duarum partium singulae librorum familiae tam multum differunt, ut mihi plane negandum sit umquam inveniri posse, quando vel a quo viro docto orationes collectae sint aut qualis pristinus illarum collectionum status fuerit. qua de causa in edendis Gregorii operibus nulla, quae aliquid ad ordinem attineret, librorum manu scriptorum auctoritate coercitus eum ordinem servavi, qui tempus tantum, quo orationes habitae sunt, respicit.

Numerus codicum, quibus opera Gregorii traduntur, maior est, quam ut suum quisque codex siglum sibi vindicare possit. qua re interdum fit, ut ab uno editore alius, alius ab altero eodem siglo nuncupatus sit. id tamen studui, ut codices principales, quos nominaverim (e.g. codex Vaticanus 1907 = S), semper eodem siglo distinguerentur. spero lectori non odio futurum esse, si eum admoneo, ut, priusquam mantissa critica utatur, tabellam siglorum inspiciat, ne ulla sigla confundat.

Praefationes priorum voluminum huius editionis laudavi, ubicumque ad describendos codices vel ad

recensendum textum aliquid conferunt. sed antequam hoc volumen in lucem prodierit, alia duo vel tria volumina, quae adhuc sub prelo sunt, publici iuris facta erunt, quorum in praefationibus, quae editores de codicibus disseruerunt, perlegere nondum potui.

Ipsos codices in tot urbibus totius fere orbis terrarum dispersos inspicere nequivi, sed Instituti pro studiis classicis universitatis Harvardianae liberalitate tabellae photographicae, quae nominantur, mihi praesto erant, quas ipse contuli et sodalis quidam examinavit vel vice versa. codicum sive descriptorum sive aliorum, quos ex apparatu critico seclusi, folia enumerare plerumque supersedi, ne maius iusto spatium praefando absumerem.

Restat, ut gratias agam, gratias imprimis duobus viris doctissimis atque humanissimis operum Gregorii per tot lustra fidelissimis editoribus, Wernero Jaeger et Hermanno Langerbeck, qui, quod ambo praematura morte nobis abrepti sunt, omnes huius editionis participes maximo animi dolore sumus affecti. quorum alter Francofurti me tironem arte codicum legendorum textusque recensendi ab ipsis primordiis imbuit neque umquam, etsi grave corporis malum magnam partem vitae peremerat, ei taedio fuit iterum atque iterum mecum schedas perlegere aut me in recensendo emendandoque textu adiuvare. alter, Wernerum Jaeger dico, textum et apparatum a me propositum bis examinavit et iudicio acerrimo aliquot locos emendavit. aliorum de grege, qui de Gregorio integro in lucem revocato bene meruerunt, nominatim mihi liceat gratias agere feminae doctae Hadwigae Hoerner, quae me abhorrentem interdum ab huius editionis norma comiter ad viam rectam redegit et aliquot errores, in quos incidi, cognovit atque correxit.

Gissae
mense Maio anni 1966

Ernestus Gebhardt

CONTRA USURARIOS

EDIDIT

ERNESTUS GEBHARDT

CONSPECTUS SIGLORUM

(Contra Usurarios)

P codex Vaticanus Pii II 4 membranaceus saec. XI
S codex Vaticanus gr. 1907 chartaceus saec. XII-XIII
Z codex Vaticanus gr. 1433 chartaceus saec. XIII
(S)Z siglo usus sum, ubicumque S deficit, ne credas mendum esse proprium codicis Z
A codex Venetus Marcianus gr. 68 membranaceus saec. XII
v textus vulgatus editionis Mignei

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΚΙΖΟΝΤΩΝ

433 M. Τῶν φιλαρέτων ἀνθρώπων τῶν ζῆν κατὰ λόγον προαιρουμένων νόμοις ἀγαθοῖς ὁ βίος καὶ προστάγμασι κεκανόνισται, ἐν οἷς καθορᾶται τοῦ νομοθέτου ἡ γνώμη πρὸς δύο γενικῶς ἀποτεινομένη σκοπούς, ἕνα μὲν τῶν ἀπειρημένων τὴν ἀπαγόρευσιν ἔχοντα, ἕτερον δὲ [τῶν] πρὸς τὴν ἐνέργειαν τῶν καλῶν κατεπείγοντα· οὐ γάρ ἐστιν ἄλλως εὐπολίτευτον βίον κατορθωθῆναι καὶ σώφρονα, εἰ μή τις φεύγων ὡς ἔχει δυνάμεως τὴν κακίαν διώξειεν ὡς υἱὸς μητέρα τὴν ἀρετήν. συναχθέντες τοίνυν καὶ σήμερον, ἵνα θεοῦ προσταγμάτων ἀκούσωμεν, ἠκροώμεθα τοῦ προφήτου φονεύοντος τὰ μοχθηρὰ τῶν δανεισμάτων τέκνα τοὺς τόκους, ἐξαιροῦντος δὲ τοῦ βίου τὴν ἐπ' ἐργασίᾳ χρῆσιν τῶν νομισμάτων. δεξώμεθα δὲ εὐπειθῶς τὸ παράγγελμα, ἵνα μὴ ἡ πέτρα ἐκείνη γενώμεθα, ἐφ' ἣν καταπεσὼν ὁ σπόρος ξηρὸς καὶ ἄγονος ἔμεινεν, μηδὲ λεχθῇ πρὸς ἡμᾶς, ἅ ποτε πρὸς τὸν δυσάγωγον Ἰσραήλ· Ἀκοῇ ἀκούσετε καὶ οὐ μὴ συνῆτε καὶ βλέποντες βλέψετε καὶ οὐ μὴ ἴδητε. παραιτοῦμαι δὲ τοὺς ἀκουσομένους μηδαμῶς θρασύτητός μου ἢ ἀνοίας καταψηφίσασθαι, εἰ ἀνδρὸς λογάδος καὶ ὀνομαστοῦ κατὰ φιλοσοφίαν, πάντων δὲ λόγων ἀσκηθέντος παιδείαν, ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης εὐδοκιμήσαντος καὶ
436 M. καταλιπόντος τὸν κατὰ τοκιστῶν λόγον κτῆμα τῷ βίῳ κἀγὼ

12 Ezech 22, 12, quae verba in ecclesia ante hanc orationem lecta esse apparet 15 Luc 8, 13 18 Isa 6, 9 20 sqq ad orationem spectat a Basilio fratre habitam (cf p 207, 5 sq), quam invenies inter Basilii homilias in psalmos in editione Mignei vol 29, 264-280
Titulus: Γρηγορίου ἐπισκόπου νύσσης: τοῦ αὐτοῦ PA τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν v om Z

PZA 6 τῶν: τὸν v delevi 8 ἐμπολίτευτον P 15 γενόμεθα P 18 ἀκούσητε A et pars codd LXX 20 καταψηφίσασθε A 22 αὐτῆς Av 23 τόν: τῶν A

πρὸς τὴν αὐτὴν ἅμιλλαν καθῆκα ὄνων ἢ βοῶν ἅρμα πρὸς τοὺς στεφανίτας ἵππους ζευξάμενος. παραφαίνεται γὰρ ἀεὶ τὰ μικρὰ τοῖς μεγάλοις, καὶ λαμπομένη σελήνη ἡλίου φαίνοντος, πλεούσης δὲ μυριοφόρτου νηὸς καὶ τῇ σφοδρότητι τῶν ἀνέμων ἐλαυνομένης ἐπακολουθεῖ ἡ μικρὰ πορθμὶς τὸν αὐτὸν περαιουμένη βυθόν, ἀνδρῶν δὲ πάλιν ἀγωνιζομένων νόμοις ἀθλητικοῖς ἐγκονίζονται τῷ αὐτῷ καὶ παῖδες. ὧδε μὲν οὖν ἐχέτω τῆς συγγνώμης ἡ αἴτησις.

Σὺ δέ, πρὸς ὃν ὁ λόγος, ὅστις ποτ' ἂν ἧς, μίσησον τρόπον καπηλικόν· ἄνθρωπος ὢν ἀγάπησον ἀνθρώπους καὶ μὴ ἀργύριον. στῆσον μέχρι τούτου τὴν ἁμαρτίαν. εἰπὲ τοῖς ποτέ σου φιλτάτοις τόκοις τὴν Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ φωνήν· Γεννήματα ἐχιδνῶν, πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ. ὄλεθροι τῶν ἐχόντων ὑμᾶς καὶ λαμβανόντων ἐστέ, τέρπετε πρὸς ὀλίγον, ἀλλὰ χρόνοις ὕστερον ὁ ἀφ' ὑμῶν ἰὸς πικρὸν γίνεται δηλητήριον τῇ ψυχῇ, ἀποφράττετε ζωῆς ὁδόν, κλείετε τῆς βασιλείας τὰς θύρας, μικρὸν τέρψαντες τὴν ὄψιν καὶ τὴν ἀκοὴν περιηχήσαντες αἰωνίου λύπης γίνεσθε πρόξενοι. ταῦτα εἰπὼν ἀπόταξαι πλεονασμῷ καὶ τόκοις, σύνταξαι δὲ φιλοπτωχίᾳ. Καὶ τὸν θέλοντα δανείσασθαι μὴ ἀποστραφῇς. διὰ πενίαν σε ἱκετεύει καὶ ταῖς θύραις προσκάθηται, ἀπορῶν καταφεύγει πρὸς τὸν σὸν πλοῦτον, ἵνα γένῃ αὐτῷ τῆς χρείας ἐπίκουρος. σὺ δὲ τοὐναντίον ποιεῖς· ὁ σύμμαχος γίνῃ πολέμιος· οὐ γὰρ αὐτῷ συμπράττεις, ὅπως ἂν καὶ τῆς ἀνάγκης ἐλευθερωθείη τῆς ἐπικειμένης καί σοι ἀποπληρώσῃ τὸ δάνεισμα, ἀλλὰ σπείρεις τῷ στενουμένῳ κακὰ τὸν γυμνὸν ἐπεκδύων, τὸν τετρωμένον ἐπιτραυματίζων, φροντίδας ἐπισυνάπτων ταῖς φροντίσι καὶ λύπας τῇ λύπῃ. ὁ γὰρ ἔντοκον χρυσίον ὑποδεχόμενος ἀρραβῶνα πενίας λαμβάνει ἐν προσχήματι εὐεργεσίας ὄλεθρον ἐπεισάγων τῇ οἰκίᾳ. ὥσπερ γὰρ ὁ

13 Matth 3, 7 Luc 3, 7 cf Basil 273 C   20 Matth 5, 42

PZA 2 ἐμαυτὸν ante καθῆκα add Z   4 μυριοφόρου v   5 ἐπακολουθεῖ post πορθμὶς transp Z   7 τοῖς αὐτοῖς Z   8 γνώμης v   9 ὅτις A   14 ὑμεῖς v   19 ἀπόταξε A   20 ἀπὸ σοῦ post θέλοντα add Matth 5, 42   26 σπέρεις A   ἀπεκδύων v   28 χρυσόν v   29 προσσχήματι A

πυρεταίνοντι, καιομένῳ παρὰ τῆς θέρμης, δίψῃ δὲ σφοδροτάτῃ συνεχομένῳ καὶ ἠναγκασμένης αἰτοῦντι τὸ πόμα διδοὺς οἶνον δῆθεν ὑπὸ φιλανθρωπίας εὐφραίνει μὲν πρὸς ὀλίγον <τὸν> τὴν κύλικα ἐφελκόμενον, ὀλίγου δὲ χρόνου παρελθόντος 437 M. σφοδρὸν καὶ δεκαπλασίονα τῷ κάμνοντι τὸν πυρετὸν ἀπεργάζεται, οὕτως ὁ παρέχων πένητι γεννῶντα χρυσὸν οὐ παύει τὴν ἀνάγκην, ἀλλ' ἐπιτείνει τὴν συμφοράν.

Μὴ τοίνυν ζήσῃς μισάνθρωπον βίον ἐν φιλανθρωπίας προσχήματι μηδὲ γένῃ ἰατρὸς ἀνδροφόνος, τὸ πρόσχημα μὲν τοῦ σῴζειν ἔχων διὰ τὸν πλοῦτον ὡς ἐκεῖνος διὰ τὴν τέχνην, τῇ προαιρέσει δὲ κεχρημένος εἰς ἀπώλειαν τοῦ ἑαυτόν σοι καταπιστεύσαντος. ἀργὸς καὶ πλεονεκτικὸς βίος ὁ τοῦ τοκίζοντος· οὐκ οἶδε πόνον γεωργίας, οὐκ ἐπίνοιαν ἐμπορίας, ἐφ' ἑνὸς δὲ τόπου κάθηται τρέφων ἐπὶ τῆς ἑστίας θηρία. ἄσπαρτα αὐτῷ βούλεται τὰ πάντα καὶ ἀνήροτα φύεσθαι. ἄροτρον ἔχει τὸν κάλαμον, χώραν τὸν χάρτην, σπέρμα τὸ μέλαν, ὑετὸν τὸν χρόνον αὔξοντα αὐτῷ λανθανόντως τὴν τῶν χρημάτων ἐπικαρπίαν, δρέπανόν ἐστιν αὐτῷ ἡ ἀπαίτησις. ἅλων ἡ οἰκία, ἐφ' ἧς λεπτύνει τὰς τῶν θλιβομένων οὐσίας, τὰ πάντων ἴδια βλέπει. εὔχεται τοῖς ἀνθρώποις ἀνάγκας καὶ συμφοράς, ἵνα πρὸς αὐτὸν ἠναγκασμένως ἀπέλθωσι. μισεῖ τοὺς ἑαυτοῖς ἀρκοῦντας καὶ τοὺς μὴ δεδανεισμένους ἐχθροὺς ἡγεῖται. προσεδρεύει τοῖς δικαστηρίοις, ἵνα εὕρῃ τὸν στενούμενον τοῖς ἀπαιτηταῖς, καὶ τοῖς πράκτορσιν ἀκολουθεῖ ὡς ταῖς παρατάξεσι καὶ τοῖς πολέμοις οἱ γῦπες. περιφέρει τὸ βαλάντιον καὶ δείκνυσι τοῖς πνιγομένοις τῆς θήρας δέλεαρ, ἵν' ἐκείνῳ διὰ τὴν χρείαν περιχήναντες

1 sqq cf 202, 25 Basil 268 C   9 cf Basil 268 B   14 θηρία sermone vulgari imprimis novae comoediae significat mala (Anaxil 27 Kock) in iis paupertatem (Menander Georg 92A, 78 Edmonds) cf Basil 273 C, 276 A   15 cf Hom ι 109 Basil 280 C   27 cf Basil 272 C

PZA 2 πόμα: σῶμα P   4 τὸν add Langerbeck   6 γέμοντα v ex coni   11 αὐτὸν P   12 ὁ post καὶ add Av   17 τὸν om Av   αὐξάνοντα v   19 ἅλως P   21 ἠναγκασμένος A corr A^2 24 πράκτοσιν A   27 τὸ ante δέλεαρ add sscr Z

συγκαταπίωσι τῶν τόκων τὸ ἄγκιστρον. καθ' ἡμέραν ἀριθμεῖ τὸ κέρδος καὶ τῆς ἐπιθυμίας [οὐκ] ἐμπίμπλαται. ἄχθεται πρὸς τὸν χρυσὸν τὸν ἐπὶ τῆς οἰκίας ἀποκείμενον, διότι κεῖται ἀργὸς καὶ ἄπρακτος. μιμεῖται τοὺς γεωργοὺς τοὺς ἀπὸ τῶν σωρῶν τοῦ θέρους εὐθὺς σπείροντας· ἔλαβεν, ἔδωκεν. οὐκ ἀνίησι τὸν ἄθλιον χρυσόν, ἀλλ' ἐκ χειρῶν εἰς χεῖρας μετάγει. βλέπεις γοῦν τὸν πλούσιον καὶ πολύχρυσον πολλάκις μηδὲ ἓν νόμισμα ἔχοντα ἐπὶ τῆς οἰκίας, ἀλλ' ἐν χάρταις τὰς ἐλπίδας, ἐν ὁμολογίαις τὴν ὑπόστασιν, μηδὲν ἔχοντα καὶ πάντα κατέχοντα, πρὸς τοὐναντίον τοῦ ἀποστολικοῦ γράμματος κεχρημένον τῷ βίῳ, πάντα διδόντα τοῖς αἰτήσασιν οὐ διὰ φιλάνθρωπον γνώμην, ἀλλὰ διὰ φιλάργυρον τρόπον. αἱρεῖται γὰρ τὴν πρόσκαιρον πενίαν, ἵνα ὡς δοῦλος ἐπίμοχθος ὁ χρυσὸς ἐργασάμενος μετὰ τῶν μισθῶν ἐπανέλθῃ. ὁρᾷς, ὅπως ἡ τοῦ μέλλοντος ἐλπὶς κενοῖ τὴν οἰκίαν καὶ ποιεῖ τὸν πολύχρυσον ἀκτήμονα πρόσκαιρον.

Τούτου δὲ τίς ἡ αἰτία; ἡ ἐν τῷ χάρτῃ γραφή, ἡ ὁμολογία
440 M. τοῦ στενωθέντος· δώσω μετὰ τῆς ἐργασίας, ὑποτελέσω μετὰ τοῦ γινομένου. εἶτα, παρακαλῶ, ὁ μὲν χρεώστης καὶ ἄπορος ὢν διὰ τὴν συγγραφὴν πιστεύεται, ὁ δὲ θεὸς πλούσιος ὢν καὶ ἐπαγγελλόμενος οὐκ ἀκούεται. δὸς καὶ ἐγὼ ἀποδώσω, βοᾷ γράψας ἐν εὐαγγελίοις, ἐν χειρογράφῳ δημοσίῳ τῆς οἰκουμένης. ὃ τέσσαρες ἔγραψαν εὐαγγελισταὶ ἀνθ' ἑνὸς συμβολαιογράφου, οὗ μάρτυρες πάντες οἱ ἐκ τῶν χρόνων τῆς σωτηρίας Χριστιανοί. ἔχεις ὑποθήκην τὸν παράδεισον, ἐνέχυρον ἀξιόπιστον. εἰ δὲ καὶ ἐνταῦθα ζητεῖς· ὅλος ὁ κόσμος τοῦ εὐγνώμονος χρεώστου κτῆμα. περιέργασαι σοφῶς τὴν εὐπορίαν τοῦ ζητοῦντος τὴν ἐργασίαν καὶ εὑρήσεις τὸν πλοῦτον· πᾶσα γῆ χρυσῖτις τοῦ χρεώστου σου κτῆμα, πᾶν

10 cf Matth 5, 42; Luc 6, 30 21 cf Luc 6, 38 26 cf Basil 264 C

PZA 1 τοῦ τόκου v 2 οὐκ delevi suadente H Langerbeck (respice clausulam) 5-6 pro verbis τοῦ usque ad ἔδωκεν: ἀεὶ σπέρματα αἰτοῦντας v ex coni 16 πολὺν χρυσὸν v 19 παρακαλῶν Z 21 δὼς A corr A² 27 ἀγνώμονος Z corr Z² 28 σαφῶς AZv ἀπορίαν Z corr Z² εὐεργεσίαν AZv 29 γῆ: γὰρ v σου: τούτου v

μέταλλον ἀργυρίου καὶ χαλκοῦ καὶ τῶν ἑξῆς ὑλῶν τῆς ἐκείνου δεσποτείας μέρος. ἀπόβλεψον εἰς τὸν μέγαν οὐρανόν, κατάμαθε τὴν ἄπειρον θάλασσαν, ἱστόρησον τὸ πλάτος τῆς γῆς, ἀρίθμησον τὰ ἐπ' αὐτῆς τρεφόμενα ζῷα· πάντα δοῦλα καὶ κτήματα, οὗ σὺ ὡς ἀπόρου καταφρονεῖς. σωφρόνησον, ἄνθρωπε· μὴ καθυβρίσῃς τὸν θεὸν μηδὲ ἡγήσῃ τῶν τραπεζιτῶν ἀτιμότερον, οἷς ἐγγυωμένοις ἀναμφιβόλως πιστεύεις. δὸς ἐγγυητῇ μὴ ἀποθνήσκοντι, πίστευσον χειρογράφῳ μὴ κλεπτομένῳ μηδὲ σπαρασσομένῳ. μὴ ἐπερωτήσῃς τὴν ἐργασίαν, ἀλλὰ δὸς ἀκαπήλευτον τὴν εὐεργεσίαν, καὶ ὄψει σοι τὸν θεὸν μετὰ προσθήκης ἀποδιδόντα τὴν χάριν.

Ἂν δὲ ξενίζῃ σου τὴν ἀκοὴν ὡς παράδοξος ὁ λόγος, πρόχειρον ἔχω τὴν μαρτυρίαν, ὅτι τοῖς εὐσεβῶς δαπανῶσι καὶ εὐεργετοῦσι πολυπλασιάζων ὁ θεὸς τὴν ἀμοιβὴν ἀποδίδωσι. Πέτρου γὰρ ἐρωτῶντος καὶ λέγοντος· Ἰδοὺ ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα καὶ ἠκολουθήσαμέν σοι· τί ἄρα ἔσται ἡμῖν; ἀμὴν λέγω ὑμῖν, φησί, Πᾶς, ὅστις ἀφῆκεν οἰκίας ἢ ἀδελφοὺς ἢ ἀδελφὰς ἢ πατέρα ἢ μητέρα ἢ γυναῖκα ἢ τέκνα ἢ ἀγρούς, ἑκατονταπλασίονα λήψεται καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει. ὁρᾷς τὴν φιλοτιμίαν; βλέπεις τὴν ἀγαθότητα; ὁ σφόδρα ἀναίσχυντος δανειστὴς κάμνει, ἵνα διπλασιάσῃ τὸ κεφάλαιον, ὁ θεὸς δὲ αὐθαιρέτως τῷ μὴ θλίβοντι τὸν ἀδελφὸν τὸ ἑκατονταπλάσιον δίδωσι. πείσθητι οὖν τῷ θεῷ συμβουλεύοντι καὶ λήψῃ τόκους ἀναμαρτήτους. ἵνα τί μετὰ ἁμαρτίας μερίμναις σαυτὸν ἐκτήκεις τὰς ἡμέρας ἀριθμῶν, τοὺς μῆνας ψηφίζων,
441 M. τὸ κεφάλαιον ἐννοῶν, τὰς προσθήκας ὀνειροπολῶν, φοβούμενος τὴν προθεσμίαν, μὴ ἄκαρπος παραγένηται ὡς θέρος χαλαζωθέν; περιεργάζεται ὁ δανειστὴς τοῦ χρεώστου τὰς πράξεις, τὰς ἐκδημίας, τὰ κινήματα, τὰς μεταβάσεις, τὰς ἐμπορίας. κἂν φήμη τις παραγένηται σκυθρωπή, ὅτι λῃσταῖς ὁ δεῖνα περιέπεσεν ἢ ἔκ τινος περιστάσεως εἰς πενίαν αὐτῷ

10 cf Prov 19, 17 Basil 277 C 15 Matth 19, 27 sq

PZA 5 σωφρόνισον Z 7 πιστεύσεις Av 9 βλεπτομένῳ A βλεπομένῳ v 12 ὡς: ὁ v 22 δὲ θεὸς Z τὸ om P ἑκατονταπλασίονα P 23 πείθου v 30 περιγένηται Z

μετεβλήθη ἡ εὐπορία, κάθηται τὼ χεῖρε συνδήσας, στένει συνεχῶς, ὑποδακρύει πολλά, ἀνελίττει τὸ χειρόγραφον, θρηνεῖ ἐν τοῖς γράμμασι τὸν χρυσὸν προκομίζων τὸ συμβόλαιον ὡς ἱμάτιον υἱοῦ τελευτήσαντος· ἀπ' ἐκείνου θερμότερον ἐγείρει τὸ πάθος. ἂν δὲ καὶ ναυτικὸν ᾖ τὸ δάνεισμα, τοῖς αἰγιαλοῖς προσκάθηται, τὰς κινήσεις μεριμνᾷ τῶν ἀνέμων, συνεχῶς διερωτᾷ τοὺς καταίροντας, μή που ναυάγιον ἠκούσθη, μή που πλέοντες ἐκινδύνευσαν· παχνοῦται τὴν ψυχήν, ὅταν ἀγριαίνουσαν ἴδῃ τὴν θάλασσαν, ὀνείρατα βλέπει, φαντασιοῦται τὴν ψυχὴν ἐκ τῶν λειψάνων τῆς μεθημερινῆς φροντίδος. πρὸς δὴ τὸν τοιοῦτον λεκτέον· παῦσαι, ἄνθρωπε, μερίμνης ἐπικινδύνου, ἀνάπαυσαι ἀπ' ἐλπίδος τηκούσης, μὴ τόκους ζητῶν σαυτῷ τὸ κεφάλαιον διαφθείρῃς. παρὰ πένητος ζητεῖς προσόδους καὶ προσθήκας πλούτου παραπλήσιον ποιῶν, ὡς εἴ τις ἀπὸ χώρας αὐχμῷ θερμοτάτῳ ξηρανθείσης λαβεῖν θελήσειε σίτου θημωνιάς, ἢ πλῆθος βοτρύων ἐξ ἀμπέλου μετὰ νέφος χαλαζηφόρον, ἢ τέκνων τόκον ἀπὸ στείρας γαστρός, ἢ γάλακτος τροφὴν ἐξ ἀτόκων γυναικῶν. οὐδεὶς ἐγχειρεῖ τοῖς παρὰ φύσιν καὶ ἀδυνάτοις, ἐπεὶ πρὸς τῷ μηδὲν κατορθοῦν προσοφλισκάνει γέλωτα. μόνος ὁ θεὸς παντοδύναμος, ὃς ἐκ τῶν ἀπόρων εὑρίσκει τοὺς πορισμοὺς καὶ τὰ παρ' ἐλπίδα καὶ προσδοκίαν δημιουργεῖ, νῦν μὲν κελεύων πέτρας πηγὴν ἀπορρεῖν, αὖθις δὲ βρέχων ἐξ οὐρανοῦ ἄρτον ἀσυνήθη καὶ ξένον, καὶ πάλιν γλυκαίνων τὴν πικρὰν Μερρὰν ἐπαφῇ ξύλου, καὶ τῆς στείρας Ἐλισάβετ εὔτοκον ποιῶν τὴν γαστέρα καὶ διδοὺς τῇ Ἄννᾳ τὸν Σαμουὴλ καὶ τῇ Μαρίᾳ τὸν ἐν παρθενίᾳ πρωτότοκον. ταῦτα μόνης τῆς παντοδυνάμου χειρὸς ἔργα.

Σὺ δὲ χαλκοῦ καὶ χρυσοῦ, τῶν ἀγόνων ὑλῶν, μὴ ζήτει τόκον μηδὲ βιάζου πενίαν τὰ τῶν πλουτούντων ποιεῖν μηδὲ

23 cf Exod 17, 6   24 cf Exod 16, 15   25 cf Exod 15, 25 cf Luc 1, 5-25   26 cf Luc 2, 36-38   27 cf Luc 2, 7

PZA 9 ὅταν usque ad 10 ψυχὴν om Av   15 εἴ τις om P 20 καὶ ante γέλωτα add Z²   24 γλυκαίνων: πικραίνων A 26 Ἄννῃ Z   27 μόνα v

διδόναι πλεονασμοὺς τὸν τὸ κεφάλαιον προσαιτοῦντα. ἢ γὰρ οὐκ οἶδας, ὡς δάνους χρεία εὐπρόσωπός ἐστιν ἐλέου αἴτησις; διὸ καὶ ὁ νόμος, τὸ εἰσαγωγικὸν τῆς εὐσεβείας γράμμα,
444 M. πανταχοῦ ἀπαγορεύει τὸν τόκον· Ἐὰν δανείσῃς ἀργύριον τῷ ἀδελφῷ σου, οὐκ ἔσῃ αὐτὸν κατεπείγων. καὶ ἡ χάρις τῇ πηγῇ τῆς ἀγαθότητος πλεονάζουσα τῶν ὀφλημάτων νομοθετεῖ τὴν συγχώρησιν, ὅπου μὲν χρηστευομένη καὶ λέγουσα· Καὶ εἰ δανείζετε, παρ' ὧν ἐλπίζετε ἀπολαβεῖν· καὶ ἀλλαχοῦ ἐν παραβολῇ τὸν σκληρὸν οἰκέτην πικρῶς κολάζουσα, ὃς τῷ ὁμοδούλῳ προσκυνοῦντι οὐκ ἐπεκλάσθη οὐδὲ ἀφῆκεν ἑκατὸν δηναρίων εὐτελὲς χρέος αὐτὸς τῶν μυρίων ταλάντων λαβὼν τὴν συγχώρησιν. ὁ δὲ σωτὴρ ἡμῶν καὶ τῆς εὐσεβείας διδάσκαλος εὐχῆς κανόνα καὶ τύπον ἀπέριττον τοῖς μαθηταῖς εἰσηγούμενος, ἓν καὶ τοῦτο τοῖς τῆς ἱκεσίας λόγοις ἐνέθηκεν ὡς μάλιστα δεῖν καὶ πρῶτον ἀρκοῦν δυσωπῆσαι θεόν· Καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, καθὼς καὶ ἡμεῖς ἀφήκαμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν. πῶς οὖν προσεύξῃ, ὁ τοκογλύφος; μετὰ ποίου συνειδότος αἴτημα ἀγαθὸν ζητήσεις παρὰ θεοῦ ὁ πάντα λαμβάνων καὶ μὴ μαθὼν τὸ διδόναι; ἢ οὐκ οἶδας, ὅτι ἡ προσευχή
445 M. σου ὑπόμνησις μισανθρωπίας ἐστίν; τί συνεχώρησας καὶ συγγνώμην αἰτεῖς; τίνα ἠλέησας καὶ καλεῖς τὸν ἐλεήμονα; ἂν δὲ καὶ δῷς ἐλεημοσύνην ποτέ, πόθεν δίδως; οὐκ ἀπὸ τῆς πικρᾶς σου καὶ μισανθρώπου φορολογίας; οὐκ ἀπὸ συμφορῶν ἀλλοτρίων δακρύων γέμοντα καὶ στεναγμῶν; εἰ ἐγνώριζεν ὁ πένης, πόθεν ὀρέγεις τὴν ἐλεημοσύνην, οὐκ ἂν ἐδέξατο ὡς ἀδελφικῶν σαρκῶν γεύεσθαι μέλλων καὶ αἵματος τῶν οἰκείων, εἶπε δ' ἂν πρός σε λόγον γέμοντα σώφρονος παρρησίας· μή με θρέψῃς, ἄνθρωπε, ἀπὸ δακρύων ἀδελφικῶν,

4 Exod 22, 24   8 Luc 6, 34   9 cf Matth 18, 28-34   16 Matth 6, 12

PZA 1 τῷ—προσαιτοῦντι P   ἢ: εἰ A   7 τὴν om Z   8 εἰ: οὐ Av   ἐὰν δανείσητε Luc 6, 34   9 παραβολαῖς Z   14 τοῖς alt om Av   15 δεῖν cf Schwyzer 1, 249; Kühner-Blass 1, 216. 642   17 ἀφίεμεν P et pars codd Matth 6, 12   18 ποῖον A 21 τί: τίνα P   23 ποτέ usque ad 24 καὶ om v   25 γεμουσῶν Z scil ex coni concinnitatis gratia   27 ἀπογεύεσθαι Z

μὴ δῷς ἄρτον πένητι γενόμενον ἀπὸ στεναγμοῦ τῶν συμπτώχων. ἀνάλυσον πρὸς τὸν ὁμόφυλον, ὃ κακῶς ἀπήτησας, κἀγὼ ὁμολογήσω τὴν χάριν. τί ὠφελεῖς πολλοὺς πτωχοὺς ποιῶν καὶ ἕνα παραμυθούμενος; εἰ μὴ πλῆθος ἦν τοκιστῶν, οὐκ ἂν ἦν τὸ πλῆθος τῶν πενομένων. λῦσόν σου τὴν φατρίαν, καὶ πάντες ἕξομεν τὴν αὐτάρκειαν. πάντες τῶν τοκιστῶν κατηγοροῦσι, καὶ οὐκ ἔστι τοῦ κακοῦ θεραπεία νόμος προφῆται εὐαγγελισταί. οἷα γοῦν ὁ θεσπέσιος Ἀμὼς λέγει· Ἀκούσατε, οἱ ἐκτρίβοντες εἰς τὸ πρωὶ πένητα καὶ καταδυναστεύοντες πτωχοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, οἱ λέγοντες· πότε διελεύσεται ὁ μὴν καὶ ἐμπολήσομεν; οὐδὲ γὰρ πατέρες οὕτω χαίρουσιν ἐπὶ τῇ γεννήσει τῶν παίδων ὡς οἱ τοκίζοντες εὐφραίνονται τῶν μηνῶν πληρουμένων.

Καλοῦσι δὲ τὴν ἁμαρτίαν σεμνοῖς ὀνόμασι φιλάνθρωπον τὸ λῆμμα προσαγρεύοντες κατὰ μίμησιν Ἑλλήνων, οἳ δαίμονάς τινας μισανθρώπους καὶ φονώσας ἀντὶ τῆς ἀληθοῦς κλήσεως Εὐμενίδας προσαγορεύουσι. φιλάνθρωπός γε· οὐ γὰρ ἡ τοῦ τόκου εἰσφορὰ οἴκους ἐκτρίβουσα, πλούτους δαπανῶσα, τοὺς εὖ γεγονότας χεῖρον ζῆν τῶν δούλων παρασκευάζουσα, πρὸς ὀλίγον τέρπουσα ἐν ἀρχαῖς καὶ πικρὸν τὸν εἰς ὕστερον βίον παρασκευάζουσα. ὡς γὰρ τὰ πτηνὰ τὰ παρὰ τῶν ὀρνιθευτῶν ἐπιβουλευόμενα ἥδεται ῥαινομένων τῶν σπερμάτων αὐτοῖς καὶ φίλην ποιεῖται καὶ συνήθη διαγωγὴν τὴν ἐν ἐκείνοις τοῖς τόποις, ἐν οἷς δαψιλὴς αὐτοῖς ἡ τροφὴ γίνεται, μικρὸν δὲ ὕστερον ἐνσχεθέντα τοῖς θηράτροις διόλλυται, οὕτως οἱ τὰ ἔντοκα τῶν δανεισμάτων λαμβάνοντες ὀλίγον εὐπορήσαντες χρόνον ὕστερον αὐτῆς τῆς πατρικῆς ἑστίας

8 Amos 8, 4 sq   14 cf Basil 280 A   25 cf 197, 1 sqq Basil 268 C

PS (inc 7 προφῆται) **ZA**   1 γεννώμενον Z   στεναγμῶν Av πτώχων Z   2 ἀπήτησας codd Leid Gron 12 et Lips Univ 13 et v: ἀποτίσας PZA   5 τὸ om Z   10 ἐτὶ: ἀπὸ LXX   17 φιλάνθρωπός γε· οὐ γὰρ Av: φιλάνθρωπόν γε· οὐ γὰρ SZ ἀφιλάνθρωπος γὰρ P οὐ: οἷα Z² ut vid   τοῦ om SZAv   20 verba πρὸς usque ad 29 παρασκευάζουσα om PZ   εἰς: ἐς Av   22 ἥδεται ῥαινομένων: ἡδυτέραν P   23 διαγωγῶν A

ἐκπίπτουσιν. ἔλεος δὲ † ἐξοικεῖ τὰς τῶν μιαρῶν καὶ φιλαργύρων ψυχάς, καὶ βλέποντες αὐτὴν τὴν οἰκίαν τοῦ ὀφείλοντος
448 M. ὤνιον προκειμένην οὐκ ἐπικλῶνται, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον τὴν πρᾶσιν κατεπείγουσι, ἵνα θᾶττον τὸ χρυσίον ὑποδεξάμενοι ἄλλον ἄθλιον δανείσματι καταδήσωσι κατὰ τοὺς σπουδαίους καὶ ἀπλήστους τῶν θηρευτῶν, οἳ μίαν κοιλάδα τοῖς δικτύοις κυκλώσαντες καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῇ σαγηνεύσαντες θηρία πάλιν ἐπὶ τὴν γείτονα φάραγγα μεθιστῶσι τὰς στάλικας καὶ ἀπ' ἐκείνης ἐπὶ τὴν ἄλλην καὶ μέχρι τοσούτου, μέχρις ἂν τὰ ὄρη τῶν θηρευμάτων κενώσωσι. ποίοις οὖν ὀφθαλμοῖς ὁ τοιοῦτος ἀναβλέπεις εἰς οὐρανόν; πῶς δὲ αἰτεῖς ἄφεσιν ἁμαρτήματος; ἢ τάχα ὑπ' ἀναισθησίας καὶ τοῦτο λέγεις εὐχόμενος, ὅπερ ἐδίδαξεν ὁ σωτήρ· Ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφήκαμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν; ὢ πόσοι διὰ τόκον ἀγχόνης ἥψαντο καὶ ῥεύμασι ποταμῶν ἑαυτοὺς ἐξέδωκαν καὶ κουφότερον ἔκριναν τοῦ δανειστοῦ τὸν θάνατον, ἀφῆκαν δὲ παῖδας ὀρφανοὺς κακὴν μητρυιὰν ἔχοντας τὴν πενίαν. οἱ δὲ χρηστοὶ τοκογλύφοι οὐδὲ τότε τῆς ἐρήμου φείδονται οἰκίας, ἀλλ' ἕλκουσι τοὺς κληρονόμους τάχα τὴν σχοῖνον μόνην τοῦ βρόχου κληρονομήσαντας καὶ χρυσίον ἀπαιτοῦσι τοὺς τὸν ἄρτον ἐξ ἐράνου ποριζομένους· ὀνειδιζόμενοι δέ, ὡς εἰκός, ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ χρεωστοῦ καί τινων πρὸς δυσωπίαν μεμνημένων τοῦ βρόχου οὐδὲ ἐγκαλύπτονται πρὸς τὸ δρᾶμα οὔτε πλήττονται τὴν ψυχήν, ἀπὸ πικρᾶς δὲ γνώμης λόγους λέγουσιν ἀναιδεῖς· καὶ ἤθων ἀδίκημα τοῦτο ἡμέτερον, εἰ ὁ κακοδαίμων καὶ ἀγνώμων ἐκεῖνος μοχθηρᾶς γενέσεως λαχὼν τῇ ἀνάγκῃ τῆς εἱμαρμένης πρὸς τὸν βίαιον ἤχθη θάνατον; καὶ γὰρ καὶ φιλοσοφοῦσιν οἱ τοκογλύφοι καὶ τῶν μαθηματικῶν Αἰγυπτίων γίνονται μαθηταί, ὅταν δεήσῃ ὑπὲρ τῶν ἐναγῶν αὐτῶν πράξεων καὶ τῶν φόνων

13 Matth 6, 12   15 cf Basil 277 A

PSZA   1 ἐξοικεῖ τὰς: ἐξοικεῖ τῆς SZ ἐξοικεῖται v   2 ψυχῆς SZ ψυχῶν v   8 μεθιστᾶσι v   10 κενώσειεν Z   14 ἀφίεμεν P et pars codd Matth. 6, 12   15 τόκους P   21 ἐξεράμου sic A   23 ἐκκαλύπτονται Z   24 οὔτε: οὐδὲ v   26 ἡμετέρων v   30 αὐτῶ sic P

ἀπολογήσασθαι. λεκτέον οὖν πρὸς ἕνα τῶν τοιούτων· σὺ ἡ μοχθηρὰ γένεσις, σὺ ἡ κακὴ τῶν ἀστέρων ἀνάγκη· εἰ γὰρ ἐπεκούφισας τὴν φροντίδα καὶ μέρος μὲν ἀφῆκας τοῦ χρέους, μέρος δὲ ἐκομίσω μετὰ ἀνέσεως, οὐκ ἂν τὴν ἐπίμοχθον ζωὴν ἐμίσησεν οὐδ' ἂν αὐτὸς ἑαυτοῦ ἐγένετο δήμιος. ἆρα ποίοις ὀφθαλμοῖς κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀναστάσεως ὄψει τὸν φονευθέντα; ἥξετε γὰρ ἀμφότεροι πρὸς τὸ τοῦ Χριστοῦ βῆμα, ἔνθα οὐ τόκοι ψηφίζονται, ἀλλὰ βίοι κρίνονται. τί δὲ λέξεις ἐγκαλούμενος τῷ ἀδεκάστῳ κριτῇ, ὅταν σοι λέγηται· εἶχες νόμον προφήτας εὐαγγελικὰ παραγγέλματα· πάντων ἤκουες ὁμοῦ βοώντων μιᾷ φωνῇ τὴν ἀγάπην, τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τῶν μὲν λεγόντων· Οὐκ ἐκτοκιεῖς τῷ ἀδελφῷ σου, τῶν δέ· Τὸ ἀργύριον οὐκ ἔδωκεν ἐπὶ τόκῳ, ἄλλων· Ἐὰν 449 M. δανείσῃς τῷ ἀδελφῷ σου, οὐκ ἔσῃ αὐτὸν κατεπείγων; Ματθαῖος δὲ ἐν παραβολαῖς ἔκραξε λέγων δεσποτικὸν λόγον ἀπαγγέλλων· Δοῦλε πονηρέ, πᾶσαν τὴν ὀφείλην ἐκείνην ἀφῆκά σοι, ἐπεὶ παρεκάλεσάς με· οὐκ ἔδει καὶ σὲ ἐλεῆσαι τὸν σύνδουλόν σου, ὡς καὶ ἐγώ σε ἠλέησα; καὶ ὀργισθεὶς ὁ κύριος παρέδωκεν αὐτὸν τοῖς βασανισταῖς, ἕως οὗ ἀποδῷ πᾶν τὸ ὀφειλόμενον αὐτῷ. τότε σε καταλήψεται ἡ ἀνόνητος μεταμέλεια, στεναγμοὶ δὲ καταλήψονται βαρεῖς καὶ κόλασις ἀπαραίτητος· οὐδαμοῦ δὲ χρυσὸς βοηθῶν, οὐκ ἄργυρος ἐπαμύνων, πικροτέρα δὲ χολῆς ἡ τῶν τόκων ἀνάδοσις. ταῦτα οὐ ῥήματα φοβοῦντα, ἀλλὰ πράγματα ἀληθῆ πρὸ τῆς πείρας τὸ κριτήριον διαμαρτυρόμενα, ἃ φυλάξασθαι τῷ σωφρονοῦντι καλὸν καὶ ᾧ τοῦ μέλλοντος πρόνοια.

Ἵνα δὲ μεταξὺ τῶν τοῦ θεοῦ κριμάτων καί τι τῶν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις διηγησάμενος ὠφελήσω τι τοὺς ἀκούοντας, ἀκούσατε τοῦ λόγου, καὶ τάχα οἱ πολλοὶ τὴν ὑπόθεσιν ὡς γνώριμον ἐπιγνώσεσθε.

12 Deut 23, 20 13 Ps 14, 5; Exod 22, 24 16 Matth 18, 32-34

PSZA 2 ἀστέρων: ρ erasum in P 3 χρέους SZ scil ex coni: μέρους PAv 5 οὐδ' ἂν: οὐδὲ v 9 διαλέγηται SZ 13 αὐτοῦ post ἀργύριον add plurimi codd LXX τόκον SZ corr Z^2 15 ἐκέκραξε SZ ἔκραζε P 18 ὡρκισθεῖς sic A 21 δὲ: τε SZ

Ἀνήρ τις ἦν ἐπὶ τῆσδε τῆς πόλεως (οὐκ ἐρῶ δὲ τοὔνομα κωμῳδεῖν ὀνομαστὶ τὸν τελευτήσαντα φυλαττόμενος) τέχνην ἔχων τὰ δανείσματα καὶ τὴν ἐκ τῶν μιαρῶν τόκων ἐπικαρπίαν. τῷ πάθει δὲ συνεχόμενος τῆς φιλαργυρίας φειδωλὸς ἦν καὶ περὶ τὴν ἰδίαν δαπάνην (τοιοῦτοι γὰρ οἱ φιλάργυροι) οὐ τράπεζαν αὐτάρκη παρατιθέμενος, οὐχ ἱμάτιον συνεχῶς ἢ κατὰ χρείαν ἀμείβων, οὐ τέκνοις παρέχων τὴν ἀναγκαίαν τοῦ βίου διαγωγήν, οὐ λουτρὸν ταχέως καταλαμβάνων φόβῳ τοῦ μισθοῦ καὶ τῶν τριῶν ὀβολῶν, πάντα δὲ τρόπον ἐπινοῶν, ὅθεν ἂν ἐπὶ τὸ πλέον τὸν ἀριθμὸν προαγάγοι τῶν χρημάτων, οὔτε μὴν ἀξιόπιστόν τινα φύλακα τοῦ βαλαντίου ἐνόμιζεν, οὐ τέκνον, οὐ δοῦλον, οὐ τραπεζίτην, οὐ κλεῖν, οὐ σφραγῖδα, ταῖς δὲ τῶν τοίχων ὀπαῖς τὸ χρυσίον ἐμβάλλων καὶ τὸν πηλὸν ἔξωθεν ἐπαλείφων ἄγνωστον πᾶσιν εἶχεν τὸν θησαυρὸν τόπους ἐκ τόπων ἀμείβων καὶ τοίχους ἐκ τοίχων καὶ τὸ λανθάνειν πάντας σοφιζόμενος εὐμηχάνως. ἀθρόον ἀπῆλθε τοῦ βίου οὐδενὶ τῶν οἰκείων ἐξαγορεύσας, ἔνθα ὁ χρυσὸς κατ<ωρ>ώρυκτο. κατωρύχθη μὲν οὖν κἀκεῖνος τὸ κρύψαι κερδάνας· οἱ δὲ παῖδες αὐτοῦ πάντων ἔσεσθαι τῶν ἐν τῇ πόλει λαμπρότεροι διὰ πλοῦτον ἐλπίσαντες ἠρεύνων πανταχοῦ, παρ' ἀλλήλων διεπυνθάνοντο, τοὺς οἰκέτας ἀνέκρινον, τὰ ἐδάφη τῶν οἴκων ἀνώρυττον, τοὺς τοίχους ὑπεκένουν, τὰς τῶν γειτόνων καὶ γνωρίμων οἰκίας ἐπολυπραγμόνουν, πάντα δὲ λίθον, τὸ τοῦ λόγου, κινήσαντες εὗρον 452M. οὐδ' ὀβολόν, διάγουσι δὲ τὸν βίον ἄοικον ἀνέστιοι, πένητες, ἐπαρώμενοι πολλὰ καθ' ἑκάστην τῇ τοῦ πατρὸς ματαιότητι.

Ὁ μὲν δὴ φίλος ὑμῶν καὶ ἑταῖρος, ὦ τοκισταί, τοιοῦτος· ἀξίως τοῦ τρόπου καταστρέψας τὸν βίον ἀνεμιαῖος χρηματιστής, ὀδύναις καὶ λιμῷ μοχθήσας, συναγαγὼν δὲ κληρονομίαν

24 Eurip Heraclid 1002 Zenob 5, 63 Plin min ep 1, 20, 15 Basil De leg libr gent 588 C

PSZA 6 ἱματίων συνέχειαν v 8 λουτρῶν Av μεταλαμβάνων Av 10 ἐπὶ τὸ om Av 18 κατωρώρυκτο correctionem Gretseri retinui clausulae gratia 20 ἠρεύνουν (S)ZA 25 ἄοικοι (S)Z 29 ὀδύναις cod Leid Gron 12: ὀδύνης A ὀδύναι P ὀδύνη (S)Zv

ἑαυτῷ μὲν τὴν αἰώνιον κόλασιν, τοῖς δὲ ἐξ αὐτοῦ τὴν πενίαν. οὐκ ἴστε δὲ ὑμεῖς τίνι ἀθροίζετε ἢ μοχθεῖτε· αἱ περιστάσεις πολλαί, οἱ συκοφάνται μυρίοι, ἐνεδρευταὶ καὶ λῃσταὶ γῆν διενοχλοῦσι καὶ θάλασσαν. ὁρᾶτε, μὴ καὶ τὰς ἁμαρτίας κερδάνητε καὶ τὸν χρυσὸν μὴ κατάσχητε. ἀλλ' ἐπαχθὴς ἡμῖν οὗτός ἐστι, φασίν (οἶδα γὰρ ὑμῶν τοὺς ὑπ' ὀδόντα γογγυσμούς), καὶ συνεχῶς ἡμᾶς † στηρίζων ἐπὶ τοῦ βήματος ἐπιβουλεύει τοῖς εὐεργετουμένοις καὶ χρῄζουσιν. ἰδοὺ γὰρ οὐκέτι προησόμεθα δάνεισμα· καὶ πῶς διάξουσιν οἱ στενούμενοι; ἄξιοι τῶν πραγμάτων οἱ λόγοι, πρέπουσα ἡ ἀντίρρησις τοῖς τῷ ζόφῳ τῶν χρημάτων ἐσκοτωμένοις· οὔτε γὰρ τὸ τῆς διανοίας κριτήριον ἔχουσιν ἐρρωμένον ὡς συνιέναι τῶν λεγομένων, πρὸς τοὐναντίον δὲ τῆς συμβουλῆς τῶν νουθετούντων ἀκούουσιν· ὡς γὰρ ἐμοῦ λέγοντος μὴ χρῆναι δανείζειν, οὕτως ὑπογογγύζοντες ἀπειλοῦσι τοῖς δεομένοις ἀποκλείσειν τὰς θύρας. ἐγὼ δὲ πρῶτον μὲν τὸ δωρεῖσθαι διακηρύσσω καὶ παραγγέλλω. ἔπειτα καὶ τὸ δανείζειν παρακαλῶ (δεύτερον γὰρ εἶδος δωρεᾶς δάνεισμα), ποιεῖν δὲ τοῦτο μὴ μετὰ τόκων μηδὲ πλεονασμῶν, ἀλλὰ καθὼς ἡμῖν ὁ θεῖος διετάξατο λόγος· ὁμοίως γὰρ ἔνοχος τιμωρίᾳ καὶ ὁ μὴ διδοὺς δάνεισμα καὶ ὁ μετὰ τόκων διδούς, ἐπειδὴ τοῦ μὲν τὸ μισάνθρωπον τοῦ δὲ τὸ καπηλικὸν κατακέκριται. οἱ δὲ πρὸς τὴν ἐναντίαν αὐτομολοῦσιν ἀκρότητα εἰς τὸ παντελὲς ἐφέξειν τὴν δόσιν ἐπαγγελλόμενοι. ἔστι δὲ τοῦτο ἀναιδὴς ἔνστασις, πρὸς τὸ δίκαιον φιλονεικία μανιώδης, πρὸς θεὸν ἔρις καὶ πόλεμος. ἢ γὰρ οὐ δώσω, φησίν, ἢ δανείζων ἔντοκον θήσομαι τὸ συνάλλαγμα.

Πρὸς μὲν οὖν τοὺς τοκογλύφους ἱκανῶς ὁ λόγος διηγωνίσατο καὶ αὐτάρκως μοι τὰ τῆς κατηγορίας ὡς ἐν δικαστηρίῳ

2 cf Basil 280 C 19 cf Luc 6, 35

PSZA 5 κερδανεῖτε AZ²v 6 ὀδόντων v 7 ἡμᾶς: ὑμᾶς v στηρίζων vix recte: μαστίζων (S)Z an στηλίζει quod idem significet atque στηλιτεύει? Jaeger ἐπὶ τοῦ: ὡς ἐπὶ SZ 9 διέξουσιν P διδάξουσιν A στερούμενοι Z 14 post λέγοντος verba ἀπειλοῦσι τοῖς δεομένοις add v 16 δὲ: μὲν A om v 17 κηρύσσω v 19 ἀλλὰ om P 20 ἡμῖν: φησιν P

διήνυσται, καὶ δοίη ὁ θεὸς αὐτοῖς μεταμέλειαν· πρὸς δὲ τοὺς προχείρως δανειζομένους καὶ τοῖς ἀγκίστροις τῶν τόκων ῥιψοκινδύνως ἑαυτοὺς περιπείροντας οὐδένα ποιήσομαι λόγον ἀρκεῖν αὐτοῖς κρίνας τὴν συμβουλήν, ἣν ὁ θεσπέσιος πατὴρ ἡμῶν Βασίλειος ἐν τῷ ἰδίῳ συγγράμματι σοφῶς ἐξεπόνησε πλείονα πρὸς τοὺς ἀβούλως δανειζομένους ἢ τοὺς πλεονεκτικῶς δανείζοντας ποιησάμενος λόγον.

PSZA 1 διήνυσται: δείκνυται v ὁ om (S)Z 4 ἑαυτοῖς A

CONTRA FORNICARIOS

EDIDIT

ERNESTUS GEBHARDT

CONSPECTUS SIGLORUM

(Contra Fornicarios)

H codex Dresdensis A 66 a membranaceus saec. IX (secundum editionem Mignei PG LXIV citatus)
P codex Vaticanus Pii II 4 membranaceus saec. XI
J codex Vindobonensis theol. gr. 35 chartaceus saec. XIII
v textus vulgatus editionis Mignei

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ
ΕΙΣ ΤΟ Ο ΔΕ ΠΟΡΝΕΥΩΝ ΕΙΣ ΤΟ ΙΔΙΟΝ ΣΩΜΑ ΑΜΑΡΤΑΝΕΙ

489 M. Φοβερὰ τῆς ἀποστολικῆς παραγγελίας ἡ σάλπιγξ, πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα τὸν τῆς εὐσεβείας μαρτυρομένη στρατόν, μάλιστα
492 M. δὲ τῶν τῆς αἰσχρότητος βαράθρων ἐλαύνουσα, καὶ δὴ καὶ στρατιωτικὸν πρὸς τῷ τέλει παράγγελμα προστιθεῖσα. Φεύγετε γάρ, φησί, τὴν πορνείαν. [πᾶν ἁμάρτημα, ὃ ἐὰν ποιήσῃ ἄνθρωπος ἐκτὸς τοῦ σώματός ἐστιν.] οἱ γὰρ τῶν αἰσθητῶν στρατιῶται πολέμων νῦν μὲν ἀντιπροσώπῳ συμβολῇ νῦν δὲ φυγῇ κεχρημένοι τὰς παρατάξεις σοφίζονται. ἔστι καὶ πόλεμος ψυχαῖς ἀντιστάσει καὶ φυγῇ στρατηγούμενος. καὶ τοῦτο Παῦλος εἰδὼς ὁ τῶν τῆς εὐσεβείας τακτικῶν δι' ἑκατέρας ἄγων τὸν στρατὸν εὐτεχνίας νῦν μὲν τὴν [μάχην] ἐπιμονὴν παραγγέλλει· Στῆτε περιζωσάμενοι τὴν ὀσφὺν ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ, νῦν δὲ φυγῇ σοφίζεσθαι τὸ πολεμοῦν συμβουλεύει· Φεύγετε τὴν πορνείαν. ἂν πόλεμος ἀπιστίας προσβάλῃ, χρήσιμος πρὸς ἐκεῖνον ἀντίστασις, ἂν δόλων ἀπειλῆται παράταξις, καλὴ ἡ πρὸς τούτους τοὺς ἀνταγωνιστὰς προσεδρεία, ἂν συκοφαντίας ἐπιφέρηται τόξον, λυσιτελὴς

8-9 I Cor 6, 18 15-16 Eph 6, 14 17 cf 8

Titulus: Γρηγορίου: τοῦ ἐν ἁγίοις Γρηγορίου P τοῦ αὐτοῦ HJ ἐπισκόπου νύσσης om HJ εἰς τὸ pr: λόγος εἰς τὸ ῥητὸν τοῦ ἀποστόλου (λόγος et ῥητὸν τοῦ ἀποστόλσυ om H) πᾶν ἁμάρτημα, ὃ ἐὰν ποιήσῃ ἄνθρωπος ἐκτὸς τοῦ σώματός ἐστιν HP

HPJ 5 τὸν om v ἀρτίως post εὐσεβείας add H μαρτυρουμένη Jv 6 στρατιωτικὸν v: στρατιωτικὴν HPJ πρὸς: ἐν v παράγγελμα v: παραγγελίαν HPJ προσθεῖσα H 8 γὰρ om HP πᾶν usque ad ἐστιν delevi ἐάν: ἂν J 9 γάρ: καὶ v 12 ψυχῆς Jv σοφιζόμενος PJv 13 καὶ om v ὁ ante Παῦλος add v τῶν om v στρατηλάτης ante δι' add H 14 ἑκατέρας: ἀμφοτέρας v ἄγει H ἐντεχνίας v καὶ νῦν μὲν πρὸς τὴν H μάχην delevi ut glossema λέγων post στῆτε add H 17 συμβουλεύων HP γεύγετε: φεῦγε P ἂν: εἰ v 18 ἐκβαλῇ H ἡ ante ἀντίστασις add J[2] ἂν δόλων: εἰ δὲ δολερὰ v 19 ἀπειλεῖται v ἡ: τῆς HP πρὸς τοὺς ἀνταγωνισμοὺς τούτους H 20 πρόσεδρα v ἂν om P οὖν post ἂν add v συκοφαντῶν ἐπιφέφεται v λυσιτελεῖ v

ἀντιπρόσωπος συμβολὴ πρὸς τὸ ψεῦδος, ὅταν δὲ μορφὴ πορνικὴ τοξεύῃ, νῶτα διδόναι καλὸν καὶ τὴν ἀντιπρόσωπον φεύγειν· κατευστοχεῖ γὰρ ὀφθαλμῶν ἡ πορνεία καὶ δεῖ μεμνῆσθαι τοῦ στρατηγοῦ παραγγέλλοντος· Φεύγετε τὴν πορνείαν. ἔχει γάρ τι τῶν ἄλλων πονηρευμάτων φευκτότερον· τὰ μὲν γὰρ ἄλλα τῆς ἁμαρτίας <εἴδη> φείδεσθαι δοκεῖ τῆς τῶν πραττόντων σαρκὸς καὶ τὸ πραχθὲν εἰς μόνον τὸν τὴν πρᾶξιν δεχόμενον ἵστησιν· οἷον ἐν ταῖς ἁρπαγαῖς τῶν ἁρπασθέντων τὸ ζημίωμα μόνων, ἐν τῇ τῶν φθονούντων ἰσχύϊ περὶ τοὺς φθονουμένους τὸ πάθος ἐκρήγνυται, ἐν ταῖς συκοφαντίαις, ὅταν τύχωσι πίστεως, μόνων αὖθις τῶν συκοφαντουμένων ὁ κίνδυνος, ἐν τοῖς τὸν φόνον ὡσαύτως τολμήσασι τοῦ δεξαμένου τὴν σφαγὴν τὸ δυσπράγημα· πᾶσαν [ἂν] τις ἔργων ἀδίκων ἐπερχόμενος πρᾶξιν εὑρήσει τὴν μὲν τῶν ἀδικούντων μερίδα κερδαίνουσαν, τὴν δὲ τῶν ἀδικουμένων ζημιουμένην, πορνεία δὲ τὴν τοιαύτην οὐκ οἶδε διαίρεσιν οὐδὲ χωρίζει τὴν τοῦ παθόντος τῆς τοῦ δράσαντος πρᾶξιν, ἀλλὰ συγκαταστρέφει πρὸς ἀτιμίαν ἐπίκοινον, συνάπτει δὲ δεσμῷ μολυσμοῦ. τοῖς πλεονέκταις ἔστι ζημιώσασιν

HPJ 1 ἡ ante ἀντιπρόσωπος add J^2v 2 που post πορνικὴ add H 2 καλὸν om Jv 3 φεύγειν: φυγήν H καταστοχεῖ P κατατοξεύει v κατ' ante ὀφθαλμῶν add v 3-4 καὶ δεῖ μεμνῆσθαι; διὸ μεμνῆσθαι δεῖ v 4 τὴν om v 5 ἔχει: ἐστι v φευκτότερον: φοβερώτερον v 6 εἴδη add Jaeger: κακὰ HJ^2v om P 8 ἐνδεχόμενον v ταῖς om v 9 μόνον HPv φθονούντων Jaeger: φθονουμένων PJv φθόνων H 11 μόνον P μόνος v 11-12 τῷ συκοφαντουμένῳ P τοῦ συκοφαντουμένου v 12 τοῖς: δὲ v τῶν φόνων H 12-13 τὸν—σφαγὴν: φονεῦσι τοῦ φονευθέντος (ἐστὶ add J) Jv 14 καὶ ante πᾶσαν add v ἄν post πᾶσαν add HPJ corr v τις: τῶν v ἔργων om J (sscr J^2) τις post εὑρήσει add v 15 ἄδικον J (corr J^2) 15-16 τὴν—ζημιουμένην: τοὺς μὲν ἀδικοῦντας κερδαίνοντας, ζημιουμένους δὲ τοὺς ἀδικουμένους Jv 17 τῆς Jaeger: ἐκ HPJv 18 μὲν ante πρὸς add J^2v ἀτιμίαν: ζημίαν Jv ἐπίκοινον, συνάπτει: ἐπικοίνῳ συνάπτουσα v 19 δὲ om HPJv sscr J^2 τοῖς πλεονέκταις sscr J^2: ὁ πόρνος J τὸν πόρνον καὶ τὴν πόρνην v ἔστι— 213,5 καθαρεύειν: καὶ (καταισχύνας τὸ σῶμα τῷ καταισχυνθέντι συγκαταισχύνεται· τοὺς φονεύοντας ἐν τῷ κτείνειν ἐνδέχεται μὴ συναποθνήσκειν τοῖς φονευθεῖσιν, ὁ δὲ add v fort de coniectura ex versione Latina) μολύνας τὴν σάρκα συναπολαύει τοῦ μολυσμοῦ Jv

ἄλλον ἐξημιῶσθαι μηδέν, τοῖς πόρνοις δ' οὐκ ἔστιν οὐδὲν καταισχύνασιν σῶμα μὴ τῷ καταισχυνθέντι συγκαταισχύνεσθαι· τοῖς πεφονευκόσιν ἔστιν ἐργασαμένοις τὸν φόνον τοῖς σφαγεῖσι μὴ συνεσφάχθαι, τοῖς πόρνοις δ' οὐκ ἔστι μολύνασι σάρκα τοῦ μολυσμοῦ καθαρεύειν.

Καὶ σκόπει μοι τὴν εἰς τοῦτο τοῦ Παύλου λεπτολογίαν· Φεύγετε, φησί, τὴν πορνείαν. διὰ τί; ὅτι Πᾶν ἁμάρτημα, ὃ ἐὰν ποιήσῃ ἄνθρωπος, ἐκτὸς τοῦ σώματός ἐστι (τοῦτ' ἔστι τῇ τοῦ σώματος μὴ λυμαινόμενον φύσει, τῇ τῶν μελῶν μὴ συνεσταλμένον ὕβρει, τῷ τῆς σαρκὸς μολυσμῷ μὴ συμπληρούμενον, ἀλλ' ἔξω τῆς τοῦ πράξαντος σώματος ἐνεργούμενον βλάβης), Ὁ δὲ πορνεύων εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει· οὐχ ὥσπερ ὁ φονεὺς εἰς ἀλλότριον ἄτρωτον τὸ ἑαυτοῦ σῶμα
493 M. συντηρῶν, οὐχ ὥσπερ ὁ πλεονέκτης εἰς ἕτερον τὴν τῆς ἰδίας σαρκὸς φυλαττόμενος βλάβην, ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτοῦ φθορεὺς ὁ πόρνος, αὐτὸς ὑφ' ἑαυτοῦ τῷ τῆς ἀτιμίας περιπείρεται βέλει. ὁ κλέπτης, ἵνα θρέψῃ τὸ σῶμα, τολμᾷ τὸ πλημμέλημα, ὁ πόρνος δὲ τῇ τῆς ἰδίας σαρκὸς προσεδρεύει λῃστείᾳ· τὸν πλεονέκτην πρὸς ἁρπαγὴν ἐρεθίζει φιλοκερδὴς λογισμός, πορνεία δὲ τῆς τοῦ σώματος ζημία σεμνότητος· τῷ βασκάνῳ κατασκευάζει τὸ πάθος δοξαζόμενος ἕτερος, ὁ πόρνος δὲ τῆς ἰδίας ἐστὶν αὐτουργὸς ἀδοξίας. τί γὰρ ἀτιμότερον σκευοφόρου πορνείας; πᾶσα μὲν γὰρ ἄδοξος ἁμαρτίας δουλεία (ἀτιμοῖ γὰρ τῆς ψυχῆς τὴν εὐγένειαν), ὁ δὲ πόρνος ἁμαρτίας ἀδοξότερος δοῦλος· βόρβορον ἀντλεῖν παρ' αὐτῇ τεταγμένος

12 I Cor 6, 18

HPJ 1 ξημιοῦσθαι H 8 τοῦτ' ἔστι om Jv 9-10 τῇ—συμπληρούμενον om Jv 10 συνιστάμενον H 11 τῆς om v βλάβης τοῦ ante πράξαντος add J τὴν βλάβην add v ἐνεργεῖται v 12 βλάβης om Jv 13 τὸ om v 14 συντηρῶν: διασώζων HP 15 διαφθορεὺς H 16 ὑφ' om PJv ἑαυτοῦ: ἑαυτῷ Jv τῷ: τὸ Jv περιπείρει βέλος Jv 17 τὸ πλημμέλημα: τὴν κλοπὴν Jv 19 φιλοκερδίας v 20 τῆς (in summo folio iterat P): περὶ v ζημία post δὲ transp Jv 21-22 τὴν ἰδίαν αὐτουργεῖ ἀδοξίαν v 22 ἐστιν om HP ἀτιμότερον: ἀδοξότερον H 23 γὰρ om Jv 24 τῆς post 23 ἄδοξος transp v 25 γὰρ ante ἀντλεῖν add v ἀντλεῖ P αὐτῆς v

μολυσμοῦ συνάγει σωρὸν καὶ ἀκάθαρτον λειτουργεῖ ἐργασίαν. ἢ οὐ δεινὸν ἐγκυλίεσθαι πηλῷ, αἰσχρότητι τρίβεσθαι, ῥάκους ἔχειν τὸ σῶμα μὴ διαλλάττον; ποία γὰρ ῥάκους καὶ πόρνου διαφορά; τοῦ τῆς εὐσεβείας ἀπεσχίσθη σώματος, φθείρεται καθημερινῇ σηπεδόνι, ταῖς τῆς ἁμαρτίας ὁδοῖς ὡς ἄχρηστον ἐναπορρίπτεται ῥάκος, κεῖται πᾶσι καταπάτημα δαίμοσιν, εἰς αὐτὸ ὁ διάβολος τὴν ἰδίαν ἀπομάσσεται σῆψιν.

Τῆς νοητῆς δὲ τοῦ πόρνου κακοπραγίας ἡ πρόδηλος καὶ σαφὴς οὐκ ἐλάττων· ἔστι γὰρ φευκτὸς οἰκίαις, ἀπευκτὸς συντυχίαις, τοῖς πλησιάζουσιν ὕβρις, τοῖς ἐχθραίνουσιν ὄνειδος, συγγενέσιν αἰσχύνη, συνοίκοις ἐπάρατος, ἀθυμία γονεῦσιν, οἰκέταις θεατρισμός, γελώμενον διγημήα γείτοσι, γῆμαι σπουδάζων ἀπόβλητος, ὕποπτος μετὰ γάμον νυμφίος, μισούμενος τέκνοις πατήρ, εὐκαταφρόνητος σύμβουλος, ἀηδὴς χαριζόμενος, αἰτῶν ἀηδέστερος, πόρρωθεν ὀφθεὶς λυπηρός, νοσῶν ἀθλιώτερος, τεθνεὼς ἀτιμότερος. τοσούτου πλήθους κακῶν τὴν πορνείαν ὁ Παῦλος μητέρα θεώμενος τὴν νικητήριον φυγὴν ἡμῖν ἀρτίως παραγγέλλων ἐβόα· Φεύγετε τὴν πορνείαν.

Αὕτη ἡ φωνὴ νεανίσκου με νῦν ἀνέμνησε σώφρονος κατ' Αἰγυπτιακῆς πορνείας διὰ φυγῆς ἀριστεύσαντος. καίτοι γε πολλὰ τῷ νεανίσκῳ τὴν πειθὼ κατεσκεύαζεν· ἡλικία φιλήδονος, δουλείας ζυγός, δεσποίνης ἐρωτικὴ κολακεία, διάλεξις συνεχὴς ἀσελγείας, λαθραία πρὸς μίξιν παράκλησις. Ἐγένετο γὰρ τοιαύτη τις ἡμέρα καὶ εἰσῆλθεν Ἰωσὴφ εἰς τὴν οἰκίαν

23 sqq Gen 39, 11-12

HPJ 1-2 συνάγειν σωρόν, ἀκαθάρτῳ λειτουργεῖν ἐργασίᾳ, ἡδονῶν ἐγκυλίεσθαι πηλῷ, αἰσχρότητα H 2 οὐ om P 3 μή: οὐ v διαλάττον J 4 τῆς om J (sscr J^2) εὐσεβείας: ἐκκλησίας v ἀπεσχίσθη: ἀπεσχίσθαι HP ἀποσχίζεται v 5 ὁδοῖς: ἡδοναῖς Jv 6 τοῖς ante δαίμοσιν add v 7 αὐτὸν v 8 δὲ νοητῆς v 8-9 καὶ σαφὴς om Jv 9 ἀλάττων H φευκτέος οἰκίας v 11 σύνοικος J 12 γελώμενον: γελώμενος H γέλως καὶ v 13-16 μισούμενος-ἀτιμότερος om Jv 15 πόρρωθεν—ἀθλιώτερος om P 16 κακῶν om Jv 17 μητέρα ante ὁ transp Jv 18 ἡμῖν ἀρτίως om Jv φυγὴν post ἀρτίως transp H παραγγέλων ἐβόα: ἐγκελεύεται Jv 19 αὕτη ἡ scripsi: αὐτὴ ἡ Jv ἡ τοῦ Παύλου HP 20 γε om Jv 22-23 διάλεξις—παράκλησις om Jv 23 συνεχοῦς P 24 φησί post γὰρ add H post ἡμέρα add Jv καὶ om LXX

ποιεῖν τὰ ἔργα αὐτοῦ καὶ οὐδεὶς ἦν τῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ ἔσω καὶ ἐπεσπάσατο ἡ κυρία τῶν ἱματίων αὐτοῦ λέγουσα· κοιμήθητι μετ' ἐμοῦ. μέγα τὸ τῆς σωφροσύνης ἀξίωμα· τοῦ δούλου τὴν δέσποιναν κατεσκεύασε δούλην· ὁ μὲν γὰρ ἱκετεύετο, ἡ δὲ ἱκέτευεν· Κοιμήθητι μετ' ἐμοῦ, κοιμήθητι. πεπυρωμένον τῆς πορνείας τὸ βέλος, ἀλλ' ὕλην ψυχῆς καιομένην οὐχ εὗρεν, εἰς ἐσθῆτα δὲ τὴν διάλυσιν ἔσχεν, ἣν τὸ τῆς πορνείας ἀναιδὲς περισφίγγον ἐβόα· Κοιμήθητι μετ' ἐμοῦ. μυκᾶται τὸν τῆς πορνικῆς ἐπιθυμίας λιμόν, ἀλλ' ἔκλειεν μᾶλλον τὰ τοῦ σώφρονος ὦτα. ἡ μὲν γὰρ ἔλεγε· Κοιμήθητι μετ' ἐμοῦ, ἀντεκήρυττε δὲ ἡ σωφροσύνη τῷ νέῳ· γρηγόρησον μετ' ἐμοῦ, καὶ τοῖς ἔργοις ἐκεῖνος ἐδήλου τὸ ἄγρυπνον· οὐ γὰρ ἐνύσταξε ταῖς κολακείαις ὁ τόνος, οὐχ ὕπνωσεν ἡ γνώμη ταῖς ἐπῳδαῖς, οὐκ ἐκαθεύδησε τῆς σωφροσύνης ἡ νῆψις, οὐ ταῖς κατασχούσαις ὑπεξελύθη λαβαῖς, οὐ τοῖς τῆς μορφῆς καλλωπισμοῖς ἡλιεύθη, οὐ ῥημάτων ἐρωτικῶν διεκλάσθη θωπείαις, ἀλλ' ἦν αὐτῷ πικροτέρα λοιδορίας τῆς δεσποίνης ἡ φωνὴ κολα-
496 M. κευούσης· Κοιμήθητι μετ' ἐμοῦ. ἕτοιμος εἱστήκει τῆς μοιχείας νυμφαγωγὸς ὁ διάβολος καὶ συνέσφιγγε τὴν ἐσθῆτα τῇ πόρνῃ καὶ τῶν παρ' ἐκείνης συνεκοινώνει λαβῶν, οὐκ ᾔδει δὲ τεχνίτῃ παλαίων ἀθλητῇ σωφροσύνης καὶ καλῶς τὰς ἐκείνης ἀπεκδυομένῳ λαβάς. Καταλιπὼν γάρ, φησί, τὰ ἱμάτια εἰς τὰς χεῖρας αὐτῆς ἔφυγε καὶ ἐξῆλθεν ἔξω. ὢ γυμνότης ἁγιωτέρα ἐνδύσεως. τί γοῦν τῆς Αἰγυπτιακῆς ἀκολασίας ἡ λύσσα; τὰ ἑαυτῆς κακὰ τῷ Ἰωσὴφ περιτίθησι

11 cf Matth 26, 38-41 22 Gen 39, 12 26 Gen 39, 14; 39, 17-18

HPJ 1 οὐθεὶς LXX 2 ἡ κυρία om HPLXX αὐτοῦ om LXX ἡ δέσποινα αὐτοῦ post αὐτοῦ add H 4-5 ὁ—ἐμοῦ om Jv 5 κοιμήθητι post ἐμοῦ om HJv 6 κειμένην H καιομένης v 7-10 ἣν—ὦτα om Jv 10 γὰρ om Jv 12 ἐκεῖνος om P ἐνύσταζεν H 14-16 οὐκ θωπείας om Jv 14 κατεχούσαις H 15 βλάβαις PJv 17-18 κολακευούσης: κελευούσης v 18-19 εἱστήκει ὁ διάβολος νυμφαγωγὸς τῆς μοιχείας HP 22 καταλιπὼν γάρ: καὶ καταλιπὼν LXX 23 αὐτοῦ ante εἰς add H ἐν ταῖς χερσὶν plurimi codd LXX γυμνὸς ante ἔξω add H 24 ἁγιωτέρα: δικαιοτέρα v γοῦν: οὖν HP 25 παρατίθησι v

καὶ δραμοῦσα πρὸς τὸν ἄνδρα φησίν· Εἰσήγαγες ἡμῖν παῖδα Ἑβραῖον ἐμπαίζειν ἡμῖν· εἰπέ μοι γὰρ τῇ γυναικί σου τῇ μέχρι τοῦ νῦν σωφρόνως φυλαξάσῃ τὴν κοίτην σου· κοιμηθήσομαι μετὰ σοῦ. ὡς δὲ ὕψωσα τὴν φωνήν μου καὶ ἀνεβόησα, ἀφῆκε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ παρ' ἐμοὶ καὶ ἔφυγε καὶ ἐξῆλθεν ἔξω. πάλιν Ἰωσὴφ δι' ἐσθῆτος συκοφαντεῖται· ἀδελφοὶ πρότερον αὐτοῦ τὸν χιτῶνα λαβόντες ὡς θηριόβρωτον αὐτὸν δι' ἐκείνου ἐσυκοφάντουν κακούργως, νῦν αὕτη τὸν χιτῶνα λαβοῦσα διαβάλλει ὡς πόρνον. πρέπουσα τῷ Ἰωσὴφ ἡ τοῦ δεσπότου φωνή· Διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἐπέβαλον ψεῦδος. γλυκεία τῷ τῶν σωφρόνων στρατῷ τῆς σωφροσύνης ἡ ῥητορεία, ἀλλ' ἐπίπονος τῇ τῆς σαρκὸς ἀσθενείᾳ. ὢ τῆς δικαίας ἐπὶ τῷ Ἰωσὴφ παρὰ θεοῦ προστασίας· πρὸ τῶν πειρασμῶν τὸν Ἰωσὴφ οὐκ ἐτίμησεν, ἀλλ' ἔδειξε δι' ὀνειράτων τὸ μέλλον διδάσκων ὅτι πόρρωθεν τοῖς δικαίοις τὴν δόξαν ηὐτρέπιζε, συνεχώρησε δὲ τοῖς πειρασμοῖς δοκιμάσαι τὸν νέον τὰς τῶν φιλοψόγων ἀποκλείων φωνάς· δοκιμὴν γὰρ μὴ δεδωκότος τοῦ Ἰωσὴφ οἱ φιλόψογοι ἂν ἔλεγον συντυχίας εἶναι τυφλῆς τὰ πραττόμενα· Αἰγυπτίων Ἰωσὴφ βασιλεύει, βαρβάρων δεσπόζει παιδάριον· ποίαν ἀρετὴν ἐνδειξάμενον; ὑπὲρ ποίας τούτου τετυχηκὸς ἀρετῆς; ἵνα οὖν ταῦτα περὶ τοῦ δικαίου μὴ λέγηται, προλαμ-

10 Joh 19, 24 cf Ps 22, 19

HPJ 1 εἰσήγαγεν LXX (ubi non maritum adloquitur) 2 εἰπέ μοι γὰρ: καὶ εἰπέ μοι HPLXX 2-3 τῇ γυναικὶ—κοίτην σου om Jv LXX 4 ἤκουσεν ὅτι post δὲ add LXX μου om Jv 5 ἀφῆκε: κατέλιπε LXX αὐτοῦ om v καὶ ἐξῆλθεν ἔξω om Jv 7 λαβόντες τὸν χιτῶνα HP 8 κακούργως ἐσυκ. H αὕτη scripsi: αὐτὴ HPJ αὐτὸν v 9 ὡς πόρνον διαβάλλει HP ὡς πόρνον: πορνείας v ἡ om H 9 ἑαυτῆς v 10-13 καὶ-ἀσθενείᾳ om Jv 11 ἐπέβαλον ψεῦδος (ψῆφος H): ἔβαλον κλῆρον Joh 19, 24; Ps 22, 19 12 ἱστορία H 13 ἀλλ' ante ὢ add Jv 14 γὰρ ante τῶν add Jv 15 τὰ μέλλοντα H 16 τοῖς om Jv δόξαν τοῖς δικαίοις H τὴν om HP ηὐτρέπισε v 17 τοῦ πειρασμοῦ v 18 ἤμελλον γὰρ ante δοκιμὴν add H γὰρ om HP 19 ἂν ἔλεγον: λέγειν H εἶναι om HP τυφλοῖς J πραττόμενα: πράγματα Jv 20 καὶ ante βαρβάρων add v 21 ἐνδεξάμενον H τούτων HP τετυχηκὸς (-κὼς H): τετύχηκεν J ἔτυχεν v

βάνων ὁ θεὸς τοὺς ἐπ' αὐτὸν πειρασμοὺς συγχωρεῖ, ὥστε [τὴν] ἀπ' ἐκείνων τῷ δικαίῳ μαρτυρίαν γενέσθαι καὶ ῥάψαι τῶν φιλοψόγων τὰ στόματα.

Ἀποστρεφώμεθα τοίνυν τὰς ἐκ μορφῆς πορνικῆς ἐπερχομένας βολάς, κλείωμεν ἀσελγήμασι τὸ βλέμμα, γελάσθωσαν παρ' ἡμῖν ἡδονῶν ἀταξίαι, φρουραρχείτω τὴν σάρκα σωφροσύνη, καθαρότης ἐγκείτω τοῖς μέλεσι, τριβώμεθα λογισμοῖς φιλοκάλοις, λάμπωμεν ἔργων αὐγαῖς, ἐσμηγμένῳ περιστίλβωμεν βίῳ, καθαρὸν τὸ σῶμα ναὸν τῆς τοῦ πνεύματος οἰκήσεως φυλάττωμεν, ἐπιγράψωμεν αὐτὸ ἐπιγράμματι τὴν φοβερὰν τοῖς ἀκολάστοις παραγγελίαν βοῶντι· Εἴ τις τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ φθείρει, φθερεῖ τοῦτον ὁ θεός.

1108 M. Ἐβουλόμην ὑμῶν μηδὲ πρὸς μικρὸν διαζεύγνυσθαι· τί γὰρ γλυκύτερον πατρὶ συνουσίας ἀγαπωμένων υἱῶν; ἀλλ' ἐπειδὴ καλεῖ πρὸς ἀγῶνας τῆς εὐσεβείας ὁ λόγος, δεῖ δραμεῖν πρὸς τὰ σκάμματα τῆς ἐκκλησίας εὐχῶν συνεργοὺς εἰληφότα.
1109 M. ἀλλ' ἐκεῖνο παρακαλῶ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην· φυλάττετε τὴν ἐκκλησιαστικὴν εὐταξίαν, κἂν τινες ταραχὰς παρεμβάλλωσι, νικᾶτε μακροθυμίᾳ τὰς ταραχάς· ἔσται γὰρ οὐκ εἰς μακρὰν τῶν θορύβων διόρθωσις. μὴ ταράττεσθε φήμαις, μὴ φλυαρίαις παρακινεῖσθε, ἀλλ' εὐχὰς ἡμῖν συνοδοιπόρους συμπέμψατε, ἵνα ταῖς εὐχαῖς ὑμῶν δυναμούμενοι εἴπωμεν ἐν παντὶ καιρῷ παρὰ τῆς θείας βοηθούμενοι ἰσχύος· Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

12 I Cor 3, 17 24 Phil 4, 13

HPJ (usque ad 13 θεός) 1 αὐτῷ H 2 τὴν delevi ἀπ' ἐκείνων: ἐπ' ἐκείνῳ Jv 4 ἀποστρεψώμεθα v 6 γελάσθωσαν—ἀταξίαι om Jv φρουραρχέτω PJv 7 ἐνοικείτω H 7-10 τριβώμεθα—φυλάττωμεν: ἵν' (ἵνα v) οὕτως εἴη τὸ σῶμα τοῦ πνεύματος οἰκητήριον Jv 9 ναὸν om PJv 10 αὐτὸν H 11 ἐπίραμμα v τὴν om H 12 βοῶν v 14 ὑμῶν post μικρὸν transp H 15 πατρὶ Langerbeck: πατρὸς HPv 17 εὐχὰς H εἰληφότας v 19 παρεμβάλωσιν H 22 συνοπόρους v πέμψατε v 23 εὐχαῖς ὑμῶν: ὑμετέραις εὐχαῖς H δυναμώμενοι v 25 Χριστῷ om plurimi codd Phil 4, 13 ᾧ: τῷ v

IN DIEM LUMINUM

EDIDIT

ERNESTUS GEBHARDT

IN DIEM LUMINUM

CONSPECTUS SIGLORUM

S Codex Vaticanus gr. 1907 chartaceus saec. XII
E Codex Vaticanus gr. 446 membranaceus saec. XII
Y Codex Messanensis Univ. 15 membranaceus saec. XI
Λ Codex Musei Britannici Old Royal 16 D I membranaceus saec. XII
Π Codex Parisinus gr. 481 membranaceus saec. XI
Φ Codex Parisinus gr. 582 membranaceus saec. XI
G Codex Parisinus gr. 1199 membranaceus saec. XI
I Codex Constantinopolitanus Panagias (olim Chalke Theotokou) 10 membranaceus saec. XII
M Codex Mediolanensis Ambrosianus C 135 inf. membranaceus saec. XII
K Codex Venetus Marcianus gr. 67 membranaceus saec. XI
O Codex Monacensis gr. 370 membranaceus saec. X
v textus vulgatus editionis Mignei

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΗΜΕΡΑΝ ΤΩΝ ΦΩΤΩΝ

577 M. Νῦν γνωρίζω τὴν ἐμὴν ἀγέλην, σήμερον βλέπω σχῆμα τῆς ἐκκλησίας τὸ σύνηθες, ἡνίκα καὶ τῶν σαρκικῶν φροντίδων τὴν ἀσχολίαν μισήσαντες ἀκεραίῳ τῷ πληρώματι πρὸς τὴν θεραπείαν τοῦ θεοῦ συνεδράμετε. καὶ στενοχωρεῖ μὲν ὁ λαὸς τὸν οἶκον εἴσω τῶν ἱερῶν ἀδύτων γενόμενος, πληροῖ δὲ τὸν ἔξω χῶρον ἐν τοῖς προτεμενίσμασιν, ὅσος οὐ χωρεῖται παρὰ τῶν ἔνδον κατὰ τὴν εἰκόνα τῶν μελισσῶν· αἱ μὲν γὰρ ἔνδον ἐργάζονται, αἱ δὲ ἔξωθεν περιβομβοῦσι τὸ σμῆνος. οὕτως οὖν ποιεῖτε, ὦ παῖδες, καὶ μή ποτε ταύτην τὴν σπουδὴν ἀπολίπητε· πάθος γὰρ ὁμολογῶ πάσχειν ποιμαντικὸν καὶ βούλομαι ἐπὶ τῆς ὑψηλῆς ταύτης καθήμενος σκοπιᾶς κύκλῳ περὶ τοὺς πρόποδας τῆς κορυφῆς βλέπειν ἠθροισμένον τὸ ποίμνιον. κἂν οὕτως μοι συμβαίνῃ, προθυμίας τε ἐμπίπλαμαι θαυμαστῆς καὶ κάμνω τὸν λόγον ἡδέως ὡς οἱ ποιμένες τὰ μέλη τὰ νόμια, ὅταν δὲ ἑτέρως ἔχῃ καὶ τὴν ἔξω πλάνην ἦτε πλανώμενοι, ὡς ὑπόγυον ἐπὶ τῆς παρελθούσης κυριακῆς πεποιήκατε, σχετλιάζω πολλὰ καὶ τὴν σιωπὴν ἀσπάζομαι,

Titulus: τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου ἐπισκόπου (ἀρχιεπισκόπου I) Νύσσης (Νύσης Π) λόγος εἰς τὰ ἅγια φῶτα ΠΦGI τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ ἅγιον βάπτισμα KO εἰς τὴν ἡμέραν τῶν φώτων S τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν ἡμέραν τῶν φώτων, ἐν ᾗ ἐβαπτίσθη ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός (Ἰησ. Χρ. om v) Ev τοῦ ἁγίου Γρηγορίου ἐπισκόπου Νύσης ὁμιλία εἰς τὰ ἅγια φῶτα καὶ εἰς τὸ βάπτισμα Y

SEYΛ (inc p 222, 15 καὶ) **ΠΦGI KMO** 5 ἀκαιρέῳ YΦ 7 ὁ post οἶκον add Y ἀδύτων: περιβόλων Φ γινόμενος KMOv 8 προτενίσμασιν E προπυλαίους ἢ πρὸς post προτεμενίσμασιν add K² ὅσον v 9 τῶν pr: τὸν SEY καὶ post ἔνδον add SE 11 οὖν: νῦν S om Y τὴν om O (add O²) 12 ἀπολείπετε E ἀπολίποιτε S ἀπολίπεται Y ἀπολείπειτε Φ πάσχων v 15 κἂν: καὶ v συμβαίνει Yv 16 λόγον: λογισμὸν Y 17 νόμεια SE νόμαια ΠΦΜ (corr M²)Ov 18 ὑπόγυιον v

βουλεύομαι δὲ τὴν ἐνθένδε φυγὴν καὶ ζητῶ τὸν Ἠλίου τοῦ προφήτου Κάρμηλον ἤ τινα πέτραν ἀοίκητον· φίλον γάρ πως τοῖς ἀθυμοῦσι τὸ ἄμικτον καὶ φιλέρημον. νῦν δὲ βλέπων ὑμᾶς σὺν αὐτοῖς τοῖς γένεσιν ἀθρόως πανηγυρίζοντας ὑπομιμνήσκομαι λογίου προφητικοῦ, ὃ πόρρωθεν Ἡσαΐας ἀνύμνησε τὴν εὔτεκνον τοῦ Χριστοῦ καὶ πολύπαιδα προαναφωνῶν ἐκκλησίαν· Τίνες, φησίν, οἵδε; ὡς νεφέλαι πέτονται καὶ ὡς περιστεραὶ σὺν νεοσσοῖς ἐπ' ἐμέ. οὐ μὴν ἀλλὰ πρὸς τούτῳ κἀκεῖνο· Στενός μοι ὁ τόπος, ποίησόν μοι τόπον, ἵνα κατοικήσω. ταῦτα γὰρ ἡ τοῦ πνεύματος δύναμις εἰς τὴν πολυάνθρωπον τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαν ἐθέσπισεν, ἣ χρόνοις ὕστερον ἔμελλεν ἀπ' ἄκρων εἰς ἄκρα πληρώσειν τὴν οἰκουμένην ἅπασαν.

Ἧκε τοίνυν ἄγων καὶ περιφέρων ὁ χρόνος μνήμην ἁγίων μυστηρίων καθαιρόντων τὸν ἄνθρωπον, ἃ καὶ τὴν δυσέκνιπτον ἁμαρτίαν ἀπορρύπτει τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, ἐπανάγει
580 M. δὲ πρὸς τὸ ἐξ ἀρχῆς κάλλος, ὅπερ ὁ ἀριστοτέχνης θεὸς ἐφ' ἡμῖν διεπλάσατο. καὶ διὰ τοῦτο ὁ μύστης λαὸς οἱ πεπειραμένοι τῶν ἀγαθῶν τῆς ἡμέρας ἠθροίσθητε, ἐπάγεσθε δὲ καὶ τὸν ἄπειρον ἔτι οἷα πατέρες χρηστοὶ μελέτῃ καὶ προσαγωγῇ ὁδηγοῦντες τοὺς ἀμυήτους πρὸς τὴν τελείαν τῆς εὐσεβείας κατάληψιν. ἐγὼ δὲ ἀμφοτέροις συνήδομαι, τοῖς μὲν τελεσθεῖσιν, ὅτι μεγάλην δωρεὰν ἐπλουτήσατε, τοῖς δὲ ἀμυήτοις, ὅτι καλὴν προσδοκίαν ἐλπίζετε ἄφεσιν εὐθυνῶν, λύσιν δεσμῶν, οἰκείωσιν πρὸς θεόν, παρρησίαν ἐλευθέριον, ἀντὶ δουλικῆς

7 Isa 60, 8 9 Isa 49, 20 12 cf Deut 28, 64

SEYΛ ΠΦGI KMO 1 βούλομαι M (corr M^2) O 1-2 τὸν ante Κάρμηλον transp Y om E 4 γονεῦσι S ἀθρόους KM^2 ὀρθρίους Y 6-7 τοῦ Χριστοῦ ante ἐκκλησίαν transp KM^2 om MOv τοῦ: καὶ I 7 τίνος E πέτανται EY et plurimi codd LXX ἐπ' ἐμέ om plurimi codd LXX 8 τούτοις v τούτων ΠΦM (corr M^2) τοῦτον G 9 κἀκεῖνος ΠΦGM (corr per rasuram M^2) ἐκεῖνος I 12 ἀπ': ἐπ' v τῆς γῆς om SEY ἄκραν Φ σύμπασαν SEY 14 τὸ ἀνθρώπινον Y καὶ τὴν: τὴν μὲν S 15 ἀπορρίπτει EΠΦKMO ἐπάγει E 16 ἡμᾶς SE 17 ὁ μύστης λαὸς: οἱ μύσται S 18 ἡμέρας: ἡμετέρας πίστεως ΠΦGI M(corr per ras M^2)Ov 18-19 τῶν ἀπείρων SEY 22 ἐπλουτίσατε GKM (corr K^2M^2)Ov 23-24 λύσιν δεσμῶν post θεὸν transp Y

ταπεινότητος ἰσοτιμίαν τὴν πρὸς ἀγγέλους. ταῦτα γὰρ ἡμῖν καὶ εἴ τι τούτοις ἀκόλουθον ἡ τοῦ λουτροῦ χάρις ἐγγυᾶται καὶ δίδωσιν. διὸ τὰς ἄλλας τῶν γραφῶν ὑποθέσεις ἑτέροις καιροῖς ἀναθέμενοι τῷ προκειμένῳ σκοπῷ παραμείνωμεν τὰ οἰκεῖα καὶ πρόσφορα τῇ ἑορτῇ δωροφοροῦντες εἰς δύναμιν· φίλον γὰρ ἑκάστῃ πανηγύρει τὸ ἴδιον. οὕτω γάμον μὲν ταῖς ἐπιθαλαμίοις ᾠδαῖς δεξιούμεθα, πένθει δὲ τὰ νενομισμένα τοῖς ἐπικηδείοις θρήνοις εἰσφέρομεν, ἐν πράγμασι σπουδαιολογούμεθα, ἐν εὐωχίαις λύομεν τῆς ψυχῆς τὸ πεπυκνωμένον καὶ σύντονον, ἕκαστον δὲ καιρὸν τηροῦμεν τῶν ἀλλοτρίων ἀνεπιθόλωτον.

Ἐγεννήθη τοίνυν Χριστὸς πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ὁ πρὸ πάσης οὐσίας αἰσθητῆς τε καὶ νοηθῆς γεννηθείς, βαπτίζεται σήμερον παρὰ Ἰωάννου, ἵνα τὸν ἐρρυπωμένον ἀποκαθάρῃ, πνεῦμα δὲ ἄνωθεν ἀγάγῃ καὶ ἄνθρωπον εἰς οὐρανοὺς ἀνυψώσῃ, ἵνα ὁ πεσὼν διεγερθῇ καὶ ὁ ῥίψας καταισχυνθῇ (καὶ μὴ θαυμάσῃς, εἰ τοσοῦτον ἐγένετο τῷ θεῷ τὸ καθ' ἡμᾶς περισπούδαστον) ἵνα καὶ αὐτουργήσῃ τοῦ ἀνθρώπου τὴν σωτηρίαν· μετὰ μερίμνης γὰρ τῆς τοῦ κακουργοῦντος ἐπεβουλεύθημεν, μετὰ φροντίδος δὲ τοῦ δημιουργοῦ σῳζόμεθα. καὶ ὁ μὲν μοχθηρὸς καὶ βάσκανος κατὰ τοῦ γένους ἡμῶν τὴν ἁμαρτίαν καινοτομῶν ἄξιον τῆς ἑαυτοῦ γνώμης προκάλυμμα τὸν ὄφιν εὕρατο ὁ ἀκάθαρτος τῷ ὁμοίῳ ἐπεισελθών, ὁ γήινος καὶ χθόνιος τὴν προαίρεσιν ἐνοικήσας τῷ ἑρπετῷ, Χριστὸς δὲ ὁ τὴν ἐκείνου πονηρίαν ἐπανορθῶν τέλειον ἀναλαμβάνει τὸν ἄνθρωπον

SEYΛ ΠΦGI KMO 1 ὑμῖν S 4 παραμένωμεν SY παραμένομεν Λ παραμενοῦμεν E 5 δορυφοροῦντες EI 6 γάμῳ EΠΦI γάμων Λ 6-7 τὰς ἐπιθαλιμίους ᾠδὰς Φ 8 ἐπικηδίοις GIK (corr K^2) MO (corr O^2)v εἰσφέρομεν om Λ πράγματι ΠΦGIOv 9 εὐχαῖς SEΠΦGIKM (corr M^2)O 10 ἄτονον Y 12 Χριστὸς: ὡς O sed sscr Xc O^2 χριστὸς ὡς v 13 δὲ om Y scr in mg Y^2 15 τὸν ante ἄνθρωπον add v 16 καὶ ὁ ῥίψας καταισχυνθῇ om I 17 εἰ om G τοσούτῳ E ἐγίνετο v τῷ om I 18 καὶ om SE 19 τῆς om Y 20 δὲ om YΛ καὶ ante σῳζόμεθα add Λ καὶ ante ὁ om Y 22 προκάλυμα Φ προκατάλυμμα K τὸν ὄφιν ante προκάλυμμα transp Y εὕρετο SEKO ἐσύρετο v 23 ὁ ἀκάθαρτος usque ad ἐπεισελθὼν om S ὑπεισελθὼν I 25 ἐπανορθῶν: ἀνελὼν I

καὶ σῴζει τὸν ἄνθρωπον καὶ γίνεται πάντων ἡμῶν τύπος καὶ χαρακτήρ, ἵν' ἑκάστης πράξεως ἁγιάσῃ τὴν ἀπαρχὴν καὶ τὸν ζῆλον τῆς παραδόσεως ἀναμφίβολον καταλίπῃ τοῖς δούλοις. βάπτισμα τοίνυν ἐστὶν ἁμαρτιῶν κάθαρσις, ἄφεσις πλημμελημάτων, ἀνακαινισμοῦ καὶ ἀναγεννήσεως αἰτία, ἀναγέννησιν δὲ νόησον ἐννοίᾳ θεωρουμένην, ὀφθαλμοῖς οὐ βλεπομένην· οὐ γὰρ ὄντως κατὰ τὸν Ἑβραῖον Νικόδημον καὶ τὴν ἐκείνου παχυτέραν διάνοιαν τὸν πρεσβύτην ἐναλλάξομεν εἰς παιδίον οὔτε τὸν ῥυσὸν πεπολιωμένον εἰς ἁπαλὸν καὶ νέον μετασκευάσομεν ἢ πάλιν εἰς τὴν γαστέρα τῆς μητρὸς τὸν ἄνθρωπον ἐπανάξομεν, ἀλλὰ τὸν κατεστιγμένον ταῖς ἁμαρτίαις καὶ κακοῖς ἐπιτηδεύμασιν ἐμπαλαιωθέντα χάριτι βασιλικῇ ἐπανάγομεν εἰς τὸ τοῦ βρέφους ἀνεύθυνον. ὡς γὰρ **581 M.** τὸ εὐθύτοκον παιδίον ἐλεύθερόν ἐστιν ἐγκλημάτων καὶ τιμωριῶν, οὕτως καὶ ὁ τῆς ἀναγεννήσεως παῖς οὐκ ἔχει περὶ τίνος ἀπολογήσεται βασιλικῇ δωρεᾷ τῶν εὐθυνῶν ἀφεθείς. ταύτην δὲ τὴν εὐεργεσίαν οὐ τὸ ὕδωρ χαρίζεται (ἦν γὰρ ἂν πάσης τῆς κτίσεως ὑψηλότερον), ἀλλὰ θεοῦ πρόσταγμα καὶ ἡ τοῦ πνεύματος ἐπιφοίτησις μυστικῶς ἐρχομένη πρὸς τὴν ἡμετέραν ἐλευθερίαν, ὕδωρ δὲ ὑπηρετεῖ πρὸς ἔνδειξιν τῆς καθάρσεως. ἐπειδὴ γὰρ εἰώθαμεν ῥύπῳ καὶ βορβόρῳ τὸ σῶμα καθυβρισθὲν ὕδατι νίπτοντες καθαρὸν ἀποφαίνειν, διὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς μυστικῆς πράξεως αὐτὸ προσλαμβάνομεν τῷ αἰσθητῷ πράγματι τὴν ἀσώματον δηλοῦντες λαμπρότητα. μᾶλλον δέ, εἰ δοκεῖ, καὶ λεπτότερον προσκαρτερήσωμεν τῇ περὶ τοῦ λουτροῦ ζητήσει οἷον ἐκ πηγῆς τινος ἀρξάμενοι τοῦ γραφικοῦ παραγγέλματος· Ἐὰν μή τις γεννηθῇ, φησίν, ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ δύναται

27 Joh 3, 5

SEYΛ ΠΦGI KMO 1 καὶ σῴζει τὸν ἄνθρωπον om YΠ ἡμῖν Λ 3 καταλείπῃ ΦM (corr M²) 4 καθαίρεσις Y 5 ἀναγεννήσεως: ἀνακαινήσεως Φ 6 ἔννοιαν E καὶ ante ὀφθαλμοῖς add Y 7 ὄντως: οὕτως E 9 οὔτε: οὐδὲ Y πεπονημένον Y 10 ἢ: ἂν v 12 καὶ om Λ 14 ἐλευθερία Y 18 ἁπάσης SE 25 λαμπρότερον Λ περὶ om Λ 27 ἀρξαμένου Λ ἐὰν: ἂν M corr M² 28 φησίν ἐξ: δι' Y δύναται εἰσελθεῖν: μὴ εἰσέλθῃ Y

εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. διὰ τί τὰ δύο καὶ οὐχὶ μόνον τὸ πνεῦμα αὔταρκες ἐνομίσθη πρὸς τὴν συμπλήρωσιν τοῦ βαπτίσματος; σύνθετος ὁ ἄνθρωπος καὶ οὐχ ἁπλοῦς, ὡς ἀκριβῶς ἐπιστάμεθα, καὶ διὰ τοῦτο τῷ διπλῷ καὶ συνεζευγμένῳ τὰ συγγενῆ καὶ ὅμοια φάρμακα πρὸς θεραπείαν ἀπεκληρώθη, σώματι μὲν τῷ φαινομένῳ ὕδωρ τὸ αἰσθητόν, ψυχῇ δὲ τῇ ἀοράτῳ πνεῦμα τὸ ἀφανὲς πίστει καλούμενον, ἀρρήτως παραγινόμενον. Τὸ γὰρ πνεῦμα ὅπου θέλει πνεῖ, καὶ τὴν φωνὴν αὐτοῦ ἀκούεις, ἀλλ' οὐκ οἶδας πόθεν ἔρχεται καὶ ποῦ ὑπάγει. εὐλογεῖ τὸ σῶμα τὸ βαπτιζόμενον καὶ τὸ ὕδωρ τὸ βαπτίζον. διὸ μὴ καταφρονήσῃς τοῦ θείου λουτροῦ μηδὲ ὡς κοινὸν αὐτὸ ἐξευτελίσῃς διὰ τὴν χρῆσιν τοῦ ὕδατος· τὸ γὰρ ἐνεργοῦν μέγα καὶ ἀπ' ἐκείνου θαυμαστὰ γίνεται τὰ τελούμενα. ἐπεὶ καὶ τὸ θυσιαστήριον τοῦτο τὸ ἅγιον, ᾧ παρεστήκαμεν, λίθος ἐστὶ κατὰ τὴν φύσιν κοινὸς οὐδὲν διαφέρων τῶν ἄλλων πλακῶν, αἳ τοὺς τοίχους ἡμῶν ἐπικοσμοῦσι καὶ καλλωπίζουσι τὰ ἐδάφη, ἐπειδὴ δὲ καθιερώθη τῇ τοῦ θεοῦ θεραπείᾳ καὶ τὴν εὐλογίαν ἐδέξατο, ἔστι τράπεζα ἁγία, θυσιαστήριον ἄχραντον οὐκέτι παρὰ πάντων ψηλαφώμενον ἀλλὰ μόνων τῶν ἱερέων καὶ τούτων εὐλαβουμένων. ὁ ἄρτος πάλιν ἄρτος ἐστὶ τέως κοινός, ἀλλ' ὅταν αὐτὸν τὸ μυστήριον ἱερουργήσῃ, σῶμα Χριστοῦ λέγεταί τε καὶ γίνεται. οὕτως τὸ μυστικὸν ἔλαιον, οὕτως ὁ οἶνος, ὀλίγου τινὸς ἄξια ὄντα πρὸ τῆς εὐλογίας μετὰ τὸν ἁγιασμὸν τὸν παρὰ τοῦ πνεύματος ἑκάτερον αὐτῶν ἐνεργεῖ διαφόρως. ἡ αὐτὴ δὲ τοῦ λόγου δύναμις καὶ τὸν ἱερέα ποιεῖ σεμνὸν καὶ

8 Joh 3, 8

SEYΛ ΠΦGI KMO 2 αὔταρκες πνεῦμα Φ 5-6 ἀπεκληρώθη ante πρὸς transp Y 6 τὸ ante ὕδωρ add E 7 τῇ: τῷ I 8 ἀρρήτως παραγινόμενον om G γὰρ om Joh 3, 8 10 καὶ post εὐλογεῖ add YΛ 11 καὶ post διὸ add I 12 κατευτελήσῃς sic Y 13 ἐνεργεῖν Φ ἀπ': ἐπ' K 14 τελειοῦμενα sic Y 16 ἡμῖν Y ἐποικοδομοῦσι YM (corr M²)O οἰκοδομοῦσι v 20 μόνον IOv 22-23 γίνεταί τε (τε om Y) καὶ λέγεται YΛ 24 τὸν (post μετὰ) om G 25 παρὰ om v ἁγίου ante πνεύματος add Φ

τίμιον τῇ καινότητι τῆς εὐλογίας τῆς πρὸς τοὺς πολλοὺς κοινότητος χωριζόμενον· χθὲς γὰρ καὶ πρώην εἷς ὑπάρχων τῶν πολλῶν καὶ τοῦ δήμου ἀθρόον ἀποδείκνυται καθηγεμών, πρόεδρος, διδάσκαλος εὐσεβείας, μυστηρίων λανθανόντων μυσταγωγός· καὶ ταῦτα ποιεῖ μηδὲν τοῦ σώματος ἢ τῆς μορφῆς ἀμειφθείς, ἀλλ' ὑπάρχων κατὰ τὸ φαινόμενον ἐκεῖνος
584 M. ὃς ἦν, ἀοράτῳ δέ τινι δυνάμει καὶ χάριτι τὴν ἀόρατον ψυχὴν μεταμορφωθεὶς πρὸς τὸ βέλτιον. καὶ οὕτως ἐπὶ πολλὰ τῶν πραγμάτων φέρων τὸν νοῦν εὐκαταφρόνητα μὲν ὄψει τὰ φαινόμενα, μεγάλα δὲ τὰ ἀπ' ἐκείνων τελούμενα, μάλισθ' ὅταν ἐκ τῆς παλαιᾶς ἱστορίας ἀναλέζῃ τὰ συγγενῆ τοῦ ζητουμένου καὶ ὅμοια. τοῦ Μωϋσέως ἡ ῥάβδος ῥάβδος ἦν καρυΐνη, καὶ τί γὰρ ἄλλο ἢ ξύλον κοινόν, ὃ πᾶσα χεὶρ κόπτει καὶ φέρει ῥυθμίζει τε πρὸς τὸ δοκοῦν καὶ τῷ πυρὶ κατ' ἐξουσίαν δίδωσιν; ἡνίκα δὲ ὁ θεὸς ἠθέλησεν ἐπιτελέσαι δι' ἐκείνης τὰ ὑψηλὰ καὶ λόγου κρείττονα θαύματα, μετεβάλλετο τὸ ξύλον εἰς ὄφιν· καὶ πάλιν ἑτέρωθι τύπτον τὰ ὕδατα ποτὲ μὲν αἷμα τὸ ὕδωρ ἐποίει, ποτὲ δὲ βατράχων γονὴν ἀνέβλυζεν· καὶ πάλιν τὴν θάλατταν ἔτεμνε μέχρι βυθῶν διακοπτομένην καὶ μὴ συρρέουσαν. ὁμοίως ἑνὸς τῶν προφητῶν μηλωτὴ αἰγὸς οὖσα δέρμα λόγον τῆς οἰκουμένης τὸν Ἐλισαῖον εἰργάσατο. τὸ δὲ τοῦ σταυροῦ ξύλον πᾶσιν ἀνθρώποις ἐστὶ σωτήριον μέρος ὄν, ὡς ἀκούω, συκομορέας εὐκαταφρονήτου φυτοῦ καὶ τῶν πολλῶν ἀτιμοτέρου. καὶ θαμνὸς βάτου τῷ Μωϋσεῖ τὰ θεοφάνια ἔδειξε, καὶ τοῦ

17 cf Exod 4, 3   cf Exod 7, 17   18 cf Exod 8, 6   19 cf Exod 14, 21   21 cf IV Reg 2, 14-15   25 cf Exod 3, 2

SEYΛ ΠΦGI KMO   7 ὃς: οἷος S   δέ om M (add M²) Ov   10 μάλισθ': ἂν μάλισθ' ΠΦGIM (ἂν eras M²)O καὶ μάλιστα v   12 ῥάβδος alt om Yv   15-16 δι' ἐκείνης ἐπιτελέσαι GI   16 τοῦ ante λόγου add Ov   17 καὶ om Y   τύπτων ΕΠΦGIM (corr M²)Ov   21 θεο ante λόγον sscr O lacunam in loco verbi λόγον habet Λ quam manus recentior supplevit inserendo προφήτου. in mg λόγον Λ¹ ut vid   23 ὡς ἀκούω om GI   23-24 συκομορέας om ΛΠΦGIM (add in mg M²)Ov   pro verbis συκομορέας usque ad ἀτιμοτέρου: κυπαρίσσου καὶ πεύκης καὶ κέδρου καταφρονήτων φυτῶν καὶ τῶν λοιπῶν δένδρων ἀτιμοτέρων Y   καὶ τῶν πολλῶν ἀτιμοτέρου om ΛGI

Ἐλισαίου τὰ λείψανα νεκρὸν ἀνέστησε, καὶ πηλὸς τὸν τυφλὸν τὸν ἐκ κοιλίας ἐφώτισε· καὶ ταῦτα πάντα ὕλαι τυγχάνοντα ἄψυχοι καὶ ἀναίσθητοι τοῖς μεγάλοις θαύμασιν ἐμεσίτευσαν τὴν τοῦ θεοῦ δεξάμενα δύναμιν. κατὰ δὲ τὴν ὁμοίαν ἀκολουθίαν τῶν λογισμῶν καὶ τὸ ὕδωρ οὐδὲν ἄλλο τυγχάνον ἢ ὕδωρ ἀνακαινίζει τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν νοητὴν ἀναγέννησιν τῆς ἄνωθεν χάριτος εὐλογούσης αὐτό. ἐὰν δέ μοι πάλιν διστάζων τις καὶ ἀμφιβάλλων πράγματα παρέχῃ συνεχῶς ἐρωτῶν καὶ διαπυνθανόμενος, πῶς ὕδωρ ἀναγεννᾷ καὶ ἡ ἐπ' ἐκείνῳ τελουμένη μυσταγωγία, λέξω πρὸς αὐτὸν δικαιότατα· στῆσόν μοι τὸν τρόπον τῆς γεννήσεως τῆς κατὰ σάρκα κἀγώ σοι διηγήσομαι τῆς κατὰ ψυχὴν παλιγγενεσίας τὴν δύναμιν. ἐρεῖς τυχὸν ὥς τινα λόγον ἀποδιδούς· σπέρματος αἰτία ποιεῖ τὸν ἄνθρωπον. ἀντάκουε τοίνυν καὶ παρ' ἡμῶν, ὡς ὕδωρ εὐλογούμενον καθαίρει καὶ φωτίζει τὸν ἄνθρωπον. ἂν δέ μοι πάλιν ἀνθυποκρούσῃς τὸ πῶς, ἀντιβοήσομαί σοι σφοδρότερον· πῶς ἡ ὑγρὰ καὶ ἄμορφος οὐσία ἄνθρωπος γίνεται; καὶ κατὰ πάσης τῆς κτίσεως οὕτως ὁ λόγος προβαίνων ἐφ' ἑκάστῳ πράγματι γυμνασθήσεται· πῶς οὐρανός; πῶς γῆ; πῶς θάλασσα; πῶς τὰ καθέκαστον; πανταχοῦ γὰρ ὁ λογισμὸς τῶν ἀνθρώπων ἀπορῶν πρὸς τὴν εὕρεσιν πρὸς ταύτην καταφεύγει τὴν συλλαβὴν ὡς πρὸς καθέδραν οἱ τῷ βαδίζειν ἀδύνατοι. καὶ ἵνα συνελὼν εἴπω, πανταχοῦ ἡ τοῦ θεοῦ δύναμις καὶ ἐνέργεια ἀκατάληπτός ἐστι καὶ ἀτεχνολόγητος ὑφιστῶσα μὲν εὐκόλως ἅπερ ἂν ἐθέλῃ, τὴν δὲ λεπτομερῆ γνῶσιν τῆς ἐνεργείας ἡμῖν ἀποκρύψασα. διὸ καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ ἐπιστήσας ποτὲ τὸν νοῦν τῇ μεγαλοπρεπείᾳ τῆς κτίσεως καὶ θαύματος ἀπόρου πληρωθεὶς τὴν ψυχὴν ἐκεῖνο

1 cf IV Reg 13, 21   cf Joh 9, 1-7

SEYΛ ΠΦGI KMO   1 ἀνέστησαν ΥΠ   2 πάντα ταῦτα Y   τυγχάνουσαι SEY   5 τυγχάνη Y   6 ἀνακαινίζων Y   7 ἐάν: ἂν Λ   10 παράστησον S   11 γεννήσεως: διηγήσεως Π   σῆς post τῆς alt add Y   14 αὐτάκουε v   καὶ om Λ   16 ἀνθυποκρατήσῃς Λ   18 οὗτος SEYΛ   20 πῶς post γῆ om E   24 ἡ ante ἐνέργεια add Λ   25 ὑφεστᾶσα K   δὲ om E   28 ἀπείρου SK M²   πληρωθείς: συσχεθεὶς Y

τὸ παρὰ πάντων ᾀδόμενον ἀπεφθέγξατο. Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. τὴν μὲν γὰρ σοφίαν ἐνενόησε, τὴν δὲ τέχνην τῆς σοφίας οὐχ εὗρεν.

585 M. Καταλιπόντες τοίνυν τὸ ὑπὲρ δύναμιν ἀνθρωπικὴν πολυπραγμονεῖν ἐκεῖνο μᾶλλον ζητήσωμεν, ὃ καὶ μερικὴν ὑποφαίνει κατάληψιν· τίνος ἕνεκεν δι' ὕδατος ἡ κάθαρσις, καὶ πρὸς ποίαν χρείαν αἱ τρεῖς καταδύσεις παραλαμβάνονται; ὃ τοίνυν καὶ οἱ πατέρες ἐδίδαξαν καὶ ὁ ἡμέτερος νοῦς συντιθέμενος κατεδέξατο, τοῦτο τυγχάνει. τέσσαρα στοιχεῖα γνωρίζομεν, ἀφ' ὧν ὁ κόσμος ἔχει τὴν σύστασιν, γνώριμα πᾶσι, κἂν σιωπηθῇ τὰ ὀνόματα, εἰ δὲ προσῆκε διὰ τοὺς ἁπλουστέρους καὶ τὰς προσηγορίας εἰπεῖν· πῦρ καὶ ἀήρ, γῆ καὶ ὕδωρ. ὁ τοίνυν θεὸς ἡμῶν καὶ σωτὴρ τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν πληρῶν τὸ τέταρτον τούτων ὑπῆλθε τὴν γῆν, ἵν' ἐκεῖθεν τὴν ζωὴν ἀνατείλῃ· ἡμεῖς δὲ τὸ βάπτισμα παραλαμβάνοντες εἰς μίμησιν τοῦ κυρίου καὶ διδασκάλου καὶ καθηγεμόνος ἡμῶν εἰς γῆν μὲν οὐ θαπτόμεθα (αὕτη γὰρ τοῦ νεκρωθέντος παντελῶς σώματος γίνεται σκέπη τὴν ἀσθένειαν καὶ φθορὰν τῆς φύσεως ἡμῶν περιστέλλουσα), ἐπὶ δὲ τὸ συγγενὲς τῆς γῆς στοιχεῖον τὸ ὕδωρ ἐρχόμενοι ἐκείνῳ ἑαυτοὺς ἐγκρύπτομεν ὡς ὁ σωτὴρ τῇ γῇ καὶ τρίτον τοῦτο ποιήσαντες τὴν τριήμερον ἑαυτοῖς τῆς ἀναστάσεως χάριν ἐξεικονίζομεν· καὶ ταῦτα ποιοῦμεν οὐ σιωπῇ παραλαμβάνοντες τὸ μυστήριον, ἀλλὰ τῶν τριῶν ἁγίων ὑποστάσεων ἐπιλεγομένων ἡμῖν, εἰς ἃς ἐπιστεύσαμεν, ἐφ' αἷς καὶ ἐλπίζομεν, ἐξ ὧν ἡμῖν καὶ τὸ νῦν εἶναι καὶ τὸ πάλιν ἔσεσθαι περιγίνεται. τάχα δυσχεραίνεις ὁ πρὸς

1 Ps 103, 24

SEYΛ ΠΦGI KMO 1 ἐφθέγξατο Y 3 ἐνόησε SE 4 καταλείποντες Φ ἀνθρωπίνην ΛΠGI 5 καὶ om Y ἀποφαίνει Y 6 δι' ὕδατος om Y 7 χρείαν om SEΠΦGIM (add M^2)O αἰτίαν ante ὃ add I 8 συντιθέμενος om M (add M^2)O 10 γνώρισμα Φ 11 σιωπηθείη Λ 12 καὶ post πῦρ om Y καὶ ante γῆ add ΛGI 13 ὑπὲρ ἡμῶν om Λ 18 σώματος om Y 20 τὸ post γῆς add Y ἑαυτοῖς Λ ἐγκατακρύπτομεν E 22 ἑαυτοῖς om Y 23 παραλαμβάτες sic I 25 ἐφ': ἐν Φ 26 δὲ post τάχα add Y ὁ om K

τὴν δόξαν τοῦ πνεύματος τολμηρῶς μαχόμενος καὶ ζηλοτυπεῖς τὸν παράκλητον τοῦ σεβάσματος, ᾧ παρὰ τῶν εὐσεβῶν σέβεται· καταλιπὼν δὲ ἐμοὶ συμπλέκεσθαι ἀντίστηθι ταῖς τοῦ κυρίου φωναῖς, εἰ δύνασαι, αἳ τὴν ἐπίκλησιν τοῦ βαπτίσματος τοῖς ἀνθρώποις ἐνομοθέτησαν. τί δέ φησι τὸ τοῦ δεσπότου παράγγελμα; Βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. πῶς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρός; ἐπειδὴ ἀρχὴ τῶν πάντων. πῶς εἰς τὸν υἱόν; ἐπειδὴ δημιουργὸς τῆς κτίσεως. πῶς εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον; ἐπειδὴ τελειωτικὸν τῶν πάντων. ὑποκύπτομεν οὖν πατρί, ἵνα ἁγιασθῶμεν· ὑποκύπτομεν καὶ υἱῷ, ἵνα αὐτὸ τοῦτο γένηται· ὑποκύπτομεν καὶ ἁγίῳ πνεύματι, ἵνα τοῦτο γενώμεθα ὅπερ ἐκεῖνό ἐστι καὶ λέγεται. οὐκ ἔστι τοῦ ἁγιασμοῦ διαφορὰ ὡς πλέον τοῦ πατρὸς ἁγιάζοντος, ἔλαττον δὲ τοῦ υἱοῦ, ἧττον δὲ τῶν δύο τοῦ ἁγίου πνεύματος. διὰ τί οὖν τὰς τρεῖς ὑποστάσεις κατακερματίζεις εἰς διαφόρους φύσεις καὶ τρεῖς ἐργάζῃ θεοὺς ἀνομοίους ἀλλήλων μίαν παρὰ πάντων καὶ τὴν αὐτὴν χάριν δεχόμενος;

Ἐπειδὴ δὲ τὰ ὑποδείγματα ἐμψυχότερον ἀεὶ πρὸς τοὺς ἀκούοντας τὸν λόγον ἐργάζεται, εἰκόνι βούλομαι παιδεῦσαι τῶν βλασφημούντων τὴν γνώμην ἐκ τῶν γηίνων καὶ ταπεινῶν σαφηνίζων τὰ μεγάλα καὶ καθ' αἴσθησιν μὴ βλεπόμενα. εἰ γάρ σοι συνέβη συμφορὰν αἰχμαλωσίας ὑπομείναντι εἶναι
588 M. παρὰ τοῖς πολεμίοις, δουλεύειν δὲ καὶ ταλαιπωρεῖσθαι καὶ στένειν τὴν παλαιὰν ἐλευθερίαν ἣν εἶχες, ἀθρόον δέ τινες γνώριμοι καὶ πολῖται ἐν τῇ χώρᾳ τῶν σῶν δεσποτῶν καὶ τυράννων γενόμενοι ἠλευθέρωσάν σε τῆς ἐπικειμένης ἀνάγκης λύτρα δόντες ἐξ ἴσης καὶ τὴν δαπάνην τῶν χρημάτων

6 Matth 28, 19

SEYΛ ΠΦGI KMO 2 ᾧ: ὃ SEYΛΠΦGI 4 δύνασαι: δύνασθαι S δύνῃ Y 4-5 τοῦ βαπτίσματος om Y 6 δεσπότου: κυρίου Y 8 ἀρχὴ om Y ἁπάντων G 11 τῷ ante πατρὶ add Ov καὶ om SY 13 ἐκεῖνο om M (add in mg M^2)Ov 16 φύσεις: οὐσίας Λ 19 ἐπειδὴ: ἐπεὶ Y εὐψυχότερον ΠΦGIM (corr M^2) 20 τινὶ post εἰκόνι add YΛ 25 τινες: τρεῖς v τρεῖς add in mg M 27 σε: τε G

ἐξ ἰσομοιρίας πρὸς ἑαυτοὺς διελόμενοι, ἆρα τῆς χάριτος ἐκείνης τυχὼν οὐκ ἂν ὁμοίως τοὺς τρεῖς ὡς εὐεργέτας ἑώρας καὶ τῶν λύτρων τὴν ἀμοιβὴν εἰς ἰσομοιρίας εἰσέφερες κοινῆς ὑπὲρ σοῦ καὶ τῆς σπουδῆς καὶ τῆς δαπάνης γεγενημένης, ἄν περ δίκαιος ὑπάρχῃς τῆς εὐεργεσίας κριτής;

Καὶ ταῦτα μὲν ὅσον ἐν ὑποδείγμασιν· οὐ γὰρ νῦν ἡμῖν σκοπὸς τὸν τῆς πίστεως ἀπευθύνειν λόγον, πρὸς δὲ τὸν ἐνεστῶτα καιρὸν καὶ τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν ἀναδράμωμεν. εὑρίσκω γὰρ ὅτι τὴν τοῦ βαπτίσματος χάριν οὐ τὰ μετὰ τὸν σταυρὸν ἐκήρυξεν εὐαγγέλια, ἀλλὰ καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ κυρίου πανταχοῦ ἡ παλαιὰ γραφὴ τῆς παλιγγενεσίας ἡμῶν προετύπωσε τὴν εἰκόνα οὐ τηλαυγῶς τὴν μορφὴν ἐμφανίζουσα, αἰνίγμασι δὲ τοῦ θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν προϋποφαίνουσα. καὶ ὡς ὁ ἀμνὸς προεκηρύττετο καὶ ὁ σταυρὸς προεφητεύετο, οὕτω καὶ τὸ βάπτισμα πρακτικῶς καὶ λογικῶς ἐμηνύετο. ἀναμνήσωμεν δὲ τοὺς φιλοκάλους τῶν τύπων· ἀπαιτεῖ γὰρ ὁ τῆς ἑορτῆς καιρὸς ὡς ἀναγκαίαν τὴν μνήμην.

Ἡ Ἄγαρ ἡ παιδίσκη τοῦ Ἀβραάμ, ἣν καὶ Παῦλος ἀλληγορεῖ πρὸς Γαλάτας διαλεγόμενος, ἐκπεμφθεῖσα τῆς οἰκίας τοῦ κυρίου διὰ τὴν ὀργὴν τῆς Σάρρας (χαλεπὸν γὰρ ταῖς νομίμοις γυναιξὶν ὑποπτευομένη δούλη πρὸς τὸν δεσπότην) ἔρημος ἐφέρετο πρὸς ἔρημον γῆν ὑπομάζιον ἔχουσα βρέφος τὸν Ἰσμαήλ. ἐπειδὴ δὲ ἐν ἀπορίᾳ τῶν ἀναγκαίων γέγονεν

19 cf Gal 4, 22 19 sqq cf Gen 21, 9 sqq

SEYΛ ΠΦGI KMO 2 τοὺς τρεῖς: αὐτοὺς πάντας I ὁμοίως post εὐεργέτας transp Y ὡς om Y 3 αὐτοῖς ante εἰσέφερες add I τῆς post κοινῆς add YΛ 5 ἐμοὶ δεδοκεῖς sic ante ἂν add Y τῆς om Y 6 ὑποδείγμασι: παρενθήκη Λ παρενθήκει Y 8 ἑστῶτα G ὑποκειμένην Y 9 ὅτι om Y μόνον post οὐ add Y^{2}v 10 τὰ ante εὐαγγέλια add Y 11 πολλαχοῦ I 12 ἡμῖν E ἐξεικονίζουσαν ἢ post μορφὴν add Y 14 προϋποφαίνουσαν Y ὁ om Y 17 ἀπαιτεῖ: ἐπάγει SE 19-20 Παῦλος post Γάλατας et ἀλληγορεῖ post διαλεγόμενος transp Π 20 οἰκίας: οἰκονομίας Λ 21 αὐτῆς post κυρίου add E Σαρρᾶς: δεσποίνης Y 22 νομίμαις ΠΦGKM (corr M^{2})O(corr O^{2}) 22 δούλη om I 23 ὑπὸ μαξὸν I 24 ἐν om SEΛ γέγονεν om SEYΛ

αὐτή τε ἐγγὺς ἦλθε θανάτου καὶ πρό γε αὐτῆς τὸ παιδίον (τὸ γὰρ ὂν ἐν τῷ ἀσκῷ ὕδωρ ἐδαπανήθη, ἐπεὶ μηδὲ οἷόν τε τὴν συναγωγὴν αὐτάρκειαν ἔχειν ζωῆς τὴν τέως ἐν τοῖς τύποις διάγουσαν τῆς ἀενάου πηγῆς), ἄγγελος ἐκ τοῦ παραδόξου φαίνεται καὶ δείκνυσιν αὐτῇ φρέαρ ὕδατος ζῶντος, κἀκεῖθεν ὑδρευσαμένη σῴζει τὸν Ἰσμαήλ. ὅρα τοίνυν τύπον μυστικόν, ὅπως εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς δι' ὕδατος ζῶντος τῷ ἀπολλυμένῳ ἡ σωτηρία οὐ πρότερον ὄντος, ἀλλὰ δι' ἀγγέλου κατὰ χάριν δοθέντος.

Χρόνοις δὲ ὕστερον πάλιν γάμοις ἔδει καταζευχθῆναι τὸν Ἰσαάκ, δι' ὃν καὶ ὁ Ἰσμαὴλ σὺν τῇ μητρὶ τῆς πατρικῆς ἑστίας ἠλάθη. ἀποσταλεὶς δὲ ὁ οἰκέτης τοῦ Ἀβραὰμ προμνήστωρ ὥστε τῷ κυρίῳ νυμφεύσασθαι εὑρίσκει τὴν Ῥεβέκκαν ἐπὶ τοῦ φρέατος, καὶ γάμος ὁ μέλλων ποιεῖν τὸ γένος Χριστοῦ ἐφ' ὕδατος ἔλαβε τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν πρώτην συνθήκην. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Ἰσαάκ, ἡνίκα ταῖς ἀγέλαις ἐφεστήκει, πανταχοῦ τῆς ἐρημίας ὤρυσσε φρέατα, ἅπερ ἐνέφραττον καὶ κατεχώννυον οἱ ἀλλόφυλοι εἰς τύπον τῶν εἰς ὕστερον ἀσεβῶν, ὅσοι τὴν τοῦ βαπτίσματος χάριν ἐκώλυον καὶ ἀνεστόμουν ζυγομαχοῦντες πρὸς τὴν ἀλήθειαν· ἀλλ' ὅμως
589 M. οἱ μάρτυρες καὶ οἱ ἱερεῖς φρεωρυχοῦντες ἐνίκησαν καὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τὸ τοῦ βαπτίσματος δῶρον ἐπέκλυσεν.

Κατὰ τὴν αὐτὴν δὲ τοῦ λόγου δύναμιν σπεύδων καὶ ὁ Ἰακὼβ ἐπὶ μνηστείαν ἀδοκήτως ἐπὶ τοῦ φρέατος συνήντησε τῇ Ῥαχήλ. ἐπέκειτο δὲ λίθος μέγας τῷ φρέατι, ὃν πλῆθος ποιμένων συνιὸν ἀπεκύλιον εἶθ' οὕτως ἑαυτοῖς καὶ τοῖς προβάτοις ὑδρεύοντο, ὁ δὲ Ἰακὼβ μόνος ἀποκυλίει τὸν λίθον

8 cf Gen 24, 15 sqq 23 cf Gen 29, 9 sqq

SEYΛ ΠΦGI KMO 1 τοῦ ante θανάτου add sed postea eras K 2 ὂν om Y ἐπεὶ μηδὲ οἷον: ἐπειδὴ μὴ δέον Y 3 τὴν post τε om Y τέως: τε Y 4 ἀεννάου SEYΛΠΦGIM (corr per ras M) 6 ὑδρευσαμένη: ἀρυσαμένη Ov 11 ὁ om Λ 13 μνηστεύσασθαι GI 14 τοῦ ante χριστοῦ add Λ 15 ἐλάμβανε Y τὴν om Y 15-16 οὐ μὴν om S 16 ἐφειστήκει SΛΠGKM^{2} 21 οἱ alt om YΛ 22 ἀπέκλυσεν Y 23 ὁ om YE 25 Ῥαχιήλ Y 26 συνιὼν ΦGKMO ἀπεκύλιεν YΛΠΦGIKM ἀπεκύλισεν Ov

καὶ ποτίζει τῆς μνηστῆς τὰ πρόβατα. αἴνιγμα οἶμαι τὸ πρᾶγμα καὶ σκιὰ τοῦ μέλλοντος. τίς γὰρ ὁ ἐπικείμενος λίθος ἢ αὐτὸς ὁ Χριστός; περὶ οὗ φησιν Ἡσαΐας· Καὶ ἐμβαλῶ εἰς τὰ θεμέλια Σιὼν λίθον πολυτελῆ, ἔντιμον, ἐκλεκτόν· καὶ Δανιὴλ ὁμοίως· Ἐτμήθη λίθος ἄνευ χειρός, τουτέστιν ἐγεννήθη Χριστὸς ἄνευ ἀνδρός. ὡς γὰρ καινόν ἐστι καὶ παράδοξον λίθον πέτρας ἀποτμηθῆναι ἄνευ λιθοτόμου καὶ ὀργάνων λιθουργικῶν, οὕτω παντὸς ἐπέκεινα θαύματος ἐξ ἀνυμφεύτου παρθένου τόκον ὀφθῆναι. ἐπέκειτο τοίνυν τῷ φρέατι ὁ λίθος ὁ νοητὸς Χριστὸς κρύπτων ἐν βάθει καὶ μυστηρίῳ τὸ τῆς παλιγγενεσίας λουτρὸν ἔτι χρόνου πολλοῦ δεόμενον εἰς ἀποκάλυψιν ὡς σχοινίου μακροῦ· οὐδεὶς δὲ τὸν λίθον ἀπεκύλισεν εἰ μὴ Ἰσραήλ, ὅς ἐστι νοῦς ὁρῶν θεόν. ἀλλὰ καὶ ἀνιμᾶται τὸ ὕδωρ καὶ ποτίζει τὰ πρόβατα τῆς Ῥαχήλ, τουτέστι μυστήριον κεκρυμμένον ἀποκαλύψας δίδωσι ζωτικὸν ὕδωρ τῇ ἀγέλῃ τῆς ἐκκλησίας· καὶ τὸ τῶν τριῶν ῥάβδων τοῦ Ἰακὼβ πρόσθες· ἀφ' οὗ γὰρ αἱ τρεῖς ῥάβδοι τῇ πηγῇ παρετέθησαν, ἐκ τότε ὁ Λάβαν ὁ πολύθεος πένης ἐγένετο, πλούσιος δὲ καὶ πολύαρνος Ἰακώβ. ἀλληγορηθήτω δὲ ὁ Λάβαν εἰς τὸν διάβολον καὶ ὁ Ἰακὼβ εἰς τὸν Χριστόν· μετὰ γὰρ τὸ βάπτισμα Χριστὸς πᾶσαν ἦρε τὴν ἀγέλην τοῦ Σατανᾶ καὶ αὐτὸς ἐπλούτησεν.

Μωϋσῆς δὲ ὁ μέγας βρέφος ὑπάρχων ἀστεῖον καὶ ὑπομάζιον ὑποπεσὼν τῇ κοινῇ καὶ σκυθρωπῇ ψήφῳ, ἣν ὁ σκληρὸς Φαραὼ κατὰ τῶν βρεφῶν τῶν ἀρρένων ἐξήνεγκεν, ἐξετέθη πρὸς ταῖς ὄχθαις τοῦ ποταμοῦ οὐ γυμνός, ἀλλ' ἐμβληθεὶς

3 Isa 28, 16 — 5 Dan 2, 45 (Theod) — 16 cf Gen 30, 37 sqq — 23 cf Exod 1, 22 sqq

SEYΛ ΠΦGI KMO 3 φησὶν post λίθος add G Χριστός om G καί: ἰδοῦ LXX 4-5 ἔντιμον, ἐκλεκτόν: ἐκλεκτὸν, ἀκρογωνιαῖον, ἔντιμον LXX 5 χειρῶν LXX 8 ἐπέκεινα παντὸς Y 10 τῷ om G ὁ ante λίθος om YI λίθος post νοητὸς transp I τῷ post ἐν add GI 11 πολλοῦ χρόνου Y 13 νοῦς om SEYΛ 18 προσετέθησαν Y ὁ ante πολύθεος: ὢν SE 19 καὶ om Λ πολυέρανος Y πολυθρέμμων I ὁ ante Ἰακώβ add SEG 20 δὲ post Ἰακὼβ add Λ 25 βρέφων τῶν ἀρρένων: ἀρρένων βρέφων Π 26 τὰς ὄχθας Y

λάρνακι (ἔδει γὰρ εἶναι τυπικῶς τὸν νόμον ἐν κιβωτῷ), ἐγγὺς δὲ κατετέθη τοῦ ὕδατος· γειτνιᾷ γὰρ ὁ νόμος τῇ χάριτι καὶ τὰ ἐφήμερα τῶν Ἑβραίων ῥαντίσματα, ἃ μικρὸν ὕστερον ἔμελλε τῷ τελείῳ καὶ θαυμαστῷ βαπτίσματι καλυφθήσεσθαι. ὡς δὲ Παύλῳ τῷ θεσπεσίῳ δοκεῖ καὶ ὁ λαὸς αὐτὸς τὴν Ἐρυθρὰν περαιωθεὶς θάλασσαν τὴν ἐξ ὕδατος σωτηρίαν εὐηγγελίζετο· παρῆλθεν ὁ λαὸς καὶ βασιλεὺς ὁ Αἰγύπτιος μετὰ τῆς στρατιᾶς ἐβυθίσθη καὶ τὸ μυστήριον διὰ τῶν ἔργων προεφητεύετο. καὶ νῦν γὰρ ἡνίκα ἂν ὁ λαὸς ἐν τῷ τῆς παλιγγενεσίας ὕδατι γένηται φεύγων τὴν Αἴγυπτον τὴν μοχθηρὰν ἁμαρτίαν, αὐτὸς μὲν ἐλευθεροῦται καὶ σῴζεται, ὁ δὲ διάβολος μετὰ τῶν ἰδίων ὑπηρετῶν (λέγω δὴ τῶν πνευμάτων τῆς πονηρίας) ἀποπνίγεται τῇ λύπῃ καὶ φθείρεται συμφορὰν
592 M. ἰδίαν τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν ἡγούμενος.

Ἱκανὰ μὲν οὖν καὶ ταῦτα εἰς βεβαίωσιν τῆς προκειμένης πραγματείας ἡμῖν, πλὴν οὐδὲ τῶν ἑξῆς ἀμελητέον τῷ φιλοκάλῳ. πολλὰ γὰρ παθὼν ὡς ἐδιδάχθημεν ὁ τῶν Ἑβραίων λαὸς καὶ τὴν μοχθηρὰν διανύσας τῆς ἐρήμου περίοδον οὐ πρότερον τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας ἀπέλαβε, πρὶν ὁδηγοῦντος Ἰησοῦ καὶ τὴν ζωὴν αὐτῷ κυβερνῶντος καὶ κατευθύνοντος εἰς τὸν Ἰορδάνην ἐπεραιώθη. Ἰησοῦς δὲ καὶ τοὺς δώδεκα λίθους ἀποθέμενος ἐν τῷ ῥεύματι πρόδηλός ἐστιν, ὅτι τοὺς δώδεκα μαθητὰς τοὺς ὑπηρέτας τοῦ βαπτίσματος προηυτρέπιζεν. ἡ δὲ θαυμαστὴ ἱερουργία καὶ πάντα νοῦν ἀνθρώπων

4 cf I Cor 10, 1-2 — 7 cf Exod 14, 21 sqq — 20 cf Ios 3, 1 — 22 cf Ios 4, 3 — 24 cf III Reg 18, 22 sqq

SEYΛ ΠΦGI KMO 1 εἶναι post τυπικῶς add E 2 γειτνιάζει Y 4 ἤμελλε E ἐν ante τῷ add S τελείῳ: θείῳ E 5 αὐτὸς: οὗτος S ὁ ante τὴν add Y 6 θάλασσαν: θάλατταν SEΛI om Π 7 εὐηγγελίσατο Ov ὁ ante βασιλεὺς add YΛ 8 τὸ: τοῦτο Y τοῦτο τὸ Λv 9 προεφητεύθη Y ἄν: καὶ Y 12 λέγω δὴ om ΛY τῶν om Y scr in mg Y² 14 ἡγούμενος: ποιούμενος Λ 16 πραγματείας: ἁμαρτίας S ἡμῖν: ἦν v 16-17 φιλοκάλλῳ Π 18 καὶ usque ad περιόδον om Π 19 γῆν: γνῶσιν GI 20 καὶ pr: τοῦ S αὐτῶν YΛ αὐτοῦ v καὶ κατευθύνοντος om Ov 21 εἰς om SEYΛ ἐπεραιώθησαν YΛ καὶ om Y 22 πρόδηλον YΛ 23-24 προευτρέπιζεν SΠΦGI KM 24 ἀνθρώπινον Y

ὑπερβαίνουσα τοῦ Θεσβίτου τοῦ γέροντος τί ποτε ἄλλο ἢ πρακτικῶς προμηνύει τὴν εἰς πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα πίστιν καὶ ἀπολύρτωσιν; ἐπειδὴ γὰρ ἅπας ὁ τῶν Ἑβραίων λαὸς τὴν πατρῴαν πατήσας εὐσέβειαν εἰς τὴν πολύθεον πλάνην ἐξέπεσε καὶ ὁ βασιλεὺς Ἀχαὰβ παρὰ τῆς εἰδωλολατρίας ἐπαίζετο κακὴν τοῦ βίου κοινωνὸν καὶ παμμίαρον τῆς ἀσεβείας ἔχων διδάσκαλον τὴν δυσώνυμον Ἰεζάβελ, πλησθεὶς ὁ προφήτης τῆς πνευματικῆς χάριτος ἐλθὼν δὲ εἰς συντυχίαν τῷ Ἀχαὰβ ὑπὸ μάρτυρι τῷ βασιλεῖ καὶ παντὶ τῷ λαῷ τοῖς τῆς Βάαλ ἱερεῦσιν ἀντικατέστη πρὸς ἀγῶνα θαυμαστὸν καὶ ἐξαίσιον· καὶ προβαλλόμενος αὐτοῖς τὸ χωρὶς πυρὸς ἱερουργῆσαι τὸν βοῦν καταγελάστους ἔδειξε καὶ ἀθλίους μάτην εὐχομένους καὶ κράζοντας τοῖς οὐκ οὖσι θεοῖς. τέλος ἐπικαλεσάμενος αὐτὸς τὸν ἴδιον καὶ ἀληθινὸν θεὸν ὑπερβολαῖς πλείοσι καὶ προσθήκαις θαυμαστῶς ἐξετέλεσε τὸ προβληθὲν ἀγώνισμα· οὐ γὰρ ἁπλῶς εὐξάμενος ἤγαγε τὸ πῦρ ἐξ οὐρανοῦ κατὰ τῶν ξύλων ξηρῶν ὑπαρχόντων, ἀλλὰ τοῖς ὑπηρέταις ἐγκελευσάμενος καὶ προστάξας ὕδωρ κομίσαι πολύ, τρίτον δὲ τῶν σχιδάκων καταχέας τοὺς ἀμφορίσκους εὐχῇ τὸ πῦρ ἀνῆψεν ἐξ ὕδατος, ἵνα ἐκ τῆς φυσικῆς τῶν στοιχείων ἐναντιότητος ἐκ τοῦ παραδόξου συνδραμόντων εἰς φιλίαν καὶ συνεργίαν μετὰ πολλῆς ὑπερβολῆς τοῦ ἰδίου θεοῦ τὴν δύναμιν ἐπιδείξηται.

Ταῦτα μὲν ὁ Ἠλίας σαφῶς τὴν ἐς ὕστερον μέλλουσαν τελεῖσθαι τοῦ βαπτίσματος μυσταγωγίαν διὰ τῆς θαυμαστῆς

SEYΛ ΠΦGI KMO 1 ὑπερβάλλουσα Y τοῦ ante γέροντος om Y 1-2 ἢ ante τὴν transp SYΛ 3 ἐπειδή: ἐπεὶ S 4 πατήσας: μιμήσας Y 5 ὁ ante Ἀχαὰβ add Λ 7 τῆς ἀσεβείας om Π ἔχων post δυσώνυμον transp Π post 8 Ἰεζάβελ I διδάσκαλον om Π 8 τῆς om ΛG 9 δὲ om SI 10 ἀντεκατέστη Π 11 βαλλόμενος S corr S^{2} προβαλόμενος I 13 μάτην: μᾶλλον Y 14 ἴδιον καί: μόνον Π 17 ἐξ οὐρανοῦ om M (add M^{2})O τῶν post ξύλων transp Y ἐκείνων post ξηρῶν add Y 19 κομίσαντας Π δὲ om Y 19-20 τοῖς ἀμφορίσκοις S 21 ἐναντιότητος ante τῶν transp YΛ 22 τῆς post πολλῆς add Y 23 δύναμιν: ἐνέργειαν Y ἐνδείξηται MOv 24 δὲ post σαφῶς add SEYΛ τῶν post τὴν add Π εἰς SYΛ

ἐκείνης ἱερουργίας ἡμῖν προανεφώνησεν· ὕδατι γὰρ ἀνήφθη τὸ πῦρ τρίτον ἐπαντληθέντι ὥστε δηλοῦσθαι ὅτι, ὅπου ὕδωρ τὸ μυστικόν, ἐκεῖ καὶ πνεῦμα τὸ ζωπυροῦν τὸ θερμόν, τὸ πυροειδές, τὸ τοὺς ἀσεβεῖς καῖον καὶ τοὺς πιστοὺς φωτίζον. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁ τούτου μαθητὴς Ἐλισαῖος ἐλθόντος πρὸς αὐτὸν ἱκέτου Ναιμὰν τοῦ Σύρου τοῦ τὴν λέπραν νοσήσαντος λούσας ἐν τῷ Ἰορδάνῃ καθαίρει τὸν ἄρρωστον καὶ τῇ γενικῇ χρήσει τοῦ ὕδατος καὶ τῷ ἰδικῷ τοῦ ποταμοῦ βαπτίσματι σαφῶς προϋποφαίνων τὸ μέλλον· μόνος γὰρ Ἰορδάνης ποταμῶν ἐν ἑαυτῷ δεξάμενος τοῦ ἁγιασμοῦ καὶ τῆς εὐλογίας τὴν ἀπαρχὴν ὥσπερ ἔκ τινος πηγῆς τοῦ ἰδίου τύπου τῷ **593 M.** κόσμῳ παντὶ τὴν τοῦ βαπτίσματος ἐπωχέτευσε χάριν. ταῦτα μὲν οὖν ἐνεργὰ καὶ πρακτικὰ μηνύματα τῆς διὰ τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας.

Κατίδωμεν δὲ λοιπὸν τὰς διὰ λόγων καὶ φωνῶν προφητείας. ὁ μὲν οὖν Ἠσαΐας κέκραγε λέγων· Λούσασθε, καθαροὶ γένεσθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν. ὁ δὲ Δαβίδ· Προσέλθετε πρὸς αὐτὸν καὶ φωτίσθητε καὶ τὰ πρόσωπα ὑμῶν οὐ μὴ καταισχυνθῇ. Ἰεζεκιὴλ δὲ τῶν δύο σαφέστερον καὶ λευκότερον γράφων ὑπισχνεῖται τὴν καλὴν ἐπαγγελίαν· Καὶ ῥανῶ ἐφ' ὑμᾶς καθαρὸν ὕδωρ καὶ καθαρισθήσεσθε ἀπὸ πασῶν τῶν ἀκαθαρσιῶν ὑμῶν καὶ ἀπὸ πάντων τῶν εἰδώλων ὑμῶν καθαριῶ ὑμᾶς καὶ δώσω ὑμῖν καρδίαν καινὴν καὶ

5 cf IV Reg 5, 1 sqq 16 Isa 1, 16 18 Ps 33, 6 21 Ezech 36, 25-27

SEYΛ ΠΦGI KMO 1 προβαλλόμενος ante ἡμῖν add sed postea expunxit G 2 ὅτι om Y 4 πυρῶδες Y 5 ὁ ante Ἐλισαῖος add Λ 6 οἰκέτου SY Ναιμὰν Π: Ναιεμὰν FΠ²M (fort recte) Νεεμὰν SEΛGIKOv om Y τοῦ post Ναιμὰν om Φ ἐλθόντα-ἱκέτην-τὸν Σύρον τὸν-νοσήσαντα I 7 τὸν ἄρρωστον om I 8 χρήσει: φύσει Y 10 καὶ om S 13 οὖν: ἦν Λ om Y 15 δὲ om Λ 16 καὶ post λούσασθε add KM 17 γίνεσθαι Y ἀφέλεσθε S ἀφέλεσθαι Y 18 προσέλθατε I 19 καταισχυνθῶσιν Y 20 καὶ λευκότερον om Π 21 καὶ (ante ῥανῶ) om Π ὕδωρ καθαρὸν LXX 21-22 ἀπὸ ἁμαρτίας μεγάλης καὶ ante ἀπὸ πασῶν add Y 22 ὑμῶν om K sscr K^{2} 23 καθαρίσω Y καθαρῶ Π καὶ post ὑμῖν add LXX

πνεῦμα καινὸν δώσω ὑμῖν καὶ ἀφελῶ τὴν καρδίαν τὴν λιθίνην ἐκ τῆς σαρκὸς ὑμῶν καὶ δώσω ὑμῖν καρδίαν σαρκίνην καὶ τὸ πνεῦμά μου δώσω ἐν ὑμῖν. ἐναργέστατα δὲ καὶ ὁ Ζαχαρίας τόν τε Ἰησοῦν προφητεύει τὸν ἐνδεδυμένον τὸ ῥυπαρὸν ἱμάτιον τὴν δουλικὴν καὶ ἡμετέραν σάρκα, ἐκδύων δὲ αὐτὸν τῆς σκυθρωπῆς ἐσθῆτος κοσμεῖ τῇ καθαρᾷ καὶ λαμπούσῃ στολῇ διδάσκων ἡμᾶς διὰ τοῦ εἰκονικοῦ ὑποδείγματος, ὅτι δὴ ἐν τῷ βαπτίσματι τοῦ Ἰησοῦ πάντες ἡμεῖς ἐκδυόμενοι τὰς ἁμαρτίας ὡς χιτῶνα πτωχικόν τε καὶ πολυκόλλητον τὸν ἱερὸν καὶ κάλλιστον τὸν τῆς παλιγγενεσίας μετενδυόμεθα. ποῦ δὲ θήσομεν κἀκεῖνο τοῦ Ἠσαΐου τὸ λόγιον τὸ πρὸς τὴν ἔρημον κράζον· Εὐφράνθητι ἔρημος διψῶσα, ἀγαλλιάσθω ἔρημος καὶ ἀνθείτω ὡς κρίνον, καὶ ἐξανθήσει καὶ ἀγαλλιάσεται τὰ ἔρημα τοῦ Ἰορδάνου. πρόδηλον γὰρ ὡς οὐ τόποις ἀψύχοις καὶ ἀναισθήτοις τὴν εὐφροσύνην εὐαγγελίζεται, ἀλλὰ τροπολογεῖ διὰ τῆς ἐρήμου τὴν αὐχμώδη ψυχὴν καὶ ἀκόσμητον, ὥσπερ δὴ καὶ ὁ Δαβὶδ ὅταν λέγῃ· Ἡ ψυχή μου ὡς γῆ ἄνυδρός σοι, καὶ πάλιν· Ἐδίψησεν ἡ ψυχή μου πρὸς τὸν θεὸν τὸν ἰσχυρὸν τὸν ζῶντα. καὶ αὖθις ἐν εὐαγγελίοις ὁ κύριος· Ἐάν τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρός με καὶ πινέτω, καὶ πρὸς τὴν Σαμαρεῖτιν· Πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου διψήσει πάλιν, ὃς δ' ἂν πίῃ ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσει εἰς τὸν αἰῶνα. καὶ ἡ τιμὴ δὲ τοῦ Καρμήλου δίδοται τῇ ψυχῇ τῇ ἐχούσῃ τὴν ὁμοίωσιν πρὸς τὴν ἔρημον, τουτέστιν ἡ διὰ τοῦ πνεύματος χάρις. ἐπειδὴ γὰρ Ἠλίας μὲν ᾤκει τὸν Κάρμηλον

3 cf Zach 3, 3 sqq 12 Isa 35, 1-2 17 Ps 142, 6 18 Ps 41, 3 19 Joh 7, 37 20 Joh 4, 13 23 cf Isa 35, 2

SEYΛ ΠΦGI KMO 1 ἐν ante ὑμῖν add LXX 3 ἐν om Y 4 τε om S 6 σκυθρωπικῆς K 7 εἰκονικοῦ: εἰκονείου S εἰκονίου Φ om Π ὅτι: ὥστε Π 8 δὴ: δεῖ YG δι' S corr S² 10 τὸν ἱερὸν καὶ κάλλιστον om E τὸν ante τῆς om SΛGI 11 τὸ ante λόγιον om Y τὸ ante πρὸς om EOv 13 ἡ ante ἔρημος add Y ἀνθήτω ΦGI ὡς: ὡσεὶ G 15 εὐαγγελίζονται Λ 17 ὁ om Y λέγει G λέγων Π 18 σε post ἐδίψησε (sic) add Λ 19 τὸν ante ἰσχυρὸν om Ev τὸν ἰσχυρὸν om plurimi codd LXX 22 μὴ om Λ διψήσῃ ΠΦGIK² 22-23 εἰς τὸν αἰῶνα: πάλιν Λ 24 τοῦ om Y

(ὀνομαστὸν δὲ τὸ ὄρος ἐγένετο διὰ τὴν τοῦ ἐποικοῦντος ἀρετὴν καὶ ἀοίδιμον) ὁ δέ γε Ἰωάννης ὁ βαπτιστὴς ἐν τῷ πνεύματι Ἠλίου διαλάμπων τὸν Ἰορδάνην ἡγίαζε, διὰ τοῦτο ὁ προφήτης ἐθέσπιζε τὴν τιμὴν τοῦ Καρμήλου τῷ ποταμῷ δοθήσεσθαι. καὶ τὴν δόξαν δὲ τοῦ Λιβάνου ἐκ τῆς παραβολῆς τῶν ὑψηλῶν δένδρων ἐπὶ τὸν ποταμὸν μετήνεγκεν· ὡς γὰρ ἐκεῖνος ὁ Λίβανος ἱκανὴν ἔχει θαύματος ἀφορμὴν αὐτὰ τὰ δένδρα, ἃ φύει καὶ τρέφει, οὕτως ὁ Ἰορδάνης δοξάζεται ἀνθρώπους ἀναγεννῶν καὶ φυτεύων ἐν τῷ τοῦ θεοῦ παραδείσῳ, ὧν κατὰ τὴν ψαλμικὴν φωνὴν ἀνθούντων ἀεὶ καὶ ταῖς ἀρεταῖς κομώντων τὸ μὲν φύλλον οὐκ ἀπορρυήσεται, τὸν δὲ καρπὸν ἐν
596 M. καιρῷ δεξάμενος ὁ θεὸς εὐφρανθήσεται ὡς ἀγαθὸς φυτοκόμος τοῖς ἰδίοις ἔργοις ἐπαγαλλόμενος. ὁ δὲ θεσπέσιος Δαβὶδ καὶ τὴν φωνὴν προφητεύων, ἣν ἐξ οὐρανῶν ὁ πατὴρ ἐπαφῆκε τῷ υἱῷ βαπτιζομένῳ, ἵνα πρὸς τὸ φυσικὸν τῆς θεότητος ἀξίωμα τοὺς ἀκούοντας ὁδηγήσῃ πρὸς τὴν αἰσθητὴν τέως τὴν κατὰ τὸν ἄνθρωπον εὐτέλειαν βλέποντας, ἐνέγραψεν ἐκεῖνο τῇ βίβλῳ τό· Φωνὴ κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων, φωνὴ κυρίου ἐν μεγαλοπρεπείᾳ. ἀλλὰ τὰς μὲν ἐκ τῶν θείων γραφῶν μαρτυρίας μέχρι τούτου παυστέον· χωρήσοι γὰρ ὁ λόγος εἰς ἄπειρον, εἴ τις βουληθῇ τὰ καθέκαστον ἐκλέγων ἑνὶ παραθέσθαι βιβλίῳ.

Ὑμεῖς δὲ πάντες, ὅσοι τῷ δώρῳ τῆς παλιγγενεσίας ἐγκαλλωπίζεσθε καὶ καύχημα φέρετε ἀνακαινισμὸν τὸν σωτήριον, δείξατέ μοι μετὰ τὴν μυστικὴν χάριν τὴν τῶν τρόπων ἐναλλαγὴν καὶ τῆς ἐπὶ τὸ κρεῖττον μετακοσμήσεως τὴν διαφορὰν τῇ καθαρότητι τῆς πολιτείας γνωρίσατε· τῶν μὲν γὰρ ὑποπιπτόντων τοῖς ὀφθαλμοῖς οὐδὲν ἀλλοιοῦται, οἱ

2 cf Luc 1, 17 10 cf Ps 1, 3 18 Ps 28, 3

SEYΛ ΠΦGI KMO 1 ἐπιοικοῦντος Y ἐνοικοῦντος SE 7 δὲ post αὐτὰ add Y 8 ὁ om Y 12 φυτηκόμος ΕΛΠ φυτικόμος Φ 13 ἐπιβαλλόμενος καὶ διὰ τούτων ante ἐπαγαλλόμενος add G 14 ὁ πατὴρ om I 16 ὁδηγούσῃ Φ 17 βλέποντας εὐτέλειαν Y 18 ἐκείνῃ S 20 χωρήσει ΛΙ 21 βουληθείῃ SEYΛ 22 βίβλῳ Π 24 ἐγκαλωπίζεσθε ΠΙ ἐγκαλωπίζεσθαι Φ τὸν post φέρετε add Λ τὸν σωτήριον om Y

δὲ τοῦ σώματος χαρακτῆρες μένουσιν ἀμετάβλητοι καὶ ἡ τῆς ὁρωμένης φύσεως διάπλασις οὐκ ἀμείβεται, χρεία δὲ πάντως τινὸς ἐναργοῦς ἀποδείξεως, δι' ἧς ἐπιγνωσόμεθα τὸν ἀρτίτοκον ἄνθρωπον συμβόλοις τισὶ φανεροῖς τὸν νέον ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ διακρίνοντες. ταῦτα δὲ οἶμαι τυγχάνειν τὰ κατὰ πρόθεσιν τῆς ψυχῆς κινήματα, ἀφ' ὧν ἑαυτὴν χωρίζουσα τῆς παλαιᾶς συνηθείας, νεωτέραν δὲ τέμνουσα τῆς πολιτείας ὁδὸν διδάξει σαφῶς τοὺς γνωρίμους, ὡς ἄλλη τις ἐξ ἄλλης γεγένηται οὐθὲν τῆς παλαιᾶς κακίας ἐφελκομένη γνώρισμα. ἔστι δὲ οὗτος τῆς μεταποιήσεως ὁ τρόπος, ἄν μοι πεισθέντες τὸν λόγον ὡς νόμον φυλάξητε· ἦν ὁ πρὸ τοῦ βαπτίσματος ἄνθρωπος ἀκόλαστος, πλεονέκτης, ἅρπαξ τῶν ἀλλοτρίων, λοίδορος, συκοφάντης καὶ εἴ τι τούτοις ὅμοιον καὶ ἀκόλουθον. γενέσθω νῦν κόσμιος, σώφρων, ἀρκούμενος τοῖς ἰδίοις καὶ ἐκ τούτων τοῖς ἐν πενίᾳ μεταδιδούς, φιλαλήθης, τιμητικός, εὐπροσήγορος, πᾶσαν ἁπλῶς ἐπαινουμένην πρᾶξιν ἀσκῶν· ὡς γὰρ τῷ φωτὶ τὸ σκότος λύεται καὶ ἀφανίζεται τὸ μέλαν ἐπιχρωσθείσης λευκότητος, οὕτω καὶ ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος τοῖς τῆς δικαιοσύνης ἔργοις ἐπικοσμηθεὶς ἀφανίζεται. ὁρᾷς ὅπως καὶ ὁ Ζακχαῖος τῇ μεταβολῇ τοῦ βίου τὸν τελώνην ἀπέκτεινε πρὸς μὲν τοὺς ζημιωθέντας ἀδίκως τετραπλῆν ἐπανάγων τὴν ἀπόδοσιν, ἐμέρισε δὲ τοῖς πτωχοῖς τὰ κατάλοιπα, ἃ πρότερον παρὰ τῶν πτωχῶν θλιβομένων κακῶς ἐθησαύρισεν. εὐαγγελιστὴς ὁ Ματθαῖος, ἄλλος τελώνης, ὁμότεχνος τοῦ Ζακχαίου εὐθέως μετὰ τὴν κλῆσιν ὥσπερ τι προσωπεῖον ἤμειψε τὸν βίον. διώκτης ὁ Παῦλος, ἀλλὰ μετὰ τὴν χάριν ἀπόστολος βαρείας φέρων τὰς ἁλύσεις ὑπὲρ Χριστοῦ εἰς ἀπολογίαν καὶ μετάνοιαν τῶν ἀδίκων δεσμῶν, ἃ παρὰ τοῦ

20 cf Luc 19, 8   24 cf Matth 9, 9   26 cf Act 9, 1 sqq

SEYΛ ΠΦGI KMO 1 δὲ: γὰρ I 1-2 καὶ usque ad ἀμείβεται om Y 2 ἐρωμένης ΠΦGI ἐρρωμένης SE 3 παντὸς ἐναργοῦς τινὸς Y 6 ψυχικῆς K 8 σαφῶς om Λ 9 οὐδὲν v κακίας om v 10 γνωρίσματα O ἔστι usque ad 11 φυλάξητε om Y 14 νῦν: νυνὶ S δὲ Y 15 καὶ om Y 20 καὶ om Y 22 ἐμέριζε v μερίσας YΛKM² 24 ἄλλος: ἀλλ' ὡς SEY 26 ἀμείψας YΛ

νόμου ποτὲ λαβὼν κατὰ τῶν εὐαγγελίων ἐβάσταζε. τοιαύτην προσῆκεν εἶναι τὴν ἀναγέννησιν, οὕτως ἐξαλείφειν τὴν πρὸς τὴν ἁμαρτίαν συνήθειαν, οὕτω πολιτεύεσθαι τοὺς υἱοὺς τοῦ θεοῦ· τέκνα γὰρ ἐκείνου μετὰ τὴν χάριν ἀκούομεν. καὶ διὰ τοῦτο προσῆκεν ἀκριβῶς ἐπισκοπήσασθαι τὰ τοῦ γεννήτορος
597 M. ἡμῶν ἰδιώματα, ἵνα πρὸς ὁμοιότητα τοῦ πατρὸς ἑαυτοὺς μορφοῦντες καὶ σχηματίζοντες γνήσιοι φαινώμεθα παῖδες τοῦ πρὸς τὴν εἰσποίησιν ἡμᾶς τὴν κατὰ χάριν καλέσαντος· φαῦλον γὰρ κατηγόρημα ὁ νόθος καὶ ὑποβολιμαῖς καὶ τὴν πατρικὴν εὐγένειαν ἐπὶ τῶν ἔργων ψευδόμενος. διό μοι δοκεῖ καὶ αὐτὸς ὁ κύριος ἐν εὐαγγελίοις τοὺς τοῦ βίου κανόνας διατάττων ἡμῖν ἐκείνοις χρῆσθαι πρὸς τοὺς μαθητευομένους τοῖς λόγοις· Καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς, προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς καὶ διωκόντων, ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς, ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. υἱοὺς γὰρ τότε γίνεσθαι λέγει, ὅταν τῆς πατρικῆς ἀγαθότητος τὴν ὁμοίωσιν ἐν τῇ πρὸς τοὺς ὁμοφύλους φιλανθρωπίᾳ τοῖς οἰκείοις λογισμοῖς ἐντυπώσωνται.

Διὰ τοῦτο καὶ μετὰ τὸ τῆς υἱοθεσίας ἀξίωμα καὶ ὁ διάβολος ἡμῖν ἐπιβουλεύει σφοδρότερον βασκάνῳ θηκόμενος ὀφθαλμῷ, ὅταν βλέπῃ τοῦ νεογενοῦς ἀνθρώπου τὸ κάλλος σπεύδοντος πρὸς τὴν ἐπουράνιον πολιτείαν, ἀφ' ἧς ἐκεῖνος ἐξέπεσε, καὶ πυρώδεις ἡμῶν ἐπεγείρει τοὺς πειρασμοὺς συλῆσαι σπουδάζων καὶ τὴν δευτέραν ἐπικόσμησιν ὡς τὸν κόσμον τὸν

13 Matth 5, 44-45

SEYΛ ΠΦGI KMO 1 τοῦ εὐαγγελίου Y ἐβάστασε Sv 2 ἐξαλείφει Λ 4 μετὰ: διὰ Y καὶ om Y 5 ἐπισκοπῆσαι I 9 καὶ alt: κατὰ ΠΦM (sed per ras corr M²) om Ov 12 χρήσασθαι YΛG χρῆται I μαθητὰς GI 13 καλῶς usque ad ὑμᾶς: ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν καὶ plurimi codd Matth 5, 44 ὑμᾶς ex ἡμᾶς corr Φ 14 ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς καὶ om plurimi codd Matth 5, 44 καὶ διωκόντων om Π ὑμᾶς ante ὅπως add YΛ et Matth 5, 45 15 ὑμῶν: ἡμῶν I μου Y 17 γενέσθαι Y 18 τοὺς om I ὁμοδούλους Π 20 καὶ μετὰ om SEYΛ 22 νεογνοῦς Π σπεύδοντος: παιδεύοντος Φ 23 πολιτείαν: βασιλείαν Φ

πρότερον. ἀλλ' ὅταν αἰσθώμεθα τῶν ἐκείνου προσβολῶν προσῆκε τὴν ἀποστολικὴν ῥῆσιν ἑαυτοῖς ἐπιλέγειν· Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθημεν, εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν. εἰ δὲ σύμμορφοι τοῦ θανάτου γεγόναμεν νεκρὰ πάντως λοιπὸν ἐν ἡμῖν ἡ ἁμαρτία τῷ σειρομάστῃ διελαθεῖσα τοῦ βαπτίσματος ὡς ὁ πόρνος ἐκεῖνος παρὰ τοῦ ζηλωτοῦ Φινεές. φεῦγε τοίνυν ἀφ' ἡμῶν δυσώνυμε· νεκρὸν γὰρ θέλεις σαλεύειν τὸν πάλαι σοι συνταξάμενον, τὸν ἀπολέσαντα πάλαι πρὸς τὰς ἡδονὰς τὰς αἰσθήσεις. νεκρὸς σωμάτων οὐκ ἐρᾷ, νεκρὸς οὐχ ἁλίσκεται πλούτῳ, νεκρὸς οὐ συκοφαντεῖ, νεκρὸς οὐ ψεύδεται, οὐχ ἁρπάζει τὰ μὴ προσήκοντα, οὐ λοιδορεῖται τοῖς προστυγχάνουσιν. πρὸς ἄλλην μοι ζωὴν ὁ βίος ἐκανονίσθη· ἐπαιδεύθην τῶν ἐγκοσμίων καταφρονεῖν, τὰ γήινα παρατρέχειν καὶ σπεύδειν πρὸς τὰ οὐράνια, καθὼς καὶ Παῦλος διαρρήδην μαρτύρεται, ὅτι κόσμος ἐκείνῳ ἐσταύρωται κἀκεῖνος τῷ κόσμῳ. ταῦτα ψυχῆς ἀληθῶς ἀναγεννηθείσης τὰ ῥήματα, αὗται τοῦ νεοτελοῦς ἀνθρώπου φωναὶ τοῦ μεμνημένου τῆς οἰκείας ὁμολογίας, ἣν ἐν τῇ παραδόσει τοῦ μυστηρίου πρὸς θεὸν ἐποιήσατο πάσης καὶ τιμωρίας καὶ ἡδονῆς ὑπὲρ τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης καταφρονεῖν ὑποσχόμενος.

Ταῦτα μὲν οὖν αὐτάρκως πρὸς τὴν ἱερὰν τῆς ἡμέρας ὑπόθεσιν, ἣν ὁ κυκλωθεὶς ἐνιαυτὸς τεταγμέναις πρὸς ἡμᾶς ἤνεγκε περιόδοις, καλὸν δὲ λοιπὸν τῷ φιλανθρώπῳ τῆς τοσαύτης

2 Rom 6, 3 6 cf Num 25, 8 sqq 14 cf Gal 6, 14

SEYΛ ΠΦGI KMO 1 πρότερον: πρῶτον Y δεύτερον ΛI 3 ἐβαπτίσθημεν pr (post 2 ὅσοι coll Rom 6, 3): ἐβαπτήσθησαν sic Y corr Y[2] Ἰησοῦν post Χριστὸν add plurimi codd Rom 6. 3 4 σύμορφοι I τοῦ θανάτου om Y 5 λοιπὸν post ἁμαρτία transp Λ 6 πόρνος: πονηρὸς Y τοῦ post ζηλωτοῦ transp v 7 σαλεύειν: συλεύειν v om E 8 τὸν πάλαι bis scr E πάλαι om S ὀλέσαντα Λ 9 νεκρὸς ante οὐχ om E 9-10 νεκρὸς ter om Π 13 ἐγκωμίων ΛI 14 καὶ alt om ΛI 15 διαμαρτύρεται E 15 κόσμος: Παῦλος Π 16 ἀναγεννηθείσης om I scr in mg I[2] 18 τῇ om Y 19 τὸν ante θεὸν add Y 22 εἴρηται post ὑπόθεσιν add Y ὁ post κυκλωθεὶς transp E om SYΛ τεταγμέναις post ἡμᾶς transp Π 23 καλὸν usque ad (τοσαύ-)της excisa in M λοιπὸν om Y

δωρεᾶς χορηγῷ προσαναπαῦσαι τὸν λόγον φωνὴν ὀλίγην ὑπὲρ πραγμάτων μεγάλων τὴν ἀμοιβὴν ἀντεισφέροντας· σὺ γὰρ ἀληθῶς ὑπάρχεις δέσποτα καθαρὰ καὶ ἀένναος τῆς
600 M. ἀγαθωσύνης πηγή, ὃς ἀπεστράφης ἡμᾶς δικαίως καὶ ἠλέησας φιλανθρώπως, ἐμίσησας καὶ διηλλάγης, κατηράσω καὶ εὐλόγησας, ἐξώρισας τοῦ παραδείσου καὶ πάλιν ἀνεκαλέσω, ἐξέδυσας τὰ φύλλα τῆς συκῆς τὴν ἀσχήμονα σκέπην καὶ περιέβαλες ἱμάτιον πολυτίμητον, ἤνοιξας τὸ δεσμωτήριον καὶ ἀφῆκας τοὺς κατακεκριμένους, ἐρράντισας ὕδατι καθαρῷ καὶ τῶν ῥύπων ἐκάθαρας. οὐκέτι καλούμενος παρά σου ὁ Ἀδὰμ αἰσχυνθήσεται οὐδὲ παρὰ τοῦ συνειδότος ἐλεγχόμενος ἐγκαλύψεται ὑπὸ τῇ λόχμῃ τοῦ παραδείσου κρυπτόμενος οὔτε μὴν ἡ φλογίνη ῥομφαία κυκλώσει τὸν παράδεισον ἀπρόσιτον τοῖς ἐγγίζουσι ποιοῦσα τὴν εἴσοδον, πάντα δὲ ἡμῖν τοῖς κληρονόμοις τῆς ἁμαρτίας μετεσκευάσθη πρὸς εὐφροσύνην. καὶ βατὸς μὲν ἀνθρώπῳ παράδεισος καὶ οὐρανὸς αὐτός, συνηρμόσθη δὲ εἰς φιλίαν ἡ κτίσις ἡ ἐγκόσμιός τε καὶ ὑπερκόσμιος πάλαι πρὸς ἑαυτὴν στασιάζουσα καὶ ἄνθρωποι τοῖς ἀγγέλοις ἐγενόμεθα σύμφωνοι τὴν αὐτὴν ἐκείνοις εὐσεβοῦντες θεολογίαν.

Διὰ δὴ ταῦτα πάντα τὸν τῆς χαρᾶς ὕμνον ᾄσωμεν τῷ θεῷ, ὃν στόμα τῷ πνεύματι κάτοχον πάλαι προφητικῶς ἐξεβόησεν· Ἀγαλλιάσθω ἡ ψυχή μου ἐπὶ τῷ κυρίῳ· ἐνέδυσε γάρ με ἱμάτιον σωτηρίου καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης περιέβαλέ μοι, ὡς νυμφίῳ περιέθηκέ μοι μίτραν καὶ ὡς νύμφην κατεκόσμησέ

10 cf Gen 3, 8-24 23 Isa 61, 10

SEYΛ ΠΦGI KMO 1 προσαναπαύσειν SE τῷ λόγῳ Λ corr Λ[2] 2 τὴν: εἰς S 3 δεσπότης Λ ἀέννaος SEYΛΠΦGIM (ν primum postea eras M)v 6 ηὐλόγησας v 7 σκέπην: περιβολὴν Π 8 πολύτιμον Ov 9 ἡμᾶς post ἀφῆκας add Φ ἐράντισας EΦGK ἐράντησας Y 10 τὸν ῥυπὸν SΛ ἐκάθηρας EΛI σου: τοῦ θεοῦ SEYΛ ὁ om Λ 10-11 ὁ Ἀδὰμ ante οὐδὲ transp Y 14 πάντα: πᾶν Λ 15 πρὸς: εἰς Y 16 ἀνθρώποις Y 17 φιλίαν: ἀσφαλίαν sic Y 19 ἄγγελοι τοῖς ἀνθρώποις O ἀγγέλοις οἱ ἄνθρωποι v αὐτὴν om SEΠΦGIM (in mg add M[2])Ov 20 ἐκείνων ΠGv 21 διὰ: διὸ Y 22 ὃν: τὸ Y 24 περιέβαλέ μοι om Y et plurimi codd LXX μοι: με ΛI μου MO 25 μοι: με ΛI μου YMO

με κόσμῳ. κοσμήτωρ δὲ πάντως τῆς νύμφης ὁ Χριστὸς ὁ ὢν καὶ πρόων καὶ ἐσόμενος, εὐλογητὸς νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

SEYΛ ΠΦGI KMO 1 κόσμῳ usque ad νύμφης om Λ 2 ἅμα τῷ πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι post εὐλόγητος add Y νῦν καὶ om Λ καὶ ἀεὶ post νῦν add Y 3 τῶν αἰώνων om SEΛOv subscriptio εἰς τὸ βάπτισμα KMO

IN SANCTUM PASCHA

EDIDIT

ERNESTUS GEBHARDT

CONSPECTUS SIGLORUM

(In Sanctum Pascha)

S codex Vaticanus graec. 1907 chartaceus saec. XII
B codex Oxoniensis Bodleianus Baroccianus 199 membranaceus saec. X
D codex Hierosolymitanus Patriarchicus 6 membranaceus saec. IX/X
F codex Parisinus Coislinianus graec. 107 membranaceus saec. XI
Δ codex Parisinus graecus 1175 membranaceus saec. XI
M codex Mediolanensis Ambrosianus C 135 inf. membranaceus saec. XI
K codex Venetus Marcianus graec. 67 membranaceus saec. XI
O codex Monacensis graec. 370 membranaceus saec. X
o codex Monacensis graec. 107 chartaceus saec. XVI (ex Monacensi O descriptus)
v textus vulgatus editionis Mignei

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ
ΛΟΓΟΣ
ΕΙΣ ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΠΑΣΧΑ

652 M. Οἱ πένητες τῶν ἀνθρώπων φιλέορτοι δὲ καὶ προθύμῳ τῇ ψυχῇ καὶ γαύρῳ τῷ σχήματι τὰς πανηγύρεις κατασπαζόμενοι, κἂν οἴκοθεν ἑαυτοῖς μὴ ἐπαρκῶσιν εἰς τὴν σπουδαζομένην φαιδρότητα, παρὰ τῶν οἰκείων καὶ γνωρίμων πᾶσαν πολυτέλειαν συνερανιζόμενοι ἀνενδεεῖς ἑαυτοὺς εἰς τὴν προκειμένην χρείαν παρασκευάζουσιν. ὅπερ δοκῶ μοι πρὸς τὴν παροῦσαν ἡμέραν πάσχειν ἐγώ· οὐδὲν γὰρ ἔχων μεγαλοπρεπὲς ἐν
653 M. ταῖς προκειμέναις εὐφημίαις παρ' ἐμαυτοῦ συντελεῖν πρὸς τὴν ἱερὰν ᾠδήν, ἣν ἀρτίως ᾔσαμεν, καταφεύξομαι. ἐκεῖθεν δὲ ταῖς ἀφορμαῖς χρησάμενος ἀποτίσω τὸ χρέος τῇ γραφικῇ λέξει προσυφήνας καὶ τὰ ἐμά, εἴ τινα ἄρα καὶ τυγχάνει παρὰ τῷ πένητι δούλῳ τῆς εἰς τὸν δεσπότην εὐχαριστίας ἐγκώμια. ἔλεγε τοίνυν ἀρτίως ὁ Δαβὶδ καὶ ἡμεῖς μετ' ἐκείνου· Αἰνεῖτε τὸν κύριον πάντα τὰ ἔθνη, ἐπαινέσατε αὐτὸν πάντες οἱ λαοί. πάντα τὸν ἐξ Ἀδὰμ ἄνθρωπον πρὸς τὸν ὕμνον καλεῖ μηδένα

16 Ps 116, 1

Titulus: Γρηγορίου ἐπισκόπου Νύσσης: τοῦ αὐτοῦ SKO τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν γρηγορίου ἐπισκόπου νύσσης (νύσης BD)BDF τοῦ αὐτοῦ γρηγορίου ἐπισκόπου νύσης Δ om v λόγος om SΔKOv post λόγος add β' F τὸ ἅγιον πάσχα: τὴν ἀνάστασιν λόγος τρίτος K post ἅγιον verba καὶ σεβάσμιον add D post πάσχα verba ἐλέχθη δὲ τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ κυριακῇ add D καὶ περὶ τῆς μελλούσης καὶ κοινῆς ἀναστάσεως add F καὶ περὶ τῆς ἀναστάσεως. ἐλέχθη τῇ μεγάλῃ κυριακῇ (λόγος γ' add Δ) add ΔOv in mg λόγος πή S λόγος ιδ' KO

SBDF ΔKO 4 δὲ: τε v 6 οἴκοθεν: ὄπισθεν D om ΔKOv add in mg O^2 7 πᾶσαις sic F 7-8 παντέλειαν D 8 ἐρανιζόμενοι FΔKOv 9 μοι om ΔOv add O^2 12 καταφεύξωμεν F 13 χρέως DΔ 14 ἄρα: ἄλλα F τυγχάνει om SBDF 16 ἔλεγον Δ λέγει ut vid K^2 17 ἐπαινεσάτωσαν pars codd LXX

καταλιμπάνων ἔξω τῆς κλήσεως, ἀλλὰ τοὺς ἑσπερίους, τοὺς ἑῴους, τοὺς παρ' ἑκάτερα, εἴ τις τῆς ἄρκτου γείτων καὶ τῆς μεσημβρίας ἔνοικος, ὁμοῦ πάντας δημαγωγεῖ τῷ ψαλμῷ. καὶ ἀλλαχοῦ μὲν ἀπὸ μέρους τισὶ τῶν ἀνθρώπων προσδιαλέγεται ἢ τοὺς ὁσίους καλῶν ἢ τοὺς παῖδας πρὸς ὕμνον ἐγείρων, ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος ἔθνη καὶ λαοὺς τῷ ψαλτηρίῳ συνάγει. ὅταν γὰρ κατὰ τὸν ἀπόστολον παρέλθῃ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου, βασιλεὺς δὲ καὶ θεὸς ἐπιφανῇ πᾶσιν Χριστὸς πᾶσαν ψυχὴν ἄπιστον πληροφορήσας καὶ γλῶσσαν βλάσφημον χαλινώσας, στήσῃ δὲ Ἑλλήνων τὴν ματαιότητα καὶ Ἰουδαίων τὴν πλάνην καὶ τῶν αἱρέσεων τὴν ἀδάμαστον γλωσσαλγίαν, τότε δή, τότε πάντα τὰ ἔθνη καὶ οἱ ἀπ' αἰῶνος λαοὶ ὑποκύψαντες ἄμαχον τὴν προσκύνησιν ἀναπέμψουσι καὶ θαυμαστή τις ἔσται συμφωνία δοξολογίας τῶν μὲν ὁσίων συνήθως ὑμνούντων τῶν δὲ ἀσεβῶν ἐξ ἀνάγκης ἱκετευόντων· καὶ τότε ἀληθῶς ὁ ἐπινίκιος ὕμνος συμφώνως παρὰ πάντων ᾀσθήσεται καὶ τῶν κρατηθέντων καὶ τῶν νικησάντων· τότε καὶ ὁ τῆς ταραχῆς ὑπαίτιος, ὁ τὴν τοῦ δεσπότου φαντασθεὶς ἀξίαν μαστιγίας οἰκέτης ὀφθήσεται πᾶσι παρ' ἀγγέλων πρὸς τὴν τιμωρίαν συρόμενος καὶ πάντες οἱ τῆς ἐκείνου κακίας ὑπηρέται καὶ συνεργοὶ ταῖς πρεπούσαις κολάσεσι καὶ δικαίαις ὑποβληθήσονται, εἷς δὲ φανήσεται βασιλεὺς καὶ κριτὴς κοινὸς δεσπότης παρὰ πάντων ὁμολογούμενος, ἡσυχία δὲ ἔσται κατεσταλμένη, ὥσπερ ὅταν ἄρχοντος ἐπὶ βήματος καθημένου ὁ μὲν κῆρυξ ὑποσημαίνῃ τὴν σιωπήν, οἱ λαοὶ δὲ καὶ ὄψιν καὶ ἀκοὴν συντείναντες τὴν τῆς δημηγορίας ἀκρόασιν

5 cf Ps 149, 1 Ps 8, 3   7 cf I Cor 7, 31

SBDF ΔM (inc 14: τῶν)**KO** (**o** ab 16 ἀληθῶς usque ad p 248, 7 οὐρανῶν)   2 τῆς (post τις): τοῦ S om v   3 πάντα F   4 τοὺς ἀνθρώπους F   4-5 διαλέγεται SBDF   5 τὸν ante ὕμνον add K   6 ἐπεὶ DΔ   7 παρελύθη DΔv   8 ἀναμφισβήτως post θεὸς add SBDF   ἐπεφάνη v   9 πληρώσας D   βλάσφημον: ἄπιστον SB   14 δοξολογίας om SB   καὶ post ὁσίων add F   22 δίκαις MKov δικαῖς Δ   δὲ om Δ   23 ἡσυχίας F   25 ὑποσημήνῃ SBDF   τῷ πλήθει ante τὴν add SBDF

ἀναμένωσιν. διὰ τοῦτο Αἰνεῖτε τὸν κύριον πάντα τὰ ἔθνη, ἐπαινέσατε αὐτὸν πάντες οἱ λαοί. αἰνέσατε ὡς δυνατόν, ἐπαινέσατε ὡς φιλάνθρωπον, ὅτι πεσόντας καὶ νεκροὺς ὄντας αὖθις ἐζωοποίησε καὶ τὸ πονέσαν σκεῦος ἀνενεώσατο πάλιν καὶ τὴν ἐν τοῖς τάφοις τῶν λειψάνων ἀηδίαν εἰς ζῷον ἄφθαρτον φιλανθρώπως ἐμόρφωσε καὶ ψυχὴν τὴν πρὸ [τεσσάρων] χιλιάδων ἐτῶν καταλιποῦσαν τὸ σῶμα ὡς ἐκ μακρᾶς ἀποδημίας εἰς <τὴν> ἰδίαν οἰκίαν ἐπανήγαγεν οὐδὲν ἀπὸ χρόνου καὶ λήθης ξενιζομένην πρὸς τὸ ἴδιον ὄργανον, ἀλλὰ θᾶττον ἐπ' αὐτὸ χωροῦσαν ἢ ὄρνις ἐπὶ τὴν καλιὰν τὴν οἰκείαν καθίπταται.

Εἴπωμεν γὰρ τὰ οἰκεῖα τῆς ἑορτῆς, ἵνα ἀκολούθως καὶ
656 M. προσφυῶς τοῖς πράγμασιν ἑορτάσωμεν· τὸ γὰρ ἀνοίκειον καὶ ἀλλότριον πρὸς τῷ μηδὲν ὠφελεῖν ἄτακτόν ἐστι καὶ ἀλλόκοτον οὐκ ἐν τοῖς περὶ θρησκείας καὶ εὐσεβείας λόγοις μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἔξωθεν καὶ τῆς τοῦ κόσμου σοφίας. τίς γὰρ οὕτως ἀνόητος καὶ ὑπεργέλοιος ῥήτωρ, ὡς κληθεὶς εἰς φαιδρότητα γάμου ἀποστῆναι μὲν τῶν ἁρμοδίων λόγων καὶ γλαφυρῶν συνευπαθούντων ταῖς τῆς πανηγύρεως χάρισι, γοερὰ δὲ μέλη θρηνεῖν καὶ τὰ ἐκ τραγῳδίας κακὰ τῶν παστάδων κατολοφύρεσθαι, ἢ τὸ ἔμπαλιν ἐπιταχθεὶς ἑνὶ τῶν τετελευτηκότων τὰ νενομισμένα τελεῖν ἐπιλαθέσθαι μὲν τοῦ πάθους, φαιδρύνεσθαι δὲ πρὸς τὸν κατηφείας γέμοντα σύλλογον; εἰ δὲ ἐν τοῖς ἐγκοσμίοις καλὸν ἡ τάξις καὶ ἐπιστήμη, πολλῷ δήπου πλέον ἐν τοῖς μεγάλοις καὶ οὐρανίοις ἁρμοδιώτερον.

Χριστὸς τοίνυν ἀνέστη σήμερον ὁ θεός, ὁ ἀπαθής, ὁ

1 Ps 116, 1   11 sqq cf Aristot rhet 3, 7 1408a 10 sqq   20 cf e.g. Soph Antig 1207

SBDF ΔMKO(o)   2 vid 245, 17   4 αὖθις post 3 πεσόντας transp SB   πονῆσαν ΔMKov   πάλιν del M[2] ante ἀνενεώσατο transp SBDF   6 τεσσάρων delevi cf 251, 23   7 ἐτῶν χιλιάδων S   καταλειποῦσαν sic F   8 τὴν addidi   10 αὐτῷ DF   καθῆπται BDF   11 εἴπομεν BD   τὰ om F   οἰκείαν F   13 τῷ: τὸ BDFΔM   14 ἀλόκοτον BF   15 μόνον om ΔMKov   16 ὡς: ὃς SBDF   17 γάμων in mg M[2]   21 τελευτηκότων DFΔ   μὲν: δὲ S   23 εἰ: οἱ D   ἐγκωμίοις D   24 δήπου: δὴ SBDF   26 ἀνέστησαν o sed postea corr

ἀθάνατος (καὶ μικρὸν ἐπίσχες ὁ ἐθνικὸς παρεὶς τὸν προπετῆ γέλωτα, μέχρις ἂν πάντων ἀκούσῃς), οὐ πρὸς ἀνάγκην παθὼν οὐδὲ τὴν ἐξ οὐρανῶν κάθοδον βιασθεὶς οὐδὲ τὴν ἀνάστασιν ὡς ἀπροσδόκητον εὐεργεσίαν παρ' ἐλπίδας εὑρών, ἀλλ' εἰδὼς πάντων τῶν πραγμάτων τὸ τέλος καὶ οὕτω τὴν ἀρχὴν ποιησάμενος. ἔχων ἐν ὀφθαλμοῖς τῆς θεότητος τῶν προκειμένων τὴν γνῶσιν καὶ πρὶν ἐξ οὐρανῶν κατελθεῖν βλέπων καὶ τῶν ἐθνῶν τὴν ταραχὴν καὶ τοῦ Ἰσραὴλ τὴν σκληρότητα καὶ Πιλάτον προκαθήμενον καὶ Καϊάφαν ἑαυτῷ τὴν ἐσθῆτα περισπαράσσοντα καὶ τὸν στασιώδη δῆμον φλεγμαίνοντα καὶ Ἰούδαν προδιδόντα καὶ Πέτρον ὑπερμαχόμενον καὶ μετ' ὀλίγον ἑαυτὸν τῇ ἀναστάσει εἰς δόξαν ἀφθαρσίας μεταμορφούμενον καὶ πᾶν τὸ μέλλον ἔχων ὑπογεγραμμένον τῇ γνώσει οὐκ ἀνεβάλετο τὴν εἰς τὸν ἄνθρωπον χάριν οὐδὲ ὑπερέθετο τὴν οἰκονομίαν, ἀλλ' ὥσπερ οἱ τὸν ἀσθενῆ παρὰ χαράδρας συρόμενον βλέποντες εἰδότες, ὡς ἔστι καὶ τῷ βορβόρῳ τοῦ χειμάρρου ἐνειληθῆναι καὶ τῆς πληγῆς ἀνασχέσθαι τῶν λίθων τῶν συνωθουμένων παρὰ τοῦ ὕδατος, ὅμως διὰ τὸ συμπαθὲς τὸ περὶ τὸν κινδυνεύοντα οὐκ ὀκνοῦσι τὴν εἴσοδον, οὕτω καὶ ὁ φιλάνθρωπος ἡμῶν σωτὴρ ἐθελοντὴς ὑβριστικὰ καὶ ἄτιμα κατεδέξατο, ἵνα τὸν ἐξ ἀπάτης ἀπολλύμενον σώσῃ. κατῆλθεν εἰς τὸν βίον, ἐπειδὴ προῄδει καὶ τὴν ἄνοδον ἔνδοξον, ἀποθανεῖν τῷ ἀνθρωπίνῳ ἑαυτοῦ συνεχώρησεν, ἐπειδὴ καὶ τὴν ἔγερσιν προεγίνωσκεν· οὐ γὰρ ὡς εἷς τῶν κοινῶν ἀνθρώπων ῥιψοκινδύνως ἐτόλμα τῇ ἀδηλίᾳ τοῦ μέλλοντος ἐπιτρέπων τὴν ἔκβασιν, ἀλλ' ὡς θεὸς ᾠκονόμει τὸ προκείμενον ἐπὶ ῥητῷ καὶ ἐγνωσμένῳ τῷ τέλει.

9 cf Matth 26, 65

SBDF ΔΜΚΟ(o) 1 παρεὶς: ἂν παρῇς BDF 4 πῶς γάρ, ὃς πᾶν τὸ μέλλον πρὸ τῆς πείρας ἐβόα post εὑρών add SBDF 6 ἐν om DF 8 ταραχὴν: ἀρχὴν SBDF τοῦ Ἰσραὴλ: τῶν Ἰουδαίων SBDF τοῦ om O 9 αὐτῷ v 10 δῆμον: λαὸν SB 11 προδιδοῦντα D 14 ἀνεβάλλετο BDF χάριν: γνῶσιν SBDF 15 χαράδρα F 16 τῷ om ΔOv 17 χειμάρου S 18 παρὰ: διὰ SB τὸ om S 19 συμπαθὲς ante οὐκ transp S 20 ἐθελοντὶ B 22 ἔδοξον O corr O^2 23 ἑαυτὸν ΔΜΚΟv 25 τὴν ἀδηλίαν BF τινὰ δηλίαν D 26 οἰκονομεῖ BDF 27 τῷ om SBDF

Αὕτη τοίνυν ἡ ἡμέρα, ἣν ἐποίησεν ὁ κύριος, ἀγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν αὐτῇ· μὴ μέθαις καὶ κώμοις, μὴ χοροῖς καὶ παροινίαις, ἀλλὰ ταῖς θεοειδέσιν ἐννοίαις. σήμερον ἅπασαν τὴν οἰκουμένην ἔστιν ἰδεῖν ὡς μίαν οἰκίαν εἰς συμφω-
657 M. νίαν ἑνὸς † πράγματος συναχθεῖσαν καὶ παντὸς ἀμελήσασαν τοῦ κατὰ συνήθειαν πράγματος, μετασκευασθεῖσαν δὲ ἑνὶ συνθήματι εἰς τὴν σπουδὴν τῆς εὐχῆς. αἱ λεωφόροι τοὺς ὁδοιπόρους οὐκ ἔχουσιν, ἡ θάλασσα σήμερον ναυτῶν καὶ πλωτήρων ἔρημος, ὁ γεωργὸς τὴν σκαπάνην καὶ τὸ ἄροτρον ῥίψας εἰς τὸ τοῦ ἑορτάζοντος σχῆμα ἐκαλλωπίσατο, αἱ καπηλεῖαι τῆς ἐμπορίας σχολάζουσιν, αἱ ὀχλήσεις ἐλύθησαν ὡς χειμὼν ἐπιφανέντος ἔαρος, θόρυβοι καὶ ταραχαὶ καὶ ζάλαι τοῦ βίου τῇ εἰρήνῃ τῆς ἑορτῆς ὑπεξέστησαν, ὁ πένης ὡς πλούσιος καλλωπίζεται, ὁ πλούσιος τῆς συνηθείας περιφανέστερος δείκνυται, ὁ πρεσβύτης ὡς νέος τρέχει πρὸς τὴν μετουσίαν τῆς εὐφροσύνης, ὁ ἀσθενὴς καὶ τὴν νόσον βιάζεται, τὸ παιδίον τῇ ἐξαλλαγῇ τῆς ἐσθῆτος αἰσθητῶς ἑορτάζει, ἐπειδὴ νοητῶς οὐδέπω δύναται, ἡ παρθένος ὑπεργάνυται τὴν ψυχήν, ὅτι τῆς ἰδίας ἐλπίδος λαμπρὰν καὶ οὕτω τιμωμένην τὴν ὑπόμνησιν βλέπει, ἡ ἔγγαμος ὅλῳ τῷ πληρώματι τῆς οἰκίας ἑορτάζουσα χαίρει· νῦν γὰρ αὐτῇ καὶ ὁ σύνοικος καὶ οἱ παῖδες καὶ οἱ οἰκέται καὶ πάντες ἐφέστιοι ἀγάλλονται. καὶ ὥσπερ τὸ σμῆνος τῶν μελισσῶν τὸ νέον καὶ ἀρτίτοκον πρῶτον τῆς καταδύσεως ἢ τῶν καλαθίσκων πρὸς τὸν ἀέρα καὶ τὸ φῶς ἐξιπτάμενον ἄθρουν ὁμοῦ καὶ συνημμένον

1 Ps 117, 24

SBDF ΔΜΚΟ 1 τοίνυν non ex LXX 3 παροινίας F καὶ post ἀλλὰ add S θεοδέσιν F 4 πᾶσαν SBDF 5 πράγματος vix sanum: fort ᾄσματος (cf 246, 16) vel χοροῦ (Jaeger) vel τάγματος (Hörner) συγχυθεῖσαν ΔΜΚΟv καὶ παντὸς ἀμελήσασαν om ΔΜΚΟv 8 ὁδοιποιοὺς F ἡ om ΔΜΚΟv 9 ἔρημος: ἕτοιμος F ὁ om ΔΜΚΟv 13 τὴν εἰρήνην SBDF corr S^2 17 αἰσθητῶς om SBDF 18-19 ὑπεργάννυται SBDFΔΚΟv 19 λαμπρὰν: λαμβάνεται B^2 21 αὐτὴ v 22 ὑφέστιοι B 23 ἀγάλλονται om SBDF ἐφέστιοι post μελισσῶν add F 25 συνηγμένον ΔΜΚΟv in ras corr M^2

ἐνὶ κλάδῳ δένδρου προσπλάσσεται, οὕτως ἐπὶ ταύτης τῆς ἑορτῆς ὁλόκληρα τὰ γένη πρὸς τὰς ἑστίας συντρέχει. καὶ ἀληθῶς τῇ μιμήσει πρὸς τὴν μέλλουσαν ἡμέραν ἡ παροῦσα καλῶς ἀναφέρεται· ἀθροιστικαὶ γὰρ ἀνθρώπων ἀμφότεραι, ἐκείνη τῶν καθόλου, αὕτη τῶν ἐπὶ μέρους. ἵνα δὲ τὸ ἀληθέστερον εἴπωμεν, ὅσον εἰς φαιδρότητα φέρει καὶ εὐθυμίαν, αὕτη τῆς προσδοκωμένης χαριεστέρα, ἐπειδὴ τότε μὲν ἐπάναγκες καὶ τοὺς ὀδυρομένους ὁρᾶσθαι, ὧν αἱ ἁμαρτίαι ἀποκαλύπτονται, νῦν δὲ ἀνεπίδεκτος τῶν σκυθρωπῶν ἐστιν ἡ εὐπάθεια· ὅ τε γὰρ δίκαιος εὐφραίνεται καὶ ὁ τὸ συνειδὸς μὴ καθαρεύων ἀναμένει τὴν ἐκ τῆς μετανοίας διόρθωσιν καὶ πᾶσα λύπη ἐπὶ τῆς παρούσης ἡμέρας κοιμίζεται, οὐδεὶς δὲ οὕτω κατώδυνος, ὡς ἄνεσιν μὴ εὑρέσθαι τῇ μεγαλοπρεπείᾳ τῆς ἑορτῆς. νῦν ὁ δεσμώτης λύεται, ὁ χρεώστης ἀφίεται, ὁ δοῦλος ἐλευθεροῦται τῷ ἀγαθῷ καὶ φιλανθρώπῳ τῆς ἐκκλησίας κηρύγματι οὐ ῥαπιζόμενος ἀσχημόνως κατὰ τῆς παρειᾶς καὶ πληγῇ τῆς πληγῆς ἀφιέμενος οὐδὲ ὥσπερ ἐν πομπῇ τῷ δήμῳ δεικνύμενος ἐφ' ὑψηλῷ βήματι, ὕβριν δὲ ἔχων καὶ ἐρυθριασμὸν τὴν ἀρχὴν τῆς ἐλευθερίας, ἀλλ' οὕτω κοσμίως ἀφιέμενος ὡς γινώσκεται. εὐεργετεῖται καὶ ὁ μένων ἐπὶ τῆς δουλείας ἔτι· εἰ γὰρ καὶ πολλὰ καὶ βαρέα τὰ ἁμαρτήματα παραίτησιν ὑπερβαίνοντα καὶ συγγνώμην, αἰδούμενος ὁ δεσπότης τὸ τῆς ἡμέρας γαληνὸν καὶ φιλάνθρωπον δέχεται τὸν ἀπερριμμένον καὶ ἐν τοῖς ἀτίμοις ὁρώμενον ὡς ὁ Φαραὼ τὸν οἰνοχόον ἐκ τοῦ δεσμωτηρίου· οἶδε γάρ, ὡς κατὰ τὴν προθεσμίαν τῆς ἀναστάσεως, ἧς καθ' ὁμοιότητα τὴν παροῦσαν τιμῶμεν, χρήζει καὶ αὐτὸς τῆς ἀνεξικακίας καὶ τῆς ἀγαθότητος τοῦ δεσπότου καὶ δανείζων ἐνταῦθα τὸν ἔλεον προσδοκᾷ

25 cf Gen 40, 20-21

SBDF ΔΜΚΟ 1 κλάδον F κλάδει B καὶ post οὕτως add SBDF 2 ἑστίας: αἰτίας D 5 τῶν (post ἐκείνη): τοῦ B μέροις Δ 7 προδοκωμένης B 10 ὁ (ante τὸ) sscr M² 12 ἡ ante λύπη add v 13 εὑρᾶσθαι BDFK 14 ὁ χρεώστης ἀφίεται om Δ 15 ἠλευθεροῦται D 17 ἐν πομπῇ: ἐμποπῇ F 18 οὐδὲ ante ὕβριν add F δὲ om SF 19 ἀπαρχὴν SB 24 τὸν: τὸ F ἀπερριμένον D ἀπεριμμένον F

τὴν ἀπόδοσιν ἐν καιρῷ. ἠκούσατε οἱ δεσπόται, φυλάξατε τὸν λόγον ὡς ἀγαθόν, μὴ διαβάλητέ με παρὰ τοῖς δούλοις ὡς ψευδῶς τὴν ἡμέραν ἐγκωμιάζοντα, ἀφέλετε τὴν λύπην
660 M. τῶν θλιβομένων ψυχῶν ὡς ὁ κύριος τῶν σωμάτων τὴν νέκρωσιν, μεταμορφώσατε τοὺς ἀτίμους εἰς ἐπιτιμίαν, τοὺς θλιβομένους εἰς χαράν, τοὺς ἀπαρρησιάστους εἰς παρρησίαν, ἐξαγάγετε τῆς γωνίας τοὺς ῥιφέντας ὡς τάφων, ἐπανθησάτω τὸ τῆς ἑορτῆς κάλλος ὡς ἄνθος τοῖς πᾶσιν. εἰ γὰρ βασιλέως ἀνθρώπου γενέθλιος ἡμέρα ἀνοίγει δεσμωτήριον ἢ ἐπινίκιος ἑορτή, Χριστὸς ἀναστὰς οὐκ ἀφήσει τοὺς τεθλιμμένους; οἱ πτωχοὶ τὴν ὑμετέραν τροφὸν ἀσπάσασθε, οἱ διερρυηκότες καὶ λελωβημένοι τὰ σώματα τὴν ἰωμένην ὑμῶν τὰς συμφοράς· διὰ γὰρ τὴν ἀπὸ τῆς ἀναστάσεως ἐλπίδα καὶ ἀρετὴ σπουδάζεται καὶ κακία μισεῖται, ἐπεὶ ἀναστάσεως ἀνῃρημένης εἷς παρὰ πᾶσι κρατῶν εὑρεθήσεται λόγος· Φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν.

Πρὸς ταύτην βλέπων ὁ ἀπόστολος τὴν ἡμέραν τῆς ζωῆς τῆς ἐπικαίρου καταφρονεῖ, ἐπιθυμεῖ δὲ τῆς μελλούσης, ἐξευτελίζων δὲ τὰ ὁρώμενά φησιν· Εἰ ἐπὶ τῇ ζωῇ ταύτῃ ἠλπικότες ἐσμέν, ἐλεεινότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμέν. διὰ ταύτην τὴν ἡμέραν κληρονόμοι θεοῦ ἄνθρωποι καὶ συγκληρονόμοι Χριστοῦ. διὰ ταύτην τὴν ἡμέραν, ὅπερ οἱ σαρκοβόροι ὄρνιθες ἔφαγον πρὸ χιλίων ἐνιαυτῶν μέρος τοῦ σώματος, εὑρεθήσεται μὴ λεῖπον, καὶ ὅπερ κήτη καὶ κύνες καὶ τὰ ἐνάλια ζῷα κατεβοσκήθησαν, ἐγειρομένῳ τῷ ἀνθρώπῳ συναναστήσεται, καὶ ὅπερ διέφλεξε πῦρ καὶ σκώληξ ἐν τάφοις κατεδαπάνησε καὶ ἁπλῶς πάντα τὰ σώματα, ὅσα μετὰ τὴν γένεσιν ἠφάνισεν ἡ φθορά, ἀνελλιπῆ καὶ ἀκέραια ἀναδοθήσεται

15 I Cor 15, 32 19 I Cor 15, 19

SBDF ΔΜΚΟ 2 παρὰ: περὶ F 7 τάφον S 8 τὸ om DF γὰρ om SBDF 9 ἡμέρα om SBDF ἢ: ἡ v 10 ἑορτή: ἡμέρα ΔOv χριστοῦ F ἀναστὰς om F χριστοῦ ἀναστάντος in mg M² 14-15 εἷς—εὑρεθήσεται om B εἷς—λόγος om S 18 ἐπικήρου FM² 19 ἐπὶ: ἐν I Cor 15, 19 ἐν Χριστῷ post ταύτῃ add I Cor 15, 19 20 ἐλπικότες F μόνον post ἐσμέν add I Cor 15,19 21 καὶ iterat O 23 μέρος om B 25 ἐν ἁλὶ D 26 τάφῳ F 28 ἠφάνισεν: κατεδαπάνησεν SBDF δοθήσεται ΔΜΚΟv

ἐκ τῆς γῆς καί, ὡς Παῦλος διδάσκει, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ τελεσθήσεται ἡ ἀνάστασις (ῥιπὴ δὲ ὀφθαλμοῦ ἐπίμυσις βλεφάρων ἐστί)· καὶ τούτου τοῦ τάχους οὐκ ἂν ἕτερον ὀξύτερον γένοιτο. σὺ δὲ ἀνθρωπικῶς καὶ κατὰ τὴν δύναμιν τὴν σαυτοῦ λογιζόμενος πόσα διαστήματα χρόνων διαγράφεις ἐν τῇ ψυχῇ σου; πρῶτον, ἵνα τὰ διασαπέντα τῶν ὀστέων καὶ γεωθέντα εἰς τὴν σκληρότητα καὶ λειότητα συμπαγῇ, ἑνωθέντα δὲ ἐκ τῆς θρύψεως πάλιν εἰς ῥυθμὸν ἁρμονίας καὶ τὴν φυσικὴν συνέλθῃ συνάφειαν· εἶτα ἐπινοεῖς τὴν τῶν σαρκῶν περίπλασιν καὶ νεύρων ἀποτεταμένας συνδέσεις καὶ φλεβῶν καὶ ἀρτηριῶν λεπτοὺς ὀχετοὺς ὑφηπλωμένους τῷ δέρματι, ψυχῶν δὲ ἀμύθητον καὶ ἀναρίθμητον πλῆθος ἔκ τινων οἰκήσεων ἀπορρήτων κινούμενον, γνωρίζουσαν δὲ ἑκάστην ὡς ἱμάτιον ἐξαίρετον τὸ ἴδιον σῶμα καὶ τούτῳ πάλιν ἐνοικοῦσαν ὀξέως, ἀπλανῆ δὲ ἔχουσαν τὴν διάκρισιν κατὰ πλήθους τοσούτου ὁμοφύλων πνευμάτων. ἐννόησον γὰρ τὰς ἀπὸ Ἀδὰμ ψυχὰς καὶ τὰ ἀπ' ἐκείνου σώματα πλῆθος τοσούτων οἰκιῶν λυθεισῶν καὶ οἰκοδεσποτῶν ἐκ μακρᾶς τῆς ἀποδημίας ὑποστρεφόντων, πάντα δὲ παραδόξως τελούμενα· οὔτε γὰρ ἡ οἰκία ἀνακτιζομένη βραδύνει οὔτε ὁ ἔνοικος πλανᾶται καὶ θυραυλεῖ ζητῶν, ποῦ τὰ ἴδια καὶ
661 M. ἐξαίρετα, εὐθὺς δὲ ἐπ' αὐτὴν χωρεῖ ὡσεὶ περιστερὰ πρὸς τὸν ἴδιον πύργον, κἂν πολλοὶ καὶ συνεχεῖς περὶ τὸν αὐτὸν τόπον ὦσι δι' ὁμοίων σχημάτων ἐκλάμποντες. πόθεν πάλιν ἡ ἀνάμνησις καὶ ὁ ἀναλογισμὸς τοῦ προτέρου βίου καὶ ἑκάστης πράξεως ἔννοια οὕτως ὀξέως συναπαρτιζομένη τῷ

1 cf I Cor 15, 52

SBFD ΔΜΚΟ 1 ῥοπῇ v cf part codd I Cor 15, 52 2 ῥοπὴ v δὲ om D 4 σὺ δὲ: οὐδὲ ΔMOv καὶ om ΔMKOv 5 γράφεις χρόνων SB 7 συμπαγῆναι F 12 καὶ ἀναρίθμητον om D 13 ἀπορρήτων οἰκήσεων ΔMKOv οἰκήσεων del et κινουμένων sscr M^2 in mg ἐξερχομένων M^2 κινούμενον om ΔMKOv 14 ἑκάστῳ B 15 οἰκοῦσαν SB 16 πνευμάτων: πατέρων B ἀνθρώπων S σωμάτων in mg M^2 20 ἡ om ΔMKOv 21 που ξητῶν SBD ποῦ om F τὰ post καὶ add SBD 23 καὶ συνεχεῖς: κανσβυχεις sic Δ

ζῴῳ πρὸ τοσούτων αἰώνων διαλυθέντι; καίτοιγε καὶ ἐξ ὕπνου ἄνθρωπος ἀνεγερθεὶς βαρυτέρου ἐπ' ὀλίγον ἀγνοεῖ, ὅστις ἐστὶ καὶ ὅπου διάγει, καὶ τῶν συνήθων ἐπιλανθάνεται, μέχρις ἂν ἡ ἐγρήγορσις τὴν νάρκην ἀποσκεδάσασα πάλιν τὸ μνημονικὸν καὶ ἐνεργὲς ἀναζωπυρήσῃ.

Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα τοὺς λογισμοὺς τῶν πολλῶν ὑποτρέχοντα θαύματος ὑπερβάλλοντος πληροῖ τὴν διάνοιαν, συνεισάγει δὲ τὴν ἀπιστίαν τῷ θαύματι· ἐπειδὴ γὰρ ὁ νοῦς οὐχ εὑρίσκει τῶν ἀπορουμένων καὶ ζητουμένων τὴν λύσιν οὐδὲ δύναται τὴν ἑαυτοῦ πολυπραγμοσύνην εὑρέσει καὶ καταλήψει προσαναπαῦσαι, χωρεῖ πρὸς ἀπιστίαν λοιπὸν ἐν τῇ ἀσθενείᾳ τῶν ἰδίων λογισμῶν ἐκβάλλων καὶ ἀθετῶν τὴν τῶν πραγμάτων ἀλήθειαν. μᾶλλον δὲ ἐπειδὴ ὁδῷ προβαίνων ὁ λόγος πρὸς τὸ συνεχῶς λαλούμενον ἀφίκετο ζήτημα καὶ τῆς παρούσης ἑορτῆς ἡ ὑπόθεσις οἰκεία καὶ συγγενής, φέρε μικρὸν εἰς ἀρχὴν πρέπουσαν ἀναγαγόντες τὸ προκείμενον πληροφορίαν ἐμποιῆσαι πειραθῶμεν τοῖς πρὸς τὰ φανερὰ κακῶς ἀμφιβάλλουσιν.

Ὁ τῶν ὅλων δημιουργὸς θελήσας κτίσαι τὸν ἄνθρωπον οὐχ ὡς εὐκαταφρόνητον ζῷον ἀλλ' ὡς τιμιώτερον πάντων εἰς τὸ εἶναι παρήγαγε καὶ τῆς ὑπ' οὐρανὸν κτίσεως ἀνέδειξε βασιλέα. τοῦτο δὲ προελόμενος καὶ τοιοῦτον ἀπαρτίσας σοφὸν καὶ θεοειδῆ καὶ πολλῇ κατακοσμήσας τῇ χάριτι ἆρα μετὰ γνώμης τοιαύτης εἰς τὸ εἶναι παρήγαγεν, ἵνα γεννηθεὶς φθαρῇ καὶ τελείαν ὑποστῇ τὴν ἀπώλειαν; ἀλλὰ μάταιος ὁ σκοπὸς καὶ σφόδρα γε ἀνάξιον τὴν τοιαύτην ἔννοιαν εἰς θεὸν ἀναφέρειν· παιδίοις γὰρ οὕτως ἀπεικάζεται

19-21 cf De opif hom 136 C

SBDF ΔΜΚΟ 1 πρὸ: πρὸς D 3 ὅπου Δ: ὅποι cett v διάγει: καὶ ἄγει D 6 λογισμούς: πολλούς S 6-7 ἀποτρέχοντα B 8 συνάγει F 10 εὑρήσει DΔMKOv corr M^2 καὶ om F 11 καταλύσει ΔMKOv (corr M^2) 12 ἀθετῶν: ἀσθενῶν D 15 ἡ om ΔMKOv (add M^2) 16 ἀνάγοντες D 21 παρήγαγον Δ ἀπέδειξε SF ἐναπέδειξε B 22 δὲ: τοίνυν in mg M^2 om ΔMKOv 23 τῇ om K 24 μεταγεννηθεὶς SB 25 ματαιότης DF ματαιότητος SB 26 γε om v τὴν om SBDF 27 ἀναφέρειν (-ει B) εἰς θεόν SB παιδία SBDF οὗτος ΔMKO ἐργάζεται SBDF

οἰκοδομοῦσι σπουδῇ καὶ λύουσι ταχέως τὸ κατασκεύασμα πρὸς οὐδὲν πέρας εὔχρηστον τῆς διανοίας αὐτῶν καταληγούσης. πᾶν δὲ τοὐναντίον ἐδιδάχθημεν, ὅτι τὸν πρωτόπλαστον ἀθάνατον ἔκτισεν, ἐπισυμβάσης δὲ τῆς παραβάσεως καὶ τῆς ἁμαρτίας εἰς δίκην τοῦ πλημμελήματος τῆς ἀθανασίας ἐστέρησεν· εἶτα ἡ πηγὴ τῆς ἀγαθότητος ὑπερβλύζουσα τὴν φιλανθρωπίαν καὶ πρὸς τὸ ἔργον ἐπικλασθεῖσα τῶν ἰδίων χειρῶν σοφίᾳ καὶ ἐπιστήμῃ κατεκόσμησεν οὓς εἰς τὴν ἀρχαίαν [ἡμᾶς] εὐδόκησεν ἀνακαινίσαι κατάστασιν.

Ταῦτα καὶ ἀληθῆ τυγχάνει καὶ τῆς περὶ θεοῦ ὑπολήψεως ἄξια· προσμαρτυρεῖ γὰρ αὐτῷ μετὰ τῆς ἀγαθότητος καὶ τὴν δύναμιν. τὸ δὲ ἀπαθῶς ἔχειν καὶ σκληρῶς πρὸς τὰ ἀρχόμενά τε καὶ ποιμαινόμενα οὐδὲ ἀνθρώπων ἐστὶ χρηστῶν καὶ βελτίστων· οὕτως ὁ ποιμὴν βούλεται ἐρρῶσθαι τὸ
664M. ποίμνιον αὐτῷ καὶ σχεδὸν ὑπάρχειν ἀθάνατον καὶ ὁ βουκόλος παντοδαπαῖς θεραπείαις αὔξει τὰς βοῦς καὶ τὰς αἶγας διδυμοτόκους ὑπάρχειν ὁ αἰπόλος εὔχεται καὶ πᾶς ἀγελάρχης ἁπλῶς διαμένειν αὐτῷ καὶ εὐθηνεῖσθαι ποθεῖ τὴν ἀγέλην πρός τι τέλος εὔχρηστον ἀφορῶν. τούτου δὲ οὕτως ἔχοντος καὶ ἐκ τῶν ἀρτίως ἡμῖν εἰρημένων δειχθέντος πρεπωδέστατον ὑπάρχειν τῷ δημιουργῷ καὶ τεχνίτῃ τοῦ γένους ἡμῶν ἀναπλάσαι τὸ φθαρὲν ποίημα πρόδηλον, ὡς οἱ τοῖς ἑξῆς ἀπειθοῦντες οὐκ ἄλλοθέν ποθεν ἀπομάχονται ἢ διὰ τὸ νομίζειν ἀδύνατον εἶναι τῷ θεῷ τὸ τεθνηκὸς καὶ διαλυθὲν ἀνεγεῖραι. νεκρῶν ἀληθῶς καὶ ἀναισθήτων τὸ φρόνημα τὸ ἀδύνατον καὶ ἀμήχανον ἐπὶ θεοῦ λογιζομένων καὶ τὰ τῆς ἰδίας ἀσθενείας ἐπὶ τὴν παντοδύναμον φερόντων μεγαλοπρέπειαν. ἵνα δὲ λόγοις ἐλεγκτικοῖς τῆς ἀνοίας αὐτῶν

SBDF ΔMKO 1 οἰκοδομοῦντα SBDF σπουδῇ καὶ λύουσι om Δ λύοντα SBDF 2 πέρας om SB 7 ἐπικλασθῆσαν Δ 8 ὁ ante σοφίᾳ add S οὓς scripsi: ὃς BDFΔMKOv om S 9 ἡμᾶς delevi 10 τοῦ ante θεοῦ add F 12 ἐμπαθῶς S ἀπεχθῶς F 15 αὐτοῦ F ὑπάρχει F 17 ὑπάρχειν om S ἐπεύχεται SB ἀγελάριχης D 18 εὐθενεῖσθαι M^2 ποθεῖς Δ 20 ἡμῖν om SB 22 τοῖς: τῆς D τοὺς O corr O^2 23 ἀπιστοῦντες SBDF 25 ἐνεγείρε sic F τὸ alt: τῶν F 26 ἐπὶ θεοῦ post ἀδύνατον transp SB ἐπὶ θεοῦ: τὸν θεὸν F

καθικώμεθα, ἐκ τῶν γεγονότων καὶ ὄντων ἀποδειχθήτω τὸ μέλλον καὶ ἀπιστούμενον· ἤκουσας, ὅτι ὁ χοῦς ἐπλάσθη καὶ ἐγένετο ἄνθρωπος, δίδαξον οὖν με, παρακαλῶ, ὁ πάντα ἀξιῶν τῇ σοφίᾳ τῇ ἑαυτοῦ περιδράσσεσθαι, πῶς ὁ λεπτὸς χοῦς ὁ ἐσκεδασμένος συνήχθη, πῶς ἡ γῆ σὰρξ ἐγένετο καὶ ἡ αὐτὴ ὕλη καὶ ὀστέα ἐποίησε καὶ δέρμα καὶ πιμελὴν καὶ τρίχας, πῶς μιᾶς οὔσης τῆς σαρκὸς διάφοροι αἱ ἰδέαι τῶν μελῶν καὶ αἱ ποιότητες καὶ ἁφαί, πῶς ὁ πνεύμων ἁπαλὸς τὴν ἁφήν, πελιδνὸς τὴν χρόαν, τὸ ἧπαρ στριφνὸν καὶ ἐρυθρόν, ἡ καρδία πεπιλημένη καὶ σκληρότατον μόριον ἐν σαρκί, ὁ σπλὴν ἀραιὸς καὶ μέλας, ὁ ἐπίπλους λευκὸς καὶ ὡς δίκτυον ἁλιευτικὸν συμπεπλεγμένος παρὰ τῆς φύσεως. σκεψώμεθα κἀκεῖνα, πῶς ἡ πρώτη γυνὴ ἀπὸ μικροῦ μέρους τῆς πλευρᾶς ὑπέστη ζῷον ὁλόκληρον ὅμοιον τῷ τελείῳ καὶ πρώτῳ καὶ τὸ μέρος πρὸς πάντα διήρκεσε καὶ τὸ ὀλίγον τὸ πᾶν συνεστήσατο· ἡ πλευρὰ ἐγένετο κεφαλή, χεῖρες καὶ πόδες, ἐγκάτων σκολιὰ καὶ ποικίλη διάπλασις, σὰρξ καὶ τρίχες, ὀφθαλμὸς καὶ ῥὶς καὶ στόμα καὶ πάντα ἁπλῶς, ἵνα μὴ μακρὰν ἀπαγάγω τὸν λόγον, πάντα θαυμαστὰ καὶ παράδοξα ἡμῖν τοῖς ὀλίγοις. πρόχειροι δὲ παρὰ θεῷ τῆς κατασκευῆς οἱ λόγοι καὶ λίαν ὁμολογούμενοι· πῶς οὖν σωφρονεῖν δόξουσιν οἱ τὴν μὲν μίαν πλευρὰν συγχωροῦντες γενέσθαι ἄνθρωπον, ἀπὸ δὲ ὁλοκλήρου τῆς τοῦ ἀνθρώπου ὕλης ἀπιστοῦντες τὸν αὐτὸν ἀνακτίζεσθαι; οὐκ ἔστιν, οὐκ ἔστιν ἐπινοίαις ἀνθρωπικαῖς θεοῦ πολυπραγμονεῖν ἐνεργείας· εἰ γὰρ πάντα ἦν ἡμῖν καταληπτά, οὐκ ἂν κρείττων ἦν ἡμῶν ὁ κρείττων. τί λέγω περὶ θεοῦ; οὐδὲ πρὸς τὰ ἄλογα τῶν ζῴων ἐπί τινων δυνάμεων

9 (ἧπαρ) cf Galen de usu part 4, 12; (καρδία) cf ibid 6, 8 10 (σπλὴν) cf ibid 4, 15 11 (ἐπίπλους) cf ibid 4, 9

SBDF ΔMKO 1 καθηψώμεθα ut vid in mg K 4 σεαυτοῦ in mg M^2 περιδράσεσθαι DΔ 8 αἱ ante ἁφαὶ add SB 9 στρυφνὸν K στριφνότερον F στρυφνότερον S στριθμότερον BD 10 πεπορομένη F 11 λευκὸς: λεπτὸς F ὡς om v 12 συμπεπλεγμένον v 14 καὶ τὸ μέρος om D 17 ὀφθαλμοὶ F 18 μακρὸν SBv ἀπάγω BD ἐπάγω S ἀπάγωμεν F 19 ὀλίγοις: λόγοις D τοῖς μικροῖς καὶ ταπεινοῖς ad ὀλίγοις in mg M^2 22 συγχωροῦντος D 23 τὸν: τὸ SBF om D 24 οὐκ ἔστιν semel om DK 25 ἡμῶν (sic) ἦν DF

σύγκρισίν τινα ἔχομεν, ἀλλὰ κἀκείνων ἀπολειπόμεθα. αὐτίκα δρόμῳ μὲν ἡμᾶς ὑπερβάλλονται ἵπποι καὶ κύνες καὶ ἄλλα πολλά, δυνάμει δὲ κάμηλοι καὶ ἡμίονοι, σημειώσει δὲ ὁδῶν οἱ ὄνοι καὶ τὸ τῆς δορκάδος ὀξυωπὸν ἐν ἡμετέροις ὀφθαλμοῖς οὐχ εὑρίσκεται. διὸ εὐγνωμόνων καὶ σωφρονούντων ἐστὶ **665 M.** πιστεύειν τοῖς παρὰ τοῦ θεοῦ λεγομένοις, τοὺς δὲ τρόπους καὶ τὰς αἰτίας τῶν ἐνεργειῶν ὡς ὑπερβαινούσας μὴ ἀπαιτεῖν, ἐπεὶ λεχθήσεται ἑνὶ τῶν πολυπραγμόνων· δεῖξόν μοι τῷ λόγῳ σου τὴν τῶν ὁρωμένων οὐσίωσιν, εἰπὲ ποίᾳ τέχνῃ τὴν πολύμορφον ταύτην ἐργασίαν ἐδημιούργησεν. ἂν γὰρ ταῦτα ἐξεύρῃς, εἰκότως ἀμηχανεῖς καὶ ἀσχάλλεις, διότι τὴν τῆς παλιγγενεσίας μετακόσμησιν ἀγνοεῖς ὁ τῆς γενέσεως τὸν λόγον εἰδώς. εἰ δὲ ὄναρ σοι ἐκεῖνα καὶ φαντασία καὶ πανταχόθεν ἡ ἐπίγνωσις ἄπορος, μὴ ἀγανάκτει, εἰ τὸν λόγον τῆς κατασκευῆς ἀγνοῶν καὶ τὴν διόρθωσιν τοῦ φθαρέντος οὐ συνορᾷς, ὁ αὐτὸς τεχνίτης ἐστὶ καὶ τῆς πρώτης κτίσεως καὶ τῆς δευτέρας μετακοσμήσεως. οἶδεν ὅπως τὸ ἴδιον ἔργον διάλυσιν ὑπομεῖναν συναρμόσει πάλιν εἰς τὴν ἀρχαίαν κατάστασιν. εἰ σοφίας χρεία, ἡ πηγὴ τῆς σοφίας παρ᾽ ἐκείνῳ, εἰ δυνάμεως, οὐ χρῄζει συνεργοῦ καὶ συλλήπτορος. οὗτός ἐστιν ὁ κατὰ τὴν φωνὴν τοῦ σοφωτάτου προφήτου μετρήσας τῇ χειρὶ τὸ ὕδωρ καὶ τὸν μέγαν καὶ ἄπλετον οὐρανὸν σπιθαμῇ καὶ τὴν γῆν δρακί. θεώρησον εἰκόνας ἐναργεῖς σημασίας παρεχομένας τῆς ἀρρήτου δυνάμεως, ἀπόγνωσιν ἐμποιούσας τοῖς λογισμοῖς ἡμῶν τοῦ μηδὲν δύνασθαι ἄξιον τῆς τοῦ θεοῦ φύσεως φαντασθῆναι. παντοδύναμος καὶ ἔστι καὶ λέγεται (τάχα γὰρ οὐ ζυγομαχήσεις πρὸς τοῦτο, ἀλλὰ δώσεις ὡς

21 cf Isa 40, 12

SBDF ΔΜΚΟ 1 τινα om SB ἔχομεν: ἔχον μὲν D λειπόμεθα F 2 ὑπερβάλλουσιν in mg M² 3 πολλὰ om F 4 ἡμέροις M (corr M¹) 7 ἐναργειῶν F 9 σου: σὺ S 10 ταῦτα: τὰ τοιαῦτα S 11 ἀσχάλης F καὶ post διότι add S 15 ἀγνοῶν: ἀκούων ἀγνοεῖς F 17 κατακοσμήσεως F 18 ἀρχαίαν: οἰκείαν B 20 χρήζεις D 22 μέγα F 23 ἐναργῆ in mg M² ἐνεργείας v ἐναργεῖς σημασίας παρεχομένας om F σημεῖα ΔΜΚΟv in mg γρ. σημασίας O 26 φύσεως: σοφίας S 27 ζυγομαχήσει D

συγκεχωρημένον κρατεῖν), τῷ δὲ πάντα δυναμένῳ οὐδὲν ἄπορον ἢ ἀμήχανον. ἔχεις πολλὰ τῆς πίστεως ἐνέχυρα ἀναγκαστικῶς σε συνελαύνοντα πρὸς τὸ συντίθεσθαι τοῖς παρ᾽ ἡμῶν λεγομένοις· πρῶτον μὲν πᾶσαν τὴν ποικίλην καὶ πολυσύνθετον κτίσιν βοῶσαν παντὸς κηρύγματος εὐσημότερον, ὅτι ὁ μέγας καὶ σοφὸς τεχνίτης ὁ πάντα τὰ βλεπόμενα τεχνησάμενος· πρὸς δὲ ταύτην προμηθὴς ὢν ὁ θεὸς καὶ τὰ τῶν ἀπίστων ψυχάρια πόρρωθεν καθορῶν ἔργῳ τὴν τῶν νεκρῶν ἔγερσιν ἐβεβαίωσεν πολλὰ σώματα τῶν τετελευτηκότων ψυχώσας. διὰ τοῦτο Λάζαρος τετραήμερος νεκρὸς τῆς θήκης ἐξήλατο καὶ τῆς χήρας ὁ μονογενὴς ἀπεδόθη τῇ μητρὶ ἐκ τῆς κλίνης καὶ τῆς ἐκφορᾶς πρὸς τοὺς ζῶντας ἀναλυθεὶς καὶ ἄλλοι μυρίοι, οὓς ἀπαριθμεῖσθαι νῦν ὀχληρόν. τί λέγω περὶ τοῦ θεοῦ καὶ σωτῆρος, ὁπότε, ἵνα ἐπὶ πλέον δυσωπηθῶσιν οἱ ἀμφιβάλλοντες, καὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ τοῖς ἀποστόλοις τὴν τοῦ ἐγείρειν νεκροὺς ἐχαρίσατο δύναμιν; ἔστιν οὖν ἡ ἀπόδειξις ἐναργής, καὶ διὰ τί οἱ φιλόνεικοι πράγματα ἡμῖν παρέχετε ὡς ἀναποδείκτων λόγων ἐξηγηταῖς; ὡς εἷς ἠγέρθη, οὕτω καὶ δέκα, ὡς οἱ δέκα καὶ τριακόσιοι, ὡς τριακόσιοι καὶ οἱ πολλοί· ὁ γὰρ ἑνὸς ἀνδριάντος τεχνίτης ἔσται ῥᾳδίως καὶ μυρίων δημιουργός. οὐκ εἴδετε τοὺς μηχανικούς, ὅπως τῶν μεγάλων καὶ ἐξαισίων οἰκοδομημάτων ἐν ὀλίγῳ κηρῷ τὰς μορφὰς καὶ τοὺς τύπους προαναπλάττουσι καὶ ὁ ἐν τῷ μικρῷ λόγος τὴν αὐτὴν ἔχει δύναμιν ἐν ταῖς πολλαῖς καὶ μεγάλαις κατασκευαῖς; μέγας ὁ οὐρανός, τεχνικὸν τοῦ θεοῦ δημιούργημα· ἐπειδὴ δὲ λογικὸν ζῷον ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον ἐποίησεν,

5 cf Sap 13, 1 10 cf Joh 11, 44 11 cf Luc 7, 11-15

SBDF ΔΜΚΟ 2 ἢ: καὶ S 4 πᾶσαν: πᾶν D 6 τὰ om Δ 7 ὁ: ὡς F om SB 11 ἐξήλλατο B 12 κλίνης: λάρνακος SBDF τῆς (post καὶ): τοὺς F ἐκφθορᾶς BDF 14 τοῦ om SB 15 ἑαυτοῦ SBDF 20 ὡς τριακόσιοι om FΔ οἱ om ΔΜΚΟv 24 προσαναπλάττουσιν v

668 M. ἵνα τῇ καταλήψει τῶν ποιημάτων δοξάσῃ τὸν σοφὸν καὶ εὐμήχανον ποιητήν, ὄψει τὸ τοῦ ἀστρονόμου σφαιρίον μικρὸν μέν, ἐν δὲ τῇ χειρὶ κινούμενον τοῦ ἐπιστήμονος οὕτως ὡς <ὁ> οὐρανὸς παρὰ τοῦ θεοῦ. καὶ τὸ ἐλάχιστον κατασκεύασμα τοῦ μεγάλου δημιουργήματος εἰκὼν γίνεται καὶ ἐν τοῖς μικροῖς ὁ λόγος ἑρμηνεύει τὰ ὑπέρογκα καὶ τὰ τὴν αἴσθησιν ἡμῶν ὑπερβαίνοντα. ταῦτα δὲ πρὸς τί διῆλθον; ἵνα γινώσκῃς, ὅτι κἂν ἐρωτήσῃς με, πῶς ἔσται τῶν ἀπ' αἰῶνος σωμάτων ἡ ἀνάστασις, ἀντακούσῃ ταχέως· πῶς ὁ τετραήμερος ἠγέρθη Λάζαρος; πρόδηλον γὰρ ὡς τὴν ἐπὶ τῷ ἑνὶ πληροφορίαν κἂν τοῖς πολλοῖς ὁμοίως ὁ σωφρονῶν παραδέξεται. θεὸν ὑποτιθέμενος τὸν ποιοῦντα μηδὲν εἴπῃς ἀδύνατον μηδὲ τῇ σαυτοῦ ἐννοίᾳ καταληπτὴν νομίσῃς τὴν τοῦ ἀκαταλήπτου σοφίαν· οὔτε γὰρ ἐκείνῳ τι ἄπειρον καὶ σοὶ τὰ τοῦ ἀπείρου ἀνεξερεύνητα.

Ὀψόμεθα δὲ τοῦτον τὸν λόγον καλῶς, ἂν πρὸς τοῖς εἰρημένοις καὶ τὸν τρόπον τῆς γενέσεως ἡμῶν δοκιμάσωμεν, οὐ τὸν πρῶτον καὶ πρεσβύτατον ἐκεῖνον τὸν παρὰ θεοῦ, περὶ οὗ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται, ἀλλὰ τὸν μέχρι νῦν ἀκολούθως παρὰ τῆς φύσεως ἐκτελούμενον· ἄπορος γὰρ οὗτος καὶ λογισμῷ ἀνθρωπίνῳ ἀπρόσιτος. πῶς γὰρ τὸ σπέρμα οὐσία οὖσα ὑγρὰ καὶ ἄπλαστος καὶ ἀνείδεος εἰς κεφαλὴν πήγνυται καὶ εἰς ἀντικνήμια καὶ πλευρὰς στερεοῦται καὶ ποιεῖ ἐγκέφαλον ἁπαλὸν καὶ μανὸν καὶ τὸ περιέχον αὐτὸν ὀστέον οὕτω σκληρὸν καὶ ἀντιτυπὲς καὶ τὴν ποικίλην τοῦ ζῴου κατασκευήν, ἵνα συντόμως εἴπω καὶ μὴ παρέλκω λεπτομερῶς ἐπεξιὼν τοῖς καθ' ἕκαστα; ὡς οὖν τὸ σπέρμα ὑπάρχον ἄμορφον ἐν ἀρχαῖς εἰς σχῆμα τυποῦται καὶ εἰς ὄγκους ἁδρύνεται τῇ ἀπορρήτῳ τοῦ θεοῦ κατασκευαζόμενον τέχνῃ, οὕτως οὐδὲν ἀπεικός,

SBDF ΔMKO 1 δοξάζῃ SD δοξάζει BF 4 ὁ add Langerbeck 6 ὑπέροχα v 11 ὁ om v παραδέξηται FM corr M^{2} 13 νοήσῃς B 14 ἄπορον SBDFM^{2} 16-17 καλῶς—τρόπον om D 18 πρεσβύτερον F 19 ταῦτα post εἴρηται add ΔMKOv 22 ἀνειδὴς v 23 πλευρὰ K ποιεῖν F 24 ὀστοῦν M^{2} 25 ἀντίτυπον M^{2} 29 κατασκευαζόμενα SBDF

ἀλλὰ καὶ πάνυ ἀκόλουθον, τὴν ἐν τοῖς τάφοις ὕλην τήν ποτε οὖσαν ἐν εἴδει αὖθις εἰς τὴν παλαιὰν ἀνακαινισθῆναι διάπλασιν καὶ πάλιν γενέσθαι τὸν χοῦν ἄνθρωπον, ὥσπερ δὴ καὶ τὸ πρῶτον ἐκεῖθεν ἔσχε τὴν γένεσιν.

Συγχωρήσωμεν τῷ θεῷ δύνασθαι τοσοῦτον ὅσον ὁ κεραμεὺς ἰσχύει. τί γὰρ οὗτος ποιεῖ, λογισώμεθα· πηλὸν λαβὼν ἄμορφον εἰς σκεῦος εἰδοποιεῖ καὶ τοῦτο πρὸς τὴν ἀκτῖνα τὴν ἡλιακὴν προθέμενος ξηραίνει καὶ στερεὸν ἀπεργάζεται, ἔστι δὲ ἀμφορίσκος ἢ πίναξ ἢ πίθος τὸ πλαττόμενον· ἀλλ' ἐμπεσόντος τινὸς ἀτάκτως καὶ ἀνατρέψαντος συντρίβεται καταπεσὼν καὶ γίνεται ἀμόρφωτος γῆ, ὁ δὲ τεχνίτης βουληθεὶς ὀξέως ἐπανορθοῖ τὸ συμβὰν καὶ πάλιν πηλὸν σχηματίσας τῇ τέχνῃ οὐδὲν χεῖρον τοῦ ποτε ὄντος ἀπεργάζεται τὸ σκεῦος. καὶ ὁ μὲν κεραμεὺς οὕτως μικρὸν τῆς τοῦ θεοῦ δυνάμεως κτίσμα, ὁ δὲ θεὸς ἀπιστεῖται ὑπισχνούμενος ἀνακαινίζειν
669 M. τὸν τεθνηκότα. πολλῆς ταῦτα τῆς ἀνοίας ἐστίν.

Θεωρήσωμεν καὶ τὸ τοῦ σίτου ὑπόδειγμα, ᾧ Παῦλος ὁ πάνσοφος παιδεύει τοὺς ἄφρονας λέγων· Ἄφρων σύ, ὃ σπείρεις, <οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ, καὶ ὃ σπείρεις,> οὐ τὸ σῶμα τὸ γενησόμενον σπείρεις, ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον, εἰ τύχοι, σίτου ἤ τινος τῶν λοιπῶν σπερμάτων, ὁ δὲ θεὸς δίδωσιν αὐτῷ σῶμα, καθὼς ἠθέλησεν. ἀκριβῶς προσέχωμεν τῇ γενέσει τοῦ σίτου, καὶ τάχα τὸν περὶ ἡμῶν λόγον διδαχθησόμεθα. ὁ σῖτος ῥίπτεται εἰς τὴν γῆν, διασαπεὶς δὲ ἐν τῇ νοτίδι καί, ὡς ἂν εἴποι τις, τελευτήσας ἀπολήγει εἴς τινα γαλακτώδη οὐσίαν, ἥτις παγεῖσα μικρὸν ὀξὺ καὶ λευκὸν

18 I Cor 15, 36-37

SBFD ΔMKO 4 ἐκεῖθεν om B γέννησιν SDF 7 εἶδος ποιεῖ D ὁδοποιεῖ ΔMKOv 10 ἀναστρέψαντος F 14 οὗτος ΔOv 15 ὢν ante κτίσμα add S ἀπαιτεῖται B ἀνακαινίζει Δ 16 ἐστίν om SBDF 17 ᾧ: ὃ BD 17-18 παιδεύει ὁ πάνσοφος SB 18 ἄφρων I Cor 15, 36: ἄφρον codd v 19 οὐ ζωοποιεῖται—σπείρεις addidi ex I Cor 15, 36 20 γεννησόμενον pars codd I Cor 15, 37 21 σπερμάτων om I Cor 15, 37 23 γενήσει D περὶ ἡμῶν scripsi (cf 258, 17; 260, 23): περὶ αὐτῶν SBDΔMKO περὶ αὐτὸν F περὶ αὐτοῦ M^{2} ἀναστάσεως v 24 ἐν τῇ γῇ SB

γίνεται κέντρον, αὐξηθεῖσα δὲ ὅσον προκύψαι τῆς γῆς ἐκ τοῦ λευκοῦ πρὸς τὸ ἠρέμα χλοαινόμενον μεταβάλλεται, εἶτα γίνεται πόα καὶ κόμη τῶν βώλων, ἐφαπλωθεῖσα δὲ αὐτοῖς καὶ σκεδασθεῖσα μετρίως πολυσχιδῆ κάτωθεν ὑποτρέφει τὴν ῥίζαν τῷ μέλλοντι βάρει τὴν ὑποβάθραν προευτρεπίζουσα· καὶ ὥσπερ οἱ ἱστοὶ τῶν πλοίων πλείστοις πανταχόθεν διατείνονται κάλοις, ἵνα πάγιοι μένωσιν ἰσορρόποις ταῖς ὁλκαῖς ἀντισπώμενοι, οὕτως αἱ σχοινοειδεῖς ἀποφύσεις τῆς ῥίζης ἀντιλαβαὶ τῶν ἀσταχύων γίνονται καὶ ἐρείσματα. ἐπειδὰν δὲ εἰς κάλαμον ὁ σῖτος διαναστῇ καὶ πρὸς τὸ ὕψος ἐπείγηται, γόνασιν αὐτὸν καὶ κόμβοις ὁ θεὸς ὑπερείδει οἷον οἰκίαν τινὰ συνδέσμοις ἀσφαλιζόμενος διὰ τὴν προσδοκωμένην τῆς κόμης βαρύτητα. εἶτα τῆς ἰσχύος ἑτοιμασθείσης τὴν κάλυκα σχίσας προάγει τὸν ἄσταχυν. καὶ πάλιν ἐκεῖ θαύματα κρείττονα· στοιχηδὸν γὰρ ὁ σῖτος αὐτῷ περιφύεται καὶ τῶν κόκκων ἕκαστος ἐξαίρετον ἔχει τὴν ἀποθήκην καὶ τελευταῖοι προβέβληνται οἱ ἀνθέρικες ὀξεῖς καὶ λεπτοί, ὅπλα οἶμαι κατὰ τῶν σπερμολόγων ὀρνίθων, ἵνα ταῖς ἐκείνων ἀκμαῖς νυττόμενοι τῷ καρπῷ μὴ λυμαίνωνται. ὁρᾷς, ὅσην εἷς κόκκος διασαπεὶς θαυματουργίαν ἔχει καὶ μόνος πεσὼν μεθ' ὅσων ἐγείρεται· ἄνθρωπος δὲ οὐδὲν προσλαμβάνει πλέον, ὃ δὲ εἶχεν, ἀπολαμβάνει, καὶ διὰ τοῦτο τῆς γεωργίας τοῦ σίτου ὁ ἡμέτερος ἀνακαινισμὸς εὐκολώτερος ἀναφαίνεται.

Ἐντεῦθεν μετάβηθι πρὸς τὴν ἔννοιαν τῶν δένδρων, ὅπως ὁ χειμὼν αὐτοῖς καθ' ἕκαστον ἔτος ἀντὶ θανάτου γίνεται· ἀπορρύεται γὰρ ἡ ὀπώρα καὶ τὸ φύλλον πίπτει καὶ ξηρὰ μένει τὰ ξύλα πάσης χάριτος ἐστερημένα. ἐπειδὰν δὲ τοῦ ἔαρος ὁ καιρὸς ἐπιλάβοι, ἄνθος αὐτοῖς χαριέστατον ὑπερφύεται καὶ

SBDF ΔMKO 1 αὐξηθεῖτα mendum typogr v 2 τὸ om ΔMOv 3 καὶ om Δ 3-5 τῶν-ῥίζαν om SBF βώλων—ῥίζαν om D 6 πλείστοι sic B 10 καὶ ante ἐπειδὰν add M[2] δὲ om BDΔMKOv (sscr O[2]) 11 ἐπείγεται M corr M[2] καὶ κόμβοις om SB κόλοις D κώλοις F 14 προσάγει FΔMKOv (corr per ras M vel M[2]) 19 τὸν καρπὸν B ὅσην: πόσιν F ὥς M (corr in mg M[2]) 23 ἀναλογισμὸς F φαίνεται F 24 διάβηθι F 26 ἀπορύεται D 27-28 ὁ τοῦ ἔαρος καιρὸς in mg M[2]

μετὰ τὸ ἄνθος ἐπιγίνεται τῶν φύλλων ἡ σκέπη καὶ τότε ὡς εὐειδὲς θέαμα ἀνθρώπων τε τὰς ὄψεις ἐφέλκεται καὶ ὀρνίθων ᾠδικῶν ἐργαστήρια γίνεται τοῖς πετάλοις ἐγκαθημένων καὶ θαυμαστή τις περὶ αὐτὰ χάρις ἐκλάμπει, ὥστε πολλοὶ καὶ οἶκον ἀφῆκαν χρυσῷ κεκοσμημένον καὶ λίθῳ τῷ Θεσσαλῷ καὶ Λάκωνι, τερπνὴν δὲ μᾶλλον ἑαυτοῖς ἔθεντο τὴν ὑπὸ δένδρα διαγωγήν. διὸ καὶ ὁ πατριάρχης Ἀβραὰμ ὑπὸ δρυῒ τὴν σκηνὴν ἐπήξατο οὐκ οἰκίας πάντως ἀπορῶν, ἀλλὰ τῇ σκέπῃ τῶν κλάδων ἐπαγαλλόμενος.

672 M. Ὁδηγεῖ με πρὸς συγκατάθεσιν τοῦ προκειμένου λόγου καὶ τῶν ἑρπετῶν ἡ ζωή· νεκροῦται γὰρ ἐκείνων ὥρᾳ χειμῶνος ἡ ζώπυρος δύναμις καὶ τὸν χρόνον τῶν ἓξ μηνῶν ἐν τοῖς φωλεοῖς κατάκειται παντελῶς ἀκίνητα. ἐπειδὰν δὲ ὁ τεταγμένος ἔλθῃ καιρὸς καὶ βροντὴ κατηχήσῃ τοῦ κόσμου, ὥσπερ τι σύνθημα τῆς ζωῆς τὸν κτύπον δεχόμενα ὀξέως ἀναπηδᾷ καὶ διὰ μακροῦ τοῦ χρόνου ἐνεργεῖ τὰ συνήθη. τίς ὁ λόγος οὗτος; λεγέτω μοι ὁ τῶν πράξεων τοῦ θεοῦ βασανιστὴς καὶ ἐπιγνώμων καὶ διδασκέτω με, πῶς βροντῇ μὲν τοὺς ὄφεις διεγείρεσθαι συγχωρεῖ νεκροὺς ὑπάρχοντας, ἀνθρώπους δὲ οὐ δίδωσι ψυχοῦσθαι τῆς τοῦ θεοῦ σάλπιγγος ἐξ οὐρανῶν ἐπηχούσης, καθὼς ὁ θεῖος λόγος φησί· Σαλπίσει γὰρ καὶ οἱ νεκροὶ ἀναστήσονται· καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν σαφέστερον· Καὶ ἀποστελεῖ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ μετὰ σάλπιγγος φωνῆς μεγάλης καὶ ἐπισυνάξει τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ.

Μὴ τοίνυν ταῖς ἀλλοιώσεσι καὶ τοῖς ἀνακαινισμοῖς ἀπιστῶμεν· καὶ γὰρ φυτῶν καὶ ζῴων διαφόρων ὁ βίος καὶ

8 cf Gen 13, 18 21 I Cor 15, 52 22 Matth 24, 31

SBDF ΔMKO 4 αὐτὸ B 9 τῇ σκέπῃ FO[2]: τῆς ἐπὶ BDΔMKOv τῇ ἐπὶ S τῆς ἀπὸ in mg M[2] τέρψεως post ἐπαγαλλόμενος add ΔMKOv eras O[2] 10 γὰρ post ὁδηγεῖ add ΔMKO (del M[2] eras O[2]) τῶν προκειμένων λόγων SB 13 κατάκεινται SB 14 ἔλθῃ om D κατηχηθῇ v 15 ὀξέως: εὐθέως SB 18 βροντὴ v 19 ἐγείρεσθαι F 20 τῆς: ἡ S σάλπιγξ S 21 ἐφηχούσης BDF ἐπηχοῦσα ex ἐφηχοῦσα corr S 22 ἀναστήσονται: ἐγερθήσονται F et plurimi codd I Cor 15, 52 23 φωνῆς om plurimi codd Matth 24, 31 24 ἐπισυνάξουσιν Matth 24, 31 26 καὶ post γὰρ add S post ξώων add BD

αὐτῶν γε τῶν ἀνθρώπων ἡμᾶς ἐκπαιδεύει, ὡς οὐδὲν ἐν ταυτότητι τῶν ἐν φθορᾷ καὶ γενέσει, ἐν ἀλλοιώσει δὲ καὶ τροπῇ. καὶ πρῶτόν γε εἰ δοκεῖ τὴν ἐν ταῖς ἡλικίαις ἡμῶν μεταβολὴν καταμάθωμεν· τὸ παιδίον τὸ ὑπομάζιον οἷόν ἐστι γνωρίζομεν. ὀλίγου χρόνου παρελθόντος τὴν ἑρπυστικὴν λαμβάνει δύναμιν καὶ οὐδὲν διαφέρει τῶν μικρῶν σκυλάκων τέτρασιν ἐρειδόμενον βάσεσιν· περὶ τὸν τρίτον ἐνιαυτὸν ὄρθιον γίνεται καὶ φωνὴν ὑποτραυλιζομένην καὶ ψελλιζομένην προΐεται· εἶτα διαρθροῖ τὸν λόγον καὶ χαρίεν ἀποτελεῖται μειράκιον· ἀπ' ἐκείνης τῆς ἡλικίας πρὸς τὸν ἔφηβον καὶ νεανίσκον ἐκβαίνει· ἰούλου δὲ τὴν παρειὰν καλύψαντος γενειὰς λάσιος μετ' ὀλίγον καὶ ἄλλος ἐξ ἄλλου· εἶτα ἀνὴρ ἀκμάζων τραχὺς τληπαθής. ἐπειδὰν δὲ παρέλθωσι τέσσαρες δεκάδες ἐνιαυτῶν, ἀρχὴ τῆς ὑποστροφῆς καὶ πολιὰ ἠρέμα ὑπολευκαίνει τὴν κεφαλὴν καὶ ἡ ῥώμη πρὸς ἀσθένειαν ἀποκλίνει καὶ παραγίνεται τελευταῖον τὸ γῆρας τέλειος ἀφανισμὸς τῆς ἰσχύος, κλίνεται δὲ τὸ σῶμα καὶ κυρτοῦται πρὸς γῆν ὡς οἱ ὑπερξηρανθέντες τῶν ἀσταχύων καὶ τὸ λεῖον ἀποτελεῖται ῥυσὸν καὶ πάλιν βρέφος ὅ ποτε νεανίσκος καὶ ἀριστεὺς ψελλιζόμενος, ἀνοηταίνων, ἐπὶ χειρῶν καὶ ποδῶν ὁμοίως ἕρπων ὡς πάλαι. ταῦτα πάντα τί σοι δοκεῖ; οὐκ ἀλλοιώσεις; οὐ μεταβολαὶ πολύτροποι; οὐ διάφοροι καινότητες τὸ θνητὸν ζῷον μεταμορφοῦσαι καὶ πρὸ θανάτου; ὁ δὲ ὕπνος ἡμῶν καὶ ἡ ἐγρήγορσις πῶς οὐκ ἂν τῷ σοφῷ γένοιτο διδασκάλιον τοῦ ζητουμένου; ὁ μὲν γὰρ εἰκών ἐστι τοῦ θανάτου, ἡ δὲ τῆς ἀναστάσεως μίμημα. διὸ καί τινες τῶν

SBDF ΔΜΚΟ 5 γνωριζόμενον SB ἑρπηστικὴν FΔΜΚΟ 5-6 τὴν—δύναμιν om B 7 τέταρσιν v 8 τραυλιζομένην D ψελιζομένην B 9 προσίεται F διαρθοῖ D 10 ἀπ'—ἔφηβον om F 11 κρύψαντος D 13 καὶ post τραχὺς add v 13-14 τεσσαρεσκαιδεκάδες SD 14-15 καὶ πολιὰ ἠρέμα ὑπολευ(-καίνει) om v 16 ὑποκλίνει K corr K^1 τέλειος: τελευταῖος B 19 ἄποται sic Δ 20 φελλιζόμενος D πελλιψόμενος Δ ψελλιψόμενος O 22 ἀλλοίωσις FΔΜΚΟv 24 ἠγρήγορσις Δ 26 μίμημα: μίμησις SB νόημα D

ἔξωθεν σοφῶν ἀδελφὸν προσεῖπον τοῦ θανάτου τὸν ὕπνον διὰ τὴν ὁμοιότητα τῶν ἀφ' ἑκατέρου συμβαινόντων παθῶν·
673 M. λήθη γὰρ ὁμοίως ἐπ' ἀμφοτέρων καὶ ἄγνοια τῶν παρελθόντων καὶ τῶν μελλόντων καὶ τὸ σῶμα κεῖται ἀναίσθητον φίλον οὐκ εἰδός, ἐχθρὸν οὐ γινῶσκον, τοὺς περιεστῶτας καὶ θεωροῦντας μὴ βλέπον, παρειμένον νεκρόν, πάσης ἀμοιροῦν ἐνεργείας, οὐδὲν διαφέρον τῶν ἀποκειμένων ἐν τάφοις καὶ θήκαις. οὕτω τοι συλᾷς ὡς νεκρὸν εἰ θέλοις τὸν καθεύδοντα, κενοῖς τὴν οἰκίαν, δεσμὰ προσάγεις καὶ οὐδεμία τῶν πραττομένων αἴσθησις ἐπιγίνεται· ὀλίγον δὲ ὕστερον, ὅταν ἀνοχή τις καὶ λώφησις γένηται τοῦ πάθους, ὥσπερ ἄρτι ζωοποιηθεὶς ὁ ἄνθρωπος διανίσταται κατὰ μικρὸν εἰς συναίσθησιν ἑαυτοῦ καὶ τῶν πραγμάτων ἐρχόμενος καὶ σχολῇ τὰς ἐνεργείας ἀναλαμβάνων καὶ οἷον ψυχούμενος τῇ ζωπυρήσει τῆς ἐγρηγόρσεως. εἰ δὲ ὑφεστῶτος ἔτι τοῦ ζῴου καὶ περιόντος τοσαῦται νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ἐκστάσεις ἀλλοιώσεις μεταβολαὶ λῆθαι καὶ μνῆμαι τῷ βίῳ παραπεπήγασι, λίαν ἀνόητον καὶ φιλόνεικον θεῷ μὴ πιστεύειν τὸν ἔσχατον ἀνακαινισμὸν ἐπαγγελλομένῳ τῷ καὶ τὴν πρώτην πλάσιν δημιουργήσαντι.

Ὃ δὲ μάλιστα φράττει τοὺς ἀντιλέγοντας καὶ ἀπιστεῖν παρασκευάζει, τοῦτο πρὸ πάντων ὡς οἶμαι τὸ νομίζειν ἀφανισμὸν παντελῆ γίνεσθαι τῶν σωμάτων. ἔχει δὲ οὐχ οὕτως· οὐ γὰρ τέλεον ἀφανίζεται, ἀλλὰ διαλύεται εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη καὶ ἔστιν ἐν ὕδατι καὶ ἀέρι καὶ γῇ καὶ πυρί. τῶν δὲ πρωτοτύπων στοιχείων μενόντων καὶ τῶν ἀπ' ἐκείνων μετὰ τὴν διάλυσιν ἐκείνοις προσχωρησάντων ἐν τοῖς καθόλου σῴζεται καὶ τὰ μέρη. θεῷ δὲ μάλιστα μὲν εὔπορον

1 cf e.g. Hom Ξ 231 Π 672 Hes Theog 212

SBDF ΔΜΚΟ 3 ἑκατέρων S ἡ ante ἄγνοια add B 5 περιεστῶτας: παρελθόντας SB 8 τὸν καθεύδοντα εἰ θέλοις SB θέλεις F 12 ὁ om S 13 αὐτοῦ F ἑαυτὸν Δ 14 ψυχούμενος: ζωπυρούμενος BD ζωούμενος S τῇ: τῆς F 16 ἐκτάσεις S 21 θράττει (sed θ in ras S) SK 22 ἐστι post οἶμαι add S^1 vel S^2 23 ἔχοι Δ 24 τέλειον D 25 καὶ γῇ om B 26 δὲ om Δ 27 τοῖς S: οἷς BDFΔΜΚΟv 28 δὲ om B sscr S^1 vel S^2

ἐξ οὐκ ὄντων δημιουργεῖν (καὶ γὰρ οὕτως ἐν ἀρχαῖς ἔλαβε τὰ πάντα τὴν γένεσιν), τὸ δὲ ἐξ ἀρχῶν τῶν οὐσῶν γενεσιουργεῖν πολλῷ δήπου ῥᾷστον καὶ εὐκολώτατον. μὴ τοίνυν τὴν καλὴν ἐλπίδα τῶν ἀνθρώπων ἀνέλωμεν τὴν ἐπανόρθωσιν τῆς ἀσθενείας ἡμῶν καὶ τὴν δευτέραν ὡς ἂν εἴποι τις γένεσιν τὴν ἐλευθέραν θανάτου μηδὲ φιληδονίας ὑπερβολῇ τὴν ἀγαθὴν καὶ φιλάνθρωπον τοῦ θεοῦ ὑπόσχεσιν καθυβρίσωμεν· ἐμοὶ γὰρ δοκοῦσιν οἱ τῆς προκειμένης ὑποθέσεως ἐναντίοι ἄνδρες εἶναι κακίας ἑταῖροι καὶ ἀρετῆς ἐχθροί, λάγνοι καὶ πλεονέκται καὶ ἀκρατεῖς ὀφθαλμοῖς καὶ ἀκοῇ καὶ ὀσφρήσει καὶ πάσαις ταῖς αἰσθήσεσι ῥέουσαν ἐπ' αὐτοῖς τὴν ἡδονὴν εἰσδεχόμενοι. ἐπειδὴ δὲ ὁ τῆς ἀναστάσεως λόγος προκειμένην ἔχει τὴν κρίσιν καὶ τῶν ἱερῶν βίβλων ἀκούουσι λεγουσῶν διαρρήδην, ὡς οὐκ ἀνεύθυνος ἡμῶν ὁ βίος (ἀλλ' ὅταν πρὸς τὴν δευτέραν ἀνακαινισθῶμεν ζωήν, πάντες παραστησόμεθα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ, ὡς ὑπ' ἐκείνῳ κριτῇ τὰς πρὸς ἀξίαν ἀμοιβὰς τῶν βεβιωμένων κομίσασθαι), συνειδότες ἑαυτοῖς πράξεις αἰσχίστας πολλῶν ἀξίας τιμωριῶν μίσει τῆς κρίσεως ἀναιροῦσι καὶ τὴν ἀνάστασιν, ὥσπερ οἱ πονηροὶ τῶν δούλων οἱ τὴν οὐσίαν τοῦ κυρίου δαπανήσαντες, θανάτους δὲ τοῦ δεσπότου καὶ ἀπωλείας ἑαυτοῖς ὑπογράφοντες καὶ πρὸς τὴν ἰδίαν ἐπιθυμίαν διακένους λογισμοὺς ἀναπλάσσοντες. ἀλλ'
676 M. οὐδὲ εἷς οὕτω φρονήσει τῶν σωφρονούντων· τί γὰρ ὄφελος δικαιοσύνης καὶ ἀληθείας καὶ χρηστότητος καὶ παντὸς τοῦ καλοῦ, ὑπὲρ τίνος δὲ μοχθοῦσι καὶ φιλοσοφοῦσιν ἄνθρωποι γαστρὸς ἡδονὴν δουλαγωγοῦντες καὶ ἀγαπῶντες ἐγκράτειαν καὶ ὕπνου πρὸς ὀλίγον μεταλαγχάνοντες καὶ παρατattόμενοι πρὸς χειμῶνα καὶ πνῖγος, εἰ ἀνάστασις οὐκ ἔστιν; εἴπωμεν πρὸς ταῦτα τὰ ῥήματα Παύλου· Φάγωμεν καὶ πίωμεν,

29 I Cor 15, 32

SBDF ΔΜΚΟ 4 τῶν om SBDF 5 γέννησιν SBDF 9 ἕτεροι D 10 ἀκοῇ καὶ ὀφθαλμοῖς SB 11 ἄλλαις post ταῖς add B αὐτοὺς DO^2 12 ὁ om Δ 16 κροτῇ D 20 θανάτου v 21 δεσπότου: κυρίου F ἑαυτοὺς B 23 οὐδὲ εἷς: οὐδεὶς v 24 τοῦ om F 29 ταῦτα scripsi: αὐτοὺς S αὐτὰ cett v Παύλου: τοῦ ἀποστόλου SB

αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν. εἰ ἀνάστασις οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ πέρας τοῦ βίου θάνατος, ἄνελέ μοι κατηγορίας καὶ ψόγους, δὸς ἀκώλυτον τῷ ἀνδροφόνῳ τὴν ἐξουσίαν, ἄφες τὸν μοιχὸν μετὰ παρρησίας ἐπιβουλεύειν τοῖς γάμοις, τρυφάτω κατὰ τῶν ἀλλοτρίων ὁ πλεονέκτης, μηδεὶς ἐπικοπτέτω τὸν λοίδορον, ὀμνύτω συνεχῶς ὁ ἐπίορκος, μένει γὰρ θάνατος καὶ τὸν εὔορκον, ψευδέσθω ἄλλος ὅσα βούλεται, οὐδεὶς γὰρ τῆς ἀληθείας καρπός, μηδεὶς ἐλεείτω τὸν πένητα, ἄμισθος γάρ ἐστιν ὁ ἔλεος. ταῦτα τὰ φρονήματα χείρονα ποιεῖ τοῦ κατακλυσμοῦ σύγχυσιν καὶ πάντα μὲν ἐκβάλλει σώφρονα λόγον, πᾶν δὲ νόημα μανικὸν καὶ ληστρικὸν ἐπιθήγει· εἰ γὰρ ἀνάστασις οὐκ ἔστιν, οὐδὲ κρίσις, εἰ δὲ κρίσις ἀνῄρηται, καὶ φόβος θεοῦ συνεκβάλλεται· ὅπου δὲ φόβος οὐ σωφρονίζει, ἐκεῖ χορεύει μετὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ διάβολος. καὶ λίαν ἁρμοδίως πρὸς τοὺς τοιούτους ὁ Δαβὶδ ἐκεῖνον ἀνέγραψε τὸν ψαλμόν· Εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· οὐκ ἔστι θεός. διεφθάρησαν καὶ ἐβδελύχθησαν ἐν ἐπιτηδεύμασιν. εἰ ἀνάστασις οὐκ ἔστι, μῦθος ὁ Λάζαρος καὶ ὁ πλούσιος καὶ τὸ φρικῶδες χάσμα καὶ ἡ τοῦ πυρὸς ἄσχετος φλόγωσις καὶ ἡ διακαὴς γλῶσσα καὶ ἡ ποθουμένη σταγὼν τοῦ ὕδατος καὶ ὁ δάκτυλος τοῦ πτωχοῦ. πρόδηλον γάρ, ὅτι ταῦτα πάντα τὸ μέλλον ἐξεικονίζει τῆς ἀναστάσεως· γλῶσσα γὰρ καὶ δάκτυλος οὐ τῆς ἀσωμάτου ψυχῆς μέλη νοεῖται, ἀλλὰ μέρη τοῦ σώματος. καὶ μηδεὶς οἰέσθω ταῦτα ἤδη πεπρᾶχθαι, ἀλλὰ προαναφώνησιν εἶναι τοῦ μέλλοντος· ἔσται δὲ τότε, ὅταν ἡ μετακόσμησις ψυχώσασα τοὺς νεκροὺς πρὸς τὰς εὐθύνας ἕκαστον τῶν βεβιωμένων ἀναγάγῃ σύνθετον ὄντα καθὼς πρότερον καὶ διὰ ψυχῆς καὶ σώματος συνεστῶτα. ὁ δὲ

16 Ps 13, 1 18 cf Luc 16, 19-31

SBDF ΔΜΚΟ 5 ἀλλοτρίων ὁ: ἐναντίων v 9 ποιεῖ om SB 10 ποιεῖται τὴν post κατακλυσμοῦ add SB 15 τοὺς om ΔΜΚΟv add in mg M^2 τὸν om D 17 διέφθειραν plurimi codd LXX ἐβδελύθησαν O εἰ: ἡ D 21 πτωχοῦ: λεπροῦ SBDF 23 μέλη ψυχῆς ΔΜΚΟv 24 πεπρᾶχθαι ἤδη SB 25 προαναφώνησις F 27 ἑκάστου Δ ἕκαστος F ἀγάγῃ SB

θεοφορούμενος Ἰεζεκιὴλ καὶ τῶν μεγάλων ὀπτασιῶν θεωρὸς πρὸς ποίαν ἄρα διάνοιαν ὁδηγούμενος ἔβλεπε τὸ μέγα καὶ ἀνηπλωμένον ἐκεῖνο πεδίον τὸ γέμον τῶν ἀνθρωπίνων ὀστέων, καθ' ὧν ἐκελεύετο προφητεύειν; καὶ σάρκες μὲν εὐθὺς ἐκείνοις περιεφύοντο, τὰ δὲ λελυμένα καὶ ἀτάκτως διερριμμένα εἰς τάξιν καὶ ἁρμονίαν ἀλλήλοις συνεκολλᾶτο. ἢ πρόδηλον, ὡς διὰ τῶν τοιούτων λόγων τὴν τῆς σαρκὸς ταύτης ἀναβίωσιν ἡμῖν ἱκανῶς ὑποδείκνυσιν; ἐμοὶ δὲ δοκοῦσιν οἱ πρὸς τοῦτον τὸν λόγον ἐριστικῶς ἔχοντες οὐ δυσσεβεῖς μόνον ἀλλὰ καὶ παραπαίοντες εἶναι· ἀνάστασις γὰρ καὶ ἀναβίωσις καὶ μετακόσμησις καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα ὀνόματα πρὸς τὸ σῶμα τὸ τῇ φθορᾷ ὑποκείμενον τοῦ ἀκροωμένου φέρει τὴν ἔννοιαν. 677 M. ὡς ἥ γε ψυχὴ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἐξεταζομένη οὔποτε ἀναστήσεται, ἐπειδὴ μήτε τελευτᾷ, ἀλλ' ἄφθαρτός ἐστι καὶ ἀνώλεθρος, ἀθάνατος δὲ ὑπάρχουσα θνητὸν ἔχει τὸ κοινωνὸν τῶν πραγμάτων καὶ διὰ τοῦτο παρὰ τῷ δικαίῳ κριτῇ ἐν τῷ καιρῷ τῶν εὐθυνῶν ἐνοικήσει πάλιν τῷ συνεργῷ, ἵνα μετ' ἐκείνου κοινὰς δέξηται τὰς κολάσεις ἢ τὰς τιμάς. μᾶλλον δὲ ἵνα καὶ πλέον ἡμῖν ὁ λόγος ἀκολουθότερος γένηται, οὕτω σκοπήσωμεν· τὸν ἄνθρωπον τί φαμεν; τὸ συναμφότερον ἢ τὸ ἕτερον; ἀλλὰ πρόδηλον, ὡς ἡ συζυγία τῶν δύο χαρακτηρίζει τὸ ζῷον· οὐ γὰρ προσῆκεν ἐν τοῖς ἀναμφισβητήτοις καὶ γνωρίμοις παρέλκειν. τούτου δὲ οὕτως ἔχοντος κἀκεῖνο προσλογισώμεθα, πότερον, ἃ πράττουσιν ἄνθρωποι οἷον μοιχείαν φόνον κλοπὴν καὶ πᾶν εἴ τι τούτοις ἐχόμενον ἢ τοὐναντίον σωφροσύνην ἐγκράτειαν καὶ πᾶσαν τὴν ἀντίθετον τῆς κακίας ἐνέργειαν, τῶν δύο φαμὲν ὑπάρχειν ἀποτελέσματα, ἢ τῇ ψυχῇ μόνῃ τὰς πράξεις περιορίζομεν; ἀλλὰ κἂν τούτῳ

1 cf Ezech 37, 1-14

SBDF ΔΜΚΟ 2 ἄρα post ὁδηγούμενος transp SB 3 ἐκεῖνο om F 5 ἐκείνοις εὐθὺς ΔOv 6 ἀλλήλαις B 7 τῶν—ταύτης om F 9 ἐρωστικῶς D 14 μήτε: μὴ FΔΜΚOv 15 κοινωνοῦν S 18 αἰωνίους ante κολάσεις add in mg M² 22 ἀναμφισβήτοις S 24 οἱ ante ἄνθρωποι add B 25 ἐπόμενον v 26 τὴν om F 28 κἂν τούτῳ M²O²: κἂν οὕτω codd v

πρόδηλος ἡ ἀλήθεια· οὐδαμοῦ γὰρ ἀποσχίζουσα τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ ἢ τὴν κλοπὴν ἐπιτηδεύει ἢ τὴν τοιχωρυχίαν ἐργάζεται οὐδ' αὖ μόνη τῷ πεινῶντι ἄρτον δίδωσιν ἢ ποτίζει τὸν διψῶντα ἢ πρὸς τὸ δεσμωτήριον ἀόκνως ἐπείγεται, ἵνα θεραπεύσῃ τὸν δεσμωτηρίῳ κεκακωμένον, ἀλλ' ἐπὶ πάσης πράξεως ἀλλήλοις ἀμφότερα συνεφάπτεται καὶ συναποτελεῖ τὰ γινόμενα. πῶς τοίνυν τούτων οὕτως ἐχόντων καὶ κρίσιν τῶν βεβιωμένων ἔσεσθαι συγχωρῶν ἀποσπᾷς τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον καὶ κοινῶν ὄν<των> τῶν εἰργασμένων τῇ ψυχῇ μόνῃ περιορίζεις τὸ δικαστήριον; εἰ δέ τις ἀκριβὴς γένοιτο δικαστὴς τῶν ἀνθρωπίνων πλημμελημάτων καὶ σκοπήσειεν ἐπιμελῶς, πόθεν φύονται αἱ πρῶται τῆς ἁμαρτίας αἰτίαι, τάχα πρῶτον ἀτακτοῦν ἐν τοῖς ἐγκλήμασιν εὑρήσει τὸ σῶμα. ἠρεμούσης γὰρ πολλάκις τῆς ψυχῆς καὶ γαλήνην ἐχούσης ἀτάραχον εἶδεν ὁ ὀφθαλμὸς ἐμπαθῶς, ἃ μὴ θεάσασθαι βέλτιον ἦν, καὶ τῇ ψυχῇ παραπέμψας τὴν νόσον εἰς χειμῶνα καὶ κλύδωνα τὴν ἡσυχίαν μετέβαλεν. ὁμοίως αἱ ἀκοαὶ ἀσχημόνων τινῶν ἢ παροξυντικῶν ἐπακούσασαι λόγων οἷον διά τινων σωλήνων ἑαυτῶν τὸν τῆς ταραχῆς ἢ τὸν τῆς ἀκοσμίας βόρβορον τοῖς λογισμοῖς ἐπεισφέρουσιν. ἔστι δὲ ὅτε καὶ ἡ ῥὶς διὰ τῆς ὀσφρήσεως καὶ τῶν ἀτμῶν μεγάλα τε καὶ ἀνήκεστα κακὰ † διατίθησι τὸν ἔσωθεν ἄνθρωπον. οἴδασι δὲ καὶ αἱ χεῖρες διὰ τῆς ἐπαφῆς καρτερᾶς ψυχῆς ἐκθηλύνειν στερρότητα. καί μοι κατὰ μικρὸν οὕτως ἐπιόντι καὶ σκοπουμένῳ ὑπαίτιον εὑρίσκεται τῶν πολλῶν ἁμαρτιῶν τὸ σωμάτιον.

Φέρει δὲ καὶ τοὺς ὑπὲρ ἀρετῆς πόνους καὶ τοῖς ἀγῶσιν

9 Platonem arguit cf e.g. Gorg 523 e 2

SBDF ΔΜΚΟ 1 πρόδηλον D 3-4 τὸν διψῶντα ποτίζει S τῷ διψῶντι ποτίζει B 5 κεκαμένον B 6 ἀλλήλοις om SB συναπολεῖ D 7 τούτων om ΔΜΟ sscr O² 8 ἐίσεσθαι sic F 9 κοινῶν ὄντων v: κοινωνὸν codd 11 πλημελημάτων Δ 13 εὑρήσεις S²BD 18 παροξυτικῶν F 19 ἑαυτὸν DΔΟ corr O² 20 ἐπεισφέρουσιν corr Jaeger: ἐπεισφέουσιν codd v 21 ὀσφρήσεως: αἰσθήσεως ΔOv ἀνείκαστα ΔΜΚOv corr M² 21 post κακὰ aliquid excidisse apparet, ἐργάζεται καὶ ἀτάκτως inserenda esse censet Jaeger 22 τὸν ἔσωθεν: ἔνδον τὸν in mg M² δὲ om ΔOv αἱ om ΔOv 26 ὑπὲρ: ἐπ' Δ

ἐμμοχθεῖ τῶν καλῶν τεμνόμενον σιδήρῳ καὶ πυρὶ φλεγόμενον καὶ ξαινόμενον μάστιξι καὶ βαρυνόμενον ἀργαλέοις δεσμοῖς καὶ πᾶσαν ὑπομένον λώβην, ἵνα μὴ προδῷ τὴν ἱερὰν φιλοσοφίαν ὥσπερ τινὰ πόλιν καλλίπυργον κεκυκλωμένην τῷ τῆς κακίας πολέμῳ. εἰ τοίνυν ἐν κατορθώμασι συμμοχθεῖ τῇ 680 M. ψυχῇ καὶ ἐν ἁμαρτήμασιν οὐκ ἀπολιμπάνεται, πόθεν ὁρμώμενος μόνην τὴν ἀσώματον ἐπὶ τὸ δικαστήριον ἄγεις; ἀλλ' οὐκ ἔστιν οὔτε δίκαιος οὔτε σωφρονούντων ὁ λόγος. εἰ μόνη καὶ γυμνὴ διήμαρτε, μόνην καὶ κόλασον, εἰ δὲ φανερὸν ἔχει τὸν συνεργόν, οὐκ ἀφήσει τοῦτον ὁ κριτὴς δίκαιος ὤν. ἐγὼ δὲ καὶ τοῦτο τῆς γραφῆς ἀκούω λεγούσης, ὅτι τοῖς κατεγνωσμένοις ἐπιτεθήσονται δίκαιαι τιμωρίαι πῦρ καὶ σκότος καὶ σκώληξ· ἃ πάντα τῶν συνθέτων καὶ ὑλικῶν σωμάτων κολάσεις εἰσίν, ψυχῆς δὲ καθ' ἑαυτὴν οὔποτ' ἂν ἅψαιτο πῦρ οὐδ' ἂν σκότος αὐτὴν λυπήσειεν ἀμοιροῦσαν ὀφθαλμῶν καὶ τῶν βλεπτικῶν ὀργάνων. τί δ' ἂν καὶ ὁ σκώληξ πράξειε σωμάτων ὑπάρχων φθαρτικός, οὐ πνευμάτων; καὶ διὰ τοῦτο τοῖς ἀκολούθοις τούτοις λογισμοῖς πανταχόθεν συνελαυνόμεθα πρὸς συγκατάθεσιν τῆς ἐγέρσεως τῶν νεκρῶν, ἣν τοῖς καθήκουσι χρόνοις ἐκτελέσει ὁ θεὸς ἔργοις βεβαιῶν τὰς ἰδίας ἐπαγγελίας.

Πιστεύσωμεν τοίνυν τῷ λέγοντι· Σαλπίσει γὰρ καὶ οἱ νεκροὶ ἀναστήσονται, καὶ πάλιν· Ἔρχεται ὥρα, ἐν ᾗ πάντες

11 cf Marc 9, 48 Matth 8, 12 Sir 7, 17 22 I Cor 15, 52 23 Joh 5, 28-29

SBDF ΔM (usque ad 23 ἐν ᾗ) **KO** 2 βαρούμενον SBD 4 πόλιν: πύργον BD καλίπυργον v κεκυλωμένην SB κεκόλλυμένην D 6 καὶ: οὐδὲ F om SBDM οὐκ om FK καταλιμάνεται K 7 ψυχὴν post ἄγεις add M^2 9 αἰωνίως post μόνην add M^2 κολάσει ΔMKOv 12 δικαίαι: δίκαι καὶ SBD καὶ om SB 13 σκώληξ καὶ σκότος SBDF 15 ἅψεται F πῦρ om F σκόλος Δ λυπήσειεν: ἀμαυρώσειεν S ἀμαυρώσαιεν B λύπησεν F 16 δ' ἂν: δαὶ sic Δ ὁ om ΔMOv 18 ἀκολούθως τούτοις τοῖς SB τούτοις om v 19 ἐγέρσεως: ἀναστάσεως S 20 ἐκτελέσειε FMKO ἐκτελέσειεν BD ὁ om DFMKO 22 τοίνυν: νῦν Δ 23 ἐγερθήσονται plurimi codd I Cor 15, 52

οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ καὶ ἐκπορεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως. οὐ γὰρ ὑπισχνεῖται μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἔργοις, οἷς ἐκτελεῖ καθ' ἡμέραν, διδάσκει σαφῶς, ὡς ἐστι παντοδύναμος· οὔτε γὰρ ἐν ἀρχῇ δημιουργῶν ἔκαμεν οὔτε μεταμορφῶν ἀπορήσει σοφίας. τὰ παρόντα θεωρήσωμεν, καὶ τῷ μέλλοντι οὐκ ἀπιστήσομεν· πάσης γὰρ ἐνεργείας τοῦ θεοῦ ἀκόλουθον ἐχούσης τὴν ἔκπληξιν καὶ πολὺ τὸ θαῦμα καὶ ἄφραστον ὅταν τὰς τῶν πατέρων καὶ προπάππων ὁμοιότητας κατίδωμεν μεταβαινούσας ἀκριβῶς εἰς τὰς τῶν ἀπογόνων μορφὰς καὶ ἐκμαγεῖα γινομένους τοὺς παῖδας ἀπὸ τῶν προπατόρων, τότε δὴ τὴν πάνσοφον τέχνην τοῦ ἀριστοτέχνου θεοῦ καὶ σωτῆρος ὑπερεκπλήττομαι, πῶς τῶν μήτε ὄντων μήτε φαινομένων ἀρχετύπων αἱ μιμήσεις ἐν ἀπορρήτῳ μυστηρίῳ δημιουργοῦνται καὶ ἀναπλάσσονται ἄλλους τινὰς τοὺς τεθνεῶτας διὰ τῆς ἐνεργείας τῶν τύπων ἐγείρουσαι. πολλάκις δὲ καὶ πολλῶν ὁμοῦ προσώπων τὰ ἰδιώματα ἐν ἑνὶ ἐξεικονίζεται σώματι· τοῦ πατρὸς ἡ ῥίς, τοῦ πάππου ὁ ὀφθαλμός, τοῦ θείου τὸ βάδισμα, τῆς μητρὸς τὸ φθέγμα, καὶ εἷς ἄνθρωπος θεωρεῖται καθάπερ τι φυτὸν πολλῶν δένδρων τὰς ἐπιβολὰς δεξάμενον καὶ μυρία καρποφοροῦν γένη τοῖς ὀπωρίζουσιν.

Ταῦτα πάντα θαυμαστὰ μὲν καὶ ὅπως γίνεται ἡμῖν ἀγνοούμενα, πρόχειρα δὲ τῷ δημιουργῷ καὶ μετὰ πολλῆς ὡς ἴσμεν τῆς ῥαστώνης ἐπιτελούμενα. ἄτοπον δὲ λίαν καὶ ἀμαθές, τὰ μὲν τῶν σαπέντων καὶ φθαρέντων ἤδη σωμάτων γνωρίσματα ἐν τοῖς νῦν καθ' ἡμέραν φυομένοις ἐγείρεσθαι καὶ τὰ ἀλλότρια μεταβαίνειν εἰς ἄλλους, τὰ δὲ ἴδια καὶ ἐξαίρετα περὶ αὐτῶν τῶν ποτε κεκτημένων

SBDF ΔKO 1 ἀκούσουσι vel ἀκούσωσι complures codd Joh 5, 28 3 οἱ δὲ iterat D δὲ om plurimi codd Joh 5, 29 πράσσοντες ΔOv 9 πολύ: πολλοὶ D 11 μετακαινούσας Δ 16 διαπλάττονται SB 17 τὸν τύπον ΔO corr O^2 18-19 ἐξηκονίζετο D 19 ππάπου sic Δ 21 τι om F 22 καρποφυροῦν K 27 φυομένοις post νῦν transp F 29 αὐτὸν τὸν κεκτημένον SBD ποτε om SBD

ἀνανεοῦσθαι καὶ ἀναβιώσκεσθαι μὴ συνομολογεῖν, ἀλλὰ τοὐναντίον ἀκυροῦν καὶ διαμάχεσθαι καὶ μῦθον οὐ λόγον τὴν ἐπαγγελίαν νομίζειν τοῦ πᾶν τόδε τὸ ὁρώμενον συστησα-
681 M. μένου καὶ κοσμήσαντος, ὡς ἠθέλησεν. ἀλλ' ἡμεῖς γε πεπιστεύκαμεν τῇ ἀναστάσει δόξαν ἀναπέμποντες τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

SBDF ΔΚΟ 1 ἀναβιοῦσθαι καὶ ἀνανεώσκεσθαι F μὴ om F 4 γε: μὲν ΔΟν om K 6 νῦν καὶ ἀεὶ om BFK καὶ ἀεὶ om S καὶ ante εἰς om BF

DE TRIDUI INTER MORTEM ET RESURRECTIONEM DOMINI NOSTRI IESU CHRISTI SPATIO

EDIDIT

ERNESTUS GEBHARDT

CONSPECTUS SIGLORUM

(De tridui inter mortem et resurrectionem domini nostri Iesu Christi spatio)

S Codex Vaticanus gr. 1907 chartaceus saec. XII
E Codex Vaticanus gr. 446 membranaceus saec. XII
X Codex Parisinus gr. 1173 membranaceus saec. XI
T Codex Vaticanus gr. 1990 membranaceus saec. IX/X
D Codex Hierosolymitanus Patr. 6 membranaceus saec. IX/X
U Codex Vaticanus gr. 455 membranaceus saec. X
F Codex Parisinus Coislinianus 107 membranaceus saec. XI
G Codex Parisinus gr. 1175 membranaceus saec. XI
M Codex Mediolanensis Ambrosianus C 135 inf. membranaceus saec. XI
K Codex Venetus Marcianus gr. 67 membranaceus saec. XI
O Codex Monacensis gr. 370 membranaceus saec. X
Λ Codex Musei Britannici Old Royal 16 D I membranaceus saec. XI
v textus vulgatus editionis Mignei

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΡΙΗΜΕΡΟΥ ΠΡΟΘΕΣΜΙΑΣ ΤΗΣ ΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ

600 M. Εἴ τις πατριαρχῶν εὐλογία θείῳ πνεύματι τὸ βέβαιον ἔχουσα, εἴ τι τῆς πνευματικῆς νομοθεσίας ἀγαθὸν δι' ἐπαγγελίας τοῖς κατορθοῦσιν ἐλπίζεται, εἴ τις διὰ τῶν ἱστορικῶν αἰνιγμάτων τῆς ἀληθείας προδιατύπωσις εἶναι πεπίστευται, εἴ τις προφητικὴ φωνὴ τὰ ὑπὲρ φύσιν εὐαγγελί-
601 M. ζεται, πάντα ἐκεῖνα ἡ παροῦσα χάρις ἐστίν. καὶ ὥσπερ κατὰ τὸ προκείμενον τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν θέαμα ἓν φῶς περιαστράπτει τὰς ὄψεις ἐκ μυρίων λαμπάδων ἐρανιζόμενον, οὕτω πᾶσα ἡ τοῦ Χριστοῦ εὐλογία πυρσοῦ δίκην καθ' ἑαυτὴν λάμπουσα τοῦτο ἡμῖν τὸ μέγα φῶς ἀπεργάζεται τὸ ἐκ πολλῶν τε καὶ ποικίλων τῶν τῆς γραφῆς ἀκτίνων συγκεραννύ-

Titulus: ante Γρηγορίου add τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν XUFG add τοῦ ἐν ἁγίοις T   Γρηγορίου ἐπισκόπου νύσσης: τοῦ αὐτοῦ EKΛv om S   νύσης XTD   ante περὶ add εἰς τὴν ἀνάστασιν τοῦ σωτῆρος χριστοῦ καὶ S add εἰς τὸ ἅγιον (τὸ ἅγιον om G) πάσχα καὶ TFGKΛv add λόγος περὶ τοῦ πάθους καὶ X add ὁμιλία E   περὶ—ἀναστάσεως: εἰς τὴν τριήμερον ἀνάστασιν (ἐξανάστασιν D) DU   post προθεσμίας add καὶ τῆς ἐκ τῶν νομικῶν τοῦ πάσχα παραγγελμάτων χριστιανῆς καταστάσεως καὶ τί τὸ περὶ τοῦ σταυροῦ μυστήριον καὶ τὸ κατὰ τὸν εὐχήμονα (sic sed εὐσχήμονα scribendum) βουλευτὴν ἰωσὴφ τοῦ ἀπὸ ἀριμαθαίας S   τῆς ἀναστάσεως—Χριστοῦ: τοῦ κυρίου ἀναστάσεως X τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν ἀναστάσεως T τῆς (om F) τοῦ χριστοῦ ἀναστάσεως FΛv τῆς ἀναστάσεως τοῦ χριστοῦ K τοῦ πάσχα E

SEXTDUFGKΛ   5 νεύματι X   6 τι: τις TDUFG   7 ἐπαγγελίας: ἐπιμελείας EF   8-9 εἶναι πεπίστευται: εὑρίσκεται X   9 πιστεύεται SEFGKΛv   φύσιν: πίστιν E   9-10 εὐαγγελίζεται: θαυμάζεται DU   10 τῆς παρούσης χάριτός εἰσι KΛv   κατὰ om STDU   12 τὸ ante τὰς add v   13 πᾶσα: καὶ U   ἡ om SE   Χριστοῦ: θεοῦ SEXTDU   ἑαυτοῦ FG   15 τῶν om FGKΛv

μενον· ἔξεστι γὰρ λαβεῖν ἀφ' ἑκάστου τῶν θεοπνεύστων ὑποδειγμάτων τὸ τῇ παρούσῃ ἱερομηνίᾳ κατάλληλον. ζητεῖς τὴν τοῦ Ἀβραὰμ εὐλογίαν· ἔχεις τὸ ζητούμενον εἰς τὰ παρόντα βλέπων. ὁρᾷς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ; ταῦτα λέγω τὰ ἄστρα τὰ ἐκ τοῦ πνεύματος ἡμῖν ἀρτίως ἐπανατείλαντα καὶ οὐρανὸν ἀθρόως τὴν ἐκκλησίαν ποιήσαντα, ὧν ἡ τῆς ψυχῆς ἀπαστράπτουσα χάρις ταῖς τῶν πυρσῶν ἀκτῖσι διασημαίνεται. καὶ ταῦτά τις εἰπὼν ὄντως τοῦ Ἀβραὰμ εἶναι τέκνα τὰ ἐξ ἐπαγγελίας αὐτῷ γεγενημένα, τὰ τοῖς ἄστροις τοῦ οὐρανοῦ ὁμοιούμενα τῆς ἀληθείας οὐχ ἁμαρτήσεται. θαυμάζεις τὸν ὑψηλὸν Μωυσέα τὸν πᾶσαν τὴν τοῦ θεοῦ κτίσιν διαλαβόντα τῇ δυνάμει τῆς γνώσεως. ἰδού σοι τῆς πρώτης κοσμογενείας τὸ εὐλογημένον σάββατον, γνώρισον δι' ἐκείνου τοῦ σαββάτου τοῦτο τὸ σάββατον τὴν τῆς καταπαύσεως ἡμέραν, ἣν εὐλόγησεν ὁ θεὸς ὑπὲρ τὰς ἄλλας ἡμέρας. ἐν ταύτῃ γὰρ ὡς ἀληθῶς κατέπαυσεν ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ ὁ μονογενὴς θεὸς διὰ τῆς κατὰ τὸν θάνατον οἰκονομίας τῇ σαρκὶ σαββατίσας καὶ εἰς ὃ ἦν πάλιν ἐπανελθὼν διὰ τῆς ἀναστάσεως ἅπαν τὸ κείμενον ἑαυτῷ συνανέστησε ζωὴ καὶ ἀνάστασις καὶ ἀνατολὴ καὶ ὄρθρος καὶ ἡμέρα τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου γενόμενος. πλήρης σοι καὶ ἡ ἱστορία τῆς συγγενοῦς

2 cf Gen 26, 4   19 cf Joh 11, 25   20 cf Isa 9, 1 Luc 1, 79

SEXTDUFGKΛ   1 ἔξεστι: ἔστιν U   ἀφ': ἐφ' DK   ἑκάστων D   τῶν om D   2 ἀποδειγμάτων Λv   τῆς παρούσης ἱερομηνίας DUKΛv   3 τὸ: τὸν F   4 ἀποβλέπων U   ὅρα TD   5 ἐκ om U   πνεύματος: πατρὸς Λv   ἀρτίως om G   ἀνατείλαντα FGKΛv   7 ἀστράπτουσα FGKΛv   8 τὰ om GKΛv   ἐξ: δι' T   8-9 τὰ—γεγενημένα om DU   9 γεγεννημένα FGK γεννώμενα S γενόμενα XT   τὰ ante τοῖς om S   9-10 τὰ τοῖς—ὁμοιούμενα om F   10 καὶ ante θαυμάζεις add Λv   11 μωσέα SXTDU   12 τῆς alt iterat Λ   13 εὐλογούμενον SEXTF   γὰρ ante δι' add SXT   δι': δὲ U   14 τὴν om UG   ἥν: ἐν ᾗ D   15 ηὐλόγησεν BDG   ὁ θεὸς: κύριος S   καὶ post θεὸς add F   ὡς om GKΛv   16 κατέπαυσεν ἀληθῶς Λv   17 θεὸς: υἱὸς τοῦ θεοῦ XT υἱὸς U   17-18 τῇ σαρκὶ σαββατίσας om X   18 πάλιν om S   19 ἅπαντα F πᾶν E   ἑαυτῷ: σὺν αὐτῷ U   καὶ ante ἀνατολὴ om TDU   20 καὶ ὄρθρος om v   21 καθημένος ante γενόμενος add (ex Luc 1, 79) UΛv   σοι: τοι v   καὶ om GKΛv   ἡ om F   εὐγενοῦς TD

εὐλογίας· ὁ πατὴρ τοῦ Ἰσαὰκ ἐκείνου τοῦ ἀγαπητοῦ μὴ φειδόμενος καὶ ὁ μονογενὴς προσφορὰ καὶ θυσία γενόμενος καὶ ὁ ἀμνὸς ἀντὶ τούτου σφαγιαζόμενος. ἔξεστι γὰρ ἰδεῖν ἐν τῇ ἱστορίᾳ πᾶν τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον. ὁ ἀμνὸς τοῦ ξύλου ἐξήρτηται ἐκ τῶν κεράτων ἐχόμενος, ὁ δὲ μονογενὴς βαστάζει ἐφ' ἑαυτοῦ τὰ τῆς ὁλοκαρπώσεως ξύλα. ὁρᾷς πῶς ὁ πάντα φέρων τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ ὁ αὐτὸς καὶ τὸ φορτίον φέρει τῶν ἡμετέρων ξύλων καὶ ὑπὸ τοῦ ξύλου ἀναλαμβάνεται βαστάξων ὡς θεὸς καὶ ὡς ἀμνὸς βασταζόμενος οὕτω τοῦ ἁγίου πνεύματος τὸ μέγα μυστήριον τυπικῶς ἀμφοτέροις ἐπιμερίσαντος τῷ τε ἠγαπημένῳ υἱῷ καὶ τῷ συμπαραδειχθέντι προβάτῳ, ὥστε δειχθῆναι ἐν μὲν τῷ προβάτῳ τὸ τοῦ θανάτου μυστήριον ἐν δὲ τῷ μονογενεῖ τὴν ζωὴν τὴν μὴ διακοπτομένην τῷ θανάτῳ. εἰ δὲ βούλει καὶ αὐτὸν τὸν Μωυσέα λαβεῖν τῇ τῶν χειρῶν ἐκτάσει τὸν σταυρὸν διαγράφοντα καὶ τῷ σχήματι τούτῳ τὸν Ἀμαληκίτην καταστρεφόμενον, ἔξεστί σοι βλέπειν ἐν τῇ ἀληθείᾳ τὸν τύπον καὶ τῷ σταυρῷ τὸν Ἀμαλὴκ ὑποπίπτοντα. ἔχεις καὶ τὸν Ἠσαΐαν οὐ μικρά σοι πρὸς τὴν παροῦσαν συνεισφέροντα χάριν· παρ' αὐτοῦ γὰρ προεδιδάχθης τὴν ἀνύμφευτον μητέρα, τὴν

1 cf Gen 22, 13   6 cf Gen 22, 6   7 cf Hebr 1, 3   15 cf Exod 17, 11

SEXTDUFGM (inc 3 σφαγιαζόμενος) **KO** (inc 6 ὁλοκαρ-πώσεως) **Λ**   1 ἐκείνου om DU   2 ὑπάρχων τοῦτου ante προσφορὰ add E   θυσία: θύμα D   γινόμενος TDF   3 ὁ om STDFGKΛv   τούτου: ἐκείνου G   σφαζόμενος DU σφαγιαζομένου S   ἔστι E   3-4 ἰδεῖν ante πᾶν transp DU   4 ἐκ ante τοῦ add F   5 ἐξήρτηται τοῦ ξύλου EX   κατεχόμενος FGMKΛv   6 ἐφ': ἀφ' ut vid X   ἑαυτῷ DU   ὅρα G   πῶς om Λv   7 αὐτοῦ om UGMKOΛv et pars codd Hebr 1, 3   ὁ αὐτὸς: οὗτος D   8 τοῦ om E   9 καὶ om T   ὡς post καὶ om Λ (add Λ^{2}) v   ἀμνὸς: ἄνθρωπος UMKOΛ   12 ὥστε—προβάτῳ om X   14 τῷ om TDU   τὸν om EDUF   15 μωσέα SXT   ἐκστάσει UG   τὸν om X   15-16 προδιαγράφοντα F   16 ὡς post καὶ add Λv   τούτου U   ἀμαλὶκ X ἀμαλὴκ U Ἀμαλὴχ v   18 Ἀμαλὴχ v   τὸ δαιμόνιον στίφος post ὑποπίπτοντα add DU τὸν νοητὸν διάβολον λέγω add F   19 μικρὰν STDUFG   συνεισφέροντα: σου εἰσφέρονταX   20 ταύτην post γὰρ add G   ἄνυμφον EXTD

ἀπάτορα σάρκα, τὴν ἀνώδυνον ὠδῖνα, τὸν ἀμόλυντον τόκον οὕτως εἰπόντος τοῦ προφήτου· Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται καὶ τέξεται υἱὸν καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ
604 M. Ἐμμανουήλ, ὅ ἐστι Μεθ' ἡμῶν ὁ θεός. ὅτι δὲ ἄπονος γέγονεν ἡ ὠδίς, πρῶτον μέν σε καὶ τὸ εἰκὸς διδαξάτω· ἐπειδὴ γὰρ πᾶσα ἡδονὴ συνημμένον ἔχει τὸν πόνον, ἀνάγκη πᾶσα ἐπὶ τῶν συνημμένως θεωρουμένων τοῦ ἑνὸς μὴ ὄντος μηδὲ τὸ ἕτερον εἶναι. ὅπου τοίνυν <ἡ> ἡδονὴ τοῦ τόκου οὐ καθηγήσατο, ἐξ ἀνάγκης οὐδὲ ὁ πόνος ἐπηκολούθησεν. ἔπειτα δὲ καὶ ἡ τοῦ προφήτου λέξις βεβαιοῖ τὸν λόγον ἔχουσα οὕτως· Πρὶν ἐλθεῖν τὸν πόνον τῶν ὠδίνων ἐξέφυγε καὶ ἔτεκεν ἄρσεν, ἢ ὥς φησιν ἕτερος τῶν ἑρμηνέων, Πρὶν ὠδινῆσαι ἔτεκεν. ἐκ ταύτης, φησί, τῆς παρθένου μητρὸς Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐγενήθη ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, θαυμαστὸς σύμβουλος, θεὸς ἰσχυρός, ἐξουσιαστής, ἄρχων εἰρήνης, πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. τοῦτο τὸ παιδίον, οὗτος ὁ υἱὸς Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείραντος αὐτὸν ἄφωνος, μᾶλλον δὲ ὥς φησιν

2 Isa 7, 14 cf Matth 1, 21-23 10-11 Isa 66, 7 12 Isa 66, 7 secundum Symmachum apud Orig Hex 13 Isa 9, 6 18 Isa 53, 7

SEXTDUFGMKOΛ 1 τὸν: τὴν D 2 ἰδού: ὅτι EXT ὅτι ἰδοὺ F 3 λήψεται: ἕξει plurimi codd LXX καλέσουσι: sive καλέσεις (cf Matth 1, 21-23; Luc 1, 31) sive καλέσετε sive καλέσει pars codd LXX (cf vl ad Matth 1, 21) 4 ὅ ἐστι: ὅτι XTDU μεθερμηνευόμενον post ἐστι add EF et Matth 1, 23 ἀπόνως XGΛ (corr Λ²) v 5 καὶ om SGMKOΛv 6 συνημένως G συμμένως D 7 μηδὲ τὸ ἕτερον: μὴ δεύτερον X 8 ἡ addidi 8-9 ἐξ ἀνάγκης om GMKOΛv 9 ὁ om T 10 τὸν λόγον om D πρὶν ἢ (ἢ om U) τὴν ὠδίνουσαν τεκεῖν ante πρὶν add EDUF ex Isa 66, 7 11 εἰσελθεῖν Λv ἢ ἐλθεῖν DU αὐτῆς post ὠδίνων add FGMKOΛv 11-12 ἢ—ἔτεκεν om F 12 ἑρμηνευτῶν DU ἢ post πρὶν add Symmachus apud Orig ὠδινήσει FGMKOΛv ὠδίνησεν TDU 13 καὶ ante μητρὸς add DU 14 καὶ υἱὸς v οὗ—ὤμου om TDU ἐγενήθη om SEXF 15 καὶ—αὐτοῦ om Λv 16 ἐξουσιαστής om EXT 16-17 θαυμαστὸς—αἰῶνος: καὶ τὰ ἑξῆς FGMKOΛv et plurimi codd LXX 17 εἰρήνης, πατὴρ om T 19 κείροντος SM²OΛ et pars codd LXX

Ἰερεμίας, τοῦτό ἐστι τὸ ἀρνίον τὸ ἄκακον τὸ ἀγόμενον τοῦ θύεσθαι, οὗτος ὁ ἄρτος, ᾧ τὸ ξύλον ἐμβάλλουσιν οἱ καὶ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ ξύλου πολέμιοι. μᾶλλον δὲ τὸ πάντων γυμνότερόν τε καὶ φανερώτερον ἐκ τῆς προφητείας λάβωμεν, δι' οὗ προϋπογράφεται σαφῶς τὸ μυστήριον, τὸν Ἰωνᾶν λέγω τὸν ἀπαθῶς κατὰ τοῦ κήτους καταδυόμενον καὶ δίχα πάθους ἐκ τοῦ κήτους πάλιν ἀναδυόμενον τὸν καὶ τρισὶν ἡμέραις καὶ τοσαύταις νυξὶν ἐν τοῖς κητῴοις σπλάγχνοις τὴν ἐν ᾅδου διατριβὴν τοῦ κυρίου προδιαγράψαντα.

Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα δεῖ σε παρ' ἑκάστης γραφῆς ἀναζητεῖν καὶ ἐκλέγεσθαι· πάντα γὰρ ἐκεῖνα διὰ τῶν παρόντων ὁρᾷς καὶ ἐν τῇ παρούσῃ φαιδρότητι Ὅλος ὁ νόμος κρέμαται καὶ οἱ προφῆται, καθώς φησί που τὸ εὐαγγέλιον, καὶ πᾶς θεόπνευστος λόγος καὶ νόμος ἐν ταύτῃ ἀνακεφαλαιοῦται τῇ χάριτι κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν. τοῦτο γάρ ἐστι καὶ τῶν σκυθρωπῶν τὸ πέρας καὶ τῶν ἀγαθῶν ἡ ἀρχή, οἷόν τι λέγω· Ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ τῆς φθοροποιοῦ δυναστείας λαβὼν τὴν ἀρχήν (ἀλλὰ καὶ μέχρι Μωυσέως αὐτοῦ τὸ πονηρὸν κράτος διέμεινεν οὐδὲν τοῦ νόμου τὴν κακὴν τοῦ θανάτου δυναστείαν ἀμβλύναντος)· ἦλθεν ἡ τῆς ζωῆς βασιλεία καὶ κατελύθη τοῦ θανάτου τὸ κράτος καὶ γέγονεν ἄλλη γέννησις, βίος ἕτερος, ἄλλο ζωῆς

1 cf Ier 11, 19 6 cf Ion 2, 1 12 Matth 22, 40 14 cf II Tim 3, 16 17 Rom 5, 14

SEXTDUFGMKOΛ 2 ἐμβάλλουσι τὸ ξύλον D καὶ om DUF 3 ξύλου καὶ τοῦ ἄρτου D 3-4 γυμνότερον: γνωριμώτερον v 4 τῆς προφητείας: τοῦ προφήτου Λv 5 ὑπογράφεται EX προγράφεται v 6 κατὰ: ἐπὶ S δυόμενον SEXTD 6-7 καὶ—ἀναδυόμενον om F ἐκ τοῦ κήτους om SU 7 πάλιν om OΛv καὶ alt: κατὰ T 9 διαγράψαντα X προδιαγράψαντος Λv 10 δεῖ: ἔδει E οὐκ ἔδει XU οὐδὲν δεῖ T 10-11 ἀναζητεῖν γραφῆς EX 11 ἐπιζητεῖν D ζητεῖν T 13 κρέμαται om UFMKO κρέμανται post προφῆται add UF 14 ὁ post πᾶς add EXTD 15 τοῦ om TDU 17 ἐβασίλευεν F 18 δυναστείας: δυνάμεως MKOΛv τὴν ἀρχὴν ante 17 τῆς transp SEXTD ἀλλὰ om ST τοῦ post μέχρι add G 19 μωσέως STF αὐτοῦ post κράτος add FG τοῦτο add U οὐδὲ T 20 ἀμβλύνοντος S 21 οὖν post ἦλθεν add U δὲ add E 22 γένεσις SEXTF

εἶδος, αὐτῆς τῆς φύσεως ἡμῶν μεταστοιχείωσις. τίς ἡ γέννησις; Οὐκ ἐξ αἱμάτων οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός, ἀλλ' ἐκ θεοῦ γενομένη. πῶς τοῦτο; σαφῶς σοι παραστήσω διὰ τοῦ λόγου τὴν χάριν· οὗτος ὁ τόκος διὰ πίστεως κυοφορεῖται, διὰ τῆς τοῦ βαπτίσματος ἀναγεννήσεως εἰς φῶς ἄγεται, τροφὸς τούτου ἡ ἐκκλησία, μαζὸς τὰ διδάγματα, τροφὴ ὁ ἄνωθεν ἄρτος, ἡλικίας τελείωσις ἡ ὑψηλὴ πολιτεία, γάμος ἡ τῆς σοφίας συμβίωσις, τέκνα αἱ ἐλπίδες, οἶκος ἡ βασιλεία, κλῆρος καὶ πλοῦτος ἡ ἐν τῷ παραδείσῳ τρυφή, τέλος δὲ ἀντὶ θανάτου ἡ ἀΐδιος ζωὴ ἐν τῇ ἀποκειμένῃ τοῖς ἀξίοις μακαριότητι. ταύτην ὁρᾷ καὶ ὁ μέγας Ζαχαρίας τὴν ἀρχὴν τῆς πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀλλοιώσεως καὶ ἀμφιβάλλει περὶ τῆς τοῦ ὀνόματος κλήσεως, τί χρὴ κυρίως
605 M. προσειπεῖν τὴν ἐνεστῶσαν χάριν· τὰ γὰρ ἄλλα τὰ περὶ τὸ πάθος θαύματα διεξελθὼν καὶ τοῦτό φησι περὶ τοῦ καιροῦ τούτου ὅτι Οὐχ ἡμέρα καὶ οὐχὶ νύξ, δι' ὧν ἐνδείκνυται, ὅτι ἡμέρα μὲν κληθῆναι οὐ δύναται ἡλίου μὴ ὄντος, νὺξ δὲ οὐκ ἔστι τῷ μηδὲ σκότος εἶναι· τὸ γὰρ σκότος ἐκάλεσεν ὁ θεὸς νύκτα, καθώς φησιν Μωυσῆς. ἐπεὶ οὖν κατὰ μὲν τὸν χρόνον

2 Joh 1, 13   5 cf Joh 3, 5   7 cf Joh 6, 31-33   16 Zach 14, 7   18 cf Gen 1, 3

SEXT (T deficit a 7 τὰ usque ad 281, 11 πάσης) **DUFGMKOΛ**   1 φύσεως: ζωῆς U   τίς: τούτου v   ἣν post τίς add D   2-3 ἀνδρὸς et σαρκὸς commutat Joh 1, 13   οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός om XT   3 τοῦ post ἐκ add E   γεννομένη X γεναμένη U γενομένης GMKO   5 χάριτος καὶ post βαπτίσματος add STDUF   6 τούτου: τοῦ θεοῦ X οὗτος D   7 τὰ—τελείωσις om D   ὁ om F   8 πολιτεία: θεωρία O   γάμος: τόμος G   αἱ om D   9 οἶκοι FΛv   τῷ om SEXD   10 ἀΐδιος EU   ἐν τῇ: τῆς S ἡ D ἡ καὶ ἡ U   11 ἀποκειμένης S ὑποκειμένη Λv   ἁγίοις FGMKOΛv   μακαριότης S μακαριότητος DU   ταῦτα X   ὁ om X   μέγας om XU   12 ἀπαρχὴν U   τῆς: τὴν K om v   13 τῆς περὶ SX   χρήσεως X   τί: τὸ U   14 εἰπεῖν DU   ἐφεστῶσαν U   14-15 τοῦ πάθους U   15 θαυμαστὰ G   ὃ ante περὶ GM add   16 τούτου om D   οὐχὶ: οὐ SEXG et LXX om F   ἐδείκνυται D ἐδείκνοιτο sic G   17 οὐ om G   17-18 οὐκ ἔστι: οὐκέτι F   18 τῷ: τὸ XDUGMK (corr K[2])O   τελείως post σκότος add U   18-19 νύκτα ὁ θεὸς U   19 καθὼς—Μωυσῆς om O   μωσῆς D   τὸν χρόνον: τὸ σκότος DU τῷ χρόνῳ X

νὺξ κατὰ δὲ τὸ φῶς ἡμέρα, τούτου ἕνεκέν φησιν ὁ προφήτης· Καὶ οὐχ ἡμέρα καὶ οὐχὶ νύξ. εἰ οὖν μήτε ἡμέρα μήτε νὺξ κατὰ τὸν τοῦ προφήτου λόγον ὁ καιρὸς οὗτός ἐστιν, ἄλλο τι παρὰ ταῦτα πάντως ἡ παροῦσα χάρις ἐστί τε καὶ ὀνομάζεται. βούλεσθε εἴπω, ὃ ἐντεθύμημαι; Αὕτη ἐστὶν ἡ ἡμέρα, ἣν ἐποίησεν ὁ κύριος, ἄλλη παρὰ τὰς ἐν ἀρχῇ τῆς κτίσεως γεγενημένας ἡμέρας, αἷς διαμετρεῖται ὁ χρόνος, ἄλλης κτίσεώς ἐστιν ἀρχὴ αὕτη· ἐν ταύτῃ γὰρ ποιεῖ ὁ θεὸς τῇ ἡμέρᾳ οὐρανὸν καινὸν καὶ γῆν καινήν, καθώς φησιν ὁ προφήτης. ποῖον οὐρανόν; τὸ στερέωμα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. ποίαν γῆν; τὴν ἀγαθὴν καρδίαν φημί, καθὼς εἶπεν ὁ κύριος, τὴν γῆν τὴν πίνουσαν τὸν ἐπ' αὐτῆς ἐρχόμενον ὑετὸν καὶ τὸν πολύχουν στάχυν ἁδρύνουσαν. ἐν ταύτῃ τῇ κτίσει ἥλιος μέν ἐστιν ὁ καθαρὸς βίος, ἄστρα δὲ αἱ ἀρεταί, ἀὴρ δὲ ἡ διαφανὴς πολιτεία, θάλασσα δὲ τὸ βάθος ἐστὶ τοῦ πλούτου τῆς σοφίας τε καὶ τῆς γνώσεως, πόα δὲ καὶ βλαστήματα ἡ ἀγαθὴ διδασκαλία καὶ τὰ θεῖα διδάγματα, ἅπερ ὁ λαὸς τῆς νομῆς, τουτέστιν ἡ ποίμνη τοῦ θεοῦ ἐπινέμεται, δένδρα δὲ ποιοῦντα καρπὸν ἡ τῶν

2 vid ad 278, 16   5 Ps 117, 24   8 cf Isa 65, 17   10 cf Luc 8, 15   11 cf Isa 61, 11   16 cf Ps 94, 7

SEXDUFGMKOΛ   1 δὲ post τούτου add X   φησιν post προφήτης transp S om MO (add in mg post ἡμέρα M[2])   2 καὶ (ante οὐχ): ὅτι K   καὶ οὐχὶ νὺξ om X   οὐχὶ: οὐ SEUG et LXX om F   μήτε ἡμέρα post νὺξ alt transp SEXD   3 τοῦ om v   4 παροῦσα: παρά σου D   ἐστί τε καὶ om SEXD   ἐστί om LXX   τε om Λv   κατονομάζεται SEX   5 ἡ om v   6-7 τῆς—κτίσεώς om v   γεγενημένη MKOΛ γεγενημένης S   7 ἄλλη Λ   ἐστιν om D et LXX 8 ἀρχὴ αὕτη: ἀρχὴ S αὕτη v αὕτη ἡ ἀρχὴ E et LXX   τῇ ἡμέρᾳ ante ποιεῖ transp U   10 τὸ στερέωμα om D   ἐν χριστῷ EXD   δὲ post ποίαν add F   11 τὴν γῆν om SD   12 τὸν: τὴν D   αὐτῇ MKOΛv   αὐτὴν F   13 ἡδρύνουσαν G ἀνδρύνουσαν U   ἐν ταύτῃ: ἐνταῦθα D   13-14 ἐστι sic ante βίος transp EXU om D   14 ἄστρα—ἀρεταί post πολιτεία transp S   ἀὴλ F   15 τῆς post καὶ om Uv   16 πόαι v   δὲ SU: τε D om cett v   ἀγαθή: ἀληθὴς X   17 διδάγματα: δόγματα SFGMKOΛv   νομικῆς X   18 θεοῦ: χριστοῦ D   τὰ ante δένδρα add U   τὰ post δὲ add U   καλὸν post καρπὸν add DU   ἡ τῶν: τὴν U

ἐντολῶν ἐργασία. ἐν ταύτῃ κτίζεται καὶ ὁ ἀληθινὸς ἄνθρωπος ὁ κατ' εἰκόνα γενόμενος θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν. ὁρᾷς οἵου κόσμου γίνεται ἀρχὴ Αὕτη ἡ ἡμέρα, ἣν ἐποίησεν ὁ κύριος, περὶ ἧς φησιν ὁ προφήτης, ὅτι οὔτε ἡμέρα κατὰ τὰς ἄλλας ἡμέρας οὔτε νὺξ κατὰ τὰς ἄλλας νύκτας. καὶ οὔπω τὸ ἐξαίρετον τῆς παρούσης χάριτος ὁ λόγος ἐκήρυξεν. αὕτη ἔλυσε τὴν τοῦ θανάτου ὠδῖνα, αὕτη τὸν τῶν νεκρῶν πρωτότοκον ἐμαιεύσατο, ἐν ταύτῃ συνετρίβησαν αἱ σιδηραῖ τοῦ θανάτου πύλαι, ἐν ταύτῃ οἱ χαλκοῖ τοῦ ᾅδου μοχλοὶ συνεθλάσθησαν. νῦν ἀνοίγεται τοῦ θανάτου τὸ δεσμωτήριον, νῦν κηρύσσεται τοῖς αἰχμαλώτοις ἡ ἄφεσις, νῦν γίνεται τοῖς τυφλοῖς ἡ ἀνάβλεψις, νῦν τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένοις ἡ ἐξ ὕψους ἀνατολὴ ἐπισκέπτεται.

Βούλεσθέ τι καὶ περὶ τῆς τριημέρου προθεσμίας μαθεῖν; ἀρκεῖ τοσοῦτον εἰπεῖν, ὅτι ἐν οὕτω ὀλίγῳ τῷ χρονικῷ διαστήματι ἤρκεσεν ἡ παντοδύναμος σοφία ἐν τῇ καρδίᾳ γενομένη τῆς γῆς τὸν μέγαν ἐκεῖνον νοῦν τὸν ἐν αὐτῇ διαιτώμενον καταμωρᾶναι· οὕτω γὰρ ὁ προφήτης αὐτὸν κατονομάζει μέγαν νοῦν αὐτὸν ἀποκαλῶν καὶ Ἀσσύριον. ἐπεὶ οὖν ἐστία

1 cf Gen 1, 26 3 vid ad 279, 5 4 Zach 14, 1-11 6 cf Act 2, 24 7 cf Col 1, 18 8 cf Ps 106, 16 10 cf Isa 42, 7 11 cf Isa 61, 1; 45, 2 12 cf Luc 1, 79 Isa 9, 1 16 cf Matth 12, 40 17 cf I Cor 1, 20 19 cf Isa 10, 12

SEXDUFGMKOΛ 1 ἐργασίαν U ἐν ταύτῃ: ἔνθα U καὶ om SXDGΛv 2 γινόμενος D θεοῦ γενόμενος F ὅρα D ὁρᾷς οἵου: ἆρα σοι οὐ GMKOΛv κόσμος Λv 3 ἡ ante ἀρχὴ add Λv ἧς: ταύτης F 4 φησιν post προφήτης transp U Ζαχαρίας post προφήτης add v ὅτι om X οὔτε νὺξ post ἡμέρα add D ἄλλας: λοιπὰς SEXD 4-5 ἡμέρας—ἄλλας om D 5 ἄλλας: λοιπὰς EX 6-7 αὕτη—ὠδῖνα om G 7 τὸν om U ἐταμιεύσατο G 8 γὰρ post ταύτῃ add U σιδηραῖ: χαλκαῖ SDU (cf Isa 45, 2) 9 χαλκοῖ: σιδηροῖ SDU συνεκλάσθησαν EXDF et Ps 106, 16 11 ἄνεσις EXU ἡ alt om D 12 τοὺς SEXDG καθημένους SEXDUG an recte? 13 ἐπεσκέπτεται D 15 τοσούτου X εἰπεῖν: μαθεῖν MKOΛv οὕτως ἐν DU οὕτω om E τῷ om F 16-17 τῆς γῆς γενομένη FGMKOΛv 17 ὁ κύριος ἥτις ἐστὶ τοῦ νοῦ ἐκείνου ἐνδιαίτημα post γῆς add e p 281, 2-3 MKOΛ ὁ κύριος add v 18 καταμαρᾶναι DF αὐτὸν om D αὐτὸν ὁ προφήτης S 19 μέγα F νοῦν: οὖν D ἀσύριον EXDUΛ

τίς ἐστι τοῦ νοῦ ἡ καρδία (ἐν ταύτῃ γὰρ τὸ ἡγεμονικὸν εἶναι πεπίστευται), διὰ τοῦτο γίνεται ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς ὁ κύριος, ἥτις ἐστὶ τοῦ νοῦ ἐκείνου τοῦ πονηροῦ ἐνδιαίτημα ὥστε τὴν βουλὴν αὐτοῦ μωρᾶναι, καθὼς ἡ προφητεία φησίν, καὶ δράξασθαι τὸν σοφὸν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ καὶ περιτρέψαι αὐτῷ πρὸς τὸ ἐναντίον τὰ σοφὰ ἐγχειρήματα. ἐπειδὴ
608 M. γὰρ ἀμήχανον ἦν τὸν ἄρχοντα τοῦ σκότους ἀκράτῳ προσμῖξαι τῇ τοῦ φωτὸς παρουσίᾳ μὴ σαρκός τινα μοῖραν ἐν αὐτῷ θεωρήσαντα, διὰ τοῦτο, ὡς εἶδε τὴν θεόφορον σάρκα εἶδε δὲ καὶ τὰ δι' αὐτῆς ἐνεργούμενα παρὰ τῆς θεότητος θαύματα, ἤλπισεν, εἰ τῆς σαρκὸς διὰ τοῦ θανάτου κρατήσειε, καὶ πάσης τῆς ἐν αὐτῇ κατακρατήσειν δυνάμεως. καὶ τούτου χάριν τὸ τῆς σαρκὸς δέλεαρ περιχανὼν τῷ τῆς θεότητος ἀγκίστρῳ περιεπάρη καὶ οὕτως ἤχθη ὁ δράκων διὰ τοῦ ἀγκίστρου, καθώς φησιν τῷ Ἰὼβ ὁ προαναφωνήσας δι' ἑαυτοῦ τὸ ἐσόμενον λέγων ὅτι Ἄξεις τὸν δράκοντα ἐν ἀγκίστρῳ. ἀκούσωμεν δὲ παρὰ τῆς τοῦ προφήτου φωνῆς τίνα ἦν, ἃ ἡ καρδία τῆς γῆς αὕτη κατὰ τοῦ παντὸς ἐβουλεύσατο, ὅτε κατὰ τῆς σαρκὸς τοῦ κυρίου τὸ στόμα ἤνοιξεν. τί λέγει πρὸς αὐτὸν

1 cf Chrysippus SVF II 885 3 cf Isa 19, 11 4 cf Iob 5, 13 16 Iob 40, 25

SEXTDUFGMKOΛ 2 πιστεύεται SΛv 3 ἐκείνου om U τοῦ πονηροῦ: οὐράνιον v ἐν post πονηροῦ add sed eras F 4 μαρᾶναι F ὁ προφήτης SDUv φησίν post καθὼς transp S 5 καὶ pr om U τοῦ σοφοῦ EXF τοὺς σοφοὺς SDUG αὐτοῦ: αὐτῶν SDUG 5-6 περιτρέψας U τρέψαι G 6 αὐτῷ: αὐτῶν SDUG (post σοφὰ transp G) τό: τὰ U ἐγειρήματα F 7 ἀκρατὸς sic U 8-9 θεωρήσαντα ἐν αὐτῷ (ἑαυτῷ Λv) UGMKOΛv 9 δὲ om SUG 10 δι': παρ' MKOΛv δι' αὐτῆς om D εἰς ἡμᾶς ante παρὰ add EF ante θαύματα add D παρά: περὶ F om MKOΛv 11 διὰ τοῦ θανάτου om G 12 ἐν om T ἑαυτῇ T αὐτῷ X κατακρατήσειν: κατακρατήσει XU κατακρατήσειεν T κρατήσειν Λv κρατήσειεν G χάριν: ἕνεκεν D 14 ὁ δράκων ἤχθη STU 15 τῷ Langerbeck: διὰ τοῦ F ὁ λαλῶν τῷ D om SEX ὁ cett v προαναφωνήσας: προφήτης ἀναφωνήσας EX αὐτοῦ Λv 16 ὁ ante λέγων add XT λέγων om U ἄγξεις S τὸν: δὲ LXX om DU 17 τῆς παρὰ D 18 διὰ post καρδία add G αὕτη: ἑαυτῇ G ἐβουλεύετο TD 19 καὶ ante τί add F

Ἡσαΐας ἐλέγχων αὐτοῦ τὰ νοήματα; Σὺ εἶπας ἐν τῇ καρδίᾳ σου· εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβήσομαι, ἐπάνω τῶν ἄστρων τοῦ οὐρανοῦ θήσω τὸν θρόνον μου, καθιῶ ἐν ὄρει ὑψηλῷ, ἀναβήσομαι ἐπάνω τῶν νεφελῶν καὶ ἔσομαι ὅμοιος τῷ ὑψίστῳ. ταῦτα ἡ πονηρὰ καρδία καθ' ἑαυτὴν ἐβουλεύσατο. καὶ ἔτι πρὸ τούτων ὁ μέγας ἐν κακίᾳ νοῦς ὁ πονηρὸς Ἀσσύριος οἷα πρὸς ἑαυτὸν διεξῄει ἀκούσωμεν πάλιν ἐκ τῆς Ἡσαΐου φωνῆς, ἃ εἶπε· Τῇ ἰσχύι τῆς χειρός μου ποιήσω καὶ τῇ σοφίᾳ τῆς συνέσεώς μου ἀφελῶ ὅρια ἐθνῶν καὶ τὴν ἰσχὺν αὐτῶν προνομεύσω καὶ σείσω πόλεις κατοικουμένας καὶ τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλήψομαι ὡς νοσσιὰν καὶ ὡς καταλελειμμένα ᾠὰ ἀρῶ καὶ οὐκ ἔστιν ὃς διαφεύξεταί με ἢ ἀντείπῃ μοι. μετὰ ταύτης τῆς ἐλπίδος δέχεται ἐν ἑαυτῷ τὸν διὰ φιλανθρωπίαν τοῖς κάτω ἐπιδημήσαντα· τί δὲ αὐτῷ ἀντὶ τῶν ἐλπισθέντων ἐγένετο, διηγεῖται σαφῶς ἡ προφητεία τὸ κατ' ἐκείνου πάθος λέγουσα· Πῶς ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ ἑωσφόρος; πῶς συνετρίβη ἐπὶ τὴν γῆν, ᾧ ὑπεστορέσθη ἡ σῆψις, οὗ ἔνδυμα γίνεται ἡ περιβολὴ τῶν σκωλήκων; καὶ ὅσα ἄλλα περὶ τοῦ ἀφανισμοῦ

1 Isa 14, 13-14 8 Isa 10, 13-14 16 Isa 14, 12

SEXTDUFGMKOΛ 1 ὁ ante Ἡσαΐας add G αὐτοῦ τὰ νοήματα: αὐτὸν GMKOΛv δὲ post σὺ add LXX καρδίᾳ: διανοίᾳ pars codd LXX 2-3 ἄστρων τοῦ οὐρανοῦ: νεφελῶν GMKOΛv 3 θήσω—μου om G καὶ ante καθιῶ add U 3-4 καθιῶ-νεφελῶν om GMKOΛv ἀναβήσομαι—νεφελῶν om U 4 καὶ om EXTD τοῦ ὑψίστου U 5 καρδία om Λ ἑαυτῆς MKOΛv ἐβουλεύετο ST πρὸς τούτοις DU τούτου X 6 ἐκεῖνος ante ὁ pr add SEXT ἐν κακίᾳ om E ὁ ante Ἀσσύριος add UG ἀσύριος DUF (corr F²) Λ αὐτὸν UΛv 6-7 οἷα—διεξῄει om O 7 ἐκ : διὰ DU om E ἃ εἶπε: εἶπε ETF εἶπε γὰρ DU εἶπα S 8 τῆς χειρός μου om LXX μου: μοι F 9 μου om GM (add M²) KOΛv et LXX 11 καταλήμψομαι LXX τῇ χειρὶ (μου add pars codd LXX) ante ὡς pr add EF et LXX νοσιὰν XTU 12 ἔσται SEX ἐκφεύξεται SETD με: μοι pars codd LXX om UF 13 αὐτῷ DF 14 γίνεται DOΛv 15 διηγήσατο U τὸ—πάθος om TD ἐκεῖνον E λέγουσα ante τὸ transp U ante 16 ἐκ transp EX 16 ὁ πρωὶ ἀνατέλλων post ἑωσφόρος add ET et LXX πῶς om G et LXX 17 ὑπεστρώθη ETUGMKOΛv οὗ: ᾧ (fort recte) SDGMKOΛv γένηται F om U

αὐτοῦ διεξέρχεται, ἅπερ ἔξεστι τῷ βουλομένῳ ἐξ αὐτῶν τῶν γεγραμμένων δι' ἀκριβείας μαθεῖν. ἐμοὶ δὲ πρὸς τὸν σκοπὸν ἐπανακτέον τὸν λόγον· διὰ τοῦτο γίνεται ἡ ἀληθινὴ σοφία ἐν τῇ μεγαλορρήμονι ταύτῃ καρδίᾳ τῆς γῆς, ἵνα ἐξαφανίσῃ ἐξ αὐτῆς τὸν μέγαν ἐν κακίᾳ νοῦν καὶ φωτισθῇ τὸ σκότος καὶ Καταποθῇ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς καὶ τὸ κακὸν εἰς ἀνυπαρξίαν μεταχωρήσῃ τοῦ ἐσχάτου ἐχθροῦ καταργηθέντος, ὅς ἐστιν ὁ θάνατος. ταῦτά σοι ἡ τριήμερος τοῦ χρόνου προθεσμία κατείργασται.

Μὴ βραδεία ἡ χάρις; μὴ διὰ μακρᾶς περιόδου τοσοῦτον ἀγαθὸν κατώρθωται; βούλει γνῶναι τὸ ὑπερβάλλον τῆς δυνάμεως τῶν ἐν οὕτω βραχεῖ χρόνῳ κατορθωθέντων; ἀρίθμησόν μοι πάσας τὰς μεταξὺ γενεὰς τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τῆς πρώτης τῶν κακῶν εἰσόδου μέχρι τῆς ἀναλύσεως, πόσοι καθ' ἑκάστην γενεὰν ἄνθρωποι ἐν πόσαις ἀριθμούμενοι μυριάσιν. ἆρα δυνατόν ἐστιν ἀριθμῷ διαληφθῆναι τὸ πλῆθος, ὧν ταῖς διαδοχαῖς ἡ κακία συνεπλατύνετο καὶ ὁ κακὸς τῆς πονηρίας πλοῦτος εἰς τοὺς καθ' ἕκαστον μεριζόμενος δι'
609 M. ἑκάστου μείζων ἐγίνετο; καὶ οὕτω πολυγονοῦσα συνδιεξῄει ταῖς ἀεὶ ἐπιγινομέναις γενεαῖς ἡ κακία χεομένη τῷ πλήθει πρὸς ἄπειρον, ἕως εἰς τὸ ἀκρότατον μέτρον τοῦ κακοῦ προελθοῦσα πάσης κατεκράτησε τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως

4 vid ad 280, 16 5 cf I Cor 4, 5 6 II Cor 5, 4 7 cf I Cor 15, 26

SEXTDUFGMKOΛ 1 αὐτοῦ om T 1-2 ἅπερ—μαθεῖν om D 2 πρὸς om T 4 μεγαλορρήμονι v et codd recentiores: μεγαλορήμονι codd 5 ἐν κακίᾳ: ἐκεῖνον D ἐκεῖνον post νοῦν add U 7 ὑποχωρήσῃ F ἐχθροῦ om F 8 ὅς—θάνατος om U τοῦ χρόνου om MKOΛv 9 κατήργαστο F κατειργάσατο XDU 10 διὰ μακρᾶς: δι' ἀκρᾶς Λv τὸ ante τοσοῦτον add SEXT 11 ἀγαθὸν om EXTD διόρθωται F δὲ post βούλει add E 12 ἐν om D τῷ ante χρόνῳ add X 14 καὶ ante μέχρι add Λv τῶν post πόσοι add XTDU 15 ἐν: ἐπὶ U ἀριθμούμεναι F 16 εἰ ante ἄρα (sic) add U ἆρα δυνατὸν: ἀδύνατον MKOΛv διαλειφθῆναι GΛv 17 ἐν ante ταῖς add Λv διδαχαῖς XDF κατεπλατύνετο U 17-19 καὶ—ἐγίνετο om D 19 ἐγένετο XU 20 ἐπιγινομέναις ἀεὶ EF ἐπιγενομέναις TUΛv ἐπιγομέναις X κακία χεομένη: καταχεομένη D 21 μέτρον om MKOΛv 22 φύσεως: κτίσεως ETD

οὕτω τοῦ προφήτου καθολικῶς ἀποφηναμένου ὅτι Πάντες ἐξέκλιναν ἅμα ἠχρειώθησαν καὶ οὐκ ἦν ἐν τοῖς οὖσιν οὐδὲν, ὃ μὴ κακίας ὄργανον ἦν. τὴν οὖν τοσαύτην τοῦ κακοῦ σωρείαν τὴν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου μέχρι τῆς κατὰ τὸ πάθος τοῦ κυρίου οἰκονομίας συναθροισθεῖσαν ὁ ἐν τρισὶ διαχέας ἡμέραις μικράν σοι πεποίηται τῆς ὑπερβαλλούσης δυνάμεως τὴν ἐπίδειξιν, ἢ οὐχὶ πασῶν τῶν ἐν ταῖς ἱστορίαις θαυματοποιιῶν ἰσχυροτέραν; ὥσπερ γὰρ πλεονάζει τοῦ Σαμψὼν τὸ θαῦμα οὐκ ἐν τῷ κατισχῦσαι μόνον τοῦ λέοντος ἀλλὰ τῷ ἀπόνως αὐτὸν διαχειρίσασθαι καὶ γυμναῖς καὶ ἀόπλοις ταῖς χερσὶ τὸν τοσοῦτον θῆρα καθάπερ παίζοντα διασπάσασθαι, οὕτω καὶ τὸ δίχα πάσης ἐργωδίας τὸν κύριον τὴν τοσαύτην ἐξαφανίσαι κακίαν ἀπόδειξις μείζων ἐστὶ τοῦ τῆς δυνάμεως ὑπερβάλλοντος. οὐχ ὑδάτων ἀπείρων ἐπιρροαὶ ἐκ τῶν ἄνωθεν καταρρακτῶν τῷ ὑποκειμένῳ ἐγκαταπίπτουσαι οὐδὲ ἄβυσσοι τῶν ἰδίων ὅρων ὑπεροιδαίνουσαι καὶ τοῖς πελάγεσι τὴν γῆν ἐπικλύζουσαι οὐδὲ πᾶσα ἡ οἰκουμένη νηὸς δίκην αὔτανδρος τῷ βυθῷ καλυπτομένη οὐδὲ ὄρη γινόμενα βύθια καὶ κορυφαὶ τῶν ὀρῶν ὑποβρύχιοι οὐδὲ καθ’

1 Ps 13, 3; Rom 3, 12   8 cf Iudic 14, 6   13 cf Eph 1, 19   14-19 cf Gen 7, 17-20

SEXTDUFGMKOΛ   1 οὕτω: αὐτοῦ ET   2 ἠχρεώθησαν LXX et Rom 3, 12   3 σωρείαν: σωτηρίαν X συμφορὰν sscr X^2 προσεδρείαν G   4 ἀπὸ καταβολῆς: ἀποβολῆς O corr O^2 καὶ ante μέχρι add E   5 ὁ: ὃν U om G   7 ἀπόδειξιν SU   πάσης τῆς EXTD   θαυματοποιίας XT θαυματοποιίαις ED θαυματοποιῶν FKOΛv corr ($F^2K^2O^2$)   8 γὰρ om T   Σαμψῶ XD τὰ θαύματα U   9 οὐκ ἐν τῷ: οὐ κατὰ τὸ GMKOΛv   ἰσχύσαι G ἀλλὰ: ἀλλ’ ἐν U   καὶ post ἀλλὰ add SGMKOΛv   τῷ alt: τὸ EXTGMKOΛv τοῦ D   ἀπόνως: ἄπονον M (corr in mg M^2) KOΛ ἅπαν G   10 αὐτοῦ D   διαχειρώσασθαι X   καὶ pr om GMKOΛv ἀνόπλοις D   ταῖς om UFGMKOΛv   11 τοσοῦτον om MKOΛv καθάπερ παίζοντα: καταπαίζοντα UGMKOΛv   διασπάσασθαι ante καθάπερ transp F   διασπάσθαι U διασπάσαι SXT 12 τὸ: τοῦ TGMKOΛv   τὸν: τὸ X   13 ἀφανίσαι Λv   ἐστιν (sic) post δυνάμεως transp SEXTD   14 ἐπιρροαὶ: ἐπιρροαῖς D ὑπερβολαὶ E   15 καταρακτῶν v   16 ὑπερβαίνουσαι DU   18 νηὸς: νιὼς sic U νὸς O corr O^2 αὐτάνδρου S   οὐδὲ: οὔτε DU 19 γενόμενα XF   βύθια: βρύχια S   ὀρῶν: ὀρέων SEDG ὀραίω TU

ὁμοιότητα Σοδόμων αἱ τῆς φλογὸς ἐπομβρίαι τῷ πυρὶ τὸ διεφθορὸς ἐκκαθαίρουσαι οὐδὲ ἄλλο τι τοιοῦτον οὐδέν, ἀλλὰ ἁπλῆ τις καὶ ἀκατάληπτος ἐπιδημία, μόνη ζωῆς καὶ φωτὸς παρουσία τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένοις ἔκλειψιν παντελῆ καὶ ἀφανισμὸν τοῦ τε σκότους καὶ τοῦ θανάτου πεποίηται.

Εἴπω τι πρὸς τοῖς εἰρημένοις καὶ ἕτερον; ἐφύη τὸ κάκον ἐν τῷ ὄφει, ἡττήθη ἡ γυνὴ τῆς πείρας τοῦ δράκοντος, ἡττήθη μετὰ ταῦτα καὶ τῆς γυναικὸς ὁ ἀνήρ. διὰ τριῶν ἔσχε τὸ κακὸν τὴν γένεσιν· πρὸς τί μοι βλέπει τούτων ἡ μνήμη; ἔστι τινὰ τοῦ ἀγαθοῦ τάξιν διὰ τῆς ἐν τῷ κακῷ τάξεως κατανοῆσαι. τρία βλέπω ταῦτα τοῦ κακοῦ τὰ δοχεῖα· πρῶτον μὲν ἐν ᾧ τὸ πρῶτον συνέστη, δεύτερον εἰς ὃ μετερρύη, τρίτον ἐν ᾧ μετὰ ταῦτα ἐπεγένετο. ἐπειδὴ τοίνυν ἐν τοῖς τρισὶ τούτοις ἡ κακία ἐπλήμυρε, τῇ διαβολικῇ λέγω φύσει καὶ τῷ τῶν γυναικῶν γένει καὶ τῷ πληρώματι τῶν ἀνδρῶν, τούτου χάριν ἀκολούθως ἐν τρισὶν ἡμέραις ἡ νόσος ἐξαφανίζεται ἑκάστῳ γένει τῶν ἐν κακίᾳ νενοσηκότων μιᾶς ἡμέρας ἀποκληρωθείσης πρὸς ἴασιν· ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ οἱ ἄνδρες τῆς νόσου καθαίρονται, ἐν τῇ δευτέρᾳ τὸ τῶν γυναικῶν θεραπεύεται γένος, ἐν τῇ τελευταίᾳ ὁ ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος καὶ αἱ περὶ αὐτόν τε ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι καὶ δυνάμεις τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων τῷ προκαθημένῳ συναφανίζονται.

1 cf Gen 19, 24   4 vid ad 280, 12   8 cf Gen 3, 1-6   21 cf I Cor 15, 26   22 cf I Cor 15, 24

SEXTDUFGMKOΛ   1-2 τῷ φθοραίῳ U   2 τοιοῦτον: τῶν τοιούτων U   3 ἀκατάληκτος X   ἐπιδημία: οἰκονομία G μόνος U   4 τῷ post ἐν add G   6 ἐποίησεν EXTD   post πεποίηται iterat p 174, 11 οὕτω—6 πεποίηται F   8 καὶ post ὄφει add X   τῇ πείρᾳ STG   9 καὶ om UGMKOΛv   10 τὸ κακὸν ἔσχε SEXT   ἔσχε: ἔχων D   γέννησιν U   τί: τίν D 12 τάξεως: τάξει F παρατάξεως E   ταῦτα om D   τὰ om DGMKOΛv   13 τὸ om ET   δὲ ante εἰς add T   14 ἐγένετο SEXTD   τοῖς om F   15 ἐπλήμμυρεν (sic) ἡ κακία F ἐπλήμμυρεν XDGMO   17 ἀκολούθως om F   21 ὁ pr om GMKOΛv 22 αἱ om Λv   ἄρχεται X   καὶ δυνάμεις om SEXTDF (fort recte)   23 τῷ προκαθημένῳ: καὶ τῶν καθηγουμένων SEXT τῶν τε προκαθημένων v om DU

μὴ θαυμάσῃς δέ, εἰ χρονικοῖς διαστήμασιν ἡ τοῦ ἀγαθοῦ κτίσις ἐπιμερίζεται· καὶ γὰρ παρὰ τὴν πρώτην τοῦ κόσμου γένεσιν οὐκ ἠτόνει ἡ θεία δύναμις ἅπαντα ἐν ἀκαρεῖ τελειῶσαι τὰ ὄντα, ἀλλ' ὁμῶς συμπαραλαμβάνει τῇ δημιουργίᾳ τῶν ὄντων καὶ τὰ χρονικὰ διαστήματα, ὡς τόδε μέν τι
612 M. κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν τελειωθῆναι τὸ μέρος τῆς κτίσεως, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ τὸ ἕτερον καὶ ἐφεξῆς ὁμοίως, ἕως ἐπερατώθη τὰ ὄντα ῥηταῖς ἡμέραις τοῦ θεοῦ τὴν κτίσιν ἅπασαν συναρμόσαντος. οὕτω καὶ ἐνταῦθα κατὰ τὸν ἄρρητον αὐτοῦ τῆς σοφίας λόγον ἐν τρισὶν ἡμέραις τῶν ὄντων τὸ κακὸν ἐξοικίζεται, ἐξ ἀνδρῶν ἐκ γυναικῶν καὶ ἐκ τοῦ γένους τῶν ὄφεων, ἐν οἷς πρώτοις ἡ τῆς κακίας φύσις ἔσχε τὴν γένεσιν.

Ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἡμερῶν αἰτίας ταῦτα ὑπενοήσαμεν, εἴτε δὲ ὀρθῶς εἴτε καὶ μή, ἐν τῇ κρίσει τῶν ἀκροατῶν καταλείψομεν· οὐ γὰρ ἀπόφασις ὁ λόγος ἐστίν, ἀλλὰ γυμνασία καὶ ζήτησις. εἰ δὲ ζητεῖς δι' ἀκριβείας ἰδεῖν ἐν τῷ πάθει τῶν ἡμερῶν τούτων τὴν προθεσμίαν (λείπει γὰρ τῷ ἀριθμῷ οὐκ ὀλίγον, εἰ μετὰ τὴν ἐνάτην τῆς παρασκευῆς ὥραν ἀριθμοίης τὸν χρόνον, ἀφ' ἧς ταῖς πατρῴαις χερσὶ τὸ πνεῦμα παρέθετο), μικρὸν ἐπίσχες καὶ παρέξει σοι τυχὸν ὁ λόγος τὴν περὶ τούτου σαφήνειαν. τίς οὖν ὁ λόγος; ἀνάβλεψον εἰς τὸ μεγαλεῖον τῆς θείας δυνάμεως καὶ οὐκ ἀγνοήσεις τὸ ἐν τῷ τόπῳ ζητούμενον· μνήσθητι τῆς δεσποτικῆς

SEXTDUFGMKOΛ 1 δέ om EXDU 3 γέννησιν D γένησιν U δύναμις: φύσις U πάντα TD 4 ὁμῶς Langerbeck: ὅμως codd v συμπεριλαμβάνει S 5 ὄντων: ὀνομάτων F τὰ om U μέν τι: μέντοι XΛ 7 ἕως om GMKOΛv ἐπεραιώθη UFGMKOΛv 8 ὄντα: πάντα EXTD πᾶσαν ET om U 8-9 συναπαρτίσαντος SEXTDU (fort recte, sed respice clausulam) πᾶσαν post συναρμόσαντος add U 10 τῶν ὄντων om D 11 ἐκ pr: καὶ ἐκ SEXTF καὶ U ἐκ alt om DUGMKOΛv 12 γέννησιν UG 13 τῆς post ἀριθμοῦ transp D τῶν ἀριθμῶν F 14 δὲ om D καὶ om U καὶ μή: καμή D ἐν om EXTDF 15 καταλείψωμεν SDUFG 16 δι': μετὰ DU ἀκριβείας: ἀληθείας U 18 ἀρθμῷ U ἐννάτην v 19 ὥρας MKO ἀρίθμησις G ἀριθμοῖς U ἀριθμεὶς D 19 πατρικαῖς GMKOΛv 21 τούτων X 23 τῷ om MKOΛv

ἀποφάσεως, τί περὶ ἑαυτοῦ ἀποφαίνεται ὁ τοῦ παντὸς ἐξημμένος τὸ κράτος, πῶς αὐτοκρατορικῇ ἐξουσίᾳ καὶ οὐ φύσεως ἀνάγκῃ διαζεύγνυσι τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ σώματος, ἐν οἷς φησιν ὅτι Οὐδεὶς αἴρει τὴν ψυχήν μου ἀπ' ἐμοῦ, ἀλλ' ἐγὼ τίθημι ἀπ' ἐμαυτοῦ· ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτὴν καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. τοῦτό μοι στήτω καὶ τὸ ζητούμενον σεσαφήνισται. ὁ γὰρ πάντα κατὰ τὴν δεσποτικὴν αὐθεντίαν οἰκονομῶν οὐκ ἀναμένει τὴν ἐκ τῆς προδοσίας ἀνάγκην καὶ τὴν λῃστρικὴν ἔφοδον τῶν Ἰουδαίων καὶ τὴν τοῦ Πιλάτου παράνομον κρίσιν ὥστε τὴν ἐκείνων κακίαν ἀρχηγὸν καὶ αἰτίαν τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας γενέσθαι, ἀλλὰ προλαμβάνει τῇ οἰκονομίᾳ τὴν ἔφοδον κατὰ τὸν ἄρρητον τῆς ἱερουργίας τρόπον καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἀόρατον ἑαυτὸν προσήνεγκε προσφορὰν καὶ θυσίαν ὑπὲρ ἡμῶν ὁ ἱερεὺς ἅμα καὶ Ἀμνὸς τοῦ θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. πότε τοῦτο; ὅτε βρωτὸν ἑαυτοῦ τὸ σῶμα καὶ πότιμον τὸ αἷμα τοῖς συνοῦσιν ἐποίησεν· παντὶ γὰρ τοῦτο δῆλόν ἐστι, ὅτι οὐκ ἂν βρωθείη παρὰ ἀνθρώπου πρόβατον, εἰ μὴ τῆς βρώσεως ἡ σφαγὴ προηγήσαιτο. ὁ τοίνυν δοὺς τοῖς μαθηταῖς τὸ ἑαυτοῦ σῶμα εἰς βρῶσιν σαφῶς ἐνδείκνυται τὸ ἤδη τοῦ ἀμνοῦ τὴν θυσίαν ἐντελῆ γεγενῆσθαι· οὐ γὰρ ἂν ἦν τὸ σῶμα

1 cf In Asc p 327, 1 an ex Orig Hex? 4 Joh 10, 18 15 Joh 1, 29

SEXTDUFGMKOΛ 1 ἀποφάσεως: φύσεως Λ αὐτοῦ G (corr G[1] ut vid)Λv ὁ τοῦ: ὅτι U 2 τὸ κράτος: πέρατος X 4 αἴρει τὴν ψυχήν: ἦρεν αὐτὴν Joh 10, 18 ἀπ' ἐμοῦ om UGMKOΛv 5 αὐτὴν post τίθημι add Joh 10, 18 ἀπ' om D ἀπ' ἐμαυτοῦ: ἀφ' ἑαυτοῦ Λv γὰρ ante ἔχω add S 6 λαμβεῖν F αὐτὴν om K 7 τὴν om D αὐθεντίαν: ἐξουσίαν STDF 9 τῶν Ἰουδαίων ἔφοδον ST 10 ἐκείνων: ἐν ἐκείνοις ETDU ἐκείνοις X ἀρχηγόν: ἔργον DU 11 αἴτιον U κοινῆς om G 12 κατὰ: καὶ SEDUFG καὶ κατὰ XT 13 ἱεγουργίας G καὶ ante ἑαυτὸν add MKOΛv γὰρ post ἑαυτὸν add S 15 ὁ ante Ἀμνὸς add Λv (cf Joh 1, 29) 16 τὸ post βρωτὸν add U καὶ-20 σῶμα om v 18 βρωθήσεται U πρόβατον ante παρὰ transp U ἀνθρώποις TDU 19 προηγήσοιτο SUGMKΛ προηγήσατο TDO ἑαυτοῦ post μαθηταῖς add STO 19-20 τὸ σῶμα αὐτοῦ S τὸ σῶμα τὸ (om EX) ἑαυτοῦ EXTDUFG 20 τὸ: τῷ DUMOΛv ἤδη: εἴδει MΛ (corr Λ[2]) 21 γεγενῆσθαι ἐντελῆ τοῦ ἀμνοῦ τὴν θυσίαν Λv ἐν τέλει M ἂν om XTDF ἦν om G

τοῦ ἱερείου πρὸς ἐδωδὴν ἐπιτήδειον εἴπερ ἔμψυχον ἦν. οὐκοῦν ὅτε παρέσχε τοῖς μαθηταῖς ἐμφαγεῖν τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος ἐμπιεῖν, ἤδη κατὰ τὸ λεληθὸς τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ τὸ μυστήριον οἰκονομοῦντος ἀρρήτως τε καὶ ἀοράτως τὸ σῶμα ἐτέθυτο καὶ ἡ ψυχὴ ἐν ἐκείνοις ἦν, ἐν οἷς αὐτὴν ἡ ἐξουσία τοῦ οἰκονομοῦντος ἐναπέθετο, μετὰ τῆς ἐγκεκραμένης αὐτῇ θείας δυνάμεως τὸν ἐν καρδίᾳ ἐκεῖνον χῶρον περιπολοῦσα.

Οὐκοῦν ἀφ' οὗ προσήχθη τῷ θεῷ ἡ θυσία παρὰ τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως τοῦ τὸν ἑαυτοῦ ἀμνὸν ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἁμαρτίας ἀρρήτως τε καὶ ἀοράτως ἱερουργήσαντος, ἀπὸ τότε τις ἀριθμῶν τὸν χρόνον τῆς ἐν καρδίᾳ διατριβῆς τῆς ἀληθείας οὐχ ἁμαρτήσεται· ἑσπέρα μὲν γὰρ ἦν, ὅτε ἐβρώθη τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο καὶ ἅγιον σῶμα, νὺξ δὲ τὴν ἑσπέραν ἐκείνην ἡ πρὸ τῆς παρασκευῆς διεδέξατο. εἶτα ἡ τῆς παρασκευῆς ἡμέρα
613 M. τῇ ἐπεισάκτῳ νυκτὶ διατμηθεῖσα εἰς μίαν νύκτα καὶ εἰς ἡμέρας δύο καταψηφίζεται· εἰ γὰρ τὸ σκότος ὁ θεὸς ἐκάλεσε νύκτα, ἐν δὲ ταῖς τρισὶ ὥραις ἐγένετο σκότος ἐπὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, αὕτη ἐστὶν ἡ κατὰ τὸ μέσον τῆς ἡμέρας καινοτομηθεῖσα νὺξ τὰ δύο τμήματα τῶν ἡμερῶν δι' ἑαυτῆς περιγράφουσα, τὸ μὲν ἀπὸ τοῦ ὄρθρου ἐπὶ τὴν ἕκτην ὥραν, τὸ δὲ ἀπὸ τῆς ἐνάτης ἐπὶ τὴν ἑσπέραν, ὥστε εἶναι μέχρι τούτου

7 vid ad 280, 16 17 cf Gen 1, 5 18 cf Matth 27, 45

SEXTDUFGMKOΛ 1 ἥνπερ ἔνψυχον sic U 2 φαγεῖν U 3 ἐμπιεῖν τοῦ αἵματος D ἐκπιεῖν UG ἐμποιεῖν F λεληθὸς: θελητὸν v 4 τοῦ: τοῦτο D οἰκονομοῦντες D 4-6 ἀρρήτως-οἰκονομοῦντος om X 5 ἐτύθετο TG 6 ἀπέθετο SET ἐγκεκραμμένης DUFΛ (corr Λ²) συγκεκραμένης G 7 αὐτῷ U θείας om D τῆς γῆς post καρδίᾳ fort recte add EF ἐκείνου SXT 7-8 περιπολοῦσαν G 9 παρὰ: περὶ G 10 ἱερέως E ἑαυτὸν X ἡμῶν post κοινῆς add F ἁμαρτίας: σωτηρίας S 11 τε om X 12 τῆς pr—διατριβῆς om v 13 ἁμαρτήσεται—μὲν om U ὅτε: ὅτι D 14 καὶ ἅγιον om S ἡ om XTD 15 εἶτα ἡ: εἴ τη sic X 16 σὺν ante τῇ add U νύκτα μίαν S εἰς om U 17 δύο ἡμέρας U εἰ: ἐπειδὴ U ὁ θεὸς om D ἐκάλεσε ὁ θεὸς X 19 οἰκουμένην: γῆν UF 20 δύο post τῶν add G αὐτῆς D 22 ἐννάτης Gv

δύο νύκτας καὶ ἡμέρας δύο. εἶτα ἡ πρὸ τοῦ σαββάτου νὺξ καὶ μετὰ ταύτην ἡ τοῦ σαββάτου ἡμέρα, ἔχεις τὰς τρεῖς ἡμέρας καὶ τὰς τρεῖς νύκτας. ζήτησόν μοι λοιπὸν τὴν ἀναστάσιμον ὥραν καὶ εὑρήσεις τὴν ἐν τοῖς εἰρημένοις ἀλήθειαν. πότε οὖν τοῦτο ἐγένετο; Ὀψὲ σαββάτων, ὁ Ματθαῖος βοᾷ. αὕτη σοι ἡ ὥρα τῆς ἀναστάσεως κατὰ τὴν τοῦ εὐαγγελίου σαφήνειαν, οὗτος ὁ ὅρος τῆς ἐν καρδίᾳ διαγωγῆς τοῦ κυρίου· ἑσπέρας γὰρ ἤδη βαθείας γεγενημένης (ἀρχὴ δὲ ἦν τῆς νυκτὸς ἐκείνης ἡ ἑσπέρα, ἣν διαδέχεται ἡ μία τῶν σαββάτων ἡμέρα) τότε ὁ σεισμὸς γίνεται, τότε ὁ καταστράπτων τοῖς ἐνδύμασιν ἄγγελος ἀποκυλίει τὸν λίθον τοῦ μνημείου. αἱ δὲ γυναῖκες μικρὸν ἐπορθρίσασαι ὑποφαινούσης ἤδη τῆς ἡμέρας τὸ φέγγος ὡς καί τινα ἡλιακὴν αὐγὴν τῆς ἀνατολῆς ὑπερφαίνεσθαι, τότε ἱστοροῦσι τὴν ἤδη γεγενημένην ἀνάστασιν, αἳ τὸ μὲν θαῦμα ἔγνωσαν τὴν δὲ ὥραν οὐκ ἐδιδάχθησαν· ὅτι μὲν γὰρ ἠγέρθη εἶπε πρὸς αὐτὰς ὁ ἄγγελος, τὸ δὲ πότε τῷ ῥήματι οὐ προσέθηκεν. ἀλλ' ὁ μέγας Ματθαῖος μόνος τῶν εὐαγγελιστῶν πάντων τὸν καιρὸν δι' ἀκριβείας παρεσημήνατο εἰπὼν τὴν ἑσπέραν εἶναι τοῦ σαββάτου ὥραν τῆς ἀναστάσεως.

Εἰ δὲ ταῦτα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, ἕστηκεν ἡμῖν ἡ προθεσμία ἀπὸ τῆς μετὰ τὴν πέμπτην ἑσπέρας εἰς τὴν τοῦ

5 Matth 28, 1 10 Matth 18, 2-3

SEXTDUFGMKOΛ 1 νύκτας—δύο: ἡμέρας καὶ δύο νύκτας X τρεῖς ante ἡμέρας add E δύο — 3 νύκτας om E ἡ om v ἡ—2 ταύτην om G 2 ταῦτα DU ἡ ante μετὰ transp DU τὰς—3 καὶ om Λv ἡμέρας: νύκτας X 3 νύκτας: ἡμέρας X 5 ἐγένετο om GMKOΛv ὁ om GMKOΛv μέγας post ὁ add DU σοι: τοι v om G 6 ἀγγέλου v σαφήνειαν: φωνὴν DFGMKOΛv 7 ὁ om FMKOΛv 7 τῆς γῆς post καρδίᾳ add Tv γὰρ om X 8 ἦν: ἤδη XT om E ἐκείνη SMKO om EXTD 9 τῆς νυκτὸς post ἦν add F τότε: ὅτε O 10 τότε: ὅτε D 11 ἀποκυλήσει sic D ἀπὸ ante τοῦ add U μνήματος SEXTDF καὶ εἶπε ταῖς γυναιξὶν ὁ ἄγγελος· ἀνέστη ὁ κύριος post μνήματος (sic) add F 12 ἐπορθήσασαι T τῆς iterat E 13 τινα: τὴν F ὑποφαίνεσθαι XTDUG 14 αἳ: αἷς D ἧς U οὗ T 15 καὶ ante ὅτι add F γὰρ om F 16 πρὸς αὐτὰς εἶπεν SETD εἶπεν post αὐτὰς add X 18 ἐπεσημήνατο MKOΛv 19 τὴν ante ὥραν add MKOΛv 21 ἑσπέραν D

σαββάτου ἑσπέραν διαμετρουμένου τοῦ χρόνου τῆς ἐμβολίμου νυκτός, καθὼς εἴρηται, τὴν παρασκευὴν εἰς ἡμέρας δύο καὶ νύκτα μίαν κερματιζούσης. ἔδει γὰρ ἐπὶ τοῦ δεσπόζοντος ἐν τῇ δυναστείᾳ αὐτοῦ τοῦ αἰῶνος μὴ τοῖς τεταγμένοις τοῦ χρόνου μέτροις τὰ ἔργα κατ' ἀνάγκην συμπαρατείνεσθαι, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῶν ἔργων χρείαν καινοτομεῖσθαι τοῦ χρόνου τὰ μέτρα καὶ συντομώτερον τὴν τῶν ἀγαθῶν ἐνέργειαν τῆς θείας δυνάμεως ἐπιτελούσης κολοβώτερα τοῦ χρόνου σχεδιασθῆναι τὰ μέτρα, ὡς μήτε ἐλάττονα τῶν τριῶν ἡμερῶν καὶ τῶν τοσούτων νυκτῶν ἀριθμηθῆναι τὸν χρόνον, ἐπειδὴ τοῦτον τὸν ἀριθμὸν ὁ μυστικός τε καὶ ἀπόρρητος ἐπιζητεῖ λόγος, μήτε τὰ συνήθη τῶν ἡμερῶν τε καὶ νυκτῶν ἀναμένουσαν διαστήματα πρὸς τὸ τάχος τῆς ἐνεργείας τὴν θείαν ἐμποδίζεσθαι δύναμιν· ὁ γὰρ ἐξουσίαν ἔχων καὶ θεῖναι ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν ψυχὴν καὶ ἀναλαβεῖν ὅτε ἐβούλετο ἐξουσίαν εἶχεν ὡς ποιητὴς τῶν αἰώνων οὐχὶ δουλεῦσαι διὰ τῶν ἔργων τῷ χρόνῳ, ἀλλὰ ποιῆσαι κατὰ τὰ ἔργα τὸν χρόνον.

Ἀλλ' οὔπω τοῦ μεγίστου τῶν κεφαλαίων ὁ λόγος ἥψατο· ζητεῖν γὰρ τοὺς φιλομαθεστέρους εἰκός, πῶς ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ τρισὶν ἑαυτὸν ὁ κύριος δίδωσι, τῇ τε καρδίᾳ τῆς γῆς καὶ 616 M. τῷ παραδείσῳ σὺν τῷ λῃστῇ καὶ ταῖς πατρῴαις χερσίν· πρὸς τοὺς Φαρισαίους μὲν γάρ φησιν ὅτι Ὥσπερ Ἰωνᾶς ἦν ἐν τῇ

14 vid ad 287, 4   22 Matth 12, 40

SEXTDUFGMKOΛ 1 τοῦ om D 2-3 καὶ νύκτα μίαν om X 3 μία U κερματιζούσης: διασχιζούσης T διασχηζούσης D διασχιματιζούσης sic X 4 ἐν: ἐπὶ D δυνάμει D συντεταγμένοις Λv 6 ἔργων: ὄντων GMKOΛv τοῦ om U 6-7 τὰ χρόνου U 7 τῶν om U 10 νυκτῶν om D 11 τὸν ἀριθμὸν om T ἀριθμὸν: χρόνου D ὁ om U μυστικῶς U τε om Λv ἀπορρήτως U ἐπεζήτει XT 12 διὰ ante τὰ add E τῶν post καὶ add ETD ἀναμένουσαν: ἀναμένουσα D ἀναμένουσι F τε μένουσαν X om E 14 καὶ om U ἀφ' ἑαυτοῦ om U 15 αὐτοῦ post ψυχὴν add U λαβεῖν T βούλεται D βούλετο X ὡς: ὁ G 18 τῶν μεγίστων τοῦ κεφαλαίου STD 19 γὰρ om U εἰκός, πῶς: εἰ ὅπως D αὐτῷ om v 20 ὁ κύριος ἑαυτὸν E 21 ἐν ante τῷ pr add U σὺν τῷ λῃστῇ: τοῦ θεοῦ EXT om D 22 τοὺς om D μὲν: μὲ X ὁ post Ὥσπερ add SEX γὰρ add Matth 12, 40 ἦν Ἰωνᾶς D et Matth 12, 40 μὲν ante ἦν add Λv

κοιλίᾳ τοῦ κήτους, οὕτως ἔσται καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς κατὰ τὸ τριήμερον τοῦ χρόνου διάστημα, πρὸς δὲ τὸν λῃστὴν ὅτι Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ, πρὸς δὲ τὸν πατέρα ὅτι Εἰς χεῖράς σου παρατίθημι τὸ πνεῦμά μου. οὔτε γὰρ ἐν ὑποχθονίοις εἴποι τις ἂν τὸν παράδεισον οὔτε ἐν τῷ παραδείσῳ τὰ ὑποχθόνια, ὥστε κατὰ ταὐτὸν ἐν ἀμφοτέροις εἶναι ἢ χεῖρα τοῦ πατρὸς λέγεσθαι ταῦτα. ἀλλὰ τοῦτο μὲν τοῖς εὐσεβῶς λογιζομένοις τυχὸν οὐδὲ ζητήσεως ἄξιον· ὁ γὰρ πανταχοῦ ὢν διὰ τῆς θείας δυνάμεως καὶ παντὶ πάρεστι καὶ οὐδενὸς ἀπολείπεται.

Ἐγὼ δέ τινα καὶ ἕτερον οἶδα λόγον περὶ τούτου μαθών, ὃν βουλομένοις ὑμῖν δι' ὀλίγων ἐκθήσομαι. ὅτε ἦλθεν ἐπὶ τὴν παρθένον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἡ τοῦ ὑψίστου δύναμις αὐτῇ ἐπεσκίασεν ἐπὶ τῷ τὸν καινὸν ἄνθρωπον ἐν αὐτῇ συστῆναι (τὸν διὰ τοῦτο καινὸν ὠνομασμένον, ὅτι κατὰ θεὸν ἐκτίσθη οὐ κατὰ ἀνθρωπίνην συνήθειαν ὥστε γενέσθαι θεοῦ δοχεῖον ἀχειροποίητον· οὐ γὰρ κατοικεῖ ἐν χειροποιήτοις, τοῖς ὑπὸ ἀνθρώπων λέγω κατασκευαζομένοις, ὁ ὕψιστος), τότε ἑαυτῇ τὸν οἶκον τῆς σοφίας οἰκοδομούσης καὶ τῷ τῆς δυνάμεως ἀποσκιάσματι οἱονεὶ τύπῳ σφραγῖδος ἔνδοθεν καταμορφωθέντος τοῦ πλάσματος, τότε ἀμφοτέροις, δι' ὧν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις συνέστηκε, ψυχῇ τε λέγω καὶ σώματι,

3 Luc 23, 43   4 Luc 23, 46   13-14 cf Luc 1, 35   17 cf Act 17, 24   19 cf Prov 9, 1

SEXTDUFGMKOΛ 1 καὶ om STD 3 δὲ om Λv scr in mg post λῃστὴν Λ² ὅτι om X 4 δὲ om E τὰς ante χεῖράς add X παρτίθεμαι X et plurimi codd Luc 23, 46 παραθήσω pars codd Luc 23, 46 5 εἴποι om v 6 τῷ om Λv 6-7 κατ' αὐτὸν SXTDUF κατ' αὐτῶν G 7 ἐν om G ἢ χεῖρα: ἡ χεὶρ XUG 8 τοῦτο: ταῦτα X τοῦτον D ἐν ante τοῖς add MKOΛv τυχὸν om D 9 ἁπανταχοῦ E 11 τινα post οἶδα transp S om DΛv οἶδα om D λόγον οἶδα U 12 ἡμῖν EXDUFΛ 13 ἐν ante αὐτῇ add U αὐτῇ om DG 14 τῷ: τὸ SU τὸν om E ἑαυτῇ T συντῆναι U 18 κατεσκευσμένοις Λv κατασκευασμένοις DU ἑαυτῇ: ἐν αὐτῇ D ἐν ταύτῃ E αὐτοῖς Λv αὐτῆς ἑαυτῇ U 19 οἰκονομούσης X 20 ἐπισκιάσματι XD οἱονεὶ: οἷόν τινι SEXT ὅρον τινὶ D τύπος XGMK τύπον U ἔσωθεν O ἐνδοθέντι sic X 21 τοῦ πλάσματος om Λv 22 ἀνθρωπίνη om TD λέγω: λόγῳ D om E

ἡ θεία κατακιρνᾶται δύναμις ἑκατέρῳ καταλλήλως ἑαυτὴν καταμίξασα. ἔδει γὰρ τῶν δύο τούτων διὰ τῆς παρακοῆς νεκρωθέντων (ἐπειδὴ νέκρωσις ἦν τῆς ψυχῆς μὲν ἡ τῆς ὄντως ζωῆς ἀλλοτρίωσις, τοῦ σώματος δὲ ἡ φθορά τε καὶ διάλυσις) ἀμφοτέρων τούτων τῇ ἐπιμιξίᾳ τῆς ζωῆς ἐξοικισθῆναι τὸν θάνατον. πρὸς ἑκάτερον τοίνυν τῶν τοῦ ἀνθρώπου τμημάτων καταλλήλως τῆς θεότητος ἐμμιχθείσης δι' ἀμφοτέρων ἐπίδηλα τῆς ὑπερεχούσης φύσεως τὰ γνωρίσματα ἦν· τὸ μὲν γὰρ σῶμα τὴν ἐν αὐτῷ θεότητα διὰ τῆς ἀφῆς τὰς ἰάσεις ἐνεργοῦν ἐπεσήμαινεν, ἡ ψυχὴ δὲ τῷ δυνατῷ ἐκείνῳ θελήματι τὴν θείαν ἐνεδείκνυτο δύναμιν· ὥσπερ γὰρ ἡ κατὰ τὴν ἀφὴν αἴσθησις τοῦ σώματός ἐστιν ἰδία οὕτω καὶ τῆς ψυχῆς ἡ κατὰ προαίρεσιν κίνησις. προσέρχεται ὁ λεπρὸς διερρυηκὼς ἤδη καὶ ἠχρειωμένος τῷ σώματι. πῶς γίνεται ἐπὶ τούτου παρὰ τοῦ κυρίου ἡ ἴασις; ἡ ψυχὴ θέλει καὶ τὸ σῶμα ἅπτεται καὶ δι' ἀμφοτέρων φεύγει τὸ πάθος· ἀπῆλθε, γάρ φησιν, ἀπ' αὐτοῦ παραχρῆμα ἡ λέπρα. πάλιν τοὺς ἐν πολλαῖς χιλιάσι κατὰ τὴν ἔρημον αὐτῷ προσεδρεύσαντας ἀπολῦσαι μὲν νήστεις οὐ θέλει, ταῖς χερσὶ δὲ διακλᾷ τοὺς ἄρτους. ὁρᾷς, πῶς δι' ἀμφοτέρων ἡ ἑκατέρῳ συμπαρομαρτοῦσα θεότης δημοσιεύεται τῷ τε ἐνεργοῦντι σώματι καὶ τῇ ὁρμῇ τοῦ ἐν τῇ ψυχῇ γινομένου θελήματος. καὶ τί χρὴ πάντα διεξιέναι τὰ θαύματα ὁμοιοτρόπως ἐπιτελούμενα τοῖς προδήλοις

16 cf Luc 5, 13 Matth 8, 3 18 cf Matth 15, 32

SEXTDUFGMKOΛ 1 ἡ—ἑαυτὴν om D κατακιρνᾶτο SG κατακιρνάτω (sic) X 3 μὲν ψυχῆς XMKOΛv 4 ἀλλοτρίωσις: ἀναχώρησις (in mg v.l. ἀλλοτρίωσις) S τοῦ om U δὲ σώματος X τε om O ἡ post καὶ add SETDF 6 ἑκατέρων XUG 8 ἦν om D 9 ἀφῆς τὰς ἰάσεις: ἐπιστασίας εἰς E 10 ἐπεσήμανεν XDU δὲ ψυχὴ XOΛv δυνατῷ: θείῳ E 11 ἐνδείκνυτο X 12 τοῦ om D 14 καὶ ἠχρειωμένος: κατηχριωμένος sic U καὶ ἄχρειος D τούτῳ U 14-15 ἡ pr ante παρὰ transp D om UGMKO 15 καὶ ante τὸ om XTD 15-17 ἅπτεται—παραχρῆμα om v 16-17 παραχρῆμα ἀπ' αὐτοῦ TD 17 ἂν post πάλιν add X πολαῖς F 18 αὐτῷ ante κατὰ transp G προσεδρεύοντας SEXT 19 διακλᾶται Λv ὅρα U 20 ἡ ante θεότης transp EX ἐν post ἡ add MKOΛv ἑκατέρων UG συμπράττουσα U 22 γενομένου XF 23 τά: αὐτὰ v

ἐνασχολοῦντα τὸν λόγον; ἀλλ' οὗ χάριν τῶν εἰρημένων ἐμνήσθην, πρὸς ἐκεῖνο καὶ μεταβήσομαι.

Πῶς κατὰ ταὐτὸν καὶ ἐν τῷ ᾅδῃ καὶ ἐν τῷ παραδείσῳ ὁ κύριος; οὗ ζητήματος λύσις μέν ἐστι μία τὸ μηδὲν ἄβατον εἶναι θεῷ, ἐν ᾧ τὰ πάντα συνέστηκεν, ἑτέρα δέ, πρὸς ἣν
617 M. νῦν ὁ λόγος βλέπει, ὅτι ὅλον τὸν ἄνθρωπον τοῦ θεοῦ διὰ τῆς πρὸς ἑαυτὸν ἀνακράσεως εἰς τὴν θείαν φύσιν μετασκευάσαντος ἐν τῷ καιρῷ τῆς κατὰ τὸ πάθος οἰκονομίας οὐ θατέρου μέρους τὸ ἅπαξ ἐγκραθὲν ἀνεχώρησεν (ἀμεταμέλητα γὰρ τοῦ θεοῦ τὰ χαρίσματα), ἀλλὰ τὴν μὲν ψυχὴν τοῦ σώματος ἡ θεότης ἑκουσίως διέζευξεν, ἑαυτὴν δὲ ἐν ἀμφοτέροις μένουσαν ἔδειξεν· διὰ μὲν γὰρ τοῦ σώματος, ἐν ᾧ τὴν ἐκ τοῦ θανάτου φθορὰν οὐκ ἐδέξατο, κατήργησε τὸν ἔχοντα τοῦ θανάτου τὸ κράτος, διὰ δὲ τῆς ψυχῆς ὡδοποίησε τῷ λῃστῇ τὴν ἐπὶ τὸν παράδεισον εἴσοδον. καὶ τὰ δύο κατὰ ταὐτὸν ἐνεργεῖται δι' ἀμφοτέρων τῆς θεότητος τὸ ἀγαθὸν κατορθούσης, διὰ μὲν τῆς τοῦ σώματος ἀφθαρσίας τὴν τοῦ θανάτου κατάλυσιν, διὰ δὲ τῆς ψυχῆς τῆς πρὸς τὴν ἰδίαν ἑστίαν ἐπειγομένης τὴν ἐπὶ τὸν παράδεισον τῶν ἀνθρώπων ἐπάνοδον. ἐπεὶ οὖν διπλοῦν μὲν τὸ ἀνθρώπινον σύγκραμα, ἁπλῆ δὲ καὶ μονοειδὴς ἡ τῆς θεότητος φύσις, ἐν τῷ καιρῷ τῆς τοῦ σώματος ἀπὸ τῆς ψυχῆς διαζεύξεως οὐ συνδιασχίζεται τῷ συνθέτῳ τὸ ἀδιαίρετον, ἀλλ' ἓν τὸ ἔμπαλιν γίνεται· τῇ γὰρ ἑνότητι τῆς θείας φύσεως τῆς

5 cf Col 1, 17 9 cf Rom 11, 29 12 cf Ps 16, 10; Act 2, 27 13 cf Hebr 2, 14

SEXTDUFGMKOΛ 2 ἐμνήσθημεν XF καὶ ante πρὸς add D ἐκεῖνον T 3 κατ' αὐτὸν XTDU κατ' αὐτῶν G ταὐτὸ S 4 οὗ: τοῦ D μὲν om v τό: τῷ DF μηδὲ F 6 νῦν: καὶ D τὸ ἀνθρώπινον EF 7 αὐτὸν SE 8 οὐθ' ἑτέρου ETDUFG 9 ἀμετάβλητα D 10 ἐκ ante τοῦ add EF ἰδίου post τοῦ add E 11 διέφευξεν M (corr M^2) K 12 γὰρ om G ἐκ om D 13 καταφθορὰν Λv 14 τῷ λῃστῇ: τὴν ψυχὴν F 14-15 ἐν τῷ παραδείσῳ U 15 κατ' αὐτὸν XTDGv κατ' αὐτῶν U 16 τὸ ἀγαθὸν om U κατορθούσης: ἐνεργούσης SX 18 τῆς ante πρὸς om v 19 διπλοῦν—21 ἐν om D 20 μὲν om U σύγκριμα ET τὸ post δὲ add X 22 συνσχίζεται D διαιρετὸν XMKΛ (corr $K^2Λ^2$) 22-23 ἀλλ' ἓν Langerbeck: ἀλλὰ codd v

κατὰ τὸ ἴσον ἐν ἀμφοτέροις οὔσης πάλιν πρὸς ἄλληλα τὰ διαστάντα συμφύεται. καὶ οὕτω γίνεται ὁ θάνατος μὲν ἐκ τῆς τῶν συμπεφυκότων διαιρέσεως ἡ ἀνάστασις δὲ ἐκ τῆς τῶν διαιρεθέντων ἑνώσεως. εἰ δὲ ζητεῖς, πῶς ὁ ἐν τῷ παραδείσῳ ὢν ταῖς χερσὶ τοῦ πατρὸς ἑαυτὸν παρατίθεται, ἑρμηνεύσει σοι ὁ ὑψηλὸς Ἠσαΐας τὸ περὶ τούτων ζητούμενον· εἶπε γὰρ ἐκεῖνος ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ περὶ τῆς ἄνω Ἰερουσαλήμ, ἣν οὐκ ἄλλην παρὰ τὸν παράδεισον εἶναι πιστεύομεν, ὅτι Ἐπὶ τῶν χειρῶν μου ἐζωγράφησά σου τὰ τείχη. εἰ οὖν ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ πατρὸς περιγέγραπται ἡ Ἰερουσαλήμ, ἥτις ἐστὶν ὁ παράδεισος, δηλονότι ὁ ἐν τῷ παραδείσῳ γενόμενος ταῖς πατρῴαις πάντως ἐνδιαιτᾶται παλάμαις, ἐν αἷς ἡ θεία πόλις τὴν περιγραφὴν ἔχει.

Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον, ὅσα δὲ τῶν Ἰουδαίων ἀκούομεν κατατρεχόντων ἐν σφοδρᾷ κατηγορίᾳ τοῦ δόγματος, ἄξιον ἂν εἴη προσθεῖναι διὰ βραχέων τῷ λόγῳ· λέγουσι γὰρ ἐν τῷ περὶ τοῦ πάσχα λόγῳ τοῖς Ἰουδαίοις νενομοθετῆσθαι παρὰ τοῦ Μωυσέως τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην τοῦ σεληναίου δρόμου περίοδον καὶ τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν τὴν ἀζυμοφαγίαν καὶ ὄψον ἐπὶ τοῖς ἀζύμοις ποιεῖσθαι τῶν πικρίδων τὴν πόαν. εἰ οὖν ἐπιμελὴς ὑμῖν ἡ τῆς τεσσαρεσκαιδεκάτης ἐστὶ

8 Isa 49, 16 17 cf Exod 12, 8

SEXTDUFGMKOΛ 1 τὰ om X 2 διεστῶτα Λv τῆς om DG 3 τοῦ συμπεφυκότος E τουτέστιν ἡ ψυχὴ ἀπὸ τοῦ σώματος ante ἡ add DF 4 διαιρεθέντω U εἰ: ἢ U ὁ om FGMKOΛv 5 ὢν om S ἐν ante ταῖς add SETΛv ἑαυτὸν: τὴν ψυχὴν U παρετίθετο X ἑρμηνεύει SEX 6 Ἠσαΐας om K τούτου SF τοῦτον X τούτον sic T 7 ἐκ: πρὸ MKOΛ τοῦ om F 7 ἣν—10 Ἰερουσαλήμ om E scr in mg E^2 9 ἐζωγράφηκα DUF 10 περιγέγραπται τοῦ πατρὸς XT περιγέγραπται: θεία γέγραπται D ἡ om SE^2TDUMK 11 δῆλον οὖν ὅτι E ὁ om E τῷ om OΛv γινόμενος D 12 διαιτᾶται X 15 ἀκούσωμεν D τοῦ om G 16 εἴη: ἢ G 17 περὶ om F τοῦ: τὸ D νενομοτέθηται D νομοτεθεῖσθαι MKO 18 τοῦ ante Μωυσέως om X Μωσέως D Μωυσέος SE τεσσαρισκαιδεκάτην TDG σεληνιαίου SUGMKO (corr U per ras) 20 ἀζυμύοις U 21 τεσσαρισκαιδεκάτης G τεσσαρεσκαιδέκα sic F ἐστὶ om D

παρατήρησις, συμπαραφυλαττέσθω, φησὶν ὁ Ἰουδαῖος, καὶ ἡ πικρὶς καὶ τὸ ἄζυμον, εἰ δὲ ταῦτα τοῦ παρορᾶσθαι ἄξια, τίς ἡ περὶ ἐκεῖνο σπουδή; οὐ γὰρ δὴ τοῦ αὐτοῦ νομοθέτου τὸ μέν τι δίκαιον καὶ ψυχωφελὲς τὸ δὲ ἄχρηστον κρίνεται καὶ ἀπόβλητον, ὡς ἐπάναγκες εἶναι ἢ πάντα κατορθοῦσθαι παρ' ὑμῶν, ὅσα περὶ τοῦ πάσχα διηγόρευται, ἢ μηδενὸς ὑμᾶς περιέχεσθαι. τί οὖν ἡμεῖς; μνησθῶμεν τοῦ παραγγείλαντος μὴ φοβεῖσθαι τὸν ὀνειδισμὸν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῷ φαυλισμῷ αὐτῶν μὴ ἡττᾶσθαι· οἴδαμεν γὰρ καὶ τῶν ἀζύμων τὴν ψυχωφελῆ παρατήρησιν καὶ τῶν πικρίδων τὸ κέρδος
620 M. καὶ τῆς τεσσαρεσκαιδεκάτης τὸ χρήσιμον. ὁ δὲ λόγος οὗτός ἐστιν, ὃν δι' ὀλίγων ἐπισκεψόμεθα· ὁ τὴν σκιὰν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἔχων νόμος πρὸς ἕνα κατὰ τὸ προηγούμενον βλέπει σκοπόν, ὅπως ἂν διὰ τῶν ποικίλων παραγγελμάτων καθαρθείη τῆς ἐμμιχθείσης τῇ φύσει κακίας ὁ ἄνθρωπος. τοῦτο ἐν τῇ περιτομῇ, τοῦτο ἐν τῷ σαββάτῳ, τοῦτο ἐν τῇ τῶν ἐδωδίμων παρατηρήσει, τοῦτο ἐν τῇ ποικίλῃ ζωοθυσίᾳ, τοῦτο ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον παρατηρήμασι κατορθοῦται τοῦ νόμου. καὶ μακρὸν ἂν εἴη τὰ περὶ ἑκάστου ἡμῖν αἰνιγματωδῶς εἰς τὸ τοῦ βίου καθάρσιον παρὰ τοῦ νόμου δηλούμενα δι' ἀκριβείας ἐκτίθεσθαι. ὥσπερ τοίνυν διὰ μὲν τῆς περιτομῆς τῆς πνευματικῶς ἐπιτελουμένης ἡ φύσις τὸ ἐμπαθὲς ἀποτίθεται

7 cf Isa 51, 7 12 cf Hebr 10, 1

SEXTDUFGMKOΛ 2 εἰ δὲ: ἰδὲ Λ 3 ἐκείνην GO ἐκείνης Λv ἐκείνων UKM οὐ γὰρ δή: οὐδεὶς D 4 τι: τοι F τὸ D κρίνεται: γίνεται K 4-5 κρίνεται καὶ ἀπόβλητον om F 5 ὡς: ὥστε ST ὥστε ὡς X 6 ἡμῶν K διηγόρευται: διαγόρευται O διείρηται T δὴ εἴρηται (in mg διήρηται) E 7 ὑμᾶς: ἡμᾶς Dv περιέρχεσθαι U τί: τίς D 9 καὶ om Λv 11 τεσσαρισκαιδεκάτης DG οὕτως U 12 ἐστιν post 11 λόγος transp X ὅν: ὁ S ἐπισκεψώμεθα O ἐπελευσόμεθα EXTDF ἐπελευσόμενος S ὁ τὴν: ὅτι D 13 ἀγαθῶν om G περιέχων T ὁ post ἔχων add D τὸ: τὸν SDUFGΛ ἀποβλέπει SX 15 τῇ φύσει om UGMKOΛv τῇ post ἐν om U 17 παρατήρησιν T 18 τοῦ om D 19 μακρὰν F εἴη: ἢ D τοῦ post περὶ add sed eras G 21 ἐκτίσθαι F μὲν om TDGΛv τῆς ante πνευματικῶς om G 22 ἡμῖν post πνευματικῶς add U in mg add M^2 ἐπιτελοῦσα G εὐπαθὲς U

περιαιρουμένη τὸν σαρκώδη βίον, διὰ δὲ τοῦ σαββατισμοῦ τὴν ἐν τῷ κακῷ ἀπραξίαν διδάσκεται, ἡ δὲ ζωοθυσία κατασφάζει τὰ πάθη καὶ ἡ νενομισμένη περὶ τὰ βρώματα τῶν ἀκαθάρτων διάκρισις συμβουλεύει σοι τοῦ ῥυπῶντός τε καὶ ἀκαθάρτου βίου τὴν ἀλλοτρίωσιν, οὕτω καὶ ἡ ἑορτή σοι αὕτη τὴν ἑορτὴν ἐκείνην ἐνδείκνυται, πρὸς ἣν ἡ ψυχὴ διὰ τῶν ἀζύμων παρασκευάζεται ἐν ἑπτὰ ἡμέραις τῆς τοῦ ζυμωτοῦ βρώσεως καθαρεύουσα, ὧν τὸ αἴνιγμα τοιοῦτόν ἐστιν· ὁ τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν ἀριθμὸς τὸν παροδικόν σοι τοῦτον χρόνον ἐκδείκνυται τὸν δι' ἑβδομάδων ἀνακυκλούμενον, ἐν ᾧ χρὴ δι' ἐπιμελείας εἰς τὴν ἐνεστῶσαν ἡμέραν μηδὲν τῆς χθιζῆς κακίας λείψανον διασῴζεσθαι, ὡς ἂν μή τινα στῦψιν καὶ ὀξίδα τῷ σημερινῷ φυράματι ἡ τῆς ἑώλου κακίας μίξις ποιήσειεν. Ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδυέτω ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν, φησὶν ὁ ἀπόστολος ὁ Μὴ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ μηδὲ ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πονηρίας, ἀλλ' ἐν ἀζύμοις εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας ἑορτάζειν ἐγκελευόμενος. ὃ δὲ περὶ τοῦ ἑνὸς τῆς κακίας εἴδους ἔγνωμεν, ἀναλόγως τοῦτο καὶ περὶ τῶν λοιπῶν τῆς κακίας εἰδῶν διδασκόμεθα. ἡ δὲ πικρὶς ἐκβάλλει τὸ καταβεβλακευμένον ἐν τῷ βίῳ καὶ ἔκλυτον, ἀντεισάγει δὲ τὸν ἐγκρατῆ καὶ κατεσκληκότα καὶ τῇ αἰσθήσει δύσληπτον βίον, ἐπειδὴ πᾶσα παιδεία οὐ δοκεῖ πρὸς τὸ παρὸν χαρᾶς εἶναι ἀλλὰ λύπης.

13 Eph 4, 26 15 I Cor 5, 8

SEXTDUFGMKOΛ 2 τῷ om FGMKO 2-3 κατασφάζειν G κατασφάττει U in mg M² 3 τὰ alt om U 4 ῥυποῦντος DUFGMKOΛv 8 ἑπτὰ: ἐπὰ F 9 τοῦτον: τοῦ G (corr in mg G¹) χρόνον τοῦτον EU ἐνδείκνυται TDUFG 11 εἰς: ἀεὶ SET ἀνύειν post ἡμέραν add E λείψανον om X 12 διασώσασθαι G διασῴζειν ST διασῴζουσαν E 13 ἐνώλου vel εὐώλου X εὐόλου U πόλου D μίξις om UGMKOΛv 14 ὡς ante φησὶν add G 15 Μὴ ἐν: μηδὲ D μὴ SXTU παλαιᾷ—ζύμῃ alt om E μηδὲ ἐν ζύμῃ om F μηδὲ: ἢ G ἐν post μηδὲ om SXTDUMKO 16 ζύμοις D καὶ ἀληθείας om T 17 ὃ: εἰ K ἑνὸς τοῦ U τοῦ post ἑνὸς add D εἴδους om D 18 τούτῳ FK² καὶ om Λv περὶ: ἐπὶ D τῶν ante τῆς add X 19 ἡ: εἰ DU κατεβλακευόμενον TGO² κατευβλακευόμενον F βεβλακευόμενον D 20 εὔλυτον F 20-21 καὶ τῇ—δύσληπτον om F 21 βίον ante 20 καὶ τῇ transp D om EXT οὐ δοκεῖ post 22 παρὸν transp SEXTDF

Ὁ τοίνυν διὰ πάσης τῆς τοῦ βίου τούτου ἑβδομάδος ἀνεπίμικτον παλαιᾶς κακίας καὶ ἄζυμον τὴν ἀεὶ ἐνεστῶσαν κατορθῶν ἡμέραν ὄψον τῆς ζωῆς ποιούμενος τὴν ἐγκράτειαν οὗτος ἑαυτὸν πάσης σκοτεινῆς ἐπιμιξίας χωρίζει· τοῦτο γὰρ ἡ τεσσαρεσκαιδεκάτη τοῦ σεληναίου δρόμου ἐνδείκνυται. ἐπειδὴ γὰρ ἐννέα εἰσὶν αἱ πᾶσαι ἡμέραι τοῦ σεληναίου δρόμου καὶ εἴκοσι καὶ ἡμίσεια, ἐν αἷς ἐκ νεομηνίας ἡ σελήνη δι' αὐξήσεως τελειωθεῖσα τῷ κύκλῳ πάλιν διὰ μειώσεως εἰς τὴν παντελῆ τοῦ φωτὸς ἔκλειψιν ἐπανέρχεται, δηλονότι τὸ ἥμισυ τοῦ μνημονευθέντος ἀριθμοῦ τεσσαρεσκαιδεκάτη ἐστὶ καὶ μικρόν τι πρός. οὐκοῦν ὅταν ἐν τούτῳ τύχῃ οὖσα ἡ σελήνη τῷ σχήματι, ἐπειδὴ συμπροϊοῦσα κατὰ τὸν ἴδιον δρόμον τῷ νυκτερινῷ διαστήματι προστίθησι τὸ λεῖπον τῷ κύκλῳ ὥστε πληρωθεῖσαν τοῦ φωτὸς ταῖς αὐγαῖς τῆς ἡμέρας τὰς παρ' ἑαυτῆς λαμπηδόνας συμμῖξαι, ὡς μήτε
621 M. κατὰ τὴν ἑσπέραν μήτε κατὰ τὸν ὄρθρον σκότους τινὰ παρενθήκην διακόψαι τοῦ φωτὸς τὴν συνέχειαν ἐν τῇ διαδοχῇ τῶν στοιχείων ἀδιαιρέτου τῆς αὐγῆς διαμενούσης (πρὶν γὰρ ἀκριβῶς τὴν ἡλιακὴν ἀκτῖνα καταδῦναι ἀντιφαίνεται δι' εὐθείας ἡ σελήνη τῷ ἡλίῳ κατὰ διάμετρον καὶ τῷ ἰδίῳ φωτὶ καταλάμπει τὸ ὑποκείμενον. καὶ πάλιν πρὶν πάντα τὸν κύκλον αὐτῆς ὑπελθεῖν τὸν ὁρίζοντα τοῖς λειψάνοις τοῦ σεληναίου φωτὸς ἡ τῆς ἡμέρας αὐγὴ κατακιρνᾶται),

4 cf Luc 11, 35-36

SEXTDUFGMKOΛ 1 διὰ om T 2 παλαιᾶς: πάσης U 4 ἐπιμιξίας σκοτεινῆς O 5 τεσσαρισκαιδεκάτη TDG σεληνιαίου SMKOΛ ἐνδείκνυται—6 δρόμου om MKO 6 ἐνέα XΛ ἡμέραι om DMKOΛv σελινιαίου sic X 8 τῷ κύκλῳ om U 10 τεσσαρισκαιδεκάτη TDG τέσσαρες καὶ δεκάτης sic U 11 τι: ἔτι Λv ὅταν: ἐὰν MK τύχῃ post οὖσα transp SEXTUF post 12 σελήνη D om G ἡ om D 11-12 τῷ σχήματι ἡ σελήνη S 14 ὥστε: ὥς γε G πληρωθεῖσα ST τοῦ om GMKOΛv 15 συμπαραμίξαι MKO συμπαρακαταμίξαι Λv 18 τῆς αὐγῆς: τῆς αὐτῆς SDG τῆς αὐτῆς αὐγῆς U ταύτης F μενούσης FΛv 19 ἐπιφαίνεται D 20 κατὰ—φωτὶ om X τὸ post κατὰ add Λv 21 πάντα: πάντως v om G 22 ὑπεξελθεῖν SX ὑπέλθῃ U τὸν om U 23 σεληνιαίου SMKOΛ κατακρίνατε F

[καὶ] οὕτω τῆς πανσελήνου ἐκείνης ἡμέρας τὸ σκότος ἐξαφανίζεται κατά τε τὸν ὄρθρον καὶ τὴν ἑσπέραν τῇ τῶν φωστήρων διαδοχῇ λαμπρυνόμενον. ὅπερ τοίνυν τῷ αἰσθητῷ φωτὶ κατὰ τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην συμβαίνει, τὸ διὰ πάσης νυκτός τε καὶ ἡμέρας ἀπαράδεκτον εἶναι τῆς ἐπιμιξίας τοῦ σκότους, τοῦτο βούλεται ὁ πνευματικὸς νόμος σύμβολον γενέσθαι τοῖς πνευματικῶς ἑορτάζουσιν, ὥστε διὰ πάσης τῆς κατὰ τὴν ζωὴν ἑβδομάδος ἓν πάσχα φωτεινὸν καὶ ἀσκότιστον ὅλον τὸν χρόνον αὐτοὺς τῆς ζωῆς ἀπεργάσασθαι. αὕτη τῶν περὶ τὸ πάσχα παραγγελμάτων τοῖς Χριστιανοῖς ἡ κατάστασις. διὰ τοῦτο πρὸς τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην βλέπομεν διὰ τοῦ αἰσθητοῦ τούτου καὶ ὑλικοῦ φωτὸς τοῦ ἀΰλου τε καὶ νοητοῦ τὴν φαντασίαν ἀναλαμβάνοντες, ὡς τὸ μὲν δοκεῖν σελήνην πλήθουσαν ἐπιζητεῖν τὴν τὸ παρ' ἑαυτῆς φέγγος διαρκὲς παρεχομένην ἡμῖν παννύχιον, τῇ δὲ ἀληθείᾳ νόμον ἡμῖν εἶναι τὸ παρατήρημα τοῦ πάντα τὸν χρόνον τὸν νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ διαμετρούμενον λαμπρὸν ἡμῖν διαρκῶς εἶναι καὶ τῶν ἔργων τῶν σκοτεινῶν ἀνεπίμικτον.

Καὶ περὶ μὲν τούτων τοσαῦτα, ὅσα δὲ καὶ ὁ σταυρὸς ἐμπεριέχει νοήματα, δι' οὗ τελειοῦται τὸ κατὰ τὸ πάθος μυστήριον, τίς ἂν ῥᾳδίως τῷ λόγῳ διασαφήσειεν; μὴ γὰρ οὐκ ἦσαν μυρίοι τρόποι πρὸς θάνατον φέροντες, δι' ὧν ἦν δυνατὸν

SEXTDUFGMKOΛ 1 καὶ del Langerbeck ἡμέρας ἐκείνης E ἡμέρας: νυκτὸς SXT 3 διαδοχῇ: αὐγῇ TU 4 τεσσαρισκαιδεκάτην TDG 6 σύμβουλον TF συμβουλὴν U 7 γεγενῆσθαι STU διὰ om DU 9 αὐτοὺς Langerbeck: αὐτοῖς Λv ἑαυτοῦ (sed ante χρόνον) EDU ἑαυτῶν (sed ante χρόνον) ST (post ἀπεργάσασθαι) X αὐτοῦ cett ἐργάσασθαι G ἐργάζεσθαι MKOΛv 10 γὰρ post αὕτη add Λv τῶν: ἡ U τὸ: τοῦ DU 11 τεσσαρισκαιδεκάτην TDG 12 τοῦ pr om U τούτου post ὑλικοῦ transp D 13 ἀΰλου: αὐτοῦ G λαμβάνοντες SEXTDUF τὸ: τῷ STOΛ 14 τὴν om Λv ἑαυτῇ T 15 καὶ ante παννύχιον add EXTD πανύχιον T 16 τοῦ: τὸ F 17 ἐν ante νυκτὶ add U 18 καὶ om DU 19 Καὶ—τοσαῦτα om O τούτου U τοιαῦτα E δὲ: δὴ U δὲ—299,1 οἰκονομίαν legi non potest in F καὶ alt om v 20 περιέχει TD ἔχει U κατὰ: περὶ GMKOΛv τὸ ante πάθος om X 21 ἂν ῥᾳδίως: ἄρα DU διασαφηνίσειεν XTUFG σαφηνίσειε MKOΛv

πληρωθῆναι τὴν ὑπὲρ ἡμῶν τοῦ θανάτου οἰκονομίαν; ἀλλ' ἐκ πάντων οὗτος ὡρίσθη παρ' αὐτοῦ τοῦ ἑαυτῷ κατ' ἐξουσίαν τὸ πάθος ὁρίσαντος. Δεῖ, γάρ φησι, τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, οὐκ εἶπε· τὰ καὶ τὰ πείσεται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἄν τις ἁπλῶς εἴποι προαγορεύων τὸ μέλλον, ἀλλὰ τὸ ἀναγκαίως κατά τινα λόγον ἀπόρρητον γενέσθαι πάντως ὀφεῖλον οὕτω δογματίζει τῷ ῥήματι ἐν τῷ εἰπεῖν ὅτι Δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ παθεῖν καὶ ἀποδοκιμασθῆναι καὶ σταυρωθῆναι καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι. κατανόησόν μοι γὰρ τοῦ Δεῖ τὴν διάνοιαν, δι' ἧς εὑρίσκεται τὸ μὴ δεῖν ἄλλως ἢ διὰ τοῦ σταυροῦ πάντως γενέσθαι τὸ πάθος δογματιζόμενον. τίς οὖν ὁ περὶ τούτου λόγος; μόνου τοῦ μεγάλου Παύλου ἐστι [τοῦ] ἐκ τῶν ἀρρήτων ἐκείνων ῥημάτων [παιδευθέντος], ἃ ἐν τοῖς ἀδύτοις τοῦ παραδείσου μυηθεὶς ἠκροάσατο, καὶ τὸ περὶ τούτου διασαφῆσαι μυστήριον, καθὼς ἐν μέρει διὰ τῶν πρὸς Ἐφεσίους λόγων τὸ κρυπτὸν ὑπηνίξατο λέγων· Ἵνα

3 Luc 9, 22 Marc 8, 31 7 Luc 9, 22 cf Luc 24, 7 13 cf II Cor 12, 4 16 Eph 3, 18-19

SEXTDUFGMKOΛ 2 οὗτος: ὁ αὐτὸς E παρὰ αὐτοῦ vel παρ' ἑαυτοῦ K (corr per ras K²) ἑαυτῷ: ἐν αὐτῷ X 3 τὸ πάθος ante 2 κατ' transp TG Δεῖ—ἀνθρώπου: οὐ γὰρ διὰ τὸν ἄνθρωπον U om D 4 ante οὐκ add καὶ F add οὐ διὰ γὰρ τὸν ἄνθρωπον X εἴπη sic G 5 προαγορεῦον Λ μέλλον: λεγόμενον Λv τὸ (post ἀλλὰ): τὸν DU ἀναγκαῖον v ἐπάναγκες U 6 καί ante τινα add XT πάντως om GMKOΛv οὕτω om GMKOΛv 7 δογματίζον U τῷ ῥήματι om E ἐν om XTDUF τῷ alt: τὸ XU γὰρ post Δεῖ add EX 8 καὶ σταυρωθῆναι om SO σταυρωθῆναι (Luc 24, 7): ἀποκτανθῆναι Luc 9, 22 et Marc 8, 31 9 καὶ—ἀναστῆναι om F τῇ om M τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ: μεθ' ἡμέρας τρεῖς pars codd Luc 9, 22 ἀναστῆναι (Luc 24, 7): ἐγερθῆναι XGMKO et plurimi codd Luc 9, 22 μοι γὰρ: γάρ μοι SDF δ'αὖ ut vid T δὲ XU γὰρ E 10 δεῖ: ῥητοῦ U δεῖν: δεῖ X 11 γενέσθαι πάντως FGMKOΛv τὸ post πάθος add Λv 12 ὁ om X μόνον U τοῦ μεγάλου om S Παύλου om D 13 τοῦ om SXTU delevi ἐκείνων om MKOΛv νοημάτων U παιδευθέντος om SEXTDUFG delevi 14 ἀδύτοις: ἀρρήτοις U ἐκείνοις post ἀδύτοις add ST ἠκροήσατο U καὶ om U 15 μυστήριον διασαφῆσαι GMKOΛv διὰ om U τῶν: τὸν FG τοῦ U 16 ἐφέσιοι sic F λόγον FG λόγου U τὸ—λέγων om D τὸ κρυπτὸν om U

ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις, τί τὸ πλάτος καὶ μῆκος καὶ βάθος καὶ ὕψος, γνῶναί τε τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀγάπην τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ ἵνα πληρωθῆτε εἰς πᾶν τὸ πλήρωμα τοῦ θεοῦ. οὐ γὰρ ἀργῶς ὁ θεῖος ἐκεῖνος ὀφθαλμὸς
624 M. τοῦ ἀποστόλου τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ κατενόησεν, ἀλλ' ἔδειξε καὶ διὰ τούτου σαφῶς, ὅτι πάσας τὰς τῆς ἀγνοίας λεπίδας ἀποβαλὼν τῶν ὀμμάτων πρὸς αὐτὴν ὁρᾷ καθαρῶς τὴν τῶν ὄντων ἀλήθειαν· εἶδε γὰρ ὅτι τὸ σχῆμα τοῦτο τέσσαρσι προβολαῖς ἀπὸ τῆς ἐν τῷ μέσῳ συμβολῆς μεριζόμενον τὴν διὰ πάντων ἥκουσαν τοῦ ἐν αὐτῷ φανέντος δύναμίν τε καὶ πρόνοιαν διασημαίνει καὶ τούτου χάριν ἑκάστην προβολὴν ἰδιαζούσαις κατονομάζει φωναῖς βάθος λέγων τὸ ἐκ τοῦ μέσου κάτω καὶ ὕψος τὸ ὑπερκείμενον, πλάτος δὲ καὶ μῆκος τὸ ἐκ πλαγίου παρατεινόμενον μετὰ τὴν συμβολὴν ἑκατέρωθεν, ὡς τὸ μὲν ἔνθεν τοῦ μέσου πλάτος τὸ δὲ ἑτέρωθεν μῆκος προσαγορεῦσαι, δι' ὧν τοῦτό μοι δοκεῖ σαφῶς διασημαίνειν τῷ λόγῳ, ὅτι οὐδὲν τῶν ὄντων ἐστίν, ὃ μὴ τῇ θείᾳ πάντως διακρατεῖται φύσει, τὸ ὑπερουράνιον, τὸ ὑποχθόνιον, τὸ ἐπὶ τὰ πέρατα τῶν ὄντων πάντοθεν ἐκ πλαγίου παρατεινόμενον· σημαίνει γὰρ διὰ μὲν τοῦ ὕψους τὸ ὑπερκείμενον, διὰ δὲ τοῦ βάθους τὸ ὑποχθόνιον, τῷ μήκει δὲ καὶ τῷ πλάτει τὰ διὰ μέσου πέρατα τὰ ὑπὸ τῆς τὸ πᾶν διακρατούσης δυνάμεως

6 cf Act 9, 18

SEXTDUFGMKOΛ 1 σὺν πᾶσι: συμπᾶσι XG φησὶ συμπᾶσι DU 2 καὶ (ante βάθος): τὸ KOΛv ὕψος καὶ βάθος plurimi codd Eph 3, 18 3 τῆς: ἧς G τῆς γνώσεως ἀγάπην SEXTDU et Eph 3, 19 πληρωθῇ (εἰς om) pars codd Eph 3, 19 4 τοῦ θεοῦ: εἰς ὑμᾶς cod unus Eph 3, 19 ἐκεῖνος ὁ θεῖος U ὁ ante ὀφθαλμὸς add Λ 6 τοῦτο G πάσας τὰς: πᾶς τις τὰς Λ πᾶς v τῆς ἀγνοίας: ἐν ἀγνοίᾳ U ἐλπίδας X 7 ἀπέβαλλον U ἑώρα SX 7-8 τῶν ὄντων om Λv 8 εἶδε: οἶδε v γὰρ om EMKOΛ 10 διήκουσαν F 11 ἑκάστην: ἕκαστος τὴν U προσβολὴν G 12 κατονομάζεσθαι U 13 δὲ om X 14 παρατεῖνον SETG συμβουλὴν (sed corr per ras) M 15 ὡς— ἑτέρωθεν om X ὡς: ὥστε U ἀπὸ G τὸ pr om G 16 προσηγόρευσεν U προσαγόρευσεν X 17 τὴν θείαν D πάντως om Λv 18 τὸ ὑποουράνιον post ὑπερουρ. add E 20 τὸ ὕψος F 21 τῷ (ante πλάτει) om U 22 τὰ om XDU τὸ om v

κατεχόμενα. ἔστω δὲ διὰ τῶν ἐν τῇ σῇ ψυχῇ γινομένων ἐν τῇ περὶ θεοῦ ἐννοίᾳ ἡ τῶν λεγομένων ἀπόδειξις. ἀνάβλεψον γὰρ εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ κάτω βάθη τῷ λογισμῷ κατανόησον, ἔκτεινον ἐπὶ τὰ πλάγια καὶ τὰ ἄκρα τῆς τοῦ παντὸς συστάσεως τὴν διάνοιαν καὶ λόγισαι, τίς ἐστιν ἡ ταῦτα συνέχουσα δύναμις οἷόν τις σύνδεσμος τοῦ παντὸς γινομένη, καὶ ὄψει ὡς αὐτομάτως ἐν τῇ διανοίᾳ σου τῇ περὶ τῆς θείας δυνάμεως ἐννοίᾳ τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ ἐγχαράσσεται ἐκ τῶν ὑψηλῶν ἐπὶ τὰ βάθη καθῆκον καὶ ἐπὶ τὰ πέρατα τῶν ἄκρων ἐγκαρσίως παρατεινόμενον. τοῦτο τὸ σχῆμα καὶ ὁ μέγας Δαβὶδ ἐν τῷ καθ' ἑαυτὸν ὕμνησε λόγῳ, Ποῦ πορευθῶ, λέγων, ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανὸν (τοῦτο τὸ ὕψος), ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν ᾅδην (τοῦτο τὸ βάθος), ἐὰν ἀναλάβοιμι τὰς πτέρυγάς μου κατ' ὄρθρον (ὅ ἐστιν ἡ ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου—τοῦτο τὸ πλάτος), ἢ κατασκηνώσαιμι εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης (οὕτω γὰρ τὰς δυσμὰς ὀνομάζει—τοῦτο τὸ μῆκος). ὁρᾷς πῶς διαζωγραφεῖ τὸ τοῦ σταυροῦ σχῆμα διὰ τῶν λεγομένων; σὺ εἶ, φησίν, ὁ διὰ πάντων ἥκων καὶ σύνδεσμος τῶν πάντων γινόμενος καὶ πάντα ἐν ἑαυτῷ διαλαμβάνων τὰ πέρατα·

11 Ps 138, 7

SEXTDUFGMKOΛ 1 συνεχόμενα GMKOΛv σῇ om D 3 τὰ κάτω: κατὰ τὸ U 4 ἔκτεινον: ἐκεῖνον D πλάγη S καὶ: κατὰ ETF om DU τοῦ παντὸς τῆς DU 5 ταῦτα: πάντα E ταῦτα πάντα X 6 κατέχουσα U τις: τι XDF 7 σου om Λv τῇ (ante περὶ): ἡ FGMKOΛv τί T om U 8 ἐννοίᾳ Langerbeck: ἔννοια FGMKOΛv om cett 9 ὑψηλότερον Λv 10 ἄκρων: ὄντων EX om TDU ἐγκαρσίων TU παρατεινόμενον: πορεύου DU παρατεινόμενα F 11 ὑμνεῖ T λόγῳ: λέγων U 12 λέγων om TDUMKOΛv φάσκων ante καὶ add T φησὶν add DU 13 σὺ εἶ ἐκεῖ post οὐρανὸν add LXX 14 καταβῶ: στρώσω XT 14 πάρει post ᾅδην add LXX ἐὰν: εἰ XT sive λάβοιμι sive ἀναλάβω pars codd LXX 15 ὄρθον M et pars codd LXX ὅ: ὅς DU ἡ om SX 16 ἢ G: ἐὰν D εἰ cett v καὶ LXX κατασκηνῶσαί με sic G κατασκηνώσω DU 17 πῶς: ποῦ U 18 τὸ ante σχῆμα transp E εἰρημένων DU 19 τῶν om U πάντων (post τῶν) om GMKOΛv 20 γινομένων GMKOΛv σεαυτῷ SETDUF περιλαμβάνων STDU

ἄνω σὺ εἶ, κάτω σὺ πάρει, ἐν τῷ πέρατι τούτῳ ἡ χείρ σού ἐστι καὶ ἐν τῷ ἑτέρῳ ἡ δεξιά σου ὁδηγεῖ. διὰ τοῦτο καὶ ὁ μέγας ἀπόστολος, ὅταν πληρωθῇ τὰ πάντα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπιγνώσεως, προσκυνεῖσθαι λέγει τὸν ὑπὲρ πᾶν ὄντα ὄνομα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑπό τε τῶν οὐρανίων καὶ τῶν ἐπιγείων καὶ τῶν καταχθονίων. πάλιν καὶ διὰ τούτων κατὰ τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ μερίζει τοῦ Χριστοῦ τὴν προσκύνησιν· ἡ μὲν γὰρ ὑπερκόσμιος λῆξις ἐν τῷ ἄνω τοῦ σταυροῦ μέρει τῷ δεσπότῃ πληροῖ τὴν προσκύνησιν, ἡ δὲ ἐγκόσμιος ἐν τοῖς μέσοις, ἡ δὲ ὑποχθόνιος τοῦ βάθους ἔχεται.
625 M. τοῦτο καὶ τὸ ἰῶτά ἐστι κατὰ τὸν ἐμὸν λόγον τὸ μετὰ τῆς κεραίας θεωρούμενον, ὃ καὶ τῶν οὐρανῶν μονιμώτερον καὶ τῆς γῆς σταθερώτερον καὶ πάσης τῆς τῶν ὄντων συστάσεώς ἐστι διαρκέστερον. Οὐρανὸς καὶ γῆ παρελεύσεται καὶ ὅλου τοῦ κόσμου παράγει τὸ σχῆμα, τὸ δὲ ἰῶτα τὸ ἐκ τοῦ νόμου καὶ ἡ κεραία οὐ παρέρχεται. ἡ κάθετος γραμμὴ ἡ ἄνωθεν ἐπὶ τὸ βάθος καθήκουσα ἰῶτα λέγεται, ἡ δὲ ἐγκαρσίως ἀγομένη διὰ πλαγίου κεραία ὀνομάζεται, καθὼς ἔστι καὶ παρὰ τῶν ναυτιλλομένων τοῦτο μαθεῖν· τὸ γὰρ ξύλον τὸ διὰ

4 cf Phil 2, 10 14 Matth 24, 35 15 cf I Cor 7, 31 15 cf Matth 5, 18

SEXTDUFGMKOΛ 1 καὶ ante κάτω add F σὺ (ante πάρει) om U πάρει σὺ X 2 καὶ om SEXTDU discerni non potest in F 3 ὅταν: ἔνθα Λv 4 τῆς om v τὸν: τὸ TDU πάντα T ὄντα: ὂν T om DU 4-5 ὄνομα ὄντα MKOΛv 5 ὀνόματα X Ἰησοῦ om U ὑπό τε: πᾶν γόνυ κάμψει DU (cf Philipp 2, 10) om X τε om T τῶν om DU ἐπουρανίων EBTDUF (cf Philipp 2, 10) 6 τῶν (ante ἐπιγείων) om STDU τῶν (ante καταχθονίων) om SETDU καὶ (ante διὰ) om MKO 7 τὸ om D Χριστοῦ: σταυροῦ Λv 10 τὸ βάθος U 11 καὶ om EXTDU ἐστι post λόγον transp EXTDU 12 οὐρανίων SX 13 καὶ τῆς γῆς σταθερώτερον om F σταθηρότερον GM 14 ἐστι om MKOΛv ὁ ante Οὐρανὸς add TUFOΛv et Matth 24, 35 ἡ ante γῆ add TUOΛv et Matth 24, 35 παρελεύσονται ST καὶ alt om SEXT 15 τὸ tert om DUv ἐκ om DU 16 παραδέχεται Λv ἐγκάθετος MKOΛv κατακάθεκτος T ἡ alt om D 18 ἀγομένη: λεγομένη S κεραίαν D 19 τὸ γὰρ: ὅτι τὸ EXTDU διὰ: ἐκ F

πλαγίου τῷ ἱστίῳ ἐπικείμενον, οὗ καὶ τὴν ὀθόνην ἐξαπλοῦσι, κεραίαν λέγουσιν ἐκ τοῦ σχήματος ὀνομάζοντες. διό μοι δοκεῖ πρὸς τοῦτο βλέπειν ἡ θεία τοῦ εὐαγγελίου φωνή, ὅτι ἐκεῖνό ἐστιν, ἐν ᾧ τὰ πάντα συνέστηκε, τὸ τῶν ἐν αὐτῷ περικρατουμένων ἀιδιώτερον, ὃ τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν τὴν συντηρητικὴν πάντων τῶν ὄντων οἷον δι᾽ αἰνίγματος καὶ ἐσόπτρου τινὸς <διὰ> τοῦ κατὰ τὸν σταυρὸν σχήματος ὑποδείκνυσι. διὰ δὴ τοῦτό φησιν, ὅτι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου οὐχ ἁπλῶς ἀποθανεῖν, ἀλλὰ σταυρωθῆναι, ἵνα γένηται τοῖς διορατικωτέροις θεολόγος ὁ σταυρὸς τὴν παντοδύναμον ἐξουσίαν τοῦ ἐπ᾽ αὐτῷ δειχθέντος καὶ πάντα ἐν πᾶσιν ὄντος ἀνακηρύσσων τῷ σχήματι. μὴ παρασιωπήσωμεν, ἀδελφοί, μηδὲ τὸν εὐσχήμονα βουλευτὴν ἐκεῖνον τὸν ἀπὸ Ἁριμαθαίας Ἰωσήφ, ὃς δῶρον τὸ ἄχραντον καὶ ἅγιον ἐκεῖνο σῶμα λαβὼν καθαρὰν περιτίθησιν αὐτῷ σινδόνα καὶ καθαρῷ μνημείῳ ἐναποτίθεται. νόμος ἡμῖν ἔστω τὸ τοῦ εὐσχήμονος ἐκείνου βουλευτοῦ ἔργον τοῦ καὶ ἡμᾶς ὁμοίως βουλεύεσθαι, ὅταν λάβωμεν ἐκεῖνο τὸ δῶρον τοῦ σώματος, μὴ ἐρρυπωμένῃ

4 cf Col 1, 17 8 vid ad 299, 7 11 cf Col 3, 11 13 cf Matth 27, 57-60 Luc 15, 43

SEXTDUFGMKOΛ 1 τοῦ ἱστίου F τῶν ἱστίων X ἐπικείμενον: ἀνεχόμενον XT ἀνερχόμενον D ἐρχόμενον U οὗ καὶ: δι᾽ οὗ STDU καὶ om EXF ἐξάπτουσι SE 2 λέγουσιν om SEXTU τοῦ om D ὀνομάζουσιν SEXTU ὀνομάζεσθαι D 4 ἐκεῖνος EXTDU ἐν pr om E τὸ: ὁ XD om U ὄντων post τῶν add U αὐτῷ: αὐτοῖς U 5 περικρατούμενον U ἀιδιώτερος XDU ὃ: ὃς E ἑαυτοῦ: ἑαυτῷ U 7 διὰ add Langerbeck τοῦ σταυροῦ U 8 ὑποδεικνὺς TDU δὴ om EXTDU δεῖ: δὴ M 9 τοῦ post ἀλλὰ add MK 10 διορατικοῖς (ante τὴν transp S) SXTDU ὁ σταυρὸς θεολόγος SEXTDU 11 ἐπ᾽: ἐν U αὐτοῦ D 13 μηδὲ: μήτε U ἀριμαθίας SXTDUΛv et pars codd Matth 27, 57 14 ἄχραντον καὶ om SXTU καὶ ἅγιον om D ἐκεῖνο ante τὸ transp EX om F 15 παρατίθησι Λ καθαρῷ: καινῷ D κενῷ U 16 ἐντίθεται D ἀποτίθεται U τὸ ante 17 ἔργον transp E τοῦ: τοῦτο X om G τοῦ post ἐκείνου add S 17 τὸ ante ἔργον add X ποιεῖν καὶ post ὁμοίως add SEXTDUF 18 ἐκεῖνο: ἐκείνου TUO om F τὸ δῶρον post λάβωμεν transp SEXTU ὡς ἐν σινδόνι λαμβάνειν καὶ post σώματος add U ῥερυπωμένη XG ἐρρυπωμένης U ῥερυπωμένης D

τῇ τῆς συνειδήσεως σινδόνι διαλαμβάνειν μηδὲ ὀδωδότι ἐξ ὀστέων νεκρῶν καὶ πάσης ἀκαθαρσίας τῷ μνήματι τῆς καρδίας ἐναποτίθεσθαι, ἀλλά, καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος, δοκιμάζειν ἕκαστον ἑαυτόν, ἵνα μὴ κρίμα ἡ χάρις γένηται τῷ ἀναξίως δεχομένῳ τὴν χάριν. ἀλλὰ γὰρ μεταξὺ λέγων αἰσθάνομαι τῇ φωτεινῇ στολῇ τοῦ ἀγγέλου καταστραπτόμενος καί μου διασείει ὑφ᾽ ἡδονῆς τὴν καρδίαν ὁ γλυκὺς ἐκεῖνος σεισμὸς ὁ τὸν βαρὺν λίθον τοῦ ἀνθρωπίνου μνήματος ἀποκυλίων, δι᾽ οὗ ἀνοίγεται πᾶσιν ἡ θύρα τῆς ἀναστάσεως.

Δράμωμεν καὶ ἡμεῖς ἐπὶ τὴν θέαν τοῦ παραδόξου θεάματος (διαγέγονε γὰρ ἤδη τὸ σάββατον), μὴ κατόπιν τῶν γυναικῶν ἀπαντήσωμεν. ἔστω καὶ ἐν ταῖς ἡμετέραις χερσὶ τὰ ἀρώματα ἡ πίστις καὶ ἡ συνείδησις· αὕτη γὰρ τοῦ Χριστοῦ ἐστιν ἡ εὐωδία. μηκέτι μετὰ τῶν νεκρῶν τὸν ζῶντα ζητήσωμεν· τὸν γὰρ οὕτως αὐτὸν ζητοῦντα ἀπωθεῖται ὁ κύριος λέγων· Μή μου ἅπτου, ἀλλ᾽ ὅταν ἀναβῶ πρὸς τὸν πατέρα, τότε σοι ἔξεστιν ἅπτεσθαι, τουτέστιν μηκέτι τὴν σωματώδη καὶ δουλικὴν μορφὴν ἐν τῇ σεαυτοῦ πίστει ἀνατυπώσῃ, ἀλλὰ τὸν ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς ὄντα καὶ ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχοντα καὶ θεοῦ ὄντα λόγον τοῦτον προσκύνει, μὴ τὴν τοῦ δούλου μορφήν. ἀκούσωμεν, τί εὐαγγελίζεται ἡμῖν καὶ ἡ γυνὴ ἡ προλαβοῦσα

3 cf I Cor 11, 27-29 6 cf Matth 28, 2-3 13 cf Eph 5, 2 15 Joh 20, 17

SEXTDUFGMKOΛ 1 τῇ om DU σινδόνι διαλαμβάνειν om U λαμβάνειν SETDv ὡς δωδότι sic G 3 ἀποτίθεσθαι UG δοκιμαζέτω TD δοκιμάζετο δὲ sic U δοκιμάζοντες F 4 ἕκαστος TDUF εἰς post μὴ add SXTDU κρίμα—5 γὰρ a manu improba excisa sunt in T γίνεται U 4-5 τῶν . . . δεχομένων X 5 γὰρ om U λέγων om DU 6 τοῦ ἀγγέλου στολῇ G 7 ὑφ᾽: ἐφ U 7-8 ὁ τὸν: ὅταν UG 8 βαρὺ G ἀνθρωπίου D 12 ἔσται Λv ἐν: ἐπὶ X 13 ἡ (ante εὐωδία) om F 14 τῶν om U 16 μου post πατέρα add U (cf codd Joh 20, 17) 17 τουτέστιν—20 μορφήν om MKOΛv μηκέτι: μὴ κατὰ U σωματικὴν S 18 τῇ pr iterat U ἑαυτοῦ G ἀπιστίᾳ U ἀνατυπώσῃς EU ἀλλὰ τὸν: ἀλλ᾽ ὅταν X 19 πατρός: πνεύματος G θεὸν (ante ὄντα) E 20 μή: λαβόντα DU εἰ μὴ F τὴν τοῦ δούλου: δούλιον U 21 δὲ ante τί add F ἡμῖν om UGMKOΛv καὶ om XTU ἡ (post γυνὴ) om SXDF προσλαβοῦσα U

τὸν ἄνδρα διὰ τῆς πίστεως καλῶς τοῦτο ποιήσασα, ἵνα διὰ τοῦ κατάρξαι πρὸς τὸ ἀγαθὸν περὶ τῆς τοῦ κακοῦ αἰτίας ἀπολογήσηται. τί οὖν ἐστι τὸ τῆς γυναικὸς εὐαγγέλιον; ὄντως Οὐκ ἐξ ἀνθρώπων οὐδὲ δι᾽ ἀνθρώπων, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. ἄκουε, γάρ φησιν, ὃ ἐντέταλται ἡμῖν ὁ κύριος πρὸς ὑμᾶς εἰπεῖν, ὑμᾶς οὓς καὶ ἀδελφοὺς αὐτοῦ κατονομάζει, ὅτι
628 M. Πορεύομαι πρὸς τὸν πατέρα μου καὶ πατέρα ὑμῶν καὶ θεόν μου καὶ θεὸν ὑμῶν. ὢ καλῶν τε καὶ ἀγαθῶν εὐαγγελίων. ὁ δι᾽ ἡμᾶς γενόμενος καθ᾽ ἡμᾶς, ἵνα διὰ τοῦ γενέσθαι ἡμῖν ὁμογενὴς ἀδελφοὺς ἡμᾶς ἑαυτοῦ ποιήσῃ, προσάγει τὸν ἑαυτοῦ ἄνθρωπον τῷ ἀληθινῷ πατρί, ἵνα δι᾽ αὐτοῦ ἅπαν τὸ ὁμογενὲς ἐφελκύσηται, ὡς μηκέτι ὄνειδος εἶναι τοῖς δουλεύσασι τοῖς φύσει μὴ οὖσι θεοῖς. διὰ τοῦ προσαχθῆναι πάλιν τῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῷ θεῷ μηδ᾽ ἀποβλήτους καὶ ἀποκηρύκτους τῆς πατρῴας κληρονομίας γενέσθαι τοὺς τῷ υἱῷ διὰ τῆς υἱοθεσίας ἀκολουθήσαντας ὁ ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς πρωτότοκον τῆς ἀγαθῆς κτίσεως ἑαυτὸν διὰ τῆς σαρκὸς ποιήσας πᾶσαν τὴν φύσιν, ἧς ἐκοινώνησε, διὰ τῆς ἀνακραθείσης αὐτῷ σαρκὸς

3 Gal 1, 1 7 Joh 20, 17 12-13 cf Gal 4, 8 16 cf Col 1, 15

SEXTD UFGM (expl 5 ἄκουε) **KOΛ** 1 ἄδρα X καὶ ante καλῶς add Λv 2 κατάρξασθαι MKOΛv πρός: εἰς EU 2-3 ἀπολογήσεται X fort S ἀπολογήσωνται DU 3 ἐστι: ἐπὶ X 4 ἐξ: ἀπ᾽ Gal 1, 1 ἀνθρώπων (post ἐξ): οὐρανῶν D οὐδὲ δι᾽ ἀνθρώπων om EXTU δι᾽: παρ᾽ D ἀνθρώπου (post δι᾽) Gal 1, 1 5 ἀκούσατε SU ἀκούεται D ὅ: ὃν K ὧν K[2] ἐντέλλεται XT τί ante πρὸς add G 5-6 ἡμᾶς εἶπεν, ἡμᾶς G ὑμᾶς εἰπεῖν om U 6 οὓς: ἰοὺς sic X ἑαυτοῦ EXTDU fort recte κατονομάζει: ἐκάλεσεν (et post ἀδελφοὺς transp) U 7 Πορεύομαι: πορεύσομαι E ἀναβαίνω Joh 20, 17 καὶ πατέρα-8 ὑμῶν om F 9 καὶ ante καθ᾽ add D διὰ τοῦ: δι᾽ αὐτοῦ F γενέσθω F 10 ὁ μονογενὴς XDK corr per ras DK ἡμᾶς om SG ποιήσῃ: ἀναδείξῃ E δὲ ante τὸν add U 10-11 τὸν ἑαυτοῦ ἄνθρωπον: ἑαυτὸν EF 11 πατρί: θεῷ XTU ἑαυτοῦ EF ἅπαν om U 12 ἀφελκύσηται U τὸ post μηκέτι add DU ὄνειδος ex ὃν corr U[1] 13 μὴ φύσει DUFGKOΛv τοῦ: τὸ GKOΛv 14 μηδ᾽: μήτε U 15 τῷ: τοῦ X 16 ὁ: ὃς 17 τῆς ἀγαθῆς κτίσεως om KOΛv ἑαυτὸν post ποιήσας transp GKOΛv om U 18 φύσιν: κτίσιν GKOΛv

ἐπεσπάσατο. ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ πρὸ τοῦ Πάσχα ἄρτος ὁ ἄζυμος ὄψον τὴν πικρίδα ἔχει, ἴδωμεν τίνι ἡδύσματι ὁ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἄρτος ἡδύνεται. ὁρᾷς τοῦ Πέτρου ἁλιεύοντος ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ κυρίου ἄρτον καὶ κηρίον μέλιτος· νόησον, εἰς τί σοι ἡ πικρία τοῦ βίου μετασκευάζεται. οὐκοῦν ἀναστάντες καὶ ἡμεῖς ἐκ τῆς τῶν λόγων ἁλείας ἤδη τῷ ἄρτῳ προσδράμωμεν, ὃν καταγλυκαίνει τὸ κηρίον τῆς ἀγαθῆς ἐλπίδος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

3 cf Joh 21, 3-14 Luc 24, 42

SEXTDUFGKOΛ 1 ὁ pr om TK ἄρτος: σῖτος Λv ὁ alt om DUFO 3 ἄρτος om DU 4 εἰς om Λv 5 κατασκευάζεται GΛv παρασκευάζεται U 6 ἁλείας: ἀργίας U 8 καὶ—9 ἀεὶ καὶ om ET 9 σὺν—ἀεὶ καὶ om SXDU 10 τῶν—ἀμήν om T

IN SANCTUM ET SALUTARE PASCHA

EDIDIT

ERNESTUS GEBHARDT

CONSPECTUS SIGLORUM

(In sanctum et salutare Pascha)

F codex Parisinus Coislinianus 107 membranaceus saec. XI
v textus vulgatus editionis Mignei

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ ΕΙΣ ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΚΑΙ ΣΩΤΗΡΙΟΝ ΠΑΣΧΑ

681 M. Ἡ μὲν ἀληθινὴ τοῦ σαββάτου κατάπαυσις ἡ τὴν εὐλογίαν τοῦ θεοῦ δεξαμένη, ἐν ᾗ κατέπαυσεν ἀπὸ τῶν ἑαυτοῦ ἔργων ὁ κύριος ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας τῇ ἀπραξίᾳ τοῦ θανάτου ἐνσαββατίσας, ἤδη πέρας ἔχει καὶ τὴν ἰδίαν ἔδειξε χάριν καὶ ὀφθαλμοῖς καὶ ἀκοαῖς καὶ καρδίᾳ διὰ πάντων τούτων τῆς ἑορτῆς ἐν ἡμῖν τελεσθείσης, οἷς εἴδομεν, οἷς ἠκούσαμεν, οἷς τῇ καρδίᾳ τὴν εὐφροσύνην ὑπεδεξάμεθα. τὸ μὲν γὰρ ὁρώμενον τοῖς ὀφθαλμοῖς φῶς ἦν τῇ τοῦ πυρὸς νεφέλῃ διὰ τῶν λαμπάδων ἡμῖν ἐν τῇ νυκτὶ δᾳδουχούμενον, ὁ δὲ παννύχιον ταῖς ἀκοαῖς προσηχῶν λόγος ἐν ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς οἷόν τι ῥεῦμα χαρᾶς δι' ἀκοῆς εἰς τὴν ψυχὴν εἰσρέων πλήρεις ἡμᾶς τῶν ἀγαθῶν ἐλπίδων ἐποίησεν, ἡ δὲ καρδία τῶν λεγομένων τε καὶ βλεπομένων φαιδρυνομένη τὴν ἄφραστον ἐτυποῦτο μακαριότητα διὰ τῶν φαινομένων χειραγωγουμένη πρὸς τὸ ἀόρατον, ὥστε τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων, Ἃ οὔτε ὀφθαλμὸς εἶδεν οὔτε οὖς ἤκουσεν οὔτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη, εἰκόνα εἶναι τὰ τῆς καταπαύσεως ταύτης ἀγαθὰ δι' ἑαυτῶν τὴν ἀνεκφώνητον ἐλπίδα τῶν ἀποκειμένων πιστούμενα. ἐπειδὴ τοίνυν ἡ φωτεινὴ νὺξ αὕτη τὰς ἐκ τῶν λαμπάδων αὐγὰς ταῖς ὀρθριναῖς ἀκτῖσι τοῦ ἡλίου συμμίξασα μίαν κατὰ τὸ συνεχὲς ἡμέραν ἐποιήσε μὴ διαμερισθεῖσαν τῇ παρενθήκῃ τοῦ σκότους,

4 cf De tridui sp p 274, 16 18 I Cor 2, 9 22 cf De tridui sp p 297, 16

Titulus: Γρηγορίου: τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν γρηγορίου F post πάσχα add λόγος γ' κύριε εὐλόγησον F
F 8 ἐν om v 12 παννύχιος v 13 τι om v 15-16 τοῖς λεγομένοις τε καὶ βλεπομένοις v 16 φαιδρυνομένη: εὐφραινομένη v 18 οὔτε om I Cor 2, 9 18-19 οὐκ ante εἶδε ante ἤκουσεν ante ἀνέβη add I Corr 2, 9 19 οὔτε: καὶ (bis) I Cor 2, 9 22 ἡ om v ταῖς om v 24 διαμερισθεῖσαν ('diremptum diem') versio Latina Sifani (cf De tridui spatio p 297, 16): διαμερισθεῖσα Fv

νοήσωμεν, ἀδελφοί, τὴν προφήτειαν τὴν λέγουσαν ὅτι Αὕτη ἐστὶν ἡ ἡμέρα, ἣν ἐποίησεν ὁ κύριος, ἐν ᾗ ἔργον ἐστὶν οὐ βαρύ τι καὶ δυσκατόρθωτον, ἀλλὰ χαρὰ καὶ εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίαμα οὕτως εἰπόντος τοῦ λόγου ὅτι Ἀγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν αὐτῇ. ὢ καλῶν προσταγμάτων, ὢ γλυκείας νομοθεσίας. τίς ὑπερτίθεται πρὸς τὸ ὑπακοῦσαι τοιούτοις προστάγμασι; τίς δὲ οὐχὶ ζημίαν ἡγεῖται καὶ τὴν ἐν ὀλίγῳ τῶν προσταγμάτων ἀναβολήν; εὐφροσύνη τὸ ἔργον καὶ ἀγαλλίαμά ἐστι τὸ ἐπίταγμα, δι' ὧν ἀναλύεται ἡ ἐπὶ τῇ ἁμαρτίᾳ κατάκρισις καὶ εἰς χαρὰν τὰ λυπηρὰ μεθαρμόζεται. τοῦτό ἐστι τὸ τῆς σοφίας ἀπόφθεγμα, ὅτι ἐν ἡμέρᾳ εὐφροσύνης ἀμνηστία κακῶν. λήθην ἐποίησε τῆς πρώτης καθ' ἡμῶν ἀποφάσεως ἡ ἡμέρα αὕτη, μᾶλλον δὲ ἀφανισμόν, οὐχὶ λήθην· ἐξήλειψε γὰρ καθόλου πᾶν μνημόσυνον τῆς καθ' ἡμῶν κατακρίσεως. τότε ἐν λύπαις ὁ τοκετός, νῦν χωρὶς ὠδίνων ἡ γέννησις· τότε ἐκ σαρκὸς ἐγεννήθημεν σάρκες, νῦν τὸ γεννηθὲν πνεῦμά ἐστιν ἐκ πνεύματος· τότε υἱοὶ ἀνθρώπων, νῦν τέκνα θεοῦ ἐγεννήθημεν· τότε εἰς γῆν ἐξ οὐρανῶν
684 M. ἀπελύθημεν, νῦν ὁ ἐπουράνιος καὶ ἡμᾶς οὐρανίους ἐποίησε· τότε διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος ἐβασίλευε, νῦν ἀντιμεταλαμβάνει διὰ τῆς ζωῆς ἡ δικαιοσύνη τὸ κράτος· εἷς ἤνοιξε τότε τοῦ θανάτου τὴν εἴσοδον, δι' ἑνὸς καὶ νῦν ἡ ζωὴ ἀντεισάγεται· τότε διὰ τοῦ θανάτου τῆς ζωῆς ἐξεπέσομεν, νῦν ὑπὸ τῆς ζωῆς ἀναιρεῖται ὁ θάνατος· τότε ὑπ' αἰσχύνης τῇ συκῇ ὑπεκρύβημεν, νῦν διὰ δόξης τὸ ξύλον τῆς ζωῆς προσεγγίζομεν· τότε διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ παραδείσου ἐξῳκίσθημεν, νῦν διὰ πίστεως τοῦ παραδείσου εἴσω γινόμεθα. πάλιν ὁ καρπὸς τῆς ζωῆς εἰς τρυφὴν πρόκειται κατ' ἐξουσίαν ἡμῖν· πάλιν ἡ τοῦ παραδείσου πηγὴ ἡ τετραχῇ διὰ τῶν εὐαγγελικῶν ποταμῶν

1 Ps 117, 24   4 Ps 117, 24   11 cf Sir 11, 25   15 sqq cf Gen 3, 16 sqq   24 cf Gen 2, 7   28 cf Gen 2, 9   29 cf Gen 2, 10

F   4 ἀγαλλιασόμεθα F   5 προσταγμάτων Langerbeck: πραγμάτων Fv   8 προσταγμάτων Langerbeck: πραγμάτων Fv   17 ἀνθρώπου v   18 ἐξ: ἀπ' v   20 ἐβασίλευσε v   23 ἐξεπέσαμεν v   27 γινώμεθα F   28 ἡμῖν post τρυφὴν transp v   29 τουτέστιν ἡ τοῦ πνεύματος χάρις post πηγὴ add F

μεριζομένη ἅπαν ποτίζει τὸ πρόσωπον τῆς ἐκκλησίας, ὡς καὶ μεθύειν ἡμῶν τὰς αὔλακας τῶν ψυχῶν, ἃς ὁ σπείρων τὸν λόγον τῷ ἀρότρῳ τῆς διδασκαλίας ἀνέτεμε, καὶ πληθύειν τῆς ἀρετῆς τὰ γεννήματα.

Τί οὖν ἔτι τοῖς τοιούτοις προσήκει ποιεῖν; τί ἄλλο ἢ μιμεῖσθαι· τὰ ὄρη τὰ προφητικὰ καὶ τοὺς βουνοὺς τοῖς σκιρτήμασι. Τὰ ὄρη, γάρ φησιν, ἐσκίρτησαν ὡσεὶ κριοὶ καὶ οἱ βουνοὶ ὡς ἀρνία προβάτων. οὐκοῦν δεῦτε, ἀγαλλιασώμεθα τῷ κυρίῳ τῷ καθελόντι τοῦ πολεμίου τὴν δύναμιν καὶ τὸ μέγα τρόπαιον τοῦ σταυροῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἀναστήσαντι ἐν τῷ πτώματι τοῦ ἀντικειμένου. ἀλαλάζωμεν, ἀλαλαγμὸς δέ ἐστιν ἐπινίκιος εὐφημία παρὰ τῶν κεκρατηκότων ἐγειρομένη κατὰ τῶν ἡττημένων. ἐπεὶ οὖν πέπτωκεν ἡ τοῦ πολεμίου παράταξις καὶ αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ τὸ κράτος ἔχων τῆς πονηρᾶς τῶν δαιμόνων στρατιᾶς οἴχεται καὶ ἠφάνισται καὶ εἰς τὸ μὴ ὂν ἤδη μετακεχώρηκεν, εἴπωμεν ὅτι Θεὸς μέγας κύριος καὶ Βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ὁ Εὐλογήσας τὸν στέφανον τοῦ ἐνιαυτοῦ τῆς χρηστότητος αὐτοῦ καὶ συναγαγὼν ἡμᾶς εἰς τὴν πνευματικὴν ταύτην χοροστασίαν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν.

1 cf H. Lewy: Sobria Ebrietas, Giessen 1929 p 132 sqq   2 cf Marc 4, 15   7 Ps 113, 4   16 Ps 94, 3   Ps 46, 3   17 Ps 64, 12

F   2 μεθύσκειν v   3 πληθύειν Langerbeck: πληθύνη F πληθύνειν v   4 γενήματα F   5 ἔτι scripsi: ἐπὶ Fv an delendum?   τοῖς τοιούτοις: τούτοις v   7 ὡσεὶ: ὡς pars codd LXX   9 πολέμου F   11 ἀλλαλάζωμεν F   ἀλλαλαγμὸς F   17 εὐλογήσεις LXX   18 αὐτοῦ: σου LXX   20 ἡμῶν om v

νοήσωμεν, ἀδελφοί, τὴν προφήτειαν τὴν λέγουσαν ὅτι Αὕτη ἐστὶν ἡ ἡμέρα, ἣν ἐποίησεν ὁ κύριος, ἐν ᾗ ἔργον ἐστὶν οὐ βαρύ τι καὶ δυσκατόρθωτον, ἀλλὰ χαρὰ καὶ εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίαμα οὕτως εἰπόντος τοῦ λόγου ὅτι Ἀγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν αὐτῇ. ὢ καλῶν προσταγμάτων, ὢ γλυκείας νομοθεσίας. τίς ὑπερτίθεται πρὸς τὸ ὑπακοῦσαι τοιούτοις προστάγμασι; τίς δὲ οὐχὶ ζημίαν ἡγεῖται καὶ τὴν ἐν ὀλίγῳ τῶν προσταγμάτων ἀναβολήν; εὐφροσύνη τὸ ἔργον καὶ ἀγαλλίαμά ἐστι τὸ ἐπίταγμα, δι' ὧν ἀναλύεται ἡ ἐπὶ τῇ ἁμαρτίᾳ κατάκρισις καὶ εἰς χαρὰν τὰ λυπηρὰ μεθαρμόζεται. τοῦτό ἐστι τὸ τῆς σοφίας ἀπόφθεγμα, ὅτι ἐν ἡμέρᾳ εὐφροσύνης ἀμνηστία κακῶν. λήθην ἐποίησε τῆς πρώτης καθ' ἡμῶν ἀποφάσεως ἡ ἡμέρα αὕτη, μᾶλλον δὲ ἀφανισμόν, οὐχὶ λήθην· ἐξήλειψε γὰρ καθόλου πᾶν μνημόσυνον τῆς καθ' ἡμῶν κατακρίσεως. τότε ἐν λύπαις ὁ τοκετός, νῦν χωρὶς ὠδίνων ἡ γέννησις· τότε ἐκ σαρκὸς ἐγεννήθημεν σάρκες, νῦν τὸ γεννηθὲν πνεῦμά ἐστιν ἐκ πνεύματος· τότε υἱοὶ ἀνθρώπων, νῦν τέκνα θεοῦ ἐγεννήθημεν· τότε εἰς γῆν ἐξ οὐρανῶν
684 M. ἀπελύθημεν, νῦν ὁ ἐπουράνιος καὶ ἡμᾶς οὐρανίους ἐποίησε· τότε διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος ἐβασίλευε, νῦν ἀντιμεταλαμβάνει διὰ τῆς ζωῆς ἡ δικαιοσύνη τὸ κράτος· εἷς ἤνοιξε τότε τοῦ θανάτου τὴν εἴσοδον, δι' ἑνὸς καὶ νῦν ἡ ζωὴ ἀντεισάγεται· τότε διὰ τοῦ θανάτου τῆς ζωῆς ἐξεπέσομεν, νῦν ὑπὸ τῆς ζωῆς ἀναιρεῖται ὁ θάνατος· τότε ὑπ' αἰσχύνης τῇ συκῇ ὑπεκρύβημεν, νῦν διὰ δόξης τὸ ξύλον τῆς ζωῆς προσεγγίζομεν· τότε διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ παραδείσου ἐξῳκίσθημεν, νῦν διὰ πίστεως τοῦ παραδείσου εἴσω γινόμεθα. πάλιν ὁ καρπὸς τῆς ζωῆς εἰς τρυφὴν πρόκειται κατ' ἐξουσίαν ἡμῖν· πάλιν ἡ τοῦ παραδείσου πηγὴ ἡ τετραχῇ διὰ τῶν εὐαγγελικῶν ποταμῶν

1 Ps 117, 24 4 Ps 117, 24 11 cf Sir 11, 25 15 sqq cf Gen 3, 16 sqq 24 cf Gen 2, 7 28 cf Gen 2, 9 29 cf Gen 2, 10

F 4 ἀγαλλιασόμεθα F 5 προσταγμάτων Langerbeck: πραγμάτων Fv 8 προσταγμάτων Langerbeck: πραγμάτων Fv 17 ἀνθρώπου v 18 ἐξ: ἀπ' v 20 ἐβασίλευσε v 23 ἐξεπέσαμεν v 27 γινώμεθα F 28 ἡμῖν post τρυφὴν transp v 29 τουτέστιν ἡ τοῦ πνεύματος χάρις post πηγὴ add F

μεριζομένη ἅπαν ποτίζει τὸ πρόσωπον τῆς ἐκκλησίας, ὡς καὶ μεθύειν ἡμῶν τὰς αὔλακας τῶν ψυχῶν, ἃς ὁ σπείρων τὸν λόγον τῷ ἀρότρῳ τῆς διδασκαλίας ἀνέτεμε, καὶ πληθύειν τῆς ἀρετῆς τὰ γεννήματα.

Τί οὖν ἔτι τοῖς τοιούτοις προσήκει ποιεῖν; τί ἄλλο ἢ μιμεῖσθαι τὰ ὄρη τὰ προφητικὰ καὶ τοὺς βουνοὺς τοῖς σκιρτήμασι. Τὰ ὄρη, γάρ φησιν, ἐσκίρτησαν ὡσεὶ κριοὶ καὶ οἱ βουνοὶ ὡς ἀρνία προβάτων. οὐκοῦν δεῦτε, ἀγαλλιασώμεθα τῷ κυρίῳ τῷ καθελόντι τοῦ πολεμίου τὴν δύναμιν καὶ τὸ μέγα τρόπαιον τοῦ σταυροῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἀναστήσαντι ἐν τῷ πτώματι τοῦ ἀντικειμένου. ἀλαλάζωμεν, ἀλαλαγμὸς δέ ἐστιν ἐπινίκιος εὐφημία παρὰ τῶν κεκρατηκότων ἐγειρομένη κατὰ τῶν ἡττημένων. ἐπεὶ οὖν πέπτωκεν ἡ τοῦ πολεμίου παράταξις καὶ αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ τὸ κράτος ἔχων τῆς πονηρᾶς τῶν δαιμόνων στρατιᾶς οἴχεται καὶ ἠφάνισται καὶ εἰς τὸ μὴ ὂν ἤδη μετακεχώρηκεν, εἴπωμεν ὅτι Θεὸς μέγας κύριος καὶ Βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ὁ Εὐλογήσας τὸν στέφανον τοῦ ἐνιαυτοῦ τῆς χρηστότητος αὐτοῦ καὶ συναγαγὼν ἡμᾶς εἰς τὴν πνευματικὴν ταύτην χοροστασίαν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν.

1 cf H. Lewy: Sobria Ebrietas, Giessen 1929 p 132 sqq 2 cf Marc 4, 15 7 Ps 113, 4 16 Ps 94, 3 Ps 46, 3 17 Ps 64, 12

F 2 μεθύσκειν v 3 πληθύειν Langerbeck: πληθύνη F πληθύνειν v 4 γενήματα F 5 ἔτι scripsi: ἐπὶ Fv an delendum? τοῖς τοιούτοις: τούτοις v 7 ὡσεὶ: ὡς pars codd LXX 9 πολέμου F 11 ἀλλαλάζωμεν F ἀλλαλαγμὸς F 17 εὐλογήσεις LXX 18 αὐτοῦ: σου LXX 20 ἡμῶν om v

IN LUCIFERAM SANCTAM DOMINI RESURRECTIONEM

EDIDIT

ERNESTUS GEBHARDT

CONSPECTUS SIGLORUM

(In luciferam sanctam Domini Resurrectionem)

Λ codex Musei Britannici Old Royal 16 D I membranaceus saec. XII

v textus vulgatus editionis Mignei

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΦΩΤΟΦΟΡΟΝ ΚΑΙ ΑΓΙΑΝ ΑΝΑΣΤΑΣΙΝ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ

684 M. Εὐλόγητος ὁ θεός. εὐφημήσωμεν σήμερον τὸν μονογενῆ θεὸν τὸν τῶν οὐρανίων γεννήτορα, τὸν τῶν κρυφίων λαγόνων τῆς γῆς ὑπερκύψαντα καὶ ταῖς φαεσφόροις ἀκτῖσι τὴν ὅλην οἰκουμένην ἀποσκιάσαντα. εὐφημήσωμεν σήμερον τὴν ταφὴν τοῦ μονογενοῦς, τὴν ἀνάστασιν τοῦ νικητοῦ, τὴν χαρὰν τοῦ κόσμου, τὴν ζωὴν τῶν ἐθνῶν [τοῦ κόσμου]. εὐφημήσωμεν σήμερον τὸν τὴν ἁμαρτίαν ἐνδυσάμενον. εὐφημήσωμεν σήμερον τὸν θεὸν λόγον, ὃς τὴν τοῦ κόσμου σοφίαν ἤλεγξε, τῶν προφητῶν τὴν πρόρρησιν ἐκύρωσε, τῶν ἀποστόλων τὸν σύνδεσμον συνήθροισε, τῆς ἐκκλησίας τὴν κλῆσιν, τοῦ πνεύματος τὴν χάριν ἀφήπλωσε. ἰδοὺ γὰρ ἡμεῖς οἵ ποτε ξένοι <ὄντες> τῆς τοῦ θεοῦ ἐπιγνώσεως τὸν θεὸν ἐπέγνωμεν καὶ τὸ γεγραμμένον πεπλήρωται· Μνησθήσονται καὶ ἐπι-
685 M. στραφήσονται πρὸς κύριον πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιον αὐτοῦ πᾶσαι αἱ πατριαὶ τῶν ἐθνῶν. τί μνησθήσονται; τὴν παλαιὰν πτῶσιν, τὴν νέαν ἀνάστασιν, τὴν ἀρχαίαν παράβασιν καὶ τὴν ὕστερον διόρθωσιν, τὴν θνῆσιν τῆς Εὔας, τῆς παρθένου τὴν γέννησιν, τῶν ἐθνῶν τὴν ἐπανόρθωσιν, τῶν ἁμαρτωλῶν τὴν ἄφεσιν, τῶν προφητῶν τὴν πρόρρησιν, τῶν ἀποστόλων τὸ κήρυγμα, τῆς κολυμβήθρας

4 Luc 1, 68 8 cf Joh 16, 20; Luc 2, 10 9 cf II Cor 5, 21 11 cf I Cor 1, 20 15 cf Eph 2, 13. 19 16 Ps 21, 28

Titulus: τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν ante Γρηγορίου add Λ

Λ 4 τήμερον v 6 φαεσφόροις scripsi: φαεωσφόροις Λ φαοσφόροις v 7 ἀποσκιάσαντα Langerbeck: ἐπισκιάσαντα Λv σήμερον scripsi: τήμερον Λv 9 τοῦ κόσμου delevi 10 σήμερον scripsi: τήμερον Λv 11 σήμερον scripsi: τήμερον Λv 13 post κλῆσιν verbum excidisse censeo 14 ἀφήπλωσε Langerbeck: ἐφήπλωσε Λv 15 ὄντες addidi 18 αὐτοῦ: σου in ed LXX Rahlfs sec Cyprianum

τὴν ἀναγέννησιν, τοῦ παραδείσου τὴν εἰσοίκησιν, τῶν οὐρανῶν τὴν ἐπάνοδον, τὸν δημιουργὸν ἀναστησάμενον, τὸν τὴν ἀπρέπειαν ἀποδυσάμενον, τὸν τῇ θεϊκῇ μεγαλουργίᾳ τὸ φθαρτὸν εἰς ἀφθαρσίαν μεταλλεύσαντα. καὶ ποίαν ἀπρέπειαν ἀπέθετο; ἣν Ἡσαΐας εἶπε· Καὶ εἴδομεν αὐτόν, φησί, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος οὐδὲ κάλλος, ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, ἐκλεῖπον παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων.

Πότε ἦν ἄτιμος; ὅτε τοῖς ἀλιτηρίοις Ἰουδαίοις προσωμίλει καὶ Σαμαρίτης καὶ δαιμόνιον ἔχων ἐκαλεῖτο, ὅτε Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης καὶ τὰ τοῦ σκότους γεννήματα πρὸς φόνον ἐκράτουν τὸν ἀχώρητον. οὐκ ἀσκόπως ἔλεγεν αὐτοῖς Ἰωάννης· Γεννήματα ἐχιδνῶν, τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς; ὄντως γὰρ ἡ ὀργὴ τοῦ θεοῦ μενεῖ ἐπ' αὐτούς.

Πότε ἦν ἄτιμος; ὅτε τὸ βλάστημα τῆς ἐπιεικείας ῥαπίσμασι ἐλάμβανον καὶ μεθ' ὅρκων ἠρώτων τὸν τῶν ὅρκων δικαστὴν ὑπάρχοντα.

Πότε ἦν ἄτιμος; ὅτε ἐδικάζετο ὁ δικαστὴς καὶ ἐκρίνετο ὁ κριτὴς τοῦ κόσμου, ὁ οἰκέτης ἠρώτα καὶ<ὁ>δεσπότης ἐσιώπα, τὸ φῶς ἡσύχαζε καὶ τὸ σκότος ἐγαυρία, τὸ πλάσμα ἐθρασύνετο καὶ ὁ δημιουργὸς ἐκαρτέρει.

Πότε ἦν ἄτιμος; ὅτε οἱ ταῦροι ἐκεράτιζον καὶ ὁ μόσχος παρίστατο, ὅτε ὁ λέων ὠρύετο καὶ οἱ ταῦροι ἐγαυρύνοντο καθὼς γέγραπται· Περιεκύκλωσάν με μόσχοι πολλοί, ταῦροι πίονες περιέσχον με· ἤνοιξαν ἐπ' ἐμὲ τὸ στόμα αὐτῶν ὡς λέων ἁρπάζων καὶ ὠρυόμενος.

Πότε ἦν ἄτιμος; ὅτε οἱ κύνες ὑλάκτουν καὶ ὁ δεσπότης ἠνείχετο, ὅτε οἱ λύκοι ἥρπαζον καὶ τὸ πρόβατον παρίστατο,

1 cf Joh 5, 1-30 5 Isa 53, 2-3 8 cf Joh 8, 48 12 Matth 3, 7 14 cf Marc 14, 65 23 Ps 21, 12

Λ 2 ἀναστησάμενον Langerbeck: ἀνιστάμενον Λv 4 μεταλλάξαντα v 7 τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων: πάντας ἀνθρώπους vel πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων LXX (multi codd) 15 ῥαπίσμασι ἐλάμβανον scripsi (cf Marc 14, 65): ῥάπισμα διελάμβανον (-νεν v) Λv τὸν om v 18 καὶ post ἐσιώπα transp v ὁ addidi 19 τὸ alt om v 22 ὠρύετο scripsi: ὠρυᾶτο Λv 25 ὁ ante λέων add LXX 26 ὑλάκτουν v: ὕλαττον Λ

ὅτε <ὁ> λῃστὴς εἰς ζωὴν ἐκαλεῖτο, ἡ δὲ ζωὴ τοῦ κόσμου εἰς θάνατον εἵλκετο, ὅτε ἐβόων ἐκείνην τὴν ἄτακτον καὶ ὀλέθριον φωνὴν Ἆρον, ἆρον, σταύρωσον αὐτόν, Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν, οἱ κυριοκτόνοι, οἱ προφητοκτόνοι, οἱ θεομάχοι, οἱ μισόθεοι, οἱ τοῦ νόμου ὑβρισταί, οἱ τῆς χάριτος πολέμιοι, οἱ ἀλλότριοι τῆς πίστεως τῶν πατέρων, οἱ συνήγοροι τοῦ διαβόλου, τὰ γεννήματα τῶν ἐχιδνῶν, οἱ ψιθυρισταί, οἱ κατάλαλοι, οἱ ἐσκοτισμένοι τῇ διανοίᾳ, ἡ ζύμη τῶν Φαρισαίων, τὸ συνέδριον τῶν δαιμόνων, οἱ ἀλάστορες, οἱ πάμφαυλοι, οἱ λιθασταί, οἱ μισόκαλοι. εἰκότως γὰρ ἔκραζον· Ἆρον, ἆρον, σταύρωσον αὐτόν. ἐβάρει γὰρ αὐτοὺς ἡ ἐπιδημία τῆς θεότητος μετὰ σαρκὸς καὶ ἐλυπεῖτο τὸν ἔλεγχον ὁ τρόπος· ἔθος γὰρ ἁμαρτωλοῖς μισεῖν τὴν τῶν δικαίων συντυχίαν.

Πότε ἦν ἄτιμος; ὅτε αὐτὸν ἐφραγέλλωσαν καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ τὸ ἅγιον ἐβασάνιζον φέροντα ἑκουσίως πάθη, ἵνα τοὺς παλαιοὺς μώλωπας τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων θεραπεύσῃ,
688 M. ὅτε τὸ ξύλον τοῦ σταυροῦ ἐπὶ τῶν ὤμων ἐβάσταζε τὸ κατὰ τοῦ διαβόλου τρόπαιον, ὅτε στέφανον ἐξ ἀκανθῶν περιέβαλλον τῷ στεφανοῦντι τοὺς πεποιθότας ἐπ' αὐτόν, ὅτε πορφύραν ἐνέδυσαν τὸν ἀφθαρσίαν τοῖς ἀναγεννωμένοις δι' ὕδατος καὶ πνεύματος [ἁγίου] χαριζόμενον, ὅτε προσήλωσαν τῷ ξύλῳ τὸν τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου κύριον ὑπάρχοντα.

Πότε ἦν ἄτιμος; ὅτε ἐθριάμβευον ἐμπαίζοντες οἱ στρατιῶται τὸν τῆς στρατιᾶς τῶν οὐρανῶν δεσπότην.

Πότε ἦν ἄτιμος; ὅτε καλάμῳ περιθέντες σπόγγον ἐμπλήσαντες ὄξους ἐπότιζον [αὐτὸν καὶ χολὴν ἐδίδουν] τὸν τὸ μάννα

3 Joh 19, 15 Matth 27, 25 9 (ζύμη) cf Matth 16, 6; Marc 8, 15; Luc 12, 1 11 vid ad 3 14 cf Matth 27, 26 21 cf Joh 3, 5 cf Matth 27, 48 27 cf Exod 16, 13-15

Λ 1 ὁ addidi 2 ἐβόων v: ἐβόουν Λ 13 ἐλυπεῖτο scripsi: ἐκλυπεῖ Λ ἐλύπει v τῶν ἐλέγχων v 16 πάθος v 18 τῶν ὤμων v: τὸν ὦμον Λ ἐβάστασε v 22 ἁγίου delevi (cf Joh 3, 5) 23 τῆς om v ὑπάρχοντα κύριον fortasse scribendum (Langerbeck) 25 τὸν fortasse post οὐρανῶν transponendum (Langerbeck) 27 αὐτὸν καὶ χολὴν ἐδίδουν delevi

αὐτοῖς ἐπομβρήσαντα, ὅτε αἱ πέτραι ἐρρήγνυντο καὶ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίζετο τῶν ἀλιτηρίων τὴν τόλμαν ἐκπληττόμενα, ὅτε ὁ ἥλιος ἐπένθει καὶ τὸ σκότος ὡς σάκκον ἐνεδύετο πενθῶν τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπόπτωσιν· ἐθρήνει γὰρ ἡ ἡμέρα τὰς Ἰουδαίων συμφοράς, ὅτε ἐν μέσῳ λῃστῶν ἡ ζωὴ ἐκρέματο τοῦ μὲν ὀνειδίζοντος καὶ καταλαλοῦντος, τοῦ δὲ τῇ μετανοίᾳ λῃστεύοντος τὸν παράδεισον.

Πότε ἦν ἄτιμος; ὅτε τὸ σῶμα πρὸς ταφὴν ἐδίδοτο.

Πότε ἦν ἄτιμος; ὅτε <οἱ> στρατιῶται ἐφύλαττον καὶ ἡ γῆ κατέκρυπτε τὸν τὴν γῆν ἐπὶ τῶν ὑδάτων ἑδράσαντα, ὅτε οἱ ἀπόστολοι ἐκρύπτοντο τῶν πειρασμῶν τὸν ὄγκον οὐ δυνάμενοι φέρειν.

Ἀλλὰ ὅρα, ἀγαπητέ, τοῦ θεοῦ τὰ θαύματα καὶ μετὰ τὸ πάθος τῆς χαρᾶς τὰ κατορθώματα. ὁ ἄτιμος εἰς εὐδοξίαν μετεβάλλετο καὶ ἡ τοῦ κόσμου χαρὰ ἄφθαρτος ἐγήγερται μετὰ τοῦ σώματος. τότε ὤδινεν ἡ γῆ καὶ ἐκυοφόρησεν ἡ ἡμέρα καὶ ἀπέπτυσεν ὁ θάνατος τὴν πάντων ζωήν· οὐ γὰρ ἦν δυνατὸν κρατεῖσθαι ὑπὸ τοῦ θανάτου τὸν πάντα λόγῳ κρατοῦντα.

Ἑορτάσωμεν τοίνυν τριήμερον ἀνάστασιν ζωῆς αἰωνίου πρόξενον. ὥσπερ γὰρ Μαρία ἡ θεοτόκος παρθενικὰς καὶ ἀνυμφεύτους ὠδῖνας [οὐ] λύσασα βουλήσει θεοῦ καὶ πνεύματος χάριτι ἐγέννησε τὸν τῶν αἰώνων ποιητὴν τὸν ἐκ θεοῦ θεὸν λόγον, οὕτως καὶ ἡ γῆ ἐκ τῶν οἰκείων λαγόνων τὰς ὠδῖνας τοῦ θανάτου λύσασα ἀπέπτυσε κελευσθεῖσα τὸν τῶν Ἰουδαίων δεσπότην· οὐ γὰρ ἠδύνατο κατέχειν σῶμα φορεῖον ἀθανασίας γενόμενον. σκοπῶν τοίνυν ὁ προφήτης Δαβὶδ τῆς εὐπρεπείας τὴν διόρθωσιν, τοῦ θανάτου τὴν λύσιν, τῶν ποτε δούλων τὴν ἐλευθερίαν βοᾷ καὶ λέγει· Ὁ κύριος ἐβασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο. ποίαν εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο; τὴν ἀφθαρσίαν, τὴν ἀθανασίαν, τῶν ἀποστόλων τὴν σύγκλητον, τῆς ἐκκλησίας

5 cf Luc 23, 39-43 10 cf Gen 1, 9 24 cf Act 2, 24 29 Ps 92, 1

Λ 5 ἐν om Λ 8 ἦν: οὖν Λ 9 ἦν: οὖν Λ οἱ addidi 22 οὐ delevi

τὸν στέφανον. οὐκέτι Ἰούδας προδίδωσιν, οὐκέτι Καϊάφας ἀπειλεῖ, οὐκέτι Ἡρῴδης πρὸς παιδοκτονίαν ὁπλίζεται, οὐκέτι Πιλᾶτος δικάζει οὔτε Ἰσραηλῖται κρατοῦσι· τὸ γὰρ φθαρτὸν γέγονεν ἄφθαρτον καὶ ὁ παρ' αὐτοῖς νομιζόμενος ἄνθρωπος ψιλὸς θεὸς ἀποδέδεικται ἀληθινός. διὸ καὶ ἡμεῖς βοῶμεν· Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; ποῦ σου, ᾅδη, τὸ νῖκος; Ὁ κύριος ἐβασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο, ἐνεδύσατο κύριος δύναμιν καὶ περιεζώσατο. δύναμιν λέγει τὴν διὰ σαρκὸς οἰκονομίαν· ὅτι γὰρ ἐκείνης δυνατώτερον οὐδὲν, διὰ σώματος ὁ ἀσώματος δαίμονας κατέβαλε, διὰ σταυροῦ τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις ἐξεπολιόρκησεν. ἐπειδὴ γὰρ τὰ
689 M. πρῶτα ἐκλόνει τὴν γῆν ἡ ἁμαρτία, ἀναστὰς ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, καθὼς προεῖπεν, ἐστερέωσεν αὐτὴν τῷ ξύλῳ τοῦ σταυροῦ μηκέτι πρὸς ὄλισθον ἀπωλείας βαδίζειν μήτε χειμῶσι τῆς πλάνης ῥιπίζεσθαι. μάρτυρα δὲ τοῦ λόγου τὸν μακάριον Παῦλον ἀγάγωμεν λέγοντα οὕτως. Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν. διὸ καὶ ὁ ψαλμῳδὸς λέγει· Ἕτοιμος ὁ θρόνος σου ἀπὸ τότε, ἀπὸ τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ, καί· Ἡ βασιλεία σου βασιλεία αἰώνιος, ἥτις οὐ διαφθαρήσεται, καὶ πάλιν· Ἡ βασιλεία σου βασιλεία πάντων τῶν αἰώνων, καὶ πάλιν· Ὁ κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγαλλιασθήτω ἡ γῆ, εὐφρανθήτωσαν νῆσοι πολλαί, ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς <αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.>

6 I Cor 15, 55 7 Ps 92, 1 16 I Cor 15, 53 19 Ps 92, 2 20 Dan 7, 14 21 Ps 144, 13 22 Ps 96, 1

Λ 2 οὐκέτι Ἡρῴδης πρὸς παιδοκτονίαν ὁπλίζεται om v 6 κέντρον: νῖκος plurimi codd I Cor 15, 55 ᾅδη: θάνατε plurimi codd I Corr 15, 55 7 νῖκος: κέντρον plurimi codd I Cor 15, 55 9 ὅτι: ὅτε v 10 σταυρὸν v 11 ἐξεπολιόρκησεν v: ἐπολιόρκησεν Λ 15 ῥιπίζεσθαι v: ῥαπίζεσθαι Λ 16 οὕτως: ἁπλῶς v 17-18 καὶ—ἀθανασίαν om v 22 partem ἀγαλλιάσθω partem ἀγαλλιάσεται codd LXX 24 εἰς τούς: ἀμὴν v αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν addidi.

IN ASCENSIONEM CHRISTI

EDIDIT

ERNESTUS GEBHARDT

CONSPECTUS SIGLORUM

In ascensionem Christi

C Codex Athous Dionysiou 71 membranaceus saec. X
F Codex Parisinus Coislinianus 107 membranaceus saec. XI
Λ Codex Musei Britannici Old Royal 16 D I membranaceus saec. XII
S Codex Vaticanus gr. 1907 chartaceus saec. XII
M Codex Mediolanensis Ambrosianus C 135 inf. membranaceus saec. XI
K Codex Venetus Marcianus gr. 67 membranaceus saec. XI
O Codex Monacensis gr. 370 membranaceus saec. X
v textus vulgatus editionis Mignei

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΛΕΓΟΜΕΝΗΝ ΤΩΙ ΕΠΙΧΩΡΙΩΙ ΤΩΝ ΚΑΠΠΑΔΟΚΩΝ ΕΘΕΙ ΕΠΙΣΩΙΖΟΜΕΝΗΝ ΗΤΙΣ ΕΣΤΙΝ Η ΑΝΑΛΗΨΙΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ

689 M. Ὡς γλυκὺς συνέμπορος τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ὁ προφήτης
Δαβὶδ ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς τῆς ζωῆς εὑρισκόμενος καὶ
πάσαις ταῖς πνευματικαῖς ἡλικίαις προσφόρως καταμιγνύμε-
νος καὶ παντὸς τάγματος τῶν προκοπτόντων συνεφαπτόμενος·
τοῖς κατὰ θεὸν νηπίοις συμπαίζει, τοῖς ἀνδράσι συναγωνίζεται,
παιδαγωγεῖ τὴν νεότητα, ὑποστηρίζει τὸ γῆρας, τοῖς πᾶσι
πάντα γίνεται· στρατιωτῶν ὅπλον, ἀθλητῶν παιδοτρίβης,
γυμναζομένων παλαίστρα, νικώντων στέφανος, ἐπιτραπέζιος
εὐφροσύνη, ἐπικήδειος παραμυθία. οὐκ ἔστι τι τῶν κατὰ τὸν
βίον ἡμῶν τῆς χάριτος ταύτης ἀμέτοχον· τίς προσευχῆς
δύναμις, ἧς μὴ Δαβὶδ συνεφάπτεται; τίς ἑορτῆς εὐφροσύνη
μὴ τοῦ προφήτου ταύτην φαιδρύνοντος; ὃ δὴ καὶ νῦν ἔστιν
ἰδεῖν, ὅτι καὶ ἄλλως μεγάλην ἡμῖν οὖσαν τὴν ἑορτὴν μείζονα
692 M. δι' ἑαυτοῦ ὁ προφήτης ἐποίησε προσφόρως τῇ ὑποθέσει
τὴν ἐκ τῶν ψαλμῶν συνεισενεγκὼν εὐφροσύνην. ἐν μὲν γὰρ
τῷ ἑνὶ πρόβατόν σε κελεύει γενέσθαι παρὰ τοῦ θεοῦ ποιμαινό-
μενον καὶ οὐδενὸς τῶν ἀγαθῶν ὑστερούμενον, ᾧ καὶ πόα
νομῆς καὶ ὕδωρ ἀναπαύσεως καὶ τροφὴ καὶ σκηνὴ καὶ

11 cf I Cor 15, 28 21-p 324, 22 Ps 22 totum enarrat saepiusque verbis eius utitur 22 cf Joh 10, 2-4

Titulus: ante Γρηγόριος add τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν CF Γρηγορίου—Νύσσης: τοῦ αὐτοῦ ΛΚΟv om S νύσης C post Νύσσης add λόγος FΛ add εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ ἀνάληψιν v εἰς τὴν—Χριστοῦ: εἰς τὴν ἀνάληψιν τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ Λ εἰς τὴν τοῦ χριστοῦ ἀνάληψιν S τὴν post ἔθει add v ἥτις—Χριστοῦ om v τῶν ἐπιχρίων C τοῦ-Χριστοῦ om K

CFΛSMKO 9 καὶ om ΛSMKOv 14 ἐπικήδιος MKO (corr M^2O^2) 17 φαιδρύναντος FΛSM

τρίβος καὶ ὁδηγία καὶ πάντα γίνεται ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς πρὸς πᾶσαν χρείαν τὴν ἑαυτοῦ χάριν προσφόρως καταμερίζων· δι' ὧν ἁπάντων παιδεύει τὴν ἐκκλησίαν, ὅτι χρή σε πρόβατον πρῶτον γενέσθαι τοῦ καλοῦ ποιμένος διὰ τῆς ἀγαθῆς κατηχήσεως πρὸς τὰς θείας τῶν διδαγμάτων νομάς τε καὶ πηγὰς ὁδηγούμενον εἰς τὸ συνταφῆναι αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτισμοῦ εἰς τὸν θάνατον καὶ μὴ φοβηθῆναι τὸν τοιοῦτον θάνατον· οὐ γὰρ θάνατος οὗτός ἐστιν, ἀλλὰ θανάτου σκιὰ καὶ ἐκτύπωμα. Ἐὰν γὰρ πορευθῶ, φησίν, ἐν μέσῳ σκιᾶς θανάτου, οὐ φοβηθήσομαι ὡς κακὸν τὸ γινόμενον, ὅτι σὺ μετ' ἐμοῦ εἶ. μετὰ ταῦτα παρακαλέσας τῇ βακτηρίᾳ τοῦ πνεύματος (ὁ γὰρ παράκλητος τὸ πνεῦμά ἐστι) τὴν μυστικὴν προτίθησι τράπεζαν τὴν ἐξ ἐναντίου τῆς τῶν δαιμόνων τραπέζης ἑτοιμασθεῖσαν· ἐκεῖνοι γὰρ ἦσαν οἱ διὰ τῆς εἰδωλολατρίας τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων ἐκθλίβοντες· ὧν ἐξ ἐναντίου ἡ τοῦ πνεύματος τράπεζα. εἶτα μυρίζει τὴν κεφαλὴν τῷ ἐλαίῳ τοῦ πνεύματος καὶ προθεὶς αὐτῷ οἶνον τὸν τὴν καρδίαν εὐφραίνοντα τὴν νήφουσαν ἐκείνην μέθην ἐμποιεῖ τῇ ψυχῇ στήσας τοὺς λογισμοὺς ἀπὸ τῶν προσκαίρων πρὸς τὸ ἀίδιον· ὁ γὰρ τῆς τοιαύτης γευσάμενος μέθης διαμείβεται τοῦ ὠκυμόρου τὸ ἀτελεύτητον εἰς μακρότητα ἡμερῶν τὴν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ θεοῦ διαγωγὴν παρατείνων.

Τοιαῦτα ἡμῖν ἐν τῷ ἑνὶ τῶν ψαλμῶν χαρισάμενος πρὸς μείζονα καὶ τελεωτέραν εὐφροσύνην ἐν τῷ ἑξῆς ψαλμῷ τὴν ψυχὴν ἐπεγείρει, καί, εἰ δοκεῖ, καὶ τούτου τὴν διάνοιαν ὑμῖν παραθώμεθα δι' ὀλίγων ἐπιτεμόμενοι· Τοῦ κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ

1 cf Joh 10, 11   6 cf Rom 6, 3-4   9 Ps 22, 4   11 cf Joh 14, 16 (15, 26); 14, 26   17 cf Ps 103, 15   18 cf H. Lewy: Sobria ebrietas, Giessen 1929, p 135 sq   23-p 327, 3 Ps 23 totum enarrat saepiusque verbis eius utitur   26 Ps 23, 1

CFΛSMKO 1 καὶ ante πρὸς add S   3-4 πρῶτον πρόβατον S   5 διδαχῶν F   7 καὶ—τοιοῦτον θάνατον om S   8 ἐκτύπωμα: ὁμοίωμα ΛSMK   9 καὶ post γὰρ add LXX   10 ὡς κακὸν τὸ γινόμενον: κακὰ LXX   12 προτίθετε F   17 προσθεὶς SOv   τὸν ante οἶνον add FΛ   τὴν ante καρδίαν om Λ   18 ἤφουσαν O (corr O²)   19 στήσασα Λ   τοὺς om S

πλήρωμα αὐτῆς. τί οὖν ξενίζῃ, ὦ ἄνθρωπε, εἰ ὁ θεὸς ἡμῶν ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη; κτίσμα γὰρ ἐκείνου ἡ γῆ, διότι καὶ ποίημα. οὐκοῦν οὐδὲν καινὸν οὐδὲ ἔξω τοῦ πρέποντος τὸ εἰς τὰ ἴδια ἐλθεῖν τὸν δεσπότην· οὐ γὰρ ἐν ἀλλοτρίῳ γίνεται κόσμῳ, ἀλλ' ὃν αὐτὸς συνεστήσατο ὁ ἐπὶ θαλασσῶν θεμελιώσας τὴν γῆν καὶ πρὸς τὴν τῶν ποταμῶν δίοδον εὔθετον αὐτὴν εἶναι παρασκευάσας. ὑπὲρ τίνος οὖν ἡ παρουσία; ἵνα σε τῶν βαράθρων τῆς ἁμαρτίας ἐκβαλὼν ἐπὶ τὸ ὄρος ἀγάγῃ τῆς βασιλείας ὀχήματι πρὸς τὴν ἄνοδον τῇ κατ' ἀρετὴν πολιτείᾳ χρησάμενον· οὐ γὰρ ἔστιν ἀνελθεῖν ἐπὶ τὸ ὄρος ἐκεῖνο, εἰ μή <τις> ταῖς ἀρεταῖς συνοδεύσειε ταῖς μὲν χερσὶν ἀθῷος γενόμενος καὶ μηδεμιᾷ πονηρᾷ πράξει ῥυπούμενος, καθαρὸς δὲ τῇ καρδίᾳ πρὸς οὐδὲν μάταιον τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ φέρων μηδέ τινα δόλον τῷ πλησίον ἐξαρτυόμενος. ταύτης τῆς ἀναβάσεως ἔπαθλόν ἐστιν ἡ εὐλογία, τούτῳ δίδωσι τὴν ἀποκειμένην ἐλεημοσύνην ὁ κύριος, Αὕτη ἐστὶν ἡ τῶν ζητούντων αὐτὸν γενεὰ τῶν δι' ἀρετῆς πρὸς ὕψος ἀναβαινόντων καὶ Ζητούντων τὸ πρόσωπον τοῦ θεοῦ Ἰακώβ. τὸ δὲ ἐφεξῆς τῆς ψαλμῳδίας καὶ αὐτῆς τάχα τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας ἐστὶν ὑψηλότερον· τὸ μὲν γὰρ εὐαγγέλιον τὴν ἐπὶ γῆς τοῦ κυρίου διαγωγὴν καὶ τὴν ἀναστροφὴν διηγήσατο,
693 M. ὁ δὲ ὑψηλὸς οὗτος προφήτης ἐκβὰς αὐτὸς ἑαυτόν, ὡς ἂν μὴ βαρύνοιτο τῷ ἐφολκίῳ τοῦ σώματος, καὶ ταῖς ὑπερκοσμίοις δυνάμεσιν ἑαυτὸν καταμίξας τὰς ἐκείνων ἡμῖν φωνὰς διεξέρχεται, ὅτε προπομπεύουσαι τοῦ δεσπότου ἐπὶ τὴν κάθοδον ἐπαρθῆναι κελεύουσι τῶν περιγείων ἀγγέλων τῶν τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν πεπιστευμένων τὰς εἰσόδους λέγουσαι·

4 cf Joh 1, 11   16 Ps 23, 6   26 cf Orig de princ I praef 10

CFΛSMKO 2 τῆς om ΛSMKOv   3 ἡ γῆ om Λ   καινὸν: κενὸν MKO (corr M²) κοινὸν Λ   4 τὸ: τῷ KM om Λ   8 ἐκβαλλὼν sic C   9 τῆς om SMKOv   11 τις add Langerbeck   12 πονηρᾷ: ῥυπαρᾷ Λ om F   13 τὴν καρδίαν F   14 μηδέ: μήτε CFΛ   16 ἐστὶν om LXX   17 τῶν pr om LXX   γενεὰ post ἡ transp LXX   20 φωνῆς καὶ ante διδασκαλίας add S   27 πεπιστευμένων ζωὴν Λ   λέγουσα Λ

Ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν καὶ ἐπάρθητε πύλαι αἰώνιοι καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. καὶ ἐπειδὴ εἰς ὃ ἂν γένηται ὁ τὸ πᾶν ἐν ἑαυτῷ περιέχων σύμμετρον ἑαυτὸν τῷ δεχομένῳ ποιεῖ (οὐ γὰρ μόνον ἐν ἀνθρώποις ἄνθρωπος γίνεται, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀκόλουθον πάντως καὶ ἐν ἀγγέλοις γινόμενος πρὸς τὴν ἐκείνων φύσιν ἑαυτὸν συγκατάγει), διὰ τοῦτο χρήζουσιν οἱ πυλωροὶ τοῦ δεικνύντος· Τίς ἐστιν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; οὗ χάριν τὸν κραταιὸν αὐτοῖς καὶ δυνατὸν ἐν πολέμῳ ὑποδεικνύουσι, τὸν μέλλοντα πρὸς τὸν αἰχμαλωτίσαντα τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν συμπλέκεσθαι καὶ καταλύειν τὸν ἔχοντα τοῦ θανάτου τὸ κράτος, ἵνα τοῦ ἐσχάτου ἐχθροῦ ἀφανισθέντος, εἰς ἐλευθερίαν τε καὶ εἰρήνην ἀνακληθῇ τὸ ἀνθρώπινον. πάλιν διεξέρχεται τὰς ὁμοίας φωνάς (πεπλήρωται γὰρ ἤδη τὸ τοῦ θανάτου μυστήριον καὶ κατώρθωται κατὰ τῶν πολεμίων ἡ νίκη καὶ ἐγήγερται τὸ κατ' αὐτῶν τρόπαιον ὁ σταυρὸς καὶ πάλιν Ἀνέβη εἰς ὕψος ὁ αἰχμαλωτεύων τὴν αἰχμαλωσίαν, ὁ δοὺς τὴν ζωήν τε καὶ τὴν βασιλείαν τὰ ἀγαθὰ ταῦτα δόματα τοῖς ἀνθρώποις) καὶ δεῖ πάλιν ἀνοιχθῆναι τὰς ὑπερκειμένας πύλας αὐτῷ. ἀντιμεταλαμβάνουσι τὴν προπομπὴν οἱ ἡμέτεροι φύλακες καὶ ἀνοιχθῆναι αὐτῷ τὰς ὑπερκειμένας πύλας παρακελεύονται, ἵνα πάλιν ἐν αὐταῖς δοξασθῇ· ἀλλ' ἀγνοεῖται ὁ τὴν ῥυπαρὰν στολὴν τοῦ ἡμετέρου βίου περιβαλλόμενος, οὗ τὸ ἐρύθημα τῶν ἱματίων ἐκ τῆς ληνοῦ τῶν ἀνθρωπίνων κακῶν. διὰ τοῦτο παρ' ἐκείνων ἡ ἐρωτηματικὴ αὕτη φωνὴ πρὸς τοὺς προπομπεύοντας γίνεται· Τίς ἐστιν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; εἶτα ἡ τούτων ἀπόκρισις οὐκέτι· ὁ Κραταιὸς καὶ δυνατὸς ἐν πολέμῳ, ἀλλά· Κύριος

1 Ps 23, 7 3 cf Ps 94, 4; cf Is 40, 11 3-6 cf Or Cat 65 D, 80 C-D 7 Ps 23, 8 10 cf Rom 7, 23 cf Heb 2, 14 11 cf I Cor 15, 26 16 Ps 67, 19 23 cf Isa 63, 2 26 Ps 23, 10 27 Ps 23, 8; 23, 10

CFΛ (usque ad 11 θανάτου) **SM** (usque ad 10 τὴν) **KO** 3 ἑαυτὸν: ἑαυτῷ F 4 ἐχομένῳ Λ 11 τοῦ alt om F 16 ἀνέβης (vl -βη) LXX ὁ post ὕψος om OvLXX 17 ᾐχμαλώτευσας (vl -σεν) LXX 21 διακελεύονται F 23 περιβαλόμενος Ov 27 κύριος δυνατὸς post δυνατὸς add LXX τῷ post ἐν add LXX

τῶν δυνάμεων ὁ τοῦ παντὸς ἐξημμένος τὸ κράτος, ὁ ἀνακεφαλαιώσας τὰ πάντα ἐν ἑαυτῷ, ὁ ἐν πᾶσι πρωτεύων, ὁ εἰς τὴν πρώτην κτίσιν ἀποκαταστήσας τὰ πάντα Αὐτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. ὁρᾶτε, ὅπως ἡμῖν γλυκυτέραν τὴν ἑορτὴν ὁ Δαβὶδ ἀπειργάσατο τὴν ἰδίαν χάριν τῇ φαιδρότητι τῆς ἐκκλησίας ἐγκαταμίξας. οὐκοῦν μιμησώμεθα καὶ ἡμεῖς τὸν προφήτην, ἐν οἷς δυνατόν ἐστι κατορθῶσαι τὴν μίμησιν, ἐν τῇ πρὸς θεὸν ἀγάπῃ, ἐν τῇ τοῦ βίου πρᾳότητι, ἐν τῇ πρὸς τοὺς μισοῦντας μακροθυμίᾳ, ἵνα γένηται ἡ τοῦ προφήτου διδασκαλία τῆς κατὰ θεὸν πολιτείας χειραγωγία ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

1 (ἐξημμένος) De tridui spatio 287, 1; cf Philo De spec legg I 307; (ἀνακεφαλαιώσας) cf Eph 1, 10 2 cf Col 1, 18 3 cf Act 3, 21; cf Orig de princ III 1-6 Ps 23, 10

CFSKO 4 ἡμῖν: ὑμῖν FO 11 καὶ τὸ κράτος ante εἰς add F

DE DEITATE ADVERSUS EUAGRIUM ORATIO QUA SENTENTIAM SUAM IN CONCILIO CONSTANTINOPOLITANO PROLATAM CONFIRMAVIT

EDIDIT

ERNESTUS GEBHARDT

CONSPECTUS SIGLORUM

(De deitate adversus Euagrium)

T codex Taurinensis B I 4 membranaceus saec. XI
V codex Vaticanus gr. 1759 chartaceus saec. XVII
P codex Vaticanus Pii II 4 membranaceus saec. XI
S codex Vaticanus gr. 1907 chartaceus saec. XII/XIII
E codex Vaticanus gr. 446 membranaceus saec. XII
Λ codex Londinensis Mus. Brit. Old Royal 16 D I membranaceus saec. XII
v editio impressa Mignei in Patrologia Graeca vol. 46

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΑΥΤΟΥ ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΑΝ ΠΡΟΣ ΕΥΑΓΡΙΟΝ ΠΕΡΙ ΘΕΟΤΗΤΟΣ

544 M. Ἦλθε καὶ ἐφ' ἡμᾶς ἡ τῆς πνευματικῆς ἑστιάσεως λειτουργία μετέχειν μᾶλλον ἑτέρων ἢ ἑαυτοὺς παρέχειν ἄλλοις ὄντας ἐπιτηδείους. καίτοι γε ἔγωγε καὶ παντελῶς ἠξίουν ἀτελὴς εἶναι τῶν τοιούτων φόρων διὰ τὴν τοῦ λέγειν πενίαν κατά τινα νόμον συμποτικόν· ἀκούω γὰρ τοὺς ἁβροτέρους τὴν δίαιταν ὅταν ἐκ περιόδου τῷ κοινῷ συσσιτίῳ τὰς εὐωχίας παρασκευάζωσιν, εἴ τις ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν δαιτυμόνων πενέστερος εἴη, τοῦτον ἐκ κοινῆς συνθήκης ἀτελῆ σύνδειπνον ἔχειν. οὕτω καὶ αὐτὸς ἐβουλόμην ἐπισίτιος εἶναι τῆς τῶν πλουσίων τρυφῆς. ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ καλός τε καὶ πλούσιος ἑστιάτωρ οὗτος οὐδὲ ἡμῶν φείδεται, διακονεῖν δὲ προστάττει, ἐρῶ πρὸς αὐτόν· Φίλε, χρῆσόν μοι τῶν σῶν ἄρτων· ἄρτους δὲ λέγω τὴν διὰ τῶν εὐχῶν συμμαχίαν. πῶς γὰρ ἔστι τοῖς πνευματικοῖς τούτοις κηρίοις τὴν ἀκοὴν ὑμῶν ἐντρυφήσασαν πενιχρῷ καὶ πτωχεύοντι δεξιώσασθαι λόγῳ; καὶ τάχα καλῶς εἶχεν ὥσπερ ἐπὶ τῶν γυμνικῶν ἀγώνων (μόνων γὰρ τῶν ἰσχυόντων ἐν ἐκείνοις ἐστὶ τὸ στάδιον, οἱ δὲ λοιποὶ θέατρον γίνονται τῶν ἀγωνιζομένων), οὕτω καὶ εἰς τὸ πνευματικὸν τοῦτο

15 Luc 11, 5

Titulus: Γρηγορίου ἐπισκόπου Νύσσης: Γρηγορίου Νύσσης V τοῦ αὐτοῦ PSEΛ om T   εἰς τὴν ἑαυτοῦ χειροτονίαν om T   πρὸς Εὐάγριον περὶ θεότητος om VPSEΛv   cf Hermes 89, 1961, 503   μοναχόν ante περὶ add T

TVPSEΛ   5 μᾶλλον om V add in mg V²   ἄλλοις: ἄλλους T μᾶλλον V corr in mg V²   ὡς ante ὄντας add EΛ   6 γε om TVS ἔχωγε Λ corr Λ²   καὶ om TV   8 ἀκροτέρους v   9 τῶν κοινῶν σιτιῶν T om V   9-10 παρασκευάζουσιν T κατασκευάζωσιν V παρασκευάσωσιν v   11 ἐκ om v   ἀτελῆς sic T   12 ἠβουλόμην T ἐπέστιος T ἐφέστιος V   13 τροφῆς Λv   14 δὲ: τε TV   15 τῶν σῶν ἄρτων: τρεῖς ἄρτους Luc 11, 5   19 ἵν' ante ὥσπερ add SEΛv εἰ add V   γὰρ om TV   20 ἐν ἐκείνοις om TV   θεαταὶ v

στάδιον μόνους τοὺς σφριγῶντας ἐν τῇ δυνάμει τῶν λόγων πρὸς τοὺς ἀγωνιστὰς ἀποδύεσθαι, εἰ δέ τις εἴη τῶν οἷος ἐγώ, ᾧ πολιὰ μὲν ἡ θρίξ, νωθρὰ δὲ ὑπὸ τοῦ χρόνου ἡ δύναμις, ὑπότρομος δὲ καὶ ὑποσκάζων ὁ λόγος, τοῦτον ἐᾶν τοῖς ἱδρῶσι τῶν ἀγωνιστῶν ἐπευφραίνεσθαι. οὔκουν μηκύνωμεν ὑμῖν, ἀδελφοί, τὸ προοίμιον ἐνασχολούμενοι τῷ θαύματι τῶν προλαβόντων. ἤδη κεκορεσμένοι ἐστέ, ἤδη ἐπλουτήσατε, ὁ δὲ κόρος ἀπὸ γλυκασμάτων ἐστί· τούτοις γὰρ ὑμᾶς ὁ προλαβὼν λόγος ἐτιθηνήσατο. τάχα οὖν ἄχρηστον κόρον ἐπιβάλλειν τῷ κόρῳ ἐπάνω τῶν χρυσῶν λόγων οἷόν τισι μολυβδίνοις νομίσμασι τὴν μνήμην ἐπιφορτίζοντα· πλὴν ὅτι συντελεῖ πολλάκις εἰς συνεργίαν κάλλους καὶ ἡ χείρων ὕλη καταμιχθεῖσα τῇ κρείττονι. ἐγγὺς ἡ ἀπόδειξις· ὁρᾷς τὸν ὑπὲρ
545 M. κεφαλῆς τοῦτον ὄροφον, ὡς καλὸς ἰδεῖν, ὡς γλαφυρῶς ταῖς γλυφαῖς ἐπανθεῖ τὸ χρυσίον; οὗτος χρύσεος ὢν ὅλος τὴν ἐπιφάνειαν κύκλοις τισὶ πολυγώνοις κυάνῳ διακεχρισμένοις ὑποκεχάρακται. τί οὖν δὴ βούλεται τῷ τεχνίτῃ ἡ κύανος; ὡς ἄν, οἶμαι, τῷ ἐναλλάσσοντι τῆς χρόας ὁ χρυσὸς πλέον ἐκλάμποι. εἰ οὖν ἡ κύανος ἐμμιχθεῖσα τῷ χρυσῷ περικαλλεστέραν τὴν αὐγὴν ἀποδείκνυσιν, οὐκ ἄκαιρον ἴσως τῇ λαμπηδόνι τῶν προρρηθέντων λόγων καὶ τὴν ἡμετέραν παρεγγραφῆναι μελάνην. ἔτι ὑμῖν ἐν προοιμίοις ἀδολεσχοῦμεν, ἀλλ' ἀκούσατε.

TVPSEΛ 1 μόνον TV σφιγῶντας Λ corr Λ^2 φρίττοντας T corr T^2 λόγων: ἁγίων SEΛ (λόγων sscr Λ^1 vel Λ^2) v 2 πρὸς τοὺς ἀγωνιστὰς om V ἀνταγωνιστὰς S τῶν om V 3 ὑπὸ: ἀπὸ V 4 ὑποσκιάζων E 5 οὔκουν: οὐκ οὖν v om TVP μηκύνομεν TVP ὑμῖν om E 5-6 ἀδελφοὶ ἡμῖν T ἀδελφοὶ ὑμῖν V 8 ἐστί—9 ἐτιθηνήσατο om V 9 ἐτιθήνατο v cf Liddell-Scott s.v. sed respice clausulam ἐπέβαλε EΛ ἐπέβαλλε Λ^1v ἐπιβαλεῖν TVΛ^2 ἐπιβάλλω S 10 τῷ om Λv τισι om TV 11 ὅτι συντελεῖ: ἀλλὰ συνεργὸς V 12 συνέργειαν TVv in Λ discerni non potest 13 ἡ om T 14 γλαφυρὸς SΛ corr Λ^2 15 γλυφαῖς: ὑφαῖς TV ὑπανθεῖ V χρύσεος: χρυσὸς T χρυσοῦς V ὢν: ἦν T 16 πολυγωνίοις Tv πολυγονίοις V πολυγόνοις E διακεχρισμένος Λv 17 διακεχάρακται V δὴ: δεῖ T om v 18 διαλλάσσοντι TV τῆς: τὰς v 18-19 ἐκλάμπῃ V εἰσλάμπει T 19 ἡ om TV περικαλεστέραν T 20 τὴν αὐγὴν: ἑαυτὴν S 21 προρηθέντων T καὶ om TV παραγραφῆναι v 22 ἡμῖν Λ ἀλλ' om TV ἀκούσατε om V

Ἀκούω Μωυσέα τὸν μέγαν ὅτε τὴν σκηνὴν τοῖς Ἰσραηλίταις ἐπήγνυτο καὶ τὸν Βεσελεὴλ ἐκεῖνον, ὃς πνεύματι θείῳ τὴν σοφίαν ἔσχε τῆς ἀρχιτεκτονικῆς αὐτοδίδακτον, κοινῇ προθεῖναι τὴν φιλοτιμίαν πλουσίοις καὶ πένησι τῶν μὲν πλουσίων χρυσὸν καὶ πορφύραν καὶ τοὺς τιμίους τῶν λίθων ἐκλέγοντας, τῶν δὲ πενήτων ξύλα καὶ δέρματα καὶ τὰς τῶν αἰγῶν τρίχας οὐκ ἀποβάλλοντας. ἀλλ' οὐκ ἄκαιρος τῆς ἱστορίας ἴσως ἡ μνήμη· ὃ γάρ μου τὴν καρδίαν ὑπέδραμε νόημα, βούλομαι καὶ τῷ κοινῷ παραθέσθαι. πνεύματι θείῳ ὁ Βεσελεὴλ σοφὸς ἐξ ἰδιώτου ἐγένετο· οὕτω γὰρ ἡ ἱστορία φησίν. ἀκουέτω τοίνυν ὁ πνευματομάχος· ὁ θεῖον εἰπὼν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὗ ἡ ἐπίβασις οἷόν τι ἴχνος τὴν τῆς σοφίας χάριν τῇ ψυχῇ ἐνσημαίνεται, ἆρα καθυβρίζει τῇ τοῦ θείου προσηγορίᾳ τὴν ἀξίαν τοῦ πνεύματος; ἆρα μικρόν τι καὶ ταπεινὸν περὶ αὐτοῦ νοεῖν ὑποτίθεται ἤ τι τῶν ἐν τῇ κτίσει τῷ ὀνόματι τούτῳ σημαίνεται; μὴ ἐπίκτητον οἴεται τῷ πνεύματι τὴν θειότητα; μὴ διπλόην τινὰ καὶ σύνθεσιν περὶ τὸ ἁπλοῦν καὶ ἀσύνθετον ἐννοεῖ; τάχα οὐκ ἔστι ταῖς τοιαύταις ὑπονοίαις συνενεχθῆναι, ἀλλ' ὁμολογεῖ πάντως θεῖον ὂν τὸ πνεῦμα τῇ φύσει τοιοῦτό τε εἶναι καὶ λέγεσθαι. ὁρᾷς ὡς αὐτομάτως ἐκκαλύπτεταί σοι ἡ ἀλήθεια· πολλὰς γὰρ θείας φύσεις τὸ τῶν Χριστιανῶν οὐκ ἐπίσταται κήρυγμα, ἐπεὶ ἀνάγκη πᾶσα καὶ πολλοὺς θεοὺς ἀναπλάττεσθαι· οὐ γάρ ἐστι δυνατὸν πολλοὺς νοηθῆναι θεοὺς μὴ τῆς κατὰ φύσιν

2 cf Exod 35, 30-33 4 cf Exod 35, 4-29

TVPSEΛ 1-2 σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου ἐπήγνυτο τοῖς Ἰσραηλίταις T τοῖς Ἰσραηλίταις: τοῦ μαρτυρίου V 2 ὃς: ὅτε V om T 3 ἀρχιτεκτονικὴν E ἀρχιτεκτονίας TV κοινὴν TV 4 καὶ ante πλουσίοις add TV 5 χρυσίον TV 7 ἀποβαλόντος T ἀποβάλλοντα V 8 μὲν post ὃ add sed postea del V ἐπέδραμε SEΛv 11 ἀκούεται T 12 οὗ ἡ: οὖν T 15 νοεῖν περὶ αὐτοῦ V ἢ om TVPSΛv 17 θεότητα v διπλὴν T τινὰ om V σύνθεσιν: σύνθετον τὴν T σύνθετον καὶ V 18 in verbo ἀσύνθετον α sscr E ἐννοεῖν T 19 ὑπονοίαις: ἐνοίαις sic V θεῖον πάντως TV τὸ om T 20 τε om TV 21 ἄθεια V sed λη sscr V^2 22 τῶν om V 23 ἀναπλάττεσθαι θεοὺς TV 23-24 οὐ—θεοὺς om TV

ἑτερότητος τὸ τῶν θεῶν πλῆθος διαγγελλούσης. εἰ οὖν μία παρὰ πάντων ἡ θεία φύσις εἶναι πιστεύεται, θεῖον δὲ τῇ φύσει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τί διατέμνεις τῷ λόγῳ τὸ συνημμένον τῇ φύσει; ἀλλὰ τίς μοι δώσει τὴν δύναμιν τοῦ λόγου ἐκείνου, οὗ τὸ τέλος σωτηρία τῶν ἀκουόντων ἦν; μίαν προήκατο φωνὴν Ἱεροσολυμίταις ὁ Πέτρος καὶ τοσαῦται χιλιάδες ἀνθρώπων τῇ μιᾷ περιβολῇ τοῦ λόγου ὑπὸ τοῦ ἁλιέως ἐσαγηνεύθησαν. τοσοῦτοι δὲ καὶ τοιοῦτοι παρὰ τῶν διδασκάλων ἐν ἡμῖν τρίβονται λόγοι καὶ τίς γέγονε τῶν σῳζομένων προσθήκη; Τὸ ἐκλεῖπον ἐκλείπει, φησί τις τῶν προφητῶν, τὸ ἀποθνῆσκον ἀποθνήσκει. τὸ πεπλανημένον 548 M. οὐκ ἐπιστρέφει· λέλυται τῆς ἀγάπης ὁ σύνδεσμος, ἥρπασται τῶν θησαυρῶν ἡμῶν ἡ εἰρήνη. ὢ τῶν κακῶν· προάγομαι γὰρ ἐπιστενάξαι τῷ πάθει· ἡμέτερον κτῆμα ἦν ἡ ἀγάπη ποτέ, πατρῷος ἡμῖν οὗτος ὁ κλῆρος, ὃν διὰ τῶν μαθητῶν ἡμῖν ὁ κύριος ἐθησαύρισεν εἰπών· Ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. ἀλλὰ ταύτην τὴν κληρονομίαν οἱ μὲν ἐφεξῆς διάδοχοι παῖς παρὰ πατρὸς ἐκδεχόμενοι μέχρι τῶν πατέρων ἡμῶν διεσώσαντο, ἡ δὲ ἄσωτος αὕτη γενεὰ οὐκ ἐφύλαξεν. πῶς οἴχεται τῶν χειρῶν ἡμῶν διαρρυεὶς τῆς ἀγάπης ὁ πλοῦτος; ἡμεῖς τῆς ἀγάπης πτωχεύομεν καὶ οἱ ἐχθροὶ τοῖς ἡμετέροις ἀγαθοῖς ἐναβρύνονται. Ἐζήλωσα ἐπὶ τοῖς ἀνόμοις· οὕτως φησὶν ὁ ψαλμῳδός, ἐγὼ δὲ μικρόν

5 cf Rom 1, 16 6 cf Act 2, 41 10 Zach 11, 9 11 cf Ezech 34, 4 12 cf Col 3, 14 13 cf Col 2, 3; Isa 45, 3 16 Joh 13, 34 22 Ps 72, 3

TVPSEΛ 1 διαστελλούσης V 2 ἡ om v εἶναι: πίστις T πίστει T^1V 3 τί διατέμνεις: διὰ τί τέμνεις TV 5 οὗ om T σωτηρία ante ἦν transp TV ἡ post ἀκουόντων add V 7 χιλιάδες: μυριάδες TV ἀνδρῶν TV μιᾷ om v 9 ἐν om V ὑμῖν TV λόγοι καὶ om v 10-11 τὸ ἀποθνῆσκον ἀποθνησκέτω καὶ τὸ ἐκλεῖπον ἐκλειπέτω LXX 12 ἡρπάσθη TV 13 ἡ om EΛv 15 ἡμῖν: ἡμῶν V ὁ om T 16 ἡμῖν: ὑμῶν et post κύριος transp T om V 18 παῖς om v 19 ἡμῶν om TV 20 οἴχεται om S ἡμῶν: ὑμῶν T 21 ἀγάπης: ἀγωγῆς TEΛv ἡμεῖς τῆς ἀγωγῆς ὁ πλοῦτος post πλοῦτος add Λ τῇ ἀγάπῃ TV 22 οἱ ἐχθροὶ τοῖς: ἄλλοι v 23 ψαλμῳδός: προφήτης V

τι παρῳδήσας τὸ ῥηθὲν ἀναγνώσομαι· ἐζήλωσα ἐπὶ τοῖς ἀνομοίοις, ἐζήλωσα εἰρήνην ἁμαρτωλῶν θεωρῶν, ἐκεῖνοι ἀλλήλοις συνίστανται καὶ ἡμεῖς ἀπ' ἀλλήλων διατεμνόμεθα, ἐκεῖνοι ἑαυτοῖς συνασπίζουσι καὶ ἡμεῖς τὸν ἡμέτερον συνασπισμὸν διαλύομεν. κλέψας τὸ ἡμέτερον κτῆμα ὁ τῶν ψυχῶν λωποδύτης τοῖς ἐχθροῖς τῆς ἀληθείας φέρων προσέρριψεν οὐκ ἐκείνους εὐεργετῶν, τοῦτο μηδεὶς οἰέσθω (ὁ γὰρ τῶν κακῶν εὑρετὴς εὐεργέτης γενέσθαι οὐ δύναται), ἀλλ' ἵνα χείρους αὐτοὺς ἐν τῇ περὶ τὸ κακὸν συμπνοίᾳ παρασκευάσῃ· ἀλλὰ Τί μοι τοὺς ἔξω κρίνειν; φησὶν ὁ εἰπών, ἐγὼ δέ· πῶς ἀδακρυτὶ βαστάσω τὴν τῶν ἀδελφῶν ἀλλοτρίωσιν; πῶς ᾤχετο καταλιπὼν τὴν πατρῴαν οὐσίαν ὁ ἀδελφὸς ὁ νέος οὗτος; ἄλλος ἐκεῖνος ὁ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ δηλούμενος, κἂν ὑποκρύπτῃ τῇ πολιᾷ τοῦ σώματος τῆς ψυχῆς τὴν νεότητα, πῶς ἀνεχώρησεν εἰς χώραν μακρὰν δραπετεύσας ἀπὸ τῆς πίστεως; πῶς οἴχεται καὶ αὐτὸς ἡμισεύσας τοῦ πατρὸς τὴν οὐσίαν ἐν τῷ καθελκύσαι τὰ ὑψηλὰ τῶν δογμάτων πρὸς τὰ ταπεινὰ καὶ χοιρώδη νοήματα ταῖς αἱρετικαῖς πόρναις προσδαπανήσας τὸν πλοῦτον; πόρνη γάρ ἐστιν ἡ αἵρεσις ταῖς ἠπατημέναις ἡδοναῖς γοητεύουσα. εἰ γὰρ ἔλθοι ποτὲ εἰς ἑαυτὸν ὥσπερ ἐκεῖνος, εἰ γὰρ ἐπιθυμήσειε πάλιν τῆς πατρῴας τρυφῆς, εἰ γὰρ ἐπαναδράμοι πρὸς τὴν πλουσίαν τράπεζαν, ἐν ᾗ πολὺς ὁ ἐπιούσιος ἄρτος ὁ τρέφων τοὺς τοῦ κυρίου μισθίους (μίσθιοι δὲ πάντες οὗτοι οἱ ἐπ' ἐλπίδι τῆς ἐπαγγελίας τὸν ἀμπελῶνα τοῦ θεοῦ ἐργαζόμενοι), οἷος ἂν ἐγένετο πρὸς

10 I Cor 5,12 12-p 336, 8 cf Luc 15, 11-32 24-25 cf Matth 20, 1-15; cf Act 26, 6

TVPSEΛ 1 παρῳδήσας: παιωδήσας T ἐναλλάξας et post ῥηθὲν transp V ῥητὸν S 2 ἀνομοίοις V: ἀνόμοις TPSEΛv τούτοις post ἀνομοίοις add TV 3-4 καὶ-συνασπίζουσι om S 4 ἑαυτοὺς T καὶ ἡμεῖς: ἡμεῖς δὲ V 9 περὶ τὸ κακὸν: περὶ τὸ μὴ ὂν V περιτομῇ T 10 γὰρ post τί add I Cor 5, 12 11 βαστάζω T 13 ἄλλος—δηλούμενος om V 14 τοῦ σώματος om V 20 ἠγαπημέναις TVv 20-21 ποτὲ εἰς ἑαυτὸν: πρὸς ἑαυτόν ποτε TV 21-22 ἐπιθυμήσειε-γὰρ om E 22 τροφῆς v γὰρ om T ἐπαναδράμῃ v 24 τοῦ θεοῦ post δὲ add Λv ἐπ': ἐφ' Λ corr Λ^2

αὐτὸν ὁ δρόμος οὐχ ἑνὸς πατρός, ἀλλὰ τοσούτων πατέρων προσαπαντώντων, περιπλεκομένων, ἀσπαζομένων φιλήμασιν. ἐκεῖ ἡ στολὴ τῆς πίστεως ἡ πρώτη, ἣν αἱ τριακόσιαι ὀκτὼ καὶ δέκα ψυχαὶ καλῶς ἐριθεύουσαι τῇ ἐκκλησίᾳ ἐξύφηναν, ἐκεῖ ὁ ἐν τῇ χειρὶ δακτύλιος ἐντετυπωμένην ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὴν σφραγῖδα τῆς πίστεως, οἱ χοροί, ὁ μόσχος, ἡ συμφωνία, τὰ ἄλλα πάντα ὅσα ἐν τῷ εὐαγγελίῳ κατείλεκται πλὴν τῆς τοῦ ἀδελφοῦ ζηλοτυπίας. ἀλλὰ τί μάτην ὀνείρους ἑαυτοῖς ἀναπλάττομεν; ἐσκλήρυνται ἡ καρδία τῶν ἀδελφῶν καὶ ἀντιτύπως ἔχει· τοὺς κοινοὺς πατέρας προβάλλονται καὶ τὴν κληρονομίαν τὴν ἀπ' αὐτῶν οὐ προσδέχονται, τῆς
549 M. κοινῆς εὐγενείας ἀντιποιοῦνται καὶ τῆς πρὸς ἡμᾶς συγγενείας ἀλλοτριοῦνται, τοῖς ἐχθροῖς ἡμῶν ἀντικαθίστανται πρὸς δὲ ἡμᾶς δυσμενῶς ἔχουσιν, ὥσπερ τι μεθόριον ἡμῶν τε καὶ τῶν πολεμίων γενόμενοι καὶ ἀμφότερά εἰσι καὶ οὐθέτερον οὔτε τὸν ὀρθὸν λόγον ὁμολογοῦσι καὶ αἱρετικοὶ ὀνομάζεσθαι ἀπαξιοῦσιν. ὢ καινοῦ πράγματος· καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ πρὸς τὸ ψεῦδος ἐπίσης ἐκπεπολέμηνται οἷόν τι δένδρον ἄρριζον ὧδε καὶ ὧδε πρὸς τὰς ἐναντίας ὁρμὰς εὐκόλως

3-4 cf Athan Ep ad Afr 2 (MG 26, 1032 B), Euseb Hieron Chron p. 230, 24 (Helm), Rufinus hist eccl (ML 21, 467 C), Hilar c Const 27 (ML 10, 602 B) et multos alios imprimis concilii Constantinop can I 1; sed cf, quae scr J. Rivière, "Trois cent dix — huit", Un cas de symbolisme arithmétique chez saint Ambroise (RThA VI, 1934, 349-367); cf Gen 14, 14

TVPSEΛ 1 τοσούτων πατέρων: πολλῶν E 2 συμπλεκομένων V 3 ἐκεῖ ἡ P: ἐκείνη ἡ TV ἡ S ἕκτη EΛ ἠνέχθη v 3-4 δέκα ὀκτὼ TV 4 ἐριθένουσαι T ἐριθαίνουσαι V ἐριθεύσασαι S περιθέουσαι E ἐριθέουσαι Λ corr Λ^2 ἐξύφαναν V 5 ἐκεῖ ὁ ἐν scripsi: ἐκεῖθεν PSEΛv ἐκείνῳ ἐν TV δακτύλοις SΛ corr Λ^2 ἐκτετυπωμένην v 6 οἱ μόσχοι V 7 τἄλλα TV κατήλεκται TΛ corr Λ^2 8 ἑαυτοὺς T corr T^2 9 ἀναπλάσσομεν T ἐσκλήρυται TS ἡ καρδία: καρδίαι v 10 ἀντιτύπους TV ἔχειν S ἔχουσι v κοινούς: κινδύνους TV 12 εὐγενείας: εὐσεβείας TV 14 τε om E 15 γινόμενοι E οὐθάτερον T οὐδέτερον v 16 ὀνομάζεσθαι: λέγεσθαι V 18 ἐπίσης om V πεπολέμηται T ἐκπεπολήμηται v πεπολεμῶνται V ἐκπεπολέμωνται P τι om V 19 ἄρριξον VS^1 (Λ^1 ut vid) v: ἄριζον PSEΛ ἄξιον T

μετακλινόμενοι. ἤκουσα τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου ἐν ἀποκρύφοις πρὸς τοὺς τοιούτους δι' αἰνίγματος λέγοντος ὡς δέον ἀκριβῶς ζέειν ἢ ἀκριβῶς κατεψῦχθαι, ζέειν μὲν πάντως τῷ πνεύματι, κατεψῦχθαι δὲ τῇ ἁμαρτίᾳ· Ὄφελον γὰρ ἦσθα, φησί, ψυχρὸς ἢ ζεστός, τὸ δὲ μηθέτερον τούτων ὂν ἀμφοτέρων δὲ ἐφαπτόμενον ναυτιῶδές ἐστι καὶ πρὸς ἔμετον ἐπιτήδειον. τί οὖν τὸ αἴτιον τοῦ πάλαι μὲν ἐπὶ τῶν μαθητῶν διὰ τοῦ κυρίου πολὺ πλῆθος τῇ ἐκκλησίᾳ προσάγεσθαι, νυνὶ δὲ τοὺς μακροὺς καὶ περικαλλεῖς τῶν διδασκάλων λόγους παρατρέχειν ἀπράκτους;

Ἐρεῖ τις ἴσως ὅτι τότε συνήργει τοῖς ἀποστόλοις τὰ ἐκ τῶν ἔργων θαύματα καὶ τὸ ἀξιόπιστον ὁ λόγος διὰ τῶν χαρισμάτων εἶχε· φημὶ κἀγὼ μεγάλην εἶναι πρὸς τὸ πείθειν ῥοπὴν τὴν ἐκ τῶν ἔργων ἰσχύν. νυνὶ δὲ τί χρὴ τὰ γινόμενα ἡγεῖσθαι; ἢ οὐχ ὁρᾷς τὰ ὅμοια τῆς πίστεως θαύματα; οἰκειοῦμαι γὰρ τῶν ὁμοδούλων ἡμῶν τὰ κατορθώματα, οἳ τῷ αὐτῷ πνεύματι στοιχοῦντες ἐν τῇ δυνάμει τῶν ἰάσεων μαρτυροῦσι τῇ ἀληθείᾳ τοῦ λόγου ἄνδρες ἐξ ὑπερορίας ἥκοντες, πολῖται τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραὰμ ἐκ Μεσοποταμίας ὁρμώμενοι, ἐξελθόντες καὶ οὗτοι ἐκ τῆς γῆς καὶ τῆς συγγενείας αὐτῶν καὶ τοῦ κόσμου παντός, πρὸς τὸν οὐρανὸν βλέποντες, ἐκδημοῦντες τρόπον τινὰ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἄνω τῶν τῆς φύσεως παθημάτων ἱστάμενοι, τοσοῦτον ἐφαπτόμενοι τῆς ζωῆς ταύτης ὅσον ἐπάναγκες, τῷ δὲ πλείονι μέρει ταῖς ἀσωμάτοις

4 Apoc 3, 15 11 sqq cf e.g. Origenes C Cels VII 8 (p 160,24 sqq) 22-24 cf Arist EN X 9 p 1178 b 33 sqq Plot Enn 6, 7, 34-36; 6, 9, 8-10

TVPSEΛ 1 ἠκούσατε T 3 ἢ ἀκριβῶς κατεψῦχθαι ξέειν om PSEΛv μὲν: γε S 4 κατεψῦχθαι δὲ: ἢ κατεψῦχθαι S καταψύχεσθαι δὲ V ὤφελον v ὄφελον-7 ἐπιτήδειον om V 5 ἦσθα: ἦς Apoc 3, 15 φησίν, ἦσθα S μὴ δ' ἕτερον T ὂν om PSEΛv 6 ναυτῶδες EΛ corr Λ^2 7 τοῦ Langerbeck: τὸ S om TVPEΛv 8 διὰ om T 9 περικαλεῖς TV 11 μὲν post τότε add V 14 ἐκ om TV ἡγεῖσθαι: ἀμελεῖσθαι Langerbeck 15 ἢ· καὶ v 16 οἳ om TVv 18 ὑπερβορίας T 19 ἡμῶν om TV ἐκ: ἐξ v ὡρμημένοι PSEΛv 20 ἐκ ante τῆς συγγ. add v 20-21 καὶ τοῦ κόσμου παντὸς om V 21 τὸν om v 22 ζωῆς om v

συμμετεωροποροῦσι δυνάμεσι, γηραιοὶ τὸ εἶδος, σεμνοὶ προσιδεῖν, πολιᾷ στίλβοντες, σιωπῇ κατησφαλισμένοι τὰ στόματα, λογομαχεῖν οὐκ εἰδότες, συζητεῖν οὐ μαθόντες. τοσαύτην ἔχουσι κατὰ τῶν πνευμάτων τὴν ἐξουσίαν ὡς προστάγματι μόνῳ τὸ δοκοῦν κατεργάζεσθαι καὶ ὑποχωρεῖν τὰ δαιμόνια οὐ συλλογισμῶν τέχναις ἀλλ' ἐξουσίᾳ τῆς πίστεως, οὐκ εἰς ἀπορίαν ἀντιφάσεως περιαγόμενα ἀλλ' εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον ἀπελαυνόμενα. οὕτως οἶδεν ὁ Χριστιανὸς συλλογίζεσθαι, ταῦτα τῆς πίστεως ἡμῶν τὰ κατορθώματα. διὰ τί οὖν οὐ πείθομεν, εἰ πλεονάζει τῶν ἰαμάτων ἡ χάρις, εἰ περισσεύει ἡ διδασκαλία τοῦ λόγου, Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται; διὰ τί οὐ γίνεται ἡ τῶν σωζομένων προσθήκη; καὶ μή μέ τις ὑπονοείτω μικρὰν τὴν παροῦσαν ἡγεῖσθαι χάριν· ὁρῶ κομῶσαν τὴν ἄμπελον εὐθηνουμένην ταῖς κληματίσι καὶ τῷ καρπῷ πλεονάζουσαν, ὁρῶ κυμαινομένην τῷ πλήθει τῶν ἀσταχύων τὴν ἄρουραν· βαθὺ τὸ λήιον, ἁδρὸν τὸ δράγμα, πολὺς ὁ σπόρος. ἀλλὰ τί πάθω; ἀπλήρωτον ἔχων ἐν τοῖς
552 M. τοιούτοις τὴν φύσιν τῷ πάθει τῶν φιλοπλούτων κατέχομαι. οὐδεὶς περιουσίας ὅρος τὴν ἐπιθυμίαν ἵστησι· τὸ ἀεὶ προσγινόμενον πρὸς τὸ πλέον ἐρεθίζει τὴν ὄρεξιν ὑπέκκαυμα τῆς τοῦ πλείονος ἐπιθυμίας γινόμενον. εὐφραίνει με τὰ ὁρώμενα

4 cf Matth 10, 1 et similia   11 I Cor 12, 11   15 cf Ezech 17, 6 (LXX cod Vat)

TVPSEΛ 1 συμμετεωροπολούμενοι T συμμετεωροπορούμενοι V γεραιροὶ T γεραροὶ PT[2] 2 προσιδεῖν: πρὸς ἰδέαν PSEΛv τῇ ante πολιᾷ add TV 4 ἔχουσι—τὴν om TV λαβόντες post ἐξουσίαν add TV 5 προστάγματι: πράγματι S θαύματα v τὸ δοκοῦν μόνῳ V τῷ δοκοῦντι v ὑποχωρεῖ T 7 ἀπειρίαν T ἀντιφάσεων V 8 ἐλαυνόμενα TV εἶδεν V 9 ταῦτα: ταύτης T 10 ἰαμάτων: θαυμάτων V 12 τὸ pr om PEΛv 13 οὖν post τί add V 13-14 μή μέ τις: μηδεὶς PSEΛv 14 ὑπονοοῖτο S χάριν ἡγεῖσθαι V 15-16 τοῖς καρποῖς V 16 τῶν om V 17 σταχύων TV 18 σπόρος: καρπὸς V ἔχων: ἔχω τὴν ἐπιθυμίαν TV 19 τῇ φύσει TV τῷ πάθει om TV 20 αἴρει post ὅρος add V ἵστησι om TV 20-21 προσγινόμενον: πρὸς τὸ γινόμενον T 21 τὸ om TV τοῦ om V 22 με om T

καὶ λυπεῖ τὰ μὴ ὁρώμενα, τοῖς παροῦσιν ἀγάλλομαι καὶ τοῖς ἀποῦσιν ἀλγύνομαι. καινόν τι πάθος ἐκ τῶν ἐναντίων σύμμικτον τὴν ψυχὴν περιέχει ἡδονῆς πρὸς λύπην συγκεκραμένης. ἐὰν πρὸς ὑμᾶς ἀναβλέψω, ὑμῖν ἐπαναπαύω τὸν πόθον, ἐὰν τὸ λεῖπον λογίσωμαι, οὐκ ἔχω ὅπως <οὐ> στενάξω τὴν συμφοράν· καὶ γὰρ ἀφέντες οἱ ἄνθρωποι τὸ κατατρυφᾶν τοῦ κυρίου καὶ ἐπὶ τῇ εἰρήνῃ τῆς ἐκκλησίας εὐφραίνεσθαι οὐσίας τινὰς τεχνολογοῦσι καὶ μεγέθη καταμετροῦσιν υἱὸν πατρὶ παραμετροῦντες καὶ τὸ περισσότερον τοῦ μέτρου τῷ πατρὶ χαριζόμενοι. τίς <ἂν> εἴποι αὐτοῖς ὅτι τὸ ἄποσον οὐ μετρεῖται, τὸ ἀειδὲς οὐ δοκιμάζεται, τὸ ἀσώματον οὐ σταθμίζεται, τὸ ἀόριστον οὐ συγκρίνεται, τὸ μὴ συγκρινόμενον τὸν τοῦ πλείονος καὶ ἐλάττονος οὐκ ἐπιδέχεται λόγον; ἐκ γὰρ τῆς τῶν περάτων πρὸς ἄλληλα παραθέσεως τὸ πλέον ἐπιγινώσκομεν, οὗ δὲ τέλος ἄληπτον, τούτου τὸ πλεονάζον ἀνεπινόητον. ἤκουσα τοῦ ὑποψάλματος, ὃ κοινῇ πάντες ὑμνολογοῦντες ἐπῄειμεν· Μέγας ὁ κύριος ἡμῶν καὶ μεγάλη ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ καὶ τῆς συνέσεως αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἀριθμός. τί οὖν τοῦτό ἐστιν; ἀρίθμησον τὰ εἰρημένα καὶ νοεῖς τὸ μυστήριον. Μέγας ὁ κύριος, οὐκ εἶπε πόσον μέγας (οὐδὲ γὰρ ἦν δυνατὸν εἰπεῖν τὸ πόσον), ἀλλὰ τῷ ἀορίστῳ τῆς σημασίας ἐπὶ τὸ ἄπειρον ὁδηγεῖ τὴν διάνοιαν. ὁμοίως, Μεγάλη, φησίν, ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ, ἰσχὺν δὲ ἀκούσας τὴν δύναμιν νόησον. Χριστὸς δὲ θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία. ἀλλὰ καὶ τῆς συνέσεως αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἀριθμός. ἑρμηνεύει τὴν σύνεσιν Ἠσαΐας σαφῶς λέγων.· Πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως.

6 cf Ps 36, 4   17 Ps 146, 5   24 I Cor 1, 24   26 Isa 11, 2

TVPSEΛ 1 καὶ pr — ὁρώμενα om PSEΛv 2 κοινὸν v 4 ἀποβλέψω V 5 λογίζωμαι V ὅπως: πῶς TV οὐ add Jaeger 6 καὶ γὰρ om TV 9 παραβάλλοντες V τὸ om v 10 ἂν add Jaeger εἴποι Λ (incert, sed εἴποι praebent codd ex eo derivati) v: εἴπῃ TVPSE ὅτι om TVSΛv 11-12 τὸ ἀσώματον οὐ σταθμίζεται om S 13 τὸν om v | δέχεται V 14 περάτων: πραγμάτων PSEΛv πλεῖον E 15 πλεονάζον: πλέον PSEΛv 16 ἀκατανόητον V ἐπιψάλματος V ὃ: καὶ TV 17 ἐπῄειμεν ὁμολογοῦντες sic V ἐπείημεν T ἐπῄδομεν S ὁ om PΛv ἡμῶν om PSEΛv 19 ἐναρίθμησον TV 20 ὁ om PSΛv μέγας: μέγεθος v 21 εἶπεν T 24 καὶ alt om v 26 σαφῶς om V

Ἤκουσα ἐν τοῖς μακαρισμοῖς μακαριζομένους τοὺς διψῶντας τὸν κύριον. τάχα οὖν οὐκ ἔξω τοῦ καιροῦ τὸ ἐνθύμιον καί μου δέξασθε τὸν λόγον, κἂν ἀπηρτῆσθαι τῶν παρόντων δοκῇ· εἴ τις διὰ μεσημβρίας ὁδεύων τοῦ ἡλίου θερμοτέραις ταῖς ἀκτῖσι τῆς κεφαλῆς ὑπερζέοντος καὶ πᾶν τὸ ἐν τῷ σώματι ὑγρὸν τῇ φλογὶ καταφρύσσοντος (προκείσθω δὲ τῷ ὑποδείγματι γῆ τραχεῖα καὶ δυσπόρευτος καὶ διψώδης) εἶτα ἐπιτύχοι πηγῆς ὁ τοιοῦτος, ἧς καλὸν καὶ διαφανὲς τὸ νᾶμα καὶ προσηνῶς καταψῦχον καὶ ἀφθόνως ὑπερχεόμενον, ἆρα προσκαθεδεῖται τῷ ὕδατι καὶ φιλοσοφήσει περὶ τῆς φύσεως, ὅθεν καὶ ὅπως καὶ διὰ τίνος καὶ τὰ τοιαῦτα διεξετάζων, οἷα δὴ τοῖς ματαιολογοῦσι σύνηθες λέγειν ὅτι ἰκμάς τις ἐγκατεσπαρμένη τῷ βάθει τῆς γῆς καὶ διαπηδῶσα καὶ συνθλιβομένη ὕδωρ γίνεται ἢ ὅτι φλέβες ἐκκεχυμέναι ταῖς κάτω κοιλότησιν, εἴπερ ἀναστομωθῶσι, τὸ ὕδωρ προχέουσιν, ἢ πάντα τὰ τοιαῦτα χαίρειν ἐάσας ἐπικύπτει τῷ νάματι καὶ προσθεὶς τὰ χείλη θεραπεύει τὴν δίψαν καὶ ἀναψύχει τὴν **553 M.** γλῶσσαν καὶ καταπαύει τὸν πόθον καὶ εὐχαριστεῖ τῷ δεδωκότι τὴν χάριν; μίμησαι τοίνυν καὶ σὺ τὸν διψῶντα, ἐπεὶ καὶ εἴρηται [καθὼς εἴρηται] ὅτι Μακάριοι οἱ διψῶντες, καὶ καταμαθὼν οἷα καὶ ὅσα ἀγαθὰ πηγάζει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ποίησον τὸ τοῦ προφήτου, Τὸ στόμα σου ἄνοιξον καὶ ἕλκυσον

1 Matth 5, 6 20 cf ad 1 22 Ps 118, 131

TVPSEΛ 1 μακαρίζοντα S 2 οὖν om TV 3 καὶ—λόγον om V μου: ἐμοῦ T μοι v δέξασθαι TΛ 4 δοκεῖ TVv 6 τῷ om TVv προσκείσθω T 7 ὑποδήματι v διψώδης καὶ δυσπόρευτος V 8 ἐπιτυχὼν V 9 ὑποχεόμενον T διαχεόμενον V 10 προσκαθελεῖται T προσκαθίσεται S 11-12 ἐξετάζων TV 12 οἷα: οἵ (sic) T 13 ἐγκατεσπαρμένη: ξένη καὶ κατεσπαρμένη TV ἐγκατεσπασμένη v καὶ pr om TVPE διαπηλῶσα T διαπιλοῦσα V 14 ἢ om V 15 εἴπερ: αἵπερ TVP ἀναστομωθεῖσαι TVP 17-18 ἀναψύχει τὴν γλῶσσαν καὶ om V 18-19 δεδομένῳ v 19 μίμησον ἐπεὶ P: ἔπη T εἰπὲ SΛv εἶπε E 19-20 ἐπεὶ-διψῶντες om V 20 καθὼς: τὰ καθ' ὃ T καθὼς εἴρηται delevi, alioquin σοὶ aut aliud tale supplendum ante εἴρηται (pr. l.) ὅτι om v 21 τὸ πνεῦμα om v τὸ (post πνεῦμα): τοῦτο v 22 μου ἤνοιξα καὶ εἵλκυσα LXX

πνεῦμα, Πλάτυνον τὸ στόμα σου καὶ πληρώσει ὁ ἔχων τὴν ἐξουσίαν τῶν χαρισμάτων. βούλει μαθεῖν ὅσα προχεῖται τῆς τοῦ πνεύματος πηγῆς ἀγαθά; ἀφθαρσία ψυχῆς, ἀιδιότης ζωῆς, οὐρανῶν βασιλεία, εὐφροσύνη ἄληκτος, χαρὰ τέλος οὐκ ἔχουσα. ἀλλὰ γὰρ εἰς τὰ παρόντα βλέπων ὀλίγην ποιοῦμαι τὴν ζημίαν τοῦ λείποντος· πεπλήρωταί μοι τῶν ἀγαθῶν ὁ οἶκος, πλήρεις οἱ θησαυροὶ τοῦ χρυσίου τῆς Ἀραβίας, ἥξουσι δὲ τάχα μετ' ὀλίγον καὶ πρέσβεις ἐξ Αἰγύπτου καὶ προφθάσουσι χεῖρα αὐτῶν τῷ θεῷ καὶ αἱ βασιλεῖαι τῆς γῆς μεθ' ἡμῶν τὸν ἐπινίκιον ᾄσουσιν ὕμνον τῷ πάντας εἰς τὴν αὐτοῦ βασιλείαν καλοῦντι, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

1 Ps 80, 11 7 cf Ps 71, 15 7-11 cf Ps 67, 32-35

TVPSEΛ 1 σου om PSEΛv πληρώσει ὁ: πλήρωσον SEΛv 1-2 πληρώσει-χαρισμάτων: πληρώσω αὐτὸ LXX 5 γὰρ: μὴν V 6 μοι: μου T om V 8-9 καὶ προφθάσουσι-θεῷ om V προφθάσωσι v 9 τὴν ante χεῖρα add T τῷ om v αἱ om v 10 ᾄσωσιν v πάντα T ἑαυτοῦ V 11 καὶ τὸ κράτος om S 11-12 εἰς—ἀμὴν om Λ 12 τῶν αἰώνων om SEv

ORATIO FUNEBRIS IN MELETIUM EPISCOPUM

ORATIO CONSOLATORIA IN PULCHERIAM

ORATIO FUNEBRIS IN FLACILLAM IMPERATRICEM

EDIDIT

ANDREAS SPIRA

(PRAEFATIONES)

PRAEFATIO DE ORATIONE IN MELETIUM

Quamquam memoriam in Meletium orationis etiamnunc quadraginta unus tenent, quos ego quidem reppererim, codices Graeci cum mere Gregoriani vel miscellanei tum vero liturgici, quibus annumerandi sunt libri, qui interpretationes praebent antiquitus factas in partibus orientis, ut Syriaca Armenia Hiberica, tamen, qui benigne haec legis, miraberis fortasse, quod qui sermonem in celeberrimum illum episcopum Antiochiae servarint, non sint plures. sin vero inspexeris admirabile illud opus, quod Albert Ehrhard ad examinandam totam memoriam et hagiographicam et homileticam ecclesiae Graecae suscepit (Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der griechischen Kirche von den Anfängen bis zum Ende des 16. Jahrhunderts, Erster Teil: Die Überlieferung, tom. I-III = Texte u. Untersuchungen tom. 50-52, Lipsiae 1937-1952), brevi videbis in menologiis librisque eis similibus plerumque orationi nostrae praeferri encomium Ioannis Chrysostomi in Meletium (BHG[3] 1244; PG 50, 515-520), id quod haud difficile intellegetur, cum memineris Gregorii esse orationem funebrem vel potius consolatoriam coram mortuo, ut ita dicam, et lugentibus habitam Constantinopoli, illius autem sermonem, quem Antiochiae dixit quinquennio post, mere encomiasticum esse itaque temporibus posterioribus ad anniversaria Sancto sacra celebranda multo aptiorem. utriusque tamen orationem pauciores libri servassent, si Simeon Metaphrastes, qui, cum saeculo XI vitas tam multorum Sanctorum retractaret, homilias vetustiores non semel e libris liturgicis movit, Februarium, quo mense, quia ieiunium quadragesimale attingit, pauciores dies festi Sanctorum aguntur, non neglexisset (cf. A. Ehrhard, op. laud., tom II, p. 592-

614). Meletii autem nomine agendum sollemne apud Graecos die 12 Februarii mensis habetur (cf. Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae, ed. H. Delehaye = Propylaeum ad Acta SS. Novembris, Bruxellis 1902, col. 459-460, no. 2).

Sed revertamur ad codices, qui Gregorii epitaphium servarunt. in his recensendis, cum ipsos adire non possem, usus sum tabellis lucis ope confectis. qua re cum alia ad res palaeographicas pertinentia tum maxime manuum distinctiones librariorum, cum inveneris, caute, quaeso, accipias. cum codices singulos introduxeram, lectorem ad descriptiones et in bibliothecarum catalogis et in hac editione vulgatas delegavi. sed ne nimium spatii occuparem, pro titulis catalogorum notas numerorum indicavi, quibus Marcellus Richard usus est in gratissimo illo libello (Répertoire des bibliothèques et des catalogues de manuscripts grecs², Parisiis 1958 = R). eadem ex causa huius editionis volumina tantum non editores laudavi.

Magnam partem librorum manuscriptorum Graecorum contulit pro me rara quadam diligentia vir doctus atque acutissimus Tubingensis Henricus Happ, cui maximas ago gratias. ac bene mihi evenit, ut cum in libros Syriacos incidissem, adiutor mihi adesset studio et cura illi aequalis Italo Ronca natione Italus, cui sodali Seminarii Philologi Moguntini, quod et Syriace una cum me didicit et in libris cum textu Graeco conferendis me adiuvit, magnam habeo gratiam. qui etiam duo contulit codices Graecos. reliqui partim a me ipso, partim Wernero Jaeger iubente olim a viris doctis collati sunt mihi ignotis. quos libros luce depictos non modo iterum, ut solemus, diligenter contuli totos, sed etiam ante oculos habebam positos semper, ut iterum ac saepius eos inspicerem.

Atque haec quidem hactenus, nunc ad examinandos singulos codices persequamur.

A. DE CODICIBUS GRAECIS

I. De prima classe codicum (α)

1. De familia Σ B

Σ Codex Sinaiticus Monasterii S. Catharinae 383 (Gardthausen; 513 Beneševič), membranaceus, foliorum 160, saec. IX-X (Gardthausen) vel saec. XI (Beneševič et Bonifatius Kotter, Die Überlieferung der Pege Gnoseos des hl. Johannes von Damaskus = Studia Patristica et Byzantina tom. 5, Ettal 1959, p. 80). codicem descripserunt Victor Gardthausen (767 R, p. 89-90) et Vladimir N. Beneševič (769 R, p. 347-352). est litteris minusculis exaratus titulis exceptis qui litteris uncialibus paulo sinistrorsum inclinatis scripti sunt et continet praeter Damasceni aliorumque patrum opera miscellanea orationem in Meletium foliis 124r-127v inclusam. correctiones nonnullas habet, quarum partem maiorem manus esse putaverim primae. abundat codex erroribus, in quibus praeter neglegentiam scribae vestigia exemplaris scriptura continua litterisque minusculis scripti animadvertere possis, cf. p. 448, 8 ὃ περὶ τὸν: ἀπεριτὸν Σ; p. 453, 19 οὐχ ἡμεῖς: οὐχὶ μίαν Σ (B def); p. 454, 4 ἐπὶ τῷ πάθει: ἐπ' ἀγῶνα Σ (B def) et p. 442, 18 γαμικῶς: γὰρ ἱκανῶς Σ; p. 445, 11 ὑπόβλητος: ἀπόβλητος Σ; p. 448, 6 δαψίλεια: δαψειλίαι Σ. ex p. 451, 12 διηγήματα: εἰς αὐτὸν· ἅγιον πνεῦμα Σ (B def) discimus exemplar codicis usui liturgico accommodatum esse. nam finem lectionis haec verba indicare videntur.

Par. 1106 Apographon codicis Σ est codex Parisinus Bibliothecae Nationalis graecus 1106, membranaceus saec. XI, foliorum 186, duabus, ut videtur, partibus suppletus chartaceis saec. XV, quarum altera exhibet orationem in Meletium foliis 177v-186v. brevius quam qui de tempore aut ordine foliorum singulorum satis nobis faciant codicem descripserunt François Sevin (Catal. codd. mss.

Bibliothecae Regiae, tom. II, Parisiis 1740, p. 216) et Henri Omont (58 R, tom. I, 1886, p. 221). ac praetereunt quas folium 186v praebet subscriptiones tres, quarum una eiusdem aetatis esse videtur cum librario saeculi XV. ceterae recentiores sunt. et hae quidem nomina proferunt possessorum (Ματθεός, Ταζό), quos 'dominos' vocant monasterii. S. Georgii nomine Χερής. Parisinus descriptus esse videtur ex Sinaitico, cuius errores servavit fideliter omnes ad unum paucis additis correcturis novisque erroribus, veluti p. 442, 16 ὦ κακῆς: κάκτῆς Σ κατῆς Par 1106, sed in καὶ τῆς corr; p. 443, 18 τῷ: τὸ Σ τὸ Par 1106. accedit, quod eadem continet opera quae Σ, cuius cum textu coniuncta est utraque pars Parisini propinqua cognatione, propiore autem recentior. quam tamen non recta via ex Σ fluxisse suspicatur B. Kotter (op. laud. p. 52. 103. 117).

B Codici Sinaitico cognatus est Londiniensis Musei Britannici Addit. 22.509, membranaceus saec. X (cf. 543 R, tom. I, 1875, p. 655) vel saec. XI (cf. 528 R, p. 39), qui litteris minusculis cursivis quas vocamus exaratus praeter quinque opera Gregorii atque librum Basilii de Spiritu Sancto orationem in Meletium continet fol. 82r-86v sub titulo τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία ῥηθεῖσα ἐν κωνσταντίνου πόλει· εἰς τοὺς ἁγίους ἀποστόλους εἰς τὴν κοίμησιν τοῦ ἁγίου μελετίου ἐπισκόπου ἀντιοχείας. mutila codicis conditione affecta est nostra quoque oratio. deficit enim pars inferior folii 86 et nescio quanta folii 87, quod finem orationis in Meletium et initium Vitae Moysis continuerat. desunt igitur verba inde a p. 451, 11 ποιούμενοι (in versu 12 unum mansit τούτου) usque ad versum 18 χωρισμὸν et inde a p. 452, 14 τότε usque ad finem. in codice B aliquot inveni errores, qui exemplar indicant et scriptura continua et litteris maiusculis exaratum, veluti p. 445, 3-4 ἐπ' αὐτῷ: ἑαυτῶν B; p. 445, 4 τῆς: γῆς B; p. 446, 19 ἐλεῶσε ὦ: ἐλεοῦσθω B.

Similia vero praebuit fons communis, unde codices Σ

et B fluxerunt, cf. p. 446, 10 τραύματι σαρκὸς: τραύματος ὄγκοι Σ B (ὄγκοις); ib. 19 πρὸς σὲ λέγω: προσδέχεται Σ B (-σθαι); p. 448, 13 ὦ οἵα: μία ΣB; p. 452, 14 ἡ φήμη: ἔφη B ἐφ' ὦ Σ. adde quae alibi peccant Σ B, ex. gr. p. 449, 9 περιττὴν κρίνω: περιαυτὴν κρίνων Σ B; p. 452, 13 εἴρηται . . . πεπλήρωται: εἴρηκεν (εἰρήνικεν sed del νι B) . . . πεπλήρωκεν Σ B. adde quae omittunt, imprimis p. 442, 6-7 οὗτοι-πατρὶ et primas partes verborum, velut p. 446, 17; 447, 6; ib. 10; 450, 15, et intelleges exemplar pervetustum iam ipsum erroribus scatens. qui liber antiquus etiam glossas exhibuit ad margines, ut videtur, scriptas, cf. p. 446, 19 τὴν ἀντιόχου πόλιν: τὴν Καίσαρος ἀντιόχου πόλιν Σ (πόλης) B; p. 447, 13-14 ἐκεῖ ἡ στάμνος ἡ χρυσῆ: ἐκεῖ ἡ ψυχὴ ἡ χρυσῆ Σ ἐκεῖ ἡ στάμνος ἡ χρυσῆ· ἐκεῖ ἡ ψυχὴ ἡ χρυσῆ B. ἡ ψυχή, quod verbum etiam codex Syriacus R habet, incertum est, utrum glossa fuerit ad vocabulum στάμνος explanandum (cf. p. 448, 4) an locum notaverit, ut saepe invenitur (scil. ὅρα. ἡ ψυχή). satis habui Sinaiticum apparatu recipere, quocum B semper conspiret iis locis exceptis, ubi aut Σ solus peccat (p. 442, 13; ib. 18; p. 443, 5; ib. 13; ib. 19; p. 444, 2 (πῶς B); ib. 13; p. 446, 2; ib. 9 (οὐδὲ B); ib. 10 (-ντι B); ib. 12 (ὀφ- B, sup φ aliquid erasum vid); p. 447, 11 (προέπ- B); p. 448, 5 (σινδῶνι B); ib. 6; ib. 8 (ὃ om B); p. 449, 7 bis; ib. 9 (ἦν B); ib. 12; p. 450, 2; ib. 3 (αυτῆ B); p. 451, 4 (ἀκράτου B); p. 452, 9; ib. 11; ib. 14 (vide supra) aut alteruter una cum aliis textum pessumdat: (Σ) p. 442, 16 (ἡμῶν B); ib. 19 (δὲ); 443, 16-17; p. 445, 11; ib. 12; ib. 18; p. 447, 3; ib. 12 (γὰρ: δὲ B); ib. 15; p. 449, 4; ib. 9 (ἐν τ. οἷος B); p. 451, 3; ib. 4; ib. 18; p. 452, 6 (πρὸς τὸν θεὸν om B); (B) p. 441, 15 p. 442, 10 (ἀσαφία B); p. 445, 11 (συγγ. B); ib. 12 et 13 (ἡμ. B); p. 448, 8 (-ύριον B); ib. 9 (τὸν B); p. 452, 12 (πενθήσουσι B). iis vero, quae B solus falsa habet, cum inutilia sint, ne dicam stulta, supersedi. quomodo autem fieri potuerit, ut alteruter nonnumquam recta servarit,

non explicatur nisi aliqua eligendi data librario facultate.

2. *De familia* E Λ S

E Codex Vaticanus graecus 446, membranaceus saec. XII, foliorum 391. quem accurate descripsit Robert Devreesse (720 R, p. 194-195). de codice egerunt Giovanni Mercati, cum de Epistola ad Eustathium praefaretur (Studi e Testi 11, Romae 1903, p. 59), et qui huic editioni se dederunt (vol. VIII, 1, 98-99; 157-158; 360; vol. III, 1, p. XXI-XXIII; XLIV; XLIX). liber fuit olim Monasterii τῶν Κελλιβάρων prope Miletum siti et continet in multis Gregorii operibus orationem in Meletium foliis 301v-309v. insunt marginibus animadversiones ζήτ(ει), e quibus apparet exemplar codicis difficile lectu vel laesum fuisse, ut ad p. 443, 9; p. 444, 2 et 3; p. 451, 18. quos locos omnes praeter ultimum correxit manus paulo, ut opinor, recentior (E^2), cuius de opera vide infra p. 358. correctiones autem ante saec. XIV insertae sunt, quia recepit eas apographon, id est

Par. 503 codex Parisinus Bibliothecae Nationalis graecus 503, chartaceus saec. XIV, foliorum 449. quem descripserunt F. Sevin (op. supra p. 347 laud., p. 77-78) H. Omont (58 R, tom. I, p. 63-64 et Catal. des mss grecs de Fontainebleau sous François I et Henri II, Parisiis 1889, p. 29) David Amand (Rev. Bénédictine 59, 1949, p. 8). de libro in hac editione egerunt ii, qui Vaticanum (E) tractaverunt iisdem cum illo locis. Parisinus etiamsi ordine operum Gregorii, quae tribus Basilii praemissis complectitur, ab ordine in Vaticano servato omnino differt (cuius tamen omnia fere praebet), in nostro quidem opere ad verbum congruit cum Vaticano. cuius rei haec tibi dabo exempla: p. 447, 1 ἀπεκοσμήθη: ἀπεκομήθη EPar503; p. 451, 13 ἀλλά: τὰ δὲ EPar503; p. 451, 18 ἀπεσχίσθη: ἀπεχθίσθη EPar503. bis manus altera margini ascripsit varias lectiones, ad p. 445, 11 ὑπόβλητος: ἀπόβλητος Par 503^2, cf. app. crit.; ad p. 450, 4

ἐκπλῆσαι: ἐμπλῆσαι Par 503^2, cf. app. criticum. et insunt marginibus multae lineolae recentioris aetatis, ut videtur, ad lectiones varias fortasse notandas.

Λ Ad eandem familiam trahendus est codex Londiniensis Musei Britannici Old Royal 16 D I, membranaceus saec. XII, foliorum 479. breviter eum descripserunt George F. Warner et Julius P. Gilson (527 R, tom. II, p. 187-188). huius editionis vide vol. VIII, 1, p. 99-100; 158; 231-232; vol. III, 1, p. XXIII; XXVI; XLIV; XLIX; vol. VI p. XXIV-XXX; vol. V, p. 211-212; 218-223. manus illa recentior, quae multa folia codicis correcturis ex alio libro sumptis divexavit, orationi nostrae pepercit. paucissimae, quas inveni, manus primae esse videntur. bis alteram discrevi (Λ^2) ratione magis quam oculis, cum ea, quae correxit, recepta non sint apographo (Q), ut p. 447, 1 ἀπεκοσμήθη e corr Λ^2: ἀπεκομίσθη ΛQ; ib. 14 ἡ alt inser Λ^2, om ΛQ. codicem apparatu non accepi, ne quae permulta librarius pessumdedit, lectorem fatigent.

Q Ex Λ fluxit codex Taurinensis Bibliothecae Nationalis graecus c. I. 11 (Pasini, gr. 71 c. III. 14), chartaceus saec. XIV, foliorum 346. quem descripsit Josephus Pasinus (825 R, p. 166-170). huius editionis vide vol. VIII, 2, p. XXXV; vol. II^2, p. LXII sqq; vol. VIII, 1, p. 100-101; 146; 220; 232-233; vol. III, 1, p. XLIX-L; vol. V, p. 17-19; 181-182; 216 sqq. continet orationem in Meletium foliis 118r-119v; 103r. incendium illud, quod in una nocte hiemali anni 1904 tot codices Taurinenses absumpsit, libro nostro pepercit; sed aqua eum ex parte difficillimum lectu reddidit (cf. G. de Sanctis, 827 R, p. 402). quamquam teste Pasino antea iam nonnullis locis foedatus erat. id quod ex eius apographo (Montep 122) cognosci posse infra demonstrabo. etsi ordo foliorum in codice compingendo funditus videtur esse turbatus, tamen vestigia cognoscuntur ordinis operum qualis in Londiniensi est. et antequam ille corrigeretur,

cuius correctiones (Λ^2, vide supra) non recepit, meo quidem iudicio hic est ad verbum ex illo descriptus. nam Taurinensis omnes errores codicis Λ fideliter conservavit nullis additis, quin effici potuerint describendo, velut p. 450,5 ubi vocem ζέοντα (cf. E), quam codex Londiniensis in extremo versu compendio ζέον̃ notaverat, codex Q reddidit verbo ζέοντι.

Montep. 122 E codice Q autem pendet Montepessulanus Scholae Medicinalis 122, chartaceus saec. XVI, foliorum 234. quem descripsit H. Omont (59 R, p. 44-46 et 58 R, tom. III, 1888, p. 374). huius editionis vide locos ad Q laudatos imprimis vol. V, p. 256-259. continet orationem in Meletium foliis 75r-81v. opusculorum ordinem codicis Λ, quem in Q recentiore aetate ligando disturbatum esse suspicati sumus, Montepessulanus, quae quidem retinuerit, conservavit. retinuit autem imprimis homilias dogmaticis praesertim neglectis. textum quem praebet cum in omnibus tum in levissimis Taurinensem videmus sequentem. unum pro multis sufficiat exemplum: p. 450, 4 ἀναπαῦσαι: ἀναπαύσασθαι Λ ἀναπαύσεσθαι Q Montep. septies reliquit spatia, quae uncis curvatis inclusa monstrabo. ea autem, quae his locis legi nequeunt in Q, uncis includam angularibus:

fol. 75r, p. 441, 6 πρὸς ἑαυτούς: ἀπ[όστ(ολοι quae quattuor litterae tamen tenuiore atramento leviter exscriptae videntur in Montep, ἑαυ)τ]ούς Q Montep, i.e. πρὸς compendio scriptum Q perperam ut 'nomen sacrum' interpretatus est.

fol. 79v, p. 452, 13 πεπλ[ήρωται. ὅταν γὰρ (περιαγγείλῃ) τὸ] πάθος Q Montep, cf. app. crit.

fol. 79v, p. 452, 15 τῶν πε[νθούντων καὶ (προχε]θήσον)ται Q Montep, cf. app. crit.

fol. 79v, p. 452, 17 μᾶλλ[ον δὲ κἀκεί]ν[ων ἀλγει(νότερον ὀδυνώ)]μενοι Q Montep.

fol. 79v, p. 452, 18-19 δὲ [λύσις (τῶν κακῶν οὐδε)μία ἀπὸ τῶν] θρήνων Q Montep, cf. app. crit.

fol. 80r, p. 453, 5 ὄργανα [ἑαυτῶν (σιωπὴν αὐτῶν) τε] καὶ Q Montep, cf. app. crit.

fol. 80r, p. 453, 10 ἐκ(εῖνά φη[μι τὰ Βαβ]υ[λώ)νια ῥήματα Q Montep, cf. app. crit.

haec igitur vestigia habes earum lacunarum (mechanicarum scilicet quae dicuntur), quas iam ante incendium in Q exstitisse monet Pasinus, cum dicit: „folia deinceps sunt foedata tineisque corrosa, ut vix legi possint" (op. laud. p. 169), atque eas lacunas imprimis aqua esse dilatatas ex ipsa sequitur rei natura. itaque Montepessulanum ex ipso Taurinensi descriptum esse sine ulla dubitatione confirmaverim. id quod nuper pro parte codicis, quae homilias in Ecclesiasten continet, iisdem argumentis gaudeo demonstratum esse a Paulo Alexander (vol. V, p. 257-258). correctionibus autem lineolis notis in parte nostra omnino caret. tamen eum principes operum Gregorii editores ad edendam orationem in Meletium quoque adhibuisse videntur, ut infra (p. 413) ostendam.

Const. 773 Proximum est, ut de libro pauca dicam, quem etsi inspicere mihi non licuit, ad hos quos modo tractavimus libros pertinere opinor. codicem dico Constantinopolitanum Metochii S. Sepulchri graecum 773 (olim 741), chartaceum saec. XVI exeuntis, foliorum 233. quem descripsit Athanasius I. Papadopulos-Kerameus (444 R, tom. V, qui est de libris Metochii S. Sepulchri, 1915, p. 263-264). codex autem iam non Constantinopoli iacet, sed una cum multitudine librorum manuscriptorum olim quo diximus loco asservatorum a Graecis Athenas clam est delatus ibique, ut v.d.R.P. Marcel Richard anno 1961 litteris benigne mecum communicavit, abditus in Bibliotheca Nationali latet Graecorum, qui tam suspiciose libros istos Patriarchatus custodiunt, ut quamvis gravi auctoritate tibi petenti ne unius quidem libri inspiciendi aditum dent. sed scimus e catalogo codicem nostrum scriptum esse ab ipso Maximo

Margunio, qui doctissimus Cytherorum episcopus Davide Hoeschelio teste multa Gregorii scripta non possedit solum, sed liberaliter in communionem contulit hominum eruditorum (cf. D. Gregorii Nysseni opuscula quinque, Graece nunc primum edita studio et opera Davidis Hoeschelii, Lugduni Batavorum apud Raphelengium 1593, vide praefationem (paginarum numeris non notatam) et p. 156 et elenchum operum Gregorii p. 182 sqq.). qui Margunii liber cum aliorum patrum tum vero nostri opuscula tenet. sunt autem Gregorii sedecim, e quibus octo opera librorum titulis apud Hoeschelium ut Margunii signatis congruunt. oratio in Meletium, quae exstat foliis 108v-111v inclusa, inscripta est εἰς Μελέτιον ἐπίσκοπον Ἀντιοχείας ἐν κωνσταντίνου πόλει τελευτήσαντα qui titulus nisi in libris ΕΛ eorumque asseclis (Q et Montepess, non in Par 503) nusquam reperitur. maxime vero cum libris Q Montepessulanoque concordat propterea, quod titulo non praeponit auctorem. quibus cum libris etiam verba orationi in Flacillam inscripta (quod nomen hi omnes perperam reddunt πλακίδαν) consentiunt. ceteros titulos non examinavi.

Restat, ut duo libros producam, quibus classem primam concludam: Codex Vaticanus graecus 1907, chartaceus saec. XII vel XIII, foliorum 308. quo de codice
S augusto vide huius editionis vol. II², p. XXXVII-XL, quibus conferas vol. VIII, 1, p. 6-11; 94-98; 157 sqq; 229-231; 359-361; vol. III, 1, p. XI-XV; vol. VI, p. XVIII sqq; vol. V, p. 11-13; 202-208. codex continet orationem in Meletium foliis 27r-28v. doctum codicis scriptorem vel aeque veterem correctorem interdum ex ingenio vel ex alio libro, quae legere non potuit, supplevisse iam Laurentius A. Zacagni animadvertit (Collectanea monumentorum ecclesiae Graeca ac Latina quae hactenus in Vat. Bibl. delituerunt, Romae 1698, p. LIII, cui conferas p. 123). idem editores nostrae

aetatis confirmant. atque invenies in nostra quoque oratione multas eius generis emendationes, cuius de origine dubitari potest. haec habes exempla, quibus ubi congruunt cum codicibus alterius classis, sigla eorum adscribam: p. 447, 5 ἐκείνης: ταύτης S (mutavit pronomen ecclesiam Antiochiae spectans); p. 447, 16 ἐν om S (superfluam duxisse videtur praepositionem ἐν ante verbum ἐγγεγραμμέναι); p. 448, 8 ταῦτα: τοῦτο S (ut cum ὃ congrueret); p. 449, 11 ἐκείνη om S (i.e. pronomen ecclesiam Antiochiae spectans); p. 456, 8 σκηνώματος: σώματος S (nempe ut idem sueta voce significaret); p. 443, 8 τοὺς υἱοὺς: τοῖς υἱοῖς S (praetulit dativum post διοχλεῖν) HT Basil Univ F.V. 29; p. 444, 5 εὐθυνόμενον: ἰθυνόμενον SO recc DG, fort recte; p. 445, 10 ἐλευθέρας: ἐλευθερίας SMKNO recc DG; p. 455, 1 ἐξυφήνας: ἐξυφάνας SHT Basil Univ F.V. 29; p. 455, 4 ὁ: ὡς ST Basil Univ F.V. 29; p. 455, 5 τῶν alt om S classis βL. quae emendationes, quidquid in singulas iudicii confers, textum praebent iteratis curis, ut ita dicam, constitutum. id quod brevi clarius cognosces, cum de communi familiae auctore quaesiero (vide infra p. 357 sqq.).

Bis in hoc codice oratio nostra instructa est scholiis prima manu ad margines scriptis. in margine sinistra folii 27v ad p. 445, 18-19 εὐγενὴς τῶν ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν haec adnotavit (cum litterae evanuerint et extremum folium abscissum esse videatur textum liceat supplere ex apographo eius, i.e. e folio 58v codicis Vaticani gr. 1433 = Z. uncis angularibus signabo, quae ex Z supplevi, uncis curvatis, quae conieci): [καὶ ἐντεῦθεν δῆλον ὡς οὐ τοῦ νύσσης τ(ὸ εἰς τὸν) μάρτ(υρα) θε(ο)δώ(ρον) (sic)] ἐγκώμ(ιον)· ἐκεῖσε γὰρ τοῦτο τὸ] κῶ[λον ὡς καὶ] ἄλλα [ἐν ἄλλοις] ὁ ὑ[φελό]μενος [ἰδιοπ]οιή[σατο]. orationem autem Gregorii in S. Theodorum designat. nam ibi (vol. 46, col. 740 D 6 sqq. Migne) Gregorius idem loquendi praeceptum, 'patriam' dico et 'genus', absolvit eodem loco e

S. Scriptura sumpto usus (Iob 1, 3), quo in oratione nostra utitur. quo adductus spurium vocat sermonem illum doctus scholiasta noster. et enim ex hoc errore doctum editorem cognoscas. qui ut erat bene versatus in operibus Gregorii, cum de aliis, quae non pertinent ad nos, tum de exsiliis Meletii disputavit. pertinet enim alterum scholium ad p. 449, 4 sqq. adscriptum est margini superiori folii 28r, unde in dextram deserpit. paucissima manserunt. sed apographon verba servavit integra (fol. 59v). nostrum non est in codicibus recensendis scholia exscribere. haec tamen adferam: patriam Meletii, quo fugatum Antiochia exire eum iubet Constantius, scholiasta πολίχνην vocat τῆς ἀρμενίας, quod oppidum etsi scriptores historiae ecclesiasticae Graeci, qui de Meletio agunt, non commemorant, idem esse putaverim ac Πολίχνη Χοζάνων (nunc Khozat, ut vid.), oppidum in Armenia quarta, quae postea vocabatur, situm (cf. H. Hübschmann, Altarmenische Ortsnamen, Indogerm. Forschungen 16, Argentorati 1904, p. 197-490; p. 304). at de tertio Meletii exsilio, cuius mentio nusquam alibi fit nisi in oratione nostra (p. 449, 5-9; p. 450, 11), ne scholiasta quidem accuratius docet.

Z Codex Vaticanus graecus 1433, membranaceus saec. XIII, orationem in Meletium, quam foliis 57v-61r continet, ad verbum, ut solet, ex S descripsit paucis tantum mutatis. hic illic correctus est manu recentiore. de scholiis supra dixi. ingentem ex libris Cardinalis Sirleti codicem, quem anno 1612 Vaticano vendidit Ioannes Angelus Dux ab Altemps, adhuc non recensuerunt auctores catalogorum codd. mss. Gr. Vaticanae Bibliothecae recentiores. de eius fatis textu ordineque foliorum conferas, quaeso, quae attulerunt G. Mercati (Studi e Testi vol. 11, Romae 1903, p. 67 et ib. vol. 75, 1938, p. 118) atque in hac editione ii docti, qui de S egerunt.

Singulis familiae cognatis productis asseculisque

eliminandis eliminatis nunc nobis quaerendum est de communi familiae auctore. apparebit librum illum praebuisse textum ab homine aliquo docto ante saeculum nonum constitutum. sed priusquam de aetate dicamus, de ipso textu videtur dicendum. qui, quamquam periit, admodum clare cognosci potest. haec tibi dabo exempla emendationum, quibus ille textum sanare studebat: structuram verborum mutavit sive aliquam ad numerum conclusionem quaerens uti p. 443, 7 τῇ σιωπῇ τὴν ἀλγηδόνα: τὴν ἀλγηδόνα τῇ σιωπῇ ΕΛS, fort recte; p. 450, 14 ἀλλήλους εἶδον: εἶδον ἀλλήλους ΕΛS (adde p. 452, 19 et 453, 15) sive alia ratione adductus, cf. p. 444, 4 τὸ λαμπρὸν ἱστίον ἐκεῖνο: τὸ λαμπρὸν ἐκεῖνο ἱστίον ΕΛS et p. 446, 8-9; 450, 11. formis raris abstinuit: p. 444, 10 παθαίνομαι: πενθῶ· ἢ ἐν πάθει ἀσχολοῦμαι ΕΛS (quod e lexico sumptum videtur. an glossa antea iam in textum irrepserat?); p. 446, 14 ἐπαΐουσα: ἐπακούουσα ΕΛS; p. 457, 6 ζωροτέρῳ τῷ κράματι: μειζοτέρῳ τῷ κράματι ΕΛS. difficilia etiam alibi lenivit, ut p. 447, 8 τῇ ἐκκλησίᾳ (scil Antiochenae) τὸ πάθος: τὸ πάθος τῆς ἐκκλησίας (i.e. universae) ΕΛS; p. 450, 5 ζέουσα (scil ἡ νύμφη): ζέοντα (scil τὸν πόθον) ΕΛS; p. 453, 10 τὰ Βαβυλώνια ῥεύματα: τὰ βαβυλώνια ῥήματα ΕΛS (T Basil Univ F.V. 23); p. 453, 13 ἐν ἰτέαις ὁ βίος: ὡς ἰτέα ὁ βίος ΕΛS; p. 455 6 post Αἴγυπτον add ὁ μωσῆς Ε (iteravit μωσῆς) ΛS (ὡς μ.). tempora interdum mutavit, velut p. 444, 15 ἐποιήσαμεν: πεποιήκαμεν ΕΛS; et p. 445, 4; 453, 3; 455, 4. amplexus est brevitatem: p. 446, 11 et 448, 5 om ἀλλ' ΕΛS; p. 445, 7 et 451, 12 om ἦν ΕΛS. nonnumquam haud male textum polivit, ut p. 446, 18; 448, 2; 452, 15; 457, 3. textum denique ad S. Scripturam accommodare vel ex ea supplere studuit, velut p. 443, 17; 447, 14; 449, 12; 454, 8; 456, 10; 457, 6; 457, 8. quos locos in apparatu critico cum Scripturae verbis collatos ipse, quaeso, inspicias.

Quibus expositis perspicuum est fontem communem

librorum ΕΛS recensionem doctam fuisse, quam qui fabricatus est ut erat artis et grammaticae et bene dicendi peritus iure διορθωτήν appellari decet. sed textum ab illo viro tanta cum cura constitutum postea depravatum esse indicant nonnulla menda, quae codices ΕΛS suo quisque modo servaverunt imprimis p. 444, 2 αὐτῷ: σὺ δν Λ τῶ Ε (spatium quatt litt relict, — αὐ (sic) ante τῶ inser E^2) σὺν τῶ S; p. 445, 16 τὰ θαύματα . . . περὶ τούτων: τὸ θαῦμα . . . περὶ τούτων ΕΛ τὸ θαῦμα . . . περὶ τούτου S (ut congrueret cum voce praecedenti); p. 451, 3-4 ὑδρίας . . . ὕδατος πεπληρωμένας πλήρεις τοῦ ἀκηράτου οἴνου ἐποίησεν ἐν τῇ δυνάμει: τοῦ — ἐποίησεν om ΕΛ πλήρεις — ἐποίησεν om S, quia vox πλήρεις iam non habebat rationem. fortasse addenda sunt p. 445, 18 οὐκοῦν γνῶτε τίς ὁ ἀνήρ: οὐκοῦν τίς ἀνήρ ΕΛ οὐκοῦν καὶ οὗτος ἀνήρ S; p. 450, 11-13 ἕως . . . ἔδωκεν ἀνάπαυσίν τινα τῶν μακρῶν πόνων ἐλπίζειν: ἕως . . . ἔδωκεν ἂν ἀνάπαυσίν τινα τῶν μακαρίων ἐλπίζειν πόνων τὴν λῆξιν ΕΛ et S (qui tamen recte habet μακρῶν omisso ἄν). fons igitur proximus codicum ΕΛS recensio illa docta non fuit, sed liber ab ea derivatus hic illic corruptus.

Inveniuntur alia quoque menda, de quibus dubito utrum illi libro attribuenda sint an non, quia solum in Ε et Λ exstant, cf. p. 443, 9 ἀλλὰ μελανειμονοῦντες recte S: ἀλλὰ μελιμονοῦντες Λ (ἀλλ)ὰ μελανει(μονοῦντες) in ras E^2; p. 444, 3 καταδυεῖσα γυμνοὺς (vid app. crit.): κατάδυσις ἀγύμνους Λ (scil C pro Ε, scriptura continua male resoluta) (καταδῦσ)α, (γυμνοὺς) in ras E^2 (addito circumflexo gravique accentu supra κατα deleto) καταδῦσα γυμνοὺς recte S; p. 450, 7 μὲν ἐνήθλει recte S: μὲν ἤθλει ΕΛ; p. 451, 13 ἐναπολῆξαι recte S: ἐναποδεῖξαι ΕΛ (scil ΔΕΙ pro ΛΗ); p. 451, 14 ἔστιν recte S: ἔστι τι ΕΛ (fort ΤΙ pro Ν). iam supra monui auctorem codicis S textum iteratis curis edidisse. sunt, quae suo ingenio recte potuerit divinare, ut p. 446, 4 τῇ οἰκουμένῃ recte S: τὴν οἰκουμένην ΕΛ (e corr man prim); p. 452, 10 αἷς

recte S: ἃς ΕΛ, sunt, quae ex alio libro sumpsisse videatur, ut p. 442, 14 λύπης recte S (vid app. crit.): αὐγῆς ΕΛ αὐτῆς ΣΒ (scil ΑΥΓ vel ΑΥΤ pro ΛΥΠ); p. 450, 11-13 μακρῶν recte S vid supra. sed exempla p. 355 prolata, ubi S recta non attingit, monent, ne auctorem codicis S omnia tali modo sanare potuisse credamus. praestat igitur memoriam denuo depravatam codicum ΕΛ ab S disiungere et ad exemplar proprium relegare.

Exploratam habemus recensionem doctam et codicem depravatum, unde pendet codex S pendetque exemplar commune codicum ΕΛ. quid vero de aetate, qua recensio docta est orta? consensus codicum ΕΛ vestigia antiquae scribendi rationis subsequens (cf. p. 444, 3; 451, 13; fort 451, 14) memoriam repetit illius temporis, quo codices nondum ex litteris uncialibus in litteras minusculas transscripti erant, id est saec. IX. quod si recipimus, recensio docta nobis reponenda est in aetate a transscriptione longius remota. etiamsi fontem proprium codicum ΕΛ reiciamus utrumque ad idem exemplar e quo S derivatus est relegantes, tamen quia errores supra commemorati non recensioni doctae sed libro recentiori sed certe litteris uncialibus scripto attribuendi sunt, causam nostram obtinemus.

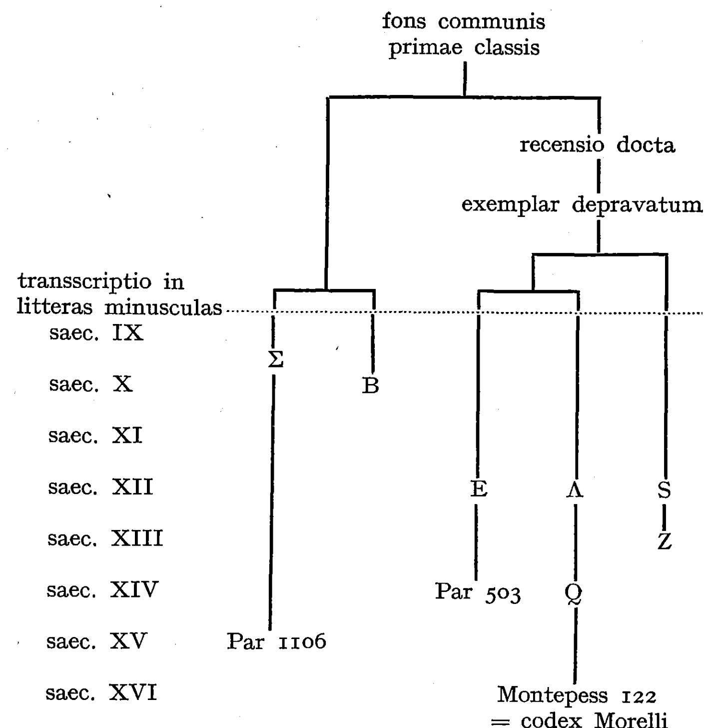
Ipsum quoque librum, quo usus auctor familiae ΕΛS laborem suscepit, discernere possumus. nonnulla enim, quae doctus ille vir emendabat, exemplar vitiosum ostendunt, ut p. 443, 11 οὐκ ἔστι: οὐκέτι ΕΛS (quod scriptura continua male resoluta effectum iam in exemplari fuisse opinor, quapropter formam verbi sequentis καταφαιδρῦναι in καταφαιδρύνει mutavit auctor familiae ΕΛS); p. 444, 5 διὰ παντός: διαπόντιον ΕΛS (scriptura continua male resoluta, ut vid); p. 444, 8 πεποιθότες om ΕΛS (quod iam exemplari defuisse opinor, quapropter ante ᾗ substituit ἐν auctor familiae ΕΛS); p. 451, 15 φλεγομένην καρδίαν: φλεγμονήν omisso καρδίαν ΕΛS

(nam in exemplari suo φλεγμένην (sic, cf. Σ) legisse videtur auctor familiae EΛS); p. 455, 3 μᾶλλον δὲ οὐχὶ θάνατος om EΛS (quae verba homoeoteleuto iam antea excidisse opinor, quorum in locum substituit, bene quidem, οὐ θάνατος δὲ τοῦτο auctor familiae EΛS).

3. *De fonte classis primae* (α)

Codicibus utriusque familiae recognitis quaerendum videtur de fonte totius classis communi. omnes enim quos adhuc examinavimus libros manuscriptos in eodem haerere auctore quamvis multis scilicet libris interpositis e mendis apparet communibus his: p. 442, 13-14 τῆς λύπης νεφέλην: νεφέλην τῆς αὐτῆς ΣΒ Ε(αὐγῆς) Λ (αὐγῆς) S(λύπης, cf. supra p. 359); p. 442, 19 πένθει: πάθει ΣΒ EΛS; p. 446,7 πλὴν om ΣΒ EΛS; p. 446, 14 οὐδὲ: οὔτε ΣΒ EΛS; p. 451, 5 ὑμῖν: ἡμῖν ΣΒ EΛS (L); p. 454, 8 παραπέτασμα: καταπέτασμα Σ (B deficit) EΛS; p. 454, 13 οὐδὲ: οὐκέτει Σ(B def) EΛS; p. 456, 18 θρόνου: θρόνων Σ(B def) EΛS. ex his locis unus, p. 442,13-14, gravioris est momenti. errorem enim testatur ex litteris maiusculis ortum. alii sicut p. 446, 14 et 451, 5 non multum valent ad cognationem codicum probandam. reliqui vero non tam vitiosas quam varias praebent lectiones eiusmodi, ut diu dubitaverim, an in textum eas reciperem.

Quod utcumque se habet, nunc totam quam recognovimus classis memoriam hisce mihi liceat lineis designare, quibus uno in conspectu omnia appareant:

II. De altera classe codicum (β)

1. *De stirpe MKOreccDGP sive de libro homiliarum*

Codices qui ex prima huius classis stirpe profecti sunt, in diversas eunt partes. cognationis vinculo artissimo libri MK coniuncti sunt, quos una cum apographis primos producam.

M Codex Mediolanensis Ambrosianus C 135 inf. (Martini-Bassi 862), membranaceus saec. XI exeuntis, foliorum 388. quem descripserunt Aemidius Martini et Dominicus Bassi (601 R, tom. II, p. 959-961). vide huius editionis vol. VIII, 1, p. 21-24; 108; 363 sq.; vol. III, 1, p. XV sq.; XL sqq. codex, quem e Thessalia Mediolanum advectum esse contendunt Aem. Martini et D. Bassi, multa opera

Gregorii, praecipue homilias continet, quo in numero oratio in Meletium est foliis 112r-118r inclusa. improbus ille, qui codicem ornamentis pulcherrimis nudavit, etiam folium 111 totum et partem folii 118 excidit, quo factum est, ut nostri sermonis initium usque ad p. 442, 5 πά(θους) et p. 455, 9 προσφιλοσοφεῖ usque ad p. 456, 1 θεός desiderentur. utraque tamen lacuna ex apographo (W) suppleri potest. tres manus, quae textum correxissent, distinguere se potuisse affirmat vir doctus nobis ignotus, qui ante hos L fere annos Mediolani librum contulit (cf. Jaeger, vol. VIII, 1, p. 22). quarum duae antiquiores (M^1 et M^2), quas ipse e tabellis photographicis vix unam ab altera distinguere potui, imprimis orthographiae et accentibus, ut memoriam priscae rationis scribendi delerent, operam dederunt. si alio libro usi sunt, ad eandem familiam pertinuit. tertia est multo recentior et post codicem mutilatum titulos restituit, nonnulla bene emendavit, alia inepte addidit, quae omnia unde decerpserit, incerta sunt. atque etiam tertiam, praesertim in orthographicis, ab aliis non semper discernere potui. omnes quidem correctiones, quas siglo M^1 distinximus, receptae sunt apographo W.

W Codex Vindobonensis Theologicus graecus 42 (Nessel = Lambeck 106), chartaceus saec. XII declivis, foliorum 237. quem descripserunt Petrus Lambeck (862 R, tom. IV, 1671, p. 24-29) Adam F. Kollar in editione altera Lambeckii Commentariorum (863 R, tom. IV, 1778, col. 51-61) Daniel Nessel (859 R, tom I, p. 122-125). aetate nostra accuratissime eum descripsit Josef Bick (865 R, p. 28). huius editionis vide vol. VIII, 1, p. 25 sq.; 108 sq.; 355-357; vol. III, 1, p. XLII. codex Vindobonensis, qui olim Constantinopoli in Monasterio Prodromi asservatus saec. XVI ab Ioanne Sambuco comparatus est et saec. XVII in Palatinam devenit, orationem in Meletium exhibet foliis 134v-138v ex Mediolanensi M ad verbum descriptam. quod iis locis confirmatur,

ubi W homoeoteleuto inductus nonnulla omisit, ut p. 448, 1 (vide app. crit.) post θυμιατήριον verba ἡ λυχνία, τὸ ἱλαστήριον et p. 455, 3 post θάνατος verba μᾶλλον—θάνατος. ubi scriba eo facilius errare potuit quod in exemplari, hoc est in codice M, homoeoteleuta alterum infra alterum scripta invenit.

Codici M persimilem habemus codicem Venetum
K Marcianum 67, membranaceum saec. XI, foliorum 432. quem descripserunt Ant. Mar. Zanetti et Ant. Bongiovanni (844 R, p. 45). huius editionis vide vol. VIII, 1, p. 112 sq.; 115; 158; 222; 347; vol. III, 1, p. XV sq.; XL sqq.; vol. V, p. 180. opusculis Gregorii eodem fere ordine collocatis cum codice M orationem in Meletium praebet foliis 59v-63r. manus altera, primae manui persimilis, magnam curam posuit in vestigiis priscae scribendi rationis delendis. maxime autem contendit ne iota adscriptum quin etiam subscriptum omitteret; id quod etiam in Oxoniensi animadvertes Venetiani propinquo.

N Codicem dico Bodleianum Cromwell 9, membranaceum saec. XII exeuntis vel saec. XIII ineuntis, foliorum 342. quem descripsit Henricus O. Coxe (651 R, pars I, 1853, p. 427 sq.). huius editionis vide vol. VIII, 1, p. 113 sq.; 157 sq.; 347; vol. III, 1, p. XLV sq.; vol. V, p. 180. librum, quem a. 1654 Oliver Cromwell Bodleianae donavit, e bibliotheca Iacobi Baroccii Veneti esse verisimile est (cf. H. Coxe, l.l., p. 1 et 417 et William D. Macray, Annals of the Bodleian Library², Oxonii 1890, p. 71), sed probari non potest (cf. Falconer Maddan et H. H. E. Craster in: 652 R, tom. II, 1, p. 11 sq.). quem olim possedit (non scripsit!), ut e subscriptione patet, Michael quidam Manichaita. sed haud scio an non integer ad aetatem pervenerit nostram aut certe ordo foliorum turbatus sit. quod dimidiata opera Gregorii, quae asservat Marcianus, praebet, tamen fortasse non est, cur mireris, cum in calce librarius ipse lectorem ad τὸ παχὺ βιβλίον deleget, ἐν ᾧ εἰσι . . . διάφοροι

ἄλλοι λόγοι τοῦ τῆς Νύσσης. qui in oratione nostra, quam exhibet paginis 156-166, ad punctum sequitur Marcianum, nisi quod in melius reficit accentus spiritus, quos eum interdum in ipso K, putaveris correxisse, si quidem K est exemplar. id quod pro mea quidem parte putaverim, praesertim cum eandem lacunam praebeat ac K, quam tamen haud male replevit: p. 445, 17 scriba codicis K verbum λοιπὸν in exemplari legere non potuit, cuius loco habet τὸ spatio quinque fere litterarum sequente, quod spatium librarius codicis N verbis (τὸ)ν ἀπελθόντα (compendio) καὶ (in versu sequenti) suo Marte supplevit (vide etiam quae infra p. 419 et 428 de ratione quae inter codices K et N intercedit, proposui). oratio autem tota instructa est variis quibusdam lectionibus sive ab ipso librario sive ab alio quodam eiusdem aetatis (N²) nitidis litteris magna cum diligentia super voces vel ad margines scriptis, quae e stirpe librorum liturgicorum praesertim e menologio Caesareo (vide infra p. 378) haustae esse videntur, ut haec docebunt exempla: p. 450, 2 ante ἐτρώθη add καὶ libri liturgici, sscr N²; p. 450, 14 pro εὐφροσύναι scripserunt σωφροσύνης MKN et alii, scripserunt εὐφροσύνης libri liturgici (et DG), sscr N². adde quae libri liturgici recte cum codicibus classis primae conservaverunt: p. 445, 10 supra ἐλευθερίας scr ας N²; p. 446, 18 supra ἀναβιῶσαι scr βοῇ N²; p. 447, 15 supra τρυφῆς scr ο N²; p. 451, 17 supra νῦν scr νί N². contagionem autem, qua integer familiae textus lectionibus ex alia sumptis contaminetur, si demonstrare vis, haud facile clarius exemplum invenias.

Quaerentibus nobis de familiae auctore plures non apparent quam quattuor errores communes: p. 444, 5 εὐθυνόμενον: εὐθυνούμενον (sic) M (εὐθυνόμενον in marg M³) W εὐθηνούμενον emendant KN; p. 444, 8 ἀνεπαυόμεθα: ἀναπαυόμεθα M (ε sscr M³) WKN (ε sscr N²); p. 452, 5 ποτὲ: τότε MWKN (ποτὲ sscr N²); p. 456, 11 ἐχόρευεν: ἐχόρευον W (M def) KN (corr N²). sed si spec-

taveris interpunctionem, accentus, litteras unciales, quibus initia paragraphorum notantur, tam insignis apparebit similitudo, quae inter codices intercedit, ut facere non possis, quin fontem proprium eis addicas. quod exemplar commune litteris minusculis exaratum fuisse vetustissimis prorsus confirmant accentuum prisci errores. ex hoc codice fluxit M fluxitque K. neque vero aut K ex M aut M ex K descriptus est. lacuna enim vetat, quam consulto hiantem reliquit K (cf. supra). codicem K, qui perraro ab M discrepet (recte servavit p. 445, 18; 454, 3; 454, 13 (ἀπεθ. K); 455, 11; 457, 6 et 7 (κράματι et δεξιοῦσθε K)) in apparatum criticum admitti opus non est.

Auctori illi codicum M et K pervetusto proximus est
O Monacensis graecus 370 (olim Augustanus), membranaceus saec. X, foliorum 410, quem descripsit Ignatius Hardt (622 R, tom. IV, p. 92-101). huius editionis vide vol. VIII, 1, p. 114 sqq.; vol. III, 1, p. XV sqq.; XL sqq.; XLIV; vol. V, p. 180. codex continet orationem in Meletium foliis 111v-118v. etiam Monacensis, qui liber bicolumnis antiquissimus primarius inter codices Gregorianos habetur, cum ea prisca scribendi ratione sit exaratus, cuius vestigia per universam huius stirpis serpunt subolem, multis locis ad veram cum verborum tum maxime accentuum scripturam correctus est manu saeculi XII vel XIII, quae breves quoque adnotationes — ut alibi sic in oratione nostra — adscripsit marginibus, unam ad p. 448, 7 (γυναικὸς κ.τ.λ.) πλακίλλαν λέγει, alteram ad p. 450, 9 (καί τις μοιχικῶς κ.τ.λ.) παυλῖνον λέγει καὶ δημόφιλον ἀρρι[ανὸν?]. quaedam autem emendavit manus recentissima, ut ad p. 450, 17.

Hic de quattuor codicibus recentioribus nobis agendum est, quos, etsi arta propinquitate cum Monacensi (O) esse iunctos inter omnes Gregorii operum editores satis sane constat, tamen, quanam cognatione illum hi contingant et unde sint orti, etiamnunc opus est investigari.

Mon. 107 Codex Monacensis graecus 107, chartaceus saec. XVI, foliorum 365. quem descripsit I. Hardt (622 R, tom. II, p. 2-10). continet orationem in Meletium foliis 92v-96v. codex duabus manibus correctus est, quarum una ipsius est librarii. utraque autem nisi calami quosdam errores nihil omnino correxit.

Matrit. 4864 Codex Matritensis Bibliothecae Nationalis graecus 4864 (olim Arch. Hist. 163, 6), chart. saec. XVI, foliorum 363. quem descripserunt Charles Graux et Albert Martin (56 R, p. 1-323, p. 24-26). exaratus est tempore concilii Tridentini sumptibus Martini d'Ayala († 1566), qui archiepiscopus Valentiae urbis in Hispania Tarraconensi sitae eum Monasterio ordinis S. Iacobi in oppido Uclès legavit, unde saeculo XVIII exeunte Matritum est asportatus (cf. Graux, Archives des missions sc. et littér. 3e sér., 5, Parisiis 1879, p. 125). Matritensis calami aliisque erroribus scatet, quos manus prima persaepe correxit. continet orationem in Meletium foliis 152v-157r.

Par. 585 Codex Parisinus Bibliothecae Nationalis graecus 585, chartaceus saec. XVI, foliorum 271. quem descripserunt F. Sevin (op. p. 5 laud., tom. II, p. 109) et H. Omont (58 R, tom. I, p. 99). continet orationem in Meletium foliis 74r-78v, in quibus correcturae non exstant. de scriba eius et possessore infra nobis erit dicendum.

Par. 586 Codex Parisinus Bibliothecae Nationalis graecus 586, chartaceus saec. XVI, foliorum 436. quem descripserunt F. Sevin et H. Omont (operibus laud. p. 110 et p. 99 sq.). continet orationem in Meletium foliis 203r-208v. codex ut alibi item in hac oratione lectionibus ad margines scriptis instructus est, quarum ratio, quam quidem in oratione nostra cognoverim, ita se habere videtur, ut corrector, ubicumque quid perperam scriptum esse erat suspicatus, id quod verum putavit, quam paucissimis litteris adnotaverit in margine exteriore, et cum alium librum data facultate inspexisset, ea quae invenerat

signo γρ. (ἄφεται) adposito plenis litteris adscripserit in margine inferiore ,velut ad p. 442, 16 καταδύναντος: καταὶ δύναντος in textu, τα in marg. ext, γρ. καταδύναντος in marg. int. vel ad p. 454, 1 ἀπέφραξεν: ἀπέθραξεν in textu, φρ in marg. ext., γρ. ἀπέφραξεν in marg. interiore. non omnia videlicet, quae suspicatus erat, in libro quem inspexit invenit, neque omnia, quae repperit, suspicatus erat, quo fit, ut hic aliquid exstet in solo margine exteriore, illic quid solo in interiore. atque cum omnes lectiones, quibus signum γρ. praefixum est (sunt autem duodecim vel quattuordecim), reperiantur in codice Par 585, qui tamen nullam ex iis praebet, quibus id signum praefixum non est (sunt autem sex), neque quisquam graviorum huius familiae errorum correctus sit, emendationes signo γρ. instructas e Par 585 esse haustas, eas quae eo signo careant, e consilio correctoris nullo adhibito libro adpositas esse marginibus meo quidem iudicio veri est simillimum. corrector autem non idem esse videtur qui librarius sed eiusdem fere cum eo aetatis, hoc est temporis concilii Tridentini. doctus quidem uterque, ut hunc calamus properans nitidaque scriptura illum coniecturae demonstrant.

Constat omnibus, qui libros recentiores Mon 107 Matrit 4864 Par 585 Par 586 (quos litteris recc complectar) in hac editione adhuc recognoverunt (cf. pp. ad O ll.), hos, cum tam insignis intercedat inter eos cum antiquo codice Monacensi (O) similitudo, aut ex ipso illo aut ex libro ei persimili descriptos esse. ac dubium non est, quin in nostra quoque oratione artissimo vinculo propinquitatis cum illo hi sint coniuncti. qui cum alia tum haec communia habent cum O: p. 449, 9 ἐπανάληψιν: παράληψιν O recc; p. 452, 10 αἷς: ἃς ὡς O recc; p. 455, 3 δεσμῶν: μελῶν O recc; p. 455, 11 ἐπιβατεύσῃ ἐν: ἐπιβατεύσειεν O (in -σειέν corr O²) recc (-σει ἐν Matrit 4864). menda igitur habent communia, attamen ea quae O solus omisit obstant, quominus libri recc. descripti esse

possint ex O, cf. p. 445, 12 ἐπεισάγειν τῇ εὐγενείᾳ; p. 454, 11-12 ἐντυγχάνει τῷ θεῷ; 455, 8 γῆν (vide app. crit.); 457, 3 λύπην κελεύει γὰρ οἶνον τοῖς ἐν (alibi recentiores ab O non discedunt, nisi quod vera reddunt, quae minoris momenti sunt haec: p. 443, 3 (τ.λ.); 445, 5; 449, 16; 456, 10). quid tum? Monacensis, si pater non est, nonne patruus est deperdito patre? quod si ita esset, vestigia esse oporteret fontis recentiorum communis. nemo enim librum descripsit, quin aliqua redderet falso. cuius rei vestigia, quamvis diligenter quaesierim, nulla tamen inveniuntur. neque enim aut cuncti aut duo certe e libris recentioribus, etsi pro sua quisque parte non semel erraverunt, ullum errorem habent communem, quin ipse quoque exhibeat codex O. si vero iste non modo non pater, sed ne patruus quidem est recentiorum, quorum tamen communicet familiae vitia quibusdam additis propriis, sequitur, ut frater sit. quartum enim non est. atque quae cognatio potest propior esse quam patris? hac ipsa autem ex ratione, quae intercedit inter codices O et recc, illud quoque intellegetur, quomodo fieri potuerit, ut libri saec. XVI memoriam textus minus depravatam servarint quam princeps ille inter codices Gregorianos antiquissimus Monacensis.

Quaerendum est igitur, quisnam fuerit auctor codicum O et recc, qui liber ante Monacensem confectum, hoc est ante saeculum X, exaratus vel plurimum potuit ad memoriam Gregorii his quattuor saeculis in occidentis partibus repetendam. nam studiis patristicis tempore concilii Tridentini renatis ex eo non modo quattuor minimum libri transscripti sunt tantum opusculorum numerum continentes, sed maxime etiam valuit (sive ipse sive per apographon nunc deperditum) apud homines illos eruditos, qui opera Gregorii saec. XVI Latine verterunt atque saec. XVII typis Graecis expressa ediderunt (cf. infra p. 410-414). itaque viget ille adhuc in utroque textu vulgato editionis Graecolatinae Migneae.

de ipso vero libro pervetusto, etsi perisse videtur, unus ex apographis quaerentes nos tamen quaedam docebit. Parisinum dico Graecum 585. qui ex parte quidem manu Zachariae Scordylis sacerdotis Cretensis († 1563) scriptus, antequam in bibliotheca Regia collocatus est, in bibliotheca fuit Boistalliana, cuius in indice librorum Graecorum, qui ab eodem Zacharia confectus nunc Bernae asservatur (Ms. 360; ed.: Intelligenzblatt zum Serapeum 19, 1858, Nr. 21, p. 161-164; Nr. 22, p. 169-172), numeri nota 150 signatur: τοῦ μεγάλου πατρὸς Γρηγορίου τοῦ Νύσσης τὰ πάντα (ib. p. 170). cum autem Jean Hurault Mersy dominus de Boistaillé († 1572) officiis regii legati cum Constantinopoli tum Venetiis sit functus, Zachariam Scordylem librarium eius in alterutra urbe librum transscripsisse veri est simile. quod ipso codice Parisino confirmatur, cui, ut v. d. L. G. Westerink benigne litteris mecum communicavit, haec verba subscripta sunt (fol. 1): "Ex Bibliotheca Io. Huralti Boistallerii/Transcriptus ex antiquo exemplari/Bibliothecae Grimanae et recognitus/ Impensa facta aureorum decem". itaque cum Westerink omnino neget in primaria inter catalogos bibliothecae Grimanae adhuc servatos librorum Graecorum enumeratione (cod. Vat. Lat. Misc. 3960 fasc. adpos., saec. XVI) ullum esse librum, qui in nostrum quadret, nisi quem praebeat fol. 12r (365 Gregorii niceni sermones = 3.3.365 in indice ad litteram digesto, i.e. in fol. 54v ipsius codicis), non videtur dubitandum, quin hoc siglo designetur antiquum illud Dominici Cardinalis Grimani exemplar. quod etsi incertum est an una cum libris nobilissimi viri Ioannis comitis Pici Mirandulani bibliothecam Grimanam intraverit (Pici enim catalogos non inspexi), certe tamen ab egregio illo Cardinali una cum maxima parte ingentis eius bibliothecae addictum est bibliothecae Monasterii Canon. Regul. S. Antonii Venetiarum. ibi anno 1687,

nisi antea quis abstulerit, cum multis allis libris incendio est absumptum (cf. Theobald Freudenberger, Die Bibliothek des Kardinals Domenico Grimani, Hist. Jahrb. 56, 1936, p. 15-45, ubi ad annot. 81 addendus erit Par. gr. 585).

D Eodem loco cum libro Grimano exorti sunt duo codices Marciani: Codex Venetus Marcianus graecus 69, chartaceus, foliorum 422, saec. XII (exeuntis, ut opinor) ex Bessarionis Card. Niceni donatione, cuius in indice, ni fallor, sub nota est numeri 91 (cf. ed. apud H. Omont, Invent. des mss. grecs et latins donnés . . . par le Card. Bess., Rev. des Bibl. 4, 1894, p. 129-187; p. 149). quem breviter descripserunt A. M. Zanetti et A. Bongiovanni (844 R, p. 46; cui conferas Iacobi Morelli Bibliothecam ms. Graecam et Lat., tom. I, Passani 1802, p. 67). huius editionis vide vol. II^2, p. XLVII-L et vol. VIII, 1, p. 348; 351. continet orationem in Meletium foliis 209r-212v.

Mon. 92 Apographon est codex Monacensis graecus 92, chartaceus saec. XVI, foliorum 477. quem descripserunt I. Hardt (622 R, tom. I, p. 499-502), item Carolus Van de Vorst et Hippolyte Delehaye (42 R, p. 102-103). de codice in hac editione vide vol. supra laud. sermo noster, quem praebent folia 391r-396r, ad verbum ex D est transscriptus nonnullis erroribus additis propriis, quos ex parte quidem statim manus prima, ut videtur, correxit.

G Codex Venetus Marcianus graecus VII, 25 (olim Nanianus 136), membranaceus saec. XII, foliorum 310. codicem descripserunt primus Giovanni Aloisio Mingarelli (850 R, p. 314-318: saec. XI), deinde H. Delehaye (854 R, p. 224-226: saec. XII/XIII), tum summa cum cura, ut est solitus, A. Ehrhard (tom. III, p. 501-504), postremo in indice recenti Elpidius Mioni (Bibliothecae D. Marci Venetiarum codd. Gr. mss., tom. II = Indici e cataloghi, N.S. VI, Romae 1960, p. 40-44). inest praeter Menaei Iulii excerpta quattuor Panegyricum, quod vocatur, 'Constantinopolitanum Monasterii Prodromi pro festis immobilibus per mensem decembrem, ianuarium et februarium, id est tomus alter vitarum sanctorum in quattuor anni partes divisarum' (Mioni, cf. Ehrhard, tom. III, p. 345; 499-509; 519). continetur autem oratio Gregorii in Meletium sermone Ioannis Chrysostomi in eundem praemisso sub die 12 Februarii foliis 291r-295v. codex G complures praebet varias lectiones proprias ab illo fortasse, qui menologium composuit, sive ex ingenio sive ex alterius libri collatione illatos, velut: p. 441, 10 συσκηνίας: κηδείας G; p. 446, 2 μιμητής: ζηλωτής G; p. 447, 13 περιέχουσα (scil. κιβωτός) ἐν ἑαυτῇ G; p. 448, 1 καρδίας: διανοίας G. Veneti D et G, etsi praeterquam, quod titulum praebent communem et p. 448, 1 (app. crit.) post θυμιατήριον addunt τὸ θυσιαστήριον, non habent, quae amborum sint propria, tamen ex eodem fonte fluxisse videntur.

Pant. 86 Ad eandem stirpem pertinet codex Athous Monasterii Pantokratoros 86, chartaceus anni 1227. quem descripserunt Spyridon P. Lambros (184 R, tom. I, p. 101 = n. 1120) et A. Ehrhard (tom. III, p. 1002). codex, qui binis columnis scriptus picturisque illuminatus homilias continet imprimis Ephraim Syri, tamen liber liturgicus non est, sed, ut ita dicam, scriptoris causa compositus est, cuius ex vitis duae subiunctae sunt veterum more opusculis, una Symeonis, cui cognomen est Metaphrastae, altera Gregorii nostri. cuius cum alia sequuntur nonnulla tum in Meletium sermo. qui 'ἐγκώμιον' inscriptus foliis 360v-365v continetur. ipse autem librarius sive suo Marte sive alio adhibito libro haud inepte textum non semel emendavit, cuius rei exemplum rettuli in apparatum (cf. ad p. 452, 15).

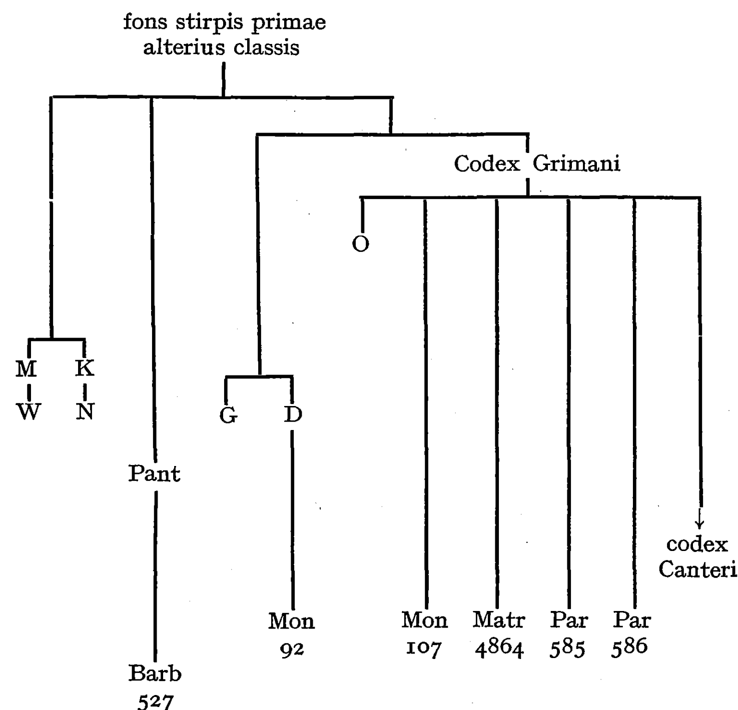
Barb. gr. 527 Apographon codicis Pantokratoros est Vaticanus Barberinianus graecus 527 (V, 23; olim 26) saec. XVII, foliorum 222. quem breviter descripserunt Sey-

mour de Ricci (728 R, p. 120) et H. Delehaye (729 R, p. 98). huius editionis vide vol. VI, p. LVI sq. etiam Barberinianus liber liturgicus non est. quamquam continet praeter Gregorii commentarium in Canticum Canticorum 'homilias et vitas sanctorum'. sunt ex parte quidem eaedem, quas liber Pantokratoros praebet. accedit, quod in imaginem Sancti Ephraim, qua illuminatus est ille, hic quosdam versus iambicos affert. et ex codice Athoo Barberinianus sermonem in Meletium, quem continet foliis 131r-134v, plane deprompsit. nam et illius propria menda recepit, ut p. 442,8 βιάσωμαι: ἰάσομαι Pant Barb; p. 447, 8 διαγγειλάσης Pant Barb; p. 456, 13 λαβεῖν: διαλαβεῖν Part Barb. et ab ipso illo deceptus falsum addidit hoc: p. 441, 9 μὲν recte Pant: εἶεν Barb, nam Pant, qui in initiis versuum saepe utitur litteris uncialibus, litteram M tam splendide pinxit, ut librarius Barberiniani legerit eam pro EI. hic illic eadem manus, quae textum exaravit, leviter eum correxit.

Ratio vero, quae intercedat inter familias stirpis, nisi mutuo quodam contagio non potest explicari. et memor sis velim codicis Oxoniensis (N), qui cum textum familiae expresserit purum, variis lectionibus tam ubertim postea sit instructus, ut, si quod apographon mansisset deperdito exemplari, turbata enodare prorsus non posses. est enim in tota hac codicum classe tum praecipue in stirpe, quam quaerimus, aliis quoddam cum aliis commercium lectionum, quod, cum rem ad pristinum ordinem me redigere posse desperaverim, ipsum saltem, quale nunc appareat, demonstrabo. sunt autem tres tantum errores, in quos tota congruit stirps: p. 450, 8 φυλάττουσα; p. 457, 2 ὁ ante Σολομὼν om; ib. 3 οἶνον post λύπῃ coll. cetera omnia menda contactus quidam veri subrepsit: p. 445, 10 ἐλευθερίας (ἐλευθέρας recte N² G); p. 446, 18 ἀναβιῶσαι (ἀναβοῆσαι recte N²O² Pant); qui contactus in libros D et G vulgatus haec videtur sanasse: p. 442, 16 pro καταδύναντος (-δύσαντος Pant) recte καταδύντος N²M³ DG; p. 450, 14 pro σωφροσύνης rectius εὐφροσύνης N² DG; ib. 17 pro νυμφοστολίσων recte -στολήσων O²DG Pant; p. 456, 12 verba οἷόν τις ὑδάτων habent N² DG om cett. nam si libros DG eo, quod his quattuor locis errores stirpis vitaverunt, ex integriore fonte fluxisse putaris, haud facile intellegas propinquitatem illam proximam, qua codicem Grimani attingunt, quocum haec menda communicant: p. 443, 2 συνοικίζοντες: εἰσοικίζοντες O recc D (sscr συνοι) G; p. 444, 5 εὐθυνόμενον (alii) Pant: εὐθυνούμενον M (corr M³) εὐθηνούμενον K ἰθυνόμενον (S) O recc DG; p. 448, 11 προμεμελετηκότα (alii) G: μεμελετηκότα (S) O recc D; 452, 18 τούτοις: τοῖς O recc DG; 455, 2 ἐπεκομίσατο: ἐπεκοσμήσατο O recc DG N² Pant; p. 456,13 ἀδιασπάστως: ἀδιάσπαστος O recc DG. qua cognatione perspecta opinor exemplar librorum D et G ab eodem loco cum codice Grimano esse profectum et ea menda stirpis, quibus hos videmus carentes, more codicis N(N²) ex alio emendavisse.

Codex autem Pant recta via ex communi stirpis fonte derivatus esse videtur, cuius errores semper fere conservarit menda librorum MK aut O recc propria non recipiens nisi p. 456, 11 ἐχόρευον cum (Σ) W(M def) K. in nonnullis lectionibus cum libris alterius stirpis vel etiam alterius classis consentit, ut p. 442, 17 ἀπεναντίας cum T; ib. 16 ὦ om cum ΣB; p. 448, 8 γένηται cum ΣB; p. 449, 15 τι cum T et VF, an recte? p. 452, 12 διεξελθὼν cum EΛ, quas tamen auctor codicis Pant, ut erat doctus, suo ingenio afferre potuit.

Restat quaedam igitur incertitudo de singulis codicibus huius stirpis. cuius stemma, etsi fuerit aliqua contaminatio, qua obstructus est aliquantum aditus ad veritatem, tamen propterea, quod artioribus vinculis propinquitatis plane coniuncti sunt libri DG cum O recc, hisce fere lineis mihi liceat delineare:

Exploravimus stirpem. fontem videmus. restat, ut genus quaeramus et aetatem. iam satis notum est plurimos huius stirpis libros eundem fere operum et delectum et ordinem servare (cf. vol. VIII, 1, p. 112-120). consilium autem, quo ita essent compositi, primus A. Ehrhard annum liturgicum respiciens intellexit (cf. tom III, p. 214-215, ubi libris O et recc, quos ille inspexit addendi erunt codices M W K). sedecim enim Gregorii homiliae, quas eodem ordine digestas priores praebent codices MKO Mon 107 Matrit 4864 Par 585 aliisque nonnullis postpositas libri W et Par 586 (qui ordinem paulum mutavit), ita sunt ordinatae, ut, quod fieri possit, ad sacra sollemnia spectent, velut:
(1) or. De deitate Filii et in Abraham (M. 46, 553-576): ad dominicam ante sollemnia natalicia D.N.J.C. (vel εἰς κυριακὴν τῶν προπατόρων, ut Graeci dicunt),
(2) or. In diem natalem Domini (ib. 1128-1149): ad diem 25 mensis Decembris,
(3) or. In S. Stephanum (ib. 701-721): ad diem 26 mensis Decembris, et cetera usque ad (16) Epistolam ad Eustathium de Sancta Trinitate (huius editionis vol. III, 1, p. 1-16), quae respicit Pentecosten. reliqua, quae sunt in codicibus, ad liturgicum annum non spectant. istos vero sedecim sermones, quo in numero est nonus ille noster in Meletium, aetate Byzantina non semel ad dies festos celebrandos esse adhibitos plane apparet e reliquis librorum liturgicorum Graecorum, quas A. Ehrhard summo labore collegit. etenim ipse Gregorius orationes illas maximam quidem partem in eos ipsos dies festos olim habuit. ex ordine igitur homiliarum in tot libris tam fideliter servato cognoscimus exemplar stirpis panegyricum fuisse, quod vocatur, speciale, hoc est Πανηγυρικόν ex homiliis unius auctoris, qui satis multa scripserat, factum. cuius generis libros inde ab saeculo VIII in usum venisse A. Ehrhard existimavit (ib. p. 209). huic autem panegyrico nostro inde a principio aliae quoque homiliae adiunctae esse videntur, nisi ea fallunt, quae docti editores de opusculis ad liturgica non spectantibus in eodem tamen stirpis auctore haerentibus in hac editione investigaverunt. itaque quaesierit quispiam, fueritne corpus aliquod Gregorii homiliarum panegyrico Byzantino antiquius, ex quo hoc sit tractum. cui non prius respondebo, quam ceteros codices classis recognovero.

2. *De Menologiis*

Venimus ad codices sex, quibus etsi fons communis fortasse non est, unam tamen stirpem feci constituentes. illorum enim librorum memoriam, ni fallor, repetunt, qui brevi post calendarium Byzantinum inventum,

hoc est saeculo VII exeunte vel ineunte saeculo VIII, in duodecim menses digesti ad anniversaria celebranda adhiberi coepti sunt ab ecclesia Constantinopolitana (cf. Ehrhard, tom. I, p. 33; 21). quod ipsum menologii genus cernitur in menologio Hierosolymitano, cuius testis est H.

H Codex Hierosolymitanus Bibliothecae Patriarchatus Graeci 1, membranaceus saec. X, foliorum 209. quem descripserunt Athanasius I. Papadopulos-Kerameus (444 R, tom. I, 1891, p. 1-8) et A. Ehrhard (tom. I, p. 567-570). continet paene integrum mensis Februarii menologium, quod antiquissimum ad aetatem nostram pervenit. atque placent argumenta, quibus A. Ehrhard homilias, quae hoc libro continentur, in usum ecclesiae Palaestinensis collectas esse demonstrat. quo in numero oratio in Meletium exstat sub die 10(!) Februarii foliis 66v-71v inclusa. cuius textus, ut pulcherrime est scriptus, ita abundat levioribus mendis cum accentuum tum scripturae, id quod documentum habetur memoriae vetustae a librariis docti saeculi noni Byzantinis ad normam grammaticae artis antiquae nondum redactae. ceteri quoque errores levioris momenti sunt, ut ab ipso librario eos dixeris textui esse illatos. qui hic aliquid omisit, illic verba paululum transmutavit, uti p. 449, 11-12 ἡ — εἶδε om; p. 449, 14 τὸν: τὸ omisso ὅρον; p. 453, 1 καὶ ἄλλην ante τινα (p. 452, 19) coll cf. T; p. 453, 5-6 et ἑαυτῶν prim post ὄργανα et ἑαυτῶν alt post τε collocavit.

Orationem mutilam exhibent duo libri, qui cum aetate longe discrepent, maxime tamen congruunt textu: Codex
Mosq. Mosquensis Musei Historici Bibl. Synod. 124 (Vladimir
162 162), membranaceus partim saeculo X, partim saeculo IX binis columnis exaratus, foliorum 288. quem descripsit Archimandrita Vladimir (613 R, tom. I, p. 171-175). provenit ex Coenobio S. Dionysiu sub Monte Sancto sito. pars libri vetustior ornamentis illuminata tres Meletii

exhibet laudes, primam vitam illam adhuc ineditam, quae sine auctoris nomine incipit verbis οὗτος ὁ ἀοίδιμος (BHG³ 1245), alteram Gregorii nostri orationem funebrem foliis 184r-186v inclusam, postremum encomium Ioannis Chrysostomi, quod ille quinquennio post Meletii obitum dixit. nostram autem praebet valde decurtatam. deficiunt enim verba inde a p. 441, 12 τὸ usque ad p. 450, 8 σωφροσύνῃ. mansit igitur nihil admodum nisi ultima lamentatio (θρῆνος) et ipsa consolatio. atque miror, quemnam praebuerit tam mutilus sermo sacris officiis usum. eadem vero lacuna in altero quoque, quem nunc tractaturus sum, codice hiat.

Dion. Codex Athous Monasterii Dionysiu 145, chartaceus
145 a. 1619 et 1647/8 tribus manibus exaratus, foliorum 546. quem descripserunt Sp. P. Lambros (184 R, tom. I, p. 344 = n. 3679) et A. Ehrhard (tom. III, p. 46-48). de libro in hac editione egit V. Woods Callahan (vol. VIII, 1, p. 354 sq.), cum de Vita S. Macrinae praefaretur. codex continet menologium complures menses amplectens, de cuius ratione vide Ehrhardt, tom. III, p. 57. lectiones mensis Februarii, quae exstant in parte libri recentiore, manu Galactionis abbatis, ni fallor, sunt exaratae, cuius iussu Ioasaph librarius ille Montis Sancti diligentissimus opus continuabat. Galactio autem orationem nostram, quam sub die 12 Febr. foliis 103v-106v praebet, iisdem Meletii laudibus circumdat, quibus codex Mosquensis. unde tamen testum non videtur hausisse. nam reddidit non solum quaedam emendata, ut p. 453, 5, ubi pro ἑαυτῶν τὰ ὄργανα scripsit τ. ὄ. ἡμῶν, aut p. 441, 12, ubi ἐκείνῳ κρεῖττον in ἐκείνων κρείττων mutatis lacunam claudere conatus est, sed haec integriora servavit quam Mosq: p. 452, 15 οἱ recte habet Dion, om Mosq; p. 453, 20 ἐπιλέλησται recte Dion: ἐπιλέληπται Mosq; p. 454, 3 ἀποψήσασθε recte Dion: ἀποψήξασθε Mosq (H T). maximi autem momenti est p. 452, 9 ubi verba καὶ-ὑπελείφθη om et Mosq et Dion, ille nullo spatio hic spatio 20 fere

litterarum relicto. qua re perspecta codicem Dionysiu non e libro Mosquensi sed ex fonte cum illo communi emanavisse putaveris.

Quod exemplar commune cum omnes errores classis tum proprios exhibuisse consensus codicum docet. de lacuna magna iam supra dixi. praeterea Mosq et Dion omiserunt p. 451, 7 τὴν χάριν; ib. 12 ὡς prim (Dion spatio relicto duar litt, Mosq litteris υι vel alioquo signo stulte suppeditatis); p. 455, 3 μᾶλλον-θάνατος; ib. 10-11 ἐλύσατο-διανοίας; p. 451, 12-13 ὡς alt- ταῦτα, pro quibus verbis legitur εἶτα in utroque codice. adde p. 451, 9, ubi pro λεπτοποιοῦντες habet λευτοποιοῦντες Mosq λευκοποιοῦντες Dion. porro emendationes vel potius depravationes inveniuntur, ut p. 441, 5 post ἀποστόλων add μελέτιος ὁ μέγας ὁ τῆς ἀντιοχείας γενόμενος πρόεδρος Mosq Dion (neque id est mirandum, quia in hac oratione Gregorius nomen Meletii nisi semel tecta quadam significatione (p. 448, 11) omnino non dicit); p. 451, 8 οὗτοι: τούτου Mosq Dion; p. 451, 15 καταπεφθῆναι: καταπαυθῆναι Mosq Dion; p. 452, 3 οἴχεται: οὐκ ἔστι Mosq Dion; ib. ἐκεῖνο: ἐκείνῳ Mosq Dion; p. 456, 12-13 ὁλκὸς . . . ῥέοντες: ὁλκὰς . . . ῥέουσα Mosq Dion (cf. SyR); p. 456, 16 διετίλλετο: διενέμετο Mosq Dion.

Proximum est, ut libros producamus tres, qui menologium Caesareum, quod vocatur, conservant.

T Codex Athous Monasterii Kutlumusiu 23, membranaceus saec. XII, foliorum 304. quem descripserunt Sp. P. Lambros (184 R, tom. I, p. 276 = n. 3092: saec. XI) et A. Ehrhard (tom. III, p. 407-409). qui liber pars est menologii Caesarei alterius (= Men. Caes. B apud Ehrhard, tom. III, p. 407-442; cf. ib., p. 341-407) lectiones complectens mensium Februarii usque ad Maium. sermonem in Meletium praebet sub die 12 Febr. foliis 54r-60r. utrumque autem huiusce generis menologium compositum esse in usum Michaelis IV imperatoris (1034-1041), cui cognomen erat Paphlagoni, magnis

argumentis demonstraverunt François Halkin (Le mois janvier du 'Ménologe impérial' byzantin, Anal. Boll. 57, 1939, p. 225 sqq.) et A. Ehrhard (tom. III, p. 403-405; 435-438). acrostichidem vero ipse videbis. quae utriusque propriae sunt preces pro imperatore, noster quoque exhibet sermo in fine aliquibus praepositis verbis, quae, nisi in hoc genere menologiorum, nusquam alibi inveniuntur. sunt autem haec: post p. 457, 8 πένθος addit καὶ εἰς λαμπροτάτην καὶ φαιδρὰν ἑορτὴν τὴν ἐπελθοῦσαν κατήφειαν ἐπὶ τῇ πρὸς θεὸν ἐκδημίᾳ Μελετίου τοῦ μάκαρος. δι' ὃν καὶ τοὺς μακροὺς ἐκείνους ἀγῶνας γενναιοφρόνως ὑπέστη καὶ πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ἄχρι καὶ αὐτοῦ θανάτου ἀντικατέστη τὸν τῶν αἱρέσεων ζόφον διασκεδάζων καὶ τῷ τῆς εὐσεβείας φωτὶ τῷ σοφῷ αὐτοῦ λόγῳ παρέχων ἐλευθερίαν. sequuntur preces: οὗ ταῖς πρὸς θεὸν εὐπροσ- (fol. 60r) δέκτοις πρεσβείαις τὰ κατ' ἔφεσιν εὕροι ὁ εὐσεβὴς ἡμῶν βασιλεὺς καὶ ὀρθόδοξος, Μυρίας κατ' ἐχθρῶν νίκας καὶ τρόπαια, Ἱλασμὸν(-ῶν cod) πλημμελημάτων καὶ Χαρᾶς μετὰ τέλος οὐρανίου τὴν μέθεξιν, Ἁγίων πάντων τὴν εἰς αἰῶνας ἀνάπαυσιν Ἧς ὀδύνη πᾶσα καὶ στεναγμὸς ἀπελήλαται, Λαμπρότης δὲ ταύτῃ καὶ εὐφροσύνη δεδώρηται Παρὰ χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ καὶ μόνου θεοῦ ἡμῶν μεθ' οὗ τῷ πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ πνεύματι· δόξα κράτος τιμὴ καὶ προσκύνησις· νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν:— quae verba usque ad ὀρθόδοξος (9) A. Ehrhard (tom. III, p. 413) primum expressit typis. eadem autem reperiuntur in duobus libris recentioribus, Prot 47 et Athen 982, qui eandem eiusdem menologii continent partem. sed oratio pro imperatore, quamquam alibi in his libris retenta esse videtur (cf. Ehrhard, tom. III, p. 411, ann. 1), deest apud nos verbo ἐλευθερίαν (7) subiuncta doxologia. multis annis a Caesaribus interiectis obmutescunt pro Caesare preces.

Prot. 47 Codex Athous Monasterii Protatu, chartaceus anni 1598, foliorum 344, a Cyrillo monacho exaratus. codicem descripserunt Sp. P. Lambros (184 R, tom. I, p. 7 =

n. 47) et A. Ehrhard (tom. III, p. 409-411; 413 ann. 2). quem librum etsi recognoscere mihi non licuit, tamen, cum idem menologii genus contineat ac codex T, eundem fere praebere textum cum illo opinor. oratio in Meletium est sub die 12 Februarii. quae unde incipiat nescio, desinit in folio 154.

Athen. 982 Codex Atheniensis Bibliothecae Nationalis 982, chartaceus anni 1599, foliorum 323, a Leontio monacho exaratus. codicem descripserunt Ioannes et Alkibiades Sakkelion (146 R, p. 176: a. 1600) et A. Ehrhard (tom. III, p. 409-411). continet orationem in Meletium sub die 12 Febr. foliis 104v-111r inclusam. precibus autem, ut dixi, omissis in eodem terminatur quo codex Protatu.

Atheniensis aut ex ipso codice Kutlumusiu aut ex libro persimili illi manavit. quae propria peccavit, levissima sunt neque occulunt propinquitatem. consensum codicum T et Ath his paucis illustrabo exemplis: p. 445, 9 τούτους. πάντες: τούτους πάντας T Ath; p. 445, 13 διότι-πατήρ: ἦν τοῦ ὑμετέρου πατρός T Ath; p. 451, 13 ἐναπολῆξαι: ἐναποπαῦσαι T Ath; p. 452, 10 post γοώδεις add ἀναπέμποντος T Ath; p. 452, 15 αὐτοῦ: αὐτῷ T Ath; quibus haec, quaeso, addas omissa: p. 450, 10 καὶ πάλιν ἐπάνοδος; p. 456,10 καὶ ὁμογλώσσοις. bis consentiunt cum aliis contra suam ipsorum classem p. 445, 11 δυσγένειαν recte T Ath cum ΕΛSΣBCVF: σύγγενειαν cett (Mosq Dion Bas def); p. 453, 1 φωνὴν: ᾠδὴν T Ath cum ΕΛSCLVF.

Basil. Univ. F.V. 29 Nunc mentionem faciamus oportet codicis Basiliensis Bibliothecae Universitatis F.V. 29, membranacei saec. XII/XIII, foliorum 129. quem descripserunt H. Omont (87 R, p. 394-395: saec. XIV) C. van de Vorst et H. Delehaye (42 R, p. 195-196: saec. XII) A. Ehrhard (tom. II, p. 45-49: saec. XII/XIII). continet partem panegyrici, quod vocatur, in annum, hoc est libri, qui non solum diebus festis immobilibus, sed mobilibus quoque praebet lectiones easque totum in

annum. A. Ehrhard, pristinum ordinem foliorum intellegens orationem nostram, quae sub "die 12 eiusdem mensis" (scil. Februarii) nunc continetur foliis 128r-129v, reponendam esse contendit ante folium 79r, ubi sub "eodem die" encomium Ioannis Chrysostomi in Meletium orditur. quod, cum hoc inscribatur λογ(ος)ιθ', illa nostra autem λογ(ος)ιη', numerorum quoque priscis notis confirmatur. sermonem vero in Meletium Basiliensis mutilum habet quattuor foliis ternionis, ut videtur, amissis, cuius folia extrema manserunt duo, ita ut verba inde a p. 443, 9 μελανειμονοῦντες usque ad p. 453, 6 τῶν nunc desint in codice. panegyricum Basiliense et menologium Caesareum artiore quodam vinculo inter se coniuncta esse videntur, cf. p. 453, 10 ῥεύματα: ῥήματα T Ath Bas (N^2 ΕΛS); p. 455, 4 γὰρ om T Ath Bas; ib. ὁ: ὡς T Ath Bas (S).

Hic inserendum est menologium quod nunc deperditum orationem continuit. codicem dico Monasterii

Mega Spil. 35 Megalu Spilaeu 35, membranaceum saec. XII, foliorum 256. quem descripserunt Nikos A. Bees (452 R, p. 38-40) et A. Ehrhard (tom. I., p. 356-358). fuit fragmentum menologii aut quattuor mensium aut semestralis et praebuit orationem in Meletium sub die 12 Februarii. codex autem una cum libris bibliothecae monasterii paene omnibus anno 1934 incendio absumptus est.

Atque haec quidem de libris liturgicis H Mosq Dion T Ath Bas. fons autem interpositus, qui eis libris solis sit communis, aut omnino non est aut propterea, quod codices Mosq Dion Bas textum nimis mutilum praebent, non cognoscitur. nam errores communes non inveni, si unum hunc excipias, qui, cum respiciat in S. Scripturam, minoris momenti est: p. 451, 19 κατὰ τὸ μέσον om H Mosq Dion T Ath Bas (cf. Luc 16, 26); cui tamen haec fortasse erunt addenda: p. 443, 8 τοὺς υἱοὺς: τοῖς υἱοῖς H (Mosq Dion def) T Ath Bas (S); p. 448, 14 οὐχὶ τὰ τέκνα ἑαυτῆς ἀλλὰ τὸν ἄνδρα: οὐχὶ τὸν ἄνδρα ἀλλὰ τὰ τέκνα αὐτῆς

(cf. Matth 2, 18) H (Mosq Dion def) οὐχὶ τὰ τέκνα ἀλλὰ τὸν ἄνδρα αὐτῆς T Ath (Bas def); p. 450, 2 ante ἐτρώθη add καὶ H T Ath (Mosq Dion Bas def) N². qui libri, quacumque ratione inter se sunt coniuncti, cum ab eodem auctore plane profecti sint ac libri stirpis primae, memoriam classis si non vetustiorem at certe incorruptam exprimunt ab iis, quae stirps prima perperam intulit in textum. cuius rei testem codicem Kutlumusiu 23 (T) apparatu critico recepi.

3. *De fonte classis secundae* (β)

Libri MK O recc DG Pant H Mosq Dion T Ath Bas multas lectiones cum varias tum plane falsas praebent, quibus eodem e fonte fluxisse satis demonstrantur. haec tibi dabo exempla (ipse, quaeso, memineris textum codicum Mosq Dion Bas mutilum esse): p. 443, 2 γάμον ὑμᾶς: ὑμᾶς γάμον β; p. 443, 13 ἀπηντήσαμεν: ἀπηντήκαμεν β; p. 444, 8 πεποιθότες: πεπονηκότες β; p. 446, 10 δριμύσσοντι: ἐδρίμυξεν β; p. 451, 1 τὸν ἴδιον om β; p. 451, 2 κυρίου: χριστοῦ β; p. 454, 5 ἀπήρθη: ἀφηρέθη β; p. 455,2 ὁσίου: τοιούτου β; p. 455,6 ἰλυώδη: ὑλώδη β (SyR); p. 456, 7 ἦν: ἦσαν β; p. 456, 16 χρωτῶν: προσώπων β (-ώπου Pant); p. 457, 8 περιστραφῆναι: μετατραπῆναι β. quae lectiones cum plerumque faciliores sint intellectu, ab aliquo illatae esse videntur correctore; haec autem plane sunt corrupta: p. 443, 20 ἐροῦσιν: ἐροῦμεν β; p. 445, 17 οὐκέτι: οὔτε β; p. 450, 15 ἀνενεώθησαν: ἀνενεώθη τὰ τῆς β. et quadrat indoles lectionum istarum ad ea, quae editores de textu aliorum Gregorii opusculorum, quae quidem libris huiusce classis contineantur, demonstraverunt. quo in numero est Ioannes Daniélou, cui editori Vitae Moysis (ed. alt., Parisiis 1955 = Sources Chrétiennes 1bis) iudicanti de codice K (ei autem D audit) illud, quod dixit, repetere hanc classem memoriam editionis, quae, cum minus spectans ad elegantiam et orationem non

semel congrueret cum excerpto saeculi VII papyraceo, facta esset in usum monachorum Aegyptiorum (ib. p. XXXIV), etiam de opusculo nostro nescio an assentiaris hac adductus lectione: p. 455, 7-8 ἐπέρασεν οὐχὶ τὴν ἐρυθρὰν ἐκείνην, ἀλλὰ τὴν μέλαιναν ταύτην καὶ ζοφώδη τοῦ βίου θάλασσαν: ἐπέρασεν οὐχὶ τὴν ἐρυθρὰν ταύτην, ἀλλὰ τὴν μέλαιναν ἐκείνην κτλ. β

Quid vero de iis, quae in his solis exstant libris? an ab eodem classis auctore perperam sunt illata in textum? id quod de his quidem verbis, nisi me animus fallit, suspicor: p. 448, 1 post νόημα add ἐν ἐκείνῃ οἱ στῦλοι, αἱ βάσεις, αἱ κεφαλίδες, τὸ θυμιατήριον (post θυμ. add τὸ θυσιαστήριον DG, cf. In Cant. p. 43, 16), ἡ λυχνία, τὸ ἱλαστήριον, οἱ λουτῆρες, τὰ τῶν εἰσόδων καταπετάσματα β. nam quae enumerantur non ἐν ἐνείνῃ (scil. ἐν κιβωτῷ) sunt, quod absurdum est, sed tabernaculum ornant, cf. Exod. cap. 25-27; 30; Hebr. cap. 9. reperiuntur autem eadem verba in commentario, quod paucis annis post orationem habitam nostram Gregorius in Canticum Canticorum scripsit (vol. VI, p. 43, 15-44, 2); itaque non videtur dubitandum, quin loco nostro sint interpolata. ubi tamen, si 'ἐν ἐκείνῃ' illud excipias, haud inepte dicuntur. significat enim tabernaculi sacra supellex apud Gregorium τὴν τῆς ψυχῆς εὐφυΐαν, quae una cum τῷ κάλλει τοῦ σώματος ipso hoc loco laudanda praescripta est arte dicendi, cf. Menandri rhetoris Περὶ ἐπιδεικτικῶν p. 420, 12-20; 371, 26 (Spengel); Hermogenis Progymnasmata p. 16, 4 sqq. (Rabe). atque invenies eandem fere hanc et tabernaculi et arcae sacram supellectilem plenius expositam in laudatione Basilii fratris (p. 809 D 12-812 B 11 Migne), ubi eundem rhetorum locum copiose Gregorius tractat. neque est, cur miremur istis rebus sacris virtutes animi illustrari. nam alibi Gregorius docet et explanat, quae vis mystica insit non ipsi tabernaculo solum, sed omni apparatui eius (cf. In Cant. p. 44, 10-45, 15; Vita Moysis vol. VII, 1, p. 95, 10-97, 21

(ἡ κάτω σκηνή), quibus conferas τὴν ἄνω σκηνὴν ib. p. 89, 15-95, 9 Jaeger). optime igitur Gregorii operum erat peritus, qui illa subdidit nostris. quem verbis καὶ εἴ τι ἄλλο κτλ. (p. 448, 3) invitatum esse opinor ad interpolandum.

Verba autem κατὰ τὸν Παῦλον ἐν τῇ ἀνυπερθέτῳ ἀγάπῃ, quae p. 450, 1 post σώματος addit classis β, haud facile diiudicantur, genuina sint an spuria. quae, cum nisi a codicibus huius classis a nullo libro exhibeantur, textu expuli. quamquam non ignoro ea non carere auctoritate. nam iisdem fere Dei viris, quibus Gregorius Meletium comparat (sunt autem David, Salomon, Moyses, Samuel, Ioseph, Daniel, Elias, Ioannes Baptista, cui classis β subiungit, quem quaerimus, Paulum), anno ante contulerat fratrem (In Basil. p. 797 B 8-813 A 15 Migne). qua in collatione Paulus primum obtinet locum (ib. p. 797 C 4-801 A 15). et in illa quoque syncrisi, quam vocant, cui cum immixti sint alii quidam τόποι ἐπιδεικτικοί, quinque tantum constat exemplis iisque fusius tractatis (sunt autem Paulus, Ioannes Baptista, Elias, Samuel, Moyses), Gregorius caritatem apostoli laudat, ac ne verbum ὑπερτίθεσθαι quidem omittit (ib. p. 800 A 6), a quo rarum ἀνυπέρθετος illud ductum est nostrum. unde haec duo concludas additamentum aut Gregorii esse aut ab aliquo operum Gregorii non imperito e Gregorio, ut ita dicam, insertum. quod si ipsius Gregorii esse putaveris, convenientiam quandam ostendas partium, quibus in enumeratione virtutum quinquies sit verbum praepositum τὴν, ter autem verba ἐν τῇ. ex iudicio autem, quod feceris de additamentis, huius classis tota auctoritas pendet, quin ceterorum etiam codicum stemma. nam si essent Gregorii additamenta, uni, qui ea omisisset, tribuendi essent ceteri libri auctori. mea quidem opinione insertum utrumque. quorum si penitus perspexeris indolem atque naturam, ea fortasse aetati non attribues Byzantinae, sed eis temporibus potius, cum

cura textus sinceri praeponderari potuit ascetico quodam vivo ardore. itaque hominem illum, qui orationis textum, quem quidem libri classis β conservant, recognovit vel edendum, ut ita dicam, curavit, non multo post Gregorium defunctum vixisse opinor (cf. infra p. 404). cuius textus non modo receptus est libris liturgicis, qui Gregorii orationem in Meletium exhibentes ad aetatem nostram pervenerunt, universis (cf. supra p. 375 sqq.), sed valuit plurimum etiam ad editionem constituendam vulgatam (cf. supra p. 368 et infra p. 410 sqq.).

III. De codicibus CL et VG Berol

Ab omnibus libris adhuc recognitis segregandae sunt codicum familiae duae, quae una cum interpretatione Syriaca verba p. 453, 3-4 ὅτε—ἀπεκλάοντο recte conservaverunt. quae verba interpolata duci sane non debent, quia Gregorius verbis sequentibus (p. 453, 7-12 ἐὰν—ἔχομεν) ea ipsa, ni fallor, audientibus interpretatur. ex quo perspicuum est libros classium α et β universos ab uno, qui illa omiserit, pendere auctore. cum vero reliquis familiis (CL et VF Berol) error sociativus, qui vocatur, omnino non sit, an aliqua ratione inter se coniungantur, enucleare non potui. qua re perpensa istos libros, quamquam textum servaverunt integriorem, nunc demum proponere magis mihi est visum.

C Primus nobis est tractandus codex Vaticanus graecus 448, membranaceus saec. IX-X, foliorum 271. quem accurate descripsit Robert Devreesse (720 R, p. 197-199). huius editionis vide vol. VIII, 1, p. 352-353; vol. III, 1, XXVII; XXX sq.; vol. V, p. 198-208. codex litteris minusculis exaratus vetustis inter opera varia Gregorii orationem in Meletium praebet foliis 95v-102r inclusam. cui sermoni sicut aliis huius codicis homiliis titulus est litteris uncialibus inscriptus. pauca quae textum deficientia refecta sunt in marginibus, ut ἡμῶν

ad p. 449, 4 (ubi videas); μόνον ad p. 449, 10; τῶν θρήνων ad p. 452, 19, aut ipse librarius aut aequalis (C[1]) suppeditavit. qui alibi quoque leviora mutavit. codex C, etsi nullum folium huius partis amisit, textum non integrum praebet. desunt enim verba inde a p. 451, 9 τὸν λόγον usque ad p. 452, 19 ἀπὸ (verbis τῶν θρήνων scriptis ad marginem). quamobrem C[1] super (ἐλπίζετ)αι (p. 452, 19) litteris αι deletis ε scripsit, quo iungeret distantia. Vaticanus, quem vitam S. Macrinae e menologio deprompsisse V. Woods Callahan contendit (at cf. quae infra p. 391 de diebus ad titulos homiliarum nonnumquam adiectis admonui) orationem in Meletium quoque, quae tot menologiis tradebatur, e menologio fortasse excerpsit.

Ottob. 391 Codicem C duo subsequuntur libri chartacei saec. XVI, codicem Vaticanum dico Ottobonianum graecum 391 (olim Altempsianum), foliorum 184, qui orationem in Meletium continet foliis 179v-184r, et codicem Mediolanensem Ambrosianum graecum I 260 inf. (Martini-Bassi 1073), foliorum 262, qui orationem nostram praebet foliis 153r-158r inclusam. (Ambros. I 260 inf.) hunc descripserunt A. Martini et D. Bassi (601 R, tom. II, p. 1142-1144), illum Ernestus Feron et Fabius Battaglini (773 R, p. 204 sq.). codex Ottobonianus semper cum codice C congruit verbis p. 441, 7 τὴν ψυχήν exceptis, quae librarius suo ingenio correxisse videtur in τῇ ψυχῇ. neque quicquam eorum neglexit, quae a C correcta sunt. quam ob rem eum ex ipso C descriptum esse opinor. id quod haec menda approbant: p. 448, 7 κοσμίας τε (recte) C: κοσμία τε Ott Ambr; p. 449, 2 ἔστι (recte C): ἐπὶ Ott Ambr; p. 454, 1 τὰς τῆς (recte C): τὰ τῆς Ott Ambr. nam C litteras στ compendio scribere solet verbis nullo spatio interiecto prisca ratione continuatis. Ottobonianum autem Ambrosiani esse parentem cum alia confirmant tum haec: p. 441, 15 συμβουλεύων σιγᾷ: συμβουλεύωνσῒ γὰρ Ambr (in marg add ἴσ(ω)ς οὐκ ἔστιν sua videlicet emendatione)

συμβουλεύωνσιγᾶ nullo spatio intermisso C et Ott, sed Ott litteram (γ)α ita coniunxit cum circumflexu, ut eam facile pro (γ)αρ per tritum compendium scripto legere possis. p. 443, 12 post στολὴν Ambr add et del σαμεν, nam librarius oculis delapsus erat in lineam inferiorem, ubi eo ipso loco ἀπηντήσαμεν est in Ott. p. 448, 11 ὀστέα νεκρά: ὄστεα λεπτὰ C ὄστεα (sic) λεπτὰ Ott (litteris τεα incerta manu deletis) ὀσ (sic) λεπτὰ Ambr (margini adscripto ὀστέα e facili coniectura).

Proximum est, ut librum adducamus, qui, cum praebeat insolita, difficilis est iudicatu. codicem dico Laurentianum Mediceum plutei 5, 10, chartaceum saec. XIV, (L) foliorum 246. quem descripsit Angelo Maria Bandini (349 R tom. I, p. 23-30). continet magnum numerum carminum atque sermonum in honorem sanctorum aliisque de theologicis rebus ab auctoribus imprimis Italograecis, sed etiam Byzantinis confectorum (cf. K. Krumbacher, Gesch. d. byz. Litt.[2], Monachi 1897, p. 768-770, et A. Ehrhard, tom. II, p. 308, ann. 1). quem librum, cum maxima ex parte opusculis constet Italograecis (quae etiam nunc, ni fallor, pleraque sunt inedita), verisimile est compositum esse exaratumque in uno ex monasteriis Graecis, quae regulam S. Basilii tenentia inde a saec. VII/VIII in Italia meridionali, in Sicilia, quin etiam in ipsa urbe floruerunt (cf. A. Bandini, l.l.). fortasse Laurentianus ortus est Casolis in abbatia ad Hydruntum sita; nam exhibet et Nicolai (Nectarii) abbatis (1219-1235) versus permultos et Ioannis Grassi discipuli eius Rogeriique cuiusdam Hydruntini nonnullos; atque insunt quaedam Georgii quoque 'Chartophylacis' (Bardanis) archiep. Corcyraei, qui amicus Nectarii hospitio eius est usus. scripturam autem, nonne Italica sit, quaerere non ausim, cum difficillimum sit de hac re recte iudicare. est autem pessima. oratio nostra exstat sub titulo εἰς Μελέτιον τὸν ἐπίσκοπον κοιμηθέντα (quem titulum nusquam alibi invenimus) ut opusculum scilicet

adespotum foliis 140v-150r. insunt marginibus foliorum 148v et 149v sq(q?) scholia ascetica duo ab ipso librario scripta, quorum hoc ad p. 455, 9 pertinere videtur, alterum fortasse omnino non respicit nostra; quod partim una cum extremo margine vetustate corruptum partim compendiis paene tachygraphicis scriptum explicare non potui.

Sequitur ut quaeramus, qua ratione libri C et L inter se et cum aliis coniuncti sint. textus codicis L exaratus in Occidente tamen oriundus videtur nescio quo pacto ab eodem auctore ac C. nam etsi nihil admodum iis solis est falsum commune, eandem tamen praebent lacunam p. 451, 9 τὸν—452, 19 ἀπὸ, cui unum addas p. 450, 13 ἐλπίσαι pro ἐλπίζειν. reliqua menda aut propria sunt alterutrius aut communia alia cum aliis libris. quam lectionum dissensionem, cui tamen quidam, ut ita dicam, in lacuna subest consensus, cum contagiis recentioribus factam esse non existimem (nonne redactor lacunam replevisset?), iam in exemplari communi eoque vetustissimo exstitisse duco. quare eas, quas alias cum aliis habent communes, non tam diversas quam varias dico lectiones. quae antiquitus ortae in marginibus erant collocatae. quod cum hoc modo explanem, tamen quando quo modo ubi sit factum, plane non intellego. nonnulla autem, si placet, afferam exempla. haec quidem cognationem quandam cum familia ΕΛΣ ostendere videntur: p. 449, 8 ἦν β ἡν Σ ἦν B: ὧν LCΕΛΣ (VF); p. 450, 4 ἐμπλῆσαι: ἐκπλῆσαι LCΕΛΣ, an recte? p. 453, 1 φωνὴν: ᾠδὴν LCΕΛΣ (VF), an recte? (B def) p. 454, 11-12 τῷ θεῷ cf. Rom. 11, 2: θεῷ LCΕΛΣ (BVF def), an recte? p. 445, 3 μᾶλλον-θάνατος om LC et ΕΛΣ, qui verbis οὐ θάνατος δὲ τοῦτο suppl. lacunam (BVF def); alia id genus ut recta textu recepi, velut p. 448, 14; 451, 6; 454, 9 alibi. interdum L cum ceteris est, ut p. 448, 5 σινδόνες Lβ, cf. Matth. 27, 59: σινδὼν Σ -ῶνι (sic) B σινδόναι CΕΛΣ(VF), an recte? p. 451, 6 post

δαψιλῶς add ὑμῖν CΕΛΣ (VFSyR), quod in textum irrepsisse videtur ex margine, ubi ut varia lectio pro p. 451, 5 ἡμῖν (cf. LΕΛΣΣB: ὑμῖν recte CVFSyRβ) fort adscr erat. alterum vestigium textus variis lectionibus instructi hoc fortasse accipies: p. 446, 2 ἐγκαλλωπίζοιτο: -πίζεται L (sscr οιτο man pr) CΕΛ(VF), an recte? alibi vero L solus facit cum β, uti p. 445, 15 ὑπερβαίνει: -βαίνειν Lβ (excepto H), an recte? ib. 16 τι om Lβ (VF), an recte? p. 447, 15 τροφῆς: τρυφῆς Lβ(VF), plane falso; p. 448, 8 μαρτυρίαν: μαρτύριον Lβ (VF, etiam B), an recte? p. 450, 8 τῷ ante μέσῳ om Lβ, an recte? p. 455, 4 post ἠλευθερώθη add ἐκ β(SyR), an recte? παρὰ L (BVF def); p. 455, 5 τῶν alt om Lβ (etiam S), an recte? (BVF def); p. 457, 7 τοῦ λόγου ταῖς κύλιξιν: ταῖς τοῦ λ.κ. Lβ (B def) an recte? quibus, quaeso, ea conferas, quae ut recta textu recepi, velut p. 446, 7 τὴν L(omisso εἰς)β: om cett, an recte? p. 446, 18 δὲ Lβ: γὰρ ΕΛΣ om cett (SyR), an recte? p. 448, 5 (vide supra); p. 450, 3 καὶ ἀγαθῇ Lβ (Syr): om cett, an recte? quas omnes fere lectiones, ut antiquitus esse ortas intellegamus, interpretatio Syriaca nos admonet, quam, quod fieri posset, semper adhibui. cessat igitur recensio, quae diversis nonnumquam, variis numquam medetur, id quod nullum hoc clarius demonstrat exemplum: p. 450, 7 ἐνήθλει τοῖς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἱδρῶσιν: ἐ.τ. ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἱδρῶσιν Lβ, an recte? difficillimum diiudicatu. sunt enim paene synonyma, cf. ex. gr. Greg. Naz. In Caes. 760 A 8 (Migne) ἆθλον εὐσεβείας, sed ib. 768 C 9 τοὺς ὑπὲρ ἀληθείας ἀγῶνας vel ib. 769 B 11-12 ὁ τῆς εὐσεβείας ἀγωνιστής, sed ib. 772 B 10-11 utrumque est: διακινδυνεύειν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας καὶ μὴ προδιδόναι δειλίᾳ τὴν εὐσέβειαν vel eiusd. In Bas. 537 A 5 (Valens etsi non fuit apostata, tamen Christianis non favit, vel potius non) Χριστιανῶν τῷ εὐσεβεστάτῳ μέρει καὶ καθαρωτάτῳ καὶ προσκυνητῇ τῆς Τριάδος ἣν δὴ μόνην εὐσέβειαν ἐγὼ καλῶ καὶ δόξαν (doctrinam) σωτήριον (cf. ib. 537 C 2 ubi ἀσέβεια i.q.

haeresis), sed ib. 589 B 12-13 μᾶλλον τῇ τε ἀληθείᾳ προσάγωνται (ad veritatem magis accedunt) καὶ τοὺς ἀσεβοῦντας ἐπιστομίζωσιν vel Greg. Nyss. C. Eun. vol. I, p. 220, 19 ἔστι ... τὸ κεφάλαιον τῆς τῶν χριστιανῶν εὐσεβείας τὸ πιστεύειν τὸν μονογενῆ θεόν, ὅς ἐστιν ἀλήθεια. . ., sed ib. p. 41, 24 ὁρᾶτε τὸν σφοδρὸν τῆς ἀληθείας ἀγωνιστὴν et vol. III, 1, p. 119, 5-6 τῆς . . . ἀληθείας τὴν συμμαχίαν (cf. ib. p. 128, 18); alibi saepe.

Quibus rebus cognitis codicem C ad textum constituendum adhibui. at codicem L, quem praeter p. 442, 1 συμπολεμῶν pro στρατηγῶν nihil adferre videmus, quin alii quoque praebeant, non admisi.

Reliquum est, ut pauca dicamus de indole familiae V VFBerol, quorum antiquissimus est codex Vindobonensis Theologicus graecus 37 (Nessel; Lambeck 67), membranaceus saec. X/XI, foliorum 371. quem ab Augerio Busbeckio Constantinopoli olim comparatum descripserunt P. Lambeck (862 R, tom. III, 1670, p. 127-133) A. F. Kollar (863 R, tom. III, 1776, col. 326-339) D. de Nessel (859 R, tom. I, p. 106-110). continet orationem in Meletium foliis 225v-230r. sub fine manus prima adiecit: ἐπιστολὴν ἐγκωμιαστικὴν οἶμαι εἶναι τὸν λόγον τοῦτον.

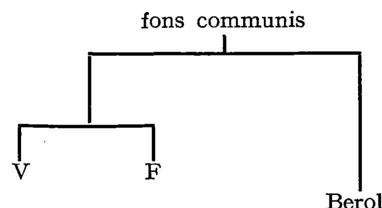
F Vindobonensi simillimus est codex Laurentianus Mediceus plutei 4, 9, membranaceus saec. XI (?), foliorum 320. quem descripsit A. M. Bandini (349 R, tom. I p. 528-530), qui saec. XII eum attribuit. sed antiquior est. persimilis enim est scriptura cum aliis libris antiquioribus tum imprimis codici Vat. gr. 1650 (olim Cryptoferratensi) a. 1037 in Sicilia scripto, cuius specimen invenies apud P. Franchi de' Cavalieri et Io. Lietzmann (Specimina . . .², Berolini 1929, Nr. 22). orationem in Meletium Laurentianus continet foliis 264r-267r.

Berol. 63 His cognatus est codex Berolinensis 63 (= Phillippicus 1467; Meermannianus 180; Claromontanus 95), chartaceus saec. XIII/XIV, foliorum 270. quem descripserunt Wilhelm Studemund et Leopold Cohn (214 R, tom. XI, I, p. 20 sq.). continet orationem in Meletium foliis 254v-258v.

Isti vero libri opusculis, praecipue homiliis, constant S. Basilii, cuius sub nomine sermonem in Meletium quoque afferunt (quae res, ni fallor, effecit, ut de vero auctore a quibusdam quondam sit disputatum). Berolinensis autem proponit orationem sub rubrica 'μηνὶ (Φεβρουαρίῳ? vix τῷ αὐτῷ; compendii notam dispicere non possum) ιβ' ', quae est dies S. Meletio sacra. huiusce generis rubricae ad reperiendam propriam diei lectionem quibusdam homiliis adiectae etiam in codice Vindob. Suppl. Gr. 108 inveniuntur, atque eae Basilianis quoque adscriptae (cf. A. Ehrhard, tom. II, p. 210, ann. 1). etenim ordo homiliarum in libris nostris servatus ex parte quidem liturgicum respicit annum. id quod etiam Stig Y. Rudberg animadvertit (Études sur la tradition manuscrite de Saint Basile, Lund 1953, p. 107-110). cui illud quoque assentior, quod una cum Rev. Ioanne Gribomont totam hanc collectionem, cui nomen subdant N(ilo, abbatis scil. primi Cryptoferratae), Italiae attribuit meridionali (cf. ib. p. 120 et 128).

De textu vero oratio quidem nostra inter omnes congruit. haec pro multis dabo exempla eorum, quae omiserunt VFBerol: p. 444, 14 ἐκοινωνήσαμεν-ἡμῖν; p. 446, 6-7 ἀγέλας-μὴ supposito καί; p. 453, 8 Βαβυλὼν-σύγχυσις; p. 453, 15 ἄκαρποι-456, 2 ἐπί, vel leviorum: p. 444, 5 ἀσφαλές: ἀφανές V F Berol; p. 447, 12 ἄνθρωπος: ναός V F Berol ('nomen sacrum'); p. 457, 7 ἀφθονωτέραις: ἀφρονωτέραις V F Berol. quaeratur igitur ratio, qua inter se sint coniuncti. haec autem monere videntur, ne aut F esse ortum ex V aut hunc ex illo putemus. quem cum alibi tum his locis lapsum non sequitur V: p. 449, 9 οἷος recte V Berol: om F; p. 449, 12 θεοῦ recte V Berol: om F. Vindobonensem autem a rectis discedentem in his aliis-

que non sequitur F: p. 445, 19 ἀληθινός post θεοσεβής coll F Berol: om V; p. 451, 3 αἱρετικοῦ recte F Berol: ἰουδαικοῦ V. quid denique de Berolinensi, quem semper a rectis vidimus stantem? ex neutro igitur fluxit. id quod his confirmatur, quae Berolinensis unus recta servavit: p. 447, 15 τροφῆς recte Berol: τρυφῆς V F (Lβ); p. 448,3 τὴν κιβωτὸν ἔχειν recte Berol: ἔχειν τὴν κιβωτόν V F; p. 448, 4 ψυχῇ recte Berol: τύχῃ V F. qui admodum multa scilicet propria exhibet menda, ut p. 443, 17 τὸν μέγαν om Berol; p. 445, 5-6 συμπαρατείνοντες: ἐπανατείνοντες Berol; p. 446, 8 πλὴν—9 βλάβη om Berol; p. 447, 11 κιβωτὸν—ὑποδέχονται om Berol; ib. 15 οὐρανίου: αἰωνίου Berol (nomen sacrum). alia id genus. quibus cognitis Berolinensem, si unum hoc excipias, quod p. 445, 12 ἐπεισαγαγεῖν pro ἐπεισάγειν habet cum libris Σ C L, nisi stirpis suae nullo ex libro esse contactum putaveris. quamquam in aliis, quae continet, a maculis ex altero conceptis purus non est (cf. S. Rudberg, L'homélie de Basile de Césarée sur le mot 'Observe-toi toi-meme' = Acta Univ. Stockholmiensis. Studia Graeca II, 1962, p. 87-88). qua re remota orationi in Meletium idem subest stemma stirpis, quod homiliis Basilii, hoc:

quae stirps tot talibusque erroribus scatet, ut eos in apparatum, ne nimis eum inflarent, non rettulerim. multa enim, quo facilia essent intellectu, suo Marte mutavit, qui textum stirpis constituit, id quod paucis liceat his demonstrare exemplis: p. 442, 4 ὄγκῳ: λόγῳ VFBerol; p. 443, 12 στολὴν: κεφαλὴν VFBerol; p. 444, 1 τῷ λιμένι: τοῦ λιμένος VFBerol; p. 451, 10-11 οἰκείαν ποιούμενοι: οἰκειούμενοι VFBerol; p. 452, 11 ὅς om et 12 ante καὶ add ἐν οἷς VFBerol; p. 453, 11 κλαίομεν ὅτι ... 12 ἔχομεν: ἐκλαίομεν ὅτε ... εἴχομεν VFBerol (εἴχ- in ἔχ- corr esse vid). exemplar autem, ex quo fons ille communis est ortus, laesum fuisse continuaque exaratum scriptura ex his, si videtur, cognoscas: p. 445, 17 ἀκίνδυνον τὸ: ὁσάκις δύνανται VFBerol; p. 448, 8 ὃ περὶ τὸν: ὅπερ εἰς VFBerol; p. 448, 11 ὀστέα νεκρὰ: ὥστε ἀνέκραγεν VFBerol; p. 456, 7 ἓν ἦν κατὰ: ἠνέγκατο VFBerol; p. 456, 4-5 εἴπατε: τὰ τῷ et εἴπατε alt: ἐπεὶ τά τε VFBerol litteris (διηγή)σασθε τὰ καλὰ διηγή(ματα) haplographia omissis. illum librum litteris uncialibus scriptum fuisse haec docere videntur: p. 442, 4 τονώσας: τονῶσαι VFBerol (I pro C?); p. 450, 4 ἀλλὰ: ἅμα VFBerol (M pro ΛΛ); p. 456, 8 πομπὴν: ποιμνὴν VFBerol (IMN pro MΠ). codices igitur VFBerol ab uno eodemque libro sunt orti vetusto, qui testis est textus a docto homine non post saec. IX recogniti et constituti. exemplar autem, quo ille est usus, iam non integrum fuisse veri est simillimum.

B. DE INTERPRETATIONIBUS ORIENTALIBUS

Ecclesiarum orientalium studia theologica, qualia fuerint et quanta, nemo est quin sciat. neque vero eos fugit, qui aetate nostra operibus se patrum Graecorum dederunt edendis, quam bonas reddere possent fruges arva, quae sunt ad orientem, consita olim a patribus Graecis. nam cum multis artisque vinculis diu coniunctae essent cum Graeca ecclesia gentes partium orientis, pauca sunt alicuius momenti opera Graeca, quae non sua fecerint illae in suas linguas vertentes. quo est factum nonnumquam, ut interpretationes ad nos pervenerint orientales, quarum exemplaria Graeca aut per memoriam multo recentiorem conservata sint aut omnino non manserint. at quamvis floreant studia orientalia, postquam inde a saeculo superiore neglecti

thesauri orientis ex oblivione interituque erepti in bibliothecas nostras comportari coepti sunt, tamen, quas diximus, interpretationes magna ex parte nunc etiam ineditae iacent. ac scriptorum Gregorii nostri, quae quando ubi sint ex Graeco conversa quibusque codicibus adhuc asserventur translata, ne elenchus quidem est generalis, qui singula unum sub aspectum subiciens de Syris Coptis Arabibus Aethiopibusque, de Armeniis tandem et Hiberorum (qui Caucasum colunt) nobilissima gente certiores nos faciat. itaque vel maxima laude eos duco esse dignos, qui cum litteras Christianas alicuius unius quae est sub oriente gentis tractarent, interpretationes quoque atque libros manuscriptos, qui eas continent, enumerare non fastidierunt. quos his paucis liceat nobis laudare. operum Gregorii interpretationes Syriacas Anton Baumstark enumerat (Gesch. der syr. Lit., Bonnae 1922, p. 79), Arabicas luculenter collegit Georg Graf (Gesch. der christl. arab. Lit., tom. I = Studi e Testi 118, Romae 1944, p. 332-335), Hibericas denique Korneli S. Kekelidze, qui ipse natione Hiberus et Georgicarum peritissimus litterarum cum omnium patrum Graecorum tum Gregorii nostri quae sive ex Graeco sive ex aliis linguis in Hibericum translata reperire potuit, maxima cura in unum locum congessit (Tpʿilisis Universitetis Moambe = Commentatii Universitatis Tephlisensis 8, 1928, p. 99-202; cf. Gérard Garitte, Bibliographie de K. Kekelidze † 1962, Le Muséon 76, 1963, p. 443-480 sub numeri nota 51 et de editione aucta ib. sub n.n. 83a et 132). utilissimum hoc opusculum Gregor Peradze de loco remoto ad nos deportavit et, ut adiri posset, Germanice vertit (Die alt-christl. Lit. in der georg. Überlieferung, Oriens Christianus, ser. 3, tom. 3-8, 1928-1933, passim; Gregorium autem invenies in tom. 5, 1930, p. 91-93, quo tamen non omnes, ni fallor, qui exstant relati sunt codices). cui elencho eos libros manuscriptos conferas,

quos Gregorii opuscula in linguam Hibericam versa continentes R. P. Michael Tarchnišvili in gratissimum nuper rettulit librum (Gesch. der kirchl. georg. Lit. = Studi e Testi 185, Romae 1955, p. 124; 138-190 passim; cf. p. 383; 477; 484). quos, anonymis videlicet interpretationibus omissis, iis locis commemoravit, ubi de Euthymio († 1028), Georgio († 1065 vel 1066), Ephraem Exiguo († ca. 1100) ceterisque litterarum Hibericarum luminibus egit. qui monachi humanissimi atque sancti, ut erant ingeniis praediti magnis, mira quadam interpretandi facultate excellebant et, ut verba usurpem Georgii Hagioritae (haud aliena enim esse putem a ceteris quoque, quae de Euthymio ille dixit), "credita sibi talenta multiplicantes sine intermissione interpretationi operam dabant nullam prorsus sibi requiem indulgentes, sed die ac nocte divinorum librorum mel suave avide colligebant, quo nostram et linguam et ecclesiam delectarent" (cf. Georgius Athonita, Vita Ioannis et Euthymii 24, ed. Paul Peeters, Analecta Bollandiana, vol. 36-37, 1917-1919, Bruxellis 1922, p. 13-90; p. 34; cf. etiam cp. 25, quo Georgius Gregorii opera, quae Euthymius interpretatus est, refert; ib. p. 34, 33-35, 2). sed cum Hiberi, Arabes, Syri quae a Graecis acceperint, satis perspiciatur, iam minus in propatulo est, quomodo Gregorium nostrum complexi sint Armenii, qui multa ex Graeco verterunt (cf. P. Peeters, Anal. Boll. 40, 1922, p. 265-276), quin nonnullorum vel antiquissimi interpretes habentur praeter Latinos (cf. Willy Lüdtke, Oriens Christianus, ser. 2, tom. 3, 1913, p. 264 de sermonibus Gregorii Nazianzeni). nam quae Armeniace asservantur, ut quae Coptice pauca, non sine labore tibi erunt colligenda undique ex difficilibus saepe et abditis catalogis bibliothecarum. idem cadit in litterarum Aethiopicarum barbariem piam, quae, ut est leviter saltem litterulis Graecis imbuta, Gregorii quoque perpauca recepit.

I. De interpretatione Syriaca

1. De libris manuscriptis

Etsi paene omnes catalogos librorum manuscriptorum Syriacorum apud Ignatium Ortiz de Urbina S. J. (Patrologia Syriaca, Romae 1958, p. 19-22) enumeratos investigavi, duo tantum codices repperi, qui orationem in Meletium conservant. quae ut in pluribus insit fieri posse ex eo facile apparet, quod nonnulli eorum virorum doctorum, qui catalogos composuerunt, homiliaria, quae dicuntur, id est libros liturgicos homilias continentes, non satis enucleaverunt. sunt autem quos invenimus hi:

Sy Codex Londiniensis Musei Britannici Addit. 12. 163, membranaceus, foliorum 311 (cf. Catal. of Additions to the Mss. in the Brit. Mus. in the Years 1841-1845, tom. 7 A, p. 47). qui liber tribus partibus constat, quae aliae aliunde sumptae postea in unum iunctae sunt. harum tertia (= Wright 566) folia 305v-311v amplectens saeculo VII (Wright; s. VI/VII Cat. of Add.) litteris Syriacis rotundis sive strongylis, quae vocantur, binis columnis exarata est et nihil continet nisi orationem Gregorii Nysseni in Meletium. hanc partem descripsit William Wright (Catal. of Syriac Mss. in the Brit. Mus. acquired since the Year 1838, pars I, Londini 1870, p. 445). totum autem librum, ut nunc est compactus, tripertitum Rev. H. Tattam anno 1838 ex Monasterio S. Deiparae "Syrorum" in deserto Nitritensi vel Scetensi sito una cum multis libris antiquitus scriptis Britanniam advexit (cf. W. Wright, op. laud., pars III, 1872, p. XI-XIII). sed nescio an in Aegypto codex exaratus sit, quia multos libros in Iacobitarum illo conventu servatos scimus allatos esse e Tur Abdin, Mesopotamiae illa regione, quae ad Nisibin sita monasteriis monophysiticis olim florebat. inde igitur multi libri in Aegyptum asportati sunt, quos

inter ducenti quinquaginta illi, quibus anno 932 Moyses Nisibenus abbas conventum S. Deiparae auxit. quod utcumque se habet, iste quoque, ad quem oratio in Meletium quondam pertinuit, liber vetustus, cuius genus reliquis foliis aut deperditis aut alibi latentibus pro certo cognosci iam non licet, in monophysitarum officina forsitan et compositus, certe exaratus est. quo loco etiam liber alter ortus est.

R Codex Londiniensis Musei Britannici Addit. 12, 165 (= Wright 825), membranaceus, foliorum 355 (cf. Catal. of Additions loco supra laudato). qui exaratus est anno (Domini) 1015, ut discimus e subscriptione folio 355r inserta. codicem pluribus locis vetustate perforatum descripsit W. Wright (op. laud., pars II, 1871, p. 842-851). de consilio autem, quo compositus sit, disputavit A. Baumstark in utilissimo libello, quem de fastis Syrorum perscripsit (Festbrevier u. Kirchenjahr der syr. Jakobiten = Studien zur Gesch. u. Kultur des Altertums, tom. 3, fasc. 3-5, Paderbornae 1910; p. 59-60). Londinium vero codex pervenit ex eodem unde alter liber conventu, ubi eiusdem viri comparatus est calliditate qua ille. quam ob rem hunc quoque e Mesopotamia oriundum esse existimaveris. scriptura, quamquam strongyla vocari potest, tamen, ut aetatis est recentioris, litteris constat, quae nisi me fallit inscientia mea, a formis curvatis ad quadratas magis tendunt Nestorianorum videlicet consuetudine, velut littera Hē. aliae ad scripturam, quae serṭō vocatur, propius accedunt velut littera Dalath; tamen minusculae vocales Graecae, quae hic illic inveniuntur, rarissimae sunt. singulas autem paginas binae tenent columnae. atque Iacobitica libri origo cum ex scriptura appareat et ex monasterio, quod eum possedit, tum magis ex ipso cognoscitur libro. qui nihil continet, quin sit aut scriptorum monophysiticorum, ut Iacobi Sarugensis, cuius e homiliis quinquaginta fere insunt, maxi-

mam partem poeticae vel mēmrē quae vocantur, Severi Antiocheni, Ioannis I patriarchae († 648) aliorum, aut orthodoxorum, qui ante schisma factum fuerunt, patrum Graecorum, ut Ioannis Chrysostomi, Basilii, Gregorii Nazianzeni aliorum. ipse enim liber homiliarium est, quod sex (non quattuor!) primis homiliis amissis nunc 107 sermonibus constat, atque iis more panegyricorum, quae dicuntur, in dies festos utriusque generis digestis. in quibus oratio in Meletium est sub numeri nota „qj" id est 110 (scil. 104 apud Wright) folia amplectens 346v-350v. neque alienum esse arbitror rationem loci breviter explicare, ubi oratio posita est, insolitam. praecedunt enim Ioannis Chrysostomi in SS. martyras confessoresque (102 Wright) et Iacobi Sarugensis in SS. martyras (103 ib.) singulae orationes. sequitur autem excerptum ex oratione in mortuos Chrysostomi (105 ib.) et Iacobi oratio funebris versibus scripta in episcopos sacerdotesque (106 ib.). cui subiunctum est funebre eiusdem in defunctos poema (107 ib.), quo homiliarium terminatur. istae vero quinque homiliae (102; 103; 105-107 Wright), nisi forte illa anniversaria respiciunt sollemnia, quae in honorem omnium sanctorum et in commemorationem omnium fidelium defunctorum aguntur, officia communia sunt, quae vocantur, id est ad quosdam sanctos vel mortuos spectant, qui officiis propriis carent. quod si est, ipsum dierum festorum annuum orbem, qui in hoc quidem homiliario die completur exaltationis crucis (14 Sept.), iam supra Iacobi de inventione crucis confecerat mēmrā (101). sollemnium igitur quasi agmen communia, quae diximus, claudunt. idem in multis homiliariis Iacobitarum invenies, e quibus pauca haec nominabo: codd. Mus. Brit. Add. 14.485-14.487; 12.139; 14.490; 14.689 (= Wright 220-222; 224; 225; 227); Vat. Syr. 559 (cf. Orientalia Christiana Periodica 5, Romae 1939, p. 207-222); Berol. Syr. 28 (= Sachau 220), qui codex libro nostro in omnibus simillimus est. quid vero de Gregorii in Meletium oratione, quam ascriptam videmus ad hoc genus officiorum? quod non sicut in libris liturgicis Graecis diem obtineat Sancti proprium (12 Febr.), non est cur miremur. non enim moris fuit Iacobitarum, ut sanctorum sollemnia agerent, quae futura essent in ieiunio quadragesimali (cf. A. Baumstark, op. supra p. 397 laud., p. 241-247). ex eo autem, quod in communia assumpta est, colligi potest eam non Meletii laudandi causa homiliario esse receptam, sed ut adhiberetur ad diem festum cuiusvis confessoris agendum. unius igitur laudem multi usurpaverunt. id quod saepius fortasse accidit, ut ex nonnullis Iacobi Sarugensis mēmrē apparet, velut ex homilia de funere Moysis, quae postea ad funus sacerdotum adhibebatur (cf. A. Baumstark, Gesch. d. syr. Lit., p. 151 adn. 5 ad cod. Mus. Brit. Add. 14.608 = Wright 766; de reliquis vide ib. p. 157 adn. 9). atque etiam Basilii, Chrysostomi, aliorum Graecorum sermones officiis funebribus recepti sunt Syriacis, ut ex his duobus libris patet, quos exempli causa afferam: codd. Mus. Brit. Add. 14.520 et 17.207 (= Wright 451 et 454). qua re non mirari oportet orationem Gregorii quoque, cum satis idonea esset, ita esse collocatam. immo vero, si quando examinata erunt officia funebria, quae latent in bibliothecis (sunt autem multa), orationem nostram ex his, posito, quo forsitan nunc occultatur, liturgico quasi amictu, denuo sive integram sive accisam in conspectum spero venturam.

2. De ratione quae intercedit inter codices Sy et R

Utrumque librum unius eiusdemque interpretationis repetere memoriam cum ex ipsis verbis ac litteris patet, quae eadem fere sunt per totam orationem utrique, tum vero multis mendis communibus confirmatur. e quibus haec pauca, si placet, exempli causa proferam: p. 443, 6 τὸ πάθος om SyR; p. 447, 4 τίς ὀφθαλ-

μὸς πονηρός om SyR; p. 454, 3 ἀλλ'-δάκρυα om SyR; p. 455, 7 ἐκείνην om SyR; p. 455, 8 ταύτην: τούτου (scil. κόσμου = βίου, v. infra) SyR; p. 456, 11 ἑκατέρωθεν om SyR. quibus ea, quaeso, addas quae infra nominabo. at libri tanto opere inter se congruentes tamen non carent, quibus discrepent, ut p. 450, 18 καλῇ: καλούς (scil. στεφάνους) R; p. 452, 12 περιπαθῶς: περιπαθῆ (scil. ἄλλα) R; p. 452, 12 καί: 'et' Sy 'etiam' R (melius quidem!). accedunt levissimae mutationes rerum ad artem grammaticam et rationem scribendi pertinentium (ut verba finita participiis praelata, pronomina αὐτός et ἐκεῖνος inter se commutata, puncta diacritica pluribus atque etiam aliis locis adhibita, alia id genus). quas si examinaveris, ex recognita interpretatione esse profectas arbitraberis. quin denuo codicem Graecum emendator, ni fallor, inspexit, id quod ex his quidem colligere possis: p. 445, 12 ὑμέτερος: ἡμέτερος R BSE; p. 447, 14 post μάννα add αὕτη (ἐκεῖ B) ἡ ψυχὴ ἡ χρυσῆ R B; p. 452, 9 ἠκούσατε: ἤκουσας Sy ἤκουσα R ES; p. 456, 7 ἦν: ἦσαν R (periphrasi usus) class. β. itaque incertum est, codex R utrum profectus sit a libro vetustiore, an originem acceperit ab ipso codice Sy, cuius errores proprios (sunt autem paucissimi et levissimi) corrigere potuit, uti p. 443, 5 post νῦν add δέ Sy; p. 445, 13 πατήρ prim om Sy; p. 447, 14 πλήρης alt om Sy (ascripsit aliquid ad marg. manus incerta, quod margine decurtato legi nequit); p. 444, 12 et 14 ἡμῖν: μοι Sy; p. 444, 12 post χρήσατε alt add μοι Sy ἡμῖν R; p. 445, 17 λοιπόν: νῦν Sy om R; p. 450, 16 ἦλθε (ܐܬܐ): ἀλλά (ܐܠܐ) Sy (calami scil facili errore). quod utcumque se habet, emendationes codicis R eo tempore interpretationi illatas esse opinor, cum Iacobiticum illud panegyricum "homiliarum magistrorum orthodoxorum" recognitum sit, id est saec. VII/VIII. nam "novae recensionis" se esse testem codex Berol. Syr. 28, saec. VIII/IX (= Sachau 222) contendit. cuius indole ac natura gemellus codex noster est (vide supra).

3. *De interpretationis Syriacae indole et ratione*

Interpretatio cum perspicuitate sententiae sit clara, tum verborum tamen est tenax. nam paene ad verbum interpres orationem de Graeco expressit. qui etiam multiplicem negationum subtiliter exsecutus est varietatem ac ne particulas quidem, quod fieri posset, neglexit. ratio vero, qua usus ille munus expleverit, nisi in singulas res quoad progredi potuerit, proprie exponatur, satis explicari non potest. at cum hic locus non sit, ut insigne illud reddamus exemplum, quod ante hos LXXX fere annos Victor Ryssel in duo libros ex Graeco in Syriacum versos edidit (Über den textkrit. Werth der syr. Übersetzungen griech. Klassiker, tom. I-II, Lipsiae 1880-1881), contractiora esse debent, quae nobis erunt dicenda de indole huius interpretationis. quae ipsa, cum ea, quam diximus, sit virtute ac tam longe repetat memoriam orationis (est enim multo vetustior quam antiquissimi codices Graeci), testis gravissima est. adhibenda igitur est ad constituendum textum. quod cum faciebam, ita agebam, ut in variis lectionibus nihil eorum referrem, quae non tam exemplaris Graeci quam interpretis esse putarem. nam interpretatio, cum tota posita sit in copia ac facultate et linguae et interpretis, necesse est verba variet atque immutet; quo tamen plerumque sententia omnino non aut vix commutatur. de hoc vero genere rerum liceat pauca exempli causa proferre: non semel singulas voces Graecas interpres pluribus verbis, ut fieri solet, exponit velut p. 446, 15-16 ποῦ τὸ φαιδρὸν ἐπὶ τοῦ χείλους μειδίαμα: ποῦ τὸ κάλλος φαιδρὸν τῆς ἡδονῆς (serenitatis) τῶν χειλῶν SyR; p. 447, 17-448, 1 τῇ καθαρότητι τῆς καρδίας: τῇ διανοίᾳ καρδίας καθαρᾶς SyR; p. 450, 2-3 ἐν τῇ ἁγνῇ καὶ ἀγαθῇ φιλοφροσύνῃ: ἐν ἁγνότητι καὶ ἐν τῇ ἀγαθῇ τῆς σωφροσύνης φιλοφροσύνῃ SyR. periphraseōn autem non istud solum sed ceterum quoque omne genus ab apparatu exclusi. ac ne illa quidem pronomina posses-

siva admisi, quibus haud inepte interpres, ubi rei conveniebat, articulos definitivos Graecos expressit, uti: p. 441,11 τοῦ πατρός: (τοῦ) πατρὸς ἡμῶν SyR; p. 451,2 ὁ κύριος: (ὁ) κύριος ἡμῶν SyR; p. 453, 6 τῶν ὀργάνων: (τῶν) ὀργάνων αὐτῶν SyR; p. 453, 19 τῆς δεξιᾶς: (τῆς) δεξιᾶς ἡμῶν SyR. item particulas, nisi forte dubiae controversaeque sunt inter codices Graecos, plane neglexi. nam interpres, cum omiserit nonnullas, verbi causa γάρ p. 445, 20, tum plures tamen easque saepe convenienter e suo ingenio intulisse videtur in textum, velut p. 441, 12 post ἐκείνῳ (cf. p. 442, 18 post τότε; 451,1 post ὡς; 454, 6 post ἀδύτοις) add γάρ SyR; p. 444,1 post ὦ add μέν SyR; p. 456, 17 post προσκείσθω add δέ SyR. ac praeterii etiam coniunctionem καί, quam hic illic inveni insertam, ut p. 450,4 ante πρίν alt; 453, 18 ante μοί. simul silentio sum praetervectus et collocationes verborum (ut p. 441, 6 πρὸς ἑαυτοὺς ante οἱ ἅγιοι coll SyR) et pronomina personalia et demonstrativa (quae quidem more Syrorum addita sint, ut p. 441, 4 ἐκεῖνος ante ὁ ἀπόστολος vel ib. 7 αὐτοί ante οἱ στεφανῖται) et nomina collectiva vel numero singulari, quem generalem appellamus, prolata (ut p. 444, 3 πληρώμασι pro πληρώματι vel p. 446, 10 τραύμασι ... δριμύσσουσι) ex usu Syrorum pluraliter dicta. neque, ut brevi complectar, quicquam eorum notavi, quibus, etsi textum leviter mutant, nihil aliud tamen subest nisi aut interpretis aut ipsius linguae inopia quaedam sermonis. sed quaecumque graviter mutata sunt aut quae in dubium vocaveris Graeca an Syriaca sint, rettuli in apparatum. de interpretis vero subtilitate fortasse satis est haec quattuor exempli causa afferre: vocem Graecam γάμου, quam p. 443, 2 recte explicavit verbo 'nuptiarum', infra p. 443, 9 voce 'convivii' interpretatur, et apte quidem, ut patet ex Peschitta ad Matth. 9, 15; deinde verbis Graecis per solitam ellipsin prolatis διὰ παντός (p. 444, 5) recte verbum χρόνου postponit; tum vocem βίου (p. 455, 6; ib. 8; 453, 13) haud male interpretatus Syriace verbo κόσμου

expressit, nam et Origenes 'mundo' Aegyptum comparat (cf. locos ad p. 455, 6 in app. font. collectos); animadvertit denique gradationem, quae et p. 446, 9 et ib. 10 inest in negatione οὐδέ; quam cum alias admodum apte explicaret verbis 'et non', hic recte reddidit verbis 'et etiam non'. alia miranda fortasse potius sunt quam admiranda, verbi gratia, quod p. 447, 11sq. σορόν (11) et κιβωτός (12 et 13) eodem verbo 'arcae foederis' ('arōnā) reddit, sed ib. 11 et p. 448, 3 κιβωτός voce 'cistae' (qēḇūtā) exprimit. neque desunt quae perperam sit interpretatus, ut p. 457, 7 verba ἀφθονωτέραις ... τοῦ λόγου ταῖς κύλιξιν, quae verbis 'poculis verbi quod non invidet' reddit aut p. 456, 12 οἷόν τις ὑδάτων ὁλκός, quae verbis οἷον ὁλκάδες τινές (ὁλκάς τις R) ἐν ὕδασι exponit. versus bibliacos interpres ad verbum expressit de exemplari orationis Graeco bibliis Syriacis non adhibitis. ubi tamen cum Peschitta consentit (ut p. 444, 15-16; 451, 13-14; 453, 5), id casu magis quam consilio evenit.

De tota vero illa interpretatione te, quanti sit, quaerentem nolo ignorare eam non tam ad verum textum restituendum quam ad confirmanda vera valere. nam licet propter antiquitatem gravissima sit auctoritate, tamen nihil memoriae prodit, quin libri aetate minores Graeci quoque asservent. quamquam nullus ex his propiore cognatione coniunctus esse videtur cum illa.

4. De aetate interpretationis

Haec si forte satis hoc loco dicta sint de indole interpretationis, restat ut quaeramus, quo tempore oratio in Meletium e Graeco in Syriacum conversa sit. res ardua ac difficilis. nam interpretatio ad nos pervenit sine auctoris nomine. accedit, quod cetera Gregorii opera, quae Syriace versa exstant, una illa prima in orationem dominicam homilia excepta adhuc inedita sunt. quod nisi esset, interpretatione nostra cum iis, quae codici-

bus antiquioribus asservantur, comparata ad cognoscendam veram aetatem propius accedere nobis fortasse liceret. unum igitur hoc pro certo constitui potest: orationem ante saec. VII completum esse conversam. sed propterea quod oratio in Meletium, etsi Iacobiticis libris liturgicis conservatur, tamen apud Nestorianos quoque viguisse videtur (cf. Chronicorum Seertensium cp. 48 [p. 159] = Patr. Orient. tom. 5, p. 271 ed. Addai Scher), eam, nisi vero bis versa est, iam ante istas sectas et haereses factas, id est iam ante saec. V exactum, ex Graeco esse translatam, si pro vero non potest probari, simile tamen est veri. Cappadocum autem nonnulla iam ipso saeculo V Syriace reddita fuisse cum e ceterorum operum versionibus utrique sectae notis apparet, tum ex historia illius Rabban bar ʿEdta colligi potest, qui etiam tum puerulus ineunte saeculo VI "librum Gregorii Nazianzeni . . . et opus S. Basilii" ex memoria exposuit (Revue de l'Orient chrétien 11, 1906, p. 406 Gallice vertit A. Scher), tum vero codice Mus. Brit. Add. 17.143 (= Wright 546: saec. V) confirmatur, qui Basilii opuscula continet. tantum iam in principio apud Syros valuerunt patres Graeci, qui aureo illo floruerunt saeculo IV. Gregorii autem oratio in Meletium una fortasse cum ceteris eius sermonibus in dies festos dictis (e quibus nonnulli Syriacis libris adhuc conservantur) ad Syros pervenit. nam et Chronica Seertensia (loco supra laudato) et catalogus scriptorum ab Ebedjesu anno 1298 conscriptus (quem Anglice vertit George Percy Badger, The Nestorians and their Rituals, tom. II, Londini 1852, p. 361-379; vide p. 364) cuiusdam libri homiliarum faciunt mentionem. quod si consideraveris, reminisci forte libebit eius, de quo supra disputavi (p. 374 sq.; 384 sq.), libri homiliarum antiquissimi Graeci.

5. *De verbis a Moyse bar Kepha allatis*

Innumerabilis eorum verborum numerus est, quae ex

operibus Gregorii nostri excerpta scriptores Syri afferunt. in quibus (quamquam multa me fugere potuisse haudquaquam ignoro) orationem in Meletium ne semel quidem laudatam esse inveni. neque hoc mirum; nam illi, ut erant toti rebus theologicis capti, dogmaticos scilicet libros orationibus politis praetulerunt. atque etiam Moyses bar Kepha († 903), episcopus Mausiliensis qui in libro, quem de anima composuit (cf. A. Baumstark, Gesch. d. syr. Lit. p. 281), multos scriptores Graecos testes auctoresque de immortalitate animorum producit, non ex oratione nostra quem, cum de mortuis sit inter deum et vivos intercedentibus, unum omnium, qui in hac oratione ad theologiam spectant, alicuius momenti esse vocaveris locum protulit, sed Chrysostomi adiit in S. Meletium contionem. errat enim Alphonse Mingana, cum, quae de Meletio dicit Moyses in codice Mingana Syr. 9, e Gregorii oratione allata esse contendit. quem locum, cum apud Oskar Braun, qui librum Germanice vertit (Moses b. Kepha u. sein Buch von der Seele, Friburgi Brisg. 1891; cf. p. 108), reperire non potuissem, v. d. Sebastian P. Brock magna cum cura ex ipso codice benigne pro me excerpsit. codex autem, qui nunc Birminghami asservatur in bibliotheca collegii Selly Oak, quamquam aetatis est recentissimae, librum vetustiorem memoriae prodit. descriptus est enim e codice anno D. 1221 exarato, ut patet ex istius libri colophone, quem dicunt, folio 149 codicis nostri imposito (cf. A. Mingana, Catal. of the Mingana Collection of Mss. now in the possession of the Trustees of the Woodbrook Settlement, Selly Oak, Birmingham, tom. I, Cantabrigiae 1933, p. 38-39). exaratus est binis columnis et continet librum De anima foliis 4-149 inclusum. in quibus locus, quem quaerimus est folio 119r, hisce, quae vix Moysi, fortasse ne antiquiori quidem libro attribuas, verbis praemissis: "Gregorius (+ episcopus *in marg.*) Nyssenus frater Basilii Caesariensis ex homilia in Meletium episcopum Antio-

chiae". sequuntur autem haec: "Oremus igitur ad unum omnes nobiles et servi, viri et mulieres, senes et iuvenes. beatum ipsum Meletium nobis socium arcessamus precum nostrarum, propterea quod magnam fiduciam nunc habet et inflammatus est amore nostri." quae verba sequentibus his exponuntur et ad scopum libri, qui est de anima, diriguntur: "Eo, quod sanctus magister (scil. Ioannes Chrysostomus) dixit: 'Sanctum Meletium post mortem eius socium nobis arcessamus precum nostrarum' et eo, quod dixit 'Nunc amore nostri inflammatus est', demonstravit consciam esse animam eius (scil. Meletii) et probatam (?) intelligentiam (sukkālā) istius (scil. animae), postquam separata esset a corpore." quae verba, etsi sententia ab oratione nostra aliena sane non est (quod enim ostendunt Meletium conscium esse post mortem de populo suo atque libere pro eo intercedere apud deum, idem apud nos verba p. 454, 6-12 et p. 455, 9 notant atque declarant), tamen e Chrysostomo plane sunt sumpta (cf. PG 50, 520, 17 sqq.).

II. De ceteris interpretationibus orientalibus

De oratione nostra in reliquas Orientis linguas conversa cum nihil admodum mihi innotuerit, paucis agere licebit. S. Meletii diem festum ab Armeniis esse celebratum e fastis Armeniorum antiquis, qui Meletium una cum pluribus episcopis die 25 Martii commemorant, satis constat (cf. N. Adontz, Les fêtes et les saints de l'Église arménienne, Revue de l'Orient chrétien 26, 1927-28, p. 228 et D.B. Capelle, La fête de la Vierge à Jérusalem, Le Muséon 56, 1943, p. 6). sed cum nullus ad libros liturgicos Armeniorum aditus mihi patuerit, an aliqua lectione in honorem S. Meletii dicenda Armenii sint usi, parum comperi, quamquam id usu venisse ex eo, quod oratio nostra duobus minimum homiliariis Armeniorum adhuc conservatur, colligi posse opinor. et hoc quidem constat: Gregorii nostri de Meletio orationem funebrem antiquitus in linguam Armeniacam esse translatam. exstat enim inter Gregorii Nazianzeni sermones, qui in alterum, quod dicitur, corpus homiliarum illius collecti cum alibi fortasse tum vero Vindobonae adhuc asservantur in monasterio Mechitharistarum, ut W. Lüdtke docet in ea, quam supra p. 395 memoravi commentatione. codicis autem, quem dicit, numeri notam, aetatem, indolem, cum catalogum librorum apud Mechitharistas servatorum inspicere mihi non licuerit, nescio. ex hoc vero corpore sermonum Gregorii Nazianzeni oratio nostra in homiliarium (Tōnakan) illud fortasse pervenit, quod nunc Parisiis asservatur codice Par. Bibl. Nat. Armen. 120, saec. XIV. nam Parisinus quoque orationem nostram Armeniace versam, quam sub numeri nota 16 exhibet foliis 38v-42r inclusam, ad Gregorium Nazianzenum refert auctorem, ut e titulo patet: "S. Gregorii Theologi (i.e. Nazianzeni) in Meletium episcopum Antiochiae, qui in hoc concilio (scil. Constantinopolitano I) decessit" (cf. J. Muyldermans, Les manuscrits arméniens 120 et 121 de la Bibl. Nat. de Paris, Le Muséon 74, 1961, p. 75-90; 78. qui vir doctus Parisinum codici Vindobonensi Mechith. 1 sub numeri nota 4 orationem in Meletium quoque praebenti ut gemello comparat). ego autem aegre fero, quod, cum Armeniace nescirem, interpretationem non inspexi, quae, si modo aequalis est interpretationi sermonum Nazianzeni, memoriam vel vetustissimam orationis nostrae repetit (cf. W. Lüdtke loc. laud.).

Atque haec quidem hactenus de Armeniis, nunc de Hiberis videamus. nam et Hiberorum ecclesia augusta, quae circiter tempora concilii Nicaeni condita diu ad patriarchatum Antiochenum pertinuit (cf. Michel Tamarati, L'Église géorgienne des origines jusq' à nos jours, Romae 1910, p. 238), illustrem episcopum Antiochiae colebat; quin etiam ipsius Meletii homilias decem, quae Graece perierunt, Hiberice usque adhuc (ineditas)

conservavit (cf. M. Tarchnišvili, op. supra p. 395 laud., p. 427). sollemne vero Meletio sacrum Hiberi eodem die agebant ac Graeci, id est die 12 Februarii (cf. G. Garitte, Le calendrier palestino-géorgien du Sinaiticus 34 = Subsidia Hagiographica 30, Bruxellis 1958, p. 157-158). quem ad diem celebrandum et Gregorii et Ioannis Chrysostomi in Meletium habitos adhibebant sermones (cf. menologium monasterii Gelathi sub die et K. Kekelidze, bibliographiae supra p. 394 laud. no. 108: p. 196 no. 344 et 345). interpretatio autem orationis in Meletium his quattuor, quod sciam, libris manuscriptis etiamnunc asservatur:

Codex Tephlisensis (Tiflis) Instituti Librorum Manuscriptorum (Helncert'a Instituti) A 55, id est olim Musei Ecclesiastici 55 (fol. 318-322).

Codex Tephlisensis Inst. Libr. Mss. A 108 (fol. 174-183). quos libros descripsit Th. D. Zordania (Opisanie rukopisej Tiflisskovo Zerkovnovo Museja Kartalino-Kachetinskovo duchovenstvo, tom. I, Tephlis 1903). qua de causa in catalogis instituti, quod dixi, recentissimis iam non tractantur (cf. G. Garitte, Manuscrits géorgiens de Tiflis, Le Muséon 74, 1961, p. 387-422; p. 407 sq.).

Codex Kuthaisensis Musei Historici (olim Monasterii Gelathi) 1, chartaceus saec. XVI, foliorum 583. qui duabus menologii partibus constat, quarum una (fol. 1-242) Februarii, altera ab alia manu exarata Augusti respicit mensem. orationem in Meletium praebet encomio Chrysostomi in eundem praemisso sub die 12 Febr. foliis 36v-41v inclusam. codicis primam partem P. Peeters descripsit, cum Porphyrii Gazeni ederet vitam (Anal. Boll. 59, 1941, p. 66-68). totum eum nuper (a. 1953) E. Nikoladze tractavit, cuius catalogum, cum sit Georgice scriptus, G. Garitte in ea, quam modo laudavi, commentatione ad usum Occidentis excerpsit (p. 420-422). de menologio autem ipso, quod K. Kornelidze (Christianskij Vostok 1, 1912-1913, p. 325-347; cf. Anal. Boll. 32, 1913, p. 323-325) sumptum esse dixit e libro Ioannis Xiphilini, qui imitator Symeonis Metaphrastae saeculo XI exeunte illius fertur contexuisse libros interruptos, nisi singulis, quae hoc nostro codice continentur, perspectis comparatisque cum exemplaribus Graecis iudicari non potest (cf. A. Ehrhard, op. laud., tom. III, p. 383-403).

Codex Athous Monasterii Hiberorum (Iwiron) georgicus 14 (Blake; 84 Zagareli) chartaceus saec. XIV-XVI, foliorum 373. quem diligentissime descripsit Robert P. Blake (Rev. de l'Orient chrétien 28, 1931-1932, p. 357-360) qui eum nullis argumentis allatis a Georgio translata continere docet (ib. p. 295). continet autem praeter S. Basilii librum in Hexaemeron undeviginti, quae sub nomine Gregorii apparent, opuscula imprimis homilias; in his tria spuria. oratio in Meletium exstat foliis 157v-164r inclusa. perincommode autem accidit, quod cum interpretes tot Gregorii operum nomine nobis sint noti, tamen quis orationem in Meletium verterit neque ex indicibus librorum versorum, quae vitis illorum interpretum insertae sunt, neque ex inscriptionibus codicum nobis cognoscere licet. at etsi ipse libros Hibericos, quos supra laudavi, examinare non potui neque indolem eorum satis cognovi, tamen orationem nostram, cum inter scripta antiquitus versa numerata non sit (cf. M. Tarchnišvili, op. laud., p. 465 sqq., quo rettulit κείμενα vel textus receptos), ex Graeco, id est post primam, quae vocatur, litterarum Georgicarum epocham exactam, cum summa Hiberi cum ecclesia Byzantina consuetudine erant coniuncti, ab ipso Euthymio fortasse ("nonnulla" enim, non omnia quae vertit, Georgius laudat; cf. Vitae Euthymii, quam supra p. 395 memoravi, cap. 24) vel a Georgio (cf. supra), discipulo eius, quorum uterque multa Gregorii est interpretatus, conversam esse opinor. de qua re eodem

fere usus est iudicio M. Tamarati (op. laud. p. 326). atque etiamsi oratio una cum diversorum auctorum homiliis translata in Hibericas intraverit litteras, res se non aliter fortasse habet; nam monachi illi saec. X/XI menologia quoque verterunt, verbi causa Georgius, quem laudavimus, Athonita (cf. R. P. Blake, Georgian theological Literature, Journ. of Theol. Studies 26, 1925, p. 50-64; p. 58). quod si oratio ex aliquo libro Graeco liturgico in Hibericum est expressa, hunc ad eam pertinuisse, quam littera β distinximus, Graecorum codicum classem veri est simile. fieri autem potuit, ne hoc omittam, ut homilia in Meletium non semel converteretur, id quod evenit in libro De opificio hominis et in sermone De nativitate, quorum uterque ter est Hiberice versus.

In reliquas vero linguas Orientis, ut Coptorum Aethiopum, Slavorum, orationem in Meletium esse conversam non reperio.

C. DE RATIONE QUAE INTERCEDAT INTER SINGULAS CODICUM CLASSES ET DE FONTE COMMUNI

Diu conanti mihi non contigit, ut rationem, quae intercederet inter singulas codicum classes, satis cognoscerem atque enuclearem certisque tandem argumentis confirmatam stemmate, quo memoriam huius orationis universam uno obtutu videre tibi liceret, delinearem. omnes vero libros ex archetypo communi fluxisse probari videtur erroribus communibus his: p. 446, 13 ἡ alt om libri; p. 451, 10 ὑμῶν: ἡμῶν libri. qui, cum sint minoris momenti, cave ne graviorem attribuas eis auctoritatem.

D. DE LIBRIS TYPIS SCRIPTIS

Libri, qui Gregorii orationem in Meletium typis Graecis exscriptam proferunt, etsi paucissimis libris manuscriptis nituntur, tamen pleniorem textum quam pro numero

codicum praebent. nam sive casu sive consulto accidit, ut editoribus saeculi XVII e duobus orationis memoriae ramis (β et α) quaedam librorum esset copia. sed quemadmodum vel plurima Gregorii opera, antequam Graece prelum typographicum subierunt, Latina foras sunt data, sic etiam oratio in Meletium haec nostra. quam a Laurentio Sifano primum Latine conversam Nicolaus Episcopius minor una cum duobus et triginta ab eodem interprete et decem ab aliis alias translatis Gregorii

Basil. 1562 opusculis anno 1562 Basileae vulgavit (p. 411-416). libri manuscripti, quibus usus interpres laborem exsolvit, cum ex ipsa interpretatione tum vero e quibusdam adnotationibus, quas ad marginem scripsit, cognosci possunt. classem vel ex prima fronte cognoscas. nam omnes errores classis β proprii (cf. supra p. 382), qui quidem in Latinum transferri possint, apud Sifanum plane leguntur. stirps autem quae sit, ut cognoscas, haec tibi dabo exempla (cf. p. 372): p. 450, 14 εὐφροσύνης: σωφροσύνης MKO recc 'castus amor' Sifanus; p. 456, 12 οἷόν τις ὑδάτων om MKO recc Sifanus. sed libri MK hisce erroribus eliminantur (cf. p. 373): p. 448, 11 προμεμελετηκότα: μεμελετηκότα O recc D 'meditata' Sifanus; p. 455, 2 ἐπεκομίσατο: ἐπεκοσμήσατο O recc DG 'sese exornavit' Sifanus. sequitur ergo, ut O recc sint libri, quos quaerimus. id quod mendis confirmatur his (cf. p. 368): p. 455, 3 δεσμῶν: μελῶν O recc 'membrorum' Sifanus; p. 449, 9 ἐπανάληψιν: παράληψιν O recc 'repetitionem'(!) Sifanus, qui haec adnotat in margine: 'παράληψιν in utroque (!) exemplari: ego lego ἐπανάληψιν'. e quibus perspicuum est interpretem duobus libris esse usum atque iis codicis Grimani asseclis (cf. p. 368 sqq.). horum unus, ni fallor, erat codex Monacensis gr. 107 (cf. supra p. 366). nam ad paginam 463, 12 orationis in Pulcheriam interpres (p. 366) adnotat haec: "Hic in altero exemplari desiderantur versus decem". quos versus (p. 463, 12 δάκρυα — 21 τῷ πάθει) nullus e libris

adhuc asservatis omisit nisi codex Mon. 107; ubi margini manus altera (an ipsius Sifani?) postea eos adscripsit. liber alter vero utrum codex O fuerit (id quod equidem opinor), an alius quis e grege Grimaniano, incertus est. illud tamen ipse quoque interpres fortasse suadet, cum dicit se in operibus Gregorii transferendis quinque codicibus esse usum; e his quattuor "ex bibliotheca . . . domini Iohannis Iacobi Fuggeri" (cf. ed. alt. p. 2). qua in bibliotheca non solum codicem Mon. 107 sed etiam O fuisse certi sumus (cf. O. Hartig, Die Gründung d. Münchener Hofbibl., Abh. Münch. 28, 3, 1917, p. 366). quod utcumque se habet, quia in libros gemellos Sifanus incidit, tenuissima erant fundamenta, e quibus editionem eruit. Sifani autem haec tot Gregorii opusculorum interpretatio Latina elegantissima iterum ac saepius deinde subiecta est prelis. paucis annis post Eusebius Episcopius, Nicolai frater, ab eodem Sifano petiit, ut textum typographi erroribus corruptum emendaret "correctumque sibi daret exemplum". quod
Basil. cum accepisset tribus Gregorii operibus auctum a. 1571
1571 Basileae emisit (or. In Mel. v. p. 317-321). biennio post oratio nostra una cum ceteris a Sifano versis, quibus accedunt multa ab aliis in Latinum translata, tertium
Paris. subiit prelum (Parisiis, et ap. Mich. Somnium et ap.
1573 Seb. Nivellium, col. 955-960). quo ex altera Episcopii editione pervenit.

Anno post viginti tres homiliae "trium... Gregoriorum"
Venet. a Petro F. Zino "Latinitate donatae" apud Zalterium
1574 Venetiis prodierunt; in his viginti Nysseni. quas, quod equidem viderim, hic minus diligenter vertit quam ille, quo etiam inferior est in elegantia sermonis. de codice vero, quo usus orationes In Mel. (p. 155v-159v), In Pulch., In Flac. convertit, cum alia tum haec certiores nos faciunt: p. 445, 18 τίς ὁ: καὶ οὗτος SZ 'et hic' Zin.; 445, 10 ἐλευθέρας: ἐλευθερίας SZ(ι eras) 'liberas' Zin.; 461, 17-19 τῷ-γενόμενος om Z(!) Zinus.

Hac Zini editione (e qua nostra numquam post iterata sunt) una excepta, omnes quas usque adhuc produximus editiones, cum iisdem libris manuscriptis nitantur, memoriam unius familiae repetunt. nunc vero uno codice quasi alterius stirpis fores aperiuntur. nam anno 1603 (ut legitur in Bibliotheca Fabricii, ed. Harles, tom. IX, p. 127) aut (et?) 1605 (cuius anni editionem unam repperi) R. P. Fronto Ducaeus S. J. plurima quae usque ad illum diem Latine conversa Gregorii opera reperire potuit, non collegit tantum, sed cum aditus ei esset ad alios libros manuscriptos, quibuscum interpretationes exstantes contulit,
Paris. edenda vere curavit (Parisiis apud Marcum Orry
1605 1605, tom. I, col. 955-960). qui ad orationem in Meletium recognoscendam in hac editione unum tantum codicem adhibuit, quem cum a Federico Morello professore regio nactus esset, Morelli codicem vocabat. id quod cum ex ipsis notis (tom. II, p. 86) tum vero ex earum recognitione editioni anni 1615 (vide infra) adiuncta apparet. cuius rei unum hoc sufficiat exemplum (PG 46, 1217) ad p. 449, 12 εἶδε πρόσωπον ἀληθῶς ἐν εἰκόνι θεοῦ μεμορφωμένον: "Faciem vidit. Sifanus, faciem ad imaginem Dei, omisso verbo et adverbio [re vera non Sifanus sed ipsius Ducaei typotheta, M. Orry, ea omisit], quod mendose expressum fuit in Morell., ἁλιέως piscatoris, unde suspicabamur antea corrigendum ἱερέως, sed veram lectionem suppeditavit Canter, ἀληθῶς ἐν εἰκόνι θεοῦ . . .". Morelli vero liber, quamquam an idem sit ac codex Montepessulanus 122 (cf. supra p. 352 sq.) alibi dubitatur (cf. huius editionis vol. V p. 271 sq.), in nostris, ubicumque nominatim eum Ducaeus adducit (adducit eum autem duodecies) cum Montepessulano consentit. cui etiam ea concordant, quae tacitus Ducaeus in Sifani interpretatione mutavit. textus igitur orationis, qui tamdiu memoriam unius classis tenebat, tum primum memoria classis α affectus est. quo factum

est, ut plenior evaderet magisque accederet ad veritatem.

Decennio post textus Graecus adiuncta interpretatione Sifani a Ducaeo denuo, ni fallor, correcta primum typis exscriptus est (Parisiis ap. Cramoysy ex off. Nivel.
Paris. et Somn. tom. II, col. 1019-1027). de Gregorii libris, quos
1615 adiuvante Frontone Ducaeo (cf. tom. I, p. III) edendos curavit Claudius Morellus, Federici frater, typotheta regius, in hac editione satis disputatum est (cf. vol. II, p. LIX sqq.; vol. VI, p. LVII sqq.). quamobrem, ne longus sim in apertis, de codicibus tantum dicam, quibus usus Claudius orationem nostram protulit. sunt autem duo, ut patet ex adnotationibus Ducaei; de libro Federici Morelli supra dixi; alter est "ingens" ille Canteri (cf. tom. I, p. III et locos huius editionis supra laudatos), quem cum hic illic ex libro Morelli correctum editor totum prelo subiecit, fundamentum quasi iecit editionis. quo factum est, ut orationis in Meletium editio princeps Graeca, tamquam Latina, in uno ex Grimani asseclis consisteret. nam codex Canteri p. 455, 3 μελῶν pro δεσμῶν habet, qui error nisi in familia Grimaniana non invenitur (cf. supra p. 368). alia quae cum familia illa communicat praetereo. Canteri autem liber, quem Ducaeus verbis χάριτι τοῦ Μονογενοῦς etc. orationem concludere contendit, eo quod superstites Grimani asseclae desinunt verbis ἐν χριστῷ etc. perisse videtur (cf. et p. 420 sq.). huius
Colon. editionis Parisinae bilinguis textus Latinus biennio post
1617 Coloniae Agrippinae sumptibus Antonii Hierat iteratus est (or. in Meletium vide p. 506 sqq.).

Claudii Morelli vero editionem Graecam brevi post Montis Feretri comes atque Urbini dux, ut magnificam suam bibliothecam amplificaret, manu describi iussit. quem laborem Iosephus Cretensis persolvit, ita ut opuscula Gregorii typis iam exscripta paucis exceptis (tom. I, p. 956 sqq.) denuo libris manuscriptis reciperentur (codices Vat. Urb. gr. 9-13). quam rem primus Hermannus Langerbeck luculenter demonstravit (vol. VI,

Urbinas p. LX sq.). ex his libris codex Vaticanus Urbinas
10 graecus 10, foliorum 201, orationem in Meletium tenet foliis 148v-154v inclusam. codicem descripsit Cosimus Stornajolo (739 R, p. 17-18). praetermittam errores proprios codicis Urb. et ea (typographi scil. menda) tantum afferam, quae (correcta in ed. anni 1638 aut in ed. Mignei) codex Urb. ex editione Cl. Morelli recepit, uti: p. 443, 11 οὐκ ἔστι: οὐκ ἔτι Cl. M. οὐκέτι Urb; p. 446, 18 ἀναβοῆσαι: ἀναβοῶσαι Cl. M. Urb; p. 451, 10 ὑμῶν: ἡμῶν Cl. M. Urb; p. 453, 18 ἐπιλησθείη: ἐπιληθείη Cl. M. (et ed. 1638) Urb.

Paris. Textus editionis Claudii Morelli anno 1638 sumptibus
1638 Aegidii Morelli, a quo illa editio nomen Morellianae traxit, iterum subiit prelum (or. in Mel. vide p. 587-595). ex Morelliana, quae nisi ea quae levissima supra attuli nihil in textu mutavit, anno 1858 J.-P. Migne orationem in Meletium nonnullis mendis typographicis purgatam, novis affectam, alioquin immutatam deprompsit (PG tom. 46, p. 852-864). cuius editio compositione typographica immutata iterum anno 1863 prelum subiit. haec vero editio adnotationibus gratissimis aucta anno 1959 Tornholti in officina Brepols denuo lucis ope confecta et foras data est.

Ex Morelliana Ioannes Patusas quoque Atheniensis orationem in Meletium sumpsit et una cum quattuor
Patusas Gregorii homiliis encyclopaedia sua recepit (Ἐγκυκλοπαιδεία φιλολογικὴ εἰς τέσσαρας τόμους διῃρημένη πρὸς χρῆσιν τῶν φιλολόγων καὶ φιλομαθῶν τῆς Ἑλληνικῆς γλώττης συναρμοσθεῖσα, Venetiis: Bortoli 1710, tom. I, p. 176-184 et in editione altera emendata, ib. 1744, tom. II, p. 174-182). in his editionibus textus neglegentia typographi valde corruptus est. editionem tertiam anno 1780 prolatam non satis compertam habeo.

Eodem saeculo oratio nostra una cum multis et aliorum patrum et Gregorii operibus Latine a variis interpretibus versis curante Dominico Schram O.S.B.

Schram denuo prelo exivit (Analysis operum SS. Patrum, et Scriptorum Ecclesiasticorum, tom. 14 continens opera S. Gregorii ep. Nyss., Augustae Vindelicorum sumptibus Matthaei Rieger 1791, p. 671-677). qui vir doctus Sifani editionem genuinam (Ducaei enim correcturas ignorat) sed emendatam, ni fallor, id est aut editionem Basiliensem anni 1571 aut Parisinam anni 1573 adhibuit. quam valde sed haud inepte contraxit et in capita titulis inscripta divisit.

Reliquum est, ut mentionem faciam optimae editionis, quae saeculo proximo a Ioanne Georgio Krabinger prolata, etsi tribus tantum libris manuscriptis paene gemellis nititur, Morellianam virtute praecedit (Monachii Krabinger 1835, et iterum ib. 1838). quam editionem non semel in apparatu laudavi. codices vero, quibus usus Krabinger textum Graecum recognovit, sunt Monacenses 92. 107. 370 (cf. supra p. 365 sq.). sed quia editionem Morellianam quoque et adnotationes Ducaei adhibuit, etiam ad nonnullas varias lectiones classis α recurrere potuit. textui Graeco interpretationem Sifani a Ducaeo recognitam adiecit, quam multis tamen locis suo aut iudicio aut textui Graeco accomodavit.

PRAEFATIO DE ORATIONE IN PULCHERIAM

Si memineris amnem, ut ita dicam, librorum orationem in Meletium secum portantium, rivulo dices vehi sermonem in filiolam imperatoris. fluxerunt enim omnes fere, qui mihi innotuerunt, codices (sunt autem viginti tres) ex uno fonte, qui idem est, quem supra littera β distinximus. accedit ut codex Vaticanus Graecus 1907 (S), qui solus videtur pendere ab alia stirpe, semper incertum sit utrum quae varia proferat ex suo ingenio an ex alio hauserit libro. cum autem saepius, ut videbimus, unus vera habeat, aliam stirpem eum feci repraesentantem. tamen mireris fortasse, quod alii testes non manserint. sed etiamsi oratio in Pulcheriam elegantissima est omnium fortasse Gregorii orationum elocutione, tum doctrina subtiliore theologica de resurrectione haud indigens, tamen, cum neque Sanctam laudet neque tractatus sit theologicus, eius memoriam umquam fuisse multo uberiorem vix crediderim. est autem illa quasi rivuli, quem dixi, memoriae condicio, quae multitudine variarum lectionum cum careat, textum non semel reddat aegrotantem adeo, ut ex iis, quae codices offerunt, sanari non possit. cuius rei haec liceat proferre exempla: p. 461, 7 ἐπήγγελται scripsi (praeverbio propter numerum addito) ἠγγέλλετο S (suo Marte, ut videtur) ἤγγελτο cett; p. 464, 5 ἔχρησεν (fort falsum) codd excepto S, qui e coniectura, ut videtur, ἔμιξεν praebet; p. 465, 10-11 τὸ τῆς πορφύρας ἄνθος codd, sed cursus causa fortasse τῆς π.τ. ἄνθος scribendum est; p. 466, 20 post ἀπεστέρηται fort ἡ addendum est; p. 469, 23 πῶς scripsi: ὅπως codd.

In libris vero recensendis usus sum tabellis lucis ope confectis, quas magna ex parte H. Happ diligenter pro me contulit, cui gratiam debeo maximam. omnes tamen, ut solemus, ipse iterum contuli totos. sunt

autem, qui orationem in Pulcheriam continent, hi: codex
S Vaticanus graecus 1907, membranaceus saec. XII vel XIII ineuntis (cf. supra p. 354-356). continet orationem in Pulcheriam foliis 288v-289v. quem, ubi evanuit, e codice Vaticano graeco 1433, membranaceo saec. XIII
Z (cf. supra p. 356) supplevi. quod apographon orationem in Pulcheriam praebet foliis 366v-370v inclusam. codex S ut in ceteris, quae continet, Gregorii operibus sic etiam in hac oratione testis est editionis doctae (cf. supra p. 355-359). haec tantum exempli causa afferam: p. 462, 24 πλάγιος: πλαγίως S; p. 463, 10 ἀστενάκτως: ἀστένακτος S; p. 464, 27 μόνον: μόνοις S; p. 470, 17 post ὁμοίοις add ἀγῶσι S (fort recte); p. 471, 17 θᾶττον: θανάτῳ S (fort recte). quibus ea, quaeso, addas, quae modo supra ad p. 461, 7 et 464, 5 nominavi. maximi vero sunt pretii, quae S solus recta servavit, velut: p. 461, 6 ἔτους S: χρόνου cett v; p. 461, 9 ἂν S om cett (cf. app. crit.) v; p. 462, 20 ἄνω διαπετάσαι S: ἠνωδία (et εὐωδία) πετάσαι cett (cf. app. crit. et p. 424) v; p. 470, 8 προπόσεις S: τρόπος εἰς cett v; p. 471, 17 ἐκλυθεῖσι S: ἐκλυθείσης cett v; p. 472, 6 διαιωνίζοι S: διαιωνίζῃ cett v. attamen, si ea, quae S habet falsa, maximam partem consulto mutata esse cognoveris, ex iis, quae S solus recta praebet, eum a ceteris esse nimis alienum haud sane concludes. non enim varia hisce locis ceteri codices praebent, sed falsa. quae cum ex parte quidem vestigia sint scripturae continuae male resolutae, in libro ante saeculum IX exarato orta esse videntur. qui liber communis fuit auctor reliquorum omnium, quos nunc recogniturі sumus.

Artiore vinculo inter se coniuncti sunt, ut solent,
K codex Venetus Marcianus graecus 67, membranaceus saec. XI (cf. supra p. 363), qui orationem in Pulcheriam foliis 151v-155v continet, et codex Oxoniensis Bod-
N leianus Cromwell 9, membranaceus saec. XII vel XIII (cf. supra p. 363-365). qui orationem in Pulcheriam praebet foliis 250-260 inclusam. haec vero sunt, quae

K et N contra ceteros habent communia: p. 468, 25 ἐδέχετο: ἐδέξατο KN (fort recte, cf app. crit.); p. 469, 20 τῷ θεῷ post τὸν παῖδα coll KN (an numeri causa?); p. 469, 22 ἀναλέξασθαι: ἀναδέξασθαι KN (Δ pro Λ); p. 470, 5 οἱ κρατῆρες, πλήρης om (vide infra) KN; p. 472, 5 ἡμῶν om KN. est autem alia quaedam ratio inter codices K et N. intulit enim manus altera lectiones in codicem K, quae etiam in N inveniuntur, uti p. 465, 20 τὸ recte N om (SOP) K, sed inseruit K²; p. 466, 2 κνυζοῦσθαι recte N: κνύζεσθαι S κνίζεσθαι (OP) K, sed corr K²; p. 467, 14 γενέσθαι om KN, sed εἶναι post ἀνάγκης supped N et in marg K²; p. 469, 11 διεξῄει recte N: διεξήει (SOP) K, sed corr K²; cf. etiam p. 468 22; 470,1; ib. 5. qua re perspecta aut N descriptum putabis e codice K, quem aut antea iam correxit manus ignota aut in describendo ipse librarius codicis N, id quod ego putaverim (vide infra p. 428), aut K postea ex codice N correctum. correcturis vero, quibus hic illic N instructus est manu altera, ni fallor, sed primae simillima (N²), codex K nusquam affectus esse videtur, cf. ex. gr. ad p. 461, 20; 462, 20; 464, 27; 471, 25; ib. 17. quae correcturae unde haustae sint, nescimus (cf. etiam supra p. 364). ad p. 466, 21; 468, 7 (ἔρνος); 471, 18 sqq. scholia brevia exstant in N manu prima, ut videtur, ad margines scripta. quam propinquus sit K communi omnium codicum fonti, spatium ostendit, quod post τις (p. 461, 9), cum particulam ἂν (S) legere iam non posset, solus ex suis cognatis reliquit; ceteri ἂν omittunt nullo spatio relicto. hic illic margini codicis K signa ascripta sunt, e quibus unum ad errorem communem ἠνωδία (p. 462,20) pertinet. atque haec quidem hactenus; videamus nunc de codice Monacensi vetusto eiusque gemellis.

O Codex Monacensis graecus 370, membranaceus saec. X (cf. supra p. 365). continet orationem in Pulcheriam foliis 248v-257r. qui etsi solus nusquam recta servavit, ut testem vetustissimum apparatu recepi. codici O

persimiles, sed non ex eo descripti, ut supra fusius demonstravi (p. 367 sqq.), sunt quattuor libri recentiores
Mon. (cf. p. 366): codex Monacensis graecus 107, chartaceus
107 saec. XVI. qui orationem in Pulcheriam habet foliis 184r-188v inclusam. codex Matritensis Bibliothecae
Matrit. Nationalis graecus 4864, chartaceus saec. XVI orationem
4864 in Pulcheriam foliis 250v-255v complectens. codex
Par. Parisinus graecus 585, chartaceus saec. XVI. continet
585 orationem in Pulcheriam foliis 239v-245r. codex Parisi-
Par. nus graecus 586, chartaceus saec. XVI. qui orationem in
586 Pulcheriam praebet foliis 313r-319r inclusam. cum O in hac oratione erroribus maioris momenti, quos solus habeat, omnino careat neque in recentioribus quicquam reperiatur, quod eos contra O facientes ostendat, ratio, qua inter se coniuncti sunt, non facile cognoscitur. de fonte vero et recentiorum et codicis O communi, quem codicem fuisse existimo Cardinalis Grimani nunc deperditum, supra (p. 367 sqq.) satis disputavi.

Tub. His libris persimilis est codex Tubingensis Bibliothecae
Mb 29 Universitatis MB 29, chartaceus saec. XVI. codicem descripsit W. Schmid (822 R, p. 55), contulit pro me nec non denuo suis verbis descripsit H. Happ. ipse neque codicem neque imagines lucis ope confectas inspexi. constat septem foliis, quae nihil continent nisi orationem in Pulcheriam. fuit olim Martini Crusii professoris linguae Graecae Tubingensis, qui initio libri haec inscripsit: "Gr. Nysseni hanc orationem mihi descripsit et misit D. Theodorus Canterus, ex Utrajecto 29. Aug. quam Tybingae accepi 26. Septemb. 1578." quaeritur autem liber Canterianus Tubingensis descriptusne sit ex "ingenti" illo codice, quem sumptibus Th. Canteri exscriptum esse testantur auctores principis editionis (Greg. Nyss. Opera, tom. I, Parisiis 1615, p. III), ad quos ex Antuerpia eum miserat A. Schottius. continuit enim "libros sive homilias amplius triginta" teste Claudio Morello (loc. laud.). etiam exemplar, ex quo

Tub 29 descriptus est, codex fuit "plura" Gregorii continens (cf. infra). accedit ut Tub codici O et eius cognatis propinquus sit. qua cum familia, si forte reminisci libeat, etiam Canterianus Lutetiam missus artiore vinculo fuit coniunctus (cf. supra p. 414). illius igitur, qui periit, codicis Canteriani, quo vel maxime nititur tot Gregorii operum editio princeps, autographon Canteri Tubingense (si modo ex illo depromptum est) unicus testis ad nos pervenit. e Tubingensi autem 29 Crusius orationem sua manu exscripsit et in librum
Tub. miscellaneum, quem in suum usum composuit, foliis
Mb 10 225-238 recepit; codicem dico Tubingensem Bibl. Univ. Mb 10, quem descripsit W. Schmid (op. supra laud., p. 17-25) et in meum usum H. Happ. orationi praemissa est eadem fere subscriptio, quae libro Mb 29, additis his: "Gregorii Nysseni orationem hanc ex manuscripto, plura illius auctoris continente, mihi misit ... (vide supra) quam ego M. Crusius accepi 26. Septemb. 1578 et postea huc inscripsi." in margine addit: "Petieram ab eo literis: quia filiolam habeo Pulcheriam". ex alia subscriptione infimo folio 238 adiecta apparet Crusium ignarum fuisse, quae esset Pulcheria a Gregorio laudata, et ideo pro spuria habuisse orationem. Crusius autem, suo Marte hic illic textum correxit, velut: p. 461, 10 ὑφ' ἡλίω (sic) Tub 29: ὑφ' ἥλιον recte Crus (cf. app. crit.); p. 471, 6 ante κυρίου add τοῦ Crus; p. 472, 5 παρεκχέαντος Tub 29 (KNO): —εγχ— recte Crus (SP); reliqua ut coniecturas Crusii app. recepi (cf. ad p. 464, 25; 465, 18; ib. 20; 468, 25).

P Venimus ad codicem P eiusque asseclas: Codex Vaticanus Pii II (re vera Pii III) 4, membranaceus saec. XI, foliorum 316. de codice vide huius editionis vol. VIII, 1, p. 100; 120 sq.; 158; 165 sqq.; p. 219; vol. III, 1, p. XL; XLIV; vol. V, p. 182 sq. et Henricum M. Stevenson sen. (735 R, p. 134 sq.). de fatis Pianorum disputaverunt Louis Duchesne (De codd. mss. Gr. Pii II in bibl. Alexandrino-Vaticana, Parisiis 1880, p. 1) et

I. Mercati (Studi e Testi 164, Romae 1952, p. 127 sq.). codex P orationem in Pulcheriam foliis 144v-151r habet inclusam. maior autem pars errorum, quos P habet solus, variae lectiones sunt consilio, ut videtur, viri haud indocti in textum illatae, velut p. 461,12 κόσμον: κόσμου P; p. 462, 13 ἀφεῖσα: ἀφιεῖσα P; p. 465, 12 λίνον: λῖνος P; p. 471, 20 διπλασιασθείσης: διαπλασθείσης P. itaque incertum est, utrum P recta, quae bis solus exhibet una cum S (cf. ad p. 472, 5 et ib. 15), acceperit an ex suo ingenio restituerit. correcturae rarissimae sunt originisque incertae. sed ni fallit me phototypia, eas manus primae esse potius putaverim quam alterius. bis habet signa ·/· (omissionis, ut videtur) et in textu et in margine (p. 470, 2 super διὰ τῆς et ib. 17 super παιδοτρίβης) nihilo tamen sequente.

Codicis P persimiles sunt recentiores tres, quorum primus est codex Mediolanensis Ambrosianus Q 14 sup., chartaceus annis 1487-89 exaratus, foliorum 484. quem descripserunt A. Martini et D. Bassi (601 R, tom. II, p. 751-754). de codice in hac editione vide vol. VIII, 1, p. 122 sq.; 158; p. 219; vol. III, 1, p. XLII sq.; vol. V, p. 182. continet orationem in Pulcheriam foliis 313v-320r. Ambrosianum, qui eadem Gregorii opera teneat quae P eiusque errores proprios ad unum omnes recipiat, ex ipso Piano depromptum esse veri est simillimum. menda quae ipse addidit, hic illic correcta sunt manu prima, ni me oculi fallunt.

Ambros. Q 14 sup.

Alter est codex Vaticanus graecus 445, chartaceus saec. XVI, foliorum 129. quem descripsit R. Devreesse (720 R, p. 192-194). de codice in hac editione egerunt idem docti qui de P et Ambrosiano isdem fere locis. continet orationem in Pulcheriam foliis 62v-65v. folium 64r vacuum est. etiam Vaticanus 445 fluxisse videtur e Piano, cuius textum ad verbum repetit paucis suo Marte, ut videtur, mutatis velut p. 468, 25 ἐδέχετο P(OS): ἐδέξατο Vat 445 (cf. KN Crus Leid, an recte?). margini ascribit ἔχετο manus prima. quae exstant correcturae, manus primae esse videntur. ne vero Vaticanum ex Ambrosiano descriptum esse existimes, haec proferam menda Ambrosiani a Vaticano neglecta: p. 463, 6 φύσει om Ambr habet Vat 445; 464, 25 δὲ om Ambr, habet Vat 445; p. 471, 22 ἀντί om Ambr, habet Vat 445; p. 472, 7 κρείττονι om Ambr, habet Vat 445.

Vat. 445

Postremus est codex Leidensis Bibliothecae Universitatis Vossianus graecus F 67, chartaceus saec. XVI et XVII, foliorum 312. codicem miscellaneum, qui **sex** partibus constat in unum compactis, descripsit K. A. de Meyier (522 R, p. 78-80). continet in parte quarta saec. XVI exeunte exarata orationes Gregorii de mortuis (fol. 40r-51r) et de Pulcheria (fol. 51v-54v) et orationem Catecheticam (fol. 55r-61v) mutilam. qui ordo orationum idem est quem P servavit eiusque cognati. itaque litteris e K. A. de Meyier, bibliothecario Leidensi doctissimo, quaesivi, nonne codicem ab ipso Is. Vossio, dum Romae moraretur, acquisitum vel exscriptum esse putaret. haec sunt, quae benigne mihi rescripsit: folia 40r-61v manu Vossii certe non esse scripta, sed veri esse simile ea iam in codice Petavii 519 exstitisse, quem sese e Gallia provenisse existimare, quapropter quaerendum, essetne Parisinus codex, olim regius, qui, orationibus nostris absentibus, eundem ordinem praeberet ac codex Pianus (P). cuius rei persequendae quod otium mihi non fuit, aegre fero. ex ipso vero textu hoc patet: Vossianus, cum Piani errores proprios recipiat totos, Ambrosiani autem et Vaticani 445 mendis careat, aut ex ipso P aut ex libro illi persimili fluxit. quae propria exhibet, partim coniectura orta partim e marginibus variis lectionibus instructis sumpta esse putarim, uti p. 468, 22 vid app. crit., ἀμείνω Leid; p. 468, 25 ἐδέχετο P (SO): ἐδέξατο Leid (KN); p. 469, 22 ἀναλέξασθαι P (SO): -δέξασθαι Leid (KN); p. 471, 21 post μόνον (!) add δὲ Leid. e his vero libris, quos modo produxi, unum P in apparatum ascivi.

Leid. Voss. F 67

I. Mercati (Studi e Testi 164, Romae 1952, p. 127 sq.). codex P orationem in Pulcheriam foliis 144v-151r habet inclusam. maior autem pars errorum, quos P habet solus, variae lectiones sunt consilio, ut videtur, viri haud indocti in textum illatae, velut p. 461, 12 κόσμον: κόσμου P; p. 462, 13 ἀφεῖσα: ἀφιεῖσα P; p. 465, 12 λίνον: λῖνος P; p. 471, 20 διπλασιασθείσης: διαπλασθείσης P. itaque incertum est, utrum P recta, quae bis solus exhibet una cum S (cf. ad p. 472, 5 et ib. 15), acceperit an ex suo ingenio restituerit. correcturae rarissimae sunt originisque incertae. sed ni fallit me phototypia, eas manus primae esse potius putaverim quam alterius. bis habet signa ·/· (omissionis, ut videtur) et in textu et in margine (p. 470, 2 super διὰ τῆς et ib. 17 super παιδοτρίβης) nihilo tamen sequente.

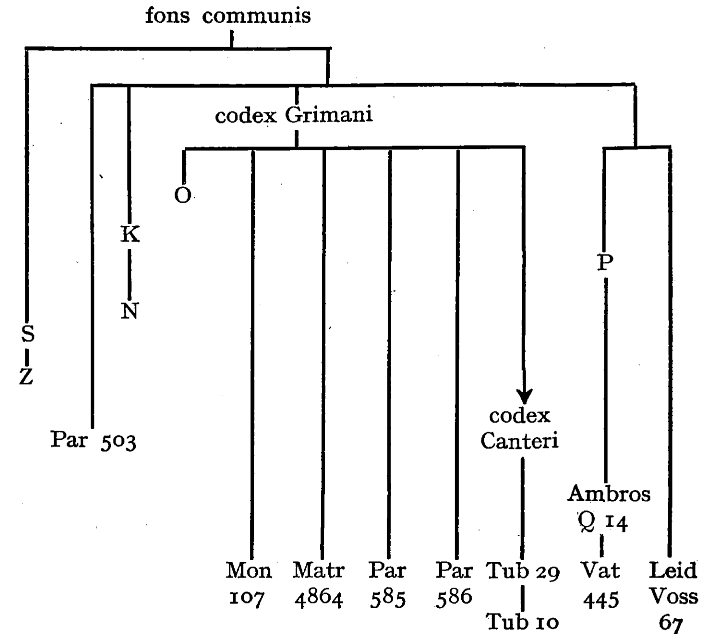
Ambros. Q 14 sup. Codicis P persimiles sunt recentiores tres, quorum primus est codex Mediolanensis Ambrosianus Q 14 sup., chartaceus annis 1487-89 exaratus, foliorum 484. quem descripserunt A. Martini et D. Bassi (601 R, tom. II, p. 751-754). de codice in hac editione vide vol. VIII, 1, p. 122 sq.; 158; p. 219; vol. III, 1, p. XLII sq.; vol. V, p. 182. continet orationem in Pulcheriam foliis 313v-320r. Ambrosianum, qui eadem Gregorii opera teneat quae P eiusque errores proprios ad unum omnes recipiat, ex ipso Piano depromptum esse veri est simillimum. menda quae ipse addidit, hic illic correcta sunt manu prima, ni me oculi fallunt.

Vat. 445 Alter est codex Vaticanus graecus 445, chartaceus saec. XVI, foliorum 129. quem descripsit R. Devreesse (720 R, p. 192-194). de codice in hac editione egerunt idem docti qui de P et Ambrosiano isdem fere locis. continet orationem in Pulcheriam foliis 62v-65v. folium 64r vacuum est. etiam Vaticanus 445 fluxisse videtur e Piano, cuius textum ad verbum repetit paucis suo Marte, ut videtur, mutatis velut p. 468, 25 ἐδέχετο P(OS): ἐδέξατο Vat 445 (cf. KN Crus Leid, an recte?). margini ascribit ἔχετο manus prima. quae exstant correcturae, manus primae esse videntur. ne vero Vaticanum ex Ambrosiano descriptum esse existimes, haec proferam menda Ambrosiani a Vaticano neglecta: p. 463, 6 φύσει om Ambr habet Vat 445; 464, 25 δὲ om Ambr, habet Vat 445; p. 471, 22 ἀντί om Ambr, habet Vat 445; p. 472, 7 κρείττονι om Ambr, habet Vat 445.

Leid. Voss. F 67 Postremus est codex Leidensis Bibliothecae Universitatis Vossianus graecus F 67, chartaceus saec. XVI et XVII, foliorum 312. codicem miscellaneum, qui sex partibus constat in unum compactis, descripsit K. A. de Meyier (522 R, p. 78-80). continet in parte quarta saec. XVI exeunte exarata orationes Gregorii de mortuis (fol. 40r-51r) et de Pulcheria (fol. 51v-54v) et orationem Catecheticam (fol. 55r-61v) mutilam. qui ordo orationum idem est quem P servavit eiusque cognati. itaque litteris e K. A. de Meyier, bibliothecario Leidensi doctissimo, quaesivi, nonne codicem ab ipso Is. Vossio, dum Romae moraretur, acquisitum vel exscriptum esse putaret. haec sunt, quae benigne mihi rescripsit: folia 40r-61v manu Vossii certe non esse scripta, sed veri esse simile ea iam in codice Petavii 519 exstitisse, quem sese e Gallia provenisse existimare, quapropter quaerendum, essetne Parisinus codex, olim regius, qui, orationibus nostris absentibus, eundem ordinem praeberet ac codex Pianus (P). cuius rei persequendae quod otium mihi non fuit, aegre fero. ex ipso vero textu hoc patet: Vossianus, cum Piani errores proprios recipiat totos, Ambrosiani autem et Vaticani 445 mendis careat, aut ex ipso P aut ex libro illi persimili fluxit. quae propria exhibet, partim coniectura orta partim e marginibus variis lectionibus instructis sumpta esse putarim, uti p. 468, 22 vid app. crit., ἀμείνω Leid; p. 468, 25 ἐδέχετο P (SO): ἐδέξατο Leid (KN); p. 469, 22 ἀναλέξασθαι P (SO): -δέξασθαι Leid (KN); p. 471, 21 post μόνον (!) add δὲ Leid. e his vero libris, quos modo produxi, unum P in apparatum ascivi.

Par. 503 Separatim in auctore stirpis codicum KOP haerere videtur codex Parisinus Bibliothecae Pationalis graecus 503, chartaceus saec. XIV (cf. supra p. 350). continet orationem in Pulcheriam foliis 208r-211r inclusam. quae, quamquam in codice Vaticano 446 (E), unde Parisinum multa deprompsisse demonstravimus, ut ille nunc quidem exstat, non invenitur, tamen simili ratione atque oratio in Meletium ornata est emendationibus doctis, cf. ex. gr. p. 461, 8 ante τῇ add ἐν Par 503; p. 462, 9 σιδήρεος: σιδήρειος Par 503; p. 464, 23-24 καλυφθῇ . . . μεταπέσῃ: καλυφθείη . . . μεταπέσοι Par 503; p. 466, 8 εἰς: πρὸς Par 503; p. 467, 2 γεγεννηκότες: γεννήσαντες Par 503; ib .13 πολλαχῇ: πολλαχοῦ Par 503; p. 471, 4 βουλεύεται: βούλεται Par 503; ib. 5 πάντως: πάντα Par 503. quo fit, ut ratio quae inter Parisinum et ceteros libros intercedat, haud facile discernatur. hoc unum pro certo dici potest Parisinum in hac oratione ad classem primam (α) non pertinere. nam ea menda, quibus libri KOP ex uno fonte fluxisse demonstrantur (cf. supra p. 418), cum illis communia habet. p. 462, 20 communem errorem ἠνωδία πετάσαι pro ἄνω διαπετάσαι litteris ἠνω omissis sanare conatus est. semel verum habet cum S (p. 465, 18). alioqui, utrum ratione an casu nescio, propius ad KN accedere videtur, quibuscum haec communicat: p. 469, 22 ἀναλέξασθαι: ἀναδέξασθαι Par 503 KN (Leid); p. 470, 5 οἱ κρατῆρες, πλήρης om Par 503 KN; p. 472, 5 ἡμῶν om Par 503 KN. reliquorum vero, quae libris KN propria sunt, nihil habet. Parisinum, etsi textum non semel haud inepte mutavit, ne apparatum inflaret, non adhibui.

Hoc igitur stemma codicum delineari potest:

Reliquum est, ut mentionem faciam miri cuiusdam commentarii perpetui in modum scholiorum confecti, quo nescio quis saeculo XVIII, Athonis scilicet saeculo docto, orationem nostram pervellit, perinde ac si in ludo puerorum eam esset explicaturus. quae ἐξήγησις τοῦ εἰς Πουλχερίαν . . . ἐπιταφίου λόγου una cum scholiis varia

Lawra Ω. 124 opera, imprimis orationes, illustrantibus in Monte Sancto servatur. codicem dico Athoum Laurae Ω. 124, chartaceum anni 1757, foliorum 217. quem descripserunt Sophronios et Spyridon Eustratiades (195 R, p. 357: no. 1936). explicatio orationis in Pulcheriam foliis 68r-70v continetur. quod opus, etsi difficile lectu est, examinavi totum, sed nihil repperi, quod in constituendo textu nos adiuvaret; immo vero eo adductus, quod p. 462, 20 una cum v verbum εὐωδία legisse videtur, exemplar typis

exscriptum promptum fuisse commentatori facile suspiceris. quod utcumque se habet, haec liceat exempli causa proferre, quibus indoles operis cognoscatur: [ad p. 461, 3 οὐκ οἶδα ὅπως τῷ λόγῳ χρήσομαι] Ἐγὼ δὲν ἠξεύρω ἀπορῶ τί λογῆς τάχα μέλλω νὰ μεταχειρσθῶ νὰ εἰπῶ νὰ λέξω τὸν παρόντα μου λόγον. [ad 3-4 γὰρ ὁρῶ] διότι ἐπειδὴ ἐγὼ βλέπω θεορῶ στοχάζομαι etc. [vel ad 6 ἡ παροῦσα τοῦ ἔτους v.l. χρόνου περίοδος] ἡ ἐνεστῶσα κυκλοφορία ἡ γύρισις τοῦ ἐφετείνου χρόνου et cetera usque ad p. 463, 1, quo versu commentarius terminatur.

Huc adde duo libros eiusdem fere aetatis, quos inspicere non potui, codicem dico Hierosolymitanum
Saba Bibliothecae Patriarchatus Graeci Sabae 455, chartaceum
455 saec. XVIII exeuntis, foliorum 417. quem descripsit A. I. Papadopulos-Kerameus (444 R, tom. II, 1894, p. 554 sq.). qui liber 'mathematarium' est, id est commentariolus, in quem studiosus quidam litterarum nomine Ioannis ἐκ Ῥαιδεστοῦ variorum varia eaque instructa explanationibus (μετὰ ψυχαγωγικῆς ἑρμηνείας), quae disceret, referebat; in his Gregorii orationes et in Pulcheriam et in Flacillam (fol. 325 sqq.). quod genus libellorum non rarum est in illa bibliotheca.

Iwiron Eodem pertinere videtur codex Athous Monasterii
125 Hiberorum (Iwiron) 125, chartaceus saec. XIX ineuntis, foliorum 244. quem descripsit Sp. P. Lambros tom. II, (184 R, p. 23 = n. 4245). continet in singulos versus explicatas (μετὰ διαστίχου ἐξηγήσεως) variorum oratorum, ut Isocratis, Chrysostomi, utriusque Gregorii, orationes septem; in his orationem in Pulcheriam (fol. 140r sqq.). e quibus apparet orationem nostram, ut polita est elocutione, viguisse inter discendi studiosos.

Atque haec de libris manu scriptis; qui typis exscripti sunt, infra (p. 435 sq.) enumerabo.

PRAEFATIO DE ORATIONE IN FLACILLAM

Orationem Gregorii in Aeliam Flacillam vel Placillam, ut aiunt Graeci, tres et viginti asservaverunt, qui quidem mihi innotuerint, codices Graeci. quos ad examinandos eadem a me inita est ratio, quam in superioribus libris recensendis secutus sum. sed pleraque nunc brevius mihi erunt dicenda, ne ea, quae ad eosdem libros pertinent, saepius iterata ponantur. iteratas tamen gratias ago maximas Henrico Happ, quod plurimos libros manuscriptos cura solita pro me contulit, — quos more nostro iterum ego contuli totos. orationis autem memoria, quae quidem istis libris retinetur, omnis diducta est in partes duas, quarum unam libri OK Par 503 S tenent, alteram recensio docta codicum ALPΛ.

In prima stirpe recensenda ordiamur a codice O eiusque fratribus minoribus, qui orationem in Flacillam hisce foliis tenent:

O Codex Monacensis graecus 370, saec. X (cf. supra p. 365; 419) fol. 257r-266v
Mon. Codex Monacensis graecus 107, saec. XVI (cf. supra
107 p. 366; 420) fol. 189r-194r
Matrit. Codex Matritensis Bibliothecae Nationalis graecus 4864,
4864 saec. XVI (cf. supra p. 366; 420) fol. 256r-261r
Par. Codex Parisinus graecus 585, saec. XVI (cf. supra p. 366;
585 420) fol. 87r-93r
Par. Codex Parisinus graecus 586, saec. XVI (cf. supra
586 p. 366 sq.; 420) fol. 319r-325r.

In hac quidem oratione recentioribus falsa non sunt, quibus contra O coniungantur; neque tamen errorum, quos O solus habet, participes sunt. recte enim praebent p. 477, 22 προέσθαι: πορεύεσθαι O; p. 478, 18 ὅπως: ὅπου O; p. 479, 17 εἴη γε: εἴ γε O. quapropter et O et recentiores singulos ex eodem Cardinalis Grimani libro nunc deper-

dito descriptos esse opinor (cf. supra p. 367 sqq.).

K Alterum codicem his similem habemus Venetum Marcianum graecum 67, saec. XI (cf. supra p. 363; 418 sq.), qui orationem nostram continet foliis 155v-159v inclusam. quo cum libro artissimo, ut solet, cognationis
N vinculo coniunctus est codex Oxoniensis Bodleianus Cromwell 9, saec. XII vel XIII (cf. supra p. 363 sqq.; 418 sq.). orationem in Flacillam continet foliis 260-271. haec pro pluribus sufficiant propinquitatis exempla: p. 477, 4 αἷμα post δάκρυον coll KN; p. 481, 1 ἡ om KN; p. 483, 16 δορυφόρων: δακρύων KN. alterius rationis, qua nescio quo pacto inter se coniuncti sunt, supra p. 418 sq. mentionem feci. sunt enim correcturae in K, quas, cum textu receptas videamus codicis N, quem tamen ex K fluxisse editores non putant, ex N illatas esse in Venetum existimemus oportet. exemplis supra allatis haec, si placet, addas: p. 478, 9 διηγήσωμαι OK: -σομ- NK^{2}; p. 479, 3 ἴσως OK: ἶσος NK^{2}; p. 481, 12 ἀποδυράμεθα OK: ἀπωδυράμ- NK^{2}; p. 483, 20 προκύψεις OK: -ψῃς N (sup ras) K^{2}; p. 485, 17 καὶ-οἴδαμεν om OK: pro quibus facili scil. coniectura post εἰσαγόμεθα suppeditant καὶ ἐξαγόμεθα NK^{2}. sed quaecumque correcta sunt in N (= N^{2}), Venetum non affecerunt. nonnusquam uterque habet notas ad dubia, ut videtur, spectantes, velut ad p. 478, 16; 483, 16; 488, 1. quibus omnibus circumspectis ceterisque cum argumentis comparatis, etsi alii alia sunt opinati, tamen in hac sum sententia, ut codicem N, quod ad orationes nostras attinet, descriptum esse putem ex K. quam rem hoc quoque argumentum affirmat: p. 489, 2 εὐγνώμων recte K: γνώμων N (verbum scil. inane). ratio autem huius rei certissima in K est, qui litteras εὐ in extrema pagina scripsit ita, ut proxima pagina a litteris γνώμων ordiatur.

Par. Ex eodem fonte cum libro Grimani et K orationem in
503 Flacillam codex Parisinus graecus 503, saec. XIV (cf. supra p. 350 sq.; 424) repetivit (foliis 203 v-207 v),

sed compluribus lectionibus propriis auxit. praebet omnes errores librorum O recc K uno hoc excepto: p. 479, 2 ἢ recte Par 503. ter propius accedere videtur ad librum K: p. 475, 12 ἐν τούτῳ: ἐν ταυτῶι K ἐνταῦθα Par 503; p. 476, 13 προαγαγεῖν: προσ- K Par 503; p. 480, 11 ἐγένετο-πάθος om K Par 503. sed haec casu fortasse magis acciderunt quam ratione.

Libros OK Par 503 ex eodem pendere auctore menda communia affirmant. omiserunt enim libri OK Par 503 p. 484, 21 ἡμῶν; p. 484, 22 ὁ χόρτος; p. 485, 6 οὐ (fort recte); p. 485, 17-18 καὶ-οἴδαμεν. p. 486, 9 pro θράσος legunt θάρσος. quibus conferas, quaeso, quae infra p. 434 sq. disputabo.

S Ad eandem stirpem pertinet codex Vaticanus graecus 1907, saec. XII vel XIII (cf. supra p. 354 sqq; 418), quo in libro mutila extat oratio nostra in folio 289v, id est usque ad p. 480, 26 θρῆνον. reliqua ex apographo (Z) suppeditavi, id est e codice Vaticano graeco 1433,
Z saec. XIII (cf. supra p. 356, 418) orationem foliis 370v-474r exhibente. tenet autem et huius orationis textus vestigia illa, quibus apparet librarium doctum codicis S hic suo Marte coniecisse, ut p. 475, 12 μάλιστα: μᾶλλον S; p. 476, 1 γενήσεται: γίνεται S, illic fideliter exemplar esse secutum, ut p. 477, 17, ubi omissis verbis ἢ κατὰ πόλεμον ἅπτεται (vetustate, ut videtur, evanidis in exemplari) spatium reliquit, quod data facultate ex alio libro suppleret; id quod nonnusquam eum fecisse iam vidit Laurentius Zacagni (cf. supra p. 354). haec causa est, cur in libro S tradita vera a bene coniectis distingui saepe non possint. de mendis autem, quibus coniungitur codex S cum libris O recc K Par 503 non prius dicemus, quam libros stirpis alterius exploraverimus.

A Quorum agmen ducat codex Athous Monasterii Stavronikita 13, membranaceus saec. X et XIII. quem breviter descripsit Sp. P. Lambros (184 R, tom. I,

p. 75). pars recentior codicis bipertiti duas homilias Chrysostomi, vetustior homilias Gregorii continet octo; in his disputatione De anima praemissa orationem in Flacillam foliis 363r-376v inclusam. quae pars binis columnis nitide exarata est titulosque habet litteris uncialibus pulcherrime scriptos et ornamentis distinctos. artificium autem, quo liber est exornatus, diligentia subsequitur, qua est descriptus. qui nescio quo pacto nullum admodum errorem in textum intulit et quae levissima peccavit, ea accurate ab ipso, ut videtur, librario praebet erasa et emendata.

L Codici A simillimus est Leidensis Bibliothecae Universitatis Gronovianus 12, chartaceus saec. XVI, foliorum 277. quem descripsit Jacobus Geel (518 R, p. 3-4). huius editionis vide vol. VIII, 1, p. 11-18; 97 sq.; vol. III, 1, p. XI sq.; XXXIII sqq.; XLIII; XLVIII. qui liber 'intermixtis aliis' multa Gregorii opuscula continet; in his orationem in Flacillam foliis 226r-231v inclusam. adnotationes autem, quae tanto usui fuerunt Gregorii operum editoribus, omnino deesse foliis nostris ipso codice inspecto, cum Lugduni Batavorum essem, mihi persuasi. tamen nihil est, quod non ad orationem in Flacillam quoque subscriptio illa pertineat, quae Gronovianum ex libro Arsenii anno 911 confecto descriptum esse affirmat. nam textus, quem praebet, propriis mendis exceptis cum codice saeculi X (A) ad verbum congruit, quod vix fieri potuit, si complures intermediarii libri fuissent. accedit, quod p. 481, 6, ubi pro verbis τῶν συμφορῶν omnes libri huius familiae legunt συμφοραῖς, ante συμφ. L spatium reliquit trium litterarum, ex quo colligi potest fortasse ante oculos fuisse librario auctorem familiae communem, quem hoc loco depravatum et correctum, ut vidit, sic etiam accuratius ille quidem depinxit. in apparatum L non ascivi, quia in hac oratione edenda vetustior nobis adfuit liber gemellus (A).

P Venimus ad codicem Vaticanum Pii II vel potius III 4, saec. XI (cf. supra 421 sq.). continet orationem nostram foliis 214r-221r. etiam P, qui in hac oratione non, ut solet, cum familia OKN facit, auctorem familiae fideliter sequitur; quamquam nonnulla mutavit, quae in apparatu adnotavi. correcturas, quibus hic illic manus incerta eum affecit, apographa receperunt,
Am- Mediolanensem dico Ambrosianum Q 14 sup., saec. XV
bros. exeuntis (cf. supra p. 422) et Vaticanum graecum 445,
Q 14 saec. XVI (cf. supra p. 422), e quibus orationem in
Vat. Flacillam hic foliis 90v-93r, ille foliis 381r-388r exhibet.
445 utrumque librum e codice P emanavisse cum satis saepe demonstratum sit, argumentis denuo adlatis affirmari opus non est. proximum est, ut codicem Londiniensem producamus eiusque asseclas:

Λ Codex Londiniensis Musei Britannici Old Royal 16 D I saec. XII (cf. supra p. 351) continet orationem nostram foliis 375v-379v. qui textum huius familiae duodecim fere erroribus novis auctum libris recentioribus tradidit. correcturae autem, quibus sumptis e libro stirpis alterius septies et vicies minimum est divexatus, cum in apographo (Q) desiderentur, non ante saec. XIII exactum illatae sunt. codex autem Taurinensis
Q Bibliothecae Nationalis graecus c. I. 11, saec. XIV ineuntis (cf. supra p. 351 sq.) hanc quoque orationem quam habet foliis et 109v-110v et 120r-121r inclusam e
Mon- codice Λ deprompsit. argumentis supersedeo. item
tep. codicem Montepessulanum Scholae Medicinalis 122,
122 saec. XVI (cf. supra p. 352 sq.), qui orationem nostram foliis 104v-112r praebet, ex Q, cuius proprios excepit errores, descriptum esse mitto denuo demonstrare.

Const. Hic nominari debet etiam codex Constantinopolitanus
773 Metochii S. Sepulchri graecus 773, saec. XVI exeuntis manu M. Margunii exaratus (cf. supra p. 353 sq.) continens orationem in Flacillam foliis 111v-115r. qui liber si non ex ipso codice Q, at certe e cognato codicis Λ

descriptus est (cf. supra p. 354). Londiniensi quoque coniunctus est affinitate codex, qui unus ex omnibus libris servatis liturgicum annum attingit. Flacilla Augusta enim, quam 'fidelem animam Deo' dixit Ambrosius, cum mortem viri defleret (De obitu Theodosii 40, 5 Faller), sancta habebatur in ecclesia Byzantina, quae sollemne eius die 14 Septembris, ut e synaxario patet, agebat (cf. Synax. Eccl. Const. supra p. 346 laud., sub die). sed menologia, quae quidem ad aetatem nostram pervenerint, diem festum nomine Flacillae non respiciunt, nedum lectionem ullam in laudem eius afferant, sive quia memoria menologii autumnalis, quo, antequam editionem novam divulgavit Simeon Metaphrasta, ecclesia Graeca utebatur, pessima est (cf. A. Ehrhard, tom. I, p. 440-461), in editione autem Simeonis Flacilla iam non commemorabatur, sive quia eius sollemne, cum competeret in diem festum exaltationis crucis, contritum est oblivione. ac ne hic quidem liber, quem nunc tractaturus sum, menologium est, sed homilias praebet et vitas Sanctorum ad usum privatum in unum collectas; quamquam titulo orationis nostrae praefixa est dies nec non lectiones ad menses Iulium Augustum Septembrem Octobrem spectantes propendent.

Holkham: est codex Oxoniensis Bodleianus Holkham graecus 25 (olim Holkhamicus 91), chartaceus saec. XVI, foliorum 439. quem descripserunt H. Delehaye (396 R, p. 464 sqq.; cf. p. 451) A. Ehrhard (tom. III, p. 868-870) Ruth Barbour (The Bodl. Libr. Record 6, 1960, p. 596). codex diversis manibus scriptus, in his Maximi Margunii, saeculo XVII ineunte Marci Morezeni fuit sacerdotis Cretensis (cf. fol. 1); eodem saeculo exeunte Venetiis erat in bibliotheca Iulii Iustiniani procuratoris S. Marci, ubi a. 1698 examinavit eum Bernard de Montfaucon (cf. Diarium Italicum, Parisiis 1702, p. 433 sq. et 69); paulo post in Britanniam advectus inde a saeculo XVIII ineunte quievit in bibliotheca

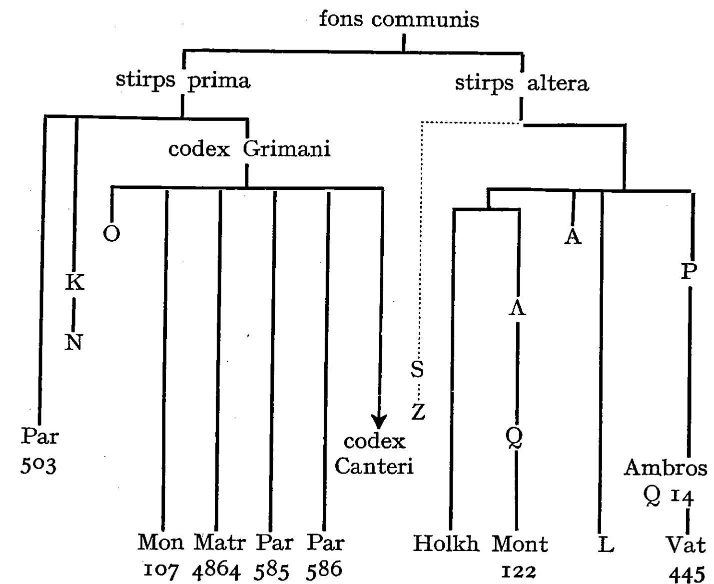
comitis de Leicester in castello Holkhamiensi comitatus Norfolciae (cf. William Roscoe, Trans. of the Royal Soc. of Litt., vol. II, Londini 1834, p. 352 sqq.); unde anno 1954 veniit bibliothecae Bodleianae (cf. The Bodl. Libr. Record 5, 1954, 61-63). continet orationem in Flacillam foliis 378r-380v inclusam. textui hic illic manu prima, ni fallor, correcto errores insunt, quos nisi codex Londiniensis (Λ) nemo in hac familia praebet, uti p. 477, 14-15 καὶ πολέμους om Λ Holkh; p. 480, 14 ἀρετῶν: ἀγαθῶν Λ Holkh; p. 487, 11 ante γυμνὸς add καὶ Λ Holkh; p. 487, 19 πλείονος post τιμῆς coll Λ Holkh. sed cave hunc ex illo descriptum esse existimes: p. 486, 4 λυπηρῶν falso Λ: κακῶν recte Holkh; p. 486, 7 διαβολὴ οὐ πιστεύεται om Λ: habet Holkh; p. 488, 4 ἡ om Λ: habet Holkhamicus. accedit, ut multi errores, qui communes sunt totius familiae ALPΛ, in codice Holkhamiensi non reperiantur, velut ii, quos in apparatum relatos ad p. 475, 16; 476, 22; 477, 13; ib. 14; ib. 21 invenies, alii complures. porro, si forte reminisci libebit, eorum, quae in codice Λ correcta esse dixi, mendorum ($Λ^2$): eadem semper fere evitat etiam codex Holkh, ut quae rettuli ad p. 475, 3; 476, 7; ib. 13; 478, 8; ib. 14; ib. 21, alia plura. ex quo intellegitur aliquam fuisse primae stirpis contagionem. quam rem si demonstrare velis, haud facile clarius exemplum invenias quam correcturas codici Λ illatas ($Λ^2$). contagio ista vero Holkhamiensis utrum ipsum librum an eius exemplar invaserit, omnino incerta est. quam ob rem Holkh ad textum constituendum non adhibui.

Restat ut communem familiae auctorem quaeramus atque eius naturam. nam si omnia, quibus libri ALPΛ a stirpe prima discrepent, uno in conspectu videris, textum habebis funditus mutatum. quem si examinaveris, ex eadem doctarum recensionum officina exisse intelleges, ex qua oratio in Meletium quoque in codicem Λ pervenit (cf. supra p. 357 sqq.). exemplis ibi prolatis ipse, si videa-

tur, quae sub huius orationis textu siglis APΛ distincta invenis, compares. cognito codicum fonte fons fontis, ut ita dicam, quaerendus: qui fuit liber, quo usus vir doctus ille editionem suam confecit? qui liber haec, ni fallor, editioni illi impressit vestigia: p. 476, 7 ἔτι νέον: ἐπεὶ πλέον ALPΛ (error litteris uncialibus male lectis ortus); p. 481, 16 παραληρήσαιμι: παραχρήσαιμι ALPΛ (error fort eiusdem generis); p. 483, 17 pro verbis φρουρὰ-δορυφόρων homoeoteleuto omissis suppeditant πληθύς et post οἷς negationem οὐ ALPΛ (i.e. lacunam exemplaris ab editore suppletam); p. 488, 1 ἀπογνὸν τὴν σωτηρίαν μειράκιον: ἐκ τῶν μειρακίων ALPΛ (idem ac supra). e quibus vestigiis apparet auctorem familiae communem e libro litteris uncialibus scripto, nonnusquam deficiente pendere. concordant igitur haec quoque cum argumenris, quae, cum de oratione in Meletium disputaremus (cf. p. 357 sqq.), de fonte familiae doctae protulimus.

Nunc videamus de ratione, quae inter singulas stirpes intercedat. sunt errores, quibus vel prima facie coniunctam videas familiam OK Par 503 cum codice S (Z). quos tamen si examinaveris, incertum duces, coniungant an non. nam ubicumque lapsi sunt libri OK Par 503 una cum codice S (Z), in dubium vocabis stirpem alteram, verane ibi servarit an suo Marte corrupta emendaverit. quod si esset, codicem S (Z) ut in plerisque Gregorii operibus sic etiam in hac oratione a familia OK Par 503 separaret; tota vero orationis memoria rivis tantum diducta esset, non fontibus. nam in eodem fonte iidem exstiterunt errores: p. 477, 25 καὶ ALPΛ: om OK Par 503 S (an recte? et ἀνακηρύξας pro -ξαι restituendum?); p. 479, 16 ἂν ALPΛ: om OKPar 503 S (an recte hoc loco? et ἂν haplographia amissum post δείξειεν restituendum?); p. 480, 2 ante ἔθνος add χωρίον OKPar 503 S (an recte? et ἔθνος ut scholion antiquissimum delendum?); p. 489, 9 ἔλαττον ἀσεβεῖν ALPΛ: ἐλάττονα σέβειν OKPar 503 Z (plane falsum, sed facillimum ad corrigen-

dum). etiam lectio μάλιστα πλέον (cf. ad p. 475, 12) si modo est falsa, error est utriusque stirpis communis. ad haec vero incerta generis menda variae accedunt lectiones, quas, si quis rectas esse ducat, ratio inter singulas stirpes non afficitur, sin vero falsas, codex S (Z) a libris OK Par 503 plane disiungitur: p. 477, 2 τῇ om ALPΛ S (an recte?); ibid. 6 ψυχῆς et οὔσης om ALPΛ S (an recte?); p. 481, 4 διωργίσθη: διὰ τί ὠργίσθη ALPΛ Z (an recte?); p. 483, 15 γνῶναι τοῦτο: τοῦτο γνῶναι ALPΛ Z (an recte?); p. 488, 18 ἀγαθῶν: ἀρετῶν ALPΛ Z (plane falsum, nisi vero ad usum Homericum spectat). restat igitur quaedam de ultima, quae inter stirpes intercedat, ratione incertitudo. quas tamen hoc fere stemmate delineari posse opinor:

De editionibus, quae orationes Gregorii et In Pulcheriam et In Flacillam typis Latinis et Graecis exscriptas

continent, cum eaedem fere sint quae orationem In Meletium (cf. supra p. 410 sqq. [1]), acervatim, si placet, dicam: Basiliensis 1562 (Pulch.: p. 365-371; Flac.: p. 371-377); Basiliensis 1571 (p. 281-286; 286-291); Parisina 1573 (col. 903-910; 909-916); Veneta 1574 (122 v-126 v; 127 r-131 v); Parisina 1605 (tom. I col. 903-910; 909-916); Parisina 1615 (tom. II, col. 946-955; 956-965); Coloniensis 1617 (p. 487 sqq.; 490 sqq.); cod. Vat. Urb. gr. 10, saec. XVII (fol. 97v-103v; 103v-110r); Parisina 1638 vel 'Morelliana' (tom. III, col. 514-523; 524-533); Mignei 1858; 1863; 1959 (col. 864-877; 877-892); Patusae 1710; 1744 (tom. II, p. 155-164; 164-174); 1780 (?); Schram 1791 (tom. XIV, p. 640-645; 645-651).

Atque haec quidem de libris cum typis tum manu exscriptis, [2]) qui memoriam orationum Gregorii in Meletium, in Pulcheriam, in Flacillam aetati nostrae tradiderunt. quibus in edendis quae a me inita sit ratio, paucis exponam. de librariorum prave scribendi more in adnotatione non rettuli. tacui igitur de vocalibus commutatis ι, η; ει, η; ι, ει; ε, αι; υ, οι; ι, οι; ο, ω. item ν paragogicum, quod diversa ratione librarii ponunt, tacite ad normam Byzantinorum accommodare ausus sum. sed rettuli de crasi et elisione. accentus et spiritus, qui quidem parvi sint aestimandi, velut ἔρνος, ἕρνος; πετάσαι, πετᾶσαι prout usus postulat, scripsi; qui sensum afficiunt, velut αὐτοῦ, αὑτοῦ; ἤ, ἦ, cum mutavi, commemoravi. porro formas γιν, γιγν; ττ, σσ secundum

[1]) Sed memor sis velim orationem in Pulcheriam codice Morelli (= Montep. 122) non contineri.

[2]) Quibus adde, quaeso, codicem, quem non inspexi, Mosq. Mus. Hist. Bibl. Synod. 71 (Wladimir 157, v.p. 161), membr. s. XI, fol. 285r-292r (In Mel.) et quattuor codd. recentissimos, quos etsi non vidi, eiusdem generis esse opinor ac supra p. 425 sq. laudatos: codd. Bucurest. Bibl. Acad. Roman. 590 s. XIX, fol. 129 sqq. (In Pulch.); 700 s. XVIII, fol. 242 sqq. (In Pulch.); 721 s. XVIII, fol. 207 sqq. (In Pulch.); 726 s. XVIII, fol. 664 sqq. (In Pulch.); ib. fol. 683 sqq. (In Flac.): cf Const. Litzica (229 R, p. 268; 441; 467; 477).

codicum memoriam servavi, quo factum est, ut alibi aliam textu receperim, ut p. 479, 13 et 488, 10, ubi verborum γῆς τε καὶ θαλάττης quasi formulam una cum testibus gravioribus retineri posse putavi. ceterum omnibus in rebus, quas in dubium vocaris, ut νεικ-, νικ-; καμψάκη, καψάκη; πανδημεῖ, πανδημεί; εἶδεν, ἴδεν, librorum rationem scribendi, si saepe non approbavi, at semper certe commemoravi. nomina propria a vero hic illic aberrantia, quae quidem ad leviora pertinebant, ut Ἀβραάμ, Δαυίδ, reticui, alia, ut Μωσῆς, adnotavi, formam Ἐλισαῖος denique, cum in nonnullis S. Scripturae codicibus extet, una cum libris meis servavi.

In colligendis vero fontibus similibusque id efficere enitique volui, ut quem in harum orationum dispositione subsecutum esse sciremus praecepta rhetorum (sollicite enim custodit oratoris datum amictum, cf. Io. Bauer, Die Trostreden des Gregorius v. Nyssa in ihrem Verhältnis zur antiken Rhetorik, Marpurgi 1892), eum cognosceres rerum verborumque delectum egisse, ut erat Christianus, auctoritate nisum S. Scripturae; e qua multa scilicet affert tota, plura tamen singulorum quasi tecta significatione. deinde quia serpit per omnes has orationes longius, quam pro genere putares (ἐπιδεικτικόν enim est quod appellamus), doctrina theologica, ad Gregorii tractatus theologicos saepius te relegare mihi visum est. nam quae strictim attingit in nostris, ibi fusius dicit (cf. A. Spira, Rhetorik u. Theologie in den Grabreden Gregors v. Nyssa, Studia Patristica IX, Berolini 1966, p. 112-120). rhetorica vero non complexus sum hoc tempore, non quo neglegenda sint, sed quia spatium mihi non est. eadem ex causa de ratione, quae inter hos sermones et antiquorum consolationes intercederet, hoc quidem tempore parcus eram. de utraque tamen re, nec non quam novam Gregorius et consolationis et rhetorum praeceptis subdiderit significationem, in commentariolo disputabo, quo has orationes sum

instructurus. funebres denique, sic enim inscribunt libri manuscripti, orationes in Meletium et in Flacillam inscripsi. at orationem in Pulcheriam, cuius de genere codices tacent, L. Sifano et F. Ducaeo praeeuntibus consolatoriam appellavi. quamquam hunc titulum cum ceteris quoque congruere ex iis colligere possis, quae Menander de dispositione παραμυθητικοῦ λόγου docet in eo, quem περὶ ἐπιδεικτικῶν composuit, libro (Rhet. Gr. III, p. 413 sqq. Sp.).

Restat, ut gratiam agam maximam Hermanno Langerbeck † viro doctrina patrum, virtute, integritate vitae paucis comparando, qui praeceptor meus per multos annos doctissimus numquam defatigatus est docendo adiuvando adhortando. deinde gratiam debeo Wernero Jaeger † viro humanissimo et studiorum Nysseni promotori optime merito, quod fiduciam in me collocavit et magni huius operis socium me fecit. quem consilii auctorem habuisse benignum mihi semper honori erit. gratiam habeo tum R. P. Marcello Richard, quod in codicibus reperiendis me adiuvare numquam destitit. magnas denique refero gratias Hadwigae Hörner, feminae doctae, quae multum et temporis et laboris impendit, ut huic praefationi finem iam transeunti aliquem imponeret modum.

Scr. Moguntiaci mense Octobri MCMLXV

ANDREAS SPIRA

ORATIO FUNEBRIS IN MELETIUM EPISCOPUM

EDIDIT

ANDREAS SPIRA

CONSPECTUS SIGLORUM

(Oratio funebris in Meletium Episcopum)

Σ codex Sinaiticus Monasterii S. Catharinae gr. 383 membranaceus saec. IX-X
S codex Vaticanus gr. 1907 chartaceus saec. XII-XIII
E codex Vaticanus gr. 446 membranaceus saec. XII
M codex Mediolanensis Ambrosianus gr. C 135 inf. membranaceus saec. XI
O codex Monacensis gr. 370 membranaceus saec. X
T codex Athous Monasterii Kutlumusiu gr. 23 membranaceus saec. XII
C codex Vaticanus gr. 448 membranaceus saec. IX-X
Sy codex Londiniensis Musei Britannici Addit. 12163 membranaceus saec. VI-VII (interpretatio Syriaca)
R codex Londiniensis Musei Britannici Addit. 12165 membranaceus anni 1015 (interpretatio Syriaca)
v textus vulgatus editionis Parisinae a. 1638 et Mignei
Kr S. Gregorii Nysseni oratio catechetica graece et latine . . . edidit Io. Georgius Krabingerus . . . accedit eiusdem Gregorii oratio funebris in Meletium, episcopum Antiochenum. Monachii 1838
LXX = Septuaginta ed. A. Rahlfs, editio quinta Stuttgart 1952
pesch = Biblia sacra iuxta versionem simplicem quae dicitur Pschitta, vol. 1-3, Mausili 1887-1891
codd = omnes codices in apparatu critico laudati
cett = ceteri codices in apparatu critico laudati

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ ΕΙΣ ΜΕΛΕΤΙΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ

852 M. Ηὔξησεν ἡμῖν τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀποστόλων ὁ νέος ἀπόστολος, ὁ συγκαταψηφισθεὶς μετὰ τῶν ἀποστόλων· εἵλκυσαν γὰρ οἱ ἅγιοι πρὸς ἑαυτοὺς τὸν ὁμότροπον, τὸν ἀθλητὴν οἱ ἀθληταί, τὸν στεφανίτην οἱ στεφανῖται, τὸν ἁγνὸν τῇ ψυχῇ οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, τὸν κήρυκα τοῦ λόγου οἱ ὑπηρέται τοῦ λόγου. ἀλλὰ μακαριστὸς μὲν ὁ πατὴρ ἡμῶν τῆς τε ἀποστολικῆς συσκηνίας καὶ τῆς πρὸς τὸν Χριστὸν ἀναλύσεως, ἐλεεινοὶ δὲ ἡμεῖς· οὐ γὰρ ἐᾷ μακαρίζειν ἡμᾶς τοῦ πατρὸς τὴν εὐκληρίαν ἡ ἀωρία τῆς ὀρφανίας. ἐκείνῳ κρεῖττον ἦν τὸ σὺν Χριστῷ εἶναι διὰ τῆς ἀναλύσεως, ἀλλ' ἡμῖν χαλεπὸν τὸ διαζευχθῆναι τῆς πατρικῆς προστασίας. ἰδοὺ γάρ, βουλῆς καιρός, καὶ ὁ συμβουλεύων σιγᾷ· πόλεμος ἡμᾶς περιεστοίχισται, πόλεμος

5 cf Act 1, 26   5-6 cf Joh 12,32   6-7 cf I Cor 9,25; I Tim 6, 12; II Tim 2, 5; 4, 7.8 et sim   8 cf Matth 5,8   cf II Tim 4, 2; I Tim 2,7   8-9 cf Luc 1,2   10 et 12-13 cf Phil 1,23; II Tim 4, 6

Titulus: τοῦ ἁγίου γρηγορίου ἐπισκόπου νύσης· ἐπιτάφιος εἰς τὸν ἅγιον μελέτιον ἐπίσκοπον ἀντιοχίας· ῥηθεὶς ἐν κωνσταντίνου πόλει Σ   εἰς τὸν ἅγιον μελέτιον ἀρχιεπίσκοπον ἀντιοχείας· ἐπιτάφιος S   τοῦ αὐτοῦ εἰς μελέτιον ἐπίσκοπον ἀντιοχείας· ἐν κωνσταντίνου πόλει τελευτήσαντα E   τοῦ αὐτοῦ ἐπιτάφιος εἰς τὸν μέγαν μελέτιον ἐπίσκοπον ἀντιοχείας W(pro M def) M³(suppl in marg sup, τοῦ αὐτοῦ om) KOv(post ἐπιτ. add λόγος) T(τοῦ ἁγίου γρηγορίου νύσης ἐπ. εἰς τ. ἅγιον μ. ἐπ. ἀντ.)   τοῦ ἁγίου πατρὸς ἡμῶν γρηγορίου ἐπισκόπου νύσσης ἐπιτάφιος εἰς μελέτιον ἀρχιεπίσκοπον ἀντιοχείας· ῥηθεὶς ἐν κωνσταντίνου πόλει C   ὁμιλία εἰς τὸν θάνατον τοῦ ἁγίου(μεγάλου R) Μελετίου ἐπισκόπου 'Αντιοχείας ἣν (om R) εἶπεν (δὲ αὐτὴν add R) ὁ μακάριος Γρηγόριος ἐπίσκοπος Νύσσης πρὸς τὴν σύνοδον (τὴν σύν. om R)   τῶν (τοὺς videl R) ἑκατὸν πεντήκοντα (ἐπισκόπους add R) ἐν Κωνσταντίνου πόλει SyR

ΣSE WOT C SyR   5 νῦν καταψηφισθεὶς SE   6-7 οἱ ἀθληταί post 7 ἁγνὸν coll v(Migneus)   7 τὴν ψυχὴν C   11 ἐᾷ om et post 12 ὀρφανίας add ἀνέχεται Σ   14 ante καιρός add ὁ ΣSE   15 περιεστοίχισε SE

αἱρετικός, καὶ ὁ στρατηγῶν οὐκ ἔστιν· κάμνει ταῖς ἀρρωστίαις τὸ κοινὸν σῶμα τῆς ἐκκλησίας, καὶ τὸν ἰατρὸν οὐχ εὑρίσκομεν. ὁρᾶτε ἐν ποταποῖς τὰ ἡμέτερα. ἐβουλόμην, εἴ πως οἷόν τε ἦν, τονώσας ἐμαυτοῦ τὴν ἀσθένειαν συναναβῆναι τῷ ὄγκῳ τῆς συμφορᾶς καί τινα ῥῆξαι φωνὴν κατ' ἀξίαν τοῦ πάθους, καθάπερ οἱ γενναῖοι πεποιήκασιν οὗτοι μεγαλοφώνως τὴν ἐπὶ τῷ πατρὶ συμφορὰν ὀδυρόμενοι. ἀλλὰ τί πάθω; πῶς βιάσωμαι γλῶσσαν εἰς ὑπηρεσίαν τοῦ λόγου καθάπερ τινὶ πέδῃ βαρείᾳ τῇ συμφορᾷ πεδηθεῖσαν; πῶς ἀνοίξω στόμα τῇ ἀφασίᾳ κεκρατημένον; πῶς προῶμαι φωνήν εἰς πάθη καὶ θρήνους ἐκ συνηθείας κατολισθαίνουσαν; πῶς ἀναβλέψω τοῖς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοῖς τῷ τῆς συμφορᾶς γνόφῳ κεκαλυμμένοις; τίς μοι διασχὼν τὴν βαθεῖαν ταύτην καὶ σκοτεινὴν τῆς λύπης νεφέλην πάλιν ἐξ αἰθρίας λαμπρὰν ἀναδείξει τὴν τῆς εἰρήνης ἀκτῖνα; πόθεν δὲ καὶ ἀναλάμψει ἡ ἀκτὶς τοῦ φωστῆρος ἡμῶν καταδύντος; ὢ κακῆς σκοτομήνης ἀνατολὴν φωστῆρος οὐκ ἐλπιζούσης.

Ὡς ἀπεναντίον ἡμῖν ἐν τῷ παρόντι τόπῳ νῦν τε καὶ πρώην οἱ λόγοι γίνονται. τότε γαμικῶς ἐχορεύομεν, νῦν ἐλεεινῶς ἐπὶ τῷ πένθει στενάζομεν. τότε ἐπιθαλάμιον,

2 cf Rom 12, 5 et sim 11-12 cf Plat Resp 533d; Eph 1, 18, translatio frequens apud Gregor, cf ex. gr. De infant 177D; In beat 1269C (Migne); In Cant p 4, 4; In inscr Psal p 41, 16; De virg p 292, 11 (Jaeger) 15 cf Matth 5, 14; Phil 2, 15; cf ex. gr. Vit Moys p 95, 17-21; In Steph II p 728 B-729 B

ΣSE WM (inde a 5 (πά)θους) **OT C SyR** 1 (στρατη)γῶν sscr γήσων N^2 (vid praef) 3 ἦν om C 4 ἑαυτοῦ C 6-7 οὗτοι—πατρὶ om Σ 7 ὀδυράμενοι E (ὀδυρ)ό(μ.) in corr M^1 8 βιάσωμαι scripsi cum F (vid praef): βιάσομαι codd v 9-10 τῇ pr—ἀφασίᾳ om S 10 ἀσαφείᾳ ET 11 ἐκ: κατὰ v 12 γνόφῳ: ζόφω ΣSE κεκαλυμένοις (sic) Σ: κεκαλυμμένος cett v 13 καὶ om Σ σκοτεινὴν καὶ βαθείαν (sic) ταύτην SE 14 νεφέλην ante 13 τῆς coll ΣSE λύπης: αὐτῆς Σ αὐγῆς E ἀναδείξῃ ΣT (-ξ)ει e corr, ut vid, M 15 ἡ om SE 16 ἡμῖν ΣMOTv καταδύντος M^3T: -δυέντος ΣSEC, vid infr p 444,3 et In Eccles p 293,5 -δύναντος MOv ὢ κακῆς: κἀκτῆς (sic) Σ 18 πῶς ἀπεναντίων ἡμῶν SE (ἐπεναντίον) ἀπεναντίας T τόπῳ: πως (sic) C 19 γαμικῶς: γὰρ ἱκανῶς Σ post νῦν add δὲ ΣSyR 20 πένθει: πάθει ΣSE

νῦν ἐπιτάφιον ᾄδομεν. μέμνησθε γὰρ ὅτε τὸν πνευματικὸν γάμον ὑμᾶς εἱστιάσαμεν τῷ καλῷ νυμφίῳ συνοικίζοντες τὴν
853 M. παρθένον, ὑμᾶς, καὶ τὰ τῶν λόγων ἕδνα κατὰ δύναμιν ἡμῶν εἰσηνεγκάμεθα εὐφραίνοντες ἐν τῷ μέρει καὶ εὐφραινόμενοι. ἀλλὰ νῦν εἰς θρῆνον ἡμῖν ἡ χαρὰ μεθηρμόσθη καὶ ἡ τῆς εὐφροσύνης περιβολὴ σάκκος ἐγένετο. ἦ τάχα σιωπᾶν ἔδει τὸ πάθος καὶ ἔνδον ἀποκλείειν τῇ σιωπῇ τὴν ἀλγηδόνα, ὡς ἂν μὴ διοχλοίημεν τοὺς υἱοὺς τοῦ νυμφῶνος οὐκ ἔχοντες τὸ φαιδρὸν τοῦ γάμου ἔνδυμα ἀλλὰ μελανειμονοῦντες τῷ λόγῳ; ἐπειδὴ γὰρ ἀπήρθη ἀφ' ἡμῶν ὁ καλὸς νυμφίος, ἀθρόως τῷ πένθει κατεμελάνθημεν, καὶ οὐκ ἔστι συνήθως καταφαιδρῦναι τὸν λόγον τὴν κοσμοῦσαν ἡμᾶς στολὴν τοῦ φθόνου ἀποσυλήσαντος. πλήρεις ἀγαθῶν πρὸς ὑμᾶς ἀπηντήσαμεν· γυμνοὶ καὶ πένητες ἀφ' ὑμῶν ὑποστρέφομεν. ὀρθὴν εἴχομεν ὑπὲρ κεφαλῆς τὴν λαμπάδα πλουσίῳ τῷ φωτὶ καταλάμπουσαν· ταύτην ἐσβεσμένην ἀνακομίζομεν εἰς καπνὸν καὶ κόνιν διαλυθέντος τοῦ φέγγους. εἴχομεν τὸν θησαυρὸν τὸν μέγαν ἐν ὀστρακίνῳ τῷ σκεύει· ἀλλ' ὁ μὲν θησαυρὸς ἀφανής, τὸ δὲ ὀστράκινον σκεῦος κενὸν τοῦ πλούτου τοῖς δεδωκόσιν ἐπανασῴζεται. τί ἐροῦσιν οἱ ἀποστείλαντες; τί ἀποκρινοῦνται οἱ ἀπαιτούμε-

5 cf Lam 5,15 (et supr p 442, 19 ἐχορ.); Iac 4, 9; Am 8, 10 5-6 cf Is 61, 10 8 cf Matth 9,15 par 8-9 cf Matth 22, 11-12 9-10 cf Matth 9, 15 par 11 et 9 (μέλας) cf Lam 4, 8; Ier 14, 2; 8, 21; Iob 30, 30 (var lect LXX) 13 (ἀπηντ.) cf Matth 25, 1.6 15 cf Matth 25, 1-12 16-17 cf Matth 25, 8 17-18 cf II Cor 4, 7 20 cf Matth 25, 34.37

ΣSE MOT C SyR 1 ᾄδωμεν C ὅτε: ὅτι Σ 2 ὑμᾶς ante γάμον coll MOTv ἡστιάσαμεν Σ εἱ(στ.) e corr M^1 εἰσοικίζοντες Ov 3 ὑμᾶς om SEMOTv, sed cf ex. gr. In Cant p 108, 13 τὸν λόγον O (corr O^2) 3-4 εἰσηνεγκάμεθα M^3Tv: εἰσενεγκάμεθα cett 5 ἡ alt om Σ 6 τὸ πάθος om SyR 7 ἐναποκλείειν ΣS τῇ σιωπῇ post ἀλγηδόνα coll SE, propter claus maluit Langerbeck ὡς: ἕως SE 8 τοῖς υἱοῖς ST 11 οὐκ ἔστι: οὐκέτι SE καταφαιδρύνει SE 13 πρὸς ὑμᾶς om Σ ἀπηντήκαμεν MOTv 16 ἀπεσβεσμένην C 16-17 ἀναλυθέντος ΣSE 17 ἔσχομεν MOv ἔχομεν T post θησαυρὸν add τοῦτον SE, cf II Cor 4,7 18 τῷ om MOTv 19 ἀνασώζεται Σ 20 ἐροῦμεν MOTv

νοι; ὢ πονηροῦ ναυαγίου. πῶς ἐν μέσῳ τῷ λιμένι τῆς ἐλπίδος ἡμῶν ἐναυαγήσαμεν; πῶς ἡ μυριοφόρος ὁλκὰς αὐτῷ πληρώματι καταδῦσα γυμνοὺς ἡμᾶς τούς ποτε πλουτοῦντας κατέλιπεν; ποῦ τὸ λαμπρὸν ἱστίον ἐκεῖνο τὸ τῷ ἁγίῳ πνεύματι διὰ παντὸς εὐθυνόμενον; ποῦ τὸ ἀσφαλὲς τῶν ψυχῶν ἡμῶν πηδάλιον, δι' οὗ τὰς τρικυμίας τὰς αἱρετικὰς ἀπαθῶς παρεπλέομεν; ποῦ ἡ ἀμετάθετος τῆς γνώμης ἄγκυρα, ᾗ μετὰ πάσης ἀσφαλείας πεποιθότες ἀνεπαυόμεθα; ποῦ ὁ καλὸς κυβερνήτης ὁ πρὸς τὸν ἄνω σκοπὸν διευθύνων τὸ σκάφος; ἆρα μικρὰ τὰ συμβάντα καὶ μάτην παθαίνομαι; ἢ μᾶλλον οὐκ ἐφικνοῦμαι τοῦ πάθους, κἂν ὑπερφωνήσω τῷ λόγῳ; χρήσατε ἡμῖν, ἀδελφοί, χρήσατε τὸ ἐκ συμπαθείας δάκρυον. καὶ γὰρ ὅτε ὑμεῖς ηὐφραίνεσθε, ἡμεῖς τῆς εὐφροσύνης ὑμῖν ἐκοινωνήσαμεν. οὐκοῦν ἀπόδοτε ἡμῖν τὸ πονηρὸν τοῦτο ἀντάλλαγμα. Χαίρειν μετὰ χαιρόντων, τοῦτο ἡμεῖς ἐποιήσαμεν· Κλαίειν μετὰ κλαιόντων, τοῦτο ὑμεῖς ἀνταπόδοτε.

1-10 cf ex. gr. Vit Moys p 5, 10-6, 4; In Cant p 340, 17-342, 8; De virg p 341, 2-10 (Jaeger) et infr p 455, 7-8: fontes symboli maris cum biblicos tum paganos invenies apud H. Rahner, Das Meer der Welt, ZKTheol 66, 1942, p. 89sqq 5-6 et 7-8 cf Hebr 6, 19 et 17 6 cf Eph 4, 14; de mari haeresin significante cf locos apud Rahner p 114-117 collectos 9 cf Col 3, 1-2 et infr p 446, 12-13 15-16 Rom 12, 15

ΣSE MOT C SyR 1 πῶς: ὡς ΣS Sy(R def) 2 ἡμῶν om Σ πῶς: ποῦ Σ post αὐτῷ add τῶ MOT(το, sic, in marg) v αὐτῷ: σὺν τῶ S (ὁλκὰς), — αὐ(τῶ πλ.) sup ras E² 3 (καταδῦ)σα e corr E² καταδυεῖσα ΣMC, cf supr p 442, 16 4 κατέλειπεν ΣC (e corr) ἐκεῖνο ἱστίον SE 5 διαπόντιον SE εὐθυνούμενον (sic) M(corr M³) ἰθυνόμ. SOv Gregorius et alibi (cf ex. gr. infr p 478, 5) incertum est utrum εὐθυν. an ἰθυν. praetulerit 6 αἱρετικὰς τρικυμίας S (om τὰς alt) 7 διεπλέομεν Σ 8 ante ᾗ add ἐν SE SyR πεποιθότες: πεπονηκότες MOTv om SE ἀναπαυόμεθα M(sscr ε M³) 10 παθαίνομαι: πενθῶ· ἢ ἐν πάθει ἀσχολοῦμαι SE, e lexico fluxisse vid 13 ηὐφραίνεσθε ΣE: εὐφραίνεσθε cett v τῇ εὐφροσύνῃ Σ (corr m inc) 14 ὑμῖν: ὑμῶν SyR v Kr ἡμῖν post πονηρὸν coll C 15-16 πεποιήκαμεν SE

ἐδάκρυσέ ποτε ξένος λαὸς ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Ἰακὼβ καὶ τὴν ἀλλοτρίαν συμφορὰν ᾠκειώσατο, ὅτε τὸν πατέρα ἐξ Αἰγύπτου οἱ ἀπ' ἐκείνου μετακομίσαντες πανδημεὶ τὴν ἐπ' αὐτῷ συμφορὰν ἐπὶ τῆς ἀλλοτρίας κατωλοφύραντο ἡμέραις τριάκοντα καὶ τοσαύταις νυξὶ τὸν ἐπ' αὐτῷ θρῆνον συμπαρατείνοντες. μιμήσασθε τοὺς ἀλλοφύλους οἱ ἀδελφοὶ καὶ ὁμόφυλοι. κοινὸν ἦν τότε τῶν ξένων καὶ τῶν ἐγχωρίων τὸ δάκρυον· κοινὸν ἔστω καὶ νῦν, ἐπεὶ καὶ τὸ πάθος κοινόν. ὁρᾶτε τοὺς πατριάρχας τούτους· πάντες οὗτοι τέκνα τοῦ ἡμετέρου εἰσὶν Ἰακώβ. ἐξ ἐλευθέρας οἱ πάντες. οὐδεὶς νόθος οὐδὲ ὑπόβλητος. οὐδὲ γὰρ ἦν θέμις ἐκείνῳ δουλικὴν δυσγένειαν ἐπεισάγειν τῇ εὐγενείᾳ τῆς πίστεως. οὐκοῦν καὶ ὑμέτερος ἐκεῖνος πατήρ, διότι τοῦ πατρὸς ἦν τοῦ ὑμετέρου πατήρ.

856 M. Ἠκούσατε ἀρτίως τοῦ Ἐφραὶμ καὶ τοῦ Μανασσῆ, οἷα καὶ ὅσα περὶ τοῦ πατρὸς διηγήσαντο, ὡς ὑπερβαίνει λόγον τὰ θαύματα. δότε κἀμοί τι περὶ τούτων εἰπεῖν· καὶ γὰρ ἀκίνδυνον τὸ μακαρίζειν λοιπόν· οὐκέτι φοβοῦμαι τὸν φθόνον· τί γάρ με χεῖρον ἐργάσεται; οὐκοῦν γνῶτε τίς ὁ ἀνήρ. Εὐγενὴς τῶν ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν, Ἄμεμπτος, δίκαιος, ἀληθινός, θεοσεβής, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος (οὐ γὰρ δὴ

1-6 cf Gen 50, 7-11 (sed 4-6 ad Num 20, 29 et Deut 34, 8 quadrant, nisi vero respiciens ad Gen 50, 3 de 'septuaginta diebus', per quos 'flevit eum Aegyptus', dies 'quadraginta' condiendi demit) 9-10 cf Gen 46, 8-27 10-11 cf Gal 4, 22-31; Rom 9, 6-10 11-12 cf Gen 28,1 14 cf Gen 46, 20 18-19 Iob 1, 3 19-20 Iob 1, 1 (var lect LXX)

ΣSE MOT C SyR 1 λαὸς ξένος Σ 2 οἰκειώσατο ΣC 3 πανδημεῖ MOC 4 κατωλοφύροντο SE ἡμέρας Σ 5 αὐτὸν O (corr O²) 5-6 συμπαρατείναντες ΣEC 7 ἦν om SE 9 πάντας T 10 ἐλευθερίας SMO 11 οὐδὲ ἀπόβλητος Σ(οὐδ') T οὐδὲ alt: οὐ SyR ἐκείνους SE συγγένειαν MO SyR v, cf Gen 50, 8 12 ἐπεισαγαγεῖν ΣC ἐπεισάγειν τῇ εὐγενείᾳ om O ante ὑμέτερος add ὁ C ἡμέτερος SERv 13 πατήρ pr om Sy διότι—πατήρ: ἦν τοῦ ὑμετέρου πατρός T ἦν om Σ ἡμετέρου SMO SyRv 14 τοῦ alt om C 15 ὑπερβαίνειν MOTv 16 τὸ θαῦμα SE τι om MOTv τούτου S 17 οὐκέτι: οὔτε MOTv 18 με: μοι Σ ἐργάσηται ΣMC γνῶτε om SE τίς: καὶ S ὁ: οὗτος S om E 19 ἀληθινός om SyR

ζηλοτυπήσει ὁ μέγας Ἰώβ, εἰ ταῖς περὶ αὐτοῦ μαρτυρίαις καὶ ὁ μιμητὴς ἐκείνου ἐγκαλλωπίζοιτο). ἀλλ' ὁ τὰ καλὰ πάντα βλέπων φθόνος εἶδε καὶ τὸ ἡμέτερον ἀγαθὸν πικρῷ ὀφθαλμῷ, καὶ ὁ ἐμπεριπατῶν τῇ οἰκουμένῃ καὶ δι' ἡμῶν περιεπάτησε πλατὺ τὸ ἴχνος τῆς θλίψεως ταῖς εὐπραγίαις ἡμῶν ἐναπερείσας. οὐ βοῶν καὶ προβάτων ἀγέλας διελυμήνατο, πλὴν εἰ μὴ ἄρα τις κατὰ τὸ μυστικὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν μεταλάβοι τὸ ποίμνιον· πλὴν οὐκ ἐν τούτοις ἡμῖν παρὰ τοῦ φθόνου ἡ βλάβη, οὐδὲ ἐν ὄνοις καὶ καμήλοις τὴν ζημίαν εἰργάσατο, οὐδὲ τραύματι σαρκὸς τὰς αἰσθήσεις ἐδρίμυξεν, ἀλλ' αὐτῆς ἡμᾶς τῆς κεφαλῆς ἀπεσύλησεν. τῇ δὲ κεφαλῇ συναπῆλθε τὰ τίμια ἡμῶν αἰσθητήρια. οὐκέτι ἔστιν ὁ ὀφθαλμὸς ὁ τὰ οὐράνια βλέπων, οὐδὲ ἡ ἀκοή <ἡ> τῆς θείας φωνῆς ἐπαΐουσα, οὐδὲ ἡ γλῶσσα ἐκείνη, τὸ ἁγνὸν ἀνάθημα τῆς ἀληθείας. ποῦ ἡ γλυκεῖα τῶν ὀμμάτων γαλήνη; ποῦ τὸ φαιδρὸν ἐπὶ τοῦ χείλους μειδίαμα; ποῦ ἡ εὐπροσήγορος δεξιὰ τῇ τοῦ στόματος εὐλογίᾳ τοὺς δακτύλους συνεπισείουσα; προάγομαι δὲ ὡς ἐπὶ σκηνῆς ἀναβοῆσαι τὴν συμφοράν. ἐλεῶ σε, ὦ ἐκκλησία· πρὸς σὲ λέγω τὴν Ἀντιόχου πόλιν·

2-3 cf Sap 2, 24   4 cf Iob 1, 7; 2, 2; Apoc 12, 9; I Petr 5, 8   6 cf Iob 1, 3. 14-16   7-8 cf ex. gr. Joh 10, 1sqq; Act 20, 28   9 cf Iob 1, 3.17   10 cf Iob 2, 5.7   11 cf Iob 2, 7 (ἕως κεφαλῆς) et Col 1, 18 sim   12-13 cf Plat Phaedr 246c; De virg p 277, 7-278, 11 (Jaeger); De hom opif VIII 144 A-B (Migne)   15 cf ex. gr. Euseb Praep ev XIV 18, 32 (p 313,12-18 Mras); Method Conv XI (p 138, 11-20 Bonwetsch)   16-17 cf De hom opif VIII 144 B-C; 148 C-149 A

ΣSE MOT C SyR 2 ἐγκαλλωπίζεται EC   πάντα om Σ   3 add τῷ ante πικρῷ SE ante 4 ὀφθ. MOTv   4 τὴν οἰκουμένην E (sec Iob 1, 7)   6 (ἀγέλ)ας sscr αι M^3 7 πλὴν MOTC SyRv om cett, cf Lucian Soloec 7   τὴν om ΣSEC   8-9 ἡμῖν om et ἡ βλάβη ante παρὰ coll SE   9 οὐδ' Σ   ἐν om Σ   10 τραύματι σαρκὸς: τραύματος ὄγκοι Σ   ἐδρίμυξεν: δριμύσσοντι Σ (-ντα) SEC SyR   11 ἀλλ' om SE   αὐτῆς om v   ἀπεστέρησε in marg M^3 12 ὁ Σ (sup ὀφθ. sscr m pr) Kr (e coniect) om cett v   13 ἡ pr ΣSEKr (e coniect) om cett v   ἡ alt suppl Kr   14 ἐπαοῦτε ΣSE   17 ἐπισείουσα Σ   18 δὲ: γὰρ SE om ΣC SyR κούουσα SE   οὐδὲ: ἀναβιῶσαι MO (corr O^2)   19 πρὸς σὲ λέγω: προσδέχεται Σ ante Ἀντιόχου add καίσαρος Σ

ἐλεῶ σε τῆς ἀθρόας ταύτης μεταβολῆς. πῶς ἀπεκοσμήθη τὸ κάλλος; πῶς ἀπεσυλήθη ὁ κόσμος; πῶς ἐξαίφνης ἀπερρύη τὸ ἄνθος; ὄντως Ἐξηράνθη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσεν. τίς ὀφθαλμὸς πονηρός, τίς βασκανία κακὴ κατὰ τῆς ἐκκλησίας ἐκείνης ἐκώμασεν; οἷα ἀνθ' οἵων ἠλλάξατο. ἐξέλιπεν ἡ πηγή. ἐξηράνθη ὁ ποταμός. πάλιν εἰς αἷμα μετεποιήθη τὸ ὕδωρ. ὢ δυστυχοῦς ἀγγελίας ἐκείνης τῆς διαγγελούσης τῇ ἐκκλησίᾳ τὸ πάθος. τίς ἐρεῖ τοῖς τέκνοις ὅτι ἀπωρφανίσθησαν; τίς ἀπαγγελεῖ τῇ νύμφῃ ὅτι ἐχήρευσεν; ὢ τῶν κακῶν. τί ἐξέπεμψαν; καὶ τί ὑποδέχονται; κιβωτὸν προέπεμψαν καὶ σορὸν ὑποδέχονται. κιβωτὸς γὰρ ἦν, ἀδελφοί, ὁ τοῦ θεοῦ ἄνθρωπος· κιβωτός, περιέχων ἐν ἑαυτῷ τὰ θεῖα μυστήρια. ἐκεῖ ἡ στάμνος ἡ χρυσῆ, πλήρης τοῦ θείου μάννα, πλήρης τῆς οὐρανίου τροφῆς. ἐν ἐκείνῃ αἱ πλάκες τῆς διαθήκης ἐν ταῖς πλαξὶ τῆς καρδίας ἐγγεγραμμέναι πνεύματι θεοῦ ζῶντος, οὐ μέλανι· οὐδὲν γὰρ τῇ καθαρότητι τῆς

3-4 Is 40, 7; I Petr 1, 24   4-5 cf Gal 3, 1   6 (πηγή) cf In Cant p 32, 12-17; 275, 19-277, 11; (ποταμός) cf Vit Moys p 75, 16-24 (Jaeger); Is 19, 5; Apoc 16, 12   6-7 cf Ex 7, 17-21; Origen In Exod hom IV 6 (p 178, 1-4 Baehrens); Apoc 16, 4   9-10 cf Lam 5, 3   10-11 cf Soph El 1128   11 cf Hebr 9, 4; Ex 25, 10-16   12-448, 4 cf In Bas 812 A-B (Migne)   12 cf II Tim 3, 17   14 cf Hebr 9, 4; Ex 16, 33; Vit Moys p 77, 4-78, 3   15 cf Ps 77, 24; Sap 16, 20; Joh 6, 31-35 cf Hebr 9, 4; Ex 25, 16.21   16-17 cf II Cor 3, 3

ΣSE MOT C SyR 1 ἀπεκομήθη E   2 post ἀπεσυλήθη 7 fere litt eras Σ   3 ἀπερρύη Ov: περιερρύη cett   4 ἀπέπεσεν C   τίς ὀφθ. πον. om SyR   κακὴ om Σ   5 ἐκείνης: ταύτης S   6 ἐξέλειπεν ΣC (corr C^1)   πηγή: γῆ Σ   7 ἐκείνης om SE SyR   8 διαγγελούσης ΣE (sed λ alt sscr): διαγγελλ. cett v   τὸ πάθος τῆς ἐκκλησίας SE   9 ὠρφανίσθησαν ΣSEC   ἀπαγγείλῃ MO et 10 et 11 ἔπεμψαν Σ   11 σορὸν: κιβωτὸν SyR   12 γὰρ SE om cett v   13 ἔχων SE   14 στάμνος: ψυχὴ Σ   post χρυσῆ add αὕτη ἡ ψυχὴ ἡ χρυσῆ R   ἡ χρυσῆ στάμνος E   ἡ alt om SE, cf Hebr 9, 4   πλήρης alt om Sy   15 οὐρανίας ΣSEC   τρυφῆς MO   16 ἐν om S   ante ἐγγεγρ. add αἱ Σ

καρδίας ζοφῶδες καὶ μέλαν ἐνεκέκαυτο νόημα· ἐν ἐκείνῃ ἡ ῥάβδος τῆς ἱερωσύνης ἡ ἐν ταῖς χερσὶ ταῖς ἐκείνου βλαστήσασα. καὶ εἴ τι ἄλλο τὴν κιβωτὸν ἔχειν ἀκούομεν, πάντα τῇ ψυχῇ τοῦ ἀνδρὸς περιείληπτο.

857 M. Ἀλλ' ἀντ' ἐκείνων τί; σιωπάτω ὁ λόγος. σινδόνες καθαραὶ καὶ τὰ ἐκ σηρῶν ὑφάσματα, μύρων καὶ ἀρωμάτων δαψίλεια, γυναικὸς φιλοτιμία κοσμίας τε καὶ εὐσχήμονος· εἰρήσεται γάρ, ὡς ἂν καὶ ταῦτα γένοιτο εἰς μαρτυρίαν αὐτῇ, ὃ περὶ τὸν ἱερέα ἐποίησεν δαψιλῶς τὴν ἀλάβαστρον τοῦ μύρου τῆς τοῦ ἱερέως κεφαλῆς καταχέασα. ἀλλὰ τὸ ἐν τούτοις διασῳζόμενον, τί; ὀστέα νεκρὰ καὶ πρὸ τοῦ θανάτου προμεμελετηκότα τὴν νέκρωσιν, τὰ λυπηρὰ τῶν συμφορῶν ἡμῶν μνημόσυνα. ὢ οἵα φωνὴ πάλιν ἐν Ῥαμὰ ἀκουσθήσεται· Ῥαχὴλ κλαίουσα οὐχὶ τὰ τέκνα ἑαυτῆς ἀλλὰ τὸν ἄνδρα καὶ οὐ προσιεμένη παράκλησιν. ἄφετε, οἱ παρακαλοῦντες, ἄφετε. μὴ κατισχύσητε

1 (μέλαν) cf In Cant p 46, 11-60, 22 (Jaeger) 1-2 cf Hebr 9, 4; Num 17, 19.25; Vit Moys p 130, 14-131, 8 5 cf Matth 27, 59 6 cf Luc 23, 56; 24, 1 (Marc 16, 1) 7-8 cf Marc 14, 9 (Matth 26, 13) 9-10 cf Marc 14, 3 (Matth 26, 7; Joh 12, 3) 11-12 cf II Cor 4, 10; I Cor 15, 31; Ambros De exc fratris II 35 (p 268, 1-8 Faller); Hieron ep 60, 14, 2 (p 566, 9-15 Hilberg); Cic Tusc I 30, 74-31, 75; Plat Phaed 67 d.e 13-15 cf Matth 2, 18 (Ier 38 (31), 15) 15 cf Is 22, 4

ΣSE MOT C SyR 1 καὶ: ἡ SyR μέλανι (ι sscr) T ἐνεκ-κέκαυτο S post νόημα add ἐν ἐκείνῃ οἱ στῦλοι, αἱ βάσεις, αἱ κεφαλίδες, τὸ θυμιατήριον (θυσιαστήριον T), ἡ λυχνία, τὸ ἱλαστήριον, οἱ λουτῆρες, τὰ τῶν εἰσόδων καταπετάσματα MOTv, quae verba ex In Cant p 43, 15-44, 2 huc inserta suspicor, vid praef p 383 sq 2 ἡ alt om SE 5 ἀλλ' om SE σινδὼν Σ σινδόναι SEC καθαρᾶ Σ 6 δαψειλίαι Σ 8 τοῦτο S γένηται Σ μαρτύριον MOTv αὐτῆς Σ SyR ὃ: ἃ (sic) Σ 9 τὴν: τὸν C τὸ cod Marc 7, 25, cf var lect Marc 14, 3 11 νεκρὰ: λεπτὰ C ante καὶ add τὰ SE μεμελετηκότα SOv 12 ἡμῶν: ἡμῖν Σ (fort e corr) om SyR 13 ὢ οἵα: μία Σ πάλιν φωνὴ C 14 αὐτῆς Σ (sscr ἑ m pr, ut vid) MOT (post ἄνδρα coll) v, sec Ier 38, 15 et Matth 2, 18, fort recte

παρακαλέσαι. βαρὺ πενθείτω ἡ χήρα. αἰσθέσθω τῆς ζημίας, ἣν ἐζημίωται· καίτοι οὐκ ἀμελέτητός ἐστι τοῦ χωρισμοῦ ἐν τοῖς ἀγῶσι τοῦ ἀθλητοῦ προεθισθεῖσα φέρειν τὴν μόνωσιν. μέμνησθε πάντως ὅπως ὑμῖν ὁ πρὸ ἡμῶν λόγος τοὺς ἀγῶνας τοῦ ἀνδρὸς διηγήσατο, ὅτι διὰ πάντων τιμῶν τὴν ἁγίαν τριάδα καὶ ἐν τῷ ἀριθμῷ τῶν ἀγώνων τὴν τιμὴν διεσώσατο τρισὶ πειρασμῶν προσβολαῖς ἐναθλήσας. ἠκούσατε τὴν ἀκολουθίαν τῶν πόνων, οἷος ἐν πρώτοις, οἷος ἐν μέσοις, ἐν τελευταίοις οἷος ἦν. περιττὴν κρίνω τὴν ἐπανάληψιν τῶν εἰρημένων καλῶς, ἀλλὰ τοσοῦτον εἰπεῖν μόνον ἴσως οὐκ ἄκαιρον· ὅτε τὸ πρῶτον εἶδεν ἡ σώφρων ἐκκλησία ἐκείνη τὸν ἄνδρα, εἶδε πρόσωπον ἀληθῶς ἐν εἰκόνι θεοῦ μεμορφωμένον, εἶδεν ἀγάπην πηγάζουσαν, εἶδε χάριν περικεχυμένην τοῖς χείλεσιν, ταπεινοφροσύνης τὸν ἀκρότατον ὅρον, μεθ' ὃν οὐκ ἔστιν ἐπινοῆσαι τὸ πλέον· κατὰ τὸν Δαβὶδ τὴν πραότητα, κατὰ τὸν Σολομῶντα τὴν σύνεσιν, κατὰ τὸν Μωϋσέα τὴν ἀγαθότητα, κατὰ τὸν Σαμουὴλ τὴν ἀκρίβειαν, κατὰ τὸν Ἰωσὴφ τὴν σωφροσύνην, κατὰ τὸν Δανιὴλ τὴν σοφίαν, κατὰ τὸν μέγαν Ἠλίαν ἐν τῷ ζήλῳ τῆς πίστεως, κατὰ τὸν ὑψηλὸν Ἰω-

1 cf Lam 1, 1 11-12 cf Eph 5, 22-33 12 cf Gen 1, 26-27; In Cant ex. gr. p 150, 10 sqq (Jaeger) 13-14 cf Ps 44, 3 14 cf I Petr 5, 5 et sim 15 cf I Regn 24; 26; Ps 131, 1; I Macc 2, 57 16 cf III Regn 3, 5-28; 5, 9-14; 10, 1 sqq; Sir 47, 12.14 16-17 cf In Bas 809 C-D; In Ephr 844 C-845 A (Migne); Num 12, 3 17 cf I Regn 2, 35; 12, 3-5 17-18 cf Gen 39, 7-12; I Macc 2, 53 18 cf Dan 1, 17. 19-20; 5, 11-12.14 (Theodot); 13, 1 sqq 19 cf III Regn 18, 21 sqq; 19, 10.14; Sir 48, 1 sqq; I Macc 2, 58; In Ephr 845 B

ΣSE MOT C SyR 1 βαρὺ π. SyRv: βαρυπ. cett (-θήτω ΣMOTC) 2 ἣν: ἧς MOTv 3 ἐθισθεῖσα S 4 post μέμνησθε add γὰρ Σ πάντες Σ SyR ὑμῖν om C πρὸ ἡμῶν: πρὸς ἡμῶν M (in marg πρὸς ὑμᾶς M^{2}) T πρόην (sic) C (in marg ἡμῶν C^{1}) πρότερος SyR 7 προσβολαῖς πειρασμῶν Σ ἀκούσατε Σ 9 ante ἐν τελ. add οἷος Σ οἷος ante ἐν τελ. coll SE Sy (add καὶ) R ἣν (sic) Σ ὢν SEC περιττὴν κρ.: περιαύτην κρίνων Σ παράληψιν Ov 10 μόνον om MOTC (add in marg C^{1}) v 11 τὸ om Σ ἐκείνη om S 12 ἀληθῶς: ἁλιέως SE, an e Matth 4, 19 par? ἐν om Σ 14 ante ταπ. add εἶδε SyR 15 τὸ: τι T 16 μωσέα Ov

άννην ἐν τῇ ἀφθορίᾳ τοῦ σώματος,· εἶδε τοσούτων ἀγαθῶν συνδρομὴν περὶ μίαν ψυχήν· ἐτρώθη τῷ μακαρίῳ ἔρωτι ἐν τῇ ἁγνῇ καὶ ἀγαθῇ φιλοφροσύνῃ τὸν νυμφίον ἑαυτῆς ἀγαπήσασα. ἀλλὰ πρὶν τὴν ἐπιθυμίαν ἐμπλῆσαι, πρὶν ἀναπαῦσαι τὸν πόθον, ἔτι τῷ φίλτρῳ ζέουσα, κατελείφθη μόνη τῶν πειρασμῶν τὸν ἀθλητὴν ἐπὶ τοὺς ἀγῶνας καλούντων. καὶ ὁ μὲν ἐνήθλει τοῖς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἱδρῶσιν, ἡ δὲ ὑπέμενεν ἐν σωφροσύνῃ τὸν γάμον φυλάσσουσα. χρόνος ἦν ἐν τῷ μέσῳ πολὺς καί τις μοιχικῶς κατεπεχείρει τῆς ἀχράντου παστάδος. ἀλλ' ἡ νύμφη οὐκ ἐμιαίνετο. καὶ πάλιν ἐπάνοδος καὶ πάλιν φυγὴ καὶ ἐκ τρίτου ὡσαύτως, ἕως διασχὼν τὸν αἱρετικὸν ζόφον ὁ κύριος καὶ τὴν ἀκτῖνα τῆς εἰρήνης ἐπιβαλὼν ἔδωκεν ἀνάπαυσίν τινα τῶν μακρῶν πόνων ἐλπίζειν. ἀλλ' ἐπειδὴ πάλιν εἶδον ἀλλήλους καὶ ἀνενεώθησαν εὐφροσύναι καὶ θυμηδίαι πνευματικαὶ καὶ πάλιν ἀνεφλέχθη ὁ πόθος, εὐθὺς διακόπτει τὴν ἀπόλαυσιν ἡ ἐσχάτη αὕτη ἀποδημία. ἦλθε
860 M. νυμφοστολήσων ὑμᾶς καὶ οὐ διήμαρτε τοῦ σπουδάσματος. ἐπέθηκε τῇ καλῇ συζυγίᾳ τοὺς τῆς εὐλογίας στεφάνους.

1 cf Matth 3, 4; 11, 8 (Luc 4, 6; 7, 26); De virg p 278, 15-280, 8 2-3 cf In Cant p 127, 7-128, 7 (Jaeger) ad Cant 2, 5 6 cf I Tim 6, 12; II Tim 4, 7 et sim

ΣSE MOT C SyR 1 post σωμ. add κατὰ τὸν παῦλον ἐν τῇ ἀνυπερθέτω ἀγάπη MOTv, fort recte, cf I Cor 13 et praef p 384 εἶδε: ἰδὼν R 2 ante συνδρομὴν add τὴν C μίαν om Σ ante ἐτρώθη add καὶ T 3 καὶ ἀγαθῇ om ΣSEC αὐτῆς Σ 4 ἐκπλῆσαι SEC 5 ζέοντα SE 7 ἤθλει E ἀληθείας: εὐσεβείας MOTv, cf I Tim 4, 7-8 et praef p 389 ὑπέμεινε Σ ἐν om SE 8 φυλάττουσα MO (-αν, corr O^{2}) τῷ om MOTv 9 κατεπεχείρει: ἐπιχειρεῖ κατὰ SE 10 ἐπάν.—πάλιν alt om T 11 καὶ om T ὡσαύτως ἐκ τρίτου SE 12 δώσει et 13 om ἐλπ. SyR 13 ante ἀνάπαυσιν add ἂν E μακαρίων E πόνων: χρόνων C ἐλπίσαι C ἐλπίζειν πόνων additis τὴν λῆξιν SE 14 πάλιν om R ἀλλήλους εἶδον SE ἀνεν. εὐφροσύναι: ἀνενεώθη τὰ τῆς σωφροσύνης MOT (εὐφροσύνης) v ante εὐφρ. add αἱ Σ ante εὐφρ. add καὶ S καὶ alt: αἱ Σ postea inser, ut vid, Sy 15 θυμ. om Σ καὶ ante εὐθὺς coll SyR ἐφλέχθη Σ 16 αὕτη: αὐτοῦ Σ 17 νυμφοστολίσων MO (corr O^{2}, litt ω deleta marg adscr 'forsan ειν' m rec) v ἡμᾶς SE SyR 18 καλοὺς (sic) ante στεφ. R

ἐμιμήσατο τὸν δεσπότην τὸν ἴδιον. ὡς ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας ὁ κύριος, οὕτως καὶ ἐνταῦθα ὁ μιμητὴς τοῦ κυρίου. τὰς γὰρ Ἰουδαϊκὰς ὑδρίας τοῦ αἱρετικοῦ ὕδατος πεπληρωμένας πλήρεις τοῦ ἀκηράτου οἴνου ἐποίησεν ἐν τῇ δυνάμει τῆς πίστεως μεταποιήσας τὴν φύσιν. ἔστησεν ἐν ὑμῖν πολλάκις κρατῆρα νηφάλιον τῇ γλυκείᾳ ἑαυτοῦ φωνῇ δαψιλῶς οἰνοχοήσας τὴν χάριν. πολλάκις ὑμῖν προεθήκατο τὴν λογικὴν πανδαισίαν. ὁ μὲν εὐλογῶν καθηγεῖτο, οἱ δὲ καλοὶ οὗτοι μαθηταὶ διηκόνουν τοῖς ὄχλοις λεπτοποιοῦντες τὸν λόγον. καὶ ἡμεῖς ηὐφραινόμεθα τὴν τοῦ γένους ὑμῶν δόξαν οἰκείαν ποιούμενοι.

Ὡς καλὰ μέχρι τούτου τὰ διηγήματα. ὡς μακάριον ἦν τούτοις ἐναπολῆξαι τὸν λόγον. ἀλλὰ μετὰ ταῦτα τί; Καλέσατε τὰς θρηνούσας, ὁ Ἱερεμίας φησίν. οὐ γάρ ἔστιν ἄλλως φλεγομένην καρδίαν καταπεφθῆναι ὑπὸ τοῦ πάθους οἰδαίνουσαν, μὴ στεναγμοῖς καὶ δακρύοις κουφιζομένην. τότε παρεμυθεῖτο τὸν χωρισμὸν ἡ τῆς ἐπανόδου ἐλπίς, νυνὶ δὲ τὸν ἔσχατον ἡμῶν χωρισμὸν ἀπεσχίσθη. χάσμα μέγα μεταξὺ αὐτοῦ τε καὶ τῆς ἐκκλησίας κατὰ τὸ μέσον ἐστήρικται.

1-5 cf Joh 2, 1-11 2 cf I Thess 1, 6 6 cf In Cant p 156, 15 sqq; 308, 5-311, 7 (Jaeger) et infr p 457, 5-6 8-9 cf Matth 14, 19 par 9 cf In Cant p 225, 21-227, 6 13-14 Ier 9, 16 18-19 cf Luc 16, 26

ΣSE MOT C (τὸν 9-ἀπὸ p 452, 19 om) **SyR** τὸν ἴδιον om MOTv 2 κυρίου: χριστοῦ MOTv, cf I Cor 11, 1 3 ὑδρείας Σ (e corr m pr) M (corr m pr) C 4 πλήρης ΣM (corr M^{2}) TC om S τοῦ om Σ τοῦ—ἐποίησεν om SE ἀκεράστου Σ 5 ἡμῖν ΣSE πολλάκις om SE 6 ἑαυτοῦ post φωνῇ coll, signis corr vid C αὐτοῦ ΣMOTv αὑτοῦ emend Kr post δαψιλῶς add ὑμῖν SEC SyR 7 ad προεθήκατο in marg παρέθηκε M^{3}, cf Marc 8, 6-7 9 λεπτοπ.: μυθοποιοῦντες v 10 ηὐφραινόμεθα E: εὐφρ. cett v ὑμῶν v Kr: ἡμῶν codd 12 διηγήματα: εἰς αὐτὸν· ἅγιον πνεῦμα Σ ἦν om SE 13 ἐναποδεῖξαι E ἐναποπαῦσαι T post ἀλλὰ add τὰ T ἀλλὰ: τὰ δὲ E τοῦτο Σ τί in corr Σ καλεσον (sic) Σ 14 ἔστιν: ἔστι τι E 15 φλεγμένην (sic) Σ φλεγμονὴν omisso καρδίαν SE κατασβεσθῆναι in marg M^{3} 16 ante μὴ add εἰ ΣSyR 17 νῦν MOv 18 ἀπεσείσθη Σ ἀπεχθίσθη (sic) E μέγα om ΣT 19 τε om Σ κατὰ τὸ μέσον om T

ὁ μὲν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Ἀβραὰμ ἀναπαύεται, ὁ δὲ διακομίζων τὴν σταγόνα τοῦ ὕδατος, ἵνα καταψύξῃ τῶν ὀδυνωμένων τὴν γλῶσσαν, οὐκ ἔστιν. οἴχεται τὸ κάλλος ἐκεῖνο, σιγᾷ ἡ φωνή, μέμυκε τὰ χείλη, ἀπέπτη ἡ χάρις, διήγημα γέγονεν ἡ εὐκληρία. ἐλύπει ποτὲ καὶ τὸν Ἰσραηλίτην λαὸν Ἠλίας ἀπὸ γῆς πρὸς τὸν θεὸν ἀνιπτάμενος. ἀλλὰ παρεμυθεῖτο τὸν χωρισμὸν Ἐλισσαῖος τῇ μηλωτῇ τοῦ διδασκάλου κοσμούμενος. νυνὶ δὲ τὸ τραῦμα ὑπὲρ θεραπείαν ἐστίν, ὅτι καὶ Ἠλίας ἀνελήφθη καὶ Ἐλισσαῖος οὐχ ὑπελείφθη. ἠκούσατε τοῦ Ἱερεμίου φωνάς τινας σκυθρωπὰς καὶ γοώδεις, αἷς ἐρημωθεῖσαν τὴν πόλιν Ἱεροσολυμιτῶν κατεθρήνησεν, ὃς ἄλλα τέ τινα περιπαθῶς διεξῆλθε καὶ τοῦτό φησιν· Ὁδοὶ Σιὼν πενθοῦσιν. ταῦτα τότε μὲν εἴρηται, νῦν δὲ πεπλήρωται. ὅταν γὰρ περιαγγείλῃ τὸ πάθος ἡ φήμη, τότε πλήρεις ἔσονται αἱ ὁδοὶ τῶν πενθούντων καὶ προχυθήσονται οἱ ὑπ' αὐτοῦ ποιμαινόμενοι τὴν τῶν Νινευϊτῶν φωνὴν ἐπὶ τοῦ πάθους μιμούμενοι, μᾶλλον δὲ κἀκείνων ἀλγεινότερον ὀδυνώμενοι. τοῖς μὲν γὰρ ὁ θρῆνος τὸν φόβον ἔλυσεν, τούτοις δὲ λύσις οὐδεμία τῶν κακῶν ἀπὸ τῶν θρήνων ἐλπίζεται. οἶδά τινα

1-3 cf Luc 16, 22-24 4 cf supr p 449, 13-14 5-7 cf IV Regn 2 10-11 fort Lam 1, 1sqq 12 Lam 1, 4 15-16 cf Joh 21, 16 et sim 16-18 cf Ion 3

ΣSE MOT C (inde ab ἐλπίζεται 19) **SyR** 2 καταψύχῃ MT 5 ποτὲ: δὲ Σ τότε M 6 ante γῆς add τῆς SE τὸν om ΣOTv 7 Ἐλισσαῖος, cf v.l. LXX III Regn 19, 16 τῇ post μηλ. coll Σ 8 νὺν Σ νῦν SE 9 (ἀνελ)ή(φθη) sscr μ Σ^1 ἤκουσας Sy ἤκουσα SER 10 post γοώδεις add ἀναπέμποντος T αἷς ΣS: ἃς ESyR ἃς ὡς Ov Kr αἷς ἀεὶ T ὡς ἀεὶ M 11 ὅσα τε ἄλλα omisso τινα T τε om Σ 12 διεξελθὼν E πενθήσουσι SE, v.l. LXX, fort recte, cf infr 14 et 15 13 εἴρηκεν Σ πεπλήρωκεν Σ γὰρ: δὲ Σ 14 περιαγγείλῃ E SyR -γέλῃ ΣS περιαγγελθῇ τοῦ πάθους MOTv ἡ φήμη: ἐφ' ᾧ Σ 15 προχεθ. codd v ὑπ': ἐπ' (αὐτῶν scil ὁδῶν) cod Pantokrat 86 αὐτοῦ SM^2N^2 (vid praef) Sifan Kr: αὐτῷ T αὐτῶν cett v 16 τῶν om Σ 17 μιμ.: ἐλασσούμενοι Σ 18 τούτοις: τοῖς Ov 19 οὐδεμία post κακῶν coll SE τῶν θρήνων in marg C^1 (ἐλπίζετ)αι del et ε sscr C^1

τοῦ Ἱερεμίου καὶ ἄλλην φωνήν ταῖς βίβλοις οὖσαν τῶν ψαλμῶν ἐναρίθμιον, ἣν ἐπὶ τῇ αἰχμαλωσίᾳ τοῦ Ἰσραὴλ ἐποιήσατο, ὅτε ἐπὶ τῶν Βαβυλωνίων ποταμῶν καθήμενοι τὴν μνήμην τῶν ἰδίων ἀγαθῶν ἀπεκλάοντο. φησὶ δὲ ὁ λόγος ὅτι Ἐν ἰτέαις ἐκρεμάσαμεν ἑαυτῶν τὰ ὄργανα, σιωπὴν ἑαυτῶν τε καὶ τῶν ὀργάνων καταδικάσαντες. ἐμὴν ποιοῦμαι τὴν ᾠδὴν ταύτην. ἐὰν γὰρ ἴδω τὴν αἱρετικὴν σύγχυσιν (Βαβυλὼν δέ ἐστιν ἡ σύγχυσις) καὶ ἐὰν ἴδω τοὺς πειρασμοὺς τοὺς διὰ τῆς συγχύσεως ῥέοντας, ταῦτα ἐκεῖνά φημι τὰ Βαβυλώνια ῥεύματα, οἷς προσκαθήμενοι κλαίομεν, ὅτι τὸν διάγοντα ἡμᾶς διὰ τούτων οὐκ ἔχομεν. κἂν τὰς ἰτέας εἴπῃς καὶ τὰ ἐπὶ τούτων ὄργανα,
861 M. ἐμὸν καὶ τοῦτο τὸ αἴνιγμα. ὄντως γὰρ ἐν ἰτέαις ὁ βίος. δένδρον γὰρ ἄκαρπον ἡ ἰτέα ἐστίν. ἡμῶν δὲ ἀπερρύη τῆς ζωῆς ὁ γλυκὺς καρπός. οὐκοῦν ἰτέαι γεγόναμεν ἄκαρποι ἀργὰ καὶ ἀκίνητα τὰ τῆς ἀγάπης ὄργανα ἐπὶ τῶν ξύλων κρεμάσαντες. Ἐὰν ἐπιλάθωμαί σου, φησίν, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλησθείη ἡ δεξιά μου. δότε μοι μικρὸν ὑπαλλάξαι τὸ γεγραμμένον, ὅτι οὐχ ἡμεῖς τῆς δεξιᾶς, ἀλλ' ἡ δεξιὰ ἡμῶν ἐπιλέλησται, καὶ ἡ γλῶσσα τῷ ἰδίῳ λάρυγγι κολληθεῖσα

3-4 cf Ps 136, 1 5 ib 2 6 cf ib 3-4 8 cf Gen 11,9; Origen Hom in Ier XIX14 (p 170, 19.31; 171, 26 Klost.); Altaner, RAC I 1132 sq 11 cf Ex 13 vel Ios 3 14 cf Odyss κ 510; Theophr Hist plant 3, 1, 3; Plin Nat hist 16, 110; H. Rahner ZKTheol 56, 1932, p 231 sqq 16-17 cf Act 5, 30 et sim 17-18 Ps 136, 5 20 cf ib 6

ΣSE MOT C SyR 1 καὶ ἄλλην ante τοῦ coll T φωνὴν: ᾠδὴν SEC 2 τῆς αἰχμαλωσίας Σ 3 ἐποιήσαντο Σ ἐποιεῖτο SE 3-4 ὅτε—ἀπεκλάοντο om ΣSEMOTv 4 -κλαίοντο L (vid praef), cf infr 11 5 ἐπὶ LXX ἐν ἰτέαις: ἐκεῖ Σ ἐκρέμασαν M^3 ἑαυτῶν prim: αὐτῶν M^3 ἡμῶν SyR 7 ἐποιοῦντο Σ 8 ἐστιν: σὺ (scil εἶ) SyR 10 ῥήματα SET 11 προκαθήμενοι Σ ante διάγ. add διαβιβάζοντα καὶ M^3 13 ἐμὸν: ἡμῶν C τὸ om C ἐν ἰτέαις: ὡς ἰτέαι SyR ὡς ἰτέα SE βίος: αἶνος Σ κόσμος SyR, cf p 455, 6 15 ὁ καρπὸς ὁ γλυκύς SE ἰτέα E 16 τὰ om Σ 17 φησίν om SyR 19 οὐχ ἡμεῖς: οὐχὶ μίαν Σ post δεξιᾶς add ἡμῶν SE SyR (sed cf praef p 402) ἀλλ' ἡ δεξιὰ om Σ

τὰς τῆς φωνῆς διεξόδους ἀπέφραξεν, ἵνα μηκέτι ἡμεῖς τῆς γλυκείας ἐκείνης φωνῆς πάλιν ἀκούσωμεν.

Ἀλλ' ἀποψήσασθέ μοι τὰ δάκρυα. αἰσθάνομαι γὰρ πέρα τοῦ δέοντος ἐπὶ τῷ πάθει γυναικιζόμενος. οὐκ ἀπήρθη ἀφ' ἡμῶν ὁ νυμφίος, μέσος ἡμῶν ἕστηκεν, κἂν ἡμεῖς μὴ βλέπωμεν. ἐν τοῖς ἀδύτοις ὁ ἱερεύς· εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ καταπετάσματος, ὅπου πρόδρομος ὑπὲρ ἡμῶν εἰσῆλθε Χριστός. κατέλιπε τὸ τῆς σαρκὸς παραπέτασμα. οὐκέτι ὑποδείγματι καὶ σκιᾷ τῶν ἐπουρανίων λατρεύει, ἀλλ' εἰς αὐτὴν βλέπει τὴν τῶν πραγμάτων εἰκόνα. οὐκέτι δι' ἐσόπτρου καὶ δι' αἰνίγματος, ἀλλ' αὐτοπροσώπως ἐντυγχάνει τῷ θεῷ, ἐντυγχάνει δὲ ὑπὲρ ἡμῶν καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων. ἀπέθετο τοὺς δερματίνους χιτῶνας· οὐδὲ γάρ ἐστι χρεία τοῖς ἐν παραδείσῳ διάγουσι τῶν τοιούτων χιτώνων· ἀλλ'

5 cf Matth 9, 15 par 6 cf Hebr 9, 7; Vit Moys p 88, 20-21; 97, 12-21 (Jaeger) 6-8 cf Hebr 6, 19-20 8 cf Hebr 10, 20; II Cor 3, 16; In Cant p 342, 16 9 cf Hebr 8, 5 9-10 cf Hebr 10, 1 10-11 cf I Cor 13, 12 (v.l. καὶ) 11 cf ib et Ex 33, 11 11-12 cf Rom 11, 2 12 cf Hebr 9, 24 (ὑπὲρ ἡμῶν); 7, 25; 9, 7 13 cf Gen 3, 21; ap Greg passim ex. gr. De virg p 302, 5-27; Vit Moys p 39, 21-40, 6; Or cat 33 B-D (Migne); cf Method De resurr I 4, 2-3 (p 223, 28-224, 12 Bonw.); ib. 29, 1 (p 258, 5); Philo Leg Alleg II § 53-58; III § 69 13-p 455, 1 cf Vit Moys p 98, 10-99, 16

ΣSE MOT C SyR 2 πάλιν om T 3 ἀλλὰ E ἀλλ'—δάκρυα om SyR ἀπονήψασθε (sic) Σ ἀποψήξασθε SEM (sscr σ m inc) 4 ἐπὶ τῷ πάθει: ἐπ' ἀγῶνα Σ 5 ἀφηρέθη MOTv ἀπῆλθεν SyR, scil aliter ac supr p 443, 10 et pesch 6 μὴ—εἰς om et postea ἡμ(εῖς) eras Σ 7 ὑπὲρ om S εἰσῆλθε om Σ 8 Χριστὸς: ὁ ἰησοῦς SE, cf Hebr 6, 20 κατέλειπεν Σ καταπέτασμα ΣSESyR (idem ac vers 7 et pesch), cf Hebr 10, 20 9 ὑποδείγμασι T λατρεύει τῶν ἐπουρανίων ΣMOTv, cf Hebr 8, 5 10 τὴν ante εἰκόνα coll Σ 11 δι' om MOT SyRv τῷ om CSE 11-12 ἐντυγχάνει τῷ θεῷ om O 13 ἐπέθετο M (sscr ἀπέ M^2) post δερματίνους add in marg καὶ ἔρριψε M^3 οὐδὲ: οὐκέτι ΣSE

ἔχει ἐνδύματα, ἃ τῇ καθαρότητι τοῦ βίου ἑαυτῷ ἐξυφήνας ἐπεκομίσατο. τίμιος ἐναντίον κυρίου τοῦ ὁσίου ὁ θάνατος, μᾶλλον δὲ οὐχὶ θάνατος, ἀλλὰ ῥῆξίς ἐστι δεσμῶν. Διέρρηξας γάρ, φησίν, τοὺς δεσμούς μου. ἀπελύθη ὁ Συμεών, ἠλευθερώθη τῶν δεσμῶν τῶν τοῦ σώματος. ἡ παγὶς συνετρίβη, τὸ δὲ στρουθίον ἀπέπτη. κατέλιπε τὴν Αἴγυπτον, τὸν ἰλυώδη βίον. ἐπέρασεν οὐχὶ τὴν ἐρυθρὰν ἐκείνην, ἀλλὰ τὴν μέλαιναν ταύτην καὶ ζοφώδη τοῦ βίου θάλασσαν. εἰσῆλθεν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, ἐπὶ τοῦ ὄρους προσφιλοσοφεῖ τῷ θεῷ. ἐλύσατο τὸ ὑπόδημα τῆς ψυχῆς, ἵνα καθαρᾷ τῇ βάσει τῆς διανοίας τῆς ἁγίας γῆς ἐπιβατεύσῃ, ἐν ᾗ καθορᾶται

1 cf ib p 83, 16-84, 1 2 cf Ps 115, 6 3-4 ib 7 4 cf Luc 2, 29 4-5 cf Plat Phaed 114b; 67a sim 5-6 cf Ps 123, 7 6 cf Ex 13, 14; Vit Moys p 60, 13 et passim; Origen In Gen hom XV 5 (p 132, 29 Baehrens); eiusd In Exod hom I 5 (p 150, 26); ib VIII 1 (p 217, 1); Clem Alex Strom I 30, 4 (p 20, 2-3 Stähl.-Frücht.); ib II 47,1 (p 138, 2); Philo Leg Alleg II § 59; eiusd De migr Abr § 23.77.151 al 7 cf Ex 14,22; Vit Moys p 70, 11-74, 20 (Jaeger) 7-8 (μέλ.) cf supr ad p 448, 1 (τ. βίου θάλ.) cf p 444, 1-10 adn 8-9 cf et Ex 3, 8 sim et Hebr 11,8 (Gen 12, 1) 9 cf Ex 19, 3 sqq; Vit Moys p 82, 4-89, 14 10-p 456, 1 cf Ex 3, 5; Vit Moys p 39, 21-41, 7

ΣSE (M)OT C SyR 1 ἔχει om v αὐτοῦ MOTv, fort ἑαυτοῦ scribendum est ἐξυφάνας ST 2 ἐπεκοσμήσατο Ov ὁσίου: τοιούτου MOTv, fort recte, om SyR 3 μᾶλλον—θάνατος om SEC, sed οὐ θάνατος δὲ τοῦτο suppl SE δεσμῶν: μελῶν Ov 4 ὁ: ὡς ST ἠλευθέρωται SE post ἠλευθ. add ἐκ MOT SyRv 5 τῶν alt om SMOTv 6 ἀπέστη T καταλειπὸν (sic) Σ post Αἴγ. add ὡς μωσῆς S add ὁ μωσῆς· μωσῆς E ante τὸν add τοῦτον Σ ὑλώδη MOT SyRv βίον: κόσμον SyR, cf locos ex Origen laud et praef p 402 7 ἐκείνην om SyR 7-8 ἐκείνην . . . ταύτην: inverso ordine MOTv μέλενα (sic) Σ 8 ταύτην: τούτου (post κόσμου = βίου coll) SyR γῆν om O (post ἐπαγγελίας suppl m rec) 9 τὸ ὄρος Σ προσφιλοσοφεῖν Σ προσφ. — 456,1 θεός def in M, pro eo W utor 11 ἐπιβατεύσῃ ἐν: ἐπιβατεύσειεν W (-σηεν, sic) O (in -σειὲν corr O^2) v -τεύει ἐν S ὁρᾶται ΣSEC

θεός. ταύτην ἔχοντες, ἀδελφοί, τὴν παράκλησιν ὑμεῖς οἱ τὰ ὀστᾶ τοῦ Ἰωσὴφ ἐπὶ τὴν χώραν τῆς εὐλογίας μετακομίζοντες ἀκούσατε τοῦ Παύλου παρεγγυῶντος· Μὴ λυπεῖσθε ὡς καὶ οἱ λοιποὶ οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα. εἴπατε τῷ ἐκεῖ λαῷ, διηγήσασθε τὰ καλὰ διηγήματα. εἴπατε τὸ ἀπιστούμενον θαῦμα, πῶς εἰς θαλάσσης ὄψιν καταπυκνωθέντες ὁ μυριάνθρωπος δῆμος ἓν ἦν κατὰ τὸ συνεχὲς σῶμα οἱ πάντες οἷόν τι ὕδωρ περὶ τὴν τοῦ σκηνώματος πομπὴν πελαγίζοντες· πῶς ὁ καλὸς Δαβὶδ πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως εἰς μυρίας τάξεις ἑαυτὸν καταμερίσας ἐν ἑτερογλώσσοις καὶ ὁμογλώσσοις περὶ τὸ σκῆνος ἐχόρευεν· πῶς ἑκατέρωθεν οἱ τοῦ πυρὸς ποταμοὶ τῇ συνεχείᾳ τῶν λαμπάδων οἷόν τις ὑδάτων ὁλκὸς ἀδιασπάστως ῥέοντες, ἕως οὗ δυνατὸν ἦν ὀφθαλμῷ λαβεῖν, παρετείνοντο. εἴπατε τοῦ λαοῦ παντὸς τὴν προθυμίαν, τῶν ἀποστόλων τὴν συσκηνίαν· πῶς τὰ σουδάρια τῶν χρωτῶν αὐτοῦ εἰς φυλακτήρια τῶν πιστῶν διετίλλετο.
864 M. προσκείσθω τῷ διηγήματι βασιλεὺς σκυθρωπάζων ἐπὶ τῷ πάθει καὶ θρόνων ἐξανιστάμενος, καὶ πόλις ὅλη τῇ πομπῇ

1 cf II Cor 7, 1 1-2 cf Ex 13, 19; Ios 24, 32; Gen 50, 24-25 3-4 I Thess 4, 13 (v.l. λυπεῖσθε) 7 cf Joh 17,21 9 cf Hebr 1, 1 9-11 cf II Regn 6, 3-5.12-14; cf In Pulch p 464, 4-7 10 cf I Cor 14, 21 (Is 28, 11) 11 (σκῆνος) cf II Cor 5,1.4 15-16 cf Act 19, 12

ΣSE MOT C SyR 1 ἔχοντες scil ἡμεῖς Sy(R def) ὑμεῖς: ἡμεῖς S 6 πῶς—ὄψιν om S 6-7 μυρίανδρος C 7 ἦν: ἦσαν MOTR (ut vid) v σῶμα: περὶ τὸ σκήνωμα SyR τι om R 8 σκηνώματος: σώματος S om R 10 καὶ ὁμογλώσσοις bis O om T post ὁμογλ. add καὶ ἐν χείλεσιν ἑτέροις SE, cf I Cor 14, 21 (v.l. χείλ. ἑτέροις) 11 ἐχόρευον ΣM ἐχόρευσεν v ἑκατέρωθεν om ΣSyR πῶς οἱ: fort πόσοι Σ 12 οἷόν τις ὑδάτων om MOv 13 ἀδιάσπαστος O (ἀδιαπ-, sic, σ inser et -ως marg adscr m rec) v οὐ T ὀφθαλμῷ bis Σ 14 παντὸς: πάντες ὑμεῖς (post εἴπ. coll) SyR 15 τῶν om Σ 15-16 τῶν χρωτῶν ΣSEC τοῦ χρωτὸς Act 12, 9 τοῦ σώματος SyR, i.e. idem ac pesch: τῶν προσώπων MOTv φυλακτήριον SE SyR διετείλλετο Σ 17 προκείσθω S 18 θρόνου MOTC SyRv, an recte?

τοῦ ἁγίου συμμεταβαίνουσα, καὶ παρακαλεῖτε ἀλλήλους ἐν τοῖς λόγοις τούτοις. καλῶς ὁ Σολομὼν ἰατρεύει τὴν λύπην. κελεύει γὰρ οἶνον τοῖς ἐν λύπῃ διδόναι, πρὸς ὑμᾶς τοῦτο λέγων, τοὺς τοῦ ἀμπελῶνος ἐργάτας. δότε οὖν τὸν ὑμέτερον οἶνον τοῖς λυπουμένοις, οὐ τὸν τῆς μέθης ἐργάτην ἀλλὰ τὸν τὴν καρδίαν εὐφραίνοντα. ζωροτέρῳ τῷ κράματι καὶ ἀφθονωτέραις δεξιοῦσθε τοῦ λόγου ταῖς κύλιξιν, ὥστε ἡμῖν πάλιν εἰς εὐφροσύνην περιστραφῆναι τὸ πένθος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

1-2 cf I Thess 4, 18 3 cf Prov 31, 6 4 cf Matth 20, 1 sqq et sim 5-6 cf supr p 451, 6 adn 6 cf Ps 103, 15 8-9 cf Iac 4, 9; Ier 38 (31), 13 et sim

ΣSE MOT C SyR 1 μεταβαίνουσα S ante ἐν add καλῶς C ἐν om Σ, spatio duo litt relicto, fort ras 2 καλῶς: ἄλλως C ὁ om MOv post Σολ. add ὁ σοφὸς SE 3 λύπην—ἐν om O οἶνον post λύπῃ coll MOv ἡμᾶς MOv post ὑμᾶς add δὲ SE 4 λέγω ΣSE SyR τοῖς . . . ἐργάταις E 4-5 τοῖς ὑμετέροις Σ 5 post ἐργάτην add καὶ τῶν φρενῶν ἐπίβουλον καὶ φθορέα τοῦ σώματος SEv 6 post εὐφραίνοντα add ὃν ὁ προφήτης ὑμῖν ὑπεδείκνυε (ἐπεδ. v) λέγων· οἶνος εὐφραίνει καρδίαν ἀνθρώπου SEv, cf Ps 103, 15 ζωροτέρῳ: μειζοτέρω SEv ζωηρωτέρω M (η eras m rec, extat enim in W) κράμματι M (μ prim eras) 7 δεξιοῦσθαι ΣM (corr M[3]) C ante λόγου add πνευματικοῦ SEv ταῖς ante τοῦ coll MOT 8 post εὐφροσύνην add καὶ ἀγαλλίασιν SEv, cf Ps 44, 16; 50, 10 sim μετατραπῆναι MOT, fort recte, cf Iac 4, 9 8-9 ἐν—ἀμήν om ΣT (de precibus pro Caesare adiectis vide praef p 379) ἐν—ἡμῶν: χάριτι τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ θεοῦ SEv ᾧ ἡ δόξα CS SyR: δι' οὗ ἡ δόξα τῷ θεῷ καὶ πατρὶ Ev μεθ' οὗ τῷ πατρὶ ἡ δόξα σὺν τῷ ἁγίῳ πνεύματι MO post αἰῶνας add τῶν αἰώνων SyRv sub fine add εἰς μελέτιον ἐπίσκοπον ἐπιτάφιος M[1] ἐπιτάφιος εἰς τὸν ἁγιώτατον πατριάρχην ἀντιοχείας τὸν μέγιστον καὶ χριστοῦ ἀπόστολον μελέτιον M[2] τελευτᾷ ἡ ὁμιλία εἰς τὸν θάνατον τοῦ ἁγίου Μελετίου ἐπισκόπου Ἀντιοχείας ἣν εἶπεν ὁ μακάριος Γρηγόριος ἐπίσκοπος Νύσσης πρὸς τὴν σύνοδον τῶν ἑκατὸν πεντήκοντα ἐν Κωνσταντίνου πόλει Sy τελευτᾷ τὰ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης εἰς τὸν μέγαν Μελέτιον πατριάρχην R

ORATIO CONSOLATORIA IN PULCHERIAM

EDIDIT

ANDREAS SPIRA

CONSPECTUS SIGLORUM

(Oratio consolatoria in funere Pulcheriae)

S codex Vaticanus gr. 1907 chartaceus saec. XII-XIII
K codex Venetus Marcianus gr. 67 membranaceus saec. XI
N codex Oxoniensis Bodleianus Cromwell 9 membranaceus saec. XII-XIII
O codex Monacensis gr. 370 membranaceus saec. X
P codex Vaticanus Pii II 4 membranaceus saec. XI
v textus vulgatus editionis Parisinae 1638 et Mignei
Crus = coniecturae Martini Crusii, cf. praef. p. 420 sq.
LXX = Septuaginta ed. A. Rahlfs, editio quinta Stuttgart 1952
codd = omnes codices in apparatu critico laudati
cett = ceteri codices in apparatu critico laudati

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ ΕΙΣ ΠΟΥΛΧΕΡΙΑΝ ΠΑΡΑΜΥΘΗΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

Οὐκ οἶδα ὅπως τῷ λόγῳ χρήσομαι· διπλῆν τε γὰρ ὁρῶ τὴν ὑπόθεσιν καὶ σκυθρωπὴν καθ' ἑκάτερον, ὡς μὴ ῥᾴδιον ἔξω δακρύων τὸν λόγον ἐλθεῖν, ὁτιοῦν ἐξ ἀμφοτέρων ἑλόμενον. ἡ παροῦσα τοῦ ἔτους περίοδος, καθὼς ἡμῖν χθὲς τοῦτο παρὰ τοῦ ποιμένος ἐπήγγελται, σκυθρωπῶν πραγμάτων τῶν τῇ γείτονι πόλει ποτὲ διὰ τοῦ σεισμοῦ συμπεπτωκότων περιέχει τὴν μνήμην. ἃ τίς ἂν ἀδακρυτὶ διεξέλθοι; ἡ δὲ μεγάλη καὶ περιφανὴς αὕτη καὶ τῆς ὑφ' ἥλιον πάσης προτεταγμένη καλλίπολις ἄλλον σεισμὸν ὑπέστη καὶ οὐ μικρὸν ἀπεσυλήθη κόσμον, τοῦ ἐν αὐτῇ λάμψαντος φωστῆρος εἰς προσθήκην τῆς βασιλικῆς εὐκληρίας ἀθρόως ἀφαιρεθεῖσα καὶ διὰ τοῦτο τῇ κατηφείᾳ τῶν βασιλέων συσκυθρωπάζουσα. τὸ δὲ λεγόμενον οὐκ ἀγνοεῖτε πάντως οἱ πληροῦντες τὸν σύλλογον ὁρῶντες αὐτόν τε τὸν τόπον τοῦτον, ἐν ᾧ συνειλέγμεθα, καὶ τὴν ἐν τῷ τόπῳ κατήφειαν. οὐκ οἶδα τοίνυν πρὸς ποῖον σεισμὸν τρέψω τὸν λόγον, πρὸς τὸν νῦν ἢ τὸν πάλαι γενόμενον. ἢ καλῶς ἔχει πρὸς τὸ ὑπερβάλλον τοῦ πάθους στῆναι καὶ καταπραῢναι τῆς πόλεως τὴν ἰδίαν ἀλγηδόνα λογισμοῖς τισι καταφαρμάσσοντα; εἰ γὰρ καὶ μὴ πάντες οἱ τοῦ κακοῦ συμμετέχοντες τῷ συλλόγῳ πάρεισιν, ἀλλὰ διὰ τῶν παρόντων ἴσως καὶ εἰς τοὺς μὴ παρόντας ὁ λόγος
865 M. διαδοθήσεται. καὶ γὰρ καὶ τῶν ἰατρῶν ἐκεῖνοι σοφοὶ οἱ πρὸς τὸ πλεονάζον τῶν ἀλγηδόνων διὰ τῆς τέχνης ἱστά-

20-21 [Plut] Cons ad Apoll 2 (p 209, 1sq Paton-Wegeh.-Pohlenz); Cic Tusc III 31, 76

Titulus (vid praef p 438): εἰς πουλχερίαν θυγατέρα βασιλέως τοῦ μεγάλου θεοδοσίου S τοῦ αὐτοῦ εἰς πουλχερίαν KNOPv (λόγος)

SKNOP 6 ἔτους: χρόνου S cett v 7 ἐπήγγελται scripsi propter claus: ἠγγέλλετο S ἤγγελτο cett v 8 τῶν om S 9 ἂν S: om K (spatio duar litt relicto) NOPv 10 ὑφήλιον (sic) SN² (ὑφ' ἥ-): ὑφήλιω (sic) KNOPv (ὑφ' ἡλίῳ) 12 κόσμου P 20 καταπραῢναι SN (fort man alt): -πραῢνειν cett v 22 ante ἀλλὰ quatt fere litt eras vid S

CONSPECTUS SIGLORUM

(Oratio consolatoria in funere Pulcheriae)

S codex Vaticanus gr. 1907 chartaceus saec. XII-XIII
K codex Venetus Marcianus gr. 67 membranaceus saec. XI
N codex Oxoniensis Bodleianus Cromwell 9 membranaceus saec. XII-XIII
O codex Monacensis gr. 370 membranaceus saec. X
P codex Vaticanus Pii II 4 membranaceus saec. XI
v textus vulgatus editionis Parisinae 1638 et Mignei
Crus = coniecturae Martini Crusii, cf. praef. p. 420 sq.
LXX = Septuaginta ed. A. Rahlfs, editio quinta Stuttgart 1952
codd = omnes codices in apparatu critico laudati
cett = ceteri codices in apparatu critico laudati

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ ΕΙΣ ΠΟΥΛΧΕΡΙΑΝ ΠΑΡΑΜΥΘΗΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

Οὐκ οἶδα ὅπως τῷ λόγῳ χρήσομαι· διπλῆν τε γὰρ ὁρῶ τὴν ὑπόθεσιν καὶ σκυθρωπὴν καθ' ἑκάτερον, ὡς μὴ ῥᾴδιον ἔξω δακρύων τὸν λόγον ἐλθεῖν, ὁτιοῦν ἐξ ἀμφοτέρων ἑλόμενον. ἡ παροῦσα τοῦ ἔτους περίοδος, καθὼς ἡμῖν χθὲς τοῦτο παρὰ τοῦ ποιμένος ἐπήγγελται, σκυθρωπῶν πραγμάτων τῶν τῇ γείτονι πόλει ποτὲ διὰ τοῦ σεισμοῦ συμπεπτωκότων περιέχει τὴν μνήμην. ἃ τίς ἂν ἀδακρυτὶ διεξέλθοι; ἡ δὲ μεγάλη καὶ περιφανὴς αὕτη καὶ τῆς ὑφ' ἥλιον πάσης προτεταγμένη καλλίπολις ἄλλον σεισμὸν ὑπέστη καὶ οὐ μικρὸν ἀπεσυλήθη κόσμον, τοῦ ἐν αὐτῇ λάμψαντος φωστῆρος εἰς προσθήκην τῆς βασιλικῆς εὐκληρίας ἀθρόως ἀφαιρεθεῖσα καὶ διὰ τοῦτο τῇ κατηφείᾳ τῶν βασιλέων συσκυθρωπάζουσα. τὸ δὲ λεγόμενον οὐκ ἀγνοεῖτε πάντως οἱ πληροῦντες τὸν σύλλογον ὁρῶντες αὐτόν τε τὸν τόπον τοῦτον, ἐν ᾧ συνειλέγμεθα, καὶ τὴν ἐν τῷ τόπῳ κατήφειαν. οὐκ οἶδα τοίνυν πρὸς ποῖον σεισμὸν τρέψω τὸν λόγον, πρὸς τὸν νῦν ἢ τὸν πάλαι γενόμενον. ἢ καλῶς ἔχει πρὸς τὸ ὑπερβάλλον τοῦ πάθους στῆναι καὶ καταπραῧναι τῆς πόλεως τὴν ἰδίαν ἀλγηδόνα λογισμοῖς τισι καταφαρμάσσοντα; εἰ γὰρ καὶ μὴ πάντες οἱ τοῦ κακοῦ συμμετέχοντες τῷ συλλόγῳ πάρεισιν, ἀλλὰ διὰ τῶν παρόντων ἴσως καὶ εἰς τοὺς μὴ παρόντας ὁ λόγος
865 M. διαδοθήσεται. καὶ γὰρ καὶ τῶν ἰατρῶν ἐκεῖνοι σοφοὶ οἱ πρὸς τὸ πλεονάζον τῶν ἀλγηδόνων διὰ τῆς τέχνης ἱστά-

20-21 [Plut] Cons ad Apoll 2 (p 209, 1sq Paton-Wegeh.-Pohlenz); Cic Tusc III 31, 76

Titulus (vid praef p 438): εἰς πουλχερίαν θυγατέρα βασιλέως τοῦ μεγάλου θεοδοσίου S τοῦ αὐτοῦ εἰς πουλχερίαν KNOPv (λόγος)

SKNOP 6 ἔτους: χρόνου S cett v 7 ἐπήγγελται scripsi propter claus: ἠγγέλλετο S ἤγγελτο cett v 8 τῶν om S 9 ἂν S: om K (spatio duar litt relicto) NOPv 10 ὑφήλιον (sic) SN^{2} (ὑφ' ἥ-): ὑφήλιω (sic) KNOPv (ὑφ' ἡλίῳ) 12 κόσμου P 20 καταπραῧναι SN (fort man alt): -πραΰνειν cett v 22 ante ἀλλὰ quatt fere litt eras vid S

μενοι, τῶν δὲ ἧττον ὀδυνηρῶν τὴν θεραπείαν ὑπερτιθέμενοι. ὥσπερ δέ φασιν οἱ περὶ ταῦτα δεινοί, εἰ δύο κατὰ ταὐτὸν ἑνὶ σώματι πόνοι συμπέσοιεν, μόνου τοῦ ὑπερβάλλοντος τὴν αἴσθησιν γίνεσθαι, ἐν τῷ πλεονάζοντι τῆς ἐπικρατούσης ἀλγηδόνος ἐκκλεπτομένης τῆς ἥττονος, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος βλέπω· τὸ γὰρ νέον τε καὶ ἡμέτερον ἄλγημα τῶν διὰ τῆς μνήμης ἀλγυνόντων ἡμᾶς ἐστιν ἐπικρατέστερον. πῶς γὰρ οὐκ ἄν τις ἐπὶ τοῖς συμβεβηκόσι πάθοι; τίς οὕτως ἀπαθὴς τὴν ψυχήν; τίς οὕτω τὸν τρόπον σιδήρεος, ὡς ἀναλγητὶ τὸ συμβὰν δέξασθαι; ἔγνωτε πάντως τὴν νέαν ταύτην περιστερὰν τὴν ἐντρεφομένην τῇ βασιλικῇ καλιᾷ, τὴν ἄρτι μὲν πτερουμένην ἐν λαμπρῷ τῷ πτερῷ, ὑπερβᾶσαν δὲ τὴν ἡλικίαν ταῖς χάρισιν ὅπως ἀφεῖσα τὴν καλιὰν οἴχεται, ὅπως ἔξω τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ἀπέπτη, ὅπως αὐτὴν ἀθρόως ὁ φθόνος τῶν χειρῶν ἡμῶν ἀφήρπασεν, εἴτε περιστερὰν χρὴ λέγειν ταύτην, εἴτε νεοθαλὲς ἄνθος, ὃ οὔπω μὲν ὅλον τῶν καλύκων ἐξέλαμψεν, ἀλλὰ τὸ μὲν ἔλαμπεν ἤδη, τὸ δὲ λάμψειν ἠλπίζετο καὶ ὅμως ἐν τῷ μικρῷ τε καὶ ἀτελεῖ ὑπερέλαμπεν· ὅπως ἀθρόως ἐναπέσβη τῇ κάλυκι καὶ πρὶν εἰς ἀκμὴν προελθεῖν καὶ ὅλον ἄνω διαπετάσαι τὸ ἄνθος, αὐτὸ περὶ ἑαυτὸ κατερρύη καὶ κόνις ἐγένετο, ὃ οὔτε ἐδρέψατό τις οὔτε ἐστεφανώσατο, ἀλλὰ μάτην ἡ φύσις ἐπόνησεν· οὗ τὸ μὲν ἀγαθὸν ἐν ἐλπίσιν ἦν, ὁ δὲ φθόνος ξίφους δίκην πλάγιος ἐμπεσὼν τὴν ἐλπίδα διέκοψεν. σεισμός τις ἦν ἄντικρυς, ἀδελφοί, τὸ γενόμενον, σεισμὸς οὐδὲν τῶν χαλεπῶν συμπτωμάτων φιλανθρωπότερος· οὐ γὰρ ἄψυχον οἰκοδομημάτων κάλλος διελυμήνατο, οὐδὲ εὐανθεῖς γραφὰς ἢ λίθων περικαλλῆ θεάματα εἰς γῆν κατέβαλεν, ἀλλ' αὐτῆς τῆς φύσεως τὸ οἰκοδόμημα λαμπρὸν τῷ κάλλει, ὑπεραστράπτον

2-5 cf Hippocr Aph 2, 46 et Galen ad loc (17 B 549 sq Kühn)

SKNOP 3-4 τὴν αἴσθησιν om S 6 ἥμερον P 13 ἀφιεῖσα P 20 ἄνω διαπετάσαι S: ἠνωδία πετάσαι K (sign var lect in marg sed nihil ascriptum) N(εὐωδίας, εὐ- in corr, fort ex ἠν, -ς postea addit) O(ὅλοηνωδία) P εὐωδίᾳ πετάσαι v 24 πλαγίως S 25 γινόμενον S

ταῖς χάρισιν, ἀθρόως προσπεσὼν ὁ σεισμὸς οὗτος διέλυσεν. εἶδον ἐγὼ καὶ τὸ ὑψηλὸν ἔρνος, τὸν ὑψίκομον φοίνικα (τὸ βασιλικόν φημι κράτος) τὸν ταῖς βασιλικαῖς ἀρεταῖς οἷόν τισι κλάδοις πάσης ὑπερανεστῶτα τῆς οἰκουμένης καὶ πάντα διαλαμβάνοντα· εἶδον αὐτὸν τῶν μὲν ἄλλων κρατοῦντα, τῇ δὲ φύσει καμπτόμενον καὶ πρὸς τὴν ἀποβολὴν τοῦ ἄνθους ἐπικλινόμενον. εἶδον καὶ τὴν εὐγενῆ κληματίδα τὴν περιειλημμένην τῷ φοίνικι τὴν τὸ ἄνθος ἡμῖν τοῦτο ὠδίνασαν, οἵας ὑπέστη ἐκ δευτέρου πάλιν ὠδῖνας ἐν ψυχῇ, οὐκ ἐν σώματι, ὅτε αὐτῆς οὗτος ὁ βλαστὸς ἀπετίλλετο. τίς ἀστενάκτως τὸ πάθος παρέδραμεν; τίς τὴν τοῦ βίου ζημίαν οὐκ ὠλοφύρατο; τίς οὐκ ἐπαφῆκε τῷ πάθει δάκρυα; τίς οὐ κατέμιξε τῇ κοινῇ συνῳδίᾳ τοῦ θρήνου τὰς ἰδίας φωνάς; εἶδον θέαμα ἄπιστον, ὃ οὐκ ἂν εἰς πίστιν ἔλθοι τοῖς ἀκοῇ παραδεχομένοις τὰ
868 M. θαύματα· εἶδον ἐξ ἀνθρώπων πέλαγος τῇ πυκνότητι τῶν συνεστώτων οἷόν τι ὕδωρ κατὰ πᾶν μέρος τοῖς ὀφθαλμοῖς προφαινόμενον· πλήρης ὁ ναός, πλήρες τοῦ ναοῦ τὸ προαύλιον, ἡ ἐκδεχομένη πλατεῖα, οἱ στενωποί, τὰ ἄμφοδα, ἡ μέση, τὰ πλάγια, ἡ ἐπὶ τῶν δωμάτων εὐρυχωρία· πᾶν τὸ ὁρώμενον ἀνθρώπων πλήρωμα ἦν, ὥσπερ πάσης τῆς οἰκουμένης εἰς ταὐτὸν συνδραμούσης ἐπὶ τῷ πάθει. θέαμα δὲ προέκειτο πᾶσι τὸ ἱερὸν ἄνθος ἐκεῖνο ἐπὶ κλίνης χρυσῆς κομιζόμενον. πῶς κατηφῆ πάντων ἦν τῶν προσορώντων τὰ πρόσωπα. πῶς δεδακρυμένα τὰ ὄμματα. χεῖρες ἀλλήλαις συναρασσόμεναι. στεναγμοὶ πρὸς τούτοις τὴν ἐγκάρδιον ὀδύνην καταμηνύοντες. οὔ μοι ἔδοξε κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην (τάχα δὲ οὐδὲ τοῖς ἄλλοις τῶν τότε παρόντων) τὴν ἐκ φύσεως χάριν ὁ χρυσὸς ἀποστίλβειν. ἀλλὰ καὶ αἱ τῶν λίθων αὐγαὶ καὶ τὰ ἐκ χρυσοῦ ὑφάσματα καὶ αἱ τοῦ ἀργύρου μαρμαρυγαὶ καὶ τὸ ἐκ τοῦ

2 cf Odyss ζ 163 2-7 scil Theodosium 7-10 scil Flacillam 9 cf Gal 4, 19

SKNOP 10 ἀστενάκτως KNO(-άκτος) Pv: ἀστένακτος S 11 τῷ πάθει προσέδραμεν S 13 ἄπιστον S: πιστόν cett v 18 οἱ στενωποί om v 28 τῶν om S

πυρὸς φῶς πολύ τε καὶ ἄφθονον κατὰ τὰ πλάγια ἑκατέρωθεν τῇ συνεχείᾳ τῶν ἐκ τοῦ κηροῦ λαμπάδων παρατεινόμενον, πάντα τῷ πένθει συνεμελαίνετο καὶ πάντα μετεῖχε τῆς κοινῆς κατηφείας. τότε καὶ ὁ μέγας Δαβὶδ τὰς ἰδίας ὑμνῳδίας τοῖς θρήνοις ἔχρησε καὶ ἀντὶ τῆς φαιδρᾶς χοροστασίας μεταλαβὼν τὴν γοεράν τε καὶ πένθιμον ἐξεκαλεῖτο τοὺς θρήνους τοῖς μέλεσιν, πάσης δὲ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ἡδονῆς τῶν ψυχῶν ἀπελαθείσης μόνον ἦν ἐν ἡδονῇ τοῖς ἀνθρώποις τὸ δάκρυον.

Ἐπειδὴ τοίνυν τοσοῦτον ἡττήθη τοῦ πάθους ὁ λογισμός, καιρὸς ἂν εἴη τὸ κεκμηκὸς τῆς διανοίας διὰ τῆς τῶν λογισμῶν συμβουλῆς ὡς ἔστι δυνατὸν ἀναρρώννυσθαι. κίνδυνος γὰρ οὐ μικρὸς παρακούσαντας ἐν τούτῳ τῆς τοῦ Ἀποστόλου φωνῆς συγκατακριθῆναι τοῖς ἀνελπίστοις. φησὶ γάρ, καθὼς τοῦ ὑπαναγινώσκοντος ἀρτίως ἠκούσαμεν, Μὴ δεῖν ἐπὶ τῶν κεκοιμημένων λυπεῖσθαι· μόνων γὰρ τοῦτο τῶν οὐκ ἐχόντων ἐλπίδα τὸ πάθος εἶναι. ἀλλ' εἴποι τις ἄν, οἶμαι, τῶν μικροψυχοτέρων ἀδύνατα κελεύειν τὸν θεῖον Ἀπόστολον καὶ ὑπερβαίνειν τὴν φύσιν τοῖς ἐπιτάγμασιν. πῶς γάρ ἐστι δυνατὸν ὑπεραρθῆναι τοῦ πάθους τὸν ἐν τῇ φύσει ζῶντα καὶ μὴ κρατηθῆναι τῇ λύπῃ ἐπὶ τοιούτῳ θεάματι, ὅταν μὴ καθ' ὥραν ἐν γήρᾳ συμπέσῃ ὁ θάνατος, ἀλλ' ἐν τῇ πρώτῃ ἡλικίᾳ κατασβεσθῇ μὲν τῷ θανάτῳ ἡ ὥρα, καλυφθῇ δὲ τοῖς βλεφάροις ἡ τῶν ὀμμάτων ἀκτίς, μεταπέσῃ δὲ εἰς ὠχρότητα τῆς παρειᾶς τὸ ἐρύθημα, κρατηθῇ δὲ τῇ σιωπῇ τὸ στόμα, μελαίνηται δὲ τὸ ἐπὶ τοῦ χείλους ἄνθος, χαλεπὸν δὲ μὴ μόνον τοῖς γεννησαμένοις τοῦτο δοκῇ, ἀλλὰ καὶ παντὶ τῷ πρὸς τὸ πάθος βλέποντι; τί οὖν πρὸς τούτοις ἡμεῖς; οὐχ

4-8 de nomine Davidis liturgiam significante cf ex. gr. In Mel p 456, 8-11 11-12 cf [Plut] op laud 2 (p 208, 20 sqq) 15-16 I Thess 4, 13 22-23 cf [Plut] op laud 16 (p 228, 1 sq) 26 cf Cant 4, 3; 6, 7

SKNOP 5 ἔχρησε, intellige 'praebuit' cf supr p 444, 12: ἔμιξε S (-μίξε fort sup ras) cf supr p 463, 12-13 τῆς om v μεταβαλὼν e -λαβὼν corr O^2 15 ἀρτίως inser K ἠκούομεν S μηδεὶς P 25 τῇ om Crus 26 (μελαίν)η(ται) sup ras K 27 μόνοις S δοκεῖ K (ut vid, in -ῆι corr K^2) N^2 (ex ῆι corr, ut vid) 28 τούτους v

ἡμέτερον ἐροῦμεν, ἀδελφοί, λόγον, ἀλλὰ τὴν ἀναγνωσθεῖσαν ἡμῖν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ῥῆσιν παραθησόμεθα. ἠκούσατε γὰρ λέγοντος τοῦ κυρίου· Ἄφετε τὰ παιδία καὶ μὴ κωλύετε αὐτὰ ἔρχεσθαι πρός με· τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. οὐκοῦν εἰ καὶ σοῦ ἀπεφοίτησε τὸ παιδίον,
869 M. ἀλλὰ πρὸς τὸν δεσπότην ἀπέδραμεν. σοὶ τὸν ὀφθαλμὸν ἔκλεισεν, ἀλλὰ τῷ φωτὶ τῷ αἰωνίῳ διήνοιξεν. τῆς σῆς ἀπέστη τραπέζης, ἀλλὰ τῇ ἀγγελικῇ προσετέθη. ἔνθεν τὸ φυτὸν ἀνεσπάσθη, ἀλλὰ τῷ παραδείσῳ ἐνεφυτεύθη. ἐκ βασιλείας εἰς βασιλείαν μετέστη. ἐξεδύσατο τὸ τῆς πορφύρας ἄνθος, ἀλλὰ τῆς ἄνω βασιλείας τὴν περιβολὴν ἐνεδύσατο. εἴπω σοι τὴν ὕλην τοῦ θείου ἐνδύματος; οὐ λίνον ἐστὶν οὐδὲ ἔριον οὐδὲ τὰ ἐκ σηρῶν νήματα. ἄκουσον τοῦ Δαβίδ, ὅθεν ἐξυφαίνεσθαι λέγει τῷ θεῷ τὰ ἐνδύματα· Ἐξομολόγησιν καὶ μεγαλοπρέπειαν ἐνεδύσω, ἀναβαλλόμενος φῶς ὡς ἱμάτιον. ὁρᾷς οἷα ἀνθ' οἵων ἠλλάξατο; λυπεῖ σε τὸ τοῦ σώματος κάλλος μηκέτι φαινόμενον, οὐ γὰρ ὁρᾷς αὐτῆς τὸ ἀληθινὸν τῆς ψυχῆς κάλλος, ᾧ νῦν ἐν τῇ πανηγύρει τῶν οὐρανίων ἀγάλλεται. ὡς καλὸς ἐκεῖνος ὁ ὀφθαλμὸς ὁ τὸν θεὸν βλέπων. ὡς ἡδὺ τὸ στόμα τὸ ταῖς θείαις ὑμνῳδίαις καλλωπιζόμενον. Ἐκ στόματος γάρ, φησίν, νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον. ὡς καλαὶ αἱ χεῖρες αἱ μηδέποτε τὸ κακὸν ἐνεργήσασαι. ὡς ὡραῖοι οἱ πόδες οἱ μὴ ἐπιβάντες κακίας, μηδὲ τῇ ὁδῷ τῶν ἁμαρτωλῶν τὸ ἴχνος ἑαυτῶν ἐπιστήσαντες. ὡς καλὴ πᾶσα τῆς ψυχῆς ἐκείνης ἡ ὄψις, οὐ λίθων αὐγαῖς κεκοσμημένη, ἀλλ' ἁπλότητι καὶ ἀκακίᾳ ἐκλάμπουσα. ἀλλὰ λυπεῖ σε τυχὸν

3-5 Matth 19, 14 (sed ἔρχεσθαι de Marc 10, 14 et Luc 18, 16) 14-16 Ps 103, 1 (v.l. LXX) 17-18 cf In Cant p 91,3 18 cf Hebr 12, 22; Ps 88, 6; cf Apoc 4; 14, 1-15 19 cf Matth 5, 8 20-21 Ps 8, 3 23 cf Rom 10, 15; Is 52,7 23-24 cf Ps 1, 1 25 cf I Tim 2, 9-10; cf I Petr 3, 3-4 26-p 466, 9 cf [Plat] Axioch 367b

SKNOP 1 ἐροῦμεν sup ras K 2 ἠκούετε S, cf p 464, 15 4 ante με duo vel unam litt eras O 10 εἰς βασιλείαν om S propt claus fort τὸ ante ἄνθος transponendum est 12 λῖνος P 18 κάλλος τῆς ψυχῆς S ᾧ S Crus: ὃ cett v 20 τὸ K (sscr K^2) N Crus: om cett v 26 ἀλλὰ S

τὸ μὴ εἰς γῆρας ἐλθεῖν. τί γάρ, εἰπέ μοι, καλὸν ἐνορᾷς τῷ γήρᾳ; ἆρα καλὸν τὸ κνυζοῦσθαι τὰ ὄμματα, τὸ ῥυσοῦσθαι τὴν παρειάν, τὸ ἀπορρεῖν τοὺς ὀδόντας τοῦ στόματος καὶ ψελλισμὸν ἐμποιεῖν τῇ γλώσσῃ, τὸ ὑποτρέμειν τῇ χειρὶ καὶ εἰς γῆν κύπτειν, καὶ ὑποσκάζειν τῷ ποδὶ καὶ χειραγωγοῖς ἐπερείδεσθαι καὶ παρανοεῖν τῇ καρδίᾳ καὶ παραφθέγγεσθαι τῇ φωνῇ, οἷα τῇ ἡλικίᾳ ταύτῃ κατ' ἀνάγκην συμβαίνει πάθη; καὶ ὑπὲρ τούτου ἀγανακτοῦμεν, ὅτι μὴ ἀφίκετο εἰς τὴν τῶν τοιούτων πεῖραν; καὶ μὴν συγχαίρειν προσήκει ἐκείνοις, ὧν ἡ ζωὴ τὴν τῶν σκυθρωπῶν πεῖραν οὐ παρεδέξατο καὶ οὔτε ἐνταῦθα τῶν λυπηρῶν ᾔσθετο οὔτε τι τῶν ἐκεῖ σκυθρωπῶν ἐπιγνώσεται. ἡ γὰρ τοιαύτη ψυχὴ ἡ οὐκ ἔχουσα ἐφ' ὅτῳ εἰς κρίσιν ἔλθῃ, γέενναν οὐ φοβεῖται, κρίσιν οὐ δέδοικεν, ἄφοβος διαμένει καὶ ἀκατάπληκτος, οὐδενὸς πονηροῦ συνειδότος τὸν τῆς κρίσεως φόβον ἐπάγοντος. ἀλλ' ἔδει, φησίν, αὐτὴν εἰς μέτρον ἡλικίας ἐλθεῖν καὶ νυμφικῷ θαλάμῳ ἐμφαιδρυνθῆναι. ἀλλ' ἐρεῖ σοι πρὸς τοῦτο ὁ ἀληθινὸς νυμφίος, ὅτι κρείττων ἡ οὐρανία παστάς, προτιμότερος ἐκεῖνος ὁ θάλαμος, ἐν ᾧ χηρείας φόβος οὐκ ἔστιν. τίνος οὖν, εἰπέ μοι, τῶν καλῶν ἀπεστέρηται τὸν σάρκινον τοῦτον ἐκδυσαμένη βίον; εἴπω σοι τὰ τοῦ βίου καλά; λῦπαι καὶ ἡδοναί, θυμοὶ καὶ φόβοι, ἐλπίδες καὶ ἐπιθυμίαι. ταῦτά ἐστι καὶ τὰ τοιαῦτα, οἷς κατὰ τὴν παροῦσαν ζωὴν συμπεπλέγμεθα. τί οὖν κακὸν πέπονθεν ἡ τοσούτων ἀπαλλαγεῖσα τυράννων; ἕκαστον γὰρ πάθος, ὅταν ἐπικρατῇ τῆς ψυχῆς, τύραννος ἡμῶν γίνεται τοὺς λογισμοὺς δουλωσάμενος. ἢ λυπεῖ ἡμᾶς, ὅτι μὴ
872 M. κατεπονήθη διὰ ὠδίνων, ὅτι μὴ συνετρίβη διὰ φροντίδων

2-3 cf Odyss ν 401 et 433 et Schol ad 401 13 cf Luc 12, 5; Matth 23, 33 14 ἄφοβος et ἀκατάπληκτος (cf In Cant p 191, 12; 192, 3 app crit) ad παρρησίαν (cf I Joh 4, 17 et 18; Eph 3, 12) spectant apud Greg, cf ex. gr. De virg p 302, 5-25; De an et res 101 C 15 cf I Tim 5, 24 27-467,2 cf De virg p 260,21-262,9 (Jaeger)

SKNOP 2 κνυζοῦσθαι K² (e κνίζεσθαι) N: κνύζεσθαι S κνίζεσθαι cett v 7 συμβαίνειν S 18 προτιμότερος ἐκεῖνος om S 20 post ἀπεστέρηται fort ἡ addendum est, cf infra 24 21 ante θυμοὶ add καὶ N 26 δουλωσάμενον v ὑμᾶς S

παιδοτροφίας, ὅτι μὴ τὰς ὁμοίας ἀλγηδόνας ἐδέξατο, ἃς ἐπ' αὐτῆς οἱ γεγεννηκότες ὑπέμειναν; ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα μακαρισμῶν οὐκ ὀδυρμῶν ἐστιν ἄξια. τὸ γὰρ ἐν μηδενὶ γενέσθαι κακῷ κρεῖττον ἢ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐστίν. οὕτως καὶ ὁ σοφὸς Σολομὼν ἐν τῇ ἰδίᾳ γραφῇ μακαρίζει πρὸ τοῦ περιόντος τὸν κατοιχόμενον καὶ ὁ μέγας Δαβὶδ θρήνου καὶ οἰμωγῆς ἀξίαν τὴν ἐν σαρκὶ διαγωγὴν εἶναί φησιν. καίτοι γε ἀμφότεροι λαμπροὶ κατὰ τὴν βασιλείαν ὑπάρχοντες, πάντων κατ' ἐξουσίαν τῶν κατὰ τὸν βίον ἡδέων μετέχοντες, οὐδὲν πρὸς τὴν παροῦσαν ἀπόλαυσιν ἐπεκλίθησαν, ἀλλὰ τῶν ἀπορρήτων ἀγαθῶν τῶν ἐν τῇ ἀσωμάτῳ ζωῇ προκειμένων τὴν ἐπιθυμίαν ἔχοντες συμφορὰν ἐποιοῦντο τὴν ἐν σαρκὶ ζωήν. ἤκουσα πολλαχῇ τοῦ Δαβὶδ ἐν ταῖς ἱεραῖς ψαλμῳδίαις ἔξω γενέσθαι τῆς τοιαύτης ἀνάγκης ἐπιθυμοῦντος, ἐν οἷς φησι νῦν μέν, ὅτι Ἐπιποθεῖ καὶ ἐκλείπει ἡ ψυχή μου εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ κυρίου, νῦν δέ, ὅτι Ἐξάγαγε ἐκ φυλακῆς τὴν ψυχήν μου. ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Ἱερεμίας κατάρας ἀξίαν κρίνει τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὴν ἄρξασαν αὐτῷ τῆς τοιαύτης ζωῆς. καὶ πολλάς ἐστι τοιαύτας τῶν παλαιῶν ἁγίων φωνὰς ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ φερομένας εὑρεῖν, οἳ δι' ἐπιθυμίαν τῆς ὄντως ζωῆς τὴν ἐν σαρκὶ διαγωγὴν ἐβαρύνοντο.

Οὕτως καὶ ὁ μέγας ποτὲ Ἀβραὰμ προθύμως τῷ θεῷ διὰ θυσίας προσῆγε τὸν ἠγαπημένον υἱόν, εἰδὼς ὅτι πρὸς τὸ κρεῖττόν τε καὶ θειότερον γενήσεται τῷ παιδὶ ἡ μετάστασις. ὅσοι δὲ τῆς ἱστορίας ἐμπείρως ἔχετε, πάντως οὐκ ἀγνοεῖτε

5-6 cf Eccles 4, 2-3 6-7 cf ex. gr. Ps 89; 102, 14-16; 119, 5; 141, 8 15-16 Ps 83, 3 16 Ps 141, 8 17-18 cf Ier 20, 14-18; 15, 10 19-21 cf ex. gr. Iob 3, 1 sqq; 10, 18; Eccles 2, 17 et passim 25-p 469, 20 cf De deitate Filii et Spiritus Sancti p 565 C-569 C (Migne) qui sermo duobus annis ante anno 383 Constantinopoli habitus est. complura verbatim sunt recepta, tamen nota bene partem Sarrae ad consolandam atque adhortandam imperatricem nunc omnino mutatam

SKNOP 4 τὴν om N 14 γενέσθαι om sed post ἀνάγκης suppl εἶναι K (in marg man inc) N 19 φωνὰς: γραφάς in ras O, cf ex. gr. app crit ad In Cantic p 10, 1 (Jaeger)

τὰ περὶ αὐτοῦ διηγήματα. τί γάρ φησιν ἡ γραφή; ὅτι νέῳ μὲν ὄντι τῷ Ἀβραὰμ θεόθεν περὶ τοῦ παιδὸς ἐπαγγελία γίνεται, παρεληλυθότι δὲ τὴν ἀκμὴν καὶ ἤδη καταμαρανθέντι ὑπὸ τοῦ χρόνου, ὅτε παύεται ἡ φύσις ἑαυτὴν αὔξουσα οὐκέτι τοῦ γήρως ταῖς ὁρμαῖς ὑπακούοντος, τότε παρὰ τὰς ἀνθρωπίνας ἐλπίδας εἰς πέρας ἡ ὑπόσχεσις ἄγεται, καὶ τίκτεται παῖς ὁ Ἰσαάκ· καὶ συμμέτρου διαγεγονότος χρόνου, οἷόν τι ἔρνος ἀναδραμὼν εἰς κάλλος καὶ μέγεθος, ἡδὺς ἦν τοῖς ὀφθαλμοῖς τῶν γονέων τῷ τῆς νεότητος κάλλει λαμπόμενος. τότε προσάγεται τῷ Ἀβραὰμ ἡ τῆς ψυχῆς δοκιμασία καὶ βάσανος, εἰ ἀκριβῶς ἐν τῇ τῶν ὄντων φύσει διαγιγνώσκει τὸ κάλλιον, εἰ μὴ πρὸς τὴν παροῦσαν βλέπει ζωήν, καί φησι πρὸς αὐτὸν ὁ θεός· ἀνένεγκε τὸν υἱόν σου διὰ θυσίας εἰς ὁλοκάρπωσιν. οἴδατε πάντως ὅσοι πατέρες ἐστὲ καὶ παῖδας ἔχετε καὶ τὴν πρὸς τὰ τέκνα στοργὴν παρὰ τῆς φύσεως ἐδιδάχθητε, ὅπως εἰκὸς διατεθῆναι τὸν Ἀβραάμ, εἰ πρὸς τὴν παροῦσαν μόνην ἀφεώρα ζωήν, εἰ δοῦλος τῆς φύσεως ἦν, εἰ ἐν τῷ παρόντι βίῳ τὸ γλυκὺ τῆς ζωῆς ἐλογίζετο. τί δὲ περὶ ἐκείνου φημί, καταλιπὼν τὴν γυναῖκα, τὸ ἀσθενέστερον μέρος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως; εἰ μὴ πεπαίδευτο κἀκείνη ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς τὰ θειότερα, εἰ μὴ ἠπίστατο τὴν κεκρυμμένην ζωὴν εἶναι τῆς φαινομένης ἀμείνονα, οὐκ ἂν ἐπέτρεπε τῷ ἀνδρὶ τοιαῦτα κατὰ τοῦ παιδὸς ἐνεργῆσαι· πάντως γὰρ τοῖς μητρικοῖς συγκινη-
873 M. θεῖσα σπλάγχνοις περιεχύθη τῷ τέκνῳ καὶ ταῖς ὠλέναις αὐτὸν ἐμπλεξαμένη πρὸ αὐτοῦ τὴν καιρίαν ἐδέχετο. ἆρ' οὐκ εἶπεν ἂν πρὸς τὸν Ἀβραὰμ ταῦτα τὰ ῥήματα; φεῖσαι τοῦ παιδός, ἄνερ, μὴ πονηρὸν γένῃ τοῦ βίου διήγημα, μὴ μῦθος τῷ μετὰ

1-2 cf Gen 12, 2   3-7 cf Gen 21, 1-7   7-8 cf Iliad Σ 56   10-13 cf Gen 22, 1-2

SKNOP   2 ante περὶ add ἡ S   3 καὶ om P   11 διαγινώσκει SN   17 εἰ—ἦν om S   22 ἀμείνονα SK (ἀμείνον̅ sic; in marg ἀμείνονας postea in ἄμεινον ut vid correctum) N: ἄμεινον OPv   23-25 ἄν inserere non ausus sum, de ἄν omisso cf Kühner-Gerth Griech Gramm t I p 215 sq   25 ἐδέξατο KN cod Vat 445 Crus, mavult Langerbeck   ἄρα O   26 ἂν om SP

ταῦτα χρόνῳ γενώμεθα, μὴ φθονήσῃς τῷ υἱῷ τῆς ζωῆς, μὴ στερήσῃς αὐτὸν τῆς γλυκείας ἀκτῖνος· θάλαμος τέκνοις οὐ τάφος παρὰ πατέρων σπουδάζεται, στέφανος γαμικὸς οὐ ξίφος φονικόν, γαμήλιος λαμπὰς οὐ πῦρ ἐπιτάφιον· ταῦτα λησταὶ καὶ πολέμιοι, οὐ πατέρων χεῖρες ἐπὶ τῶν τέκνων ἐργάζονται· εἰ δὲ χρὴ πάντως γενέσθαι τὸ κακόν, μὴ ἴδοι Σάρρας ὀφθαλμὸς νεκρούμενον τὸν Ἰσαάκ· ἰδοὺ δι' ἀμφοτέρων ὦσον τὸ ξίφος, ἀπ' ἐμοῦ τῆς δειλαίας ἀρξάμενος· μία τοῖς δυσὶν ἀρκέσει πληγή, κοινὸν ἐπ' ἀμφοτέρων γενέσθω τὸ χῶμα, μία στήλη τὴν κοινὴν συμφορὰν τραγῳδείτω. ταῦτα πάντως ἂν καὶ τὰ τοιαῦτα διεξῄει ἡ Σάρρα, εἰ μὴ ἐκεῖνα τοῖς ὀφθαλμοῖς ἔβλεπεν, ἅπερ ἡμῖν ἐστιν ἀθέατα. ᾔδει γὰρ ὅτι τὸ τέλος τῆς ἐν σαρκὶ ζωῆς ἀρχὴ τοῦ θειοτέρου βίου τοῖς μεταστᾶσι γίνεται· καταλείπει σκιάς, καταλαμβάνει ἀλήθειαν, ἀφίησιν ἀπάτας καὶ πλάνας καὶ θορύβους, καὶ εὑρίσκει ἐκεῖνα τὰ ἀγαθά, ἃ ὑπὲρ ὀφθαλμόν τε καὶ ἀκοὴν καὶ καρδίαν ἐστίν· οὔτε ἔρως αὐτὸν ἀνιάσει οὔτε ἐπιθυμία ῥυπαρὰ διαστρέψει, οὐχ ὑπερηφανία χαυνώσει, οὐκ ἄλλο τι πάθος τῶν λυπούντων τὴν ψυχὴν ἐνοχλήσει, ἀλλὰ πάντα γίνεται αὐτῷ ὁ θεός. διὰ τοῦτο προθύμως δίδωσι τῷ θεῷ τὸν παῖδα. τί δὲ ὁ μέγας Ἰώβ; ὅτε αὐτῷ γυμνωθέντι πάντων τῶν περιόντων ἀθρόως, πρὶν ἐπὶ ταῖς προλαβούσαις πληγαῖς τὴν ψυχὴν ἀναλέξασθαι, ἡ τελευταία κατεμηνύθη πληγή, πῶς ἐδέξατο τὴν ἐπὶ τοῖς παισὶ συμφοράν; τρεῖς αὐτῷ θυγατέρες ἦσαν, καὶ παῖδες ἑπτά. μακαριστὸς ἦν τῆς εὐπαιδίας· τοσοῦτοι γὰρ ὄντες εἷς ἦσαν οἱ πάντες τῇ μετ' ἀλλήλων στοργῇ οὐ διῃρημένως καθ'

11-19 quae hic de morte, alibi de contemplatione mystica dicuntur cf ex. gr. Contra Eun vol I (Jaeger) p 251, 22-252, 24; In S. Steph I 713 B-C (Migne)   14 cf Plat Resp 510 e; 532 c   16 cf I Cor 2, 9; Is 64, 3   19 cf I Cor 15, 28; cf De an et res 104 A-B (Migne)   20 sqq cf Iob 1

SKNOP   4 φόνιον S   6 εἴδοι v   9 ἀμφοτέροις N   14 sqq καταλείπει κ.τ.λ. scil ὁ μεταστάς   17 παραστρέψει v   20 τῷ θεῷ post παῖδα coll KN   22 ἀναδέξασθαι KN   23 πῶς scripsi: ὅπως codd v, fort recte post quaestionem antecedentem aut si ἴδε vel talequid ante ὅπως intellegas   23 τοῖς: ταῖς O   25 ταῖς εὐπαιδίαις P   τοσοῦτον P

ἑαυτὸν ἕκαστος βιοτεύοντες, ἀλλὰ πάντες παρ' ἀλλήλους φοιτῶντες διὰ τῆς ἐγκυκλίου φιλοφροσύνης διετέλουν εὐφραίνοντες ἀλλήλους ἐν τῷ μέρει καὶ εὐφραινόμενοι. καὶ δῆτα καὶ τότε κατὰ περίοδον παρὰ τῷ πρεσβυτέρῳ τῶν ἀδελφῶν ἦν τὸ συμπόσιον· πλήρεις οἱ κρατῆρες, πλήρης τῶν ἐδωδίμων ἡ τράπεζα, ἐν χερσὶν αἱ κύλικες, θεάματα ὡς εἰκὸς ἐπὶ τούτοις καὶ ἀκροάματα καὶ πᾶσαι θυμηδίαι συμποτικαί· προπόσεις, φιλοφροσύναι, παίγνια, μειδιάματα· πάντα ὅσα εἰκὸς ἐν συνόδῳ νέων ἐφ' ἑστίας ἀβρύνεσθαι. τί οὖν ἐπὶ τούτοις; ἐν ἀκμῇ τῆς ἀπολαύσεως τῶν ἡδίστων ἐπισεισθέντος αὐτοῖς τοῦ ὀρόφου τάφος τῶν δέκα παίδων τὸ συμπόσιον γίνεται, καὶ τοῖς αἵμασι τῶν νέων ὁ κρατὴρ καταμίγνυται, καὶ τὰ ἐδώδιμα τῷ ἐκ τῶν σωμάτων λύθρῳ κατεμολύνετο. τοιαύτης συμφορᾶς τῷ Ἰὼβ ἀγγελθείσης (θέασαί μοι τῷ λόγῳ τὸν ἀθλητήν, οὐχ ἵνα θαυμάσῃς μόνον τὸν νικητήν, μικρὸν γὰρ τὸ ἐκ τοῦ θαύματος κέρδος, ἀλλ' ἵνα ζηλώσῃς ἐν τοῖς ὁμοίοις τὸν ἄνδρα καί σοι γένηται παιδοτρίβης
876 M. ὁ ἀθλητής, τῷ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματι πρὸς ὑπομονὴν καὶ ἀνδρείαν τὴν ψυχὴν ἀλείφων ἐν καιρῷ τῆς τῶν πειρασμῶν συμπλοκῆς), τί οὖν ἐποίησεν ὁ ἀνήρ; ἆρά τι δυσγενὲς καὶ μικρόψυχον ἢ εἶπε τῷ ῥήματι ἢ διὰ σχήματος ἐνεδείξατο ἢ παρειὰν ἀμύξας τοῖς ὄνυξιν ἢ τρίχας τῆς κεφαλῆς ἀποτίλας ἢ κόνιν καταπασάμενος ἢ τὰ στήθη ταῖς χερσὶ μαστιγώσας ἢ ἐπὶ γῆν ἑαυτὸν ῥίψας ἢ θρηνῳδοὺς ἑαυτῷ περιστήσας ἢ ἀνακαλῶν τὰ τῶν κατοιχομένων ὀνόματα καὶ ἐποιμώζων τῇ μνήμῃ; οὐκ ἔστι τούτων οὐδέν. ἀλλ' ὁ μὲν τῶν κακῶν μηνυτὴς τὴν κατὰ τοὺς παῖδας συμφορὰν διηγήσατο, ὁ δὲ ὁμοῦ τε ἤκουσε καὶ εὐθὺς περὶ τῆς τῶν ὄντων ἐφιλοσόφει φύσεως, πόθεν τὰ ὄντα λέγων καὶ παρὰ τίνος εἰς γένεσιν ἄγεται καὶ τίνα εἰκὸς τῶν ὄντων ἐπιστατεῖν· Ὁ κύριος ἔδωκεν, ὁ κύριος ἀφείλετο. ἐκ θεοῦ, φησί, τοῖς ἀνθρώποις

20-26 cf Cic Tusc III 26, 62 30-31 Iob 1, 21

SKNOP 1 ἀλλήλους K^2N: -οις SKOPv 5 πλήρεις: in -ης corr K^2 -ης N οἱ κρατῆρες, πλήρης om KN 6 αἱ: οἱ KN 8 προπόσεις S: τρόπος εἷς cett v 17 post ὁμοίοις add ἀγῶσι S 31 ἀφείλατο S (scil sec text vulg LXX)

ἡ γένεσις, καὶ πρὸς αὐτὸν ἡ ἀνάλυσις· ὅθεν παρῆκται, πρὸς ἐκεῖνο καὶ ἀναλύεται. θεὸς οὖν ὁ τοῦ διδόναι τὴν ἐξουσίαν ἔχων, ὁ αὐτὸς ἔχει καὶ τοῦ ἀφαιρεῖσθαι τὴν ἐξουσίαν· ἀγαθὸς ὢν ἀγαθὰ βουλεύεται, σοφὸς ὢν τὸ συμφέρον ἐπίσταται. Ὡς τῷ κυρίῳ ἔδοξεν (ἔδοξε δὲ πάντως καλῶς), οὕτως καὶ ἐποίησεν· Εἴη τὸ ὄνομα κυρίου εὐλογημένον.

Ὁρᾷς πόσον τὸ ὕψος τῆς τοῦ ἀθλητοῦ μεγαλοφυΐας· τὸν τῆς θλίψεως καιρὸν εἰς ἐπίσκεψιν τῆς περὶ τῶν ὄντων φιλοσοφίας μετέστησεν. ᾔδει γὰρ ἀκριβῶς, ὅτι ἡ ὄντως ζωὴ δι' ἐλπίδος ἀπόκειται, ἡ δὲ παροῦσα ζωὴ οἱονεὶ σπέρμα τῆς μελλούσης ἐστίν. πολὺ δὲ διενήνοχε τῶν παρόντων τὰ προσδοκώμενα, ὅσον διαφέρει ὁ στάχυς τοῦ κόκκου ὅθεν ἐκφύεται. ὁ νῦν βίος ἀναλογεῖ πρὸς τὸν κόκκον, ὁ δὲ προσδοκώμενος βίος ἐν τῷ κάλλει τοῦ στάχυος δείκνυται· Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν. πρὸς ταῦτα βλέπων ὁ Ἰὼβ συγχαίρει τοῖς τέκνοις τῆς εὐκληρίας, ὡς θᾶττον ἐκλυθεῖσι τῶν τοῦ βίου δεσμῶν. τεκμήριον δὲ ὅτι τῆς ἐπαγγελίας τοῦ θεοῦ τὸ διπλάσιον ἀντὶ τῶν ἀφαιρεθέντων πάντων ὑποσχομένης, ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασι διπλασιασθείσης τῆς ἀντιδόσεως, μόνων τῶν τέκνων τὸν διπλασιασμὸν οὐκ ἐζήτησεν, ἀλλὰ δέκα μόνα ἀντὶ τῶν ἀφαιρεθέντων δέδοται. ἐπειδὴ δὲ αἱ τῶν ἀνθρώπων ψυχαὶ εἰς ἀεὶ διαμένουσιν, τούτου χάριν τῶν ἀπολλυμένων διπλασίαν δέχεται τὴν ἀντίδοσιν, ἐπὶ δὲ τῶν τέκνων τὰ ἐπιγενόμενα τοῖς προγεννηθεῖσι συναριθμεῖται ὡς πάντων τῷ θεῷ ζώντων, καὶ οὐδὲν τοῦ προσκαίρου θανάτου τοὺς κατοιχομένους πρὸς

1-2 cf II Tim 4, 6 4 cf Matth 19, 17 par; cf Gen 50, 20 Plat Tim 29 e 5-6 cf Iob 1, 21 11-14 cf Matth 13, 31-32 par; cf I Cor 15, 43 14-16 I Cor 15, 53 17 cf Arist Eudem ap [Plut] op laud 27 (p 239, 9) 18 cf supr p 455,4-5 18-22 cf Iob 42, 10-15

SKNOP 3 ἔχων SK (in marg man inc) Nv: om OP 7 τῆς coll post ἀθλητοῦ S 17 θᾶττον: θανάτῳ S (cf infr p 472, 7) ἐκλυθείσης KN (sed οι sscr) OPv 20 διαπλασθείσης P 22 post ἀφαιρεθ. add δέκα v 23 δὲ om P 24 ἀποβαλομένων S 25 ἐπιγενόμενα N, sscr νω man inc

τὸ εἶναι κωλύοντος. οὐδὲ γὰρ ἄλλο τί ἐστιν ἐπ' ἀνθρώπων ὁ θάνατος, εἰ μὴ κακίας καθάρσιον. ἐπειδὴ γὰρ οἷόν τι σκεῦος ἀγαθῶν δεκτικὸν τὸ κατ' ἀρχὰς ἡ φύσις ἡμῶν παρὰ
877 M. τοῦ θεοῦ τῶν ὅλων κατεσκευάσθη, τοῦ δὲ ἐχθροῦ τῶν ψυχῶν ἡμῶν δι' ἀπάτης ἡμῖν τὸ κακὸν παρεγχέαντος τὸ ἀγαθὸν χώραν οὐκ ἔσχεν, τούτου ἕνεκεν, ὡς ἂν μὴ διαιωνίζοι ἡμῖν ἡ ἐμφυεῖσα κακία, προνοίᾳ κρείττονι θανάτῳ τὸ σκεῦος πρὸς καιρὸν διαλύεται, ἵνα τῆς κακίας ἐκρυείσης ἀναπλασθῇ τὸ ἀνθρώπινον καὶ ἀμιγὲς κακίας τῷ ἐξ ἀρχῆς ἀποκαταστῇ βίῳ. τοῦτο γάρ ἐστιν ἡ ἀνάστασις, ἡ εἰς τὸ ἀρχαῖον τῆς φύσεως ἡμῶν ἀναστοιχείωσις. εἰ οὖν ἀμήχανόν ἐστιν ἀναστοιχειωθῆναι πρὸς τὸ κρεῖττον τὴν φύσιν χωρὶς ἀναστάσεως, θανάτου δὲ μὴ προηγησαμένου ἀνάστασις γενέσθαι οὐ δύναται, ἀγαθὸν ἂν εἴη ὁ θάνατος, ἀρχὴ καὶ ὁδὸς τῆς πρὸς τὸ κρεῖττον μεταβολῆς ἡμῖν γενόμενος. οὐκοῦν ἐκβάλωμεν, ἀδελφοί, τὴν λύπην τὴν περὶ τῶν κεκοιμημένων, ἣν μόνοι ὑπομένουσιν οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα. ἐλπὶς δέ ἐστιν ὁ Χριστός· ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

1-2 cf De mort p 61, 13-14 3 cf ex. gr. II Tim 2, 20-21; De an et res 77 D-80 A (Migne); ibid 81 B (cui conferas 9 ἀμιγὲς κακίας) 4-6 cf Matth 13, 25 9-12 ἀποκατάστασις: cf Act 3, 21; ἀνάστασις ἡ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκατάστασις: cf ex. gr. De an et res 148 A (Migne) et In Eccles p 296, 16-18 (Jaeger) et (ubi mystice) De virg p 302, 5-9 (Jaeger); ἀνάστασις est ἀναστοιχείωσις: cf ex. gr. De an et res 76 B (Migne) et quae iis praecedunt 13-15 cf I Cor 15, 36 et 42; Joh 12, 24; In Flac 483, 20sq et (ubi mystice) ex. gr. In Cant p 342,9 sqq (Jaeger) 15-17 cf I Thess 4, 13 17 cf I Tim 1, 1 et sim

SKNOP 2 γὰρ om S 5 ἡμῶν om KN παρεκχέαντος KNO 6 διαιωνίζοι S (ut vid, sed incert) cod Vat. gr. 1433, eius apogr -ζῃ cett v 10 ἡ prim om P 12 τὴν φύσιν (S legi nequit): eius apogr. cod Vat gr. 1433 (corr man alt) τῆς φύσεως 13 μὴ om v 15 γινόμενος KNOv 16 τὴν ante περὶ om Sv λύπην post κεκοιμ. coll S 18 τὸ om v post κράτος add τιμὴ καὶ προσκύνησις v τῶν αἰώνων om NOv ἀμήν om N

ORATIO FUNEBRIS IN FLACILLAM IMPERATRICEM

EDIDIT

ANDREAS SPIRA

CONSPECTUS SIGLORUM

(Oratio funebris in Flacillam Imperatricem)

O codex Monacensis gr. 370 membranaceus saec. X
K codex Venetus Marcianus gr. 67 membranaceus saec. XI
N codex Oxoniensis Bodleianus Cromwell 9 membranaceus saec. XII-XIII
S codex Vaticanus gr. 1907 chartaceus saec. XII-XIII
A codex Athous Monasterii Stavronikita 13 membranaceus saec. X
P codex Vaticanus Pii II 4 membranaceus saec. XI
Λ codex Londiniensis Musei Britannici Old Royal 16 D I membranaceus saec. XII
v textus vulgatus editionis Parisinae 1638 et Mignei
LXX = Septuaginta ed. A. Rahlfs, editio quinta Stuttgart 1952
codd = omnes codices in apparatu critico laudati
cett = ceteri codices in apparatu critico laudati

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ
ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ ΕΙΣ ΠΛΑΚΙΛΛΑΝ ΒΑΣΙΛΙΣΣΑΝ

Ὁ πιστὸς καὶ φρόνιμος οἰκονόμος (ἐκ γὰρ τῶν ἀνεγνωσμένων ἀπὸ τοῦ θείου εὐαγγελίου προοιμιάζομαι), ὃν κατέστησεν ὁ κύριος ἐπὶ τῆς οἰκετίας ταύτης τοῦ διδόναι ἐν καιρῷ τοῖς οἰκονομουμένοις τὸ σιτομέτριον, καλῶς ἐν τῷ πρὸ τούτου χρόνῳ καταδικάσας τὴν ἀφωνίαν τοῦ λόγου, καλῶς τοῦ μεγέθους τῆς συμφορᾶς ἐπαισθόμενος καὶ τιμήσας τῇ ἡσυχίᾳ τὸ πένθος, οὐκ οἶδ' ὅπως ἐν τῷ παρόντι συλλόγῳ πάλιν ἐπανάγει τῇ ἐκκλησίᾳ τὸν λόγον αὐτὸς ἀναλύων τὴν ἰδίαν κατὰ τοῦ λόγου ψῆφον· καίτοι γε σφόδρα θαυμάζων τῆς συνέσεως ἐν πολλοῖς τὸν διδάσκαλον ἐν τούτῳ μάλιστα πλέον ὑπερεθαύμασα ὡς καλῶς ἐν τῇ συμφορᾷ τὸν λόγον κατασιγάσαντα. προσφυὲς γάρ μοι δοκεῖ καὶ κατάλληλον εἶναι τοῖς πενθοῦσι φάρμακον ἡ σιγὴ τὸ διοιδοῦν τῆς ψυχῆς χρόνῳ καὶ κατηφείᾳ δι' ἡσυχίας ἐκπέττουσα. ὡς εἴ γέ τις ἔτι τὴν
880 M. ψυχὴν τοῦ πάθους ὑποθερμαίνοντος ἀνακινοίη τὸν λόγον,

3-6 cf Luc 12, 42 ~ Matth 24, 45 e memoria, ut vid, sed cf ex. gr. Euseb Praep ev XII 2, 5 (p 89,12 Mras) et Origen in Ier hom XI 3 (p 81, 13 Klostermann) 14-p 476, 14 cf Chrysipp ap Cic Tusc IV 29, 63; [Plut] Cons ad Apoll 1 (p 208, 13-17 Pat.-Wegeh.- Pohl.); Plin Ep V 16, 11; Sen Helv I 2 al

Titulus τοῦ αὐτοῦ εἰς πλακίλλαν O (om acc. acut.) K(πλάκ-) N εἰς τὴν μακαρίαν πλακίλλαν S (cf infra p 486, 4) τοῦ αὐτοῦ ἐπιτάφιος εἰς πλακιδίαν τὴν βασίλισσαν AP(-κίλλαν et om τὴν) Λ (-ίδαν, ut vid, corr in -ίλλαν Λ^2)

OKN S APΛ 3 καὶ φρόνιμος om APΛ (add in marg Λ^2) Tatian Diatessaron XLIII 2 (= T.'s Diat. aus dem Arab. übers. von Preuschen) 4 ὃν: ὃ O 5 οἰκίας SΛv var lect Matth Origen loc laud δοῦναι APΛ Matth 7 τῷ λόγῳ OKNSv var lect Sozom Hist eccl p 324, 17 (Bidez) ante καλῶς add ὁ OKNSv 10 τῆς ἐκκλησίας S (ut vid) Z 12 ταυτῶι KN (ἐν τούτωι add in marg N^2) μᾶλλον S πλέον delendum censet Langerbeck 16 ἐκπέμπουσα APΛ -πέπτ- v ἔτι: ἐπὶ Λ 17 ὑπερθερμ. Λ ἀνακοινοίη O (in -κειννοίη corr m pr) Λ

δυσαλθέστερον τὸ τῆς λύπης τραῦμα γενήσεται τῇ μνήμῃ τῶν ἀλγεινῶν οἷόν τισιν ἀκάνθαις ἐπιξαινόμενον. εἰ δὲ μὴ λίαν ἐστὶ τολμηρὸν κἀμέ τι τῶν τοῦ διδασκάλου προσδιορθώσασθαι, τάχα καλῶς ἔσχε μέχρι τοῦ νῦν κατακρατεῖν ἡμῶν τὴν ἡσυχίαν, ὡς ἂν μὴ πρὸς τὸ πάθος ὁ λόγος καθελκυσθεὶς τὴν ἀκοὴν ἀνιάσειεν. οὔπω γὰρ τοσοῦτος ὁ ἐν τῷ μέσῳ χρόνος ὥστε προσεθίσαι τῷ κακῷ τὴν διάνοιαν· ἔτι νέον ἐν τῇ ψυχῇ τὸ πάθος (τάχα δὲ καὶ ἀεὶ νέον ἔσται τῷ βίῳ τὸ ἄλγημα), ἔτι ταράσσεται ἡμῶν ἡ καρδία καὶ καθάπερ τις θάλασσα κυματουμένη τῇ λαίλαπι τῆς συμφορᾶς ἐκ βυθῶν ἀναστρέφεται, ἔτι διοιδοῦσιν οἱ λογισμοὶ πρὸς τὴν μνήμην τῶν κακῶν ἀναζέοντες. ἀστατούσης οὖν τῷ τοιούτῳ κλύδωνι τῆς ψυχῆς πῶς ἔστι προαγαγεῖν ἐπ' εὐθείας τὸν λόγον οἷόν τινι καταιγίδι τῷ πάθει τῆς λύπης ἐγχειμαζόμενον; ἀλλ' ἐπειδὴ χρὴ κελεύοντι πείθεσθαι, οὐκ οἶδα ὅπως τῷ λόγῳ χρήσομαι· οὐ γὰρ εὑρίσκω τῆς διανοίας τοῦ διδασκάλου καταστοχάσασθαι. ἢ τάχα βούλεταί τι καὶ τῷ πάθει χαρίσασθαι καὶ τοῖς ἐμπαθεστέροις τῶν λόγων ἀνακινῆσαι τῇ ἐκκλησίᾳ τὸ δάκρυον; καὶ εἰ ταῦτα διανοεῖται, ὀρθῶς κατά γε τὴν ἐμὴν κρίσιν καὶ τοῦτο ποιεῖ· δεῖ γὰρ πάντως, ὥσπερ τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἀγαθῶν προθυμούμεθα, οὕτω καὶ πρὸς τὰ λυπηρὰ τῶν συμπιπτόντων οἰκείως ἔχειν· τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Ἐκκλησιαστὴς συμβουλεύει· Καιρός, φησί, τοῦ γελάσαι καὶ καιρὸς τοῦ κλαῦσαι. μανθάνομεν γὰρ διὰ τούτων ὅτι δεῖ καταλλήλως τῷ ὑποκειμένῳ καὶ τὴν ψυχὴν διατίθεσθαι· κατὰ ῥοῦν τὰ πράγματα φέρεται; εὔκαιρον τὸ εὐφραίνεσθαι· μετέπεσε τὸ φαιδρὸν εἰς κατήφειαν; μεταβάλλειν προσήκει

6-7 cf Chrysipp ap Galen De plac Hipp et Plat IV (p 398, 5-13 Müller); [Plut] op laud 2 (p 208, 18) 9 cf Joh 14, 1 23-24 Eccles 3, 4

OKN S APΛ 1 γίνεται S (ut vid) Z 4 εἶχε APΛ 7 κακῷ: καλῷ v ἔτι νέον: ἐπεὶ πλέον APΛ (ut vid, corr $Λ^2$) 8 ante τῷ add ἐν APΛ 8-9 τῷ βίῳ τὸ ἄλγημα om S 9 καὶ coll ante τῇ λαίλ. (10) APΛ 11 ἀνατρέπεται APΛ 13 προσαγαγεῖν KN$Λ^2$ ἐπ' εὐθείας om APΛ (add in marg $Λ^2$) 14 πάθει: βάθει APΛ 16 (χρήσ)ο(μαι) fort ex ω corr in A 21 ante τὴν add εἰς APΛ, fort recte 22 γὰρ om APΛ 27 μεταβαλεῖν SAPΛ

καὶ τὴν εὐθυμίαν εἰς δάκρυον. ὥσπερ γὰρ ὁ γέλως σημεῖον τῆς ἔνδον φαιδρότητος γίνεται, οὕτω καὶ ὁ ἐν τῇ καρδίᾳ πόνος ὑπὸ τῶν θρήνων διερμηνεύεται καὶ γίνεται τῶν τῆς ψυχῆς τραυμάτων ὥσπερ αἷμα τὸ δάκρυον. τοῦτο καὶ ἡ Παροιμία Σολομῶντός φησιν ὅτι Καρδίας εὐφραινομένης πρόσωπον θάλλει, τῆς ψυχῆς δὲ ἐν λύπαις οὔσης σκυθρωπάζει. οὐκοῦν ἀνάγκη πᾶσα τῇ διαθέσει τῆς καρδίας συσκυθρωπάσαι τὸν λόγον. καὶ εἴθε δυνατὸν ἦν τοιούτους ἐξευρεῖν τινας λόγους, οἵους ὁ μέγας Ἱερεμίας τῇ συμφορᾷ ποτε τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐπεθρήνησεν. ἐκείνων γὰρ ἄξια τὰ παρόντα μᾶλλον ἢ εἴ τι τῶν ἀρχαίων ἐν σκυθρωποῖς μνημονεύεται. χαλεπὰ τὰ τοῦ Ἰὼβ διηγήματα· ἀλλὰ τί χρὴ πρὸς τοσοῦτον κακὸν ἀντεξαγαγεῖν μιᾶς οἰκίας εὐαρίθμητα πάθη; κἂν τὰ μεγάλα καὶ κοινότερα τῶν κακῶν διεξέλθῃς, σεισμοὺς καὶ πολέμους καὶ ἐπικλύσεις καὶ χάσματα, μικρὰ καὶ ταῦτα εἰ πρὸς τὰ παρόντα κρίνοιτο. διὰ τί; ὅτι οὐ πάσης ἀθρόως τῆς οἰκουμένης ἡ κατὰ πόλεμον ἅπτεται συμφορά, ἀλλὰ τὸ μέν τι πολεμεῖται αὐτῆς, τὸ δὲ εἰρηνεύεται. μέρος τι πάλιν ἢ
881 M. σκηπτὸς ἐπέφλεξεν ἢ τὸ ὕδωρ ἐπέκλυσεν ἢ κατεπόθη τῷ χάσματι. τὸ δὲ παρὸν κακὸν πάσης ἀθρόως τῆς οἰκουμένης ἐστὶ πληγή· οὐκ ἔστιν ἔθνος ἓν ἢ πόλιν μίαν ἀπολοφύρασθαι, ἀλλ' ἁρμόζει τάχα τὴν τοῦ Ναβουχοδονοσὸρ προέσθαι φωνήν, ἣν πρὸς τοὺς ὑποχειρίους πεποίηται· Ὑμῖν λέγω, λαοί, φυλαί, γλῶσσαι. μᾶλλον δὲ συγχωρήσατέ μοι προσθεῖναί τι τῷ Ἀσσυρίῳ κηρύγματι καὶ μεγαλοφωνότερον

5-6 Prov 15, 13 23-24 Dan 3, 4 (sec vers Theodot)

OKN S APΛ 1 ἐπιθυμίαν A 2 ἔνδον om APΛ (sscr $Λ^2$) τῇ om SAPΛ 4 αἷμα coll post δάκρυον KN 5 ante σολ. add τοῦ APΛ 6 θάλλει πρόσωπον SΛ et ψυχῆς et οὔσης om SAPΛ 7 σκυθρωπάσαι APΛ (-ᾶ-, acc circumfl in acut corr $Λ^2$) 8 ἐξευρεῖν coll post τινὰς APΛ 12 ante τοῦ add περὶ APΛ τοῦτο v πρὸς τ.κ.: περὶ τοσούτων APΛ 13 κακὸν om S ἀντεξάγειν APΛ μιᾶς οἰκίας: μετοικίας PΛ μιᾶς fort sup ras in A, sed m pr 14 κακῶν: παθῶν APΛ 14-15 καὶ πολέμους om Λ 17 ἡ κ.π. ἅπτεται om S spatio 23 fere litt relicto πόλεμον: τοῦ πολέμου KN 18 τι: ἢ APΛ 21 μίαν πόλιν APΛ 22 προΐεσθαι APΛv πορεύεσθαι O 24 λαός v 25 καὶ om OKNSv

ἀνακηρῦξαι τὴν συμφορὰν καὶ εἰπεῖν, ὡς ἄν τις ἐπὶ σκηνῆς ἀναβοήσας εἴποι· ὦ πόλεις καὶ δῆμοι καὶ ἔθνη καὶ σύμπασα γῆ καὶ τῆς θαλάσσης ὅσον τε πλόϊμον καὶ ὅσον οἰκούμενον, ὦ πάσης τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης ὅσον τῷ σκήπτρῳ τῆς βασιλείας εὐθύνεται, ὦ πάντες οἱ πανταχόθεν ἄνθρωποι, κοινῇ τῷ πάθει ἐπιστενάξατε, κοινῇ τοῦ θρήνου τὴν συνῳδίαν στήσασθε, κοινῇ τὴν πάντων ζημίαν ἀπολοφύρασθε. ἢ βούλεσθε, καθὼς ἂν οἷός τε ὦ, καὶ τὴν ζημίαν ὑμῖν διηγήσωμαι; ἤνεγκεν ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γενεᾷ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἐκβᾶσα τοὺς ἰδίους ὅρους καὶ τὰ συνήθη μέτρα νικήσασα, ἤνεγκεν ἡ φύσις, μᾶλλον δὲ ὁ τῆς φύσεως κύριος, ἀνθρωπίνην ψυχὴν ἐν γυναικείῳ τῷ σώματι ὑπὲρ πάντα σχεδὸν τὰ προλαβόντα τῆς ἀρετῆς ὑποδείγματα, ἐν ᾗ πᾶσα μὲν σώματος πᾶσα δὲ ψυχῆς ἀρετὴ συνδραμοῦσα θαῦμα ἄπιστον ἔδειξε τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ, πόσων ἀγαθῶν συνδρομὴν μία ψυχὴ ἐν ἑνὶ ἐχώρησε σώματι. καὶ ὡς ἂν μάλιστα καταφανὲς ἅπασι γένοιτο τῆς γενεᾶς τὸ εὐτύχημα, ἐπὶ τὸν ὑψηλὸν θρόνον τῆς βασιλείας ἀνάγεται, ὅπως ἡλίου δίκην ἐκ τοῦ ὑψηλοῦ ἀξιώματος πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ταῖς ἀκτῖσι τῶν ἀρετῶν καταλάμψειεν. καὶ τῷ κατὰ θείαν ψῆφον τῆς οἰκουμένης ἁπάσης προτεταγμένῳ εἰς βίου τε καὶ βασιλείας κοινωνίαν συναρμοσθεῖσα μακαριστὸν ἐποίει δι' ἑαυτῆς τὸ ὑπήκοον, ὄντως, καθώς φησιν ἡ γραφή, βοηθὸς

2 sqq cf ex. gr. Aesch Pers 249 sqq; 1070 sqq   4-5 cf ibid 764   10 ἡ ἀνθρ. φύσις ἐκβᾶσα τ. ἰδ. ὅρους: verba alibi apud Gregorium semper fere ad ecstasin mysticam spectantia, cf ex. gr. In S. Steph I 713 B (Migne); De virg p 288, 4 (Jaeger); Contra Eun vol I (Jaeger) p 252, 3-5   23 sq cf Gen 2, 18

OKN S APΛ   3 τε om P τὸ Λ   πλώϊμον N (e corr) v   5 ἰθύνεται APΛ   7 πάντων: τούτων S   8 ἢ om APΛ (inser Λ^2)   9 διηγήσωμαι OKv: διηγήσομαι K^{2}NSAPΛ   11 ἤνεγκεν om v   12 τῷ om S   14 ἐν—συνδραμοῦσα om APΛ (add in marg Λ^2)   16 συνδρομὴν: συνδραμοῦσα KN, sign var lect in marg, sed nihil adscript   μιᾷ ψυχῇ O(-χη) K (corr K^2) N^2 (-ιᾶι corr ex -ία, sed (ψυχ)ῆι pr m scripsisse vid) v   18 ὅπου O   21 ἁπάσης om APΛ (in marg add Λ^2)   22 ποιήσει AP (super ει sscr η pr m, ut vid) Λ

αὐτῷ πρὸς πᾶν ἀγαθὸν γινομένη. εἰ φιλανθρωπίας ἦν ὁ καιρός, ἢ συνέτρεχεν αὐτῷ πρὸς τὸ ἀγαθὸν τοῦτο ἢ καὶ προέτρεχεν· ἴσος ἦν ὁ ζυγὸς ἑκατέρωθεν τῇ τῆς φιλανθρωπίας ῥοπῇ. μαρτυρεῖ δὲ τῷ λόγῳ τά τε πρότερα ἀριθμὸν νικῶντα καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ παρόντος κηρύγματα, ἃ νῦν παρὰ τοῦ κήρυκος τῆς ἀληθείας ἠκούσαμεν. εἰ τὸ εὐσεβὲς ἐπιζητεῖς, κοινὸς ἦν ἀμφοτέρων ὁ πρὸς εὐσέβειαν δρόμος, εἰ τὸ προνοητικόν, εἰ τὸ δίκαιον, εἰ ἄλλο τι τῶν πρὸς τὸ κρεῖττον σπουδαζομένων, πάντα ἐν ἁμίλλῃ ἦν ἀλλήλους νικᾶν ἐν ταῖς εὐποιΐαις φιλονικούντων καὶ οὐκ ἦν ὁ ἡττώμενος. ἴση τις ἦν ἀμφοτέρων ἡ ἐπ' ἀλλήλοις χάρις· ἡ μὲν ἀρετῆς ἆθλον εἶχε τὸν τῆς οἰκουμένης προτεταγμένον, ὁ δὲ μικρὰν ἡγεῖτο γῆς τε καὶ θαλάττης τὴν ἐξουσίαν συγκρίσει τοῦ κατ' αὐτὴν εὐτυχήματος. ἴσας ἀλλήλοις ἀντιπαρεῖχον τὰς εὐφροσύνας ἀλλήλους τε βλέποντες καὶ ὑπ' ἀλλήλων ὁρώμενοι· ὁ μὲν τοιοῦτος ὢν οἷός ἐστι (ποῖον γὰρ ἄν τις κάλλος ὑπὲρ τὸ φαινόμενον δείξειεν; καὶ εἴη γε διαρκέσαι καὶ εἰς ἐκγόνων ζωὴν τὸ ὁρώμενον), τὴν δέ, οἵα τις ἦν, οὐκ ἔστιν ὑποδεῖξαι τῷ λόγῳ· οὐ γὰρ περιλέλειπταί τι αὐτῆς δι' ἀκριβείας παρὰ τῆς τέχνης ὁμοίωμα, ἀλλ' εἰ καί τι γέγονεν ἐν γραφαῖς ἢ ἐν πλάσμασιν, πάντα τῆς ἀληθείας ἐστὶν ἐνδεέστερα.

884 M. Τοιαῦτα καὶ μέχρι τούτου τὰ διηγήματα. τὰ δὲ ἐπὶ τούτοις οἷα· πάλιν βοᾶν ἀναγκάζομαι καί μοι σύγγνωτε

1-6 cf infra p 487, 12 sqq; Theodoret 5, 19; Themist XIX 231 a; cf Themist I 9 a   5-6 impunitatem dicit, quam eodem die Theodosius alicui donavisse et lector (5-6) vel ipse Nectarius pronuntiavisse videtur (cf infra p 487, 25-488, 5)

OKN S APΛ   1 ante ἀγαθὸν add ἔργον P (cf II Cor 9, 8 et sim)   2 ἢ prim: εἰ OKN om APΛ   3 ἴσος NSP (e corr) Λv ἴσως OK (corr K^2)   4 πρότερον OKNS   ἀριθμῷ S   6 ἐπεζήτεις S   7 et ἀμφοτέρων om et ante εὐσέβ. add τὴν et ὁ coll ante δρόμος APΛ   8 εἰ alt: ἢ APΛ   9 ἐν ἁμ.: ἐφάμιλλα APΛ   10 φιλονικ. v: -νεικ- codd   ἦν alt om v   11 ἐπάλληλος APΛ   13 θαλάσσης K   14 ἀλλήλους A   (-λο)ι(ς) in ras P   16 post οἷός add τέ APΛ   ἂν om OKNSv   17 δείξει Λ (-ε add Λ^2)   εἴη: εἴ O   ἐγγόνων APΛ   18 τὴν: ἡ APΛ   19 ὑπολέλειπταί τι αὐτῇ δι' ἀκρίβειαν A (adscripto ση in marg) PΛ   20 τι καὶ APΛ   22 καὶ: μὲν APΛ   23 οἵας (sic) O

ὑπερβοῶντι τὸ πάθος· ὦ Θρᾴκη τὸ φευκτὸν ὄνομα, ὦ δυστυχὲς ἔθνος ἐκ συμφορῶν γνωριζόμενον, ὦ πρότερον μὲν πολεμίῳ πυρὶ ταῖς τῶν βαρβάρων ἐπιδρομαῖς δῃωθεῖσα, νῦν δὲ τὸ κεφάλαιον τῆς κοινῆς συμφορᾶς ἐν ἑαυτῇ δεξαμένη. ἐκεῖθεν τὸ ἀγαθὸν ἀναρπάζεται, ἐκεῖ ὁ φθόνος κατὰ τῆς βασιλείας ἐκώμασεν, ἐκεῖ γέγονεν τὸ τῆς οἰκουμένης ναυάγιον, ἐκεῖ καθάπερ ἐν κλύδωνι τῷ προβόλῳ προσπταίσαντες τῷ τῆς λύπης βυθῷ κατεδύημεν. ὦ πονηρᾶς ἐκδημίας ἐκείνης, ἣ τὴν ὑποστροφὴν οὐκ ἀπέδωκεν, ὦ πικρῶν ὑδάτων, ὧν τὰς πηγὰς ἐπεπόθησεν, ὡς οὐκ ὤφελεν, ὦ χωρίον, ἐν ᾧ τὸ πάθος ἐγένετο, διὰ τὸ πάθος τῇ σκοτομήνῃ ἐπώνυμον. (ἀκούω γὰρ κατὰ τὴν πάτριον αὐτῶν γλῶσσαν Σκοτούμην τὸν τόπον ἐπονομάζεσθαι.) ἐκεῖ ἐσκοτίσθη ὁ λύχνος, ἐκεῖ κατεσβέσθη τὸ φέγγος, ἐκεῖ αἱ ἀκτῖνες τῶν ἀρετῶν ἠμαυρώθησαν. οἴχεται τῆς βασιλείας τὸ ἐγκαλλώπισμα, τὸ τῆς δικαιοσύνης πηδάλιον, ἡ τῆς φιλανθρωπίας εἰκών, μᾶλλον δὲ αὐτὸ τὸ ἀρχέτυπον. ἀφῃρέθη τῆς φιλανδρίας ὁ τύπος, τὸ ἁγνὸν τῆς σωφροσύνης ἀνάθημα, ἡ εὐπρόσιτος σεμνότης, ἡ ἀκαταφρόνητος ἡμερότης, ἡ ὑψηλὴ ταπεινοφροσύνη, ἡ πεπαρρησιασμένη αἰδώς, ἡ σύμμικτος τῶν ἀγαθῶν ἁρμονία. οἴχεται ὁ τῆς πίστεως ζῆλος, ὁ τῆς ἐκκλησίας στῦλος, ὁ τῶν θυσιαστηρίων κόσμος, ὁ τῶν πενομένων πλοῦτος, ἡ πολυαρκὴς δεξιά, ὁ κοινὸς τῶν καταπονουμένων λιμήν. πενθείτω ἡ παρθενία, θρηνείτω ἡ χηρεία, ὀδυρέσθω ἡ ὀρφανία, γνώτωσαν τί εἶχον ὅτε οὐκ ἔχουσιν. μᾶλλον δὲ τί χρή με κατὰ μέρη καὶ τάξεις διαιρεῖν τὸν θρῆνον; στεναζέτω πᾶσα ἡ γενεὰ βύθιον ἐκ μέσης καρδίας τὸν στεναγμὸν

OKN S (post 26 θρῆνον deficit) **Z** (inde a 26 στεναζέτω pro S utor) **APΛ** 2 ante ἔθνος add χωρίον OKNSΛ^{2} (in marg) v, scholion esse vid, cf infra 10 5 ἁρπάζεται APΛ (corr Λ^{2}) φόνος AP (sscr θ m inc) Λ (corr Λ^{2}) 10 ὧν: ὦ O ὤφειλεν OKNSv, an recte? ὤφελεν A (ut vid, ω in ο corr m inc) 11 ἐγένετο-πάθος om KN post πάθος alt add τάχα SAPΛ, an recte? 12 αὐτοῦ P γλῶτταν APΛ σκότουμιν OKNΛ^{2} 14 αἱ om APΛ (sscr Λ^{2}) ἀρετῶν: ἀγαθῶν Λ 17 τύπος: τόπος S 25 τί: τίνα APΛ

ἀναπέμπουσα. συμπενθείτω καὶ ἡ ἱερωσύνη αὐτὴ τὸν κοινὸν κόσμον τοῦ φθόνου ἀποσυλήσαντος. ἆρα μὴ τολμηρὸν τὸ τοῦ προφήτου εἰπεῖν; τὸ Ἵνα τί ἀπώσω, ὁ θεός, εἰς τέλος, καὶ διωργίσθη ὁ θυμός σου ἐπὶ πρόβατα νομῆς σου; ποίων ἁμαρτημάτων τὰς δίκας ἐκτιννύομεν; ὑπὲρ τίνος ταῖς ἐπαλλήλοις τῶν συμφορῶν μαστιζόμεθα; ἢ τάχα διὰ τὸ πλεονάσαι τὴν ἀσέβειαν τῶν ποικίλων αἱρέσεων αὕτη καθ' ἡμῶν ἡ ψῆφος ἐκράτησεν; ὁρᾶτε γὰρ οἵοις κακοῖς ἐν βραχεῖ συνηνέχθημεν χρόνῳ. οὔπω ἐπὶ τῇ προτέρᾳ πληγῇ ἀναπνεύσαντες, οὔπω τὸ δάκρυον τῶν ὀφθαλμῶν ἀποψήσαντες πάλιν ἐν τοσαύτῃ γεγόναμεν συμφορᾷ· τότε τὸ νεοθαλὲς ἄνθος ἀπωδυράμεθα, νῦν αὐτὸ τὸ ἔρνος, ἀφ' οὗ τὸ ἄνθος ἐβλάστησεν, τότε τὴν ἐλπισθεῖσαν ὥραν, νῦν τὴν ἀκμάσασαν, τότε τὸ προσδοκώμενον ἀγαθόν, νῦν τὸ ἐν πείρᾳ γενόμενον.

Ἆρά μοι συγγνώσεσθε, ἀδελφοί, εἴ τι διὰ τὸ πάθος παραληρήσαιμι; τάχα, καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος, καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις τῷ ἡμετέρῳ κακῷ συνεστέναξεν. ὑπομνήσω δὲ τῶν γεγονότων ὑμᾶς καὶ οἶμαι τοὺς πολλοὺς τοῖς λεγομένοις συνθήσεσθαι· ὅτε χρυσῷ καὶ πορφυρίδι κεκαλυμμένη ἐπὶ
885 M. τὴν πόλιν ἡ βασιλὶς ἐκομίζετο (κλίνη δὲ ἦν ἡ κομίζουσα) καὶ πᾶσα ἀξία καὶ ἡλικία πᾶσα προχεθεῖσα τοῦ ἄστεος ἅπαν ἐστενοχώρει ἀπὸ πλήθους τὸ ὕπαιθρον πάντων ἐκ ποδῶν καὶ τῶν ὑπερεχόντων τοῖς ἀξιώμασι προπομπευόντων

3-4 Ps 73, 1 9-14 mortem Pulcheriae dicit 17 cf Rom 8, 22 19 sqq corpus Flacillae e Thracia Constantinopolim translatum est 23 scil Theodosium et Arcadium, ut vid

OKN Z APΛ 1 ἡ om KN 2 φθόνου: κόσμου Z 3 et εἰπεῖν coll post τολμ. et τὸ om APΛ 4 διωργίσθη: διατί (sic) ὠργίσθη ZA(διὰ τί) PΛ καὶ om LXX ὠργίσθη LXX 5 ἐκτίνομεν APΛ τίνων Λ 6 ἐπαλλήλαις KN τῶν συμφορῶν: συμφοραῖς APΛ 7 αὐτη (sic) Ov(-ὴ) 8 ἡ ψῆφος coll post ἐκράτησεν APΛ 9-10 ἀνανεύσαντες APΛ (corr Λ^{2}) 12 ἀπωδυράμεθα O (-οδυ·ρ-) K (ω corr ex ο) NZv: ἀπωδυρόμεθα A (ut vid, ο in α corr m inc) PΛ (-οδυρόμ- in -οδυράμ- corr Λ^{2}) 12 ἐβλάσθησεν (sic) v 16 παραχρήσαιμι APΛ (ut vid, corr Λ^{2}) 16 αὕτη P, sed cf Rom 8, 21 21 προχεθ. codd v 22 ἅπαν ἐστ.: ἀπεστενοχώρει APΛ (corr Λ^{2})v ἀπὸ: διὰ APΛv ante πλήθους add τοῦ ZAPΛv an recte? 23 ποδῶν: παιδὸς APΛ

τοῦ πάθους (μέμνησθε πάντως ὅπως ὁ ἥλιος ταῖς νεφέλαις τὰς ἀκτῖνας ἑαυτοῦ συνεκάλυψεν, ὡς ἂν μὴ ἴδοι τάχα καθαρῷ τῷ φωτὶ μετὰ τοιούτου σχήματος εἰσελαύνουσαν τὴν βασιλίδα τῇ πόλει, οὐκ ἐπὶ ἅρματός τινος ἢ χρυσοδέτου ἀπήνης κατὰ τὸν βασίλειον κόσμον τοῖς δορυφόροις ἀγαλλομένην, ἀλλ' ἐν σορῷ κεκαλυμμένην, ἐπικρυπτομένην τὸ εἶδος ἐκείνῳ τῷ σκυθρωπῷ προκαλύμματι, θέαμα δεινόν τε καὶ ἐλεεινόν, δακρύων ἀφορμὴν προκειμένην τοῖς ἐντυγχάνουσιν, ἣν ἅπας τῶν συνειλεγμένων ὁ δῆμος ὁ ἔπηλύς τε καὶ ὁ ἐγχώριος οὐκ εὐφημίαις, ἀλλὰ θρήνοις εἰσιοῦσαν ἐδέχετο), τότε καὶ ὁ ἀὴρ πενθικῶς ἐσκυθρώπασεν οἷον ἱμάτιόν τι πενθικὸν τὸν ζόφον περιβαλλόμενος, ἀλλὰ καὶ αἱ νεφέλαι καθὼς δυνατὸν αὐταῖς ἦν ἐπεδάκρυον ἁπαλὰς ψεκάδας ἀντὶ δακρύων ἐπαφιεῖσαι τῷ πάθει. ἢ ταῦτα μὲν ὄντως λῆρός ἐστι καὶ οὐδὲ λέγειν ἄξιον; εἰ γάρ τι καὶ γέγονεν ἐν τῇ κτίσει τοιοῦτον οἷον ἐπισημῆναι τὴν συμφοράν, οὐ παρὰ τῆς κτίσεως γέγονε πάντως, ἀλλὰ παρὰ τοῦ δεσπότου τῆς κτίσεως τιμῶντος δι' ὧν ἐποίει τῆς ὁσίας τὸν θάνατον· Τίμιος γάρ, φησίν, ἐναντίον κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ. εἶδον δὲ ἐγὼ τότε ἕτερον θέαμα τῶν εἰρημένων παραδοξότερον· εἶδον διπλοῦν ὄμβρον τὸν μὲν ἐκ τοῦ ἀέρος τὸν δὲ ἐκ τῶν δακρύων ἐπὶ τὴν γῆν καταρρέοντα καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐξ ὀφθαλμῶν ὑετὸς τοῦ ἐκ τῶν νεφῶν ἐνδεέστερος· ἐν γὰρ τοσαύταις μυριάσι τῶν συμπαρόντων οὐκ ἦν ὀφθαλμὸς ὁ μὴ καταβρέχων τὴν γῆν ταῖς τῶν δακρύων σταγόσιν.

'Αλλ' οὐ καλῶς τάχα τῆς τοῦ διδασκάλου γνώμης ἐστοχασάμεθα πλέον ἢ ἔδει τοῖς σκυθρωποῖς ἐμβαθύναντες.

18-19 Ps 115, 6

OKN Z ΑΡΛ 3 ante τοιούτου add τοῦ Z 5 βασίλειον: τῶν βασιλέων ΑΡΛ 6 ἐκείνωι K (sscr acc. circumfl. et ο m inc): ἐκεῖνο cett v 8 ἀφορμὴ προκειμένη ΑΡΛv 9 ὁ prim coll post ἅπας ΑΡΛ ὁ δῆμος om v ὁ tert om P (sscr m inc) 10 ὁ om P 11 πένθιμον ΑΡΛ 12 περιβαλόμενος N^2 (sscripto βαλό super βαλλό) A (eraso, ut vid, λ primo) 12-13 αὐταῖς δυνατὸν ΑΡΛ 13 ἀπεδάκρυον Λ (corr Λ^2) 14 ἢ codd, ad ἆρα p 009, 15 respicere vid: ἦ v, fort recte 15 ἐν om ΑΡΛ 19-20 ἐγὼ τότε: ἔγωγε ΑΡΛ (corr Λ^2) τὴν γῆν om N

ἴσως γὰρ βούλεται θεραπεῦσαι μᾶλλον ἢ ἀνιᾶσαι τὴν ἀκοήν, ἡμεῖς δὲ τὸ ἐναντίον νῦν πεποιήκαμεν, ὥσπερ ἂν εἴ τις ἰατρὸς τραυματίαν λαβὼν μὴ μόνον ἀμελοίη τῆς θεραπείας, ἀλλὰ καὶ βρωτικοῖς τισι φαρμάκοις προσεπιτρίβοι τὸν ὀδυνώμενον. οὐκοῦν ἐπαντλητέον τὸν ἐλαιώδη λόγον τῇ διοιδούσῃ πληγῇ· οἶδε γὰρ καὶ ἡ εὐαγγελικὴ ἰατρεία τῇ στύψει τοῦ οἴνου καταμιγνύειν τὸ ἔλαιον. ἐπικλίνωμεν οὖν ὑμῖν παρὰ τῆς γραφῆς λαβόντες τὸν τοῦ ἐλαίου καμψάκην, ὥς ἐστι δυνατόν, τὸ σκυθρωπὸν τῶν εἰρημένων εἰς παραμυθίαν παλινῳδήσαντες. ἀλλά μοι μηδεὶς ἀπιστείτω τῷ λεγομένῳ κἂν παράδοξον ᾖ· ἔστιν, ἀδελφοί, τὸ ἀγαθὸν ὃ ζητοῦμεν, ἔστι καὶ οὐκ ἀπόλωλεν. μᾶλλον δὲ μικρότερον εἶπον τῆς ἀληθείας· οὐ μόνον γὰρ ἔστι τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ καὶ ἐν ὑψηλοτέροις ἢ πρότερον. τὴν βασιλίδα ζητεῖς; ἐν τοῖς βασιλείοις τὴν διαγωγὴν ἔχει.
888 M. ἀλλ' ὀφθαλμῷ γνῶναι τοῦτο ποθεῖς; οὐκ ἔξεστί σοι βασιλίδος θέαν περιεργάζεσθαι, φοβερὰ περὶ αὐτὴν ἡ τῶν δορυφόρων φρουρά, οὐ τούτων λέγω τῶν δορυφόρων οἷς σίδηρος τὸ ὅπλον ἐστίν, ἀλλὰ τῶν τῇ φλογίνῃ ῥομφαίᾳ καθωπλισμένων ὧν τὸ εἶδος ἀνθρώπων ὄψις οὐχ ὑποδέχεται. ἐν τοῖς ἀπορρήτοις τῆς βασιλείας ἡ οἴκησις· τότε ὄψει ὅταν καὶ σὺ προκύψῃς

6-7 cf Luc 10, 34; Marc 6, 13; Iac 5, 14 8 cf III Regn 17, 12 18 cf Gen 3, 24 19 cf Dan 8, 16-18; Is 6, 1 sqq; Ezech 1, 1 sqq 19-22 cf ex. gr. In Cant p 368, 7-369, 13 (Jaeger)

OKN Z ΑΡΛ 1 βούλεται: δύναται ΑΡΛ 2 νῦν om Λ 3 τραυματίαν λαβὼν: τραῦμά τι ἀναλαβὼν ΡΛ (corr Λ^2) 4 βρωτικοῖς: ῥωστικοῖς ΑΡΛ προσεπιτρίβει Z ὀδυρώμενον Λ 6 τοῦ οἴνου om ΑΡΛ (sscr Λ^2) 7 καταμηνύειν ΑΡΛ τὸ: τὸν NP ἐπικλίνομεν A (corr m alt) ΡΛ 8 καψάκην ΑΡΛ (sscr μ Λ^2) LXX (var lect -μψ-) Origenis recensio (var lect -μψ-) ὥς ἐστι: ὥσπέρ τι (sic) ΑΡΛ (corr Λ^2) 10 post ᾖ add τί οὖν ἐστι τὸ λεγόμενον ΑΡΛ 11 ἔστι alt om ΑΡΛ 15 τοῦτο γνῶναι ZΑΡΛ 16 δορυφόρων: δακρύων KN (γρ ἢ φυλάκων ἢ δορυφόρων marg adscr m prim, ut vid) 17 φρουρά — δορυφόρων om et eorum loco πληθύς et post οἷς suppl οὐ ΑΡΛ (in marg add οὐ-δορυφ. et in textu eras οὐ Λ^2) 19 ὄψεις v τοῖς: οἷς ΑΡΛv 19-20 ἀπόρρητος ΑΡΛ 20 οἴκησις: παράστασις ΑΡΛ προκύψῃς (η ex ει corr K^2, sup ras N m pr): προπεμφθῇς ΑΡΛ

τοῦ σώματος, οὐ γάρ ἐστιν ἄλλως ἐντὸς τῶν ἀδύτων τῆς βασιλείας γενέσθαι μὴ διασχόντα τὸ τῆς σαρκὸς παραπέτασμα.

*Ἢ κρεῖττον οἴει τὸ διὰ σαρκὸς μετέχειν τοῦ βίου; οὐκοῦν παιδευσάτω σε ὁ θεῖος ἀπόστολος ὁ τῶν ἀρρήτων τοῦ παραδείσου μετεσχηκὼς μυστηρίων. τί λέγει περὶ τῆς ὧδε ζωῆς τάχα ἐκ τοῦ κοινοῦ τῶν ἀνθρώπων φθεγγόμενος; Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος· τίς με ῥύσεται ἀπὸ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; διὰ τί τοῦτο λέγει; ὅτι Τὸ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι πολλῷ κρεῖττον εἶναί φησιν. τί δὲ ὁ μέγας Δαυὶδ ὁ τοσαύτῃ δυναστείᾳ κομῶν ὁ πάντα πρὸς ἡδονὴν καὶ κατ' ἐξουσίαν εἰς ἀπόλαυσιν ἔχων; οὐ στενοχωρεῖται τῷ βίῳ; οὐ φυλακὴν ὀνομάζει τὴν ὧδε ζωήν; οὐ βοᾷ πρὸς τὸν κύριον· Ἐξάγαγε ἐκ φυλακῆς τὴν ψυχήν μου; οὐ πρὸς τὴν παράτασιν τῆς ζωῆς δυσχεραίνει Οἴμοι, λέγων, ὅτι ἡ παροικία μου ἐμακρύνθη; ἢ οὐκ ᾔδεισαν διακρῖναι οἱ ἅγιοι τὸ καλὸν ἐκ τοῦ χείρονος καὶ διὰ τοῦτο προτιμοτέραν ᾤοντο τῇ ψυχῇ τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος ἔξοδον; σὺ δε τί καλόν, εἰπέ μοι, παρὰ τὸν βίον ὁρᾷς; κατανόησον ἐν τίσιν ἡ ζωὴ θεωρεῖται. οὐ λέγω σοι τὴν τοῦ προφήτου φωνὴν ὅτι Πᾶσα σὰρξ χόρτος· σεμνύνει γὰρ ἐκεῖνος μᾶλλον τῷ ὑποδείγματι τὴν τῆς φύσεως ἡμῶν ἀθλιότητα· τάχα γὰρ κρεῖττον ἦν χόρτον εἶναι μᾶλλον ἢ ὅπερ ἐστίν· διὰ τί; ὅτι οὐδεμίαν ὁ χόρτος ἐκ φύσεως ἀηδίαν ἔχει, ἡ δὲ σὰρξ ἡμῶν ὀσμῆς ἐστιν ἐργαστήριον ἅπαν τὸ ληφθὲν εἰς διαφθορὰν ἀχρειοῦσα.

1-2 hic de morte (cf etiam In Pulch p 472, 13-15), alibi semper fere de contemplatione mystica, cf imprimis Vit Moys ex. gr. p 88, 21; 97, 10 sqq et passim; In inscr Psal p 41, 18; In Cant p 40, 5-12 (Jaeger) 2 cf Hebr 10, 20 et adn In Mel p 454, 8 4-5 II Cor 12, 2-4 7-8 Rom 7, 24 8-9 Phil 1, 23 12 Ps 141, 8 14-15 Ps 119, 5 19 Is 40, 6

OKN Z APΛ 1 ἔνδον APΛ 3 ἤ: εἰ KN 7 post ἐγώ add φησιν Z ἀπὸ: ἐκ APΛ, scil sec Rom 7, 24 9 εἶναι alter om APΛ (add in marg Λ²) v 10 πάντα: πᾶν τὸ APΛ 11 καὶ om APΛ 14 τὴν παράτασιν τῆς ζωῆς: τὰ πέρατα τοῦ βίου τούτου APΛ λέγων: φησὶν APΛ 15 παροιμία v 18 παρὰ: κατὰ APΛ 21 ἡμῶν om OKNv, fort recte 22 ὁ χόρτος om OKN (asterisc in marg) 24 ληφθὲν: λαμβανόμενον APΛ

τὸ δὲ τὸν ἅπαντα χρόνον ὑποκεῖσθαι τῇ τῆς γαστρὸς λειτουργίᾳ ποίας τιμωρίας οὐκ ἔστιν ἀνιαρώτερον; ὁρᾶτε γὰρ τοῦτον τὸν διηνεκῆ φορολόγον, τὴν γαστέρα λέγω, ὅσην ἐπάγει καθ' ἡμέραν τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπαιτήσεως, ᾧ κἄν ποτε πλέον τοῦ τεταγμένου προκαταβάλωμεν, οὐδὲν τοῦ ἐφεξῆς χρέους προεξετίσαμεν. οὐ καθ' ὁμοιότητα τῶν ἐν τῷ μυλῶνι ταλαιπωρούντων ζῴων κεκαλυμμένοις τοῖς ὀφθαλμοῖς τὴν τοῦ βίου μύλην περιερχόμεθα ἀεὶ διὰ τῶν ὁμοίων περιχωροῦντες καὶ ἐπὶ τὰ αὐτὰ ἀναστρέφοντες; εἴπω σοι τὴν κυκλικὴν ταύτην περίοδον; ὄρεξις, κόρος, ὕπνος, ἐγρήγορσις, κένωσις, πλήρωσις· ἀεὶ ἀπ' ἐκείνων ταῦτα καὶ ἀπὸ τούτων ἐκεῖνα καὶ πάλιν ταῦτα καὶ οὐδέποτε κύκλῳ περιϊόντες παυόμεθα, ἕως ἂν ἔξω τοῦ μυλῶνος γενώμεθα. καλῶς ὁ Σολομὼν πίθον τετρημένον καὶ οἶκον ἀλλότριον ὀνομάζει τὸν ὧδε βίον. ὄντως γὰρ ἀλλότριος οἶκος καὶ οὐχ ἡμέτερος, ὅτι οὐκ ἐφ' ἡμῖν
889 M. ἐστιν ἢ ὅτε βουλόμεθα ἢ ἐφ' ὅσον ἐπιποθοῦμεν ἐν αὐτῷ εἶναι· ἀλλὰ καὶ εἰσαγόμεθα ὡς οὐκ οἴδαμεν καὶ ἐξοικιζόμεθα ὅτε οὐκ οἴδαμεν. τὸ δὲ τοῦ πίθου αἴνιγμα νοήσεις ἐὰν εἰς τὸ ἀπλήρωτον τῶν ἐπιθυμιῶν ἀποβλέψῃς. ὁρᾷς πῶς ἐπαντλοῦσιν ἑαυτοῖς οἱ ἄνθρωποι τὰς τιμάς, τὰς δυναστείας, τὰς δόξας καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα; ἀλλ' ὑπορρεῖ τὸ βαλλόμενον καὶ οὐ παραμένει τῷ ἔχοντι· ἡ μὲν γὰρ περὶ τὴν δόξαν καὶ τὴν δυναστείαν καὶ τὴν τιμὴν σπουδὴ πάντοτε ἐνεργεῖται, ὁ δὲ τῆς ἐπιθυμίας πίθος μένει ἀπλήρωτος. τί δὲ ἡ φιλοχρηματία;

1-6 cf Basil De ieiunio hom I PG 31 p 176 A-B; 184 A (Migne) Plat Phaed 66b-c 6-13 cf Plut Sept sap conv 12 (p 327, 16 sqq Paton) 13-14 cf Prov 23, 27 17-p 486, 3 cf illud 'εἰς τὸν τετρημένον πίθον ἀντλεῖν' et Plat Gorg 493 a-c

OKN Z APΛ 3 φθοροποιόν APΛ 4 τὴν om APΛ 5 προσκαταβ. Z προκαταλάβωμεν P (corr m inc) 6 οὐ om OKNΛ² (eras) v, i.e. sententia non iam interrogativa est, an recte? μύλωνι codd v 12 περιόντες P (sscr ι m inc) 13 post ἔξω add ποτὲ APΛ μύλωνος codd v 14 ὧδε: τῇδε Λ 15 οὐκ: οὐχ Λ 16 ἐφ' om APΛ ἐπιθυμοῦμεν APΛ 17 post εἰσαγόμεθα add καὶ ἐξαγόμεθα K (postea inser m inc) N, e coniectura, nam: 17-18 καὶ alt -οἴδαμεν om OKN 18 τὸ δὲ: τότε δὲ τὸ APΛ

οὐκ ἀληθῶς πίθος τετρημένος ἐστὶν ὅλῳ τῷ πυθμένι ῥέων ᾧ κἂν πᾶσαν ἐπαντλήσῃς τὴν θάλασσαν πληρωθῆναι φύσιν οὐκ ἔχει;

Τί οὖν λυπηρὸν εἰ τῶν τοῦ βίου κακῶν ἡ μακαρία κεχώρισται καὶ ὥσπερ τινὰ λήμην τὸν τοῦ σώματος ῥύπον ἀποβαλοῦσα καθαρᾷ τῇ ψυχῇ πρὸς τὴν ἀκήρατον ζωὴν μετανίσταται, ἐν ᾗ ἀπάτη οὐ πολιτεύεται, διαβολὴ οὐ πιστεύεται, κολακεία χώραν οὐκ ἔχει, ψεῦδος οὐ καταμίγνυται, ἡδονή τε καὶ λύπη καὶ φόβος καὶ θράσος καὶ πενία καὶ πλοῦτος καὶ δουλεία καὶ κυριότης καὶ πᾶσα ἡ τοιαύτη τοῦ βίου ἀνωμαλία ὡς πορρωτάτω τῆς ζωῆς ἐκείνης ἐξώρισται; Ἀπέδρα ἐκεῖθεν, καθώς φησιν ὁ προφήτης, ὀδύνη καὶ λύπη καὶ στεναγμός. ἀντὶ δὲ τούτων τί; ἀπάθεια, μακαριότης, κακοῦ παντὸς ἀλλοτρίωσις, ἀγγέλων ὁμιλία, τῶν ἀοράτων θεωρία, θεοῦ μετουσία, εὐφροσύνη τέλος οὐκ ἔχουσα. ἆρ' οὖν λυπεῖσθαι προσήκει περὶ τῆς βασιλίδος μαθόντας οἷα ἀνθ' οἵων ἠλλάξατο; κατέλιπε βασιλείαν γηΐνην, ἀλλὰ τὴν οὐράνιον κατέλαβεν· ἀπέθετο τὸν ἐκ λίθων στέφανον, ἀλλὰ τὸν τῆς δόξης περιεθή-

7-13 et supra p 485, 19 sqq, cf ex. gr. De an et res 56 A-C; De hom opif XVIII 192 B 4-6 cf Plat Phaed 66d-67b: ῥυπὸς τοῦ σώματος, λήμη cf ib 67 a; 69 c; Plot Enn I, 6, 5 e fonte neoplatonico fluxisse vid, cf Porph De regressu animae ap J. Bidez, Vie de Porphyre (1913) p 40*, 14-17 (= Aug De civ Dei 10, 30) cf ex. gr. Vit Moys p 53, 8; De beatit VI 1272 A-B (Migne); De virg p 299, 20-300, 5 (Jaeger): quae nostro loco de morte, locis laudatis alibique semper fere de contemplatione mystica dicuntur eodem fructu utrique attributo 11-13 Is 35, 10; 51, 11 13-16 cf Rom 14, 17 (εἰρήνη, χαρά); cf ex. gr. In Eccles p 372, 3 (ἀπάθεια, μακαριότης); De hom opif V 137 B (καθαρότης, ἀπάθεια, μακαριότης, κακοῦ παντὸς ἀλλοτρίωσις); De beatit VI 1272 C; ἀγγέλων ὁμιλία: cf ex. gr. In Eccles p 386, 18; De beatit V 1257 D; τῶν ἀοράτων θεωρία: cf ex. gr. Vit Moys p 88, 21; In Cant p 181, 5; θεοῦ μετουσία: cf ex. gr. In Cant p 181, 3 (Jaeger); De an et res 105 B-C (Migne); εὐφροσύνη: cf ex. gr. In inscr Psal p 35, 16 17 cf Matth 3, 2 et sim 18 cf I Petr 5, 4

OKN Z ΑΡΛ 4 κακῶν: λυπηρῶν Λ ἡ μακαρία om ΑΡΛ (in marg add Λ²) 6 μεθίσταται ΑΡΛ 7 διαβολὴ οὐ πιστεύεται om Λ 9 θάρσος OKN (θράσος sscr man inc) 15 ἆρ': τί ΑΡΛ

κατο· ἀπεδύσατο τὴν πορφυρίδα, ἀλλὰ Χριστὸν ἐνεδύσατο. τοῦτό ἐστι τὸ βασιλικὸν ὄντως καὶ τίμιον ἔνδυμα. τὴν ὧδε πορφύραν ἀκούω αἵματι κόχλου τινὸς θαλασσίας φοινίσσεσθαι, τὴν δὲ ἄνω πορφύραν τὸ τοῦ Χριστοῦ αἷμα λάμπειν ποιεῖ· εἶδες ὅσον ἐν τῷ ἐνδύματι τὸ διάφορον. βούλει πεισθῆναι ὅτι ἐν ἐκείνοις ἐστίν; ἀνάγνωθι τὸ εὐαγγέλιον· Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου (φησὶ ταῦτα πρὸς τοὺς δεξιοὺς ὁ κριτής), κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν· τὴν παρὰ τίνος ἡτοιμασμένην; ἣν ἑαυτοῖς, φησί, διὰ τῶν ἔργων προητοιμάσασθε. πῶς; ἐπείνων, ἐδίψων, ξένος ἤμην, γυμνός, ἀσθενής, ἐν φυλακῇ· Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἑνὶ τούτων τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε. εἰ οὖν ἡ περὶ ταῦτα σπουδὴ βασιλείας πρόξενος γίνεται, ἀριθμήσατε, εἴπερ δυνατόν ἐστιν ἐξαριθμήσασθαι, πόσοι τοῖς ἐνδύμασι τοῖς παρ' αὐτῆς ἐσκεπάσθησαν, πόσοι τῇ μεγάλῃ ἐκείνῃ δεξιᾷ διετράφησαν, πόσοι τῶν κατακλείστων οὐκ ἐπισκέψεως μόνον, ἀλλὰ καὶ παντελοῦς ἀφέσεως ἠξιώθησαν. εἰ δὲ τὸ ἐπισκέψασθαι τὸν κατάκλειστον προξενεῖ βασιλείαν, τὸ ἐλευθερῶσαι τῆς τιμωρίας δηλαδὴ πλείονος τιμῆς ἄξιον, εἴπερ τι βασιλείας ἐστὶν ἀνώτερον. ἀλλ' οὐ μέχρι τούτων ἐστὶν ἐκείνης ὁ ἔπαινος. παρέρχεται γὰρ καὶ τὰ προστεταγ-
892 M. μένα τοῖς κατορθώμασιν. πόσοι δι' ἐκείνην τὴν τῆς ἀναστάσεως χάριν ἐφ' ἑαυτῶν ἐγνώρισαν, οἱ τοῖς νόμοις ἀποθανόντες καὶ τὴν ἐπὶ θανάτῳ ψῆφον δεξάμενοι πάλιν δι' αὐτῆς εἰς τὴν ζωὴν ἀνεκλήθησαν. ἐν ὀφθαλμοῖς τῶν εἰρημένων ἡ μαρτυρία.

1 cf Rom 13, 14; Gal 3, 27 4 cf Apoc 7, 14 6-8 Matth 25, 34 10-11 cf Matth 25, 35-36 11-12 Matth 25, 40 14-25 cf supra ad p 479, 1 sqq

OKN Z ΑΡΛ 3 θαλαττίας N θαλασσίου Z 6 post ἀνάγνωθι add μοι ΑΡΛ 10 προητοιμάσατε OKNv 10 ante πῶς add καὶ ΑΡΛ 11 ante γυμνὸς add καὶ Λ 13 ἀριθμήσασθε ΑΡΛ (corr Λ²) 15 ἐσκεπάθησαν (sic) v 17 παντελῶς Z 19 τιμῆς πλείονος Λ 20 εἴπερ τι: εἰπέ τι ΑΡΛ 21 ἐστὶν: ἔστη maluit Langerbeck (cf interpr Latin 'hic consistit') post τὰ add μὴ ΑΡΛ (eras Λ²) 22 ἐκείνης Λ, cf 24, fort recte 23 ἔγνωσαν ΑΡΛ οἱ O (sed acc. saepe om) ΑΡΛ (corr Λ²) 25 καρτερία Z (sscr μ et τυ Z²)

εἶδες παρὰ τὸ θυσιαστήριον ἀπογνὸν τὴν σωτηρίαν μειράκιον, εἶδες γύναιον ἐπὶ κατακρίσει ἀδελφοῦ ὀδυρόμενον, ἤκουσας τοῦ τὰ ἀγαθὰ τῇ ἐκκλησίᾳ κηρύσσοντος, ὅπως τῇ μνήμῃ τῆς βασιλίδος ἡ σκυθρωπὴ τοῦ θανάτου ψῆφος εἰς ζωὴν ἀναλύεται. ἆρα καὶ μόνον ταῦτα; τὴν δὲ ταπεινοφροσύνην ποῦ θήσομεν ἣν προτιμοτέραν ἡ γραφὴ ποιεῖται παντὸς τοῦ κατ' ἀρετὴν κατορθώματος; ἥτις συνηνιοχοῦσα τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ τὴν τοσαύτην ἀρχὴν πάσης δυναστείας ὑποκυπτούσης, τοσούτων ἐθνῶν ὑποτελούντων, γῆς τε καὶ θαλάττης ἐκ τῶν οἰκείων ἑκατέρας δωροφορούσης οὐκ ἔδωκε πάροδον καθ' ἑαυτῆς τῷ τύφῳ ἀεὶ πρὸς ἑαυτὴν οὐκ εἰς τὰ ἔξω ἑαυτῆς ἀποβλέπουσα. διὰ τοῦτο τοῦ μακαρισμοῦ γίνεται κληρονόμος διὰ τῆς προσκαίρου ταπεινοφροσύνης τὸ ἀληθινὸν ὕψος ἐμπορευσαμένη. εἴπω τι καὶ τῆς φιλανδρίας τεκμήριον; ἔδει πάντως διαλυομένης τῆς σωματικῆς συζυγίας καὶ τὰ τίμια τῶν προσόντων αὐτοῖς ἀγαθῶν ἐλθεῖν εἰς διαίρεσιν. πῶς οὖν ἐποιήσατο τὴν διανομήν; τριῶν ὄντων τέκνων (ταῦτα γὰρ τῶν ἀγαθῶν τὰ κεφάλαια) τοὺς ἄρρενας τῷ πατρὶ προσκατέλιπεν, ὥστε εἶναι αὐτοὺς τῆς βασιλείας

1-5 cf supra ad p 479, 5-6 5-7 cf Matth 18, 4 et sim 11-12 cf Rom 7, 22-23 et Socraticum illud 'γνῶθι σεαυτόν' et ex. gr. De mort p 40, 1-5, ubi cum illo hoc coniungitur 12-14 cf Luc 14, 11 et sim 14 an ex Iac 4, 13 (cf ibid 4, 10)? 17-18 scil Arcadium Pulcheriam Honorium

OKN Z APΛ 1 ἀπογνὸν scripsi: ἀπογνόντα OK(in marg σηω et asterisc) N(ut vid, in ἀπογνόν τὰ corr vid m inc sub -γνο- scr ης, quid sibi velit, nescio. in marg ση) Zv, an recte, ut inconcinnitate verbum ἀπογνόντα a forma neutri praecedente (θυσιαστ.) distinguatur? τῆς σωτηρίας N (e corr, cf supra) ἀπογν.-μειράκιον: ἐκ τῶν μειρακίων APΛ 2 ἤκουσας om v 3 post μνήμῃ una litt eras in O 4 ἡ om Λ 5 διαλύεται KN μόνα APΛ 9 ὑποκρυπτούσης A (ut vid, post κ una litt eras) P (ut vid, post κ una litt eras) Λ(ἀπο-) τοιούτων OKNZv 10 θαλάσσης APΛ 10 δωροφορούσης N (sscr ο et υ m pr, ut vid): δορυ- cett v 11 πάροδον om v 14 τι om APΛ (sscr Λ^2) 16 αὐτῆς OKNv ἐλθεῖν sup ras K om Z (sscr vid m inc, sed evan) 18 ante τέκνων add τῶν Z ἀγαθῶν: ἀρετῶν ZAPΛ post τοὺς add μὲν APΛ, cf δὲ infr p 489, 1 19 αὐτούς Z: αὐτοῦ OKNv om APΛ

ἐρείσματα, τῆς δὲ ἰδίας μερίδος μόνην τὴν θυγατέρα πεποίηται. ὁρᾷς πῶς εὐγνώμων τε καὶ φιλόστοργος ἐν τοῖς τιμίοις τὸ πλέον τῷ ἀνδρὶ συγχωρήσασα.

Ἀλλ' ὃ μάλιστα παρ' ἡμῶν λέγεσθαι χρὴ τοῦτο προσθεὶς καταπαύσω τὸν λόγον. τὸ τῶν εἰδώλων μῖσος κοινὸν πάντων ἐστὶ τῶν μετεχόντων τῆς πίστεως, ἀλλ' ἐκείνης ἐξαίρετον τὸ τὴν Ἀρειανὴν ἀπιστίαν ὁμοίως τῇ εἰδωλολατρίᾳ βδελύττεσθαι. τοὺς γὰρ ἐν τῇ κτίσει τὸ θεῖον εἶναι νομίζοντας οὐδὲν ἔλαττον ἀσεβεῖν ᾤετο τῶν εἰδωλοποιούντων τὰς ὕλας, καλῶς καὶ εὐσεβῶς τοῦτο κρίνουσα· ὁ γὰρ τὸ κτίσμα προσκυνῶν, κἂν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ τοῦτο ποιῇ, εἰδωλολάτρης ἐστὶ Χριστὸν ὄνομα τῷ εἰδώλῳ τιθέμενος. διὰ τοῦτο μαθοῦσα ὅτι οὐκ ἔστι θεὸς πρόσφατος, μίαν προσεκύνει θεότητα τὴν ἐν πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ πνεύματι ἁγίῳ δοξαζομένην. ταύτῃ ἐνηυξήθη τῇ πίστει, ταύτῃ ἐνήκμασεν, ταύτῃ τὸ πνεῦμα παρακατέθετο, ὑπὸ ταύτης προσήχθη τῷ κόλπῳ τοῦ πατρὸς τῆς πίστεως Ἀβραὰμ παρὰ τὴν τοῦ παραδείσου πηγὴν (ἧς ἡ ῥανὶς ἐπὶ τοὺς ἀπίστους οὐκ ἔρχεται), ὑπὸ τὴν σκιὰν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς τοῦ πεφυτευμένου παρὰ τὰς διεξόδους τῶν

1 scil Pulcheriam, cf supr p 481, 9 sqq 4 sqq cf Sozom 7, 6, 3; Ambros De obitu Theodos 40, 6 (Faller) 8-12 cf Rom 1, 25; cf ex. gr. Contra Eun II (Jaeger) p 357, 16-358, 6; 187, 16-188, 3 et sqq; 107, 10 sqq 9 cf Sap 13, 2 13 cf Ps 80, 10 15 cf II Cor 10, 15 et Col 1, 10 15-16 cf Luc 23, 46 16 cf Luc 16, 22; cf ex. gr. Gal 3, 7 17 cf Gen 2, 10 et ex. gr. In Eccles p 333, 15 sq (Jaeger) 18-19 ξύλον τῆς ζωῆς cf Gen 2, 9; 3, 22; cf Apoc 22, 2 et ex. gr. In Cant p 119, 3; 348, 12 sqq (Jaeger)

OKN Z APΛ 1 ἀποπεποίηται v 2 γνώμων N (cf praef p 428) εὐγνωμόνως et φιλοστόργως et post συγχ. add φαίνεται APΛ 4 λέγεσθαι: δέχεσθαι Z 5 ante τῶν add κατὰ APΛ 7 (ἀρεια)-ν(ὴν) sscr ικ P (m inc) -ικὴν Λ^2 (ην eras) εἰδωλολατρεία OP (ut vid, ει eras et in ι corr m inc) v 9 ἐλάττονα σέβειν O (corr O^2)KNZv 11 τοῦ om APΛ ποιεῖ O (corr O^2) Z (corr Z^2) v 11-12 εἰδωλολατρία Z 12 χριστοῦ Zv τιθέμενος scripsi: θέμενος codd v 13 ante θεὸς add ὁ Z 14 τὴν om APΛ καὶ πνεύματι ἁγίῳ om P, sed retinendum, cf ex. gr. De inst Christ p 42, 5-12 (Jaeger) ἁγίῳ πν. ZAΛ 15 ταύτῃ ἐνήκμασεν om Z 19 (τ)οῦ (πεφυτευμέν)ου ex -ῶν -ων corr vid P

ὑδάτων· ὧν καὶ ἡμεῖς ἀξιωθείημεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

1 ὕδατα cf Apoc 22, 1; Joh 4, 14 et sim

OKN Z APΛ 2 post δόξα add καὶ τὸ κράτος καὶ ἡ προσκύνησις σὺν τῷ πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι APΛ, fort recte, sed de formis doxologiae, quae sint Gregorii, quae scribarum, certo diiudicari adhuc non potest   τῶν αἰώνων om Ov   sub fine εἰς τὴν πλακίλλαν O   εἰς πλακιδίαν τὴν βασίλισσαν ἐπιτάφιος A

CONSPECTUS SIGLORUM QUAE IN CODICIBUS IN APPARATU CRITICO SIGNIFICANDIS VARIE ADHIBITA SUNT

A codex Venetus Marcianus gr. 68 (De benef., Contra usur.)

codex Athous mon. Stavronikita 13 (In Flacc.)

C codex Parisinus gr. 499 (In illud Quatenus)

codex Athous Dionysiou 71 (In ascens.)

codex Vaticanus gr. 448 (In Melet.)

F codex Vaticanus gr. 2066 (De mort.)

codex Mediceus Laurent. gr. VII, 26 (De benef.)

codex Parisinus Coislinianus gr. 107 (In s. Pasch., De trid. spat., In s. et sal. Pasch., In ascens.)

G codex Athous Iviron β 26 (De mort., In illud Quatenus)

codex Parisinus gr. 1199 (In diem lum.)

codex Parisinus gr. 1175 (De trid. spat.)

idem siglo Δ distinguitur (In sanct. Pasch.)

H codex Athous Koutloumousiou 6 (De benef.)

codex Dresdensis A 66 a (Contra forn.)

T codex Vaticanus gr. 1990 (De trid. spat.)

codex Taurinensis B. I. 4 (De deit. adv. Euagr.)

codex Athous Koutloumousiou 23 (In Melet.)

V codex Vaticanus gr. 450 (In illud Quatenus)

codex Vaticanus gr. 1759 (De deit. adv. Euagr.)

INDEX LOCORUM BIBLICORUM ET AUCTORUM QUI IN TESTIMONIIS ADHIBITI SUNT

VERSUS BIBLICI

Vetus Testamentum

AUCTORES ECCLESIASTICI ET PROFANI